

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

Românii la începutul *Marelui Război*

De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I

editura militară

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE
DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

**ROMÂNII LA ÎNCEPUTUL „MARELUI RĂZBOI”.
DE LA ATENTATUL DE LA SARAJEVO LA MOARTEA
REGELUI CAROL I**

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE
DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

**ROMÂNII LA ÎNCEPUTUL
„MARELUI RĂZBOI”.
DE LA ATENTATUL DE LA
SARAJEVO LA MOARTEA
REGELUI CAROL I**

Documente, impresii, mărturii

Coordonator:

General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu

EDITURA MILITARĂ,
BUCUREȘTI, 2014

Coperta: Adrian PANDEA
Layout: Marius IORGULESCU

Responsabil de volum: Petre Otu

Selecția documentelor:

Alexandru Madgearu,
Cerasela Moldoveanu,
Petre Otu

Traducere:

Sorin Cristescu (limba germană – documente austriece)
Alexandru Madgearu (limba italiană și limba franceză)
Radu Adrian Moldovan (limba germană – documente germane)
Șerban Pavelescu (limba franceză)

Procesare texte:

Alexandru Madgearu
Luminița Drăghia
Magdalena Kőrösi
Mihaela Cocină
Cerasela Moldoveanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Românii și începutul „Marelui Război”: de la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I / Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară ; coord.: Mihail E. Ionescu. - București : Editura Militară, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-973-32-0974-4

I. Ionescu, Mihail E. (coord.)

94(498)“1914/1918”

CUPRINS

PREFAȚĂ de general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu IMPLICAȚIILE ACTUALE ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL.....	7
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI de Petre Otu.....	21
ABREVIERI	23
LISTA DOCUMENTELOR	25
Capitolul I. ATENTATUL DE LA SARAJEVO (15/28 IUNIE 1914). POZIȚIONĂRI EUROPENE, REACȚII ROMÂNEȘTI <i>Documente</i>	46
Capitolul II. „CRIZA DIN IULIE 1914”. POZIȚII ȘI ACȚIUNI ALE ROMÂNIEI (15/28 IUNIE-20 IULIE/2 AUGUST 1914) <i>Documente</i>	93 100
Capitolul III. DECLANȘAREA RĂZBOIULUI ȘI HOTĂRÂREA ROMÂNIEI (21 IULIE/3 AUGUST-31 IULIE/13 SEPTEMBRIE 1914). SOARTA ROMÂNILOR AFLAȚI SUB DOMINAȚIE STRĂINĂ <i>Documente</i>	167 172
Capitolul IV. NEUTRALITATEA ROMÂNIEI ȘI PROBLEMELE EI (1/14 SEPTEMBRIE-NOIEMBRIE 1914) <i>Documente</i>	275 280
CRONOLOGIE	369
BIBLIOGRAFIE	373

Prefață
**IMPLICAȚIILE ACTUALE
ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL**

Implicațiile actuale ale crizei din iulie-august 1914. Declanșarea Primului Război Mondial acum 100 de ani este readusă în atenție acum printr-o serie de mari acțiuni organizate în plan internațional și, deopotrivă, național. O primă întrebare ridicată de această celebrare – precum și de altele, tot în 2014 fiind amintită, după 70 de ani, operația „Overlord” (debarcarea din Normandia la 6 iunie 1944) – este dacă astfel de înmprospătare a memoriei istorice are implicații pentru situația internațională de azi.

Pentru a răspunde la această întrebare sunt de menționat câteva luări de poziție ale experților în relațiile internaționale, precum și ale politicianilor care azi conduc destinele unor mari state ale planetei. Mă voi opri la câte o exemplificare din fiecare din cele două categorii menționate. De pildă, primul număr din 2014 al importantei reviste americane de relații internaționale „National Interest” se deschidea cu un articol semnat de Graham Allison, intitulat *2014: Un an propice pentru un Război Mondial?*, care debuta cu o avertizare provocatoare: „Perspectivele păcii păreau să fie în urcare în 1913, ca și în 2013. Care sunt șansele să greșim din nou?”¹. Autorul încheie analiza sa, care face o retrospectivă a crizei premergătoare declanșării Primului Război Mondial, cu următoarea concluzie: „Poate aduce 2014 un alt război mondial? Pariul meu este că aproape sigur nu, dar cu o notă de rezervă. Afirmatiile că războiul este de «neconceput» nu sunt declarații despre ce este posibil în lume, ci, mai degrabă, despre ce putem concepe cu puterile noastre mentale limitate. Faptul că președinții Obama și Xi înțeleg că războiul ar fi o prostie atât pentru SUA, cât și pentru China este relevant, dar nu este o sentință judecătorească. Niciunul dintre liderii din Europa anului 1914 nu ar fi ales războiul în care au intrat și pe care, în final, l-au pierdut cu toții. Până în 1918, Kaiserul a fugit, Imperiul Austro-Ungar s-a dizolvat, țarul a fost înlăturat de către bolșevici, Franța a sângerat cât pentru o generație, Anglia și-a pierdut floarea tineretului și bogățiile. Dacă ar fi avut șansa unei repetiții, niciunul dintre lideri nu ar mai fi făcut alegerile pe care le-au făcut.”

În discursul său la reuniunea internațională din ianuarie 2014 de la Davos (Elveția), premierul Japoniei Shinzo Abe a spus următoarele: „Nu există alternativă. Dacă pacea și stabilitatea sunt zgduite în Asia, efectele pentru întreaga lume ar fi enorme [...]. Vreau, în concluzie, să fac un apel către Asia și întreaga lume. Trebuie să oprim expansiunea militară în Asia, care altminteri se poate dezvolta fără a fi oprită [...]. Trebuie să dezvoltăm un mecanism pentru managementul crizelor [...] și să stabilim reguli privind acțiunile bazate pe legea internațională

¹ Graham Allison, *2014: Good Year for a Great War?*, „National Interest”, January, 1, 2014, <http://nationalinterest.org/commentary/2014-good-year-great-war-9652?page=show>.

a mării.”² Comentariile făcute pe marginea acestui discurs al lui Abe au consemnat că premi-erul japonez face o analogie între China și Japonia de azi cu Anglia și Germania în 1913 și că astfel ar avertiza față de un conflict „neprogramat” (inadvertent); sau că „există primejdia de a supraevalua analogia cu Primul Război Mondial (Joseph Nye, profesor la Harvard), pentru că lumea de azi este foarte diferită, mai ales sub aspectul «descurajării nucleare»”.³

Așadar, mai ales în ce privește problematica izbucnirii lui acum o sută de ani, Primul Război Mondial are serioase implicații pentru relațiile internaționale de azi. Paradigma teoretică, anume aceea care impune această analogie a situației pre-război de acum un secol cu cea de azi, se întemeiază pe „citirea” constantelor și variabilelor sistemului internațional. În existența sistemului westphalian (întemeiat în secolul al XVII-lea) a fost observată, între altele, constanta succesiunii hegemonice. O mare putere instituie propria dominație sistemică – îndeobște urmare a unui război general sau hegemonic – și organizează ordinea globală în conformitate cu propriile interese. Când ierarhia de putere sistemică se schimbă, iar hegemonul este amenințat de un următor – care devine tot mai apropiat de lider în indici de putere –, atunci, istoric, a intervenit un nou război hegemonic, al cărui rezultat este o altă ordine, întemeiată pe un alt set de interese. Socotită o permanență a evoluției sistemului westphalian, succesiunea hegemonică permite și încurajează chiar analogii istorice depărtate în timp. Făcând acest exercițiu de analogie, Walter Russell Mead, un cunoscut expert în relațiile internaționale, arăta într-un articol recent că, „în 1914, Germania era puterea în ascensiune, Marea Britanie, hegemonul obosit, și Balcanii, butoiul cu pulbere. În 2014, China este în ascensiune, SUA sunt copleșite sub povara conducerii globale, iar Orientul Mijlociu este butoiul cu pulbere.”⁴ Dar, deopotrivă, autorul arată limitele inerente ale unei astfel de analogii. Chiar dacă, arăta el, unele lucruri par aida între situația de acum 100 de ani care a premers Primul Război Mondial și înfățișarea actuală a sistemului internațional, diferențele sunt totuși enorme și îndeamnă la serioase rezerve. Europa este diferită azi de cea de acum un secol, iar Asia actuală, cu atât mai mult față de bătrânul continent, SUA în 2014 nu sunt defel ca Marea Britanie din 1914, dronele și rețelele digitale sunt totuși altceva decât căile ferate acum un secol, iar armele nucleare au schimbat decisiv modul de comportament al marilor puteri în angajarea în război comparativ cu cel de acum un veac. El conchide că istoria nu ne poate da un răspuns clar referitor la probabilitatea unui nou război mondial, dar analogiile de acest gen evocă similarități preocupante, deși diferențele de situație sunt enorme.⁵

Modalitatea de celebrare a evenimentelor de acum 100 de ani – asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand la 28 iunie 1914 și criza ulterioară sfârșită prin declanșarea Marelui Război – are specificitățile sale. Inițial, în condițiile în care Uniunea Europeană, ca organizație, este expresia unei Europe unite și libere, celebrarea centenarului războiului a fost întrevăzută într-un registru corespunzător. Anume ca un memento al unei tragedii a cărei repetare trebuie evitată neapărat pentru a păstra construcția europeană și a o dezvolta. Într-o alocuțiune rostită de președintele Consiliului European, Herman Van Rompuy, la inaugurarea unui monument al păcii la Ypres – locul unor celebre înfruntări ale Marelui Război –, arăta că patru generații au trecut

² *A New Vision from a New Japan*, *World Economic Forum 2014 Annual Meeting*, Speech by Prime Minister Abe, January 22, 2014, Davos Switzerland, http://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201401/22speech_e.html.

³ Andrew Browne, *Shinzo Abe's History Lesson Haunts Davos Prime Minister's Musings Turn Discussion to War Between Japan and China*, *January 28, 2014*, <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702303553204579348124211733740>.

⁴ *In 1914, Germany was the rising power, the U.K. the weary hegemon and the Balkans was the powder keg. In 2014, China is rising, the United States is staggering under the burden of world leadership and the Middle East is the powder keg.*

⁵ Walter Russel Mead, *Have We Gone From a Post-War to a Pre-War World*, „The World Post”, 07.07.2014, [http://www.huffingtonpost.com/walter-russell-mead/new-global-war_b_5562664.html?page_version=](http://www.huffingtonpost.com/walter-russell-mead/new-global-war_b_5562664.html?page_version=legacy&view=print&comm_ref=false)

de la acest război care a provocat atât de mari pierderi de vieți și distrugerii materiale, vătămări imense civilizației europene, „dar memoria noastră este intactă. Și pentru aceasta, împreună, reprezentanții celor 28 de țări ale noastre, reafirmăm: Noi suntem gardienii vigilenței. Nouă ne revine – în fapte și în cuvinte – datoria de a opri spiralele confruntării și escaladarea amenințărilor, de a întreține încrederea și de a salva pacea – această pace care poate fi visată perpetuă.”⁶ Alocuțiunea lui Rompuy a fost rostită la 26 iunie 2014, la Poarta Menin, monument unde sunt gravate numele a 54 000 de militari din Anglia, Australia, Canada, India și Africa de Sud, ale căror morminte nu sunt identificate.

Numeroase națiuni și-au programat acțiuni de reamintire de-a lungul celor patru ani cât va dura comemorarea centenarului Primului Război Mondial. În acest scop, au fost constituite, în multe țări, structuri de stat investite cu organizarea și monitorizarea unor asemenea acțiuni, iar în lunile iunie și iulie 2014 s-au consumat primele astfel de acțiuni comemorative⁷. Declanșarea acestui set de acțiuni desfășurate pe o perioadă atât de întinsă (patru ani) a beneficiat de manifestări organizate la înalt nivel, cu prezența președinților de state sau șefilor de guverne. În Marea Britanie, de pildă, regina Elisabeta și prințul Philip au participat, la 28 iunie 2014, la o slujbă comemorativă (desfășurată la *Royal Hospital Chelsea*) a miilor de bărbați și femei care s-au înrolat voluntar în timpul Primului Război Mondial. Evenimentul a coincis cu Ziua Forțelor Armate în Marea Britanie și a prilejuit și o paradă militară. După câteva zile, la 1 iulie, premierul britanic, David Cameron, a anunțat că a fost alocat un fond de 5 milioane de lire sterline la dispoziția comunităților, „pentru a repara, proteja și conserva monumentele memoriale de război din țară, pentru a rămâne locuri de respect pentru generațiile viitoare și a facilita națiunii să înțeleagă mai bine ce s-a întâmplat acum un secol”⁸. Din acest fond, *The Imperial War Museum* din Londra, care are un rol central în comemorarea centenarului, a deschis un website cu informații referitoare la asemenea monumente, pentru a informa comunitățile interesate. Lansarea website-ului a fost făcută la 4 august, ziua declarației de război a Angliei împotriva Germaniei acum 100 de ani.

La Sarajevo, unde, la 28 iunie 1914, a fost asasinat arhiducele Franz Ferdinand, în 2014, în exact aceeași zi, Orchestra Filarmonică din Viena a susținut un concert la primăria orașului, clădirea unde acesta se aflase câteva zeci de minute înainte de asasinat. Transmis live la Eurovision și alte posturi TV și radio din lume, concertul, încheiat cu imnul UE, „Oda bucuriei” (Beethoven), a fost onorat de prezența președintelui Austriei, Heinz Fischer, dar a fost boicotat de liderii sârbi din Bosnia⁹. De altfel, politicienii din Republika Srpska, componentă a Bosniei, au inaugurat, cu o zi înainte (27 iunie) o statuie a lui Gavrilo Princip, sub gloanțele căruia au căzut arhiducele și soția lui, în parcul Princip din estul orașului Sarajevo. Un oficial guvernamental sârb bosniac a menționat că Princip va fi reamintit că „sacrificându-se voluntar” pentru cauza reunificării sârbești. Ceremonia dezvelirii acestei statui poate a fi considerată ca fiind intenționată ca un eveniment alternativ la concertul de a doua zi sau alte asemenea evenimente desfășurate în Europa¹⁰.

⁶ *Speech by President Herman Van Rompuy for the inauguration by the European Council of a Peace Bench „Ypres to mark the centennial of the First World War”, Ypres, 26.6.2014, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/143411.pdf.*

⁷ Pentru amănunte privind aceste acțiuni comemorative vezi: <http://www.centenarynews.com/>; acest site oferă, la cerere și gratuit, și un newsletter periodic în format digital.

⁸ *Details of £5 million fund to ensure First World War memorials are „fitting tributes to the fallen” announced, <http://www.centenarynews.com/article?id=2764>, 08 July 2014.*

⁹ *Events in Sarajevo mark the Centenary of the Assassination of the Archduke Franz Ferdinand, <http://www.centenarynews.com/article?id=1776>.*

¹⁰ *Controversial statue of Gavrilo Princip unveiled in East Sarajevo, <http://www.centenarynews.com/article?id=1769>.*

În Franța, comemorarea centenarului Marelui Război îmbracă o semnificație aparte. Un organism guvernamental are în monitorizare ansamblul acțiunilor comemorative, autoritățile locale fiind încurajate să lanseze vreme de patru ani acțiuni prin care să păstreze memoria sacrificiilor și, deopotrivă, a victoriei din 1918. Un website deschis recent centralizează toate aceste manifestări ale centenarului astfel încât să fie consultabilă o evidență la zi a lor¹¹. Potrivit acestuia, prima mare acțiune deja declanșată pentru comemorarea Marelui Război a fost lansarea turului ciclist al Franței, în acest an, la 8 iulie 2014, în șapte etape acoperitoare ale marilor locuri de înfruntare din 1914-1918. Itinerariul acestor etape a fost astfel gândit încât să corespundă frontului din 1914-1918, din Flandra până în munții Vosgi, fiecare kilometru parcurs de competitori fiind, în fond, o pagină de memorie națională legată de război. O mențiune trebuie făcută. „Turul ciclist” al Franței are o vechime respectabilă, prima ediție datând din 1903, fiind lansat în efortul generalizat al națiunii franceze de a pregăti revanșa pentru înfrângerea din 1870-1871. Era „nevoie de trupe în bună formă fizică și capabile de eforturi prelungite”, iar în epocă a fost un efort masiv de a impune educației naționale componenta pregătirii fizice a tinerelor generații¹². Pentru a arăta modalitatea în care se desfășoară această ediție 2014 a turului ciclist francez, citez din consemnarea pe website la 10 iulie: „Astăzi «Turul Franței» continuă la nord de Pas de Calais înainte de a atinge orașul Reims. Înainte de plecare, i-a fost adus un omagiu, la Notre-Dame de Lorette, lui François Faber, învingătorul «Turului Franței» în anul 1909, mort pe front în 1915. Găsiți portretul său la adresa <http://centenaire.org/fr/autour-de-la-grande-guerre/sport/le-pantalon-de-francois-faber>”¹³. Ca o curiozitate, menționăm că, din cele nouă etape ale acestei ediții a turului, cinci au fost câștigate de cicliști germani.

Președintele Germaniei, Joachim Gauck, a invitat, la 27 iunie 2014, la reședința sa din Berlin, un grup internațional de istorici, pentru o zi de discuții asupra Primului Război Mondial. Pledoaria șefului statului german în alocuțiunea rostită la sfârșitul dezbaterilor a fost pentru o acțiune de evitare a „naționalismului excesiv” într-o Europă în care trebuie să prevaleze „prețuirea tuturor lucrurilor europene”. Cuvintele citate aparțin unui artist german (Franz Marc), căzut la Verdun în 1916, și au fost scrise de acesta, zguduit de ororile războiului căreia el îi identifică și cauza, respectiv soluția, încă în 1914 în jurnalul său. Președintele Gauck și-a încheiat alocuțiunea astfel: „Acum 100 de ani, Franz Marc a identificat naționalismul excesiv ca fiind – în cuvintele lui – «inamicul invizibil al spiritului european». Răspunsul său la acest inamic intern a fost dragostea pentru toate lucrurile europene. Orice amenințare la adresa ideii europene în ultimul secol a evidențiat cât de vitală este ideea lui. Franz Marc a știut alternativele. Le știm și noi azi.”¹⁴

Dacă președintele german „leagă” evitarea unui nou război, în mod alegoric, de ceea ce face azi Uniunea Europeană, atrage atenția faptul că oficialitățile din Marea Britanie au sesizat pe cele din Franța să nu utilizeze steagul organizației la acțiunile comemorative ale centenarului. Potrivit presei britanice, sensibilizate de utilizarea de către gazdele franceze a steagului UE cu ocazia celebrării a 70 de ani de la „Ziua Z” (6 iunie 1944, debarcarea Aliaților în Normandia și deschiderea celui de-al doilea front european împotriva Germaniei), Londra ar fi transmis la Paris că „nu dorim niciun enunț în ansamblul comemorărilor care să sugereze că Uniunea

¹¹ *Mission centenaire 14-18* Portail officiel du centenaire de la Première Guerre, <http://centenaire.org/fr>.

¹² *Le Tour de France et la Grande Guerre*, <http://centenaire.org/fr/autour-de-la-grande-guerre/sport/le-tour-de-france-et-la-grande-guerre>.

¹³ <https://www.facebook.com/MissionDuCentenaire1418?ref=stream>.

¹⁴ Commemorative event „A European Century” – Schloss Bellevue, 27 June 2014, <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/EN/JoachimGauck/Reden/2014/140627-Gedenkveranstaltung-1914-2014.htm>.

Europeană a preîntâmpinat declanșarea altei conflagrații”¹⁵. Cum s-a putut observa din alocuțiunea președintelui german, Marele Război este văzut azi de mulți oameni politici europeni, deopotrivă cu „Ziua Z” din al Doilea Război Mondial, ca parte componentă a unei narațiuni, care include și Uniunea Europeană. Înființată în 1957, organizația își are rădăcinile – și aceasta este narațiunea predominantă în Europa, inclusă în toate manualele de studii europene – în voința de evitare a unei noi conflagrații europene (în 2012, UE a primit premiul Nobel tocmai întemeiat pe această narațiune, a contribuției vreme de șase decenii la „consolidarea păcii și reconcilierii, democrației și drepturilor omului” în Europa).

Evoluția situației actuale din Europa explică în bună parte diferențele de abordare ale foștilor beligeranți în ce privește centenarul Marelui Război. În sondaje recente și credibile, 88 la sută dintre spanioli, 82 la sută dintre italieni și 56 la sută dintre francezi (referința este la eșantionul chestionat) evaluează că Germania are azi o influență supradimensionată în Uniunea Europeană și unii dintre respondenți chiar fac o paralelă cu epoca Reichului condus de kaiserul Wilhelm al II-lea. Reflex al crizei monedei euro (a „datoriilor suverane” ale statelor zonei euro, între care mari datornici ca Grecia, Portugalia, Irlanda, Italia sau Spania au beneficiat de mari injecții financiare internaționale pentru a evita falimentul statal), astfel de evaluări iau în considerare și decizia Germaniei de a promova neabătut o politică de austeritate inflexibilă în elaborarea și gestionarea bugetelor statelor UE. Această orientare a Germaniei a determinat un curent de împotrivire la nivel european agrementat de temerea unei hegemonii benigne a Germaniei asupra continentului. Sensitivitatea acestei problematice actuale a făcut, de pildă, ca în august 2013, un jurnalist britanic care a discutat amănunte ale comemorării centenarului la ambasada germană din Londra, să rămână cu impresia că Berlinul, în scopul reconcilierii, vrea să fie parte la acțiunile comemorative din statele vecine. Presa germană a menționat că „acest lucru a determinat un protest în presa britanică, ea clamând că germanii intenționează să împiedice Anglia să celebreze Victoria în Primul Război Mondial”¹⁶. Deopotrivă, sunt unii istorici care consideră că ceea ce era o mare primejdie în 1914, în cazul mobilizării forței superioare a unei mari puteri (oricare dintre ele, Franța, Germania sau Anglia), pentru o putere mică/mijlocie poate fi echivalat azi cu presiunea Bruxellesului, influențat de Berlin și politica sa de austeritate, de a aplica reforme drastice în Grecia sau Portugalia, alternativa fiind prăbușirea financiară a țării în cauză.

În Rusia anulului 2014, celebrarea Primului Război Mondial este practic o scoatere din uitare a unui conflict evaluat de atunci și până acum ca unul „imperialist”, așadar nevrednic de a fi reamintit. La 1 august 2014, președintele Rusiei, Vladimir Putin, a inaugurat un monument dedicat militarilor morți în acest război la Poklonnaia Gora, unde se află și monumentul consacrat eroilor celui de-al Doilea Război Mondial. Cu prilejul inaugurării, în cuvântarea sa, Putin a menționat că jertfele generației Marelui Război făcute în numele Rusiei „au fost uitate pentru mulți ani”, războiul „fiind șters din istoria țării noastre și fiind calificat simplu ca «imperialist»”. Deopotrivă, că acum se „restaurează adevărul istoric și se descoperă... veritabilul patriotism al soldaților și ofițerilor ruși și al întregii societăți ruse”. Mai mult, el a spus că „victoria a fost furată țării noastre. A fost furată de cei care au militat pentru înfrângerea țării și armatei lor, care au sădit divizarea în Rusia de dragul cuceririi puterii, trădând interesele naționale”¹⁷.

¹⁵ Peter Dominiczak, James Kirkup, *Keep EU flag out of war centenary, France told*, „The Telegraph”, 22 June 2014, <http://www.telegraph.co.uk/history/world-war-one/10917117/Keep-EU-flag-out-of-war-centenary-France-told.html>.

¹⁶ Klaus Wiegrefe, *Disaster Centennial The Disturbing Relevance of World War I*, 01.08.2014, <http://www.spiegel.de/international/world/world-war-i-continues-to-have-relevance-100-years-later-a-941523.html>.

¹⁷ *Unveiling of a monument to World War I heroes, August 1, 2014*, Moscow, *Speech at ceremony unveiling a monument to World War I heroes*, President of Russia, Vladimir Putin – <http://eng.kremlin.ru/news/22756>.

Inerțial, așadar, până acum, potrivit evaluării politice de la cel mai înalt nivel, în Rusia a predominat, chiar după prăbușirea comunismului și a URSS, narațiunea bolșevică inițială, confecționată de către V.I. Lenin, referitoare la caracterul Marelui Război și necesitatea transformării lui într-un război civil, cu scopul de a instala dictatura proletariatului și declanșa revoluția comunistă mondială. Bolșevicii conduși de Lenin – ar putea continua decriptarea celor spuse de Putin la aceasta ceremonie – sunt cei care „au furat victoria”, care au acționat pentru „înfrângerea țării și armatei”, care au scindat Rusia, aruncând-o în războiul fratricid și „au trădat interesele naționale”. Este o schimbare de narațiune istorică de ample dimensiuni și care neîndoielnic va avea consecințe geopolitice în viitor. Fără a ne aventura în speculații, nu putem totuși să nu menționăm că această schimbare de interpretare a Primului Război Mondial efectuată la Moscova are loc în condițiile în care Rusia este angajată într-un război cu Ucraina și în care se vehiculează ambiții geopolitice de restaurare a „victoriei furate”.

Centralitatea sistemică a Europei a fost, în mod practic, pierdută în timpul Primului Război Mondial. Acest fapt de o crucială importanță istorică este deseori uitat, ceea ce este explicabil. După sfârșitul conflagrației, imperiile coloniale ale principalelor puteri europene au continuat să existe, iar unele chiar să se mărească pe seama învinșilor. În același timp, SUA, puterea a cărei intervenție, în 1917 (aprilie), în conflagrația europeană avea să decidă deznoământul acesteia, nu a continuat să fie activă sistemic, retrăgându-se în ceea ce este cunoscut ca „perioada izolaționistă” a superputerii nord-americane. Custozii sistemului de la Versailles, creat la sfârșitul Primului Război Mondial, au rămas să fie Anglia și Franța, deși el fusese croit global la insistența SUA. Prin chiar acest fapt, ficțiunea centralității sistemice a Europei a continuat să dureze. Se mai adaugă și faptul că veritabila combustie pentru declanșarea următoarei conflagrații globale din 1939-1945 a fost revanșismul Germaniei, devenit evident după instalarea lui Hitler la putere în ianuarie 1933. Rusia Sovietică, pentru mai bine de un deceniu retrasă din Europa (din multiple motive), a revenit brusc în afacerile acesteia tocmai datorită amenințării germane. În final, SUA au fost ele însele nevoite să renunțe la izolaționism și să stabilească ambițiile hegemonice, prezente încă din timpul Marelui Război, asumându-și în 1942 că principală prioritate „Europa First”. Vreme de mai bine de patru decenii, Europa a fost terenul de confruntare principal între cele două superputeri ale Războiului Rece, ceea ce a prelungit inerțial percepția bătrânului continent ca centru sistemic, deși războaiele americane din Coreea (1950-1953) și Vietnam (1962-1975) arătau tot mai evident că sistemul global își identifica un alt centru, odată ce marile imperii coloniale europene se destrămaseră rapid după al Doilea Război Mondial.

De ce evaluăm că Marele Război a pus capăt, practic, centralității sistemice a bătrânului continent, exprimată vreme de peste patru secole?

Mai întâi, pentru că marile puteri europene au ieșit vlăguite din război, așadar incapabile să acționeze global, așa cum sistemul versaillez o reclamă. „Liga Națiunilor”, intenționată cu competență planetară, avea nevoie în acest scop de mari puteri cu anvergura suficientă pentru acest rol, ceea ce nu mai era cazul odată ce SUA s-au „retras” în izolaționism. Acest lucru s-a văzut în incapacitatea ei de a putea gestiona criza dintre Japonia și China intervenită în 1930 și transformată într-un război îndelungat, precum și în eșecul de a aplica propriile principii de menținere a legalității internaționale în cazul invaziei italiene în Abisinia (1934-1935) și, mai târziu, în agresiunea sovietică împotriva Finlandei.

În al doilea rând, aparența de centru al politicii globale s-a menținut și în perioada dintre cele două războaie mondiale datorită poziției adoptate de Rusia Sovietică și SUA. Ambele mari puteri – care vor fi superputerile perioadei imediat următoare celui de al Doilea Război Mondial – nu au fost parte a ordinii globale stabilite la Versailles. Rusia Sovietică, după declan-

șarea revoluției bolșevice (noiembrie 1917) s-a prăbușit într-un distrugător război civil, apoi a angajat un proces de transformare socială fără precedent, pe care l-a abandonat după șapte decenii. Chiar dacă, în 1933-1934, Moscova s-a reîntors în sistemul internațional și a devenit chiar membră a Ligii Națiunilor, acest lucru mai degrabă a subminat eficiența acesteia decât s-o întărească (vezi războiul împotriva Finlandei din 1939-1940). Pe de altă parte, principal arhitect al sistemului de pace de la Versailles, așadar al ordinii globale liberale 1.0, SUA au traversat două decenii de izolaționism marcate de criză economică declanșată în 1929 și de *new deal*-ul patronat de președintele F.D. Roosevelt, așadar aflate într-o orientare *inward*. Abia declanșarea războiului european în 1939 și, mai ales, atacul Japoniei la Pearl Harbor, în decembrie 1941, au făcut Washingtonul să reia acțiunea de instalare a „Pax Americana” în care ne aflăm și azi.

În al treilea, dar nu în ultimul rând, faptul că Europa și-a pierdut practic atunci centralitatea sistemică și-a pus o amprentă substanțială asupra evoluției ordinii versailleze. Am menționat deja că puterile europene au fost incapabile să asigure stabilitatea sistemică de anvergură globală datorită insuficienței de putere, inclusiv militară, necesară în acest scop. S-a mai adăugat însă și faptul că marile puteri ale bătrânului continent s-au angajat într-un veritabil „război civil european”, în care diferitelor *-isme* (fascism, nazism, comunism) li se opunea înverșunat democrația liberală. Aceasta din urmă va reuși să prevaleze asupra fascismului și nazismului într-un nou război hegemonic, dar cu sprijinul celor două superputeri sistemice (una dintre ele, Rusia Sovietică, leagăn al comunismului), care vor ocupa primele locuri în topul sistemic al ordinii liberale 2.0, instalate în 1945-1947.

Teza noastră contrazice punctul de vedere răspândit referitor la faptul că Europa a pierdut centralitatea sistemică abia în anii 2000 și a devenit vizibilă odată cu retragerea forțelor americane din Europa, intervenită după sfârșitul Războiului Rece. „Pivotul asiatic” anunțat și aplicat de președintele Barack Obama de la sfârșitul anului 2011 semnifică în această narațiune impunerea centralității sistemice a Asiei, unde China a cunoscut, în ultimele trei decenii, o creștere economică exponențială. Fără a intra într-o polemică care depășește cadrul acestei prefețe la o carte privind declanșarea Primului Război Mondial, menționez două dosare fundamentale ale susținerii proprii. Primul este constituit de întreaga evoluție a formării ordinii globale liberale 1.0 la Versailles, în 1919-1920, unde președintele W. Wilson a avut rolul esențial. Presiunii acestuia i s-a datorat sfârșitul marilor imperii venite din era medievală în Europa (Habsburgic, Otoman), Rusia fiind pradă unui conflict intern cu aceeași consecință, a dispariției imperiului, amânată prin instalarea comunismului vreme de șapte decenii; al Doilea Reich a fost învins pentru că sute de mii de americani debarcați în Europa au schimbat decisiv raportul de forțe și au impus victoria. Secundul dosar este compus din eșecurile succesive ale Ligii Națiunilor, organizația internațională creată la sugestia și datorită eforturilor lui W. Wilson, de a gestiona ordinea politică și teritorială instituită, în principal datorită retragerii SUA și Rusiei în afara acesteia. Cât privește primul dosar, dispariția imperiilor consemnată după Marele Război nu a fost decât începutul, pentru că, epuizate fiind metropolele, marile imperii coloniale ale învingătorilor vor intra rapid în disoluție după al Doilea Război Mondial într-o epocă numită a decolonizării.

În ambele dosare mai sus-amintite, carența de putere a Europei de a gestiona eficient o ordine croită global – nu doar european, cum a fost cazul până la declanșarea Marelui Război, în 1914 – este argumentul decisiv privind pierderea de către Europa a centralității sistemice. Sfârșitul Războiului Rece, „pivotul asiatic” al SUA din 2011 consemnează la scară istorică finalizarea transferului de centralitate către Asia, unde exponențiala creștere economică (deci de putere) a Chinei pare de neoprit.

Un altfel de război, diferit de toate cele precedente, a început în august 1914. Diferit nu doar ca număr de state participante sau ca forțe militare angajate, dar și ca întindere geografică și dimensiune temporală, pierderi înregistrate și modalități de desfășurare. Marele Război a fost numit pe bună dreptate primul război al erei industriale, pentru că impactul străpungerilor tehnologice în domeniul transporturilor terestre și maritime (căile ferate, utilizarea extensivă a forței aburului, a motorului cu ardere internă), al comunicațiilor (revoluția în domeniul electromagneticii), al prelucrării metalelor și în domeniul chimiei (gazele de luptă, înlocuitori pentru diverse produse, alimente etc.), a schimbat fundamental înfățișarea câmpului de luptă și modalitatea de desfășurare a operațiilor militare (efective angajate, puterea de foc utilizată, dimensiuni spațiale). Statele angajate în conflagrație au fost capabile să mobilizeze și să transporte la mari distanțe terestre sau maritime milioane de soldați, într-un interval de timp convenabil deciziei militare, precum și materialele de război necesare, orașele au putut fi bombardate din aer sau de la zeci de kilometri de către artileria perfecționată, flote de submarine au fost capabile să interzică rute maritime intercontinentale, perfecționarea armamentului a determinat nu doar pierderi umane de negândit înainte, dar și modificări fundamentale de doctrină militară. Consumarea forței umane a adversarului pentru victorie s-a substituit artei militare și a tins să devină paradigma acestor doctrine, iar câmpiile de luptă din vestul Europei – vezi Verdun, unde s-a atins cifra de 4 000 de morți zilnic – s-au transformat în abatoare de oameni planificate minuțios peotriva potențialului mobilizabil al adversarului. De două ori mai mulți britanici, de trei ori mai mulți belgieni, de patru ori mai mulți francezi, de pildă, au murit în luptele de pe Meuse și Somme decât în toată perioada celei de a doua conflagrații mondiale.

Liderii militari, ca și cei politici, nu au fost pregătiți defel pentru un război care avea să fie altfel de la bun început. Ei au fost nevoiți să învețe pe parcurs ce se întâmpla pe câmpul de luptă și să ia măsuri potrivite situației, nefiind înarmați cu *know how*-ul noilor tehnologii și, mai ales, conștienți de impactul lor asupra câmpului de luptă și, în esență, asupra întregii societăți. Două au fost marile greșeli ale acestor lideri în totalitatea statelor beligerante. Pe de o parte, criza din august – post-asasinatul de la Sarajevo – a fost manageriată de cei implicați sub impactul unei proceduri importante, desigur, dar fără să fie decisivă în ceea ce privește deznodământul războiului. Anume competiția în mobilizarea propriilor forțe militare. S-a considerat că un ordin de mobilizare emis de un stat străin, chiar fără să fie însoțit de declarație de război este similar acesteia, întrucât exista convingerea că avansul mobilizării creează un avantaj decisiv adversarului. Astfel că, îndată ce a fost declarată mobilizarea într-unul dintre state (Austria) a urmat cavalcada mobilizărilor în celelalte state, însoțite aproape concomitent de declarații de război. Convingerea consolidată că mobilizarea în avans dă un avantaj decisiv adversarului era întemeiată pe o „cîțire” superficială a impactului noilor străpungeri tehnologice, anume că birocratizarea societății moderne, comunicațiile (telegrafie, radio), transporturile (căile ferate) dau posibilitatea comasării unui număr imens de militari într-un punct nevralgic, dacă nu iei imediat contramăsuri identice, astfel încât se instalează o cursă a mobilizării care a pecetluit criza din iulie 1914. Nu a mai fost posibilă nicio intervenție de la forul de putere cel mai înalt pentru a opri evoluția către înfruntare, mai ales că liderii militari – intuind și această posibilitate și pentru a nu pierde avantajul scontat – și-au întrerupt orice comunicare cu asemenea centre. Este cunoscut cazul șefului Statului Major al Rusiei, care după decretarea mobilizării și-a sistat comunicarea cu țarul tocmai pentru a evita ca acesta să-i ordone sistarea acțiunii. În acest context, planificarea mersului trenurilor a dobândit un rol esențial în acest început al războiului, mai ales pentru Rusia și Germania. Pentru Rusia, pentru că imensitatea teritoriului ei făcea mobilizarea mai greoaie comparativ – ceea ce a determinat-o să adopte un ecartament feroviar diferit față de cel european pentru a întârzia eventuala invazie –, pentru Germania, întrucât implacabilitatea războiului pe două fronturi trebuia să fie compensată cu

o doză mărită de circulație a forțelor proprii pe calea ferată între estul și vestul continentului, evitându-se „bușoanele”.

A doua greșală în „bloc” făcută de liderii politici și militari în 1914 a fost percepția intențiilor adversarului. Sistemic, lumea se afla scindată în două blocuri politico-militare, iar războiul între ele era socotit inevitabil pe termen mediu. Chiar dacă planificatorii militari germani se temeau că Rusia își va desăvârși în câțiva ani pregătirea strategică-militară și nu va mai putea fi înfrântă, așadar un război preventiv împotriva acesteia era luat în calculul de birou, politicienii nu-l socoteau defel probabil în viitorul imediat. Aici se află și explicația unei veritabile „cec în alb” dat de Berlin aliatului austriac după asasinatul de la Sarajevo, care a subordonat reacția germană inițiativelor de la Viena. Deopotrivă, la Berlin era socotită improbabilă o intervenție a Angliei în război, chiar în cazul invadării Belgiei neutre odată cu aplicarea „planului Schlieffen” împotriva Franței. Pe de altă parte, Austria a evaluat că Rusia nu va interveni împotriva sa pentru a sprijini Serbia atacată, ceea ce s-a tradus și în dirijarea rezervelor militare principale către frontul balcanic, lăsând descoperită frontiera cu Rusia. Franța și Anglia erau temătoare de creșterea puterii germane și socoteau că o presiune masivă a Rusiei în est asupra kaiserului va avea un rol descurajant asupra acestuia pentru a lansa războiul în vest. La Sankt Petersburg exista temerea că Anglia ar putea să schimbe orientarea de parteneriat cu Franța și Rusia și să angajeze Germania într-un parteneriat care să evite confruntarea, iar la Paris spectrul unei invazii germane devenea tot mai amenințător odată ce devenea evident că pierduse cursa militară cu Germania. Ambasadorul Franței în Rusia, într-o discuție cu țarul Nicolae al II-lea, la 20 iulie 1914, constata că interlocutorul exprima dorința că Anglia trebuie să fie energic atrasă în alianța Antantei (așadar, nesiguranță în ce privește reacția Londrei), deopotrivă manifestând îndoieli în privința deciziei germane de a intra într-un război general: „It's all the more important for us to be able to count on England in an emergency. Unless she has gone out of her mind altogether Germany will never attack Russia, France and England combined”¹⁸. În ziua următoare, prezent în capitala Rusiei, președintele Franței, Raymond Poincaré, a avut convorbiri cu țarul relativ la situația internațională „They concluded their review with the problem of the Austro-Serbian dispute, a problem which becomes more worrying every day owing to the arrogant and mysterious attitude of Austria. Poincaré has insisted with great force that the only way of saving the peace of the world is an open discussion between all the Great Powers, taking care that one group is not opposed to another. «It's the method that served us so well in 1913», he said. «Let's try it again...!», Nicholas II entirely agreed”¹⁹. Precedentele citări memorialistice demonstrează, pe de o parte, că liderii a două principale state ale Antantei nu socoteau războiul inevitabil și, deopotrivă, că aveau percepția că Germania nu va îndrăzni să se lanseze într-un conflict în care adversarii aveau superioritatea. Nimic mai depărtat de percepția germană. Dacă Wilhelm al II-lea evalua că Rusia este nepregătită de război, deopotrivă credea că o „lecție” militară aplicată Serbiei de Viena ar fi „gestionabilă” („«A quick fait accompli and then friendly to the Entente – that way the shock can be endured», noted Chancellor Theobald von Bethmann Hollweg”). Pe de altă parte, liderii militari germani considerau că, dacă Rusia nu cedează, atunci este mai bine să fie lansat războiul imediat pentru a nu permite Rusiei să-și încheie pregătirile strategice planificate a fi complete în câțiva ani²⁰.

Una dintre consecințele greșite ale acestei percepții a adversarului și intențiilor acestuia, depărtate de realitate, a fost credința generală că războiul va fi scurt. De partea germană, nepregătirea Rusiei de război dădea speranțe în ce privește purtarea unui război victorios pe două

¹⁸ *An Ambassador's Memoirs*, by Maurice Paleologue, Volume I (July 1914-June 2nd 1915) <http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/memoir/FrAmbRus/palTC.htm>.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „Spiegel”.

fronturi; în ce privește Franța, aceasta miza pe un război rapid câștigat datorită superiorității în efective a Antantei. În cazul Rusiei și Angliei, deopotrivă, s-a instalat aceeași convingere.

Dar faptul că războiul a fost unul prelungit a avut alte consecințe. Între cele de ordin politic și de mare anvergură se cere menționată aceea că a determinat treptat o preponderență a înaltei conduceri militare în afacerile statului, amenințând chiar cu o dictatură militară. Marele Război a însemnat o extraordinară concentrare a energiilor naționale pentru a face față confruntării fără precedent, iar tehnologia erei industriale dădea posibilitatea acestui fapt. Era nevoie însă de o concentrare a puterii în măsură să asigure managementul necesar amplitudinii acestei exigențe socioeconomice a „războiului total” (nu este întâmplător faptul că Erich Ludendorff, care împreună cu Paul Hindenburg au constituit binomul militar discreționar în Germania ultimilor doi ani de război, impunând voință proprie întregului efort național, a scris după război cartea intitulată „Războiul Total” – 1935). Practic, teoria „războiului total”, pe care cuplul „comenzii supreme” Hindenburg–Ludendorff a profesat-o în Germania între 1916 și 1918, reprezintă o inversare a teoriei clausewitziene potrivit căreia războiul este o continuare a politicii. Generalul german afirma exact contrariul, demonstrând că victoria în război reclama subordonarea politicului cerințelor militare, așadar supremația înaltei conduceri militare. Un fenomen similar se pare a fi avut loc în Rusia înainte de revoluția din februarie 1917, când înalta conducere militară rusă (Stavka) a reclamat insistent un rol preponderent în stat, determinând în consecință o criză politică soldată cu abdicarea țarului și, în decurs de doar câteva luni, implozia Imperiului Rus.

În consecința marilor achiziții doctrinare și capitalizării experienței dobândite între 1914 și 1918, evoluția în arta războiului a fost impresionantă după Primul Război Mondial. Ceea ce fuseseră doar arme noi testate, cu deosebire în faza finală a acestui conflict, cum ar fi avionul sau tancul, au devenit în următorul elemente centrale ale înfruntării armate. O nouă doctrină corespunzătoare mobilității și letalității noilor arme a fost dezvoltată (*Blitzkrieg*-ul), iar de la începutul războiului, în 1939, și până la sfârșitul lui a fost continuu perfecționată. Apariția, la finalul secunde conflagrații hegemonice, a armei nucleare a schimbat din nou hotărâtor caracterul războiului modern. După cum sfârșitul Războiului Rece și intrarea în era digitală, cu străpunerile sale tehnologice specifice celei de-a doua „revoluții industriale” au schimbat definitiv, din nou, caracterul înfruntării armate. Apariția unor noi sisteme de armament (ca dronele), pe lângă armamentele strategice existente, și ținta unor tratate internaționale care să asigure balanța de putere globală, precum și tehnologiile comunicaționale care au creat cadrul războiului în spațiul cibernetic, au „împins” arta militară către o „nouă frontieră” încă insuficient și parțial explorată și înțeleasă. Este o realitate care demonstrează încă o dată însemnătatea deciziei politice de angajare în război în era actuală. Dacă în timpul Primului Război Mondial a existat încrederea, dovedită neîntemeiată, a decidenților într-un război scurt, ceea ce a avut consecințe devastatoare asupra statelor implicate, cu atât mai mult azi, când această „nouă frontieră” a războiului este departe de a fi înțeleasă, apare clar că rezultatul unei asemenea înfruntări nu poate fi decât catastrofal pentru planeta Pământ. Este una dintre limitele care se evidențiază în paralele făcute, după o sută de ani, între evoluțiile sistemice de azi și cele de acum o sută de ani, inclusiv în ceea ce privește așa-numita „capcană Tucidide”²¹.

Când începe războiul mondial pentru România? Este o realitate istorică faptul că, dacă pentru teritoriile românești aflate în 1914 în componerea imperiilor învecinate care s-au în-

²¹ Este vorba de conceptul extras „Istoriei Războiului Peloponeziac” a lui Tucidide (secolul 5 î.Hr.) potrivit căruia ridicarea competitorului la hegemonie la capabilitatea de a înfrunta hegemonul (în cazul istoric antic, Sparta versus Atena în „lumea greacă”) duce necesar la un război hegemonic. Azi, se apreciază că, în ajunul Primului Război Mondial acest concept a implicat Germania (competitor) și Anglia (hegemon), iar în situația actuală China (competitor) și SUA (hegemon).

căierat, războiul a început pentru suflarea majoritară românească chiar atunci, cu jertfele și privațiunile inerente, pentru țara-mamă, România, intrarea în marea conflagrație va avea loc doi ani mai târziu, în august 1916. Așadar, este evident că războiul a început pentru națiunea română în ansamblul ei încă din august 1914, atunci când mari părți componente ale ei au fost nevoite să lupte și să sufere sub steag străin. Este destinul acestei părți a Europei, unde, abia la sfârșitul Primului Război Mondial, odată cu prăbușirea imperiilor habsburgic și țarist, națiunile asuprite de acestea au recâștigat independența (Polonia, Finlanda, Țările Baltice, Cehoslovacia) ori și-au întregit statele naționale, cum este cazul României. Subiectul ca atare este deopotrivă interesant și captivant, dar tratarea lui depășește perimetrul studiului nostru.

Reflectând această realitate, manifestările comemorative dedicate declanșării Primului Război Mondial au fost mai numeroase și cu încărcătură emoțională mai adâncă în Transilvania, precum și în Basarabia decât în restul țării. La Cluj, la 3 iunie 2014, a fost organizată o conferință internațională cu titlul „Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică”, instituțiile implicate fiind universitatea din oraș, Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române și Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova. Deschiderea a avut loc în Aula Magna a Universității „Babeș-Bolyai”. Concomitent, s-au vernisat două expoziții, una a Muzeului de Istorie al Universității intitulată semnificativ „Ardelenii în Marele Război, 1914 – Când Împăratul ne cheamă sub drapel”, iar alta, la Institutul Francez din Cluj, sub organizarea Ambasadei Franței în România și Arhivelor Naționale, intitulată „Francezi și români în Primul Război Mondial”²².

Tot la Cluj, Muzeul de Istorie a Transilvaniei a organizat, în perioada 27 iunie-30 septembrie 2014, o expoziție intitulată „Rememorând Marele Război”, circulată apoi în mai multe orașe transilvănene. Iată un citat din anunțul acestei expoziții, care releva pregnant percepția din această parte a țării că Marele Război a început pentru românii de aici în august 1914: „Expoziția cuprinde arme și echipamente militare, medalii și insigne, instrumentarul practic și simbolic al războiului, prin intermediul cărora poate fi apreciată tehnica de luptă deținută de taberele beligerante (puști și pistoale Mannlicher, Moisin Nagant, Luger, Rast und Gasser, Lebel etc.). Sunt expuse și obiecte folosite în tranșee (lopata Linemann, masca de gaz, felinare, gamele și ustensile pentru masă, unelte de întreținut parapeții, uniforme, căști militare, semne de identificare ș.a.), alături de o trusă austriacă de prim-ajutor din 1915 cu medicamentele originale de acum un secol. În egală măsură, cu ajutorul a numeroase documente de genul, scrisorilor, cărților poștale ilustrate, cartelelor de alimente sau fotografiilor de epocă prezente în expoziție, se încearcă reînvierea sentimentelor profunde sau gesturile cotidiene care i-au animat pe bărbații aflați pe front ori pe soțiile și copiii acestora, rămași acasă. De asemenea, va fi expus și un interesant *Jurnal de război*, scris de soldatul Mihai But, care a căzut prizonier la ruși în anul 1914 și a stat timp de patru ani într-un lagăr din Siberia”²³. Nu doar la Cluj s-a vernisat o astfel de expoziție. La Alba Iulia, autoritățile locale au vernisat, la 10 septembrie 2014, expoziția „Un veac de la izbucnirea Marelui război: 1914-2014”, în care au fost expuse documente și fotografii originale aparținând acelei perioade, care va fi deschisă până la sfârșitul lunii octombrie²⁴. Media a mai menționat că sunt expuse și următoarele: „obiecte tridimensionale, precum cască, binoclu, haină militară, goarnă de alarmă, baionetă austro-ungară, dar și o mitralieră de tip Schwarzlose a armatei austro-ungare. Nu au fost omise documentele care

²² *Români în Primul Război Mondial. Când Împăratul ne cheamă sub drapel*. O expoziție inaugurată cu cântecele lui Grigore Leșe, <http://clujcapitala.ro/2014/06/cluj-romani-in-primul-razboi-mondial-cand-imparatul-ne-cheama-sub-drapel-o-expoziție-inaugurata-cu-cantecele-lui-grigore-lese/>.

²³ <http://www.partytude.ro/evenimente/rememorand-marele-razboi-1914-2014-Cluj-Napoca>

²⁴ <http://www.radiounirea.ro/un-veac-de-la-izbucnirea-marelui-razboi-1914-2014-859.html>

ne dezvăluie participanții la Primul Război Mondial și tabelele pe localități, din județul Alba, cu cei care au căzut în timpul luptelor”²⁵.

La Chișinău, în altă parte a arealului național, a fost deschisă la începutul lunii septembrie 2014 expoziția intitulată „România și românii în Primul Război Mondial”. Este de menționat că această expoziție are caracter stradal, fiind organizată în vecinătatea monumentului lui Ștefan cel Mare din centrul orașului, iar organizatorii sunt Institutul Cultural Român, în colaborare cu Muzeul Național de Istorie din București, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Primăria Municipiului Chișinău, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Ministerul de Externe al Republicii Moldova și Muzeul de Istorie a Moldovei. Potrivit presei, „expoziția aduce în atenția publicului o serie de fotografii, documente de arhivă, ilustrații, hărți etc., menite să reconstituie evenimentele din perioada de neutralitate a Regatului României (1914-1916); mărturii, fotografii, extrase din presa vremii privind luptele de front după intrarea României în război alături de Antanta, precum și o serie de materiale legate de sfârșitul războiului, sfârșit care a constituit preambulul realizării unui vechi deziderat istoric național: Marea Unire din 1918”²⁶.

Desigur, începutul Marelui Război a fost marcat și în București. Mai întâi, trebuie menționat că Muzeul Militar Național a organizat, încă de la 10-11 mai 2014, o expoziție temporară intitulată „Centenarul Marelui Război, 1914-1918”, accentul fiind pus pe prezentarea muzeistică a armatei române în acea perioadă (armament, costume/uniforme, decorații, documente), iar, prin intermediul unor asociații și organizații („6 Dorobanți”, „Tradiția Militară”, „Deutsches Freikorps”, „Asociația Națională a Colecționarilor de Arme” din Ploiești, Asociațiilor de cercețași „Frații Dimăncescu” și „Cercetașii Tradiționali din România”), a fost reconstituită atmosfera epocii în mediul militar. Nu au fost uitați nici inamicii de atunci, reprezentați muzeistic, precum și exerciții pe „viu” ale unor scene de luptă sau trageri de luptă ori amenajări temporare de bucătărie de campanie sau punct de comandă ori centre de transmisiuni²⁷.

La sfârșitul lunii iulie 2014, Muzeul Național de Istorie din București a lansat seria manifestărilor consacrate centenarului războiului mondial, prin vernisarea în aer liber a expoziției „Marele Război. Neutralitatea (1914-1916)”. Inaugurată la 31 iulie, expoziția va fi deschisă până la sfârșitul anului. Organizatorii – alături de muzeu, au fost Arhivele Naționale și Arhiva Ministerului de Externe – au pus accentul pe neutralitatea regatului României între 1914 și 1916, anunțând că „românilor din Transilvania, Bucovina și Basarabia, aflați deja în focul războiului, le va fi dedicată o expoziție separată”²⁸. Cu acest prilej, a avut loc și lansarea oficială a unui site dedicat Primului Război Mondial (www.marelerazboi.ro). O rapidă parcurgere a acestuia la începutul lunii octombrie constata că, la secțiunea „români din afara granițelor”, sunt deja postate fotografii de epocă înfățișând trupe austro-ungare în Transilvania în 1915, sau hărți și brevete de decorații rusești împrumutate muzeului din Chișinău.

Neîndoiește este constatabilă și diferența de percepție a începutului războiului mondial chiar și în aceste prime manifestări de comemorare. De la titlul expoziției deschise la Cluj – „Când Împăratul ne cheamă sub drapel” – la inaugurarea căreia s-au cântat cântece de cătanie din epocă, la cel al expoziției de la București, consacrată neutralității Regatului român, această percepție spune îndeajuns despre preocuparea predominantă în epocă a națiunii române și inerția acesteia. La București, intrarea în războiul mondial a făcut obiectul unei febrile activi-

²⁵ *100 de ani de la Marele Război*, în <http://www.albatv.ro/2014/09/100-de-ani-de-la-marele-razboi/>

²⁶ Chișinău: Expoziția „România și românii în Primul Război Mondial”, <https://cimec.wordpress.com/tag/primul-razboi-mondial/>.

²⁷ *Centenarul Marelui război, 1914-1918*, http://www.revistafelicia.ro/articol_1012154/centenarul_marelui_razboi_1914-1918.html?action=print

²⁸ <http://www.observatorul.com/default.asp?action=articleviewdetail&ID=13555>.

tăți politice, finalizată în adoptarea unei poziții de expectativă armată (așadar neutralitate). În schimb, în Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia, românii au intrat în război și au dat teribile jertfe umane, iar sacrificiile materiale au fost deopotrivă impresionante. În literatura de specialitate există o lucrare, apărută în 1923, care este rezultatul compulsării răspunsurilor la chestionarele trimise în 1922 tuturor primăriilor din Transilvania în privința jertfelor umane și pierderilor materiale înregistrate în timpul și din cauza războiului mondial. Inițiativa a aparținut societății „Astra”, iar o recentă lucrare de doctorat asupra acestui efort de colectare de date menționează în rezumatul ei că astfel ni se „oferă o imagine de ansamblu asupra participării ardelenilor în Primul Război Mondial, oferindu-ne informații despre numărul românilor ardeleni care au participat la război, numărul celor care au decedat pe câmpul de luptă în urma rănilor sau a bolilor contactate în tranșee, numărul invalizilor, al celor dispăruți, dar și al celor care s-au întors sănătoși (din punct de vedere fizic) și, nu în ultimul rând, numărul orfanilor și al văduvelor rămase în urma celor care au murit la datorie. Aceste informații au fost utile pentru a contura imaginea de ansamblu a sacrificiilor făcute de ardeleni pentru o cauză care nu era a lor, deși informațiile nu sunt complete, așa cum menționează însuși autorul (Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș, aduse în războiul mondial: din anii 1914-1918*, Editura „Asociațiunii”, Sibiu, 1923, p. 20)”²⁹. Amintirea acestor jertfe umane și sacrificii materiale este încă vie în aceste părți ale României, așadar o percepție diferită în mod firesc, după un secol, față de restul teritoriului României (așa-numitul „Vechiul Regat”), indiscutabil asemănătoare probabil cu amintirea acelor ani și în Basarabia și Bucovina epocii. Din cei 2 979 614 români din zonele investigate, au participat pe front 449 796 de persoane, iar în serviciul auxiliar 34 578. Au căzut în lupte 42 739, au fost luați prizonieri sau au fost internați în spitale 11 275, iar un număr de 24 406 au fost invalizi de război. În urma acestor jertfe, au rămas 38 630 de văduve și 79 226 de orfani.

Acest lucru nu înseamnă, desigur, că în „Vechiul Regat”, în acel timp de restriște pentru celelalte părți ale națiunii române, se hiberna istoric ori că se evolua pe alte coordonate de destin istoric, cum se acreditează³⁰, pentru că aici a fost angajat un amplu efort de pregătire de război, care a consumat energii și resurse considerabile. Eficiența acestui efort va fi testată abia doi ani mai târziu, când România va abandona neutralitatea și direcția ei principală de acțiune va fi eliberarea Transilvaniei.

General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu

²⁹ Iona Elena Ignat, *Mobilizare și participare în Transilvania în timpul Primului Război Mondial: perspective socio-economice și demografice*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 2013, p. 5.

³⁰ Dorin Stănescu, *Un neam și două istorii: Românii din Regat se bat cu flori, cei din Ardeal, Bucovina și Basarabia luptă în tranșee*, în http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/un-neam-i-doua-istorii-romanii-regat-se-bat-flori-cei-ardeal-bucovina-b.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Lucrarea își propune să analizeze situația românilor la începutul Primului Război Mondial – denumit și „Marele Război”, pentru a-l deosebi de celelalte conflicte anterioare, care au fost cu mult mai modeste sub aspectul forțelor angajate, al ariei spațiale de desfășurare, al mijloacelor tehnice utilizate, al distrugerilor materiale provocate, al pierderilor imense de vieți omenești. Conflictul din anii 1914-1918 a fost un cataclism mondial, care a răvășit sub multiple fațete bazele evoluției omenirii de până atunci. S-a spus cu foarte multă îndreptățire că odată cu focurile de revolver ale studentului de numai 19 ani, Gavrilo Princip, s-a prăbușit o lume, cu toate realizările și speranțele ei, s-a încheiat tragic așa-numita „*belle époque*”.

Cutremur de o intensitate nemaiîntâlnită până atunci, întâia conflagrație mondială a modelat evoluția mapamondului în secolul care a urmat, un secol al violenței globale, al genocidurilor, al „ismelor” de tot felul, „al extremelor”, după cum l-a numit unul dintre exegeții lui.

Războiul mondial din anii 1914-1918 i-a pus pe români într-o situație deosebit de gravă, le-a adus foarte multă suferință, foarte multe pierderi, nenumărate drame individuale și colective, dar la finalul lui, printr-o întorsătură neașteptată a lucrurilor de care istoria este capabilă, și-au văzut împlinit un ideal pentru care au luptat și au sperat chiar în cele mai cumplite clipe de deznădejde – realizarea statului național unitar.

Lucrarea se oprește asupra momentelor de început ale conflagrației, perioada de timp supusă investigației având drept repere cronologice fundamentale atentatul de la Sarajevo (15/28 iunie 1914), căruia i-au căzut victime Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, și soția sa, Sofia de Hohenberg, și moartea regelui Carol I (27 septembrie/10 octombrie 1914), după cea mai lungă domnie din istoria românilor.

Ca modalitate de abordare, am ales ca epoca să fie zugrăvită de contemporani, prinși în vârtejul unor evenimente cărora, prin eforturi disperate, încercau să le înțeleagă originile, să le discearnă determinările și să le evalueze consecințele, cu alte cuvinte să înțeleagă drama pe care o trăiau.

În consecință, am recurs în primul rând la documente diplomatice ale timpului, emise de cancelariile marilor puteri beligerante, cu interese vădite în spațiul românesc, dar și de guvernul de la București. Trebuie spus că la începutul conflagrației, capitala României și Sinaia, reședința de vară a familiei regale, au cunoscut o intensă activitate diplomatică, miza fiind atragerea statului român în conflict de partea uneia sau alteia dintre coalitiile beligerante. Prin urmare, au fost inserate telegrame, note de convorbiri, analize, informări, opinii etc. schimbate între Ministerul Afacerilor Externe de la București și misiunile diplomatice din străinătate, precum și între legațiile marilor puteri din România și capitalele acestora (Franța, Germania, Rusia, Austro-Ungaria etc.).

Aceste documente erau elaborate, de regulă, în limbile franceză și germană și de aceea au fost traduse și incluse în volum în limba română. Am precizat de fiecare dată sursa de proveniență – cele trei mari arhive românești (Arhivele Naționale, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe și Arhivele Militare Române) și marile culegeri de documente.

Un alt set important de documente îl reprezintă mărturiile memorialistice, ale acelor contemporani care au fost în miezul evenimentelor și care au cunoscut din interior cursul acestora și deciziile importante ale autorităților din acel timp. Cu toată subiectivitatea lor, ele reprezintă surse esențiale pentru cunoaștere și înțelegerea atmosferei acelor vremuri, a raporturilor dintre principalii decidenți, a resorturilor care i-au determinat să aleagă o cale sau alta. Cu toate că unele sunt relativ bine cunoscute, am considerat că nu pot lipsi din volum mărturiile lui I.G. Duca, Constantin Argetoianu, Alexandru Marghiloman, Nicolae Filipescu, prințesa Maria, devenită din 28 septembrie/11 octombrie regină, N. Iorga, Octavian Tăslăoanu ș.a.

O categorie de însemnări memorialistice o reprezintă cele ale unor personalități militare de rang înalt, cum ar fi generalii Alexandru Averescu, Alexandru Iarca, colonelul Vasile Rudeanu, maiorul Radu I. Rosetti, ultimii doi ajunși și ei, ulterior, generali. Mărturiile lor, coroborate cu documentele militare incluse în lucrare, arată că una dintre cauzele deciziei României de rămânere în afara conflictului a constituit-o insuficiența pregătire a armatei pentru un conflict de dimensiuni planetare.

Am inserat în lucrare articole și analize din unele ziare care apăreau în acel moment, parte dintre ele semnate de intelectuali de anvergură, cum este marele istoric A.D. Xenopol, sau de jurnaliști cu mare impact mediatic, dintre care îl amintesc pe Constantin Mille. Însă se impune o precizare: cum presa timpului era foarte bogată, cuprinzând în întreaga țară 300 de publicații politice, alături de care mai apăreau 86 de publicații economice, 54 juridice, 38 științifice, 37 literare, 30 bisericești și didactice, 20 militare, opt geografice-istorice, opt umanistice (Ion Bulei, *Arcul așteptării 1914. 1915. 1916*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 180) – la acestea adăugându-se și cele ale românilor din Transilvania, Bucovina, Basarabia –, am făcut o selecție, oprindu-ne la câteva dintre ele: „Universul”, „Adevărul”, „Viitorul”, „Minerva”, „Viața Românească” și „Opinia”, ultimele două publicate la Iași.

Conform unei practici larg răspândite în procesul editorial, am redactat o serie de note, plasate în josul paginii, care au scopul de a oferi cititorului o serie de informații ce permit, după opinia noastră, înțelegerea mai bună a contextului apariției documentelor și a evenimentelor la care se referă.

Documentele au fost reproduse integral, fără adăugiri și omisiuni. Am corectat tacit greșelile de tipar, iar toate intervențiile noastre au fost marcate prin semnul [...].

Lucrarea conține o listă de abrevieri, bibliografie și o cronologie a principalelor evenimente din perioada iunie-decembrie 1914.

Sperăm că volumul va interesa atât pe specialiști, cât și un cerc larg de cititori, pasionați de istoria națională, în general, și de istoria Primului Război Mondial, în special, de la declanșarea căruia, iată, s-a împlinit un secol.

Petre Otu

ABREVIERI

Arh. M.A.E. – Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
A.M.R. – Arhivele Militare Române
A.N.I.C. – Arhivele Naționale Istorice Centrale
C (Cav.) – Cavalerie
C. V. – Cartea Verde
C. R. – Casa Regală
Căp. (Cpt) – Căpitan
Col. – colonel
Bat (B.) – Batalion
Brig. – Brigadă
Div. – Divizie
Ex.V. – Excelența Voastră
Gl. (gen.) – general
Inf. (inf.) – Infanterie
Locot. (locot.) – locotenent
Mr. – maior
Min. (min.) – ministru
N.R. (n.r.) – nota redacției
N.a. (n.a.) – nota autorului
n.n. – nota noastră
P.C.M. – Președinția Consiliului de Miniștri
R (Reg.) – Regiment
S.S.I. – Serviciul Special de Informații
Sft. – Sfântul
S.(s.). f. r. – Serviciul fluvial român
Sublocot. – Sublocotenent
St.n. (s.n.) – stil nou

LISTA DOCUMENTELOR

Capitolul I

1. [2]/15 iunie 1914, Articolul „Mărul discordiei. Vizita țarului Rusiei în România. Optimismul vienez. Însuflețirea din București” publicat în ziarul bulgar „Dvenic” și tradus în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Române.

2. 3/[16 iunie] 1914, București, Referat al Secției a III-a din Marele Stat Major privind măsurile de ordin militar pentru mobilizarea și concentrarea armatei române.

3. 9 iunie/[22 iunie], 1914, Sofia, Extras dintr-un articol apărut în ziarul bulgar „Dvenic” referitor la vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța.

4. 10[23]/iunie 1914, Articolul *Din evenimentele mari. Vizita de la Constanța*, publicat de ziarul „Nea Elas” și tradus în cadrul Marelui Stat Major.

5. 11 iunie 1914/[24 iunie], Sankt Petersburg, Raportul lui Serghei D. Sazonov către țarul Nicolae al II-lea cu privire la călătoria sa în România în luna iunie 1914.

6. 12/[25] iunie 1914, Articolul *Iar despre întâlnirea de la Constanța* publicat în ziarul „Balkanska Tribuna” și tradus în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Române.

7. 13/[26] iunie 1914, Articolul *România și politica rusească. Relațiuni false – cu Rusia sau cu Germania*, publicat în ziarul bulgar „Dnevnic” și tradus în Marele Stat Major al Armatei Române.

8. 15/28 iunie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria referitoare la atmosfera din Casa Regală ca urmare a asasinatului de la Sarajevo.

9. 17/30 iunie 1914, Berlin, Telegrama legației române din Berlin, semnată Alexandru Jacovaky, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministru al Afacerilor Externe, referitoare la reacții ale autorităților germane în urma atentatului de la Sarajevo.

10. 18 iunie/[1 iulie] 1914, Viena, București, Articolul *După atentatul dela Saraievo*, aparținând lui Constantin Graur, corespondent în capitala austriacă, apărut în ziarul „Adevărul”.

11. 20 iunie/[3 iulie] 1914, București, Sofia, Informații transmise de corespondentul ziarului „Viitorul” referitoare la reacții generate de vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța; se intenționa schimbarea denumirii catedralei Alexandru Newski.

12. [20 iunie]/3 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care informează că prim-ministrul român Ion I. C. Brătianu ar fi aflat de la Serghei Sazonov, ministrul de externe rus, că există posibilitatea unui război între Imperiul Rus și dubla monarhie.

13. [21 iunie]/4 iulie 1914, București, Însemnări ale lui Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic la București, referitoare la desfășurarea recviemului pontifical în memoria lui Franz Ferdinand.

14. [22 iunie]/5 iulie 1914, **Viena**, Scrisoarea împăratului austriac Franz Iosif către împăratul german Wilhelm II, însoțită de memoriul guvernului austro-ungar, elaborat înainte de atentatul de la Sarajevo. Sunt analizate diferite variante de acțiune ale monarhiei dualiste, inclusiv cu referiri directe la conduita României.

15. [22 iunie]/5 iulie 1914, **București**, Însemnări ale lui Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic la București, referitoare conținutul discuțiilor cu regele Carol I pe probleme ale situației interne și internaționale după atentatul de la Sarajevo.

16. 25 iunie/8 iulie 1914, **Budapesta**, Telegramă a misiunii diplomatice române de la Budapesta, semnată Grigore Bilciurescu, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, referitoare la opiniile din interiorul clasei politice maghiare după asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand.

17. [25 iunie]/8 iulie 1914, **Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi redă opiniile contelui Waldburg, însărcinatul cu afaceri ad-interim german asupra poziției României față de criza sârbă.

18. 25 iunie/[8 iulie] 1914, **Viena, București**, Articolul *Ce-ar fi făcut Franz Ferdinand?*, aparținând lui Constantin Graur, corespondent în capitala austriacă, apărut în ziarul „Adevărul”.

19. [26 iunie]/8 iulie 1914, **Sinaia**, Telegrama lui Ottokar Czernin, trimisul austro-ungar în România, adresată Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi transmite informații despre viața politică românească.

20. [28 iunie] 10 iulie 1914, **Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei prin care îl informează asupra opiniilor unor oameni politici români despre viitorul Austro-Ungariei.

21. [28 iunie]/10 iulie 1914, **Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre conținutul audienței acordate de regele Carol I.

22. [28 iunie]/10 iulie 1914, **Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi redă conținutul unei convorbiri cu regina Elisabeta.

23. 30 iunie/[13 iulie] 1914, **București**, Știri, interviuri, comentarii și analize publicate în ziarul „Adevărul” referitoare la politica externă a României (apropierea româno-rusă, raporturile cu Ungaria, pacea de la București).

24. [1 iulie]/14 iulie 1914, **Innichen**, Însemnare din jurnalul lui Conrad von Hötzenndorf referitoare la opiniile contelui Ottokar von Czernin privind conduita României față de criza bosniacă.

25. 2/[15 iulie] 1914, **București**, Interviu cu Take Ionescu acordat agenției telegrafice „Balkan” din București și preluat de ziarul „Viitorul”.

26. **Iunie-iulie 1914**, Însemnări ale lui I.G. Duca, ministrul Culturii și Cultelor, în legătură cu agravarea situației internaționale după asasinarea prințului Franz Ferdinand la Sarajevo.

27. **Iunie-iulie 1914**, Însemnări ale lui Constantin Argetoianu despre situația politică internă și internațională din vara anului 1914.

28. **Iulie 1914**, Extras din memoriile contelui Ottokar von Czernin und Zu Chudenitz referitoare la schimbarea de conduită a opiniei publice românești după ultimatumul Austro-Ungariei adresat Serbiei.

29. **Iulie-august 1914, București**, Însemnări ale lui Radu R. Rosetti despre activitatea sa la începutul Primului Război Mondial.

Capitolul II

1. [1]/14 iulie 1914, **Borholm**, Scrisoarea împăratului german Wilhelm al II-lea către împăratul austriac Franz Iosif prin care își oferă sprijinul în eforturile monarhiei dualiste de a împiedica formarea unei ligi balcanice sub egida Imperiului Rus.

2. 1/[14 iulie] 1914, **București**, Informații referitoare la incidentele de graniță dintre România și Bulgaria publicate în ziarul „Universul”.

3. 2/[15] iulie 1914 **Viena**, Analiză a Marelui Stat Major al armatei austro-ungare referitoare la consecințele poziției adoptate de România (neutralitate sau ostilitate) față de perspectiva unui război al dublei monarhii.

4. 5/[18] iulie 1914 **Sofia**, Telegrama misiunii diplomatice române din capitala bulgară, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, referitoare la incidentele de graniță cu Bulgaria.

5. 6/[19] iulie 1914, **București**, Raportul atașatului militar imperial-regal, maiorul Randa, către feldmareșalul Conrad von Hötzendorf, șeful Statului Major General al Austro-Ungariei la București, prin care informează asupra stărilor de spirit în opinia publică românească față de criza internațională declanșată de atentatul de la Sarajevo.

6. 8/21 iulie 1914, **Berlin**, Telegrama misiunii diplomatice române, semnată Alexandru Iakovaky, privind rezultatul întrevederii dintre ministrul sârb și Gottlieb von Jagow, ministrul de externe german, referitoare la tensiunea dintre Serbia și Austro-Ungaria în urma atentatului de la Sarajevo.

7. 9/[22] iulie 1914, **Turtucaia**, Telegrama prefectului de Călărași, Ion Cămărășescu, adresată ministrului de interne, referitoare la incidentul româno-bulgar de la punctul Hagi Faclar.

8. 9/[22] iulie] 1914, **București**, Editorialul *Prietenia cu Austria* al lui Constantin Mille; știri și analize despre incidentele de frontieră dintre români și bulgari, publicate în ziarul „Adevărul”.

9. 9/[22] iulie 1914, **București**, Însemnări ale generalului Alexandru Iarca despre reunitățile unor lideri politici și generali ce aveau drept scop să repartizeze creditul de 107 milioane, votat de parlament.

10. 10/[23] iulie 1914, **București**, Comentariu privind relațiile româno-bulgare și interviu cu Nicola Pasić, prim-ministrul Serbiei, publicate în ziarul „Adevărul”.

11. 10 [23]/iulie 1914, **București**, Știre inserată în ziarul „Adevărul” referitoare la incidentul de la Turnu Roșu dintre un grup de studenți români și autoritățile maghiare.

12. 11/[24] iulie 1914, **Berlin**, Telegrama contelui Lászlo Szögyény-Marich, trimisul Austro-Ungariei la Berlin, către Leopold Berchtold, ministrul de externe al dublei monarhii, prin care îl informează că nu a înștiințat Bucureștiul despre intenția încheierii unei alianțe cu Bulgaria.

13. 11/24 iulie 1914, **Petersburg**, Telegramă a lui Constantin Diamandy adresată lui Ion I. Brătianu, prim-ministrul României, prin care îl informează despre dorința Rusiei de a trimite Serbiei, prin teritoriul românesc, un transport de armament și muniție.

14. [11]/24 iulie 1914, **Viena**, Ultimatumul adresat Serbiei de către Austro-Ungaria la 10/23 iulie 1914.

15. [11]/24 iulie 1914, **Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre conținutul audienței la regele Carol I.

16. [11]/24 iulie 1914, **Viena**, Telegrama lui Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei către contele Istvan Tisza, prim-ministrul ungar, prin care transmite rugă-

mintea regelui Carol I ca studenții români reținuți la Turnu Roșu și întemnițați la Sibiu să fie eliberați.

17. **11/[24] iulie 1914, București**, Știre consemnată în ziarul „Adevărul” despre incidentul de la Turnu Roșu dintre studenți români și autoritățile maghiare.

18. **[11]/24 iulie 1914, Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care transmite două telegrame de la consulatul austro-ungar de la Constanța.

19. **[11]/24 iulie 1914, Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care transmite solicitarea lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, ca studenții români închiși la Sibiu să fie eliberați.

20. **12/[25] iulie 1914, Berlin**, Telegrama contelui Lászlo Szögyény-Marich, ambasadorul Austro-Ungariei la Berlin, către Ministerul de externe austro-ungar referitoare la atitudinea Bulgariei.

21. **[12]/25 iulie 1914, București**, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, către M. Bienvenu-Martin, ministrul Afacerilor Externe ad-interim, referitoare la reacțiile generate în România de ultimatumul austro-ungar adresat Serbiei.

22. **12/25 iulie 1914, București**, Telegrama nr. 162 lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin care îi rezumă atitudinea lui Ion I.C. Brătianu față de perspectiva declanșării unui război între Austro-Ungaria și Serbia.

23. **[12]/25 iulie 1914, Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi transmite solicitarea Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, de a fi clarificată atitudinea Bulgariei.

24. **7-13/[20-26] iulie 1914, București**, Informare adresată Direcției Poliției și Siguranței Generale de un agent român trimis în Bulgaria.

25. **13/[26] iulie 1914**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind activitatea lui Camille Blondel și incidentele de frontieră româno-bulgare.

26. **[13]/26 iulie 1914, Viena**, Telegrama contelui Leopold von Berchtold, ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, adresată lui Ottokar von Czernin, prin care îi cere să informeze autoritățile române despre ruperea relațiilor cu Serbia.

27. **[15]/28 iulie 1914, Sinaia**, Telegrama lui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, către contele Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre reacția regelui Carol I la știrea ultimatumului adresat Serbiei.

28. **[13]/26 iulie 1914, Budapesta**, Articolul „O scrisoare din România” publicat în ziarul „Budapesta Hirlap”, No. 148 din 26 Iulie 1914 în care se fac referi ample vizita țarului la Constanța și la politica României față de Austro-Ungaria.

29. **[13]/26 iulie 1914, Sinaia**, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi transmite versiunea atașatului militar bulgar asupra incidentelor de la granița româno-bulgara.

30. **14/27 iulie 1914, Sankt Petersburg**, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg, către Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, prin care informează despre satisfacția lui Serghei D. Sazonov față de răspunsul guvernului român și posibila inițiativă conciliatoare a Germaniei în conflictul dintre Austro-Ungaria și Serbia.

31. **14/27 iulie 1914, București**, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin care prezintă poziția lui Ion

I.C. Brătianu, prim-ministrul român, față de criza bosniacă și perspectivele unui război generalizat în Europa.

32. 14/27 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg către Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, prin care informează că, după opinia ambasadorului Germaniei, pacea mai poate fi salvată în Europa.

33. 14/[27 iulie] 1914, București, Articolul *Război european? Europa dorește localizarea războiului* publicat de M. Sărățeanu în ziarul „Adevărul”.

34. [15]/28 iulie 1914, Berlin, Scrisoarea împăratului Wilhelm al II-lea către țarul Nicolae al II-lea în care relevă necesitatea de a se ajunge la soluție de compromis în criza dintre Austro-Ungaria, Serbia și Rusia.

35. 15/[25] iulie 1914, Sinaia, Însemnare a lui Alexandru Marghiloman, referitoare la opiniile lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, referitoare la criza dintre monarhia dualistă și Serbia.

36. 15/28 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, în care informează că Germania a respins o intervenție amicală a Italiei, Franței și Angliei pe lângă Austro-Ungaria.

37. [15]/28 iulie 1914, Bad Ischl, Telegrama împăratului Franz Josef adresată regelui Carol I prin care îi aduce la cunoștință declanșarea ostilităților împotriva Serbiei.

38. [15]/28 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată lui René Viviani, prim-ministru și ministru de externe al Franței, referitoare la evoluția situației politice din România față de perspectiva izbucnirii războiului.

39. 16/29 iulie 1914, Sinaia, Scrisoarea de răspuns a regelui Carol I către împăratul Franz Josef.

40. [16]/29 iulie 1914, Petersburg, Telegrama țarului Nicolae al II-lea către împăratul Wilhelm al II-lea prin care îl informează despre presiunile exercitate asupra sa pentru declanșarea războiului.

41. [16]/29 iulie 1914, Berlin, Telegrama împăratului Wilhelm al II-lea către țarul Nicolae al II-lea în care îi cere ca Rusia să păstreze neutralitatea în conflictul dintre Austro-Ungaria și Serbia.

42. 16/[29] iulie 1914, Sinaia, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre audiența acordată de regele Carol I în care s-a discutat despre conduita României după declanșarea conflictului dintre monarhia dualistă și Serbia.

43. 16/29 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, în care informează despre raporturile dintre marile puteri după bombardarea Begradului de către armata austro-ungară.

44. 16/29 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, către Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, prin care comunică poziția rusă față de criza dintre Austro-Ungaria și Serbia și cere precizări față de conduita României.

45. [16]/29 iulie 1914, Constanța, Telegramă a consulului austro-ungar din Constanța, Sidorowicz, adresă lui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar în România, prin care îl informează despre starea de spirit a armatei și locuitorilor din Dobrogea și Cadrilater la aflarea mobilizării decretată în monarhia dualistă.

46. 16/[29] iulie 1914, București, Articolul *Atitudinea României*, semnat I. Fermo, apărut în ziarul „Universul”

47. [17/30 iulie 1914, Berlin, Telegrama împăratului Wilhelm al II-lea către țarul Nicolae al II-lea prin care îl informează despre consecințele mobilizării decretate de Rusia.
48. 17/30 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, către Poklevski-Koziell, prin care îi solicită să-i comunice lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, că în cazul unei atitudini favorabile, Rusia va susține alipirea Transilvaniei la România..
49. [18/31 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România, către René Viviani, ministrul Afacerilor Externe, în care redă discuțiile cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu privitoare la conduita României după declanșarea războiului dintre Austro-Ungaria și Serbia.
50. 18/31 iulie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, prin care îi expune poziția clasei politice românești, cu deosebire a lui Ion I.C. Brătianu față de declanșarea conflictului european.
51. 18/[31] iulie 1914, Însemnări ale generalului Alexandru Averescu, comandantul Corpului I armată, cu sediul în Craiova, referitoare la situația politică și militară a României la începutul Primului Război Mondial.
52. 18/31 iulie 1914, Berlin, Telegramă a ministrului român la Berlin, Alexandru Beldiman, către regele Carol I prin care îl informează despre măsurile luate de Rusia și Germania care duc, inevitabil, la izbucnirea conflagrației mondiale.
53. [19 iulie]/1 august 1914, București, Telegrama lui René Viviani, ministrul Afacerilor Externe, către ambasadorii Franței la Londra și Sankt Petersburg prin care informează despre discuția lui Camille Blondel cu Ion I. C. Brătianu, prim-ministrul, referitoare la perspectiva adoptării neutralității de către România.
54. [19 iulie]/1 august 1914, Viena, Telegramă a împăratului Franz Joseph către regele Carol I prin care îi solicită îndeplinirea obligațiilor de alianță.
55. [19 iulie]/1 august 1914, Paris, Telegrama lui Alexander Petrovici Izvolsky, ambasadorul Rusiei în Franța, către Ministerul de externe de la Sankt Petersburg prin care propune intensificarea eforturilor pentru atragerea României prin promisiunea acordării Transilvaniei.
56. 19 iulie/[1 august] 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Datoria României*, preluat de ziarul „Minerva”.
57. [20 iulie]/2 august 1914, Sofia, Telegrama contelui Tarnowski, ministrul austro-ungar la Sofia, despre dorința Bulgariei de a încheia o alianță cu Tripla Alianței.
58. 20 iulie/2 august 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, adresată lui Alexander P. Izvolsky, ministrul rus la Paris, prin care îl informează despre poziția Imperiului Rus față de România și Italia.
59. 20 iulie 7/[2 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Mille, *Nici cu Rusia! Nici cu Austria!*, apărut în ziarul „Adevărul”.
60. 20 iulie/[2 august] 1914, București, Viena, Aprecieri ale unui înalt diplomat, transmise de B. Brănișteanu, corespondent la Viena al ziarului „Adevărul”, referitoare la declanșarea războiului dintre Austro-Ungaria și Serbia.
61. 21 iulie/[3 august] 1914, București, Articolul lui Emil D. Fagure, *Teza Triplei Înțelegeri față de România*, publicat în ziarul „Adevărul”.
62. Iulie 1914, București, Directive operative ale Marelui Stat Major referitoare la concentrarea forțelor în perspectiva unui conflict cu Imperiul Rus (ipotezele „A” și „A1”).
63. Iulie 1914, București, Notații ale prințesei moștenitoare Maria referitoare la impactul declanșării războiului asupra atmosferei din interiorul familiei regale și a raporturilor cu regele Carol I.
64. Iunie-august 1914, Însemnări ale lui Octavian Tăslăoanu referitoare la reacțiile românilor din Transilvania la începutul Primului Război Mondial.

Capitolul III

1. **21 iulie/3 august 1914, Sinaia**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre debaterile din Consiliul de Coroană.

2. **21 iulie/3 august 1914, Sinaia**, Însemnările lui I.G. Duca, ministrul Culturii și Cultelor, privind modul de desfășurare și discuțiile din Consiliul de Coroană.

3. **August-septembrie 1914, București**, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria privind decizia Consiliului de Coroană și atmosfera din cadrul familiei regale pe parcursul primelor săptămâni de conflict.

4. **August 1914**, Însemnări ale lui Octavian Tăslăoanu referitoare la situația românilor din Transilvania la începutul acțiunilor militare.

5. **Iulie (sfârșit)-august 1914**, Însemnări al generalului Alexandru Iarca asupra discuțiilor cu Ion I.C. Brătianu privind orientarea României față de războiul mondial; Alexandru Iarca era ferm împotriva alianței cu Puterile Centrale.

6. **[22 iulie]/4 august 1914, București**, Telegramă lui Julius Freiherr von Waldthausen către Jagow prin care îl informează despre decizia Consiliului de Coroană de la Sinaia (21 iulie/3 august 1914).

7. **[22 iulie]/4 august 1914, Viena**, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către contele Tarnowski, ministrul la Sofia și markgraful Pallavicini, trimisul diplomatic la Constantinopol, prin care se informează despre decizia Consiliului de Coroană de la Sinaia și se cere intrarea imediată a Bulgariei în război.

8. **[22 iulie]/4 august 1914, București**, Informații parvenite la Marele Stat Major despre situația militară a Austro-Ungariei și statutul românilor din monarhia dualistă..

9. **23 iulie/[5 august 1914], București**, Acordul dintre România și Bulgaria în legătura cu incidentele de graniță din Cadrilater publicat de ziarul „Universul”.

10. **24 iulie/6 august 1914, Viena**, Telegrama ministrului român la Viena, Edgar Mavrocordat, către directorul Ministerului Afacerilor Externe prin care anunță că prințul Carol a avut o pană de automobil pe teritoriul austriac.

11. **[24 iulie]/6 august, Sinaia**, Telegrama lui Ottokar von Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, către Leopold Berchtold, ministrul de externe al dublei monarhii, prin care transmite informații despre starea de spirit a regelui Carol I.

12. **24 iulie/[6 iulie] 1914**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la rezultatele întrevederilor lui Ion I. C. Brătianu cu diplomați acreditați la București.

13. **[25 iulie]/7 august 1914**, Însemnare din jurnalul lui Conrad von Hötendorf privind atitudinea Italiei și României față de Austro-Ungaria.

14. **25 iulie/[7 august] 1914, București**, Editorialul *Ce va face România în criza războinică actuală?*, publicat de ziarul „Universul”.

15. **26 iulie/8 august 1914**, Însemnare din jurnalul lui Conrad von Hötendorf privind perspectivele colaborării României cu Austro-Ungaria.

16. **27 iulie/[9 august] 1914**, Articolul lui N. Iorga, *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre*.

17. **27 iulie/[9 august] 1914, București**, Însemnare a lui Alexandru Marghiloman referitoare la discuțiile cu regina Elisabeta și regele Carol I despre desfășurarea Consiliului de coroană și perspectiva colaborării cu Rusia.

18. **27 iulie/9 august 1914, Viena**, Telegrama lui Edgar Mavrocordat, ministrul român la Viena, adresată Ministerului Afacerilor Externe prin care informează despre declarația de război a Muntenegrului adresată Austro-Ungariei.

19. **[27 iulie]/9 august 1914**, Consemnare din jurnalul lui Conrad von Hötendorf privind perspectivele colaborării militare ale României cu Austro-Ungaria.

20. [27 iulie]/9 august, Berlin, Scrisoarea lui Scrisoarea lui Helmuth Johannes von Moltke, șeful Statului Major German, adresată lui Conrad von Hötendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare privind conduita Bulgariei și României.

21. 28 iulie/[10 august] 1914, București, Articolul lui A.D. Xenopol, *Fapte sigure și concluzii probabile*, publicat în ziarul „Adevărul”.

22. 30 iulie/[12 august] 1914, București, Consemnare a lui Alexandru Marghiloman referitoare la discuțiile cu Ion I.C. Brătianu despre măsurile politice și militare ale României.

23. [30 iulie]/12 august 1914, Viena, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către trimișii să diplomatici din Atena și Sofia prin care îi informează că datorită neutralității României s-au creat premise pentru ca Bulgaria să atace Serbia.

24. [30 iulie]/12 august 1914, Sinaia, Telegrama lui Ottokar von Czernin, trimisul diplomatic austro-ungar la București, adresat Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei prin care aduce la cunoștința informația deținută de Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, potrivit căreia Bulgaria s-a angajat față de Imperiul Rus să rămână neutră.

25. 30 iulie/[12 august 1914], Petersburg, Telegramă de la misiunea diplomatică din Rusia, semnată D. Germani, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, prin care transmite traducerea a trei articole apărute în ziarele rusești privind atitudinea României față de război.

26. 31 iulie/[13 august] 1914, Sinaia, Telegrama împăratului german Wilhelm al II-lea către Carol I, regele României, prin care îi cere ca România să-și respecte angajamentele față de Tripla Alianță.

27. 31 iulie/[13 august] 1914, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre discuțiile din interiorul clase politice referitoare la conduita României în începutul războiului.

28. 31 iulie/[13 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Xenii, *Dl. Stere și neutralitatea*, publicat în ziarul „Adevărul”.

29. 1/14 august 1914, Viena, Telegrama legației române, semnată Egdar Mavrocordat, adresată Ministerului Afacerilor Străine din România, prin care informează despre declarația de război a Franței și Marii Britanii adresată Austro-Ungariei.

30. 1/[14] august 1914, București, Articolul apărut în ziarul „La Roumanie” și reprodus în „Viitorul” referitor la opiniile lui Take Ionescu asupra situației externe a României.

31. 2/[15] august 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței la București, adresată lui René Viviani, ministrul Afacerilor Externe, prin care informează despre dezbaterile din Consiliul de Coroană care a decis neintrarea României în război.

32. 2/15 august 1914, Budapesta, Telegrama lui Grigore Bilciurescu adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, prin care transmite traducerea în limba română a articolului contelui Iuliu Andrassy, intitulat *România*, apărut în ziarul „Magyar Hirlap”.

33. [2]/15 august 1914, Consemnare a lui Conrad von Hötendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare, privind situația militară și viitoarele acțiuni ale armatei austro-ungare în raport de poziția României față de război.

34. 3/[16] august 1914, Chișinău, Informații primite de Marele Stat Major privind mișcările de trupe din Basarabia și, în special, din orașul Chișinău.

35. 3/[16] august 1914 (st.v.), București, Articolul lui N. Iorga, *Atitudinea Italiei*.

36. [4]/17 august 1914, Viena, Telegramă a Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către contele Tarnowski, reprezentatul diplomatic la Sofia, referitoare la politica dublei monarhii în Balcani.

37. 4/[17] august 1914, Articolul lui A.D. Xenopol, *Cu nici un preț cu Austria!*, publicat în ziarul „Adevărul”.

38. [5]/18 august 1914, **București**, Telegrama ministrului francez Camille Blondel către Gaston Doumergue, ministrul Afacerilor Externe, referitor la acțiunile reprezentanților Puterilor Centrale pentru influențarea clasei politice și opiniei publice; se solicită mijloace pentru combaterea acestei propagande.

39. [5]/18 august 1914, **Sofia**, Telegrama contelui Tarnowski, ministrul dublei monarhiei în capital bulgară, către Ministerul de Externe al Austro-Ungariei în care informează despre acțiunile sale pentru a convinge Bulgaria să intre în război.

40. 5/[18 august] 1914, **București**, Interviu cu Take Ionescu asupra conduitei României reprodus în ziarul „Viitorul”.

41. [19 iulie]/1 august-[5]/18 august 1914, Extras din jurnalul lui Conrad von Hötzendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare, privind evenimentele militare de pe teatrele de operații și conduita României.

42. 6/[19] august 1914, **București**, Informații primite de Marele Stat Major de la un agent special referitoare la situația din Basarabia la începutul războiului.

43. 6/19 august 1914, **Sankt Petersburg**, Telegramă a însărcinatului de afaceri român în capitala rusă, N. Germani, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care îl informează despre transmiterea unor știri apărute în ziarul „Ruskoe Slovo”.

44. [6]/19 august 1914, **Viena**, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungaria către trimișii diplomați de la Sofia, Berlin și Constantinopol, referitoare la perspectivele încheierii unei alianțe cu Bulgaria. Conține referiri la conduita României care nu va ataca peste Dunăre în cazul intrării Bulgariei în război împotriva Serbiei.

45. 6/[19 august] 1914, **Sinaia**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la întrevederile cu prințesa Maria și Ion I.C. Brătianu.

46. 7/[20] august 1914, **Brașov**, Informații primite de Marele Stat Major privind dizlocarea trupelor austro-ungare în regiunea Brașovului în ziua de 3 august.

47. 7/[20] august 1914, **Sankt Petersburg**, Traducerea unui articol din ziarul rus „Ruskoe Slovo”, primită de Marele Stat Major, referitoare la declarațiile ministrului Constantin Diamandy la Odessa.

48. 7 august/[20 august] 1914 **București**, Traducerea articolului *Neutralitatea Bulgariei*, apărut în ziarul bulgar „Utro”, parvenită Marelui Stat Major în care este menționată și conduita României.

49. 7/[20 august] 1914, **București**, Articolul *Dragoste maghiară* publicat în ziarul „Minerva” în care se analizează manifestările de simpatie față de români și România din Ungaria.

50. 7/[20 august] 1914, **București**, Impresiile contelui Pongracz asupra primirii de la Curtea regală a României preluate de ziarul „Minerva”.

51. [8]/21 august 1914, **București**, Telegrama ministrului francez la București, Camille Blondel, adresată lui Gaston Doumergue, ministrul Afacerilor Externe, în care prezintă poziția guvernului bulgar și reticențele guvernului de la București de a se angaja în acțiune.

52. [8]/21 august 1914 **Sinaia**, Raportul atașatului militar italian în România, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care expune situația politică și militară din țară.

53. [9]/22 august 1914, **București**, Telegrama ministrului Camille Blondel, către Ministerul Afacerilor Externe din Franța prin care aduce la cunoștința informațiile lansate de unele ziare potrivit cărora Rusia ar fi gata să cedeze României unul sau două județe din sudul Basarabiei.

54. [9]/22 august 1914, **Sinaia**, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care prezintă o serie de date privind producția agricolă și industrială a României.

55. [9]/22 august 1914, Sofia, Telegrama contelui Tarnowski, trimisul diplomatic austro-ungar la Sofia, către Ministerul Afacerilor Externe despre posibilitatea unei alianțe dintre România pe de o parte și Bulgaria și Imperiul Otoman pe de altă parte.

56. [9]/22 august 1914, Sinaia, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care transmite unele informații privind măsurile militare luate de autoritățile austro-ungare.

57. 9/[22] august 1914, București, Editorialul lui Constantin Mille, *Nimic fără voia țării*, publicat în ziarul „Adevărul”.

58. 10/[23] august 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Către Românii cari cad pe câmpurile de luptă străine*.

59. 10/[23] august 1914, Interviuul lui Octavian Goga acordat ziaristului V. Savel privind situația românilor la începutul conflagrației mondiale publicat în ziarul „Minerva”.

60. [11]/24 august 1914, Viena, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către trimișii diplomatiți de la Berlin, București și Constantinopol prin care sunt informați despre demersurile britanice de creare a unui ligi balcanice din care să facă parte Serbia, Grecia, România și Bulgaria

61. [12]/25 august 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe, prin care informează despre conținutul discuțiilor dintre Ion I.C. Brătianu și delegația otomană prezentă la București.

62. 12/[25] august 1914, Sinaia, Insemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la problemele discutate cu ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandy și Nicolae Filipescu.

63. [12]/25 august 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe, prin care informează despre svonorile potrivit cărora rușii promit Bulgariei, Dobrogea.

64. 13/[26] august 1914, București, Articol aparținând lui I. Rusu-Abrudeanu și publicat în ziarul „Adevărul” despre scopul delegației otomane la București.

65. 14/[27] august 1914, București, Notații ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la convorbirile avute cu prințesa Maria și Ion I.C. Brătianu.

66. [15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța prin care sugerează că România ar putea fi mai ușor atrasă de partea Antantei dacă Rusia ar ceda măcar un județ din sudul Basarabiei

67. [15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța, prin care semnalează trecerea unor militari germani prin România spre Constantinopol.

68. [15]/28 august 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, prin care transmite informații despre negocierile greco-otomane de la București, referitoare la insule, precum și trecerea unor ofițeri germani prin România.

69. [15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța în care redă impresiile lui Nicolae Filipescu în urma audienței sale la regele Carol I.

70. 16/[29] august 1914, București, Notații ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la convorbirile cu regina Elisabeta, Pascal Toncescu și Ottocar von Czernin.

71. 16/[29] august 1914, București, Informații inserate de ziarul „Minerva” privind reacții generate pe plan intern și extern de trecerea trenului cu militari germani prin România.

72. 16/[29] august 1914, București, Interviuul acordat de Nicolae Bațaria, senator otoman, ziarului „Cambana” și preluat de ziarul „Viitorul” referitor la situația din Peninsula Balcanică.

73. **17/[30] august 1914, București**, Reportaj din regiunea Brașov, semnat Athanasie Nitză, publicat în ziarul „Minerva” în care este redată situația românilor din regatul ungar.

74. **18/[31] august 1914, București**, Articolul lui G. Bogdan-Duică, *Austro-Ungaria și România*, publicat în ziarul „Minerva” în care analizează proiectele Austro-Ungariei față de slavii din nord.

75. **19 august/1 septembrie 1914, București**, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, referitoare la preocupările guvernului român privind dotarea armatei.

76. **20 august/[2 septembrie] 1914, București**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre desfășurarea comitetului de conducere a conservatorilor.

77. **20 august/[2 septembrie] 1914, București**, Știri publicate în ziarul „Universul”, semnate „Bruno, despre operațiile militare din Bucovina.

78. **21 august/3 septembrie 1914, Petrograd**, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, către Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, prin care îi indică conduita față de autoritățile române.

79. **21 august/[3 septembrie] 1914, București**, Relatări ale ziarului „Adevărul” despre întrunirea de la Brăila care a susținut ideea alăturării României la Tripla Înțelegere.

80. **[23 august]/5 septembrie 1914, București**, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România adresată lui Théophile Delcassé, ministrul Afacerilor Externe al Franței, în care analizează situația din România și prezintă demersurile legației pentru crearea unui curent favorabil Antantei în rândul clasei politice și opiniei publice românești.

81. **23 august/[5 septembrie] 1914, Sinaia**, Notațiile lui Alexandru Marghiloman despre audiența la regele Carol I.

82. **24 august/[6 septembrie], 1914, București**, Scrisoarea fruntașului conservator Nicolae Filipescu adresată ziarului „Independence Roumaine” reprodușă de „Viitorul”.

83. **24 august/[6 septembrie] 1914, Dorohoi, Iași**, Informații de la trimisul special al ziarului „Universul”, I. Marcovici-Bruno, referitoare la ocuparea Cernăuțiului de către trupele ruse.

84. **26 august/[8 septembrie] 1914, București**, Opinii ale lui Nicolae Filipescu despre conduita României în contextul victoriei trupelor ruse de la Lemberg.

85. **28 august/[10 septembrie] 1914, București**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman în urma întâlnirilor cu delegația transilvăneană compusă din Teodor Mihali și Iuliu Hossu.

86. **28 august/[9 septembrie] 1914, București**, Articolul lui Take Ionescu, *Pacea balcanică*, publicat în „Journal des Balkans” și preluat de ziarul „Universul”.

87. **[29 august]/11 septembrie 1914, Petrograd**, Telegrama ambasadorului francez la Petrograd, Maurice Paléologue, adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța prin care transmite solicitarea lui Serghei D. Sazonov ca guvernele francez și britanic să intervină la București pentru a opri transportul militarilor germani și a materialelor de război către Imperiul Otoman.

88. **29 august/[11 septembrie] 1914, București**, Articolul *Misiunea contelui Tisza*, apărut nesemnlat în ziarul „Adevărul”.

89. **30 august/12 septembrie, București**, Telegrama ministrului rus la București, Poklevski-Koziell, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin informează despre poziția lui Ion I.C. Brătianu față de tratatul de pace de la București din 1913.

90. **31 august/[13 septembrie] 1914, București**, Articolul lui N. Iorga, *Au steagul lor*.

91. **[31 august]/13 septembrie 1914, București**, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez, către Ministerul Afacerilor Străine al Franței, prin care informează despre starea de spirit din România și activitatea de influențare desfășurată de Puterile Centrale.

92. 31 august/[13 septembrie] 1914, București, Articolul lui A.D. Xenopol, *Neutralitatea pînă cînd?*, apărut în ziarul „Adevărul”.

Capitolul IV

1. [1]/14 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România, către Ministerul Afacerilor Străine din Franța prin care informează despre manifestațiile proatantiste desfășurate în Capitală.

2. 1/14 septembrie 1914, Budapesta, Telegrama misiunii diplomatice române de la Budapesta, semnată Grigore Bilciurescu, referitoare la relatările unui ofițer român, încadrat în armata austro-ungară, despre starea combativă și acțiunile acesteia din Galiția împotriva armatei ruse.

3. 1/[14] septembrie 1914, București, Articolul profesorului universitar Ion Ursu, *Trenul nostru a sosit*, publicat în ziarul „Adevărul”, în care solicită intrarea imediată în război de partea Antantei.

4. 1/14 septembrie 1914, București, Notații ale lui Polizu-Micșunești despre încercările pe lângă Nicolae Filipescu de a-l determina să adopte o atitudine care să nu pună în dificultate guvernul liberal.

5. 2/[15 septembrie] 1914, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, consemnate de Polizu-Micșunești, asupra politicii de expectativă a guvernului liberal.

6. [3]/16 septembrie 1914, Petrograd, Telegrama trimisă de Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, lui S. Poklevski-Koziell, prin care solicită să se comunice guvernului român că este invitat să se alăture Rusiei și să intre cu trupele în sudul Bucovinei și al Transilvaniei.

7. [3]/16 septembrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresat comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care prezintă starea de spirit a opiniei publice, măsurile și intențiile guvernului român, inclusiv posibilitatea unui acord cu Italia.

8. 5/[18] septembrie 1914, Iași, Articolul lui V. I. Radu, „Să intrăm în Transilvania?”, apărut în ziarul „Opinia”, în care relevă necesitatea solidarității naționale.

9. 5/[18] septembrie 1914, Sinaia, Consemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la audiența acordată de regele Carol I

10. [6]/19 septembrie 1914, București, Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată Ministerului Afacerilor Străine din Franța, prin care relatează conținutul convorbirii cu Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, care a declarat că ezitățile de a intra în război se datoresc și atitudinii Bulgariei.

11. [6]/19 septembrie 1914, Roma, Telegrama ambasadei franceze din capitala Italiei, semnată Camille Barrère, adresată Ministerului Afacerilor Străine, în care relatează despre vizita unei delegației române la Roma..

12. [7]/20 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată Ministerului Afacerilor Străine, în care redă informații despre primirea de către regele Carol I a noului trimis al Germaniei la București.

13. 7/20 septembrie 1914, Sofia, Telegrama legației române, semnată Gurănescu, referitoare la evoluția situației politice din Bulgaria și la perspectivele cooperării cu România.

14. 7/[20] septembrie 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *O declarație*.

15. 8/[21] septembrie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care informează despre reacția lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul României, la primirea propunerii Rusiei de anexare a Transilvaniei.

16. [9]/22 septembrie 1914, Sofia, Telegrama misiunii diplomatice franceze în capitala bulgară, semnată Panafieu, adresată Ministerului Afacerilor Străine, în care recomandă prudență față de declarațiile ministrului bulgar la București și față de conduita Bulgariei.

17. 9/[22] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, adresată lui Poklevski-Koziell, ministrul de la București, prin care să explice lui Ion I. C. Brătianu, prim-ministrul român că Rusia nu cere „ajutorul” României după înfrângerea austriecilor, ci o invită să partea la acțiunea comună.

18. 9/[22] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care informează despre promisiunile Puterilor Centrale făcute României pentru a li se alătura.

19. 10/23 septembrie 1914, București, Acordul dintre România și Italia privind ieșirea simultană din neutralitate.

20. [12]/25 septembrie, Petrograd, Telegrama ministrului franceză în capitala rusă, Maurice Paléologue, adresată Ministerului Afacerilor Străine, prin care informează despre reînvoacerea ministrului român Constantin Diamandy și opiniile sale despre conduita României.

21. [12]/25 septembrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care arată rolul important al Italiei în conduita guvernului român și a opiniei publice, precum și inițiativele politice și militare ale autorităților de la București.

22. 13/[26] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, adresată lui Poklevski-Koziell, ministrul de la București, prin care îi transmite proiectul de acord cu România convenit cu ministrul român în Rusia, Constantin Diamandy cu dispoziția de a-l supune aprobării lui Ion I.C. Brătianu.

23. 14/[27 septembrie] 1914, Roma, Declarațiile lui Constantin I. Istrati și George I. Diamandy, aflați în vizită particulară în Italia, consemnate de ziarul „Universul”.

24. 15/[28] septembrie 1914, Craiova, Aprecieri ale generalului Alexandru Averescu, comandantul Corpului 1 armată, privind evoluția situației militare pe fronturile occidental și oriental și evaluarea acțiunilor armatei române dacă România ar fi intrat în război alături de Antantă.

25. 15/28 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată Ministerului Afacerilor Străine prin care transmite opinii ale atașatului militar referitoare la măsurile luate de autoritățile militare române.

26. 15/[28 septembrie] 1914, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind întrevederea cu Ion I.C. Brătianu referitoare la tratativele cu Rusia care garantează dreptul României asupra provinciilor de peste munți în schimbul neutralității.

27. 15/[28] septembrie 1914, București. Telegrama lui S. Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, către Serghei D. Sazonov, ministrul de externe, privind acordul lui I. I. C. Brătianu cu privire la înțelegerea ruso-română.

28. 16/[29] septembrie 1914, București, Articol publicat în ziarul „Universul” în care se preiau informații din publicația „Ruskoe Slovo” potrivit cărora Austro-Ungaria ia în calcul încheierea păcii cu Imperiul Rus, ceea ce ar implica unele schimbări teritoriale.

29. 16/[29] septembrie 1914, Notațiile lui Alexandru Marghiloman privind conținutul discuțiilor cu von dem Bussche, trimisul german în România și alți lideri politici români referitoare la poziția României

30. 17/[30] septembrie 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Guvern și opinie publică*.

31. Iulie-septembrie 1914, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti, șef al Biroului operației din Marele Stat Major, despre dezbaterile din interiorul clasei politice românești și procesul de planificare strategică a României la începutul Primului Război Mondial.

32. August-septembrie 1914, Extras din memoriile lui Constantin Argetoianu privind dezbaterile din interiorul clasei politice referitoare la conduita României la începutul războiului.

33. August-septembrie 1914, Însemnări ale lui Istvan (Stephan) Burián von Rajecz ministru al Ungariei pe lângă Curtea de la Viena referitoare la atitudinea României la începutul Primului Război Mondial.

34. Septembrie 1914, Extrase din Jurnalul lui Conrad von Hötzendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare, conținând impresii personale, telegrame ale unor diplomați și militari de rang înalt privind evoluția evenimentelor militare, relațiile cu România, Bulgaria și Imperiul Otoman.

35. August-septembrie 1914, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu asupra înzestrării armatei române și a misiunilor sale în străinătate pentru achiziționarea de armament, muniție și și tehnică de luptă.

36. Iulie-septembrie 1914, Articolul lui Ernest Ene, *Războiul european și criza noastră economică*, publicat în revista „Viața Românească”.

37. [19 septembrie]/2 octombrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, prin care informează despre inițiativele și măsurile autorităților române pentru dotarea armatei române și eforturile pentru păstrarea neutralității.

38. 19 septembrie/[2 octombrie] 1914, Notații ale lui Alexandru Marghiloman privind discuțiile cu von dem Bussche, ministrul german la București, Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu și alți lideri politici.

39. 20 septembrie]/3 octombrie 1914, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, în care descrie acțiunile misiunii diplomatice germane în România, prin cumpărarea de ziare și coruperea de ziarști.

40. [20 septembrie]/3 octombrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, prin care informează despre amânarea ședinței Consiliului de Coroană și starea de sănătate a regelui Carol I.

41. 20 septembrie/[3 octombrie] 1914, Însemnările lui Alexandru Marghiloman privind problematica discutată în cadrul audienței la regele Carol I.

42. 20 septembrie 1914/[3 octombrie], Petrograd, Telegrama lui S. D. Sazonov către Poklevski-Koziell referitoare la condițiile înțelegerii dintre Rusia și România.

43. 21 septembrie/[4 octombrie] 1914, București, Articolul lui Nicolae Iorga, *Un factor constituțional de care nu se vorbește: Parlamentul*.

44. 22 septembrie/[5 octombrie], București, Informații preluate de ziarul „Universul” din publicația „Ora” din Palermo referitoare la situația Italiei și a raporturile ei cu România.

45. [23 septembrie]/6 octombrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România adresată Ministerului Afacerilor Străine prin care transmite informațiile atașatului militar despre măsurile militare luate de autoritățile române.

46. 23 septembrie/[6 octombrie] 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd prin care expune conținutul convorbirii cu Ion I. Brătianu în urma încheierii acordului din 18 septembrie/1 octombrie 1914.

47. 27 septembrie/[10 octombrie] 1914, Petrograd, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Moscova, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, prin care transmite traducerea articolului *Possibilități norocoase*, apărut în ziarul „Novoe Vremia” din 23 septembrie 1914.

48. **27 septembrie/[10 octombrie] 1914**, Însemnările generalului Alexandru Averescu referitoare la personalitatea și rolul regelui Carol I în istoria românilor.

49. **[27 septembrie]/10 octombrie 1914, Petrograd** Telegramă a ministrului român în capitala Imperiului Rus, Constantin Diamandy care transmite, în traducere, un articol despre România și Ungaria apărut în ziarul „Novoe Vremia”.

50. **27 septembrie/[10 octombrie] 1914, București**, Știre privind posibilitatea acordării unor concesiuni românilor din Transilvania de către autoritățile de la Budapesta și interviul cu Toma Ionescu, rectorul Universității București, publicate, sub semnătura I. Fermo, de ziarul „Universul”.

51. **28 septembrie/[11 octombrie 1914], București**, Articolul lui N. Iorga, *Răniții români și indiferența României*.

52. **28 septembrie/[11 octombrie] 1914, București**, Articolul generalului Grigore Crăiniceanu, *Amiciția bulgară*, apărut în ziarul „Universul”.

53. **28 septembrie/[11 octombrie], Petrograd**, Traducerea articolului *Cu privire la moartea Regelui României*, apărută în ziarul „Golos Rossii” („Vocea Rusiei”).

54. **[29 septembrie]/12 octombrie 1914, București**, Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez în România, adresată lui Teophile Delcassé, ministrul Afacerilor Străine, prin care face un istoric al evoluției poziției României după declanșarea războiului și al raporturilor franco-ruse față de statul român.

55. **3/[16] octombrie 1914**, Notații ale lui Alexandru Marghiloman privind conținutul întrevederii cu von dem Bussche și Poklevski-Koziell, ministrul german și respectiv rus, la București.

56. **[7]/20 octombrie 1914, București**, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care se informează despre consecințele morții regelui Carol I, eforturile autorităților române pentru dotarea armatei cu armament și muniție și intensificarea măsurilor de instruire a trupelor.

57. **[9]/22 octombrie 1914, Petrograd**, Telegramă a lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței la Petrograd, adresată Ministerului Afacerilor Străine în care informează despre nemulțumirea guvernului rus față de tranzitul de arme, muniții, ofițeri și monede de aur germane prin România către Imperiul Otoman.

58. **10/23 octombrie 1914**, Notații ale lui Alexandru Marghiloman privind convorbirea cu von dem Bussche și raporturile cu Nicolae Filipescu.

59. **13 octombrie/[26] octombrie 1914**, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman în urma discuției avute cu Vasile Rudeanu, colonel în Ministerul de Război.

60. **Octombrie 1914**, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu privind discuțiile cu Alexandru Marghiloman asupra opțiunilor României și a capacității operative a armatei române.

61. **16/29 octombrie 1914, Pera**, Telegrama legației române din Imperiul Otoman, semnată Manu, adresată ministrului de Externe, Emanoil Porumbaru, referitoare la relațiile dintre România și Imperiul Otoman.

62. **17/30 octombrie 1914, Atena**, Telegramă ministrului român, Trandafir Djuvara, adresată Ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la conflictul ruso-otoman, atitudinea Greciei față de războiul mondial și conduita României.

63. **23 octombrie/5 noiembrie 1914, Petrograd**, Telegrama ministrului Constantin Diamandy, în care relatează discuția cu Serghei D. Sazonov despre problemele țărilor balcanice.

64. **27 octombrie/[9 noiembrie] 1914, București**, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd prin care expune evoluția raporturilor dintre opoziție și putere în România.

65. Septembrie-octombrie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria despre moartea regelui Carol I și încoronarea lui Ferdinand și a sa ca regi ai României.

66. 1914, Extrase din memoriile lui Serghei Dimitrievici Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, privind raporturile diplomatice ale Rusiei, inclusiv cu România la începutul războiului.

67. Noiembrie 1914, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu privind starea dotării armatei române la începutul Primului Război Mondial.

68. 13 iunie, 1924, București, Extras din discursul generalului Dumitru Iliescu secretar general al Ministerului de Război în perioada 1914-1916, susținut în ședința Senatului.

Capitolul I

ATENTATUL DE LA SARAJEVO (15/28 Iunie 1914). POZIȚIONĂRI EUROPENE, REACȚII ROMÂNEȘTI

Introducere

Asasinarea, la 15/28 iunie 1914, a prințului moștenitor Franz Ferdinand la Sarajevo a fost o surpriză de proporții pentru clasa politică și opinia publică europeană. Nimeni nu se aștepta la un asemenea eveniment care să bulverseze monarhia dualistă și scena politică europeană. Cel mult, unii observatori avizați luau în calcul moartea bătrânului împărat Franz Josef, ceea ce ar fi generat unele consecințe în planul raporturilor de putere în imperiul bicefal. Și aceasta pentru că prințul moștenitor era considerat un reformator al acestuia, opiniile și soluțiile sale fiind în contradicție cu ideile împăratului Franz Josef și ale autorităților ungare. Acestea din urmă erau foarte nemulțumite de intențiile reformatoare ale lui Franz Ferdinand, care materializate ar fi dus la pierderea pozițiilor câștigate în 1866-1867, când s-a constituit monarhia dualistă. În esență, prințul moștenitor dorea organizarea imperiului pe baze tripartite – austriacă, ungară și slavă. Trebuie spus că el era, însă, un adept al unității și integrității imperiului și respingea naționalismele care puteau avea efecte dizolvante.

La aceste nemulțumiri, s-a adăugat și căsătoria cu o femeie de condiție relativ modestă, Sofia Chotek von Chotkova und Wognin, (avansată ducesă de Hohenberg) de origine cehă, cu-plul având trei copii – Ernest, Sofia și Maximilian. Toate aceste motive au determinat ca împăratul Franz Josef să nu fie prea îndurerat de moartea prințului moștenitor. Funeraliile au fost modeste, intime, publicul nu a avut acces, iar suveranii care ar fi dorit să participe li s-a spus diplomatic să nu vină sau au fost întorși din drum, cum a fost cazul cu împăratul Wilhelm. S-a admis doliul de opt zile pentru două unități – Regimentul de ulani No.10 „Prinț August de Württemberg”, prințul moștenitor fiind șef al acestei unități și Regimentul de Grenadierii „Împăratul Franz-Josef No.II”, unde Franz Ferdinand era însumat

Împrejurările asasinatului sunt bine cunoscute. În ianuarie 1914, Marele Stat Major austro-ungar a propus și Franz Ferdinand a acceptat ca, în vară, corpurile XV și XVI să desfășoare manevre în Bosnia. Acestea au avut loc în zilele de 26 și 27 iunie, prințul moștenitor participând la ele împreună cu generalii Franz Conrad Hötendorf, șeful Marelui Stat Major al dublei monarhii și Oskar Potiorek, guvernatorul militar al Bosniei.

Sâmbătă, 27 iulie, perechea princiară a vizitat orașul pentru a lua pulsul comunității locale. A fost aclamată de populație, dovadă a simpatiei de care se bucura Franz Ferdinand, grație spiritului său reformator. A doua zi, duminică, 28 iunie 1914, prințul și soția sa au sosit la Sarajevo pentru vizita oficială, ei deplasându-se într-un automobil deschis. Perechea princiară a supraviețuit unui prim atentat, în jurul orei 10.30. Bomba plasată de Nedjelko Cabrinovici, unul dintre cei șapte atentatori, a explodat sub mașina de escortă, prințesa Sofia este rănită ușor, dar prințul a scăpat nevătămat. Și-a continuat programul vizitând primăria, dar în drum

spre spital pentru a vedea starea ofițerilor de escortă răniți, în mai puțin de o oră, s-a produs al doilea atentat, Gavrilo Princip, student de 19 ani, ucigând prin două focuri de revolver, pe prinț și soția sa. La câțiva metri mai încolo era un alt atentator, Trifko Grabez, cu două bombe, care urma să intervină dacă nu reușea Princip.

Cei doi atentatori făceau parte dintr-o comando compus din șapte persoane, supuși austrieci, de naționalitate sârbo-bosniacă, membri ai societății „Tânăra Bosnie” („Mlada Bosna”). Așa cum au dezvăluit cercetările ulterioare, firele complotului mergeau, însă, mai departe către societatea secretă „Mâna Neagră”, condusă de colonelul Dragutin Dimitrievic („Apis”), șeful informațiilor din statul major sârb. Societatea își propunea crearea, prin orice mijloc, a Serbiei Mari care urma să-i cuprindă pe toți slavii sudici³¹.

Stabilirea perioadei de desfășurare a manevrelor și vizita perechii princiare la Sarajevo au fost considerate de sârbi drept o provocare, întrucât cu 525 de ani în urmă a avut loc bătălia de la Kossovopolje, unde armata sârbă a fost învinsă. Este foarte posibil ca mitul medieval al omorârii, la 15 iunie 1389, a sultanului Murad de către Miloș Obilić să fi funcționat și în cazul Sarajevo.

Foarte interesant este faptul că zvonul despre proiectul asasinării lui Franz Ferdinand a circulat în diverse medii. Informat de Belgrad, ministrul sârb la Viena, Liuba Jovanović a încercat să obțină o audiență la Ministerul Afacerilor Externe, pentru a informa asupra riscurilor deplasării prințului moștenitor în Bosnia, dar ea nu i-a fost acordată. Același diplomat l-a întâlnit pe guvernatorul Bosniei, dar informațiile oferite n-au fost foarte precise, astfel că generalul Potiorek nu a luat nici o măsură suplimentară. La un moment dat și prințul moștenitor a dorit să nu mai facă deplasarea în Bosnia, dar de la Viena i s-a transmis că programul trebuie respectat.

Asupra atentatului persistă, astfel, o serie de neclarități ce își așteaptă rezolvarea și după trecerea unui secol. Însă, dincolo de ele, atentatul a fost considerat în cercurile austro-ungare ca un moment propice pentru rezolvarea „problemei sârbe”. Belgradul, prin politica sa irendentistă de unire a slavilor de sud într-o singură formațiune statală, era perceput de Viena și Budapesta drept un factor destabilizator al monarhiei dualiste. Cercetările au arătat că în interiorul clasei politice austro-ungare au existat numeroase și influente personalități care s-au pronunțat pentru un război preventiv împotriva Serbiei.

Cât privește marile cancelării, ele se pregăteau de o binemeritată vacanță, după un an destul de greu cu numeroase probleme interne și externe. Pe președintele francez Poincaré, vestea l-a surprins la Longchamp, unde aștepta plecarea în „Grand Prix de Paris”, ultima cursă hipică a sezonului. La rândul său, împăratul Wilhelm al II-lea, se găsea în Marea Nordului la bordul iahtului său „Hohenzollern” de unde conducea regatele tradiționale. Asasinatul a generat îngrijorare în Europa, dar perspectiva războiului era îndepărtată, astfel că activitățile obișnuite nu au fost sistate.

La începutul lunii iunie 1914, societatea românească era preocupată de două mari probleme. Prima era modificarea Constituției care să permită adoptarea celor două mari reforme – electorală și agrară. Acestea fuseseră inițiate de liberali reveniți la guvernare la începutul anului 1914. Disputele au fost deosebit de tensionate, dar atentatul de la Sarajevo și criza care a urmat au pus capăt tuturor discuțiilor.

O a doua mare problemă amplă dezbătută a fost vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța. Ea fost, într-un fel apogeul ofensivei Rusiei asupra Bucureștiului, momentele anterioare fiind vizita perechii moștenitoare în Rusia (1912), inaugurarea statuii mareșalului Suvorov lângă Râmnicu Sărat (1912), înmânarea bastonului de feldmareșal al armatei ruse, regelui Carol I,

³¹ Pentru detalii Ion Bulci, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 7-11; Lawrence Sondhaus, *World War One. The Global Revolution*, University Press, Cambridge, 2011, p. 40-45.

de către marele duce Nicolae, aflat în vizită la București (9-12 decembrie 1913), cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la bătălia finală de la Plevna.

Vizita țarului a avut semnificații multiple, reprezentând un nou și semnificativ moment al decuplării României de Puterile Centrale. Ea trebuie coroborată cu atitudinea dublei monarhii față de statul român în timpul războaielor balcanice în care a susținut fățiș interesele vecinului de la sud. Pe această bază istoriografia română a concluzionat că războiul româno-bulgar din vara anului 1913, „campania albă”, cum o caracteriza Dimitrie Ghyka, trimisul diplomatic al României la Sofia, a reprezentat un prim și important pas spre desprinderea de Tripla Alianță³².

Interesant este că starea de spirit a ostașilor români aflați la sud de Dunăre era sintetizată de sloganul: „Drumul spre Sofia duce în Transilvania”, atitudine ce a produs, evident, neliniște la Budapesta, Viena și Berlin³³. Un fapt semnificativ conex vizitei țarului Nicolae al II-lea, a fost și vizita ministrului de externe rus, Serghei D. Sazonov, împreună cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, la nord de munți, în Transilvania, ca o prelungire a călătoriei la Predeal, ceea ce generat nemulțumirea autorităților austro-ungare.

Cu mult timp înainte de fatidicul asasinat de la Sarajevo, autoritățile române au semnalat partenerilor de alianță, cu deosebire Germaniei, schimbarea de atitudine a României față de Austro-Ungaria. Generalul Ioan Perticari, care l-a însoțit pe prințul Carol în stagiul său în armata germană, a primit o misiune confidențială din partea regelui Carol I, aceea de a-i declara Kaiserului în persoană că din cauza persecuțiilor neîncetate ale românilor din Transilvania de către unguri și a atitudinii cu totul inamicale a Austro-Ungariei în timpul războaielor balcanice, României îi era imposibil, având în vedere cvasiunanimitatea violentă a opiniei publice, să continue colaborarea cu Tripla Alianță. În caz de război european, Germania nu trebuia să mai conteze pe concursul armatei române³⁴.

Generalul Ioan Perticari s-a achitat de misiune, îndată ce a sosit la Potsdam, în timpul unei ceremonii de gală ocazionată de căsătoria fiicei împăratului cu ducele de Brunswick. El i-a comunicat mai întâi mesajul cancelarului Theobald Bethmann-Hollweg, pentru a i fi acordată o audiență de împărat. Bethmann-Hollweg a primit vestea ca pe „o lovitură de măciucă”, Perticari fiind primit imediat de împărat. Reacția lui Wilhelm al II-lea a fost vehementă el manifestându-și intenția de a discuta cu liderii austrieci și maghiari. „Nu este admisibil ca din cauza ungarilor, ar fi declarat împăratul, să pierdem România și toate planurile noastre să fie date peste cap”³⁵.

³² Din extinsa bibliografie aferentă războaielor balcanice și conduitei României reținem: Corvin Petrescu, *Istoricul campaniei militare din anul 1913*, Imprimeria „Jockey Club”, București, 1914; G. A. Dabija, *Războiul bulgaro-turc din anii 1912-1913*, București, 1914; Locotenent-colonel C. Șerbescu, *Observațiuni și învățăminte culese din războaiele balcanice (1912-1913) din punct de vedere politic, strategic și tactic. Diverse, cu 11 croșuri în culori afară din text, pentru ofițeri activi și de rezervă din toate armele*, Tipografia „Buciumul Român” Spiridon Gheorghiu, Galați, 1914; Colonel George Garoiescu, *Războaiele Balcanice 1912-1913*, Editura Centrului de Instrucție al Infanteriei, Sfântu Gheorghe, 1935; Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995; Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice 1911-1913*, Editura Paideea, București, 1998; Gheorghe Zbucă, *România și războaiele balcanice. 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999; Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și primul război mondial (1878-1914)*, Editura Paideea, București, 2003; Mihai Macuc, *România, Balcanii și Europa*, vol. I-II, Editura ANI, București, 2009 etc.

³³ Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 226; a se vedea și Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, București, 1937, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, Calea Griviței, p. 22.

³⁴ Dimitrie Ghyka, *Memorii (1894-1940)*, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Institutul European, 2004, p. 182.

³⁵ *Ibidem*, p. 183.

Și lideri politici europeni au sesizat fractura intervenită în raporturile României cu Tripla Alianță. Secretarul general al Ministerului de Externe francez, viitorul academician Maurice Paléologue, de origine română, nota: „România, considerându-se eliberată acum de sub tutela vieneză, începe să-și întoarcă privirile spre Transilvania, Bucovina și Banat”³⁶.

Dar, așa cum se arată în documentele din acest prim capitol, vizita țarului la Constanța a generat multe nemulțumiri și la sudul Dunării. Autoritățile de la Sofia și opinia publică cu perceptut evenimentul drept unul care avea drept scop să facă din România „o bază strategică pentru viitoarele combinațiuni ale Rusiei în sud-vestul european”, cu referire directă la strămtorile Mării Negre. Frustrarea era mare la vecinii de la sud, întrucât Imperiul Rus a avut o contribuție foarte importantă la renașterea statului bulgar. S-a mers până a cere schimbarea denumirii catedralei Alexandru Nevski din Sofia.

Demn de remarcat este și faptul că în timpul convorbirilor ce a urmat vizitei țarului la Constanța, Sazonov l-a chestionat pe prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, asupra atitudinii României în cazul unui conflict dintre Imperiul Rus și Austro-Ungaria. Primul ministru român a fost destul de evaziv, dar a admis în cele din urmă că Rusia și România s-ar putea întâlni din nou „căci nu-i de loc în interesul României de a îngădui, ca Serbia să fie slăbită”.

În concluzie, vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța, urmată de convorbirile dintre Sazonov și Ion I.C. Brătianu, a fost perceptută unanim drept o schimbare semnificativă a politicii externe românești.

Asasinatul de la Sarajevo a surprins și îngrijorat cercurile politice de la București și opinia publică românească. Regele Carol era la hipodrom când i s-a adus teribila veste, iar Charles J. Vopicka, ministrul american în România, l-a auzit declarând la întâlnirea din duminica asasinatului că el poate duce la un război mondial³⁷. Cu toate acestea el a plecat liniștit la Sinaia, spre a petrece la castelul Peleş lunile de vară. De altfel, în această perioadă pitoreasca stațiune turistică din Carpați a devenit locul unde s-a desfășurat aproape întreaga politică a României. Regele Carol I a revenit la București doar în sicriu. Îngrijorat a fost și prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, precum și întregul cabinet pe care îl conducea, dar perspectiva războiului nu era considerată viabilă.

Dar, în spatele unei liniști aparente, se desfășura o intensă activitate diplomatică și nu numai care apropia ceasul catastrofei, deși șansele păcii nu erau compromise definitiv. Reacțiile liderilor dublei monarhii au fost prompte, ei considerând, așa cum am arătat mai sus, că momentul este propice pentru a termina cu Serbia, portdrapel al atitudinii antiaustriece. Statul sârb ieșise întărit din războaiele balcanice, dar Austro-Ungaria a reușit prin crearea statului albanez să blocheze ieșirea la Marea Adriatică pe care o avusese în timpul conflictelor balcanice. Raporturile dintre cele două țări au devenit tot mai tensionate, exaltarea sentimentului național în Serbia părând să arate că perspectiva conflictului dintre cele două state era de neînlăturat. De altfel, împăratul Franz Josef a cerut cancelarului Leopold von Berchtold, venit să-l întâmpine la sosirea de la Bad Ischl, un plan de măsuri pentru pedepsirea Serbiei.

La 5 iulie 1914, ambasadorul austro-ungar, Ladislaus de Szösgyeny-Marich a înmănat o scrisoare autografă a împăratului Franz Josef adresată împăratului Wilhelm al II-lea în care se preciza foarte clar că Serbia este vinovată de asasinat. Franz Josef preciza că „nimeni nu s-ar putea îndoi că politica sa tinzând către reunirea tuturor Slavilor din Sud sub drapelul sârb, înlesnește crime de acestea și că continuarea acestei stări de lucruri constituie o primejdie permanentă pentru Casa mea și pentru statele mele”. Prin urmare, Austro-Ungaria a căutat

³⁶ M. Paleologue, *Au Quai d'Orsay à la veille de la tourmente. Journal. 1913-1914*, Paris, 1947, p. 195.

³⁷ Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatist's life in the storm centre of Europe*, Rand Menaly & Company, Chicago, 1921, p.28. Ediția în limba română a apărut în anul 2012, la Institutul European, traducerea, prefața, indicii și notele fiind asigurate de Andrei Căpușan.

în perioada următoare mijloace pentru a pune la punct Serbia, fără a declanșa o conflagrație generală, lucru destul de dificil având în vedere sistemul de alianțe european.

Așa cum se constată din documentele incluse în volum, România avea un loc bine precizat, în analizele și proiectele elaborate la Viena și Budapesta. Statul român era plasat pe axa Sankt Petersburg–Belgrad, iar Ballplatzul imagina scenariu pentru readucerea lui sub autoritatea Vienei. În acest sens, una din pârgăurile utilizate era Bulgaria, apreciată ca un potențial mijloc de presiune la adresa Bucureștiului. Odată ce statul român era neutralizat se putea lua în calcul o alianță balcanică sub oblăduirea Austro-Ungariei, fără participarea Serbiei.

La 23 iunie/6 iulie 1914, ambasadorul Szócsyeny a transmis o telegramă ce rezuma opiniile liderilor germani față de criza bosniacă și relațiile cu țările balcanice. Documentul releva pericolul unei alianțe balcanice sub oblăduirea Rusiei. Cancelarul german Theobald von Bethmann Hollweg era de acord cu legarea Bulgariei de Puterile Centrale, printr-un tratat de alianță, dar preciza că acest lucru se va face fără a afecta relațiile cu România. Demnitarul german era de părere ca regele Carol I să fie informat complet asupra demersurilor și să i ceară, totodată, să împiedice manifestările antiaustriece și antimaghiare. Cancelarul german asigura Austro-Ungaria de tot sprijinul său în inițiativele pe care le va lua. Era, într-un fel o „cec în alb” dată Vienei și Budapestei³⁸.

Un alt moment important în conturarea atitudinii Austro-Ungariei față de Serbia a fost ședința Consiliului de miniștri austro-ungar din 24 iunie/7 iulie 1914. Au participat președintele ministerial, contele Sturgkh, președintele ministerial contele Tisza, ministrul pentru finanțele economice, dr. Ritter von Bilinski, contele Berchtold, ministru de război Ritter von Krobotin, șeful de stat major Freiherr von Conrad Hötzenndorf, reprezentantul comandamentului marinei, contraamiralul von Kaller. Ideea care s-a conturat în cadrul dezbaterilor a fost aceea ca sârbii să fie pedepsiți prin declanșarea unui război preventiv. Singurul care s-a opus, inițial, a fost premierul ungar Ștefan Tisza, pe considerentul că un război împotriva Serbiei ar determina intrarea Rusiei în acțiune și de aici posibilitatea izbucnirii unui conflict general. Tisza mergea pe ideea că nu sunt create condiții pentru un asemenea război, el cerând recurgerea la un astfel de mijloc, când vor fi condiții mai prielnice³⁹. Practic, din acest moment războiul ca soluție la criza sârbo-bosniacă era deja un fapt hotărât, dar au mai trecut câteva săptămâni până când el a devenit o tragică și brutală realitate. Omenirea spera, însă, ca pacea va fi menținută, chiar dacă, în iulie 1914, s-a declanșat o foarte gravă criză în relațiile europene și mondiale.

³⁸ Ema Nastovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura Politică, București, 1979, p. 50-51.

³⁹ *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie (1914-1918)*, Budapesta, 1966, p. 141-150.

DOCUMENTE

1. [2]/15 iunie 1914, Articolul „Mărul discordiei. Vizita țarului Rusiei în România. Optimismul vienez. Însuflețirea din București” publicat în ziarul bulgar „Dnevnic” și tradus în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Române.

MARELE STAT MAJOR

Confidențial

No. 405

Anul 1914, luna iulie, ziua 28

15 iunie 1914

INFORMAȚIUNI

Ziarul „Dnevnic” sub titlul de MĂRUL DISCORDIEI. VIZITA ȚARULUI RUSIEI ÎN ROMÂNIA. OPTIMISMUL VIENEZ. ÎNSUFLEȚIREA DIN BUCUREȘTI, publică următoarele:

Sub acest titlu ziarul „Dnevnic” publică o scrisoare a corespondentului său din Viena.

La ministerul de interne de aci, în afară de îngrijorările ce produce situația tulbură din Albania⁴⁰, nu mai puțin cercurile politice sunt îngrijate de eforturile Rusiei, a guvernului și a diplomației rusești de a atrage pe Regele României și politică externă a acestei țări, în zona de influență politică a imperiului moscovit.

Eșirea României din Tripla alianță a produs o adevărată consternare în cercurile Ballplatzului și ale diplomației germane. Și se face tot posibilul ca să nu se dea putința lui Sasonoff⁴¹ să realizeze politica sa cu privire la România. În orice caz convorbirile între Rusia și România se vor întinde în afară de menținerea tratatului din București și asupra aspirațiilor rusești cu privire la Dardanele. După ce a sacrificat pe Bulgaria pentru mărirea Serbiei și s-a

⁴⁰ Albania și-a proclamat independența la 28 noiembrie 1912, dar construcția sa statală a întârziat câteva luni. Prin pacea de la Londra (30 mai 1913), care a pus capăt celui de-al Doilea Război Balcanic, marile puteri au decis crearea unui principat albanez, neutru și independent, organizarea acesteia căzând în sarcina conferinței ambasadurilor de la Londra. Aceasta a definitivat statutul internațional al noului stat la 29 iulie 1913, dar dezbaterile au continuat până în decembrie același an, problemele fiind legate de frontiere și de personalitatea ce urma să fie în frunte. În cele din urmă s-a decis ca prințul Wilhelm de Wied, nepot al reginei Elisabeta a României, să ocupe tronul Albaniei. El a sosit în Albania în martie 1914, însoțit de un batalion românesc, compus mai mult din voluntari, dar nu s-a putut menține pe tron. A părăsit Albania în septembrie 1914.

⁴¹ *Sergei Dimitrievici Sazonov* (1860-1927) a fost ministru de externe al Rusiei în perioada noiembrie 1910-iulie 1916. La începutul mandatului său a fost favorabil reluarii raporturilor cu Germania, țarul Nicolae al II-a și împăratul Wilhelm I, întâlnindu-se la Postdam (4-6 noiembrie 1910) Aceste demersuri nu au fost privite cu ochi buni de partenerii de alianță-Franța și Marea Britanie. Relațiile Rusiei cu Germania s-au deteriorat după ce în 1913, Kaizerul a trimis o misiune militară în Imperiul otoman pentru a reorganiza armata otomană. În timpul războaielor balcanice (1912-1913), Sazonov a acționat pentru crearea Ligii balcanice sub egida Rusiei, dar defecțiunea bulgară l-a obligat să acorde Serbiei un ajutor mai consistent. Rolul său în declanșarea primei conflagrații mondiale este controversat, unii cercetători apreciind că el s-a străduit să mențină pacea, în timp ce alții spun că a fost favorabil războiului. Înclocuit din funcția de ministru de externe, Sazonov a fost numit ambasador în Marea Britanie. A fost un opozant al regimului bolșevic și a sprijinit mișcarea albgardistă, fiind consilier al generalului Denikin. A murit la Nisa (Franța) unde este și înmormântat. Memoriile sale, *Les Années Fatales*, apărute chiar în anul morții, sunt foarte importante pentru înțelegerea Primului Război Mondial, inclusiv a relațiilor româno-ruse în anii 1914-1916.

opus tendințelor și veleităților austriace de a se întinde spre Marea Egee, guvernul rusesc caută acum sprijinitori pentru a pune mâna pe Bosfor și Dardanele.

Politica Rusiei nu putea să concorde cu aceea a Bulgariei în chestia – căci nu e vorba de independență politică a Bulgariei. De aci ridicarea Serbiei la o putere balcanică împotriva Austriei și înfeodarea României sub protectoratul rusesc, făcând din această țară o bază strategică pentru viitoarele combinațiuni ale Rusiei în sud-vestul european.

Vizita Țarului are de scop tocmai o mai strânsă intimitate între România și Rusia – Sasonoff a urmărit acest lucru de mult. Împăratul rușilor poate cu autoritatea să atragă pe Regele și guvernul român în sfera de influență rusă, căci numai așa România poate să-și mențină situația preponderantă în Balcani și numai așa fiind pe mâna Rusiei, poate să-și continue politica independentă.

Aci, la Viena, însă se crede că România nu va sacrifica interesele sale vitale de dragul Rusiei. Pe urmă chestia Dardanelor și a Bosforului e o chestiune europeană. De această chestie depinde întreaga politică externă a Angliei, Franței și a tuturor marilor puteri europene. Bucuria și entuziasmul oamenilor politici români, are ca explicare evenimentul unei vizite așa de importante care nu va lăsa în urmă, poate, decât bubuitul tunurilor și ciocnitul toastelor schimbate.

Neîncrederea față de Rusia crește din zi în zi. Mărul discordiei e România. Pentru ambele monarhii România are o importanță foarte mare. Pentru Rusia e o bază strategică de primul rang pentru planurile ei de cucerire a Constantinopolului, iar pentru Austria rolul Țării românești e și mai mare. Fără România, Monarchia Habsburgilor e expusă unei dușmăanii perpetue la granița ei spre Rusia, România și Serbia. Duelul între Petersburg și Viena pentru câștigarea României a început. Vom vedea însă dacă România nu-și va continua politica ei națională și independentă, aceasta se va vedea peste câteva zile.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 277, f. 235-236]

2. 3/[16 iunie] 1914, București, Referat al Secției a III-a din Marele Stat Major privind măsurile de ordin militar pentru mobilizarea și concentrarea armatei române.

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE RĂZBOI
Marele Stat Major
Secția III
Biroul 6

Secret

REFERAT Nr. 160 din 3 iunie 1914

În orice ipostază de război, mobilizarea și concentrarea armatei vor fi cu atât mai bine protejate, cu cât trupele de acoperământ vor fi mai puternic constituite și mai repede transportate la frontiera amenințată.

Această condițiune se impune și mai mult atunci când, într-un război ofensiv vom fi siliți să trecem pe teritoriul inamic, printr-un masiv muntos, ale cărui treceri ar putea fi ocupate de adversar, înaintea noastră.

În acest din urmă caz, se impune ca detașamentele de acoperire, puternic constituite și compuse din cele 3 arme, să fie transportate foarte repede la frontieră, să treacă imediat pe

teritoriul inamic și să ocupe ieșirile munților, astfel ca să ușureze înaintarea ulterioară a coloanelor noastre.

Acesta este cazul ipotezei B, în care însă situațiunea este mult îngreuiată pentru noi, din următoarele condițiuni:

a) Nu mai departe decât la una zi de marș de la frontiera noastră, se găsesc două puternice garnizoane austro-ungare, la Sibiu și Brașov.

Cea dintâi dispune de următoarele trupe în timp de pace:

– 5 batalioane

– 16 baterii – 9 baterii tunuri a 75 mm

– 4 baterii obuziere a 104 mm

– 3 baterii obuziere grele a 150 mm

– 3 escadroane

Cea de-a doua dispune de: 4 batalioane, 6 escadroane și 6 baterii de tunuri.

Din informațiile precise ce posedăm, trupele austro-ungare din vecinătatea frontierelor au instrucțiuni ca, în 12 ore după declararea mobilizării, să plece cu efectivul de pace la frontieră. Garnizoanele noastre cele mai apropiate de frontieră și corespunzătoare celor de la Sibiu și Brașov sunt Râmnicu Vâlcea și Ploiești; ele sunt mai mult depărtate de frontieră ca cele austro-ungare și anume: Ploiești la 88 km de Predeal, față de Brașov, care este numai la 20 km de aceeași localitate; Râmnicu Vâlcea la 62 km de frontieră, față de Sibiu, care este numai la 32 km de același punct de frontieră.

Privitor la tăria comparativă a garnizoanelor, dacă garnizoana Ploiești are o tărie similară cu Brașovul, apoi Râmnicu Vâlcea are trupe de 3 ori mai puține ca Sibiul.

b) Prin instrucțiunile noastre de mobilizare, se prevede ca trupele de acoperământ să plece după 30 de ore (iar în lunile când recruții sunt neinstruiți în 54 de ore), ceea ce este prea târziu, dacă ținem seama de cele 12 ore în care pleacă trupele austro-ungare. *Consecința va fi că trupele noastre de acoperământ vor găsi toate trecătorile Carpaților ocupate de puternice detașamente inamice* [subliniere în textul original – n.n.].

c) În fine, prin aceleași instrucțiuni de acoperire, nu se prevede ca și regimentele de artilerie de câmp de lângă frontierele amenințate să intre și ele în componerea trupelor de acoperământ, întocmai ca și trupele de infanterie și cavalerie.

Aceasta înseamnă că nu vom avea la frontieră nici un tun; detașamentele noastre de acoperire, care după cum s-a arătat mai înainte vor sosi cu întârziere în cazul ipotezei B, dacă nu vom lua măsuri de ale grăbit transportul, ele vor fi în inferioritate ca forță de luptă față de cele austro-ungare, căci nu vom avea artilerie.

Pentru a înlătura această situațiune atât de defavorabilă nouă, Secția III propune următoarele măsuri:

1) Unitățile de infanterie și cavalerie destinate ca trupe de acoperământ să pornească la frontieră după 12 ore, iar în lunile când recruții sunt neinstruiți în 24 ore. În acest sens, toate lucrările de transport ale trupelor de acoperire, deja lucrate de Biroul Transporturilor, să se accelereze cu 24 ore, rămânând pentru fiecare tren același regim de transport (locul de plecare, locul de destinație, ora de plecare și sosire, și durata traiektului), schimbându-se numai data plecării cu 24 ore, ceea ce Secția a IV-a arată că poate face fără inconvenient.

Regimentele de roșiori, având efective mărite din timp de pace, pot pleca fără nici-o greutate după 12 ore.

Pentru trupele de infanterie însă, care au efective destul de reduse în timp de pace, trebuie ca Biroul Mobilizării să redacteze instrucțiuni complementare celor de mobilizare, prin care

să se arate mijloacele cele mai nimerite ca batalioanele de acoperire să poată primi, chiar din 1-a zi de mobilizare, cel puțin câte 30-50 completași sau rezerviști din fiecare companie, *din comunele imediat vecine garnizoanei locale și din aceasta* [subliniere în textul original – *n.n.*].

Oamenii din comunele imediat vecine garnizoanelor de mobilizare ar putea primi ordine de chemare personale pregătite din timp și care s-ar transmite telefonic în comune imediat după declararea mobilizării sau *chiar înaintea declarării oficiale a mobilizării* [subliniere în textul original – *n.n.*].

2. Regimentele de artilerie de câmp (de tunuri și obuziere) trebuie ca de aici înainte să pregătească din timp de pace mobilizarea urgentă (în 24 de ore) a unui divizion, care să plece la frontieră în a 2-a zi de mobilizare, cu efectivul de de pace întărit, compus astfel: fiecare baterie să înhame 4 tunuri, 6 chesoane, un furgon și una trăsură de subzistență; pentru stat-majorul divizionului să se înhame încă o trăsură cu 6 cai. Aceste trăsuri se vor înhăma cu caii efectivului bugetar și cu caii luați prin rechiziție din orașul unde regimentele se găsesc în garnizoană.

Rechizițiile trebuiesc pregătite însă în cele mai mici detalii din timp de pace și nominal, astfel ca fiecare baterie destinată ca trupă de acoperământ să știe precis persoanele din garnizoana de la care vor lua caii, în ziua 1-1 de mobilizare. Cei câțiva oameni peste efectivul de pace, care vor fi necesari bateriilor ce vor pleca în acoperire, se vor putea destina dintre completașii sau rezerviștii aflați chiar în garnizoane, sau în satele imediat vecine. În cursul acestui an de mobilizare (până la 1.IV.1915) regimentele de obuziere, care au numai un divizion bugetar cu efectiv relativ mic, până la 1.X.a.c., să pregătească ca trupă de acoperământ numai una baterie, rămânând ca la anul să pregătească trimiterea unui divizion ca și regimentele de tancuri.

Divizionul de munte de 75 mm va pregăti a trimite, din a 2 – a zi de mobilizare, 2 din cele 4 baterii ale sale.

În conformitate cu cele arătate mai înainte, și dacă măsura propusă se aprobă, Secția III roagă a se da ordin Secției I să pregătească instrucțiuni, în sensul ca toate regimentele de artilerie de câmp active și divizioanele de obuziere să pregătească imediat trimiterea eventuală la frontieră din a 2-zi de mobilizare a unităților arătate mai înainte.

Prin lucrările speciale fiecărei ipoteze de război, în foile de transport ale regimentelor de artilerie și divizioanelor de obuziere se va arăta precis de la care anume regimente și divizioane vor pleca spre frontiera amenințată, corespunzătoare ipotezei, divizioane sau baterii de acoperământ.

De aici înainte, în instrucțiunile de mobilizare viitoare trebuie a se generaliza măsura propusă relativă la artilerie, astfel ca și această armă să contribuie ca infanteria și cavaleria la acoperirea frontierelor amenințate.

ȘEFUL SECȚIEI III

Colonel (ss) NICOLAE PETALA⁴²

ȘEFUL BIROULUI 6

Lt.colonel (ss) IOAN RĂȘCANU⁴³

⁴² *Nicolae Petala* (1869-?). Colonel (1913), general de brigadă (1916), general de divizie (1918). A ocupat diverse funcții de răspundere între care reținem: comandant al Regimentului 37 infanterie-Botoșani; șef al secției operații din Marele Stat Major, comandant al Brigăzii 15 infanterie (1916); comandat al Diviziei 9 infanterie (august-septembrie 1916), comandant al Corpului 1 armată (septembrie 1916; decembrie 1916-iunie 1918); comandant al Armatei 1 (octombrie 1916). După război a comandat succesiv Corpul 4 armată (1918-1919) și Corpul 6 armată (1919-1924). În perioada 1924-1926 a îndeplinit funcția de inspector general de armată.

⁴³ *Ioan Rășcanu* (1874-1952). Ofițer de artilerie a fost atașat militar la Berlin (1907-1911), șef de cabinet lui Nicolae Filipescu, ministru de război (1911.1912) și apoi șef al secției operații din Marele Stat Major (1912-1916). În decembrie 1916 a fost atașat pe lângă Statul Major Francez, apoi a comandat Brigada 15 artilerie (1917-1918).

Rezoluție:

Secțiile I și III vor lua măsuri de satisfacere

ȘEFUL MARELUI STAT MAJOR

General (ss) VASILE ZOTTU⁴⁴

[A.M.R., fond *Marele Stat Major, Secția III Operații*, dosar nr. 322/1914, f. 17-19; apud *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992, p. 84-87]

3. 9 iunie/[22 iunie] 1914, Sofia, Extras dintr-un articol apărut în ziarul bulgar „Dvenic” referitor la vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța.

ÎNTRVEDEREA DELA CONSTANȚA – ACȚIUNEA PACIFICATOARE A ROMÂNIEI –

După ultimele știri din Constanța, Regele Carol a făcut Țarului Nicolae și Augustei sale familii o primire din cele mai strălucitoare. Noi, se înțelege nu ne-am fi închipuit nici odată că această întrevedere va lua un caracter așa de grandios, așa că ne-am abținut – la început – de la orice comentarii.

Pentru noi, bulgarii, e de mare importanță caracterul pur politic ce s-a dat întrevederii dela Constanța, la care Regele Carol și Țarul Nicolae, au fost însoțiți de D-nii Sasonov, Ioan C. Brătianu⁴⁵, Em. Porumbaru⁴⁶ și Poclevski⁴⁷; primul Ministru de externe al Rusiei, al doilea prim Ministru român, al treilea Ministru al afacerilor străine al României, și al patrulea, reprezentantul Rusiei la București. Iar însemnătatea întrevederii capătă din ce în ce mai mult orizont, în urma toasturilor pronunțate de Țar și de Regele Carol.

Declarațiile făcute atât de Regele Carol, cât și de Țar, privitoare la prietenia tradițională dintre cele două popoare, la noi, desigur, că vor găsi un ecou de mulțumire sinceră. Și noi,

și Divizia I vânători. În perioada 1 decembrie 1918-27 septembrie 1919 a condus Secretariatul general al Ministerului de Război. A fost ministru de război în două rânduri (27 septembrie-28 noiembrie 1919; 1 decembrie 1919-2 martie 1920).

⁴⁴ *Vasile Zottu* (1853-1916), Ofițer specializat în arma, geniu, general de divizie (1911), șef al Marelui Stat Major (1911 ; 1914-1916), al Marelui Cartier General Român (15/28 august 1916-12 noiembrie 1916). Nu a exercitat atribuțiile funcțiilor pe care le-a deținut la începutul războiului și pe perioada neutralității, principalele responsabilități fiind preluate de generalul Dumitru Iliescu. După unele informații ar fi fost implicat în celebrul „dosar Günther”, de corupere a unor lideri politici și înalți funcționari de către Puterile Centrale S-a sinucis la locuința sa în ziua de 12 noiembrie 1916. Motivele acestui gest suprem sunt controversate, unii, cum ar fi generalul Radu Rosetti, considerându-l un gest de onoare, alții apreciind că ar fi vorba de acte de trădare din partea lui Zottu care ar fi dat adversarului, între altele, planurile de campanie ale armatei române.

⁴⁵ *Ion I.C. Brătianu* (20 august 1864, Florica, județul Argeș – 24 noiembrie 1927, București), om politic liberal, fiu al lui Ion C. Brătianu, președinte al Partidului Național Liberal (1901-1927), prim-ministru de mai multe ori (1908-1910; 1914-1918; 1918-1919; 1922-1926; 1927). A fost personalitatea politică dominată din România în primele trei decenii ale secolului al XX-lea, el fiind un adept hotărât al intrării României în război alături de Antantă, pentru care a acționat cu foarte multă abilitate și consecvență. Rolul său în timpul războiului a fost hotărâtor, el purtând, în calitate de șef al guvernului, întreaga răspundere a conducerii lui.

⁴⁶ *Emanoil Mihăescu Porumbaru* (1845, București – 11 octombrie 1921, București), om politic liberal. A studiat în străinătate și și-a luat licența în drept și doctoratul în științe politice și administrative la Universitatea din Liège. A fost ministru al lucrărilor publice în două rânduri (21 noiembrie 1896-27 martie 1897; 14 noiembrie 1903-20 decembrie 1904) al Afacerilor Străine (4 ianuarie 1914-8 decembrie 1916) și președinte al Senatului (9 decembrie 1916-15 decembrie 1917; 15 decembrie 1917-25 aprilie 1918)

⁴⁷ *Stanislas Poklevski-Kozzell (Stanislav Alfonsovici Poklevski-Kozell)*, diplomat rus, de origine poloneză, ministru plenipotențiar al Rusiei la București (1913-1916; 1917-1918).

bulgarii, vom fi aceia cari să nu dorim existența unor relațiuni de așa fel, cum se obișnuia să fie relațiunile între două popoare, care doresc să-și salvgardeze interesele propii pe calea înțelegerii pacinice și a amicitiei sincere.

Dar am fost penibil impresionat de următoarele cuvinte ale Regelui Carol:

„Nobila și generoasa inițiativă a Majestății voastre, pentru înființarea conferinței dela Haga⁴⁸, e o garanție sigură că M.V. prețuiește serviciile pe care România le-a adus cauzei păcii europene pe vremea situației turbure a Balcanilor din anul trecut. Ținta neclintită și stăruitoare a României este să contribuie la menținerea unei păci binefăcătoare, printr-un echilibru stabil și prin impunerea unor relațiuni cordiale între statele din această parte a Europei”.

Iar ultimele cuvinte ale toastului Țarului, sunt:

„Contribuția la pace a M.V. a stârnit recunoștința, tuturor popoarelor, după cum a ridicat prestigiul țării voastre. Personal, îmi este foarte plăcut, că găsesc prilej astăzi de a cinsti influența binefăcătoare ce a exercitat România prin politica ei pacifică.”

Natural că așa trebuie să vorbească Regele României ca să dea un motiv plauzibil blestematei acțiuni militare din Iunie 1913, când armata Română a intrat în Bulgaria desarmată, dând piept cu copiii, al căror tați luptau pe câmpul de bătaie pentru apărarea drepturilor neamului lor, drepturi uzurpate de niște aliați nemernici. Noi vedem în declarația Regelui României, tendința de a justifica o operă condamnabilă și unanim reprobată. Ne miră îndrăsneala regelui României de a masca adevărul patent, ca și cum acțiunea pacificatoare a României, n-a fost tendința de a răpi Bulgariei o parte a teritoriului său, când noi avem toată armata îndreptată în lupta cu dușmanii. Desigur, moment prielnic, de a pune mâna pe teritorii străine, fără a fi nevoie nici de risc, nici de operații militare cum este cazul cu armata română.

Cât privește însă răspunsul Împăratului Nicolae, răspuns la declarațiile Regelui Carol, nici odată nu ne-am fi așteptat ca Rusia să privească cu așa ochi binevoitori în căutarea României. Și nu ne-am fi așteptat ca acela care susține acest neadevăr, emis de Regele Carol, să fie Împăratul Nicolae al II-lea; nu ne-am fi așteptat ca tocmai el prin cuvintele-i pline de autoritate să recunoască singur că acțiunea României din Iunie trecut a fost bine făcătoare.

În cartea „orange” publicată de Ministerul de externe al Rusiei noi am citit numeroase telegrame prin care D-I Sasonov, se opunea în modul cel mai energic la o intervenție armată a României cu Bulgaria. Aceste telegrame, în fața poporului bulgar, au împrăștiat atmosfera de neîncredere față de Rusia. Bulgarii, cari până acum au avut cea mai adâncă recunoștință față de Rusia, liberatoarea lor, au căutat în altă parte pe vinovații catastrofei din anul trecut – și nimeni nu credea că dezastrul Bulgariei a fost pus la cale la Petersburg. Dar astăzi, după declarațiile Țarului Nicolae, rana s-a deschis din nou și boala devine foarte periculoasă.

Oare Rusia poate să micșoreze efectul vorbelor pronunțate la Constanța? Oare nu e Rusia aceea care glorifică încălcarea României ca o acțiune pacifică? Nu e Rusia aceea care a provocat acțiunea României? Nu e guvernul Rusiei, acela care prin gura împăratului său justifică prada luată de România? Și Rusia nu e țara de la care Bulgaria în totdeauna a așteptat o mână de ajutor pentru liberarea popoarelor balcanice.

Și cu drept cuvânt se întreabă cetățenii bulgari: nota Rusiei, pentru revizuirea tratatului dela București, n-o fi fost oare o mai simplă glumă răutăcioasă la adresa Bulgariei? Oare nu

⁴⁸ La Haga au avut loc, în 1899 și 1907, două conferințe care au analizat probleme ale războiului și păcii. Prima dintre ele a fost propusă la 29 august 1898 de țarul Nicolae al II-lea și contele Mihail Nikolaevici Muraviov, ministrul de externe de atunci al Rusiei. Conferința a început 18 mai 1899, în data zilei de naștere al țarului. Convenția a fost semnată în 29 iunie al aceluiași an, intrând în vigoare la data de 4 septembrie 1900. Documentul avea în vedere rezolvarea pașnică a disputelor internaționale, stipulând crearea unei Curți de arbitraj și stabilirea legilor și principiilor de purtare a războaielor terestre și maritime. A doua conferință de la Haga a fost inițiativă președintelui american Theodor Roosevelt. Ea trebuia să aibă loc în 1904, dar din cauza izbucnirii războiului ruso-japonez (1904-1905) s-a desfășurat în perioada 15 iunie-18 octombrie 1907.

trebuie să căutăm în cartea „orange” și în toate telegramele coprinse în această carte sensul contrar al cuvintelor, storcându-le altă semnificație?

Cuvintele Țarului au amărât adânc sufletul bulgar, l-au făcut să treacă prin clipe triste, foarte triste, și ne întrebăm nedumeriți: este tocmai Împăratul Rusiei, acela care a pronunțat asemenea cuvinte, Împăratul către poporul căruia poporul bulgar își îndrepta toate speranțele? [...]

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 277, f.215-217]

4. 10[23]/iunie 1914, Articolul *Din evenimentele mari. Vizita de la Constanța*, publicat de ziarul „Nea Elas” și tradus în cadrul Marelui Stat Major.

DIN ZIARUL „NEA ELAS”

272, 10 iunie 1914

**DIN EVENIMENTELE MARI
– VIZITA DELA CONSTANȚA –**

Cum s-a pus la cale vizita – Însemnătatea politică – Primirea – Țarul gustă din simțământul siguranței – Ce chestiuni s-au discutat – Hotărârile luate – Căsătoria

**RELAȚIUNILE TURCO-GRECEȘTI ȘI BULGARE
(Dela colaboratorul nostru care s-a dus la Constanța)**

București, 2 iunie 1914

Nu încapă nici o îndoială că, călătoria puternicului Împărat vecin, are însemnătate politică, mare însemnătate politică, cu tot caracterul familiar al vizitei pe care îl prezenta prezența Țarinei, a marilor ducese și a Țarevicului.

Vizita Țarului era hotărâtă definitiv pe timpul vizitei moștenitorului tronului român la Petersburg. Atunci însă dorinței exprimate de puternicul Împărat, care fusese primită cu multă bucurie, nu s-a dat însemnătatea care i se dă astăzi când ea este un fapt îndeplinit. S-a crezut atunci că va fi o vizită cu caracter cu totul familiar. După câteva zile însă de la întoarcerea moștenitorului român la București, Ministrul plenipotențiar al României la Petersburg, D-l Diamandi⁴⁹, a comunicat guvernului român dorința Țarului ca odată cu dânsul să vie și Ministrul afacerilor străine D-l Sasonov. Din ziua aceea călătoria Țarului, a căpătat un caracter politic. Regele Carol și guvernul român au hotărât atunci să primească pe Împăratul Rusiei, pe familia sa și pe înalți demnitari ruși, cu cele mai mari onoruri ce se cuvin celui mai puternic împărat dela nord și au reușit să facă acest lucru cu atât mai mult cu cât opinia publică erea de mult dispusă pentru marea împărăție.

În adevăr primirea de la Constanța a fost ceva rar, poate chiar unic dacă ținem seamă de căldura cu care au fost primiți oaspeții, atât din partea perechei regale cât și a oficialității și a poporului.

Entuziasmul care a domnit începând cu clasele de sus și sfârșind cu cele de jos, căldura manifestațiilor spontanee și cordialitatea neobișnuită cu care au fost primiți înalții vizitatori, au fost astfel în cât au mișcat și au bucurat sincer atât pe Țar, cât și familia Imperială, și pe regele Carol.

⁴⁹ *Constantin Diamandy* (1868-1931), renumit diplomat român. A funcționat ca șef de legăție în mai multe capitale -Sofia (1910-1912); Roma (1913) și Sanct Petersburg (1914-1918), aici fiind arestat de bolșevici la sfârșitul anului 1917. A fost membru al delegației române la Conferința de pace de la Paris (1919). În perioada 1924-1930 a fost ministru plenipotențiar al României la Paris, semnând, în 1926, tratatul cu Franța.

Am putut să urmăresc și să iau parte activă, de aproape la această primire atât de călduroasă. Și cele ce vă scriu sunt impresiuni personale cari corespund absolut realității.

Principiile politice liberale dela care se inspiră poporul român, bunătatea sa caracteristică precum și sentimentele sale democratice, exprimate în mod atât de evident, a umplut de bucurie pe țar, și i-a făcut șederea lui în România excepțional de plăcută, prin aceea că i-au dat lui și familiei sale sentimentul absolut al siguranței.

Rezultatul a fost că dânsul care în totdeauna a fost înconjurat de un cerc de fier format din soldați și poliție, spre seară s-a văzut eșind singur prin înguste străzi ale Constanței, pline de lume care îl aclama în urale.

Acest sentiment al libertății, pe care l-a simțit atât de pe neașteptate – sentiment necunoscut lui până atunci – l-a mișcat așa de mult pe împărat în cât personal a mulțumit în modul cel mai călduros, directorul poliției, D-lui Panaitescu, pe care l-a și decorat⁵⁰.

Despre amănuntele acestei vizite imperiale, destul de caracteristice și demne de atențiunea noastră, îmi rezerv dreptul să vă vorbesc într-o corespondență viitoare.

După informațiunile pe care le am din sursa cea mai demnă de încredere, la Constanța s-au discutat următoarele:

1. Chestiunea armonizării interselor ruso-române în Orient.
2. Chestia pozițiunii României în Peninsula Balcanică.
3. Chestiunea apropierei româno-ruse.

Și s-au luat următoarele hotărâri:

1. Rectificarea graniței dinspre Basarabia, punându-se linia de frontieră pe vârfurile dealurilor aflătoare la marginea Prutului, adică cu vreo 500 metri, în interiorul Basarabiei.

2. Menținerea cu orice preț a pozițiunii pe care România a câștigat-o în Peninsula Balcanică.

3. Liberarea României de orice legătură, cu străinătatea, spre a rămâne absolut independentă și absolut liberă de politica sa.

S-a mai hotărât ca, în cazul când s-ar pune pe tapet discuțiunea chestiunii strămtorilor, la această conferință internațională să participe și România, ca stat interesat în prima linie.

În afară de aceste chestiuni s-a mai discutat și chestiunea orientului în special diferendul greco-turc și atitudinea Bulgariei în caz de război.

Din partea României, s-a exprimat hotărârea nestrămutată, aprobată în mod absolut de Rusia oficială, de a interveni spre a zădărnici orice încercare de a se turbura pacea și statul-quo statornicit prin pacea dela București. În afară de asta s-a mai discutat și chestiunea căsătoriei diadochului român⁵¹ cu Marea Ducesă Olga.⁵² Această chestiune, se înțelege de la sine, a fost

⁵⁰ Ion (Iancu) Panaitescu (1875-1929), comisar, șeful Siguranței Generale a Statului în perioada 1908-1919, integrată Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale.

⁵¹ Este vorba de prințul Carol, primul copil, născut în anul 1893, al cuplului Ferdinand și Maria. Era primul vlăstar al familiei regale născut pe pământ românesc. Regina Maria, în memoriile sale, arată că a fost împotriva acestei căsătorii din cauza „misterioasei hemofilii pe care o transmit copiilor lor-femeile din unele familii. Știam că biata Alix trecuse moștenitorului ei această boală și nu îndrăzneau să privesc în față o asemenea primejdie pentru familia noastră” (Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghe, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p.277). Inițiativa a venit, după unele mărturii din partea Rusiei, ministrul Constantin Diamandy anunțând, în mai 1914, miniștrilor Franței și Marii Britanii, logodna celor doi. În timpul vizitei perechi moștenitoare a României în Rusia, Maria nota: „Nici Carol, nici Olga nu arată vreo dorință de a intra în legături mai apropiate și mă simțeam cam stânjenită oarecum, căci înțelesesem că publicul îndeobște dorea să vadă pe una din marile ducese căsătorită cu un viitor print moștenitor și că așasar, se așteptase ceva din partea noastră” (*Ibidem*, p. 333-334).

⁵² Marea Ducesă Olga Nikolaevna a Rusiei (15 noiembrie 1895-17 iulie 1918) a fost cea mai mare fiică a ultimului țar al Rusiei, Nicolae al II-lea și a soției lui Alexandra Feodorovna. În timpul vieții sale viitoarea căsătorie a Olgăi a fost subiect de mari speculații în Rusia. Zvonurile erau legate de Marele Duce Dimitri Pavlovici al

discutată exclusiv între cele două familii ale celor doi monarhi și s-a hotărât ca nunta să aibe loc imediat după ce prințul Carol își va termina studiile, adică anul viitor.

Profitând de vacanțele mari viitorul ginere, va face o vizită familiei imperiale la Livadia, unde va sta o lună de zile.

/ss/ G. Galiga

p.conf. translator șef

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 277, f.252-254]

5. 11/[24 iunie] 1914, Sankt Petersburg, Raportul lui Serghei D. Sazonov către țarul Nicolae al II-lea cu privire la călătoria sa în România în luna iunie 1914.

Având plăcerea să asist la 1 Iunie curent la întrevederea Majestății Voastre cu regele României, la Constanța, și având apoi prilejul – conform instrucțiunilor M. V. Imperiale – de a mă duce la București, m-am putut convinge de impresia puternică pe care vizita M. V. Imperiale și a familiei Imperiale a produs-o asupra întregii populații românești.

Fără să vorbesc de bucuria și profunda recunoștință, manifestată de rege cu această ocazie și de entuziasmul armatei și al mulțimei care umplea străzile, este de notat că, nu numai cercurile guvernamentale, dar și reprezentanții opoziției au luat parte la primirea de la Constanța, subliniind, astfel, că sosirea țarului Rusiei era o sărbătoare pentru întreaga Românie și că această țară, în întregime, dorea să-i ureze bun venit, fără deosebire de partide. Și faptul că numai această semnificație a avut prezența la Constanța alături de toți membri guvernului, de reprezentanții diferitelor instituții, precum și a principalilor fruntași ai opoziției actuale din cameră, mi-a fost clar confirmat prin toate convorbirile pe care le-am avut cu oamenii de stat și politicianii, pe care am avut prilejul să-i întâlnesc.

Și ca să trec de la impresiunile generale la cuprinsul convorbirilor individuale cu personalitățile în puterea cărora se găsește în prezent directiva politicii românești, trebuie mai întâi să menționez declarațiile cu care regele Carol m-a onorat în mai multe convorbiri.

Majestatea Sa nu și-a ascuns bucuria pe care o resimțea cu prilejul unui eveniment așa de fericit pentru țara sa. Dânsul și-a exprimat, la fel, profunda Sa recunoștință pentru politica de desinteresare și de conciliere, pe care Rusia – după indicațiile M. V. Imperiale – a urmat-o în timpul recente crize balcanice, politică ce a contribuit considerabil la restabilirea liniștei în peninsula. România – mi-a spus regele – a fost fericită ca să poată da, din partea sa, tot concursul ei, în acest sens și ar fi oricând mulțumită să colaboreze și în viitor cu Rusia la menținerea ordinii și păcii în Balcani. O asemenea colaborare apare cu atât mai naturală regelui Carol, cu cât Rusia și România sunt legate printr-o comunitate de interese într-un domeniu de o egală importanță pentru cele două puteri, în situația lor de state, mărginașe ale Mării Negre și neavând un alt debușeu pentru comerțul lor maritim, decât prin strâmtorile turcești.

Regele mi-a spus că a auzit, cu o deosebită satisfacție, din partea M. V. Imperiale, afirmând necesitatea stabilirii, sub acest raport, a unei acțiuni concordante între Rusia și România, în vederea unui scop identic: punerea la adăpost de orice surpriză a comerțului maritim de tranzit prin strâmtori. Împărtășind în întregime această părere, Majestatea Sa m-a rugat să intru în tratative, în acest sens, cu membrii guvernului său.

Rusiei, Prințul Carol al României, Eduard, Prinț de Wales și Prințul Moștenitor Alexandru al Serbiei. Olga voia să se căsătorească cu un rus și să rămână în țara ei. În timpul Primului Război Mondial, Olga a lucrat într-un spital militar.

Nefăcând nici o aluzie la Austro-Ungaria, regele a atins, în schimb, în mai multe rânduri problema relațiilor noastre cu Germania, silindu-se, în această privință, să mă asigure că împăratul Wilhelm⁵³ privește favorabil o apropiere între Rusia și România și mai ales întărirea relațiilor cordiale între cele două case domnitoare ale celor două state în chestiune. Regele mi-a spus că împăratul Germaniei l-a încurajat personal pe prințul Carol să meargă la St. Petersburg, repetându-i că viitorul suveran al României trebuie să se grăbească să se prezinte împăratului tuturor Rușilor, a cărui influență este așa de mare în Orient.

N-am putut să nu-i arăt regelui o serie de motive, care, fără să fi fost din vina noastră, au înăsprit întru câtva relațiunile noastre cu Germania, în deosebi, în ultima vreme. Majestatea Sa și-a exprimat cu privire la această situație sincerile sale păreri de rău, adăogând că, de altfel, trebuie nutrită speranța că aceste neînțelegeri vor fi trecătoare și că buna înțelegere din trecut va fi cât de curând restabilă. Regele arată că ideea de a trimite la Constantinopol pe generalul von Sanders⁵⁴ a fost personală a împăratului Wilhelm, ceea ce explică și nemulțumirea sa în această chestiune, atunci când misiunea militarului german întâmpinase din partea noastră o opoziție serioasă.

Vorbind despre recenta vizită în România a lui Talaat Bey⁵⁵, regele mi-a spus că acest om de stat turc i-a făcut impresia unui om moderat și înțelegător, însă părerea sa este că trebuie să se țină seamă mai mult de membrii sgomotoși ai cabinetului otoman și în deosebi de Enver Pașa⁵⁶ și Djemal Bey⁵⁷, atribuind acțiunii ascunse a acestora, agravarea situației din Albania. În legătură cu aceasta, regele fiind perfect conștient de primejdia ce-l amenință pe nepotul său, își exprimă totuși speranța că, în viitor, prințul de Wied va reuși să-și întărească tronul.

În ceea ce privește celelalte state balcanice, regele se mărgini la scurte aprecieri. El vorbește cu o simpatie deosebită de Serbia, declarând că România n-ar putea privi cu indiferență slăbirea acestui regat. Majestatea Sa vorbește cu mai puțină simpatie de Greci, afară de Venizelos⁵⁸, a cărui prezență la conducerea țării o consideră ca o garanție a unei pașnice desvoltări a Greciei.

⁵³ *Wilhelm al II-lea* (27 ianuarie 1859-4 iunie 1941), împărat al Germaniei și rege al Prusiei (1888-1918). S-a născut la Berlin, în familia Hohenzollern, ca fiu al lui Frederic al III-lea și Victoria Adelaide Mary Louisa și a decedat în Olanda, unde se refugiase după implozia imperiului german. În timpul domniei sale, Germania a cunoscut un mare avânt economic, social, cultural și militar, Wilhelm al II-lea, dorind hegemonia Germaniei. El are o responsabilitate majoră în declanșarea Primului Război Mondial.

⁵⁴ *Liman von Sanders* (1855-1929), general german, șef al misiunii militare germane trimise în Imperiul otoman pentru a moderniza și instrui armata acestuia (1913-1915). A avut un rol important în obținerea victoriei armatei otomane în bătălia de la Gallipoli (1915). În anul 1918, a condus armata otomană în campania din Palestina și Sinai.

⁵⁵ *Mehmet Talaat Pașa* (1874-1921), mai cunoscut sub numele de Talaat-bey a fost un politician otoman, membru activ al grupării „Junilor turci”. După mișcarea din 1908 a devenit unul dintre cei mai influenți oameni politici, ocupând fotoliile de ministru de interne și de finanțe, iar în 1917 mare vizir, funcție echivalentă primului ministru. Este considerat unul dintre autorii genocidului armenilor din anul 1915. De altfel a fost asasinat la Berlin de un supraviețuitor al acestei tragedii.

⁵⁶ *Enver Pașa* (1881-1922), ofițer otoman și unul din liderii revoluției „Junilor turci”. A fost principalul lider militar al Imperiului Otoman în timpul războaielor balcanice și Primului Război Mondial. A militat pentru o alianță cu Germania, fiind influențat considerabil de teoria și practica militară germană. A fost ministru de război o lungă perioadă, fiind demis din această funcție de sultan la începutul lunii octombrie 1918. În condițiile destrămării Imperiului Otoman, a fost un adept al panturcismului, murind la asediul cetății Buhara, în luptele cu trupele bolșevice.

⁵⁷ *Djemal Bey* (1872-1922) a fost un lider otoman important, membru al grupului celor „trei pașa” (Talaat pașa, Enver pașa), care a condus, practic, destinele Imperiului Otoman în deceniul al doilea al secolului trecut. În timpul Primului Război Mondial a luptat mult timp în Siria și Liban. A fost asasinat în 1922 de trei armeni pentru implicarea în genocidul din 1915.

⁵⁸ *Eleftherios Venizelos* (numele complet *Elefthérios Kyriákou Venizélos*) (1864-1936), unul dintre cei mai importanți lideri greci, apreciat de unii drept făuritor al Greciei moderne. A ocupat funcția de prim-ministru în mai multe rânduri în perioada 1910-1920 și 1928-1932.

Cât privește pe Bulgari, regele laudă calitățile militare ale soldaților lor, însă nu-și ascunsesese lipsa de prietenie pentru regele Ferdinand.

Printre oamenii de stat, cu care am avut prilejul să fac cunoștință, este Brătianu care prin situația sa, ocupă în prezent primul loc. Deși în cabinetul alcătuit de dânsul ocupă, efectiv, portofoliul războiului, în realitate el este acela care conduce aproape singur politica externă a României. După ce mi-a repetat, din partea sa, aproape ceea ce auzisem de la rege, în ce privește utilitatea coordonării acțiunii noastre reciproce pentru păstrarea păcii în Balcani, Brătianu mi-a indicat necesitatea, după părerea lui, de a asigura ferma menținere a clauzelor tratatului de pace de la București.

Nedorind să-mi leg mâinile, sub acest raport, prin asigurări irevocabile, am preferat să trec sub tăcere această ultimă chestiune de detaliu, însă, în schimb, m-am oprit în mod mințios asupra caracterului general al regiunilor noastre cu România. Am atras atenția interlocutorului meu asupra faptului că nici odată nu au existat cauze serioase de conflict între cele două state vecine și că nu erau decât cei care aveau interes ca să ne îndepărteze, în mod artificial, unii de alții, creând între noi neîncredere, afirmând, pe de o parte, că Rusia urmărește scopuri ostile României, iar, pe de altă parte, că România și-a legat definitiv soarta de cea a puterilor Triplei Alianțe. Când ne-am convins că interesele noastre nu numai că nu erau în opoziție cu cele ale României, dar că sunt identice sub multe raporturi, am arătat în mod precis, și aceasta nu numai prin vorbe, ci prin fapte, că am fost gata să mergem de acord cu România, fără a excepta chiar cazurile în care noi am trebuit, pentru aceasta, să reprimăm într-o oarecare măsură, tendința, așa de puternic afirmată la noi, de a apăra interesele Bulgariei. Am subliniat că noi am urmat această cale fără ca măcar să așteptăm ca să putem ști, dacă România poate, la rândul ei, să urmeze la fel de sincer același drum ca noi și dacă ea nu este de loc legată prin obligațiuni internaționale, care ar exclude posibilitatea unei sincere colaborări cu noi.

Brătianu mi-a răspuns că România nu este câtuși de puțin obligată să ia parte la vre-un război, fără ca interesele sale să fie direct în joc. El a adăugat că, în urma greșelilor diplomației austro-ungare, relațiile dintre România și monarhia dualistă s-au răcit în timpul din urmă, însă că, condițiunile create prin vecinătatea celor două țări, îi silesc să nu împingă lucrurile până la o prea mare agravare a relațiilor lor reciproce.

Negăsind acest răspuns destul de clar și dorind să-l fac pe regele Carol să-mi dea explicațiuni mai precise, i-am pus direct chestiunea: care ar fi atitudinea României în cazul unui conflict armat între Rusia și Austro-Ungaria, dacă prima ar fi obligată de împrejurări să se decidă la o acțiune armată?

Brătianu a declarat că atitudinea României, în acest caz, ar depinde de împrejurările care ar fi motivat pentru Rusia recurgerea la o acțiune militară în contra Austro-Ungariei, precum și de ceea ce ar porunci, în acest caz, interesele României. Ministrul, vizibil surprins de întrebarea mea, mă întreabă, la rândul său, dacă aș admite, într-un viitor apropiat, perspectiva unor astfel de împrejurări și deci probabilitatea unui război european?

M-am grăbit să-l liniștesc pe Brătianu, spunându-i că am motive să nădăjduesc în păstrarea păcii în Europa și că, în ceea ce privește un conflict armat între Rusia și Austro-Ungaria, prin inițiativa Rusiei, nu mi l-aș putea închipui, decât în cazul când, în legătură cu chestiunea Albaniei sau sub orice alt pretext, Austria ar voi să atace Serbia, în scopul de a da o lovitură simțită acestui regat, ceea ce noi, probabil, nu vom putea privi cu indiferență.

Brătianu făcu observația că, în acest caz, drumurile noastre s-ar întâlni din nou, căci nu-i de loc în interesul României de a îngădui, ca Serbia să fie slăbită.

Concluziile generale, pe care le-am putut trage din această convorbire, sunt că România nu este legată prin nici o obligațiune, care ar sili-o să acționeze împreună cu Austria și în con-

tra noastră, în orice împrejurare, însă că în realitate, în cazul unui război între noi și Austro-Ungaria, România s-ar strădui să se dea de partea celui mai tare și care ar fi în stare să-i făgăduiască cel mai mare folos.

Printre celelalte chestiuni, în care comunitatea de interese între Rusia și România apare cu mai multă evidență, trebuie să pomenesc, înainte de toate, chestiunea libertății de tranzit prin strâmtoni. Am menționat, deja, ceea ce mi-a spus regele Carol cu privire la aceasta. Brătianu, la rândul său, s-a oprit asupra acestei chestiuni și, având în vedere că în prezent, din cauza agravării relațiilor greco-turce, interesele rusești și românești în regiunea strâmtonilor sunt în primejdie, ne-am hotărât să profităm de această împrejurare pentru a evidenția înțelegerea stabilită între cele două guverne ale noastre, printr-o acțiune comună pentru apărarea intereselor amintite. Astfel am redactat împreună textul unei telegrame identice în care însărcinăm pe reprezentanții Rusiei și ai României la Constantinopol ca, de comun acord, să atragă atenția Porții asupra faptului că, dacă situația dintre Turcia și Grecia continuă să se agraveze, aceasta ar putea, din nou, să ducă la închiderea strâmtonilor, ceea ce ar atinge interesele vitale ale altor state, și, înainte de toate, ale celor de pe litoralul Mării Negre și că aceste state n-ar putea rămâne indiferente la această stare de fapt.

Am avut în vedere folosul ce l-ar avea și, indirect, impresia pe care acțiunea noastră comună cu România, în chestiunea menționată mai sus, ar produce-o dincolo de frontierele turcești; de altfel, acțiunea aceasta ar putea să fie destul de motivată prin situația geografică a celor două țări, situație care crează pentru ele interese speciale în această chestiune.

În ceea ce privește România, o asemenea acțiune întreprinsă împreună cu o mare putere, i-a apărut ca foarte favorabilă, căci, măgulind și amorul propriu al regatului, îi mărea și prestigiul printre celelalte state balcanice.

Relativ la posibilitatea unei rupturi fățișe între Turcia și Grecia, Brătianu mi-a confirmat, încă odată, ceea ce spusese, mai înainte, ministrului imperial la București, relativ la declarația făcută recent lui Talaat Bey că România nu ar putea admite un război, pe uscat, între cele două țări.

Vorbind de Greci, Brătianu i-a desaprobat, neexprimând stimă de cât pentru Venizelos. Cu această ocazie și-a exprimat presupunerea că Grecii și Turcii ar fi putut, poate, găsi un teren de împăcare creând pentru insulele Chios și Mitilene o situație care ar aminti pe aceea care a existat cu succes timp de mai mult de treizeci de ani în Bosnia și Herzegovina: aceste insule ar fi considerate ca fiind sub suveranitatea Turciei, semnul exterior al acestei suveranități ar consta în reședința, în aceste insule, a unui comisar otoman cu o gardă militară personală puțin numeroasă, în timp ce administrația civilă și a armatei ar fi în mâinile Grecilor.

Am exprimat interlocutorului meu, îndoelile mele în ceea ce privește ușurința realizării unui asemenea proiect, adăugând totuși că, dacă Turcii și Grecii ar cădea de acord asupra acestui lucru, Rusia n-ar avea nici un motiv ca să se opună.

Profitând de întvederea noastră personală, am atins și diferite chestiuni particulare, la ordirea zilei, în domeniul relațiilor directe ruso-române. Am discutat problema frontierei Prutului care, schimbându-și fără încetare cursul, mai ales în paguba malului rusc, crează o linie de frontieră prea puțin stabilă. Combătând punctul nostru de vedere că talvegul Prutului din anii 1812 și 1878 trebuie să fie considerat ca frontieră, Brătianu a arătat dificultatea care s-ar ivi acuma la stabilirea acestei linii și a insistat asupra faptului că chiar dacă s-ar reuși, revenirea la această linie de frontieră ar avea mai multe neajunsuri, decât avantaje, căci terenuri despărțite din teritoriul aceluiaș stat s-ar găsi pe maluri opuse, ceea ce ar duce la multe neînțelegeri și la conflicte între posturile de frontieră.

Am răspuns că delimitarea frontierei dintre Rusia și Germania, urmând cursul Niemenului, se efectuase de curând în conformitate cu ultimile perfecțiuni topografice și că la noi s-ar dori probabil să se aplice și la Prut, în măsura posibilității, aceleași procedee.

Românii par să se intereseze foarte mult de ameliorarea legăturilor de cale ferată între țara lor și Rusia și speră că în prezent, având în vedere îmbunătățirea relațiilor între cele două state, unele din piedicile soluționării favorabile a acestei chestiuni vor fi înlăturate. Brătianu, ca și majoritatea Românilor, dă preferință unei racordări a căilor ferate rusești și românești în direcția Dorohoi-Noua Suliță, accentuând că, dacă România nu reușește să aibă prin Dorohoi o legătură cu rețeaua rusească, va fi silită să încerce ca să se lege cu calea ferată austriacă în apropierea frontierei rusești.

Subliniind primejdia, pe care ar prezenta-o pentru noi, din punct de vedere strategic, racordarea căilor ferate ruse și române în direcția indicată, am opinat că poate ar fi mai ușor să consimțim la racordarea rețelei noastre cu rețeaua română între Reni și Galați.

Brătianu și-a exprimat întregul său asentiment, spunând că această soluțiune ar fi de dorit, cu condiție numai ca să nu fie amânată, căci singura cale actuală de comunicație, prin Ungheni, nu mai corespunde traficului dintre cele două țări și nici nu poate să ușureze dezvoltarea dorită a traficului dintre țările noastre.

Cât privește cumpărarea moșiilor mănăstirei române Sft. Spiridon, în Basarabia, de către Banca țăranilor din Rusia, Brătianu nu a mai reînnoit făgăduelile făcute de către cabinetul precedent de a înlesni efectuarea acestei vânzări, ci a făcut observația că, dacă acest aranjament s-ar face în condițiunile pe care le-am propus noi, adică pentru 8 milioane de ruble, dobânda capitalului realizat ar fi cu mult mai mică, decât actualul venit al proprietăților în chestiune, ce-ace ar pune într-o situație destul de grea instituțiunile de caritate ale mănăstirii Sft. Spiridon, întreținute din acest venit. Pentru aceasta Brătianu cere guvernului imperial să ridice prețul de cumpărare la 10 milioane ruble, cel puțin.

Am răspuns că bazându-ne pe asigurările care ne-au fost date altă dată, am considerat afacerea ca încheiată și că o modificare ar întâlni dificultăți, cu atât mai mult cu cât, în cazul unei majorări a prețului, vânzarea terenului către țărani ar deveni, poate imposibilă pentru bancă, fără un vărsământ adițional din partea sa și paguba sa.

Cu toate acestea Brătianu a insistat, făcând apel la impresiunea defavorabilă pentru noi, ce ar produce în România închiderea așezămintelor de caritate, pe care vânzarea cu preț scăzut a proprietăților mănăstirei le-ar lipsi de mijloacele de existență.

Printre chestiunile pe care am avut prilejul să le discut, în scurtele mele întrevederi, cu ministrul afacerilor străine, Em. Porumbaru, care în general, a participat, prea puțin la conversațiunile mele cu Brătianu; numai chestiunea îmbunătățirii condițiunilor pescuitului în apele de frontieră, a fost obiectul unei cercetări mai amănunțite. Am convenit că ar fi de dorit să se pună pescuitul în condițiuni care să îngăduie pescarilor noștri de a-și exercita meseria lor, fără a se pune în contradicție cu monopolul peștelui în vigoare în România.

În rezumat, ce-ace am putut vedea și auzi în timpul celor trei zile, cât a durat șederea mea în România, mă îndreptățeste să aduc la cunoștință M. V. Imperiale că am adus, din această vizită, cele mai bune impresii, și care dovedesc atitudinea favorabilă a Românilor față de noi și îndreptățesc să nădăjduim în dezvoltarea relațiilor noastre de bună vecinătate.

St. Petersburg, 11 iunie 1914

(ss) Sazonof

[Emil Diaconescu, *România și marile puteri după congresul de la Berlin până la 1914*, Editura Institutul grafic „Presa Bună”, 1937, Iași, p. 68-74; extras din *Un livre noir, diplomatie d'avant guerre d'après les documents des archives russes*, tome II, Paris, p. 377-384]

6. 12/[25] iunie 1914, Articolul *Iar despre întâlnirea de la Constanța*, publicat în ziarul „Balkanska Tribuna” și tradus în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Române.

DIN ZIARUL „BALKANSKA TRIBUNA”

No. 1339

din 12 iunie 1914

IAR DESPRE ÎNTÂLNIREA DE LA CONSTANȚA

Guvernul nostru, guvernul partidului liberal concentrat, guvernul lui Ferdinand, guvernul „patrioților” și îndrăsneții și șireții diplomați. Guvernul oamenilor de stat dați judecăței și condamnați ca delinvenți și-au pierdut capul. Încotro s-o apuce acum? Revizuirea tratatului dela București, s-a dus – s-a evaporat. Însă și Austria declară că este neputincioasă de a veni în ajutorul Bulgariei, iar acum la Constanța, pe față și în mod categoric ni s-a declarat că în cazul unui războiu greco-turc noi trebuie să stăm pacinici. Acest guvern, dacă în adevăr este un guvern format din bulgari, ce mai așteaptă ca să vadă că întreaga lui politică a dat faliment și că mai departe rămânerea lui la guvern este numai păgubitoare pentru patrie. Ce așteaptă acești oameni de nu pleacă, sau mai au ceva de „salvat” ? Dar să nu salveze cum au salvat Dobrogea, Tracia și Macedonia? Nu cumva așteaptă ca să fie goniți dela putere? Voim să știm pentru ce Ferdinand sprijină cu atâtă îndărătnicie pe actualii guvernanți, și pentru ce dacă vrea să fie monarch constituțional nu ascultă și vocea națiunii și nu o îndeplinește dorința națiunii de a-i goni dela putere? Sau și-a legat și soarta lui de a lor. S-o spuie și poporul va găsi mijlocul de a se debarasa de „liberalii” și de patronul lor.

p. conformitate, translator-șef

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 277, f. 224]

7. 13/[26] iunie 1914, Articolul *România și politica rusească. Relațiuni false – cu Rusia sau cu Germania*, publicat în ziarul bulgar „Dnevnic” și tradus în Marele Stat Major al Armatei Române.

MARELE STAT MAJOR

Confidențial

No. 405

Anul 1914 luna iulie ziua 28

DIN ZIARUL „DNEVNIC”

No. 4289 din 13 iunie 1914

CE CRED ROMÂNII? ROMÂNIA ȘI POLITICA RUSEASCĂ – RELAȚIUNI FALSE – CU RUSIA SAU CU GERMANIA? (Corespondență din București)

Serbarea în jurul întâlnirii Împăratului rus Nicolae al II-lea la Constanța, a fost o serbare falsă, o prefăcătorie pentru a se arăta că între România și Rusia, poate exista o prietenie artificială.

Acı în cercurile diplomatice străine, cari cunosc bine ce este România, și care este situațiunea în Rusia, se privește cu liniște întâlnirea dela Constanța, și zâmbesc ironic vorbind de diplomația rusă, foarte puțin inteligentă. Fără îndoială, că larma de la Constanța nu puțin a fost îndreptată și în potriua Bulgariei, dar aci politica rusească este explicată altfel.

Până acum, după cum se știe, Rusia și Austro-Ungaria aveau o politică comună față de chestia balcanică, care erea justificată prin interesele uneia de a se coborî spre Dardanele și a celeilalte spre Salonic. Dar ultimul războiu a aruncat orașul Salonic în mâinile Grecilor și Austria, în urma împrejurărilor create de acest războiu, nu mai are nici un interes de a se coborî pe Rusia, în chestia balcanică. În afară de asta, o mare desamăgire a coprins pe Bulgari, față de Rusia, de aceea Rusia trebuie să-și caute un alt stat care să ia locul Bulgaiei, și acest stat s-a găsit a fi România.

Prietenia cu România, va avea aceleași rezultate pentru Rusia pe care le-a avut și prietenia cu Austria. Pentru că, România deocamdată are ca și Rusia mare interes ca navigația în strâmtoni să fie liberă. Dar va veni o zi când Dardanelele vor fi ocupate de Rusia. În acest caz pentru România și comerțul ei lucrul acesta ar fi mult mai periculos, de cât dacă strâmtonile ar rămânea, cum sunt azi, în mâinile Turciei. Iată prin urmare unde se deosebesc interesele celor două țări.

Rușii momesc pe români și cu luarea Transilvaniei. Aci însă nimeni nu aștepta ca Transilvania să fie cucerită cu ajutorul Rusiei. Bunătatea rusească costă foarte scump... Chestiunea Transilvaniei se va rezolvi sau singură sau va rămânea în situația actuală. România nu-și face iluziuni că ar putea să lupte cu succes în potriua unei monarhii cum este Austro Ungaria chiar când ar fi ajutată de Rusia. Cauzele ca să creadă lucrul acesta sunt foarte multe, așa în cât România nu se poate hotărî pentru un războiu cu Austro Ungaria, și în potriua unui astfel de războiu, se opun două factori – Regele Carol și Germania.

Chiar și după moartea regelui Carol, România care, cu orice preț urmează sfaturile Germaniei, nu va părăsi politica Regelui Carol, indicată și condusă de Germania. Până când va exista Germania, o politică sinceră între România și Rusia nu poate exista.

Jocul austro-rus în chestia balcanică, datează de mulți ani; și va continua pe viitor încă multă vreme, până când Rusia să fie complect dejucat. Altmintreli nu este posibilă nici existența Austriei, nici a României.

Dacă România s-a lăsat să înnoate în apele politice rusești, toată lumea trebuie să știe că ea, totuși este legată de Germania cu o sfoară foarte groasă și numai așa a fost lăsată să înnoate. Când Germania va trage sfoara pentru a scoate România din aceste ape, atunci toată lumea va ști că momentul prielnic pentru o lovitură hotărâtoare împotriua rusiei a sosit. Toate acestea au trebuit să fie precedate de o rătăcire pe care numai prietenia românească o putea crea. România, deși ortodoxă, ea este însă cu desăvârșire străină de rasa slavă, care de atâția ani de zile a urmărit politica Germaniei, și România nici odată nu va deveni cauza pierzaniei triplei alianțe (Germania și Austria) în folosul triplei înțelegeri (Rusia și Franța)

România este ferm convinsă, că dintr-o prietenie și înțelegere cu dânsa, Rusia n-are ce câștiga; dimpotrivă va pierde: pentru că România va cocheta cu Rusia până atunci până când această cochetare va fi în folosul patronilor ei – a Germaniei și Austriei.

p. conformitate translator-șef

8. 15/28 iunie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria⁵⁹ referitoare la atmosfera din Casa Regală ca urmare a asasinatului de la Sarajevo.

Uciderea lui Franz Ferdinand și a soției sale în ziua de 28 iunie izbi ca un trăsnet lumea întregă precum și pe noi.

Mare fu tensiunea spiritelor în lunile ce urmară. Ne aflam cu toții la Sinaia și eu îmi pregăteam în tihnă, ca în fiecare an, obișnuita plecare la Tegernsee ca să văd pe mama. Carol era încă la Potsdam⁶⁰. Bineînțeles a trebuit să ne lăsăm la o parte toate planurile. Un sentiment de îngrijorare, împărtășită de toată lumea, ne insufla dorința de a fi cu toții la un loc, ca turma când simte că se ridică furtuna. Unchiul mai ales părea că are nevoie să strângă pe toți în jurul lui, așadar ne întâlneam de mai multe ori pe zi, fără a mai număra mesele pe care le luam împreună. Vremea era minunată, și Unchiului îi plăcea să pășească agale cu noi pe terase sau pe cărările din apropierea castelului. Ajunsesse foarte șubred și nu se mai putea bucura de lungile plimbări prin iubita lui pădure, care fuseseră cea mai mare plăcere a lui. Acum era foarte adus de spate, iar din felul cum se mișca parcă cu teamă, se ghicea ușor că era adesea chinuit de dureri.

Mi-aduc aminte foarte limpede de expresia îngrijorată a feței lui slăbite, care căpătase o paloare de ceară, pe când urmărea aproape ceas cu ceas desfășurarea evenimentelor, și cât de muncit de griji ajunsesse când își dădu seama că scădea mereu nădejdea unei soluții pașnice a conflictului austro-sîrb.

[*Apud Maria, Regina României, Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller – Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 395]

9. 17/30 iunie 1914, Berlin, Telegrama legației române din Berlin, semnată Alexandru Jacovaky⁶¹, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministru al Afacerilor Externe, referitoare la reacții ale autorităților germane în urma atentatului de la Sarajevo.

LEGAȚIUNEA REGALĂ A ROMÂNIEI

Nr. 905, Anexe I

Berlin, 17/30 iunie 1914

Excelenței Sale, Domnului E. Porumbaru,
Ministru al Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Tristul atentat care a costat viața Moștenitorului Tronului Austriei și soției sale a fost întâmpinat de Guvernul Imperial prin următoarele trei comunicate oficiale, pe cari am onoarea

⁵⁹ *Maria* (1875-1938), principesă (1892-1914; regină a României (1914-1927) Părinții săi au fost Alfred Ernest Albert de Saxa-Coburg și Gotha, duce de Edinburgh, iar mama, Maria Alexandrovna Romanova, mare ducesă a Rusiei, unica fiică a țarului Alexandru al II-lea al Rusiei. S-a căsătorit la 29 decembrie 1892 cu Ferdinand I, principele moștenitor al tronului României integrându-se rapid în viața națiunii române. La declanșarea războiului, ea militat constant pentru intrarea României alături de Antantă și realizarea unirii cu teritoriile de peste munți. În timpul conflictului a fost un ferment al unității naționale, ea activând, în plus, ca soră de caritate în spitalele militare, activitate care a făcut să fie numită în popor „mama răniților”.

⁶⁰ *Prințul Carol* a fost trimis, în ianuarie 1914, la Potsdam pentru a se instrui în Regimentul I al gărzii imperiale în care servise și regele Carol I, și prințul moștenitor Ferdinand. Însoțitor al prințului Carol a fost desemnat generalul Ioan Perticari, fost aghiotant al regelui Carol I. Declanșarea războiului l-a surprins pe Carol la Potsdam, una dintre ideile vehiculate fiind aceea de a rămâne în armata germană și a lupta în fruntea unei unități pe frontul de vest împotriva francezilor. Propunerea nu s-a materializat, Carol întorcându-se, în cele din urmă, după unele peripeții în România.

⁶¹ *Alexandru Iakovaky (Iacovachi)* (1876-1949 sau 1955), diplomat român care a funcționat, inclusiv ca șef de legație, în mai multe capitale europene.

a le trimite Excelenței Voastre, în original și traducerea română⁶². Ziarele anunță că Împăratul se va duce la Viena pentru a lua parte la înmormântarea Archiducelui Frantz-Ferdinand.

Neprevăzuta disparițiune de pe scena politică a lumii a urmașului Împăratului Frantz Iosef, a produs aci o adevărată stupeoare. Tonul adânc și îndurerat al comunicatelor Guvernului este expresiunea durerii unanime cu care a fost primită această dureroasă știre și tot deodată o reamintire la faptul că Germania va susține cu o neclintită voință interesele aliatei sale.

Binevoii a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Alexandru Jakovsky

1. *Reichsanzeiger (Monitorul Imperiului, 29 iunie 1914)*

„Cuvintele nu pot exprima groaza, răzvrătirea sufletească și spaima cu care știrea despre această îngrozitoare faptă a fost primită în Germania. Neprețuite comori au fost distruse prin această crimă demnă de toată osânda, care a costat viața moștenitorului Tronului Austriei precum și nobilei și eroicei sale soții, până la ultima clipă. Nu numai împărăția vecină și aliată e cuprinsă de o adâncă durere dar și Împărăția Germană. M.S. Împăratul și Rege pierde un adevărat prieten, cu care se întâlnește de curând în castelul de la Konopischt. Gândul nostru se îndreaptă înainte de toate, cu prilejul acestei grele încercări către veneratul și atât de crud încercatul Împărat și Rege Frantz-Iosef, însoțind cu urările noastre cele mai credincioase pe tânărul Prinț pe care soarta l-a desemnat în împrejurări atât de grele să asume drepturile și răspunderile unui moștenitor al Coroanei Habsburgice”.

2. *Norddeutsche Allgemeine Zeitung (29 iunie 1914)*

„Archiducele Frantz-Ferdinand era legat de Împăratul nostru printr-o cordială și reciprocă simpatie, care se rezema puternic în conștiința unei nețărmurite credințe în alianță. Ducea se bucura, precum se știe, îndeobște de vii simpatii la Curtea din Berlin și Împăratul i-a arătat în totdeauna cea mai desăvârșită și respectuoasă curtenie. De aceia Casa noastră Imperială e foarte dureros atinsă de moartea Archiducelui și soției sale. Cea mai adâncă compătimire se îndreaptă spre cei trei copii princieri atât de timpuriu și crud rămași fără părinți. Nu găsim cuvinte pentru a ne arăta compătimirea pentru mult încercatul Suveran al Austro-Ungariei pe care în adevăr soarta nu l-a scutit de nici o nenorocire. D-zeu Puternicul care a încercat pe bătrânul Monarch cu atât de crude lovituri, să-i îngăduie puțința de a le suporta. și de acum în colo. Ori care ar putea fi motivul care a împins pe criminalii de la Sarajevo, puternica și venerabila Monarchie a Habsburgilor nu va fi clătinată de o asemenea nemernicie. Popoarele cari au ajuns la mărire și prosperitate sub aquila bicefală se vor strânge acum și mai mult în jurul bătrânului Împărat și Rege”.

3. Ordin de zi al Împăratului către Regimentele ce aparțineau Archiducelui Frantz-Ferdinand

„Pentru a slăvi amintirea Alteței Sale Imperiale și Regale, Archiducele Moștenitor al Tronului Frantz-Ferdinand de Austria-Este, ordon ca Ofițerii Regimentului de ulani No.10 „Prinț August de Württemberg”, al cărui șef era răposatul și Ofițerii Regimentului de Grenadierii Împăratul Frantz-Iosef No.II” „à la suite” căruia număra și răposatul, să ia doliul pentru 8 zile. Pentru a lua parte la înmormântare, aceste regimente vor trimite câte o delegație compusă din Comandantul Regimentului, un ofițer al Statului Major al Regimentului, un maior sau căpitan, un locotenent și un sublocotenent. Ordon acestea spre știința armatei”.

Kiel, 29 iunie 1914,

Wilhelm

[Arh. M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol. 9, f. 31-32]

⁶² Se publică traducerea lor în română, originalele nefiind în arhivă (n.n.).

10. 18 iunie/[1 iulie] 1914, Viena, București, Articolul *După atentatul dela Saraievo*, aparținând lui Constantin Graur⁶³, corespondent în capitala austriacă, apărut în ziarul „Adevărul”.

Viena, 18 Iunie – Fiosorul atentat dela Saraievo n-are nimic uimitor. Riscul profesional al șefilor de state devine din ce în ce mai mare. Ceeace m-a uimit și mă uimește însă în cel mai înalt grad, este slaba impresie pe care faptul a produs-o asupra publicului vienez. Un străin, sosit la Viena Duminică seara, ar fi putut să se primble prin tot orașul, să se abată prin toate cafenelele, fără să-și închipuie că s-a petrecut ceva deosebit. Iar de atunci până azi, impresia n-a putut decât să scadă. Nu s-au întrerupt nici măcar spectacolele. În parcuri cântă muzici, ba și muzici militare, deși moștenitorul era de fapt șeful armatei. Steagurile negre arborate de autorități și de instituțiile financiare – nici unul însă la prăvălii și case particulare – arată că a murit cineva; acela însă ar putea fi și un simplu consilier comunal.

Nu mi-aș fi închipuit că așa ceva ar fi posibil la Viena, unde împăratul e pur și simplu divinizat. Se constată deci că această divinizare are un caracter cu totul personal: este vorba de Franz Iosef și nu de altul.

Dar atunci situația e foarte gravă: se spune de atâta vreme că singurul factor care concentrează în jurul lui toate națiunile monarhiei, împiedicând dezagregarea acesteia, e împăratul, iubit de toți supușii lui. Dacă această iubire este cu totul întâmplătoare, după caz și persoană, ce sprijin mai rămâne Austro-Ungariei?

Fapt este că Franz Ferdinand nu era iubit. Om energic, muncitor, serios, cu voință fermă, cu idei bine hotărâte, el își avea planul lui de la care nu înțelegea să se abată și pentru care nu voia să câștige pe nimeni. Nu râdea, nu zâmbea, nu făcea și nu primea vizite; era foarte zgârcit în acordarea de audiențe, și când le acorda, trecea deadreptul la chestie, fără toată acea demagogie protocolară menită să încălzească inimile supușilor.

Dacă însă marea mulțime nu se simțea legată sufletește de arhiducele-moștenitor, în cercurile înalte el avea numai antipatii, care ies acum la iveală cu o deosebită brutalitate. Căsătoria lui morganatică cu o simplă contesă îl scosese de fapt din rândurile nobleței supreme. El nu va fi îngropat în cavoul imperial, pentru că lângă el va trebui să stea aceea care i-a împărtășit soarta. Și sub nici un motiv ea nu poate să pătrundă în augustul cavou: ar fi o profanare groaznică, inadmisibilă în secolul al douăzecelea.

De altfel se știe că d-na contesă de Chotek, avansată ducesă de Hohenberg⁶⁴, n-avea să fie împărăteasă, ci numai „nevasta împăratului”, după cum n-a fost nici prințesă moștenitoare, ci

⁶³ *Constantin Graur* (1880-1940) a fost un foarte cunoscut ziarist român, fratele marelui lingvist Alexanru Graur. În 1893 l-a cunoscut pe Anton Bacalbașa, prin intermediul căruia a fost angajat la ziarul „Adevărul”, mai întâi corector și apoi membru al colectivului redacțional. La începutul secolului al XX-lea a părăsit acest ziar, dar a revenit în 1908, ocupând funcția de șef al redacției pentru Europa Centrală, deschisă la Viena. În această calitate, el a trimis ziarului, spre publicare, numeroase articole și comentarii cu privire la evenimentele petrecute în regiune, pe baza cărora, în anul 1935, publică impozantul volum „*Cu privire la Franz Ferdinand*”, în care face o minuțioasă analiză a evenimentelor care au dus la declanșarea Primului Război Mondial. În urma închiderii redacției din Viena, în toamna anului 1914, Constantin Graur a fost detașat pentru câteva luni la Odesa, revenind apoi la București, unde, până în noiembrie 1916, când „Adevărul” își încetează apariția, îndeplinește funcția de redactor permanent al publicației. În decembrie 1916, imediat după ocuparea Bucureștilor de armatele germane, a fost acuzat de atitudine proantantistă, arestat și internat în lagărele de la Săveni (Ialomița) și Troian (Bulgaria). Pentru atitudinea sa din timpul războiului și propaganda în favoarea aliaților, după încheierea războiului, guvernul francez l-a decorat cu „Legiunea de Onoare”, iar cel român cu „Crucea Comemorativă a Războiului”. După terminarea războiului, Constantin Graur și-a reluat activitatea la „Adevărul”, colaborând în același timp, la numeroase alte publicații. În anul 1921, noul proprietar al ziarului „Adevărul”, bancherul Aristide Blank, l-a numit pe Constantin Graur director al „Adevărului” și al ziarului „Dimineața”, a cărui apariție începuse din anul 1904, funcție pe care o va deține timp de peste 15 ani.

⁶⁴ *Sophie, Ducesă de Hohenberg*, născută Sophie Maria Josephine Albina Chotek, Contesă de Chotkova și Wognin (n. 1 martie 1868-d. 28 iunie 1914) era soția arhiducelui Franz Ferdinand de Austria.

numai „nevasta moștenitorului”. Copiii lor, perfect legitimi, sunt totuși un fel de bastarzi. Ei poartă numele mamei și nu moștenesc nici tronul, nici titlurile tatălui. Atât de departe merge cruzimea cea nobilă și tot pe-atât de protocolară, încât, după atentat, numai rudele după mamă s-au dus să mângâie copiii și să se intereseze de îngrijirile ce li se cuvin; din familia lui Franz Ferdinand nimeni nu s-a mișcat.

Tot acestui beteșug de blazon se datorește și simplitatea înmormântării, așa cum e proiectată. S-au luat măsuri ca să nu vie nici un suveran sau moștenitor de tron. Înmormântarea va avea un caracter cu totul intim, mulțimea nu va fi îngăduită.

Firește, publicul mare e liber să aibă orice sentimente pentru un moștenitor de tron, și în diferența e, în tot cazul, mai explicabilă decât o dragoste prea fierbinte. Dar ceea ce face înalta nobilime, constituie devărată persecuție.

În mod logic, te întrebi: ce s-ar fi întâmplat dacă Franz Ferdinand ar fi ajuns pe tron? Ar fi admis el ca soția și copiii lui să aibă rolul de intruși și de ierați, ocupând la ceremonii ultimul loc, după cei mai mici din familia archiducală? Ori poate că ar fi făcut un fel de lovitură de stat, modificând statutul străvechi al casei de Habsburg și ridicându-și până la sine nevasta și copiii? Și ce complicații ar fi urmat de aici, mai ales când ținem seamă că, prin ideile și prin firea sa, Franz Ferdinand nu-și câștigase nici favoarea populară?

Aceste întrebări se discutau de multă vreme. Din acest punct de vedere urcarea pe tron a lui Franz Ferdinand era așteptată cu oarecare palpitații, ca aducătoare de peripeții și evenimente. Dar nici din punctul de vedere politic, – intern și extern, – viitoarea domnie a lui Franz Ferdinand nu părea de loc menită să se scurgă solemn, adică banal. Așteptată cu speranță de unii, cu îngrijorare de alții, cu o vie curiozitate de toată lumea, ea avea să aducă mari schimbări, – aceasta era credința generală.

Prin moartea lui, n-au murit și problemele pe cari le reprezenta. Le vom cerceta în articolul viitor.

G.

[*Apud* Const. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, Editura „Adevărul”, 1935, p. 19-22]

11. 20 iunie/[3 iulie] 1914, București, Sofia, Informații transmise de corespondentul ziarului „Viitorul” referitoare la reacții generate de vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța; se intenționa schimbarea denumirii catedralei Alexander Newski⁶⁵.

În jurul întrevederii de la Constanța.

Un conflict diplomatic ruso-bulgar în perspectivă De la corespondentul nostru special

Sofia, 16 iunie

Întrevederea de la Constanța care în treacăt fie spus a surprins complectamente pe bulgari continuă încă să preocupe cercurile politice de aci. Toasturile ambilor suverani ținute cu acea ocazie; interviewul acordat de d. Sazonov ziarului român „Viitorul”, cum și numirea țarului Nicolae ca comandant onorar al regimentului 5 roșiori, primul care a intrat în Silistra, a dezorientat în așa fel pe politicieni, încât aproape nu mai știu ce fac.

Epuizând vocabularul de insulte triviale la adresa inițiatorilor acestei întrevederi, sunt pe punctul de a recurge la acte de asemenea natură, încât să dea naștere la un grav conflict

⁶⁵ Catedrala Alexander Nevsky este un monument reprezentativ al capitalei Bulgariei, Sofia. Edificiul servește drept catedrală patriarhală a Bisericii Ortodoxe Bulgare. A fost ridicat între anii 1904-1912 în stil neobizantin, după planurile arhitectului rus Pomeranțev. Hramul catedralei îl evocă pe cneazul rus Alexander Newski (1220-1263).

diplomatic cu această țară. La Sofia există actualmente în apropiere de Sobranie (Camera deputaților) o mare biserică construită cu bani rusești, intitulată „Alexandru Nevsky”. Încurajați în acțiunea lor cu ocazia ocupării bisericilor grecești, șovinștii bulgari intenționează să ocupe această biserică, schimbându-i numele în „Țar Boris”. În acest scop s-au luat toate măsurile dictate de împrejurări, pentru ca cucerirea bisericii să aibă loc cât de curând, simulându-se bineînțeles o mișcare populară în această direcție.

Semi-oficioasele agită ideea ocupării. Astfel ziarul guvernamental „Dnevnic” publică un apel adresat populațiunii, prin care o îndeamnă să procedeze la această ocupațiune.

Iată acest apel:

„Sângeroasa ofensă adusă patriei noastre și în special întregului popor bulgar prin întrevederea de la Constanța, cum și acceptarea împăratului Nicolae – nepotul țarului liberator – de a fi comandant al regimentului 5 de roșiori român, primul care a intrat în Silistra, e un fapt pe care nu îl vom putea uita niciodată și care merită un imediat și demn răspuns din partea noastră”.

„Răspunsul poporului bulgar la ofensa adusă nouă de oficialitatea rusă, ar putea fi cel puțin acesta: Biserica „Alexandru Nevsky să fie ocupată de bulgari, schimbându-i-se numele în „Țar Boris”. Cu ocazia târnosirii acestei biserici, să se explice poporului că Alexandru Nevsky nu are nimic comun cu istoria Bulgariei și că Rusia e dușmana noastră cea mai hotărâtă. Nu ne îndoiim că acest lucru se va întâmpla cât de curând, în interesul demnității noastre naționale”.

După cum se vede din apelul de mai sus, publicat de un ziar oficios, unii bulgari și-au pierdut cu desăvârșire busola în acțiunile lor. Rămâne însă de văzut, ce atitudine va lua Rusia, față de această provocațiune.

[„Viitorul”, vineri 20 iunie 1914]

12. [20 iunie]/3 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin⁶⁶ către Leopold von Berchtold⁶⁷, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care informează că prim-ministrul român Ion I. C. Brătianu ar fi aflat de la Serghei Sazonov, ministrul de externe rus, că există posibilitatea unui război între Imperiul Rus și dubla monarhie.

Premierul mă informează că domnul Sazonow i-ar fi spus că în cazul unui război între monarhie și Serbia, Rusia nu ar putea rămâne liniștită, ci ar trebui să ne declare război.

Comunic aceasta supus, adaug însă că am foarte puternica impresie că Brătianu se teme că asasinatul de la Sarajevo ar putea să conducă la război cu Serbia și că, pentru a împiedica asta, vrea să ne intimideze.

Czernin

[Arh. M.A.E., fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f.1.]

⁶⁶ *Ottokar von Czernin und zu Chudenitz* (1872-1932), diplomat austro-ungar, ministrul plenipotențiar în România (1913-1916) și ministru de externe al dublei monarhii (1916-1918). Ca ministru plenipotențiar la București a făcut eforturi intense pentru a păstra România alături de Tripla Alianță, sugerând superiorilor săi, chiar cedarea către România a Transilvaniei și Bucovinei. Memoriile sale *Im Kriege* sunt importante pentru situația României în anii neutralității și ai războiului.

⁶⁷ *Leopold von Berchtold* (1863-1942). A funcționat ca diplomat al Austro-Ungariei la Paris și Londra și a fost ambasadorul dublei monarhii în Rusia (1907-1912). În perioada 1912-ianuarie 1915 a fost ministru de externe, calitate în care s-a pronunțat hotărât pentru declanșarea războiului împotriva Serbiei.

13. [21 iunie]/4 iulie 1914, București, Însemnări ale lui Raymund Netzhammer⁶⁸, arhiepiscop catolic la București, referitoare la desfășurarea recviemului pontifical în memoria lui Franz Ferdinand.

Sâmbătă, 4 iulie 1914

Ministrul plenipotențiar Czernin a dorit ca astăzi, la ora 11, la catedrală să fie ținut un recviem pontifical pentru odihna sufletului arhiducelui Franz Ferdinand și a soției sale. Czernin este îndoliat și extrem de surescitat, deoarece era foarte apropiat de moștenitorul ucis. El și soția sa i-au primit la portalul bisericii pe înalții oaspeți îndoliați, care au umplut repede biserica. Din partea curții au sosit Majestatea Sa regele, prințul moștenitor și prințesa moștenitoare, și dintre copiii lor prințul Nicolae și prințesa Mărioara. Însoțindu-l pe Majestatea Sa în prezbiteriu, l-am întrebat dacă îmi era permis să țin o scurtă alocuțiune după slujba funerară. „Bineînțeles”, a spus regele. La Libera, la catafalcul grandios împodobit de grădinarul ungar Németh, au venit curtea, precum și contele și conteza Czernin. Regele era foarte emoționat. La sfârșit, când după slujbă i-am luat din mână lumânarea aprinsă, a rostit câteva cuvinte care m-au cutremurat: „Curând o să-mi vină și mie rândul!”

[Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase, vol. I*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 511]

14. [22 iunie]/5 iulie 1914, Viena, Scrisoarea împăratului austriac Franz Iosif către împăratul german Wilhelm II, însoțită de memoriul guvernului austro-ungar, elaborat înainte de atentatul de la Sarajevo. Sunt analizate diferite variante de acțiune ale monarhiei dualiste, inclusiv cu referiri directe la conduita României.

Am regretat sincer că ai fost silit să renunți la intenția Ta de a veni la Viena cu prilejul ceremoniei funebre⁶⁹. Ți-aș fi exprimat personal mulțumirile mele cele mai călduroase pentru participarea Ta la marea durere care m-a mișcat atât de profund.

Prin condoleanțele Tale calde și pline de simpatie, mi-ai făcut o nouă dovadă că am în tine un prieten sincer și demn de încredere și că pot conta pe tine în orice clipă de grea încercare.

Aș fi dorit mult să pot discuta cu tine situația generală, dar cum asta n-a fost cu putință, îmi îngădui să-ți trimit alăturatul memoriu, întocmit de ministrul meu de afaceri străine, care a fost redactat înainte de grozava catastrofă de la Serajevo și care, acuma, după această tragică întâmplare, apare, în deosebi, demn să atragă atenția.

Atentatul îndreptat împotriva sărmanului meu nepot este consecința directă a agitației deslănțuite de panslaviști, Ruși și Sârbi, al căror scop este slăbirea triplei alianțe și distrugerea imperiului meu.

După toate constatările anterioare, la Serajevo nu-i vorba de actul criminal al unui individ, ci de un complot bine organizat, ale cărui uneltiri pornesc dela Belgrad și dacă este, poate, imposibil de a dovedi complicitatea guvernului sârb, nimeni nu s-ar putea îndoi că politica sa tinzând către reunirea tuturor Slavilor din Sud sub drapelul sârb, înlesnește crime de acestea și că continuarea acestei stări de lucruri constituie o primejdie permanentă pentru Casa mea și pentru statele mele.

⁶⁸ Raymund Netzhammer (1862-1945) După o primă ședere în București (1899-1903), el a fost numit arhiepiscop romano-catolic de București în anul 1905 funcție pe care exercitat-o până în 1924. A fost un fin observator al societății românești lucru evidențiat de lucrările și memoriile sale, ultimele având o importanță aparte.

⁶⁹ E vorba de înmormântarea arhiducelui Franz Ferdinand și a soției sale.

Primejdia aceasta este agravată prin faptul că România, cu toată alianța ce are cu noi, a intrat în legătură de prietenie cu Serbia și chiar pe teritoriul ei îngăduie, împotriva noastră, o agitație tot așa de plină de ură ca și aceea care se permite în Serbia.

Mi-i penibil să mă îndoiesc de credința și de bunele intenții ale unui prieten așa de vechiu, cum este Carol al României, dar el însuși i-a declarat ministrului meu, în două rânduri, în cursul ultimilor luni că, ținând seama de ostilitatea opiniei publice față de noi, n-ar fi în măsură, într-un caz urgent, să răspundă obligațiilor sale prevăzute în alianță.

De altfel, guvernul român încurajează pe față eforturile Ligei Culturale⁷⁰, sprijină o apropiere de Serbia și urmărește, cu ajutor rusesc, crearea unei noi alianțe balcanice, care nu poate fi îndreptată, decât contra imperiului meu.

Deja, încă la începutul domniei lui Carol, asemenea veleități politice, ca cele urmărite de Liga Culturală, au tulburat bunul simț politic al oamenilor de stat români și s-a văzut chiar primejdia de a vedea regatul îndreptat spre o politică de aventuri. Dar atunci, veneratul tău bunic, într-o formă energică și conștient de scopul urmărit, a intervenit și a indicat României calea care i-a asigurat o situație privilegiată în Europa și a făcut din această țară un sprijin sigur al ordinii existente.

Acuma, aceeași primejdie amenință România; mă tem că numai sfaturi nu-i sunt suficiente și că România n-ar mai putea fi menținută în tripla alianță, decât, dacă, pe de o parte, am face imposibilă crearea unei ligi balcanice sub patronajul rusesc, prin intrarea Bulgariei în tripla alianță, și dacă, pe de altă parte, am face să se știe limpede și precis la București că prietenii Serbiei nu pot fi și prietenii noștri și că România nu ne va mai putea considera ca aliați, decât, dacă se desparte de Serbia și totodată reprimă cu toate puterile sale agitația din România îndreptată împotriva existenței imperiului meu.

Sforțările guvernului meu trebuie să fie îndreptate, prin urmare, în vederea izolării și slăbirii Serbiei. Prima etapă, în această direcție, ar fi întărirea situației actualului guvern bulgar, pentru ca Bulgarii, ale căror interese reale coincid cu ale noastre, să fie feriți de a se mai reîntoarce spre rusofilie.

Dacă se știe la București că tripla alianță este decisă să nu renunțe la o alianță cu Bulgaria, ba că este chiar dispusă să invite Bulgaria ca să se înțeleagă cu România și să-i garanteze integritatea sa teritorială s-ar putea, poate, să fie abătută din calea primejdioasă, către care a fost împinsă de prietenia ei cu Serbia și apropierea de Rusia.

Dacă asta ar reuși, s-ar putea încerca reconcilierea Greciei cu Bulgaria și Turcia. S-ar crea atunci, sub patronajul triplei alianțe, o nouă alianță balcanică al cărei scop ar fi ca să pună capăt invaziunii mării panslaviste și să asigure pacea statelor noastre.

Dar asta nu va fi posibil, decât, dacă Serbia, care în prezent este pivotul politicii panslaviste, este înlăturată ca factor politic din Balcani. Tu, de asemenea, după ultima întâmplare, așa de grozavă, din Bosnia, te vei convinge că nimeni nu se va putea gândi să aplaneze neînțelegerile care ne separă de Serbia și că menținerea de către toți suveranii Europei a unei politici de pace va fi primejduită atâta timp, cât acest focar de agitație criminală din Belgrad va rămânea nepedepsit.

⁷⁰ *Liga Culturală pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor* s-a creat la 15 septembrie 1890 la inițiativa unor profesori și studenți din Universitatea București, începutul activității sale fiind 24 ianuarie 1891. A militat până la Primul Război Mondial pentru dezvoltarea culturii române, inclusiv prin dezvoltarea unor puternice legături cu românii asupriți din monarhi dualiste. La declanșarea războiului și-a schimbat denumirea în Liga pentru Unitatea Politică a tuturor Românilor. În perioada 1910-1914, președinte a fost Virgil Arion, iar în anii 1914-1918, Vasile Lucaciu.

Memoriul guvernului austro-ungar

După marile frământări din ultimii ani, situația din Balcani s-a limpezit, așa că în prezent este cu puțință ca să trecem în revistă rezultatele crizei și să stabilim, în ce măsură interesele triplei alianțe, și îndeosebi ale celor două puteri imperiale centrale, au fost atinse de evenimente și ce consecințe rezultă pentru politica europeană și pentru politica balcanică a acestor puteri.

Dacă se compară situația actuală cu aceea dinaintea de marea criză, putem constata că rezultatul de ansamblu, privit din punct de vedere al Austro-Ungariei ca și al triplei alianțe, nu poate, nici într'un fel, să fie considerat ca favorabil.

Totuși bilanțul face să apară unele elemente la activ. S-a reușit, ca contra-pondere față de progresul Serbiei să se creeze un stat albanez autonom, care după un oarecare număr de ani, când organizarea sa internă se va termina, va putea să intre ca factor militar în calculele triplei alianțe. Raporturile triplei alianțe cu regatul Greciei, întărit și mărit, au evoluat încetul cu încetul, în așa fel, încât Grecia, cu toată alianța sa cu Serbia, nu poate fi considerată, fără rezervă, ca un adversar.

Punctul principal este că în urma împrejurărilor, care au dus la cel de-al doilea război balcanic, Bulgaria s-a deșteptat din hipnoza rusă și nu mai poate fi considerată astăzi ca un partizan al politicii rusești. Guvernul bulgar face, dimpotrivă, eforturi, ca să intre în legături cât mai intime cu tripla alianță.

Acestor elemente favorabile se opun totuși, factori neprielnici care apasă mai greu în balanță. Turcia a cărei comunitate de interese cu tripla alianță venea de la sine și care constituia o puternică greutate contra Rusiei și a statelor balcanice a fost gonită aproape cu totul din Europa și și-a văzut grav compromisă situația sa de mare putere. Serbia a cărei politică este, de mulți ani, mereu inspirată de porniri dușmănoase Austro-Ungariei și care este cu totul sub influența rusă, a ajuns la o mărire a teritoriului și a populației, care a întrecut cu mult chiar propria sa așteptare. Vecinătatea teritorială cu Muntenegru și întărirea ideii pan-sârbe au apropiat posibilitatea unei noi măririi teritoriale a Serbiei pe calea uniunii cu Muntenegru. În sfârșit, în cursul crizei, raporturile României cu tripla alianță s-au schimbat cu totul.

În timp ce criza din Balcani a ajuns la rezultate care, astfel nu sunt favorabile triplei alianțe și conțin germenul unei ulterioare evoluții, în mod special, defavorabile Austro-Ungariei, vedem, pe de altă parte, că diplomația rusă și franceză a început o acțiune comună și conformă unui plan stabilit împreună, pentru a exploata avantajile obținute și ca să modifice unii factori defavorabili punctului lor de vedere.

O scurtă privire asupra situației europene, face să reiasă în mod clar că tripla înțelegere – mai exact dubla alianță, căci Anglia de la criza din Balcani, pentru motive explicabile și foarte caracteristice, a adoptat o atitudine rezervată – nu s-a putut mulțami cu modificările intervenite în favoarea sa în Balcani.

În timp ce politica celor două puteri imperiale și, până la un oarecare punct, și cea a Italiei, este conservatoare și în timp ce, tripla alianță are un caracter pur defensiv, politica Rusiei și cea a Franței urmărește anumite tendințe îndreptate contra statului quo, iar alianța franco-rusă, în tendințele sale paralele, este, în ultima analiză, de natură ofensivă. Dacă politica triplei alianțe a putut să continue până astăzi și să apere pacea europeană de toate tulburările din partea Rusiei și a Franței, acest fapt trebuie atribuit superiorității militare pe care o aveau, în mod incontestabil, armatele triplei alianțe și, înainte de toate, cea a Austro-Ungariei și a Germaniei, față de a Rusiei și a Franței și, în afară de aceasta, alianța României cu puterile imperiale era, de fapt, un factor destul de apreciabil.

Gândul de a desrobi popoarele creștine balcanice de sub dominația turcă, pentru a le folosi ca o armă contra Europei centrale, este, de mult timp, gândul ascuns al adevăratei politici, conforme cu interesul tradițional al Rusiei, pentru aceste popoare. În timpurile din urmă și-a

facut loc idea emisă de Rusia și primită de către Franța, de a se reuni statele balcanice într-o alianță balcanică, pentru a pune, astfel, capăt superiorității militare a triplei alianțe. Prima condiție, preliminară înfăptuirii acestui plan, era ca Turcia să fie îndepărtată din teritoriile locuite de către națiunile balcanice creștine, pentru a mări puterea acestor state și spre a le da posibilitatea să se întindă în spre vest. Această condiție preliminară a fost realizată în întregime prin ultimul război. Pe de altă parte, după sfârșitul crizei, între statele balcanice s-a petrecut o împărțire în două grupe vrajmașe, de forțe aproape egale: Turcia și Bulgaria de o parte; cele două state sârbe, Grecia și România de altă parte.

Să pună capăt acestei împărțiri, pentru ca să poată întrebuița toate statele balcanice sau, cel puțin, o majoritate hotărâtoare pentru a deplasa echilibrul forțelor europene, era ultima sfortare, pe care, după sfârșitul crizei, și-au luat-o Rusia și Franța.

Cum între Serbia și Grecia există deja o alianță, iar România s-a declarat solidară cu aceste două state, cel puțin în ceea ce privea rezultatele păcii dela București, e vorba pentru puterile dublei alianțe de a pune capăt antagonismului adânc care desparte Bulgaria de Grecia și mai ales de Serbia, în chestiunea macedoneană; apoi să găsească un temei prin care România ar fi gata să evolueze complect spre tabăra dublei înțelegeri și să ia parte, chiar împreună cu Bulgaria, pe care ea o privește cu neîncredere, la o combinație politică; în fine, dacă e posibil, să provoace o soluționare pacifică a chestiunii insulelor, pentru a croi drum unei apropieri sau unei alianțe a Turciei cu statele balcanice.

Nici o îndoială n-ar putea să existe asupra bazei după care potrivit intențiilor diplomației franceze și ruse, s-ar putea împăca aceste diferende și rivalități și s-ar înfăptui noua alianță balcanică. Care poate să fie scopul unei alianțe, în situația actuală, pentru statele balcanice? Nu mai este cazul să se aibă în vedere o acțiune comună în contra Turciei. Ea nu poate să fie, deci îndreptată, decât contra Austro-Ungariei și nu poate să fie dusă la bun sfârșit, decât pe baza unui program care să facă să se întrevadă, pentru toți participanții măririi teritoriale printr-o deplasare treptată a frontierelor lor de la Est spre Vest în dauna integrității teritoriale a monarhiei. Nu s-ar putea închipui o uniune a statelor balcanice pe o altă bază; însă, pe această bază, nu numai că nu este imposibilă, ba este chiar pe cea mai bună cale de înfăptuire. Nu s-ar putea îndoii nimeni că Serbia, sub presiune rusă, n-ar primi să plătească un preț serios în Macedonia pentru intrarea Bulgariei într-o alianță îndreptată contra monarhiei și care, în schimb, să primească Bosnia și teritoriile vecine.

Dificultățile sunt mai mari la Sofia. Deja înaintea celui de-al doilea război balcanic, Rusia a făcut propuneri Bulgariei, pe baza pe care am arătat-o. Ea le-a reînnoit după pacea de la București. Bulgaria, care, în mod vizibil, se opunea unei înțelegeri cu Serbia, a refuzat să intre în planurile rusești și urmărește, de atunci, o politică ce țineste mai degrabă la orice, decât la o înțelegere amicală cu Serbia, sub egida Rusiei. Totuși la St. Petersburg partida n-a fost socotită ca pierdută; în interiorul țării, agenții ruși lucrează la răsturnarea regimului actual și, în același timp, diplomația dublei alianțe se străduiește să provoace o izolare complectă a Bulgariei și a o face, astfel, accesibilă propunerilor rusești.

Cum Bulgaria, după încheierea păcii, a căutat și a găsit un sprijin pe lângă Turcia și cum Poarta a arătat, pe de altă parte, dispoziții favorabile pentru încheierea unei alianțe cu Bulgaria și pentru o apropiere de tripla alianță, influența franco-rusă este, de câțva timp, în plină activitate în Bosfor, pentru ca să activeze în contra acestei politici a Turciei, să o aducă pe aceasta către dubla alianță și, în felul acesta, să determine Bulgaria, fie printr-o izolare complectă, fie prin acțiunea Turciei, spre o nouă orientare. Vești din Constantinopol, care au primit o confirmare sigură prin călătoria lui Talaat Bey la Livadia, prevestesc că aceste încercări, cel puțin în ceea ce privește Turcia, nu au rămas fără rezultat. Rusia a reușit, semnalând pretinse planuri de împărțire ale altor puteri, care ar tulbura statu-quo al Asiei-Mici, să înlăture neîncrederea

istorică a Turciei față de ea să exploateze cu sprijinul efectiv al Franței greutățile financiare ale Turciei și să ajungă, astfel, la situația că, în loc de o acțiune comună, cu tripla alianță, gândul unei apropieri de grupul celalalt de puteri să fie în mod serios examinat de cătră oamenii de stat turci.

De asemenea este locul ca drumul la București al lui Talaat Bey, să fie atribuit tot diplomației franceze și ruse și care a provocat o mediație română în chestiunea insulelor și care, în acelaș timp, deschizând calea relațiilor prietenești între Constantinopol și București, trebuia să favorizeze încercuirea Bulgariei.

Până acuma, acțiunea acestor sforțări de încercuire n-a produs, încă, vre-un efect asupra politicii bulgare, poate pentru că la Sofia nu există, încă, nici un motiv spre a nu se încrede în intențiunile Turciei. Totuși așteptarea Rusiei este deplin justificată. Intr-adevăr o izolare completă în Balcani, ca și în Europa ar obliga, în cele din urmă, Bulgaria să renunțe la politica sa anterioară și să primească condițiunile pe care i le-ar impune Rusia, pentru a o reprimi sub protecțiunea ei și a-i da sprijinul său.

Macedonia joacă un rol precumpănitor în politica internă și externă a Bulgariei. Dacă conducătorii acestei țări ar fi fost încredințați că înțelegerea prietenească propusă de către Rusia și alianța cu Serbia ar fi singurul mijloc de a salva unele părți ale Macedoniei pentru Bulgaria, nici un guvern bulgar, cu toate decepțiile încercate, n-ar avea curajul să respingă această combinație. Numai o acțiune care ar asigura neliniștea Bulgariei în contra amenințărilor și ademenirilor ruse, și ar feri această țară de izolare, ar putea împiedica Bulgaria să nu intre, până la sfârșit în planul de alianță balcanică.

În ceea ce privește România, acolo acțiunea franco-rusă s-a exercitat deja în timpul crizei din Balcani, cu o mare intensitate. Prin subterfugii uimitoare și ațâțând îndemânatec ideea României Mari, care era mereu susținută pe ascuns, ea a împins opinia publică la atitudini dușmănoase monarhiei și a determinat politica externă a României la o cooperare militară cu Serbia, care nu se putea împăca de loc cu obligațiile ei de altă dată față de Austro-Ungaria. Această acțiune nu este cătuși de puțin întreruptă, ea a fost continuată cu energie și cu mijloace puternice și demonstrative, cum a fost vizita țarului la Curtea României.

Paralel cu aceasta se petrecea o evoluție tot mai simțită în opinia publică românească și astăzi nimeni nu se mai poate îndoii că numeroase cercuri din armată, dintre intelectuali și din popor, sunt câștigate pentru o nouă orientare a României, pentru o politică de alianță cu Rusia, care și-ar propune ca scop eliberarea fraților asupriți de peste Carpați. Este clar că terenul pentru intrarea României în viitoarea alianță balcanică a fost pregătit în modul cel mai potrivit.

Până acuma România oficială a rezistat influenței acestor curente populare și sugestiilor franco-ruse, așa că nu se poate vorbi încă, de o trecere fățișă în tabăra dublei alianțe și de o politică hotărâtă contra Austro-Ungariei. Inșă este de netăgăduit că o evoluție importantă s-a ivit în politica externă a României, care făcând abstracție de orice perspectivă a unei dezvoltări ulterioare în aceeaș direcție, reacționează deja într'un chip simțitor asupra situației politice și militare a Austro-Ungariei și chiar a întregii triple alianțe.

În timp ce înainte, cu tot caracterul secret al alianței, nu era nici un motiv pozitiv să ne îndoim de îndeplinirea de către România a obligațiunilor rezultând pentru ea din acordul cu puterile triplei alianțe, în ultimul timp autorități importante au făcut, de mai multe ori, declarații publice contra căroră puterile triplei alianțe, avându-se în vedere caracterul secret al tratatului de alianță nu puteau ridica proteste,– afirmând că ideea dominantă a politicii românești este principiul libertății de acțiune.

De asemenea regele Carol, cu sinceritatea care corespunde sentimentelor sale înalte, a declarat ministrului imperial și regal că, atâta vreme, cât va trăi, va face toate sforțările, ca să

împiedice armata română de a intra în luptă contra Austro-Ungariei, însă că n-ar putea urma o politică contrară opiniei publice a României și că, în consecință în cazul unui atac rus împotriva monarhiei, nu s-ar putea gândi la o acțiune a României alături de Austro-Ungaria, cu toată alianța existentă. Ministrul de externe român a făcut un pas mai mult – imediat după vizita țarului la Constanța –, declarând fără rezerve, într-un interviu, că între România și Rusia a intervenit o apropiere și că există o comunitate de interese între cele două state.

Raporturile Austro-Ungariei cu România pot să fie caracterizate în prezent prin faptul că monarhia stă cu totul pe terenul alianței și, înainte ca și acuma, este gata să susțină România din toate puterile, dacă s-ar prezenta *casus foederis*, însă că România se desface unilateral de obligațiunile sale de alianță și nu lasă monarhiei să întrezărească, decât perspectiva neutralității. Dar și neutralitatea României nu este garantată monarhiei, decât printr-o afirmațiune personală a regelui Carol, care, natural, nu are valoare, decât pentru durata domniei sale și a cărei respectare depinde de faptul, dacă regele păstrează întotdeauna o mână sigură asupra directivelor politice externe. Ori, în timp de surescitare națională a țării, aceasta ar putea depăși puterile monarhului. Și ne putem, cu atât mai mult, îndoi de aceasta, cu cât regele Carol invoacă chiar în prezent opinia publică, pentru a motiva imposibilitatea îndeplinirii în întregime a obligațiunilor de alianță ale României. În sfârșit nu trebuie pierdut din vedere că România s-a apropiat prin legături de prietenie și printr-o comunitate de interese cu Serbia, adversarul cel mai îndârjit din Balcani, al monarhiei.

Monarhia s-a mărginit, până acuma, să discute în modul cel mai prietenesc evoluția – politice române la București, însă nu s-a simțit dispusă să tragă consecințe serioase din această evoluție a României, din ce în ce mai lămurită. Cabinetul din Viena s-a lăsat convins, în acest sens, în primul rând pentru că guvernul german era de părere că este vorba de evoluții trecătoare, consecință a unor neînțelegeri din vremea crizei (balcanice), care ar dispărea încetul cu încetul, dacă s'ar da dovadă de calm și răbdare. S-a stabilit, însă, că această tactică de așteptare liniștită și de intervenții prietenești n-are rezultatele așteptate și că răceala între Austro-Ungaria și România nu tinde să dispară, ci, dimpotrivă, să se accentueze. Nu ne-am putea aștepta pentru viitor prin această tactică, la o schimbare într-un sens favorabil. Intr-adevăr, în starea de azi a lucrurilor, libertatea de acțiune este cu totul folositoare României și nu prezintă neajunsuri, decât monarhiei.

Se impune soluționarea următoarelor chestiuni: vrea Austro-Ungaria să-și îmbunătățească relațiile ei cu România prin explicațiuni deschise, impunând regelui alternativa, fie de a rupe toate punțile cu tripla alianță, fie făcând cunoscută adeziunea ei la tripla alianță, să dea dovezi suficiente care să garanteze îndeplinirea în întregime din partea sa a obligațiunilor ce decurg pentru dânsa din alianță?

O asemenea rezolvare a chestiunii, care ar face să reînvie o tradiție de 30 ani, este desigur aceea, care să răspundă mai bine dorințelor Austro-Ungariei, însă, în împrejurările de față, este, din nefericire, puțin probabil ca regele Carol sau un guvern român oarecare, chiar în fața unei eventuale extinderi a actualului tratat de alianță, să fie gata sfidând opinia publică ce domnește, să declare în mod oficial alianța României cu tripla alianță. O punere la punct categorică din partea monarhiei ar putea, deci să ducă la o ruptură fățișă. Cabinetul german prin serioase și energice intervenții, eventual însoțite de o invitație în acest sens, ar reuși, oare să determine România ca să ia o atitudine, care ar putea fi considerată ca o garanție serioasă a deplinei sale credințe față de alianță? Aceasta este o chestiune care nu poate fi judecată cu ușurință de către Viena, însă care apare la fel de îndoelnică.

În aceste condițiuni trebuie să privim ca imposibil de a da alianței cu România o siguranță și o însemnătate suficientă, spre a servi Austro-Ungariei ca pivot al politicii sale în Balcani. Nu numai că ar fi inutil, dar aceasta ar fi o neglijență care având în vedere importanța politică și

militară a României, ar compromite interesele mari ale apărării imperiului, continuând față de indispozițiile manifestate în prezent de România, a urma o atitudine pasivă și de a nu lua, fără întârziere, măsurile militare și de a întreprinde acțiunile politice necesare, pentru a înlătura efectele neutralității și dușmăniei, eventuale a României.

Valoarea militară a alianței României pentru monarhie, constă în faptul că, în caz de conflict cu Rusia, ar fi păstrat din partea României complectă sa libertate de acțiune, în timp ce o parte însemnată din forțele rusești ar fi fost imobilizate prin atacul de flanc al armatei române. Având în vedere raporturile actuale ale României cu monarhia, dacă un conflict armat ar izbucni între ea și Rusia, ar duce la un rezultat opus: Rusia n-ar avea în nici un caz să se teamă de un atac al României, ea n-ar avea nevoie să opună un singur om măcar în contra României, în timp ce Austro-Ungaria, nefiind cu totul sigură de neutralitatea română, ar fi forțată să detașeze un contingent de trupe pentru a ține sub observație România, care se găsește acuma în flancul său.

Pregătirile militare ale Austro-Ungariei în caz de conflict cu Rusia, erau până acuma bazate pe ipoteza unei cooperări a României. Dacă această ipoteză ar dispărea, dacă nu mai avem o siguranță absolută împotriva unei agresiuni române, monarhia trebuie, pentru cazul unui război, să stabilească alte măsuri și să prevadă ridicarea de fortificații în contra României.

În prezent este vorba de a dovedi României prin fapte că suntem în situația de a găsi un alt punct de sprijin pentru politica Austro-Ungariei în Balcani. Intr-adevăr, acțiunea care e vorba să fie angajată, în acest scop, se leagă de necesitatea de a lua măsuri eficace împotriva constituirii unei noi ligi balcanice pe care o urmăresc puterile dublei alianțe. Un scop, ca și celălalt, având în vedere situația actuală în Balcani, nu poate să fie atins, decât, dacă monarhia primește ofertele ce i s-au făcut acuma aproape un an, de către Bulgaria și pe care i le-a reînnoit de mai multe ori de atunci și să intre în raporturi de alianță cu ea.

În acelaș timp politica monarhiei ar trebui să caute să provoace o alianță între Bulgaria și Turcia, alianță pentru care, în ambele state, se manifestă dispozițiuni așa de favorabile, încât s-a și pregătit deja un tratat, care n-a fost, însă, semnat. Sub acest raport continuarea atitudinii expectative, pentru care monarhia s-a lăsat convinsă din considerațiuni cu mult mai mari, pentru alianță, decât cele dovedite la București, ar prezenta neajunsuri grave. O așteptare mai lungă și părăsirea unei contra-acțiuni la Sofia ar lăsa un câmp cu totul liber eforturilor intensive și unite ale Rusiei și Franței. Atitudinea României obligă, în mod necesar, monarhia să acorde Bulgariei sprijinul pe care ea îl caută de mult și să paralizeze rezultatul politicii rusești de încercuire. Aceasta, însă, trebuie să se facă, în vreme ce drumul spre Sofia și Constantinopol este încă deschis.

Tratatul cu Bulgaria, ale cărui stipulațiuni vor trebui să fie examinate cu grijă, va trebui, de sigur, să fie redactat în așa fel, încât să nu pună monarhia în conflict cu obligațiunile ei convenționale față de România. Nu ar trebui ascuns acesteia din urmă, acest demers al monarhiei, având în vedere că el nu prezintă nici un caracter de dușmănie față de România, ci constituie un aviz serios care ar face pe factorii conducători dela București să înțeleagă întreaga importanță a unei dependențe politice unilaterale și durabile față de Rusia.

Înainte ca Austro-Ungaria să înceapă acțiunea în chestiune, ea pune cel mai mare preț, ca să stabilizească o înțelegere deplină cu imperiul german, nu numai pentru considerațiuni ce decurg din tradiția și din alianța strânsă ce unește aceste două țări, ci, mai înainte de toate, pentru că interese importante ale Germaniei și ale Austro-Ungariei sunt în joc și pentru că nu se poate înțelege păstrarea acestor interese comune, decât, dacă se opune acțiunii unite a Rusiei și a Franței o cooperare la fel de strânsă a triplei alianțe, și în deosebi a Austro-Ungariei și a imperiului german.

Căci, dacă Rusia, sprijinită de către Franța, încearcă să unească statele balcanice în contra Austriei, dacă ea caută să tulbure și mai mult relațiunile noastre cu România, această ostilitate nu este îndreptată numai contra monarhiei ca atare, ci împotriva aliatei imperiului german, contra părții, care este cea mai expusă atacurilor prin situația sa geografică și prin structura sa interioară, a acestui bloc central european, care închide Rusiei drumul realizării planurilor sale de politică mondială.

A sfârâma superioritatea militară a celor două puteri imperiale prin ajutorul trupelor din Balcani, este scopul dublei alianțe, însă nu acesta este scopul ultim al Rusiei. În vreme ce Franța urmărește slăbirea monarhiei, pentru că sprijină ideea de revanșă, planurile imperiului țarist au o înfățișare cu mult mai complexă.

Dacă privim dezvoltarea Rusiei în ultimele două secole, creșterea teritoriului, marea înmulțire a populației sale, depășind pe a tuturor celorlalte puteri europene, progresele considerabile ale resurselor sale economice și a puterii sale militare, dacă ne gândim că acest mare imperiu, prin situația sa și tratatele sale și-a asigurat întotdeauna o mare liberă, se înțelege afirmarea politicii rusești, care a prezentat întotdeauna un caracter agresiv. Dacă judecăm bine, nimeni nu poate atribui Rusiei proiecte de cuceriri teritoriale asupra imperiului german; totuși înarmările sale și pregătirile sale extraordinare, construirea de drumuri strategice spre vest, sunt desigur îndreptate mai mult în contra Germaniei, decât împotriva Austro-Ungariei.

Căci Rusia a recunoscut că realizarea planurilor sale în Europa și în Asia, care răspund necesităților anterioare, ar atinge în primul rând interese importante ale Germaniei și trebuie, în mod inevitabil, să se loviască de rezistența sa. Politica Rusiei este determinată de o situație invariabilă și în consecință este constantă și privește cât se poate de departe.

Tendințele așa de evidente de încercuire ale Rusiei în contra monarhiei, care nu urmărește o politică mondială, au drept scop final de a face imposibilă rezistența imperiului german față de aceste scopuri ale Rusiei și față de supremația sa politică și economică.

Pentru aceste motive conducerea politicii externe a Austro-Ungariei este convinsă că este în interesul comun al monarhiei, ca și al Germaniei, de a se opune din timp și cu energie, încă în această fază a crizei din Balcani, evoluției urmărite și încurajate de către Rusia, după un plan bine stabilit.

[Emil Diaconescu, *România și marile puteri după congresul de la Berlin până la 1914*, Editura Institutul grafic „Presa Bună”, 1937, Iași, p. 74-76; Din *Documents allemands relatifs à l'origine de la guerre*, rassemblés par K. Kautsky, Paris 1922, tome I, p. 25-40]

15. [22 iunie]/5 iulie 1914, București, Însemnări ale lui Raymund Netzhammer, arhiepiscop catolic la București, referitoare conținutul discuțiilor cu regele Carol I pe probleme ale situației interne și internaționale după atentatul de la Sarajevo.

Duminică, 5 iulie 1914

Regele și prințul au fost la noi, la sf. Liturghie. Regele este în continuare profund îndurerat de crima teribilă de la Sarajevo și se așteaptă la niște urmări incalculabile ale acestui atentat politic. El a formulat și unele critici. Pentru Bosnia este o nenorocire faptul că nu se știe dacă îi aparține Austriei sau Ungariei, iar un mare necaz îl reprezintă studenții fără de religie de la Sarajevo. Au fost evocate apoi amintiri dragi din vizita moștenitorului tronului austriac și a soției sale la Sinaia (iulie 1909). Regele a caracterizat această vizită ca una dintre cele mai agreabile din câte au avut loc la Sinaia. Regele a avut cuvinte pline de simpatie și la adresa soției, contesa Hohenberg. Totodată ne-a relatat că o cunoscuse bine pe mama ei la Berlin și că dansase în repetate rânduri cu ea.

„Majestate! Conteles Czernin face impresia unui om distrus!

Este într-adevăr demn de toată compasiunea! A fost întru totul omul arhiducelui Franz Ferdinand, fiind din acest motiv nu prea bine văzut la Ministerul Afacerilor Externe. Influența lui era notorie și se știa că întreținea mereu o legătură personală și epistolară cu moștenitorul tronului. Noi am intervenit însă imediat la Viena, astfel încât contele să nu fie rechemat prea curând de aici.

Majestatea Voastră a trecut prin săptămâni și zile emoționante și obositoare!

Sigur! Vizita țarului, mai cu seamă pregătirile pentru acest eveniment, a necesitat multă muncă. A mers însă totul foarte bine. Țarul Nicolae este foarte drăguț și simplu și în general nu se afișează ca împărat. Este grozav de pașnic! Au fost apoi și ceasuri de-a dreptul obositoare. Atunci când ceilalți se puteau retrage după masă, pentru odihnă și somn, eu l-am primit timp de două ore pe ministrul de externe Sazonov. Parada a fost foarte frumoasă și a făcut în mod evident o bună impresie asupra rușilor!

Presa austro-ungară nu s-a bucurat însă prea mult de vizita rusească de la Marea Neagră!

A fost de-a dreptul infam ce s-a scris în aceste ziare, mai ales despre pregătirea acestei vizite! Fără pic de respect a scris îndeosebi ziarul *Pester Lloyd*. Deoarece este un ziar oficios, am inițiat un protest împotriva acelor articole deloc binevoitoare! – Cât de diferit este împăratul Franz Joseph! La vremea respectivă, el își manifestase marea bucurie în legătură cu vizita mea la St. Petersburg. Și încă în ce condiții își manifestase satisfacția cu privire la această vizită! La solemnitățile funerare pentru împărăteasa Elisabeta, ucisă la Geneva (10 sept. 1898), i-am prezentat împăratului înconjurat de mulți principii, profundele mele condoleanțe. Împăratul Franz Joseph m-a apucat de braț, s-a înclinat către cei prezenți și m-a dus în cabinetul lui de lucru. Cu toate că era aproape zdrobit de moartea tragică a împărătesei sale nevinovate, Franz Joseph nu a dorit să mai menționeze plecarea ei dintre cei vii, ci m-a pus să-i povestesc amănunțit cele petrecute la St. Petersburg. Împăratul s-a bucurat pentru succesul meu și a fost de părere că regele României ar putea juca cel mai bine rolul de intermediere și reconciliere între Austria și Rusia! Iar acum s-a strigat atât de oribil împotriva vizitei țarului!

După cum s-a scris în presă, Majestatea Voastră a vizitat și Cadrilaterul!

Da! Am fost cu automobilul la Dobrici! Mi-a plăcut destul de mult acolo. Entuziasmul a fost mare, mai ales în rândul numeroasei populații mahomedane.

Majestate! Îmi este îngăduit să întreb care este situația în Albania?

Foarte proastă! Prințul von Wied nu se va putea menține. Trebuie să se gândească repede la o retragere, altfel va fi ucis! Nu am avut speranțe prea mari, dar nu mă gândisem totuși niciodată că lucrurile se vor împotmoli chiar atât de repede. Lui Wied i-am spus de la început: dacă poți să treci de marile dificultăți, vei fi renumit, dacă nu reușești, te duci frumușel acasă!

Se pare că nu se va alege nimic din unirea Muntenegrului cu Serbia, despre care s-a scris atât! Muntenegrenii nici nu vor să audă de unire, mai ales dacă asta ar însemna să devină supușii actualei dinastii sârbe; în prezent, regele⁷¹ este o nulitate, iar principele moștenitor nu este exclus să fie acaparat complet de partida militară!

Și Majestatea Voastră primește acum o misiune grea, când trebuie să-i prelucreze pe liberali și conservatori, astfel încât ei să contribuie de comun acord la modificarea constituției și, prin aceasta, la realizarea reformelor!

Problema ar fi relativ ușor de rezolvat, de n-a fi un om anume!

Vă referiți cu siguranță la marele zurbagiu Filipescu!

Da! Acesta vrea mereu să o apuce pe căi proprii și zădărnicește astfel de multe ori lucrurile bune!

⁷¹ Petru (Petar) I Karagheorghević.

Îmi permiteți acum să vă prezint planurile de construcție pentru biserica de la Sinaia? Desigur! Ne interesează acest lucru! Ministrul plenipotențial von Waldhausen a donat acum ceva?

Până acum, nu, Majestate!

Vă sfătuiesc să vă adresați doamnei von Waldhausen, atunci „ministrul plenipotențiar” va fi ieșit din joc! Acest om pricepe cam greu. Mi s-a întâmplat să fiu nevoit să-i spun: luați acum un creion în mână și notați-vă asta și asta, ca să nu uitați nimic”. [...]

[Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase, vol. I*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 511-512]

16. 25 iunie/8 iulie 1914, Budapesta, Telegramă a misiunii diplomatice române de la Budapesta, semnată Grigore Bilciurescu⁷², adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, referitoare la opiniile din interiorul clasei politice maghiare după asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand.

Budapesta, 25 iunie/2 iulie 1914

Nr. 924

Excelenței Sale,
Domnului Em. Porumbaru
Ministrul Afacerilor Străine
Confidențial

Domnule Ministru,

Tragicul sfârșit al Arhiducelui Franz Ferdinand, dacă n-a doborât pe bătrânul Împărat-Rege, căruia durerile sufletești și vârsta i-au impietrit inima, însemnează însă o foarte grea lovitură pentru Monarhie.

Monarhia Austro-ungară, frământată în toate părțile ei de atâtea lupte, avea în Arhiducele defunct, care fusese un principe luminat, serios și muncitor, stâlpul cel mai puternic pentru restul zilelor actualului suveran și garanția cea mai sigură pentru viitorul ei. El lua deja o parte însemnată la treburile publice, era sfătuitorul de tot momentul al Împăratului și multe din câte s-au petrecut în țară în timpii din urmă se resimțiau de vederile omului care nu ocupa însă tronul, dar era pe deplin pregătit spre a-i urca treptele. Acum, când fapta nebună a unui copil a răpit pentru totdeauna pe acest sprijin al Monarhiei, sfătuitorul al bătrânului Împărat, garanție a viitorului țării și speranță a naționalităților, fiecare se întreabă ce influențe își vor face loc de acum încolo în Hofburgul Vienei; ce va face noul moștenitor, tânărul Arhiduce Carl-Franz Iosef? ce va fi mai târziu? Întrebări la cari răspunsul nu poate veni imediat.

Ancheta ce se face asupra împrejurărilor atentatului ar fi constatată că e vorba de un întreg complot și că mâna criminalului fusese armată la Belgrad. Ziarele publicaseră chiar la un moment dat numeroase amănunte, căci duceau firul complotului până în sânul statului-major sârbesc, dar oficioasele s-au grăbit să declare că rezultatele anchetei se țin secrete și deci amănuntele ziarelor sunt plăsmuite. Oricum ar fi, ocazia e neașteptat de bine venită ca, după

⁷² Grigore Bilciurescu (1874-?), diplomat român. În acel moment era consul general la Budapesta. Ulterior, din 1916 a fost însărcinat cu afaceri la Stockholm, iar în 1917 ministru plenipotențiar la Oslo. În perioada interbelică a fost director politic în Ministerul Afacerilor Externe, ministru plenipotențiar la Sofia, Varșovia, Haga.

gravele excese tolerate împotriva populației sârbești din Bosnia și Croația, opinia publică austriacă și ungară să se năpustească încă odată asupra Serbiei. Și, totuși, putem zice că oricât instigatorii vor fi fost sârbi, fapta lor strică sârbilor și folosește intereselor ungurești, așa cum sunt înțelese ele de majoritatea politicianilor unguri.

Într-adevăr, e lucru știut că orice ungar, chiar cu situație oficială, nu se sfia să spună că interesul Ungariei e ca Franz Iosef să trăiască cât mai mult, pentru ca domnia urmașului să se amâne cât mai mult. Ideia urcării pe tron a lui Franz Ferdinand, care, oricum, nu avea să mai întârziase mult, neliniștea lumea politică maghiară. Simpatiile cunoscute ale mult regretatului Arhiduce pentru naționalități, intențiile federaliste ce i se atribuiă, rezerva lui față de unguri, care în unele ocazii mergea până la răceală, toate acestea făceau pe unguri să nu iubească deloc pe Franz Ferdinand și să nu-l dorească. Cei clar văzători dintre ei își dădeau seama că viitorul Împărat reprezenta într-adevăr o garanție de întărire a monarhiei, dar simțeau că această întărire nu se putea face decât în dauna egemoniei maghiare și de aceea nu-l iubeau nici ei.

Actul stupid al lui Princip va fi fost sau nu pus la cale de „orhana” sau de „omladina” sârbească, spre a răzbuna anexarea Bosniei și Herțegovinei și a slăbi Monarhia; nu e însă mai puțin adevărat că „înlăturarea” lui Franz Ferdinand nu va fi mâhnit pe unguri, deși bineînțeles „crima” odioasă a fost reprobata de toată lumea. Nu voiu menționa că fețele bine dispuse ale înalților demnitari unguri în timpul requiemului de sâmbăta trecută, la care am asistat, contrastau cu costumele lor cernite, căci ar putea fi numai o impresie a mea personală, nici nu voiu spune că doliul ungarilor seamănă cu al moștenitorilor la îngroparea rudei bogate și nu voiu crede că ungurii au intrigat prin Conte Montenuovo, marele maestru al Curții din Viena, pentru ca înmormântarea Arhiducelui să se facă fără mare pompă. Dar e neîndoios că ei vor exploata crima lui Princip împotriva Serbiei și a Sârbilor și vor profita de marele gol rămas în viața politică a Monarhiei spre a-și face ei treburile.

În acest scop, numeroase interpelări au și fost anunțate în Camera maghiară de Contele I. Andrássy⁷³, Contele Alb. [ert] Apponyi⁷⁴, St. Rakovsky și G. Szmrecsanyi, cari toți vor încheia cerând măsuri de represalii contra Sârbilor. Deja contele Tisza⁷⁵, care era pe punctul de a reda bisericii sârbești din Unghia autonomia suspendată în 1910, acum, în urma celor întâmplare, a comunicat episcopilor sârbi că nu mai e momentul oportun pentru continuarea tratativelor. Puținele libertăți acordate în provinciile anexate vor fi formal retrase or exercitarea lor făcută cu neputință și Serbii din toată Monarhia vor simți mai aspru jugul austriac sau ungar. Ungurii vor cere din noii ca Bosnia și Herzegovina să fie încorporate Ungariei, care e mai pricepută în înăbușirea sentimentelor naționale ale locuitorilor ei, și vor căuta să facă iar paradă cu pretențiunea că ei sunt adevărații susținători ai Monarhiei – ai Monarhiei dualiste, trebuie înțeles.

Pe de altă parte, cum chiar dușmani Contelui Tisza recunosc patriotismul și energia lui și știu bine că acuzația ce i-au adus-o un an întreg, că ar fi amic al naționalităților, era o armă

⁷³ Iulius (Gyula) Andrássy (1860-1920), politician maghiar. A fost ministru al educației (1894-1895) și de interne (1906-1910), iar în 1912, în calitate de trimis al monarhiei dualiste a încercat să prevină pe cale diplomatică declanșarea conflictului balcanic. În 1918 ca ministru de externe a declarat că alianța cu Germania este dizolvată, încercând să încheie o pace favorabilă pentru Ungaria.

⁷⁴ Albert Apponyi (1846-1933), scriitor și politician maghiar, provenit dintr-o bogată familie nobiliară. A fost președintele Camerei Deputaților, apoi a devenit liderul Partidului independent. Între anii 1906-1910 a fost ministrul învățământului, Parlamentul adoptând, la inițiativa sa, în anul 1907, legile învățământului care promovau o politică dură de deznaționalizare a minorităților din Ungaria, inclusiv a românilor. A reocupat funcția de ministru al învățământului în anii 1917-1918, iar după război a fost șeful delegației maghiare la Conferința de pace de la Paris.

⁷⁵ Contele István Tisza (1861-1918), om politic maghiar de primă mărime, de două ori prim-ministru al Ungariei (1903-1905; 1913-1918) A susținut menținerea monarhiei dualiste, fiind adeptul curentului liberal-conservativ.

nedreaptă de opoziție, se fac tot soiul de combinațiuni menite să apropie pe Tisza de palatul din Viena, unde el să poată exercita în chip mai eficace și în sens ungueresc influența sa, pe care umbra Arhiducelui dispărut n-are cum s-o împiedice. Așa, aceste combinațiuni culminează în aceia că Tisza ar deveni Ministru de Externe sau Cancelar al Monarhiei, lăsând președinția Consiliului de Miniștri din Ungaria lui Wekerle⁷⁶, Khun, Andrassy sau altuia, ceia ce în definitiv ar conveni și opoziției.

Dacă acestea sunt simțimintele ce stăpânesc pe unguri în momentele de față, Românii de aici, cari aveau, printr-unii fruntași ai lor, anume legături cu răposatul Arhiduce și cari, prin moartea acestuia, au pierdut ultima speranță justificată de îmbunătățire a soartei lor prin Viena, se găsesc astăzi înaintea necunoscutului, dezorientați. Aflându-se la Viena pentru funeralii, Dl Th. Mihali⁷⁷ a dat, cum era și natural, ziarelor vieneze declarațiuni în cari afirmă din nou atașarea neștrămutată a Românilor către tron și dinastie și exprimă speranța că totuș lucrurile se vor schimba în bine pentru ei – în interesul chiar al Ungariei. Dar e cert că ei nu au încă nici un semn că ideile lui Franz Ferdinand vor fi continuate de noul Moștenitor sau că ele vor fi pierit în drama de la Sarajevo, iar de la bătrânul Împărat ei nu se pot aștepta decât că-i va lăsa și mai departe în paza contelui Tisza, a cărui autoritate va crește, fie că va merge la Viena, fie că va rămânea la Budapesta.

Grigore Bilciurescu

[*Arh. M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol.7, f. 183-185*]

17. [25 iunie]/8 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi redă opiniile contelui Waldburg, însărcinatul cu afaceri ad-interim german asupra poziției României față de criza sârbă.

Czernin către Berchtold

Sinaia, 8 iulie

Contele Waldburg⁷⁸, actualul diplomat german, mă informează că întregul său raport se deosebește esențial de cel al trimisului. El pune accentul pe faptul că România, care nu mai crede în viabilitatea sau cel puțin în puterea de rezistență a Monarhiei, caută un alt sprijin ca să fie pregătită pentru toate eventualele oportunități din viitor.

Cu toate acestea, Contele Waldburg intenționează să nu sublinieze prea tare diferența dintre propria-i viziune și cea a șefului lui, și de aceea o să indice, încet și treptat, din ce în ce mai clar în rapoarte, faptul că ar fi fatal ca Berlinul să-și facă anumite iluzii.

Totuși se pare că Contele Waldburg se teme ca Majestatea Sa Împăratul German, care vrea sa creadă în fidelitatea României față de Alianță, ar putea să-i primească rapoartele cu scepticism.

Czernin

[*A.N.I.C., fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 2*]

⁷⁶ *Sándor Wekerle* (1848-1921), om politic maghiar, în trei rânduri prim-ministru al Regatului ungar (1892-1895; 1906-1910; 1917-1918).

⁷⁷ *Theodor Mihali* (1885-1934), lider marcant al Partidului Național Român din Transilvania, primar al orașului Cluj în două rânduri (1926; 1927-1931).

⁷⁸ *Contele Waldburg* era însărcinatul cu afaceri *ad-interim* al Germaniei la București.

18. 25 iunie/[8 iulie] 1914, Viena, București, Articolul *Ce-ar fi făcut Franz Ferdinand?*, aparținând lui Constantin Graur, corespondent în capitala austriacă, apărut în ziarul „Adevărul”.

Viena, 20 Iunie – Aseară, pe întuneric, archiducele Franz Ferdinand și soția lui au fost aduși la Viena; astă seară, tot pe întuneric, ei au fost transportați la Artstetten, unde mâine vor fi înmormântați. Ceremonia a fost simplă și scurtă; iertați trivialitatea expresiei: a fost un rasol de mâna întâia. Motivele acestei procedări le-am arătat în articolul trecut: archiducele a avut nenorocul să moară odată cu nevastă-sa, așa că de onorurile făcute lui s-ar fi „bucurat” și ea, care nu-i de sânge împărătesc. Ca să n-o „ridice” pe dânsa până la el, au preferat să-l „coboare” pe dânsul. De aceea au fost refuzate și participările de suverani. Până și Wilhelm al Germaniei, care încercase să se strecoare nu ca împărat, ci ca prieten personal, a fost rugat să capete un atac de reumatism circumstanțial, necunoscut în medicină.

Asta e frumusețea tradițiilor, pe care o cântă poeții și cu care se laudă retrograzii tuturor țărilor. Ea duce la fenomene de toată nostimada, cum e alianța tacită dintre aceia cari i-au răpit lui Franz Ferdinand dreptul la *viață și* cei cari îi răpesc drepturile de după moarte.

Subiectul general de discuție e acesta: ce-ar fi făcut Franz Ferdinand dacă ar fi ajuns pe tron? Se dau răspunsuri de tot felul; și de aceste răspunsuri diferite atârnă sentimentele pe cari le deșteaptă moartea lui. Așa este sigur că ungurii nu și-au simțit ochii umeziți la vestea atentatului; naționalitățile sînt însă sincer dezolate. În special românii din Ungaria vedeau în Franz Ferdinand pe viitorul lor protector.

Până la ce punct erau justificate speranțele lor?

Socotim că nu trebuie să cădem în exagerări. Ideile fundamentale ale lui Franz Ferdinand se cunosc. Catholic fervent și militarist extrem, el reprezenta vechea tradiție monarhică, în deplina ei accepțiune. Franz Iosef a făcut nenumărate concesii spiritului nou. Franz Ferdinand vedea tocmai în aceste concesii pricina de căpetenie a slăbiciunii Austro-Ungariei. Această Austro-Ungarie el o voia mare și puternică, supusă înăuntru și temută peste granițe. Voia deci încetarea conflictelor de tot felul – sociale și naționale – în sânul monarhiei, și în același timp războiul pe viață și pe moarte cu vecinii mari și mici. A vrut să înghită Serbia, a vrut războiul cu Italia, după cum l-a vrut, o clipă, și cu Rusia. Se cunosc incidentele senzaționale pe cari le-a avut cu Aehrenthal, care înțelegea să obție totul prin prietenie diplomatică, evitând cât mai mult războiul.

Cu ideile lui, era firesc să se izbească de unguri, cari constituie elementul prin excelență turburător al păcii din lăuntru și sînt chiar și o piedică a extenziunii militare, întrucât nu aprobă nici o îmbunătățire de adus armatei, până când nu obțin, prin lungi tocmeli, avantajii în schimb. Numai din acest punct de vedere Franz Ferdinand era aliatul firesc al naționalităților și al românilor, ajutorul cărora avea să-i fie de folos pentru a înfrânge cerbicia ungurească. Prin urmare: nu un sentiment generos, și nici considerații de înaltă dreptate, ci interesul bine calculat.

Din punctul de vedere practic, e mai bine așa. Politica se bazează numai pe interese. Dacă Franz Ferdinand ar fi trăit, n-am fi avut decât să așteptăm evenimentele, pentru a vedea cum își apăra interesele. Astăzi, când e mort, nu putem spune cu siguranță că el ar fi rezolvat chestia naționalităților, căci nu știm ce anume, din complexul lui program, împrejurările i-ar fi permis să realizeze, și ce ar fi preferat să sacrifice spre a salva restul.

Ca să duci războiul, înăuntru cu ungurii, iar afară cu rușii și cu sârbii, e cam greu. Și în cazul de față – mai ales într-un asemenea caz – se aplică vorba lui Clemenceau: deosebirea dintre a fi dincoace sau dincolo de baricadă. Ca simplu moștenitor, a putut să îmbrățișeze un program foarte vast; ca împărat ar fi ales desigur calea realizării treptate. Și pe a câta treaptă ar

fi ajuns chestia naționalităților, în deosebi cea românească? Aceasta nu se poate spune, cu atât mai mult cu cât Franz Ferdinand era înainte de toate om politic, gata oricând să facă concesii, deși le dezaproba când le făceau alții.

Iată un exemplu: catolic fervent, el nu putea simpatiza pe evrei; militarist extrem, n-avea nici o atracție pentru lumea negustorească și financiară. Cu toate astea, când a fost nevoie de „dread-noughturi”; când creditele necesare nu se puteau obține, pentru că partidele și naționalitățile din parlamentele austro-ungare se pierdeau în tocmele interminabile asupra avantajelor pe cari le cereau în schimb; când singura soluție era să se găsească oameni de bună voință cari să avanseze sutele de milioane, fără împrumut în regulă, fără iscălituri valabile, ci numai pe cuvânt, – Franz Ferdinand n-a șovăit să facă un pas pe care nimeni nu s-ar fi așteptat nici măcar de la un Habsburg mai liberal decât dânsul. El a fost câteva zile musafirul lui Rothschild, la vila acestuia de la țara – și dreadnoughturile, necomandate de nimeni, s-au făcut; cineva – nu se știe cine – zise să fie dreadnoughturi, și dreadnoughturi fură; statul le-a cumpărat pe urmă, și, se pare, fără să se tocmească prea mult. O vizită făcută lui Rothschild de prințul moștenitor, n-ar avea nici o importanță în Anglia; în Austria lucrul a fost uluitor.

Ar fi inutil să discutăm acuma dacă Franz Ferdinand ar fi putut sau n-ar fi putut să se ție de cuvânt. Dar o învățătură trebuie scoasă din speranțele de ieri și din dezolarea de azi: popoarele să nu-și puie nădejdea în bună-voința unui om, ci să caute în ele însele-le puterea biruitoare.

G.

[*Apud* Const. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, Editura „Adevărul”, 1935, p.22-25].

19. [26 iunie]/8 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui Ottokar Czernin, trimisul austro-ungar în România, adresată Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi transmite informații despre viața politică românească.

Czernin către Berchtold

No. 67 B/P, *Sinaia, 8 iulie 1914*

Activitatea parlamentară a săptămânii trecute a stat cu ocazia disputei adresate sub semnul marilor discursuri.

În primul rând, la 30 iunie, liderul Conservatorilor Filipescu a pășit în obișnuitu-i fel vehement în fața Senatului. A încercat să explice că în tabăra conservatoare nu ar exista sciziune, că mai degrabă între Marghiloman și el ar exista consens deplin. A fost chemat la ordine în repetate rânduri din cauza deficitelor neparlamentare.

La 2 iulie Marghiloman a ținut un discurs semnificativ care a culminat cu faptul că el consideră că partidul liberal ar fi inapt să rezolve problema reformei, drept care Ministrul de Interne, Morțun⁷⁹, a polemizat mai departe o bună bucată de timp.

La 4 iulie a vorbit Premierul. Printr-o cuvântare lungă, Brătianu a respins în cea mai mare parte teza conservatorilor, anume că prin schimbarea de Constituție el ar avea de gând să își asigure sieși și partidului său o dictatură continuă. El s-a lăsat în voia unor fraze prețioase des-

⁷⁹ *Vasile Morțun* (1860-1919) fost un publicist, colecționar de artă și om politic. El a devenit primul deputat socialist în Parlamentul României în 1888, trecând apoi în anul 1899 la liberali, cu “gruparea socialiștilor generoși”. A fost în mai multe rânduri ministru (1907-1910, ministru al Lucrărilor Publice; 1914-1916, ministru de interne). În anul 1913, Vasile Morțun s-a înrolat ca voluntar în Regimentul 14 de la Roman și a participat la Campania Armatei Române din Bulgaria în timpul Războiului Balcanic. A fost avansat pe câmpul de luptă la gradul de sergent de către Regele Carol I. În calitate de ministru, a participat la Consiliile de Coroană din 21 iulie 1914 /3 august și 14/27 august 1916. În anul 1916, a fost ales președinte al Camerei Deputaților, care se refugiase la Iași împreună cu regele Ferdinand I și guvernul. El a prezidat Adunarea Constituantă care a realizat cele două reforme majore-votul universal și legea agrară.

pre țelurile conducerii, care n-ar avea în vedere decât binele țării, despre necazurile țăranilor și despre necesitatea că lor, celor ce s-ar fi dovedit a fi atât de strălucitori în anii precedenți, să li se facă dreptate.

La sfârșit Adresa a fost acceptată aproape în unanimitate. Opoziția s-a abținut de la vot.

În aceeași zi au avut loc în Camera Deputaților scene agitate. Conservatorul Cuza⁸⁰ a încercat cu un discurs nesfârșit, nelalocul lui, răbdarea majorității și a apostrofat-o pe aceasta cu expresii nu prea flatante. La aceasta, partea liberală a făcut prin deputatul Gheorghiu o exclamație denigrantă la adresa familiei vorbitorului. Tovașul de partid al agresatului Delavrancea⁸¹ s-a năpustit atunci asupra lui Gheorghiu ca să-l stranguleze și a putut fi reținut doar cu greu.

Czernin

[A.N.I.C., fond Casa regală Carol I, dosar nr.45/1914, f. 5]

20. [28 iunie] 10 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei prin care îl informează asupra opiniilor unor oameni politici români despre viitorul Austro-Ungariei.

Tel. Gh.Ho.330

Sinaia, 10 iulie

În cursul audienței, regelui i-a scăpat că în discuțiile cu domnii Bratianu, Take Ionescu⁸² și Marghiloman el și-ar fi văzut oglindite propriile-i viziuni: că după asasinarea urmașului la tron, viitorul Austro-Ungariei ar fi cu totul întunecat și că ar fi motiv de cel mai grav pesimism. Majestatea Sa a redat până la urmă, cu aceasta vorbă, care i-a scăpat în mod evident împotriva voinței lui, doar ceea ce aici cred cu toții.

Czernin

[Arh. M.A.E. fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 6]

21. [28 iunie]/10 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre conținutul audienței acordate de regele Carol I.

No. 68 A-C/P

Sinaia, 10 iulie 1914

Ca adaos la telegramele mele de astăzi am onoarea să comunic că Majestatea Sa, cu toată durerea cauzată de asasinarea arhiducelui și cu tot dezgustul față de ticăloșia crimei, are pu-

⁸⁰ A.C. Cuza (1857-1947) a fost profesor de economie politică la Universitatea din Iași, om politic, militant antisemit și membru titular al Academiei Române din 1936.

⁸¹ Barbu Ștefănescu-Delavrancea (1858-1918) a fost scriitor, publicist, avocat și om politic român, membru al Academiei Române (1912) și primar al Bucureștilor (1899)

⁸² Take Ionescu (1858-1922), avocat și om politic conservator. Și-a început cariera politică în Partidul Național Liberal, apoi a trecut la Partidul Conservator fiind apropiat din gruparea junimistă. A întemeiat, în 1908, Partidul Conservator Democrat. Ministru în mai multe cabinete conservatoare. A fost un adept convins al intrării României alături de Antantă. A acceptat să intre la guvernare alături de Partidul Național Liberal, deținând funcția de ministru fără portofoliu (decembrie 1916-iulie 1917) și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (iulie 1917-ianuarie 1918). După război a fost ministru de externe în cabinetul condus de Alexandru Averescu (1920-1921), iar apoi pentru o lună de zile (decembrie 1921-ianuarie 1922), prim-ministru. A fost unul dintre inițiatorii Micii Înțelegeri, alianță regională formată din România, Cehoslovacia, Iugoslavia.

ternica dorință ca un conflict cu Serbia să poate fi evitat. El a accentuat loialitatea ministrului Pasitsch⁸³ și a repetat că ar fi cu totul exclus ca Serbia oficială să fie părtașă la atentat. O investigație în Serbia a organelor noastre ar fi imposibilă, însă sârbii înșiși și-ar dori să facă lumină în chestiune.

Pripitul, agitatul fel al regelui m-a lăsat să recunosc limpede că se temea că l-aș putea întreba ce ar avea de gând să facă România în caz că aceste premise s-ar dovedi totuși false și Serbia oficială ar părea compromisă – m-am abținut și de la această întrebare directă, fiindcă relațiile nu mi se par în aceste momente prospere, iar de la Excelența Voastră nu am nicio dispoziție în acest sens.

Și Rusia, era de părere Majestatea Sa, va insista în Belgrad să dezvăluie fără scrupule toată treaba. Eu îl consider pe Majestatea Sa mult prea isteț ca să pot crede că El gândește asta cu adevărat și sunt de părere că dorința lui de pace îl stăpânește în așa măsură, încât vrea (*a tout prix*) cu orice preț să evite un conflict.

Nu am evitat cu ocazia aceasta să fac aluzie la nedelicata exprimare a trimisului rus de aici (raportul meu Z. 66 A-B/P de la 5 d. M.); la care Majestatea Sa a replicat: „Asta e cu adevărat indignant, deja văd, cu omul acesta aici nu va merge treaba, se face de tot răsul”.

Iar și iar ajunge Majestatea Sa să vorbească în contextul acestor probleme despre *entrevue*-ul de la Constanța și despre atacurile presei noastre în această privință, se plânge în special de „Pester Lloyd” care ar fi, fără ocolișuri, „urâcioasă” și amintește că Majestatea Sa Împăratul nostru i-ar fi mărturisit el însuși împăcarea, despre cum ar fi mers El în Rusia – deci că nici dintr-o poziție de conducere nu s-ar putea găsi ceva de imputat relației lui de prietenie cu Rusia. Observația mea că astăzi, în special din cauza activităților subversive sârbești, protejate de Rusia, relațiile sunt totuși puțin altfel, nu a fost acceptată de Rege.

La observațiile Majestății Sale raportate telegrafic am doar puțin de adăugat. Majestatea Sa consideră situația Prințului Wied⁸⁴ fără speranță. El mi-a aratat o telegramă a Prințului, care sosise cu puține zile în urmă și care avea următorul conținut: „*Ma situation est désespérée, si Vous n'envoyez pas des troupes Roumaines*”⁸⁵ și răspunsul lui negativ, pe care îl justifică prin aceea că România n-ar înțelege niciodată că armata lui este expusă în Albania. Regele i-a recomandat nepotului său planul tripartitiei (catolic, mohamedan și ortodox) cu trei guvernatori la vârf, – pare însă a crede că această idee ar deveni realizabilă doar după ce prințul va fi plecat. Apoi spune că înainte de toate „să se câștige timp” – să nu candideze alți prinți – ci cele trei departamente și un minister ales să fie puse direct sub Comisia de Control. Aici Regele vede cu totul limpede și recunoaște că rolul perfid al Italiei va crea cele mai mari dificultăți încercărilor de a întemeia o Albanie independentă.

Interesant și caracteristic a fost felul pozitiv și hotărât prin care Majestatea Sa a accentuat că ar ști apodictic că unirea Serbiei cu Muntenegru, dacă ar fi să fie, ar fi situată în viitorul cel mai îndepărtat. Veștile lui vin direct de la cei doi regi și am impresia că Majestatea Sa chiar crede asta.

Czernin

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 7-9]

⁸³ Nicola Pašić (1845-1926) a fost un foarte important diplomat și lider politic sârb și iugoslav, șef al Partidului Radical. A fost prim-ministru al Serbiei în mai multe rânduri (1891-1892, 1904-1905, 1906-1908, 1909-1911, 1912-1918) și al Regatului sârbo-croato-sloven (1918, 1921-1924, 1924-1926).

⁸⁴ Prințul Wilhelm de Wied s-a născut la 26 martie 1876 și-a sfârșit zilele la Predeal, la 17 aprilie 1945. Nepot al reginei Elisabeta el a fost desemnat de către marile puteri ca rege ale Albaniei. Domnia sa a durat doar circa șase luni, el fiind nevoit să părăsească tronul și țara la 3 septembrie 1914 datorită războiului civil. Este în mormântat la Biserica Luterană din București.

⁸⁵ „Situația mea este disperată dacă nu trimiteți trupe române” (fr.).

22. [28 iunie]/10 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi redă conținutul unei convorbiri cu regina Elisabeta.

No. 68 B/P

Sinaia, 10 iulie 1914

Avusesem ieri ocazia unei convorbiri mai lungi cu Înălțimea Sa regală, Doamna Prințesă a Coroanei.

Înalta Doamna a solicitat încă mai multe despre detaliile oribilului dublu asasinat de la Sarajevo și a fost foarte infiorată de tot ce a auzit. A ajuns iar și iar să vorbească despre propria Ei soartă și zicea că: „asta ar deveni într-adevăr trista soartă a majorității primărimii”.

Următorul ar fi regele Bulgariei, care ar fi incredibil de urât; că dacă însă toată iubirea de regat și cea mai mare bunăvoință nu apără – ca la răposatul arhiduce, atunci nimeni n-ar fi în siguranță în fața a așa ceva.

Apoi Înălțimea Sa s-a referit la Albania și a spus că treaba cu prinții e definitiv pierdută. Regina ar suferi mai mult decât s-ar crede din cauza acestui eșec, fiindcă ar avea sentimentul corect, că e autorul moral. Ea ar fi convins cuplul de prinți să aibă această îndrăzneală. Înălțimea Sa regală a folosit cuvinte dure la adresa politicii italiene, despre care a observat că neajunsul de sinceritate ar fi cauza esențială a înfrângerii lui Wied.

În diferite momente ale discuției tendința Înălțimii Sale regale de a lua apărarea Rusiei și politicii ei a ieșit iar și iar în evidență. Iubirea față de Rusia constituie pe de-a-ntregul – și de la Constanța încoace și mai mult – baza concepției politice a înaltei Doamne.

Czernin

[A.N.I.C. fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 10]

23. 30 iunie/[13 iulie] 1914, București, Știri, interviuri, comentarii și analize publicate în ziarul „Adevărul” referitoare la politica externă a României (apropierea româno-rusă, raporturile cu Ungaria, pacea de la București).

Apropierea ruso-română Comentariile presei vieneze

Viena, 28 iunie

Întrevederea de la Constanța, de sigur una din cele mai importante evenimente politice internaționale din ultimul timp, a fost comentată foarte mult de presa mondială și în special de cea din Viena. „Adevărul” a redat la timp în rezumate telegrafice esențialul acestor comentarii, din care s-a putut constata că Austria își dă seama că a pierdut prietenia României și că regretă această pierdere. Regret foarte explicabil, căci numai de prea mulți prieteni nu se poate plînge monarhia dualistă.

Logic ar fi fost ca, presa vieneză, constatând faptul, neînburător pentru Austria, să cerceteze și care sunt cauzele înstrăinării României, să le denunțe și să le combată, aducând astfel un serviciu real prieteniei austro-române, pe care această presă zice că o dorește. Dar nenorocirea Austriei este tocmai că logica are atât de puțină trecere în granițele ei. Așa că în loc de recriminări și sfaturi adresate celor ce au păcătuit în cazul de față: Ballplatzul și șovinii maghiari, presa vieneză sau tăgăduiește pur și simplu faptul înstrăinării României, sau, dacă îl recunoaște, adresează recriminările și sfaturile tot României.

Am vorbit până aici de presa vieneză, în general; dar nu toate ziarele care apar la Viena au avut exact aceeași atitudine. De fapt au fost unele nuanțe. Așa de pildă „Fredemlat”, organ oficial al ministerului de externe a înregistrat întrevederea de la Constanța, toasturile ținute, vizita lui Sasonow la București, ca un fapt divers, la rubrica telegramelor, fără a face cel mai mic comentariu. Această atitudine e foarte explicabilă. I-ar fi fost greu contelui Berchtold, și ar fi fost și neserios, ca să tăgăduiască că relațiile dintre Austria și România și cele dintre România și Rusia au suferit unele schimbări. Dar nici să recunoască înstrăinarea României nu putea, căci ar fi însemnat să se desmintă singur, odată, ce, cu câteva săptămâni înainte, a declarat tocmai contrariul, în delegațiuni. Tăcerea era deci singura soluție.

În schimb, ziarele inspirate de biroul presei de la ministerul de externe, așa zisele ziare semioficioase: „Reichpost” și „Neues Wiener Tagblatt” etc., au fost cu atât mai vorbărețe. În nenumărate articole, cu un lux extraordinar de argumente și fapte, au căutat să demonstreze că România nu s-a îndepărtat de Austria, căreia îi datorește independența, progresul, buna stare, rolul în Balcani etc., și că nu se poate apropia de Rusia, căci asta ar însemna pierderea independenței, sinuciderea națională a României.

Aceste ziare au uitat însă cu totul să releve că România e nemulțumită de Austria și că are motive să fie nemulțumită din cauza politicii interne și externe a monarhiei. „Reichpost”, ce-i drept, a făcut câteva obiecțiuni timide, reamintind că românii din Ungaria sunt opresați, dar acest ziar tăgăduiește că politica contelui Berchtold ar fi dat loc la nemulțumiri în România.

Cu totul altă atitudine au avut ziarele care fac opoziție contelui Berchtold. „Neue Freie Presse”, „Zeit”, „Neues Wiener Journal” consideră trecerea României în tabăra triplei înțelegeri ca fapt împlinit și atribuie toată vina politicii nefaste a contelui Berchtold. De chestia românilor din Transilvania aceste ziare nu suflă nici o vorbă, în schimb au numai cuvinte de compătimire pentru România, care nu vede ce nenorocire o paște ca vasală a Rusiei.

Un singur ziar vienez, „Arbeiter Zeitung”, care nu are de menajat nici pe șovinii maghiari nici pe diplomații austriaci, a spus adevărul întreg și a arătat că înstrăinarea României se datorește atât politicii interne cât și celei externe. Dar, acest ziar se ocupă atât de puțin de politica externă...

Noi care nu suntem entuziasmați de prietenia ruso-română, nu putem decât să regretăm atitudinea presei vieneze. Căci am fi dorit ca acum, când s-a văzut că România e nemulțumită, că are motive de nemulțumire și că este hotărâtă să-și caute aiurea sprijinul pe care nu l-a putut găsi în Austria, presa vieneză să denunțe fără rezerve greșelile trecutului, luptând astfel pentru o apropiere în viitor.

Or, acest lucru nu l-a făcut. Nu are deci nici un drept să arunce presei române acuzarea că face jocul Rusiei.

Ungaria și pericolul unei Români mari. Important articol al unui general german

Berlin, 28 iunie. Generalul Klimm discută în ziarul „Der Tag” pericolul Serbiei mari pentru Austria și spune că același pericol va reprezenta și chestia românească, dacă politica de maghiarizare nu va suferi o schimbare radicală cât de curând. Domnii dela Pesta ar trebui să ia în seamă, că Ungaria înconjurată de o Serbie mare și o Românie mare este menită pieirii. Este deci în interesul Ungariei ca să caute să se împace cât mai curând cu germanii și românii din Ungaria.

Generalul german pledează pentru o intervenție a Germaniei în chestia aceasta, căci ea nu este o chestie internă a monarhiei habsburgice, ci atinge interesele Germaniei și ale triplei alianțe în general. Întrevederea de la Constanța a arătat destul de clar, în ce direcție este împinsă România prin greșelile politicii Austro-Ungariei. Mai este încă timp, ca o Românie mare să fie împiedicată pe cale pacinică.

Pacea de București nu va fi atinsă

Berlin, 28 iunie. „Lokal Anzeiger” publică o convorbire cu un diplomat al unei puteri din Tripla-Aliață. Între altele acesta spune că moartea lui Franz Ferdinand constituie o pierdere nu numai pentru Austria, ci pentru întreaga Triplă-Aliață.

Asupra situației din Balcani, diplomatul a declarat că o privește fără prea mare pesimism. Pesimiștii nu țin seama de sleirea generală din Balcani; statele balcanice vor fi ocupate decenii întregi cu consolidarea lor în teritoriile cucerite. Lupta între naționalități se va mărgini deocamdată pe teritoriul școalei și al bisericii naționale. După convingerea mea – a spus diplomatul – cel puțin un deceniu pacea din București va rămâne neatinsă.

Persoana regelui Carol reprezintă un element moderator de o neprețuită valoare. Politica inaugurată de el cu atât succes va rămâne încă multă vreme hotărâtoare pentru România, și va feri peninsula Balcanică de conflicte. Regele Carol, înțeleptul zăbovitor de pe tronul gospodărilor, a avut îndestul nerv să reziste tentativelor celor mai ademenitoare și să menajeze forțele țării până la ivirea momentului potrivit. Regele Carol este una din figurile cele mai însemnate ale timpului nostru și Germania poate fi mândră că este un Hohenzollern.

Diplomatul spune apoi despre Rusia, că prin înarmările ei neîntrerupte a pus lumea în fața unei probleme îngrijitoare. Venind vorba apoi de zvonul că Rusia, împreună cu România, ar voi să aducă în fața areopagului european chestia Dardanelor, diplomatul spune că Austria și Germania au fost primele puteri care au ținut seama de dorințele lui Isvolski.

[„Adevărul”, 27, nr. 8905, luni 30 iunie 1914]

24. [1 iulie]/14 iulie 1914, Innichen, Însemnare din jurnalul lui Conrad von Hötendorf⁸⁶ referitoare la opiniile contelui Ottokar von Czernin privind conduita României față de criza bosniacă.

La 14 iulie am plecat la Graz, iar la 15 iulie am ajuns la Innichen. Aici am găsit raportul zilnic din 14 iulie. Generalul von Hofer mi-a comunicat că, la 14 iulie, ministrul plenipotențiar imperial-regal, contele Czernin, care își exprimase intenția de a discuta cu mine, l-a anunțat că, la 16 iulie, la București, îl va întreba pe regele Carol ce poziție are față de noi. /.../

Raportul lui Hofer evidențiază următoarele: „Czernin a afirmat că ideea îi aparține lui Berchtold, dar că anumiți diplomați tineri din Ministerul de Externe se împotrivesc abordării acestei probleme în timpul unei discuții cu regele Carol, întrucât acesta, probabil, va face totul pentru a interveni la Belgrad și St. Petersburg în scopul prevenirii declanșării conflictului. În ceea ce ne privește, acest lucru ar constitui un obstacol în calea soluționării prin război a situației. Ei [tinerii diplomați – n.n.] sunt convingeți că regele Carol va rămâne neutru, împiedicând planurile de război și prin urmare vor să-l surprindă pe rege prin acțiunea noastră. Această opinie nu este împărtășită însă de Czernin. Acesta susține că o astfel de acțiune ar încinge opinia publică – pe moment temperată – din România, ceea ce va determina, ceea ce va desconsiderarea, în țară, a intențiilor regelui. Prin urmare, se va crea o situație caracterizată de Excelența Voastră drept o „implicare șovăielnică în război război” [...].

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923, p.50; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. I, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 86-87]

⁸⁶ Franz Conrad von Hötendorf (1852-1925), general austriac, șef al Statului Major General (1906-1911; 1911-1916) și comandant al armatelor din regiunea Tirol (1916-1918). A fost un adept al modernizării armatei austro-ungare și al războiului preventiv împotriva Serbiei și Italiei. După război a elaborat cinci tomuri voluminoase cu denumirea *Aus meiner Dienstzeit (Din perioada serviciului meu)*. Demersul a rămas nefinalizat, generalul murind la 25 august 1925.

25. 2/[15 iulie] 1914, București, Interviu cu Take Ionescu acordat agenției telegrafice „Balkan” din București și preluat de ziarul „Viitorul”.

Interview cu d-l Take Ionescu

Ziarele: „N.W. Tageblatt” din Viena; „Le Soir” Bruxelles; „Nea Ellas” din Athena și „Cronos” din Constantinopol, publică în No. lor de astăzi următorul interview obținut de la d. Take Ionescu, în ajunul plecării d-sale din București, de către agenția telegrafică „Balkan” din București:

Chestiunea albaneză

- Este posibilă existența statului albanez și prin ce sistem de guvernământ?
- Am crezut și cred că singura soluție care ar garanta menținerea păcii este păstrarea unui stat albanez independent cu suveran creștin, dar și cu sprijinul bănesc și militar al Europei, cel puțin pentru un număr de ani.
- Principele de Wied poate să domnească cu succes în Albania?
- Mai lesne decât oricare altul, dacă este ajutat. Dacă nu, nu va reuși nimeni. Un suveran musulman ar duce desigur la conflicte foarte grave, epiroții neputând accepta o astfel de soluțiune.
- În ce caz și sub ce formă ar putea lua România sarcina pacificării Albaniei?
- Păreră mea este că dacă cele șase mari puteri dau României mandat în acest sens, România ar trebui să-l accepte. Cred că ar și reuși căci bandele albaneze n-ar rezista unei forțe militare europene. Poate însă că alții ar cere mai mult, adică cooperarea marilor puteri, fie chiar cu mici detașamente, care să dea operei comune caracterul internațional.

Conflictul greco-turc

- Credeți că conflictul dintre Turcia și Grecia e pe deplin înlăturat?
- Întotdeauna sper că lucrurile înțelepte se vor realiza, dar siguranță nu poate să aibă nimeni.
- Într-o asemenea eventualitate, ce atitudine ar trebui să păstreze România?
- România va apăra, cu toate mijloacele, integritatea tratatului din București.
- Este posibilă o alianță între Grecia și Turcia?
- Mi se pare lucrul cel mai natural din lume. Aceste țări nu au nici o revendicare una contra alteia, și ar avea totul de câștigat dintr-o alianță, dar mintea învinge-va pasiunile?

Chestiunea Dardanelor

- Poate fi exact zvonul intervenției Ruso-Române în chestia Dardanelor?
- Cred că intervenția României și a Rusiei s-a mărginit la chestia vaselor de comerț. Avem cu Rusia în astă privință un interes comun.
- Credeți că se poate rezolva această chestie prin acțiuni izolate?
- Chestia vaselor de război nu se va putea rezolva decât prin înțelegere generală.
- Echilibrul politic și pacea ar putea fi periclitată prin deschiderea strâmtorilor?
- Cred că deschiderea Dardanelor pentru vasele de război ale tuturor puterilor, lăsând Turciei garanția că această trecere să nu fie un pericol pentru ea, s-ar putea acorda fără a stâneni pe nimeni. Dar sunt și prejudecăți pe lume, idei vechi care apasă conștiințele.

[„Viitorul”, 2 iulie 1914]

26. Iunie-iulie 1914, Însemnări ale lui I.G. Duca, ministrul Culturii și Cultelor, în legătură cu agravarea situației internaționale după asasinarea prințului Franz Ferdinand la Sarajevo.

După vizita țarului, pe când Constituanta era încă deschisă, duminică 15 iunie 1914, mă dusesem la Potlogi, în Dîmbovița, să prezidez o serbare școlară. Întorcîndu-mă, pe la șapte seara, cu automobilul, mi se spune că Brătianu mă căutasese în mai multe rînduri. Am bănuit imediat că se întîmplase ceva excepțional, fiindcă dînsul nu prea avea obiceiul, mai ales duminicile, să ne cheme cu asemenea insistență. Intrigat, m-am repezit deci la el și l-am găsit foarte agitat. „Arhiducele Franz Ferdinand și soția sa au fost asasinați la Sarajevo”, îmi spuse el.

Nu cred că Brătianu să fi văzut imediat în acest complot, de origine sîrbească, pretextul, pentru Puterile Centrale, al declarării războiului mondial. Dar el era de cîțiva ani preocupat ca, în cadrul alianței noastre cu Austria, Germania să asigure alt regim românilor din Ungaria. Inutil să mai spun că, dacă el ar fi fost la guvern, tratatul nu se reînnoia la 1913 fără serioase concesiuni în favoarea fraților noștri de peste munți, în orice caz se poate, tocmai din cauză că Maiorescu⁸⁷ nu făcuse nimic pentru dînșii, ca Brătianu să-și fi pus toate nădejtile în arhiducele Franz Ferdinand. Cunoștea ura lui împotriva maghiarilor și era convins că deocamdată, prin influența lui, din zi în zi crescîndă, și, mai tîrziu, ca împărat, prin voința și hotărîrea sa suverană, va asigura elementului românesc din monarhia Habsburgilor largi drepturi naționale, dacă nu chiar autonomia Ardealului.

Cu cîțiva ani înainte, arhiducele vizitase pe regele Carol la Sinaia și făcuse cu acest prilej lui Brătianu declarații atît de categorice în privința intențiilor sale față de români cît și în privința hotărîrilor sale de a reduce influența ungarilor, încît de atunci Brătianu dobîndise în arhiduce o mare încredere și aștepta cu nerăbdare urcarea lui pe tron. Drama de la Sarajevo îi năruia toate aceste proiecte și speranțe. Eu însă nu împărtășeam întru nimic mîhnirea șefului meu. Nu contestam cîtuși de puțin sinceritatea arhiducelui, dar aveam de mult convingerea că, de parte de a fi un cap politic, nu era decît un impulsiv și un brutal, care, odată ajuns pe tron, sau va voi să-și impună voința și, uneori, capriciile cu lipsa de pricepere și cu autocratismul caracteristic firii sale, și atunci va sfărîma organismul plăpînd al monarhiei, în loc să-l consolideze, sau, ajuns la domnie, va renunța, spre a se putea menține, la antipatiile și la simpatiile lui și va face concesiuni diferitelor elemente, în primul rînd celor mai neastîmpărați și celor mai gălăgioși, adică tocmai ungarilor. În genere mi se părea imposibil ca în fruntea monarhiei Habsburgilor să se afle un om care să fie în război pe față și violent cu toată Ungaria și nu aveam nici o încredere în posibilitatea de a se realiza federalizarea Austriei prin ură și răzbunări, astfel cum o concepea moștenitorul lui Franz-Josef. Pentru mine, el reprezenta nu o mare speranță, ci cea mai crudă deziluzie ce aștepta românismul.

Cînd mă uit azi înapoi, cînd urmăresc tot ce s-a aflat mai încoace despre rolul arhiducelui, tot ce s-a dezvoltat despre caracterul și mentalitatea sa, chiar de către întimii lui, ca de pildă de către contele Czernin în *Memorii*, tare mă tem că am avut dreptate în judecata mea. De la viața arhiducelui, românii n-ar fi cîștigat nimic, prin moartea lui am cîștigat totul. Unitatea

⁸⁷ *Titu Maiorescu* (1840-1917), filosof, scriitor, critic literar și om politic, una dintre cele mai remarcabile personalități ale României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A fost unul dintre fondatorii societății „Junimea”, care a avut un mare rol în europenizarea culturii române, prin impunerea spiritului critic și sprijinirea unor mari valori ale literaturii autohtone. A fundamentat teoria „formelor fără fond”, ceea ce a constituit baza junimismului pe plan politic. Membru al Partidului Conservator, Titu Maiorescu a fost de mai multe ori ministru în diferite cabinete conservatoare. În perioada 28 martie/10 aprilie 1912-4/7 ianuarie 1914 a deținut funcția de prim-ministru. La Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916, Maiorescu a susținut ideea neutralității, iar în perioada ocupației Puterilor Centrale a rămas în București, refuzând orice legături cu adversarii.

națională pornește de la glontele ucigașului din Sarajevo. De multe ori în viață am constatat că ceea ce la prima vedere ți se pare o nenorocire, este de fapt o mare fericire și viceversa. De aceea mi se pare acum de necrezut ca un român să fi jelit și să fi fost nenorocit de moartea lui Franz Ferdinand.

Impresia generală în public a fost aceeași ca și a lui Brătianu, și anume că dispare un mare protector al românilor. Nimeni nu se gîndea la războiul general.

Eu, în orice caz, sînt dator să mărturisesc că eram sigur că războiul nu va izbucni. Știam că în Franța și în Anglia există un atotputernic curent pacifist și că Germania, în plină prosperitate și fericire, sau Austria, șubredă din toate părțile, nu puteau să cuteze a dezlănțui un război cu sorti îndoielnici de izbîndă pentru ele. Mi se părea o așa aberație mintală, încît credeam conducătorii acestor state incapabili de ea. Mă temeam, ce-i vorba, de Rusia, fiindcă nu-mi făceam nici-o iluzie despre cumințenia sau prevederea regimului ei, dar, știindu-i politica externă atît de strîns legată de a Franței și de a Angliei, nu o credeam în stare să se arunce în aventura unui război fără aprobarea aliaților ei, aprobare pe care în nici un caz nu o putea avea.

Raționamentul meu era impecabil și temeinicia lui în ceea ce privea Germania, Austria și Rusia apare azi mai lămurită decît oricînd. Uitasem un singur lucru, că acțiunile omenești nu sînt conduse numai de logică, ci de cele mai multe ori de pasiune. Dacă logica ar fi cîrmuit lumea, războiul mondial nu ar fi putut izbucni niciodată, dar fiindcă patimile sînt însă mai puternice decît rațiunea, Germania, Austria și Rusia s-au aruncat singure și cu o sublimă inconștiență în prăpastia spre care nimeni nu le îmboldea.

De altminteri, credința era așa de generală, încît după închiderea scurtei sesiuni a Constituantei, regele Carol a plecat liniștit la Sinaia ca să-și petreacă vara și vacanțele. Îl văd încă senin și vesel la fereastra vagonului, salutînd grav, cu un singur deget încovoiat la marginea chipiului, autoritățile care veniseră să-l întovărășească și mi-a rămas întipărită imaginea lui pe cînd, încet, trenul regal dispărea. Erau ultimile priviri pe care bătrînul rege le îndrepta asupra capitalei sale, căci nu s-a mai reîntors într-însa decît mort, în drum spre locașul său de veci, de la Curtea de Argeș. Am cugetat adesea la această plecare. Am fi fost îndrituiți în acea clipă să socotim pe regele Carol ca pe cel mai fericit dintre muritori, fiindcă, după mari greutăți, multe stăruințe, multă răbdare și multă trudă, învinsese toate greutățile ce îi stătuseră în cale. Înăuntru, țara lui se bucura de roadele unei păci îndelungate și-și desăvîrșea organizațiunea internă începută de atîția ani, mereu îmbunătățită prin mari și hotărîtoare reforme în spiritul democratic al vremurilor. În afară, printr-un al doilea război fericit, prestigiul țării era la apogeu, cele mai mari puteri căutau prietenia micului Regat dunărean. La 76 de ani și după 48 de ani de străduințe nu se putea concepe un sfîrșit de domnie mai fericit și mai strălucit. Și totuși, peste trei săptămîni trebuia să se adeverească și pentru regele Carol proverbul că pînă la moarte să nu zici de nimeni că a fost fericit.

Noi, miniștrii, de asemenea, fără a bănuî ceea ce ne aștepta, ne-am pregătit de vacanțe. Am avut la Ministerul de Interne un Consiliu în care ne-am împărțit concediile și interimatele. Astfel, în lipsa lui Porumbaru trebuia să iau eu interimatul externelor. Pe cînd ne ocupam de asemenea formalități și unii din noi își făceau bagajele, cerul a început deodată să se întunece. De la granița Bulgariei, din Cadrilater, veneau știri ciudate. Bande bulgărești atacau posturile noastre de grăniceri. Zilnic erau morți și răniți. Guvernul din Sofia, luat la socoteală, făcea într-o zi cele mai categorice protestațiuni de amicitie, făgăduia că va lua măsuri, a doua zi însă ne pomeneam cu o incursiune și mai îndrăzneată, cu atacuri și mai violente. N-am putut desluși nici pînă azi ce era în dosul acestor provocări; bande de comitații încurajate pe sub mîină de guvernul lui Ferdinand de Coburg? Dar atunci cum se face că în cele mai multe din aceste atacuri figurau chiar soldați gradați bulgari în activitate? Nu era mai degrabă un fel de avertisment pe care austriecii voiau să ni-l dea în ajunul războiului ca să ne intimideze? Ei știau cît

de ostilă le era opinia publică, mai ales după vizita de la Constanța, și își închipuiau poate că, asmuțind pe bulgari ne vor face să ne temem de pericolul la care ne-am expune dacă nu stăm credincioși alături de ei. Împreună cu Barbu Știrbei, i-am expus lui Brătianu această presupunere. S-a supărat pe noi cum nu l-am văzut supărându-se niciodată, luînd cu căldură apărarea Austriei. Sînt sigur că supărarea lui era prefăcută și cine știe ce combinații urmărea el atunci sau ce impresie voia să dea. În aceste privințe Brătianu avea subtilități infinite și rămîne și azi insondabil pentru mine.

Dar, oricum, era plictisit de hărțuierile bulgărești și de aceea ne-a chemat la Consiliu și ne-a rugat să ne amînăm concediile.

De altminteri, norii se adunau tot mai amenințători. Austrieii descoperiseră că asasinarea arhiducelui fusese pusă la cale la Belgrad, că pornea de la o societate iredentistă pansîrbească. Viena cerea deci satisfacție, iar amenințările ei luau o formă netăgăduit de gravă. Berlinul susținea atitudinea Ballplatz-ului, iar la Petersburg se ridicau glasuri în favoarea Serbiei. Vădit, situația internațională se încurca.

Brătianu era îngrijat. Am prînzit împreună într-o seară la Martha Bibescu⁸⁸, la Mogoșoaia, și în drum mi-a împărtășit, cu obișnuitele reticențe, grijile lui și mi-a vorbit de războiul general. Cerul era negru și după o zi de călduri înăbușitoare tuna și fulgera: a fost prima mea viziune a cataclismului ce sta să se dezlănțuiască. La cîteva zile am plecat pentru o zi, două, la Vlcea, unde n-am mai avut nici o știre și n-am mai citit nici un ziar. Întorcîndu-mă, apoi, aflui de nota contelui Berchtold, trimisă în ajun sîrbilor; trimit repede să văd textul. Nu mai încăpea îndoială, Austro-Ungaria împingea la război. Totuși nu puteam crede într-un asemenea act de demență din partea Puterilor Centrale; pînă în cele din urmă furtuna trebuia să fie înlăturată, dacă nu de la Berlin și de la Petersburg, atunci de la Paris sau de la Londra trebuia să vie mijlocul de aplanare a conflictului, vreo formulă de împăcare, vreo propunere de mediațiune ori consimțămîntul mutual pentru vreun arbitragiu.

Cu cît zilele treceau, telegramele erau însă mai îngrijorătoare. Evenimentele se precipitau cu o iuțală vertiginoasă. Împăratul Wilhelm se întorsese în grabă din călătoria sa în Norvegia. Președintele Republicii Franceze – care era în vizită oficială la Țarskoe-Selo – se înapoie cît mai repede la Paris⁸⁹, în Anglia erau neîncetate consfătuiri și consilii de miniștri, la Roma agitație și la Viena, pentru prima dată, hotărîre și intransigență.

Din îndemnul lui Brătianu am plecat la Sinaia. Nu voi uita acele zile. De dimineața pînă seara stăteam la Castelul Peleş, în camera rezervată acolo primului ministru. Împreună cu mai mulți colegi, de obicei Antonescu, Angelescu și Radovici, așteptam știrile. Zeci de telegrame soseau la fiece moment de la agenții, de la legațiile noastre de pretutindeni. Bietul Constantin Brătianu ameteșea cifrînd și descifrînd. Brătianu venea și ieșea. Stătea ceasuri întregi jos, cu regele Carol, apoi se urca sus la noi, era frămîntat cum cred că nu l-am mai văzut niciodată de atunci. Treceam prin alternative de speranță și descurajare. Eu mai păstram oarecare nădejde. Brătianu era convins că mergem cu pași siguri și repezi spre războiul general. Singur ceasul din turnul Castelului, cu bătăile lui sonore, ne trezea la intervale regulate din lumea de gînduri și de griji în care stam cufundați.

⁸⁸ *Martha Bibescu* (1889-1973), poetă, romancieră, memorialistă, om politic. Martha Bibescu a fost o prezență remarcabilă în viața societății românești. A fost fiica lui Ion Lahovary, ministru al României la Paris și ministru de externe și a Smarandei (Emma) Mavrocordat. A fost soția prințului George Valentin Bibescu, care era văr primar cu Ana de Noailles. Începînd din 1916 Martha Bibescu a condus un spital pentru răniți la București, unde a rămas sub ocupație germană, avînd un rol controversat. În 1955 a devenit membră a Academiei Regale de limbă și literatură franceză din Bruxelles, în fotoliul pe care îl ocupase contesa Ana de Noailles.

⁸⁹ *Raymond Poincaré* (1860-1934), om politic francez, președinte al Consiliului de Miniștri (1912-1913) și președinte al Franței (1913-1920). Poincaré, însoțit de premierul și ministrul de externe René-Raphael Viviani, a efectuat o vizită în Rusia în perioada 16-29 iulie 1914. Vizita era planificată din mai 1914.

Restul se știe – este de domeniul istoriei universale: declarația de război a Austriei, solidarizarea Germaniei cu ea, mobilizarea rusească, eforturile disperate ale lui Sir Edward Grey⁹⁰ și ale celor din Paris de a salva pacea lumii printr-un arbitragiu, refuzul Berlinului, violarea neutralității Belgiei, intrarea în acțiune a Angliei.

[I.G. Duca, *Memorii, vol.I, volumul I, Neutralitatea.Parte I (1914-1915)*, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București,1992, p. 35-39]

27. Iunie-iulie 1914, Însemnări ale lui Constantin Argetoianu despre situația politică internă și internațională din vara anului 1914.

Nemaifiind nimic important la ordinea zilei, am plecat la Breasta, unde m-a surprins veste a asasinării arhiducelui Franz-Ferdinand și a soției sale Sofia de Hohenberg. Deși mi-am dat seama că atmosfera se tulbura în Europa, nu am crezut o clipă că se va ajunge la război. Aveam adâncă convingere că nimeni nu va avea curajul să declare războiul, răspunderea era prea mare și socoteam că se va merge *pînă la marginea* prăpastiei dar că nu se va aluneca în prăpastie. Am rîs de cei care au judecat vizita Țarului Nicolae la Constanța ca un prodrom al învâlmășelii ea se pregătea. Credeam a ști că sub această vizită politică se ascundea dorința unei încusciri, de amîndouă părțile. Era vorba de logodirea fiicei mai mari a împăratului cu Prințul Carol și o primă întîlnire de familie fusese astfel pusă la cale. Înainte de toate, împăratul Nicolae era fericit să se regăsească, fie și numai două zile, cu iubita lui verișoară Maria pentru care hrănea, o admirație fără margini, un fel de amor „refulat” (după formula lui Freud) semnalat deja în aceste *Amintiriri* cu prilejul povestirii celor cîteva luni petrecute la Petersburg în 1907-1908⁹¹. Cu toată electricitatea din aer, eram convins că la Constanța, bătrînul Rege Carol și necoptul Împărat Nicolae, vorbiseră mai mult de pace decît de război, pe care nimeni nu-l voia.

Judecînd, astfel, situația ca tulbure dar nu periculoasă, deși încordarea relațiilor dintre Austria și Serbia creștea pe fiecare zi ce trecea, m-am hotărît să fac o călătorie de vacanță cu automobilul, ceea ce nu mi se întîmplase pînă atunci. Mă aflam fericitul posesor al unui 90 H.P. Mercedes, cu caroserie deschisă, pe care-l adusesem de la Viena împreună cu șoferul lui, Fröschl. Și cum eram singur, am luat cu mine și pe feciorul meu, un italian, Giuseppe de Sanctis (Peppino), un nepot (zicea el), al lui Gabriele d'Annunzio⁹², pripășit prin București ca chelner și care intrase de curînd în serviciul meu. Inspirație fericită, căci m-a prins războiul la Karlsbad, și n-am mai putut scoate mașina din Austria: a trebuit să o las la Viena, unde, lucru de necrezut, am găsit-o neatinsă după încheierea păcii, așa cum o așezasem în garajul lui Halphen. Era un automobil de toată frumusețea și de o putere neobișnuită; mă întreb ce s-ar fi întîmplat dacă un neamț, spre pildă, ar fi lăsat o asemenea mașină într-un garaj din București, numai o lună! Mă întreb, dar las pe fiecare cititor să răspundă...

[Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine amintiri din vremea celor de ieri, vol.II, partea a IV-a. 1913-1916*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 96-98]

⁹⁰ Edward Grey viconte de Fallodon (1862-1933), om politic britanic, ministru de externe (1905-1916).

⁹¹ Despre vizita imperială la Constanța nu însemnez nimic în spovedaniile mele, deoarece nu am avut nici un amestec în acest eveniment de care am rămas cu totul străin. (*n.a.*)

⁹² Gabriele d'Annunzio (1863-1938), poet, romancier, novelist și dramaturg italian, președinte al Academiei italiene. Naționalist infocat d' Annunzio în septembrie 1919, Gabriele d'Annunzio a condus o expediție în Dalmația, ocupând portul Fiume, unde a înființat un stat independent, separat de Italia și de restul Europei până în 1921. Trupele sale, desprinse din armata regulată italiană, se numeau legionari și purtau o uniformă formată din camașă neagră, care a devenit mai apoi uniformă purtată de membrii mișcării fasciste.

28. Iulie 1914, Extras din memoriile contelui Ottokar von Czernin und Zu Chudenitz referitoare la schimbarea de conduită a opiniei publice românești după ultimatumul Austro-Ungariei adresat Serbiei.

Întreaga situație s-a schimbat fulgerător după ce ultimatumul fusese adus la cunoștința [opinii publice]. [...]

Ultimatumul și pericolul războiului se profilau tot mai amenințător la orizont, zdruncinând întreaga stare de spirit a românilor [psihicul român, în text – *n.n.*], care, brusc, și-au dat seama că scopul lor poate fi atins și în alt mod, anume prin război și nu pașnic, nu împreună cu Monarhia, ci împotriva acesteia. Nu am crezut niciodată că, în numai câteva ore, poate avea loc o asemenea schimbare. Indignarea – reală și disimulată – față de tonul ultimatumului se afla la ordinea zilei, iar cea mai des întâlnită expresie era, „L’Autriche est devenue folle” (*Austria a înnebunit*). Femei și bărbați cu care, timp de un an, am avut relații bune și prietenești, s-au transformat brusc în dușmani înversunați. Peste tot se putea observa un amestec de indignare și poftă crescândă de satisfacere a celei mai arzătoare dorințe a inimii.

Timp de câteva zile unele cercuri au continuat să manifeste o atitudine ezitantă. Față de puterea militară a Germaniei, România nutrea un respect sacru, anul 1870 păstrându-se încă viu în memoria multor români. Când însă Anglia a intrat în rândul inamicilor noștri, a dispărut și această îngrijorare, astfel încât majoritatea covârșitoare a românilor a devenit conștientă că împlinirea aspirațiilor sale reprezenta o chestiune de timp și de măiestrie diplomatică. [...]

Ura și dorința de cucerire manifestate față de noi au fost mai puternice în prima fază a războiului comparativ cu cele ulterioare, întrucât România, ca de altfel noi toți, a făcut greșeala de a sconta pe o durată mai scurtă a războiului și, implicit, pe faptul că deciziile vor surveni mult mai curând decât s-a întâmplat în realitate. Abia mai târziu, după marile succese raportate de germani în Vest, precum și după Gorlice și înfrângerea Serbiei, în rândul românilor s-au înregistrat opinii diferite, potrivit cărora [România] trebuia să promoveze o politică de reținere. În primele momente însă, toți – cu excepția lui Carp și a micului său grup – erau pregătiți, mai mult sau mai puțin, să se arunce asupra noastră.

În acest timp, regele Carol, cu inima sa germană, se afla singur ca o stâncă în mijlocul oceanului clocotind de ură. Primisem tocmai misiunea de a-i citi ultimatumul, concomitent cu remiterea acestuia la Belgrad. Nu am să uit niciodată impresia exercitată de această lectură asupra bătrânului rege. El, înțeleptul și bătrânul om politic, a înțeles pe loc consecințele imense ale acestui pas. Nu am apucat să citesc hârtia până la capăt, când el, palid precum ceara, m-a întrerupt, strigând: „Asta [înseamnă] război mondial!” A durat mult timp până a reușit să se reculegă și să caute căi dătătoare de speranță cu privire la găsirea unei soluții pașnice. Se cuvine să menționez aici, că, în urmă cu puțin timp, au sosit la Constanța țarul și Sazonov, care s-au întâlnit acolo cu familia regală română. A doua zi după plecarea țarului, m-am îndreptat spre Constanța cu intenția de a-i mulțumi regelui pentru faptul că îmi acordase Marea Cruce a unui ordin de-al său [„Coroana României” – *n.n.*], probabil cu scopul de-a dovedi că nu-și uită alianța din cauza Rusiei. Cu acest prilej mi-a povestit detalii interesante cu privire la [această] vizită. Extrem de interesantă mi s-a părut descrierea convorbirii sale cu ministrul rus de Externe. La întrebarea sa, dacă Sazonov considera, la fel ca și el, ca fiind sigură situația Europei, acesta i-a răspuns afirmativ: „Pourvu que l’Autriche ne touche pas á la Serbie” (*Cu condiția ca Austria să nu se atingă de Serbia*).

Firește, am transmis urgent această afirmație la Viena.

Dar nici Viena, nici regele și nici eu nu am înțeles atunci pe deplin sensul acesteia, relațiile dintre Serbia și Monarhie nu erau deficitare, ci chiar mai bune ca de obicei și nu aveam nici cea mai mică intenție de a pricinui vreun rău Serbiei. Astfel, nu se poate nega absolut bănuiala că Sazonov știa încă de atunci că din partea Serbiei se urzeau planuri împotriva noastră.

Regele îmi aducea acum aminte de această afirmație, întrebându-mă dacă am transmis acest fapt atât de important la Viena. Am răspuns afirmativ, subliniind, în același timp, că afirmația respectivă îmi oferă încă un motiv în plus să cred că atentatul a fost o crimă pregătită de mult timp și înfăptuită sub patronaj rusesc. [...].

Imediat după izbucnirea războiului a început și cunoscutul joc al lui Brătianu, care consta în faptul că guvernul român, situându-se în mod intenționat și conștient între cele două grupări de putere, permitea influențe atât dintr-o parte, cât și din cealaltă în scopul obținerii unor avantaje cât mai numeroase din partea acestora. În acest timp, el aștepta ca forța cea mai puternică să se evidențieze, pentru ca apoi să se năpustească asupra aceleia mai slabe.

[Ottokar Czernin, *Im Weltkrieg, Berlin und Viena, 1919*, p. 114-117; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturiile documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 123-125]

29. Iulie-august 1914, București, Însemnări ale lui Radu R. Rosetti⁹³ despre activitatea sa la începutul Primului Război Mondial.

„În ziua de 28 Iunie întâlnii, după-amiază, pe Calea Victoriei, pe unul din șefii de cabinet al lui Brătianu, care-mi vesti asasinarea Arhiducelui Franz Ferdinand la Sarajevo. Mersei imediat la Brătianu și, la intrarea mea în anticamera lui, mă încrucișați cu ministrul Austro-ungar, contele Czernin, cu trăsăturile feței trase și mai galben ca oricând.

După înțelegerea cu cumnatele mele, hotărâsem ca D-ra Ana Ludwig, care crescuse pe cele mai multe dintre ele și care se afla acum pe lângă fiicele lui Barbu Știrbey, să se ocupe de copiii mei. (Safta era atunci la Dărmănești și era crescută de Gheorghe și Lysbeth Știrbey) și să țină casa pentru mine. Locul D-rei Ludwig la Bufta, urma să fie ocupat de fosta domnișoară de companie și prietenă a nevastei mele, D-ra S. Osborne. De oarece D-ra Ludwig urma să vină numai toamna, hotărâram să petrecem vara la Predeal, unde închirieai vila R. Gaiser, și unde erau și cumnatele mele Elise Brătianu⁹⁴ și Maria G. Balș.

⁹³ *Radu R Rosetti* (1877-1949), general, fiu al scriitorului Radu D. Rosetti. Cu gradul de maior (1/14 aprilie 1914) a fost încadrat, de la 23 iulie/5 august 1914, ca șef al Biroului 6 operații din cadrul Marelui Stat Major, funcție pe care și-a păstrat-o și în toamna anului 1916, în cadrul Marelui Cartier General. După terminarea campaniei, la cererea sa, a comandat, pe rând regimentele 55/67 infanterie, 6 infanterie Mihai Viteazul, 47/72 infanterie, cu ultimul luptând în cadrul bătăliei de la Mărășești, unde a fost rănit. Radu R. Rosetti a fost decorat pentru faptele sale de armă din bătălia de la Mărășești cu ordinul „Mihai Viteazul”, cea mai înaltă decorație de război românească. Aceiași decorație a obținut-o și unitatea pe care o comanda.

După încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, a demisionat din armata română și s-a înscris în armata franceză (septembrie 1918) fiind atașat mai întâi statului major al Armatei 5 și, mai apoi, Armatei Aliate de Dunăre. Colonelul Radu R. Rosetti a servit ca ofițer de legătură între Comandamentul Militar Francez și autoritățile române, ce se pregăteau să realăture Antantei. După război a fost atașat militar în Anglia (1919-1920). Avansat general de brigadă la 1 ianuarie 1924, a demisionat din armată o lună mai târziu. A fost unul dintre organizatorii Muzeului Militar Național, deținând funcția de președinte al Consiliului de conducere a acestei instituții (1924-1931). După trecerea în rezervă a fost mult timp conservator al colecțiilor Bibliotecii Academiei Române. În 1935, Academia Română l-a primit în rândurile sale. În perioada ianuarie-noiembrie 1941 a fost ministru al Educației și Culturii Naționale, din care a demisionat. Radu R. Rosetti a fost unul dintre cei mai importanți istorici militari români, iar cea mai importantă lucrare este *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, apărută în 1947. A decedat în închisoare la 2 iunie 1949. [Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997]

⁹⁴ *Elisa Brătianu* (1870-1957) a fost, ca o descendentă a ilustrei familii muntene Știrbey, nepoată de domn și soră a prințului Barbu Știrbey, fost prim-ministru (în 1927) factotum pe lângă Curtea regelui Ferdinand (ca prieten intim al reginei Maria) În 1890 s-a căsătorit cu Alexandru Marghiloman, și, apoi, divorțând de fruntașul conservator, s-a căsătorit, în 1907, cu Ion I.C. Brătianu. (Detalii în *Elisa Brătianu, Ion I.C. Brătianu, Memorii involuntare*, Texte stabilite, note și prezentare de Marian Ștefan. Editura Oscar Print, București, 1999.)

Fiind acolo, în concediu, am ajutat la descifrarea telegramelor cifrate, adresate lui Brătianu în ultimele zile din iulie și primele din August, telegrame care aduceau știri despre situația gravă ce a precedat izbucnirea războiului mondial. Brătianu avea convingerea, dela început, că războiul nu putea fi îndepărtat, deoarece Germania îl voia.

Din pricina situațiunii create prin izbucnirea războiului, subofițerii-elevi fură trimiși la corpurile lor, iar eu, deși am continuat a fi comandant titular al Școalei de subofițeri, fui atașat la Marele Stat Major ca șef al biuroului operațiilor, în primele zile ale lunii august 1914.

Încetarea cursurilor Școalei a fost o greșală, a cărei răspundere am avut-o și eu, pentru că tocmai atunci ar fi trebuit intensificată pregătirea subofițerilor, spre a da infanteriei o parte din cadrele ce-i lipseau. S-a crezut însă atunci că intrarea noastră în acțiune era mai iminentă decât a fost și corpurile de trupă reclamau cu stăruință gradații ce-i aveau detașați ca elevi ai Școalei.

Dacă subofițerii-elevi au slujit cu destoinicie în timpul războiului, și am aflat de mai multe cazuri ce dovedeau că fuseseră bine pregătiți, meritul revine exclusiv predecesorului meu, maiorul Meleca, și distinsului corp ofițeresc ce a știut să grupeze în jurul său, corp ofițeresc a cărui destoinicie și râvnă le-am cunoscut timp de patru luni de zile.

În aceste puține luni am continuat, în afară de serviciul Școalei, să fiu preocupat de problemele generale, Spre a învedera starea de spirit de care eram stăpânit atunci, nu numai eu ci și mulți alții, reproduc câteva rânduri dela începutul unui memoriu ce am scris în luna Mai 1914:

„Fără a ne teme de a fi profeți mincinoși, putem prezice că evenimente, mult mai importante pentru noi ca acelea din 1912/13, se vor petrece în imediata noastră apropiere, într-o vreme nu prea «depărtată, prin rezolvirea cestiunei austriace. Aceste evenimente «nu sunt (vor fi) nu numai importante pentru noi, ci dela rezolvirea lor – la care trebuie să luăm o parte activă – va atârna viitorul Țării și al neamului nostru. Este deci neapărată nevoie, ca aceste evenimente să ne găsească țara tare și unită și aceasta cât mai curând, deoarece și cestiunea austriacă e deja pe tapet”.

[General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri, II (1907-1914)*, Colecția „Convorbiri Literare” (1940), p. 100-101]

Capitolul II

„CRIZA DIN IULIE 1914”.

POZIȚII ȘI ACȚIUNI ALE ROMÂNIEI

(15/28 IUNIE-20 IULIE/2 AUGUST 1914)

Introducere

Atentatul de la Sarajevo a crescut brusc tensiunea în sistemul internațional, marile puteri căutând soluții pentru depășirea crizei, așa cum se întâmplase cu alte momente anterioare. „Criza din iulie”, cum este cunoscută în istoriografie perioada dintre atentat și declararea războiului, s-a dovedit însă extrem de dificilă de gestionat⁹⁵. Austro-Ungaria era hotărâtă „să pedepsească” Serbia, să rezolve iredentismul sârb, care îi amenința viabilitatea și integritatea. De altfel, destule surse arată că monarhia dualistă a pregătit cu atenție războiul împotriva Serbiei, iar atentatul a servit, probabil, ca monstruos *cassus belli*. Între multe mărturii, semnificativă este discuția din 11 mai 1914, dintre Dimitrie Ghyka, ministrul român în Italia și ambasadorul german la Roma, Flotow. Acesta din urmă l-a întrebat pe diplomatul român despre planurile estivale. Auzind că Dimitrie Ghyka dorește să viziteze ținuturile natale din Moldova, Flotow i-ar fi spus textual: „Păi stimate coleg, dacă Austria este forțată să declare război Serbiei, nu este posibil ca România să fie de partea Serbiei”⁹⁶. Diplomatul german i-a mai cerut lui Ghyka ca România să se hotărască repede, pentru că dacă ea stă între două luntre, consecințele vor fi supărătoare. Desigur, este greu de spus că atentatul de la Sarajevo a fost pus la cale de Viena și Budapesta, dar, în mod cert, el a servit de minune interesele din acel moment ale monarhiei dualiste.

Germania a cauționat, așa cum am arătat și în capitolul anterior, poziția intransigentă a Vienei și Budapestei, astfel că acestea au pregătit războiul împotriva Serbiei. Către mijlocul lunii iulie 1914, ultimatumul ce urma a fi adresat Serbiei era gata, dar el nu a fost lansat imediat, ci în seara zilei 10/23 iulie, în momentul în care delegația franceză cu R. Poincaré și R. Viviani, se aflau în larg, după încheierea vizitei în Rusia. El a fost ales de o asemenea manieră pentru a împiedica o cooperare imediată între Franța și Imperiul Rus.

Documentul avea cerințe dure, extrem de greu de îndeplinit de un stat suveran. El a fost de așa manieră redactat tocmai pentru a fi refuzat și a se putea trece la război. Termenul pentru un răspuns din partea Serbiei era fixat la 48 de ore.

Ultimatumul austro-ungar a provocat o foarte mare emoție în Europa, ceea ce a amplificat considerabil activitatea diplomatică în încercarea de a găsi o soluție la conflictul ce se preconiza. Germania a comunicat că ea nu a cunoscut conținutul ultimatumului, emiterea lui fiind o surpriză și pentru autoritățile de la Berlin⁹⁷.

⁹⁵ Hew Strachan, *The First World War, volume I: To Arms*, Oxford, University Press, 2001, p. 64-102.

⁹⁶ Dimitrie Ghyka, *op. cit.*, p. 183-183.

⁹⁷ *Les Années Fatales. Souvenirs* de M.S. Sazonov, Ancien Ministre des Affaires Étrangères de Russie (1910-1916), Payot, Paris, 1927, p. 197.

La St. Petersburg s-au reunit Consiliul de Miniștri și Consiliul de Coroană, sub conducerea țarului Nicolae al II-lea, acesta fiind stăpânit de sentimente contradictorii, dar în cele din urmă partida războinică a câștigat, motivul principal invocat fiind imposibilitatea pentru Rusia de a accepta umilirea și distrugerea Serbiei, precum și prezența masivă a Austro-Ungariei în Balcani și în regiunea Strâmtoarelor Mării Negre. Totuși, diplomația rusă a făcut unele încercări de aplanare a conflictului. Serghei Sazonov a propus contelui Berthold ca împreună cu ambasadorul austro-ungar de la Petersburg, să examineze textul ultimatumului pentru a încerca de comun acord să găsească o modalitate de schimbare a unor pasaje, care păreau inacceptabile⁹⁸. Austro-Ungaria a respins o asemenea propunere.

La Londra, Edward Grey a propus, la 12/25 iulie 1914, Austro-Ungariei, prelungirea termenului de 48 de ore acordat Serbiei și în cazul apariției unei tensiuni în raporturile cu Rusia acceptarea unei medieri din partea Marii Britanii, Franței, Germaniei și Italiei. Răspunsul Berlinului căruia i se formulase solicitarea a sosit după expirarea termenului impus de ultimatum.

În Franța, președintele și prim-ministrul au sosit din voiajul rusesc la 16/29 iulie 1914, când declarația de război a Austro-Ungariei era fapt împlinit. Între timp, mareșalul Joseph Joffre a luat o serie de măsuri pe linie militară.

În Italia, ultimatumul, ca expresie a intențiilor agresive ale Austro-Ungariei, a generat o profundă nemulțumire, mai ales că Roma, ca și Bucureștiul de altfel, nu a fost consultată.

În aceste condiții, în seara zilei de 12/25 iulie 1914, cu 20 de minute înainte de expirarea ultimatumului, prin Nicola Pasić, prim-ministru al Serbiei a înmănat răspunsul. A fost respins doar un punct și anume participarea autorităților austriece la anchetarea pe teritoriul sârb a celor implicați în complot. După parcurgerea documentului, ministrul austro-ungar Giesl de Gieslingen a cerut pașapoartele și împreună cu personalul diplomatic a plecat rapid din Serbia⁹⁹. Plecarea precipitată arată că Austro-Ungaria a ales calea războiului. În seara aceleiași zile, Franz Joseph a autorizat aplicarea planului „B”, ceea ce însemna mobilizarea a șapte corpuri de armată pentru atacarea Serbiei. Dacă Austro-Ungaria a decretat mobilizarea parțială, Serbia a recurs la mobilizarea totală. Europa intra în febra mobilizărilor, diplomația trecând pe plan secund. Aceasta l-a determinat pe cunoscutul istoric A.J.P. Taylor să vorbească de războiul după orar¹⁰⁰. Odată ce s-a dat drumul chemării moamenilor sub arme, războiul s-a desfășurat după mersul trenurilor.

Rusia a trecut și ea la măsuri de ordin militar, țarul anunțând intrarea în „perioada pregătitoare a războiului”, ceea ce însemnat mobilizarea deghizată a unor efective.

În ziua când Serbia a răspuns atât de conciliant ultimatumului austro-ungar, împăratul Wilhelm al II-lea se întorcea din croaziera din Marea Nordului și credea că toată criza se rezolvase, dar ea se afla la apogeul ei, războiul fiind modalitatea aleasă.

La 15/28 iulie 1914, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, deși nu avea să fie pregătită decât circa două săptămâni mai târziu. Dar, imediat după declarația de război, artileria austro-ungară a bombardat Belgradul.

A urmat cascada declarațiilor de război, expresie a principiului dominoului. La 30 iulie, Rusia a mobilizat trupele sale de la granița sa vestică. Germania dat un ultimatum Rusiei să înceteze mobilizarea și cum aceasta nu l-a luat în seamă, la 1 august 1914, i-a declarat război. La 3 august Germania a declarat război Franței, după ce armata germană invadase Belgia, violând neutralitatea acesteia. Invadarea Belgiei a determinat ca, la 4 august 1914, Marea Britanie să declare război Germaniei. În sfârșit, la 6 august 1914, Austro-Ungaria a declanșat război

⁹⁸ *Ibidem*, p. 198-199.

⁹⁹ Ion Bulei, *op. cit.*, p. 25.

¹⁰⁰ A.J. Taylor, *War by Time-table; How the First World War Began*, American Heritage, New York, 1969.

Rusiei. La 11 august, Franța a declarat Austro-Ungaria, iar la 12 august 1914, Marea Britanie a făcut același gest. La 14 august, a fost dată publicității declarația Rusiei prin care se reconstitua și se recunoștea autonomia Regatului Poloniei.

La 15 august 1914, Japonia a adresat Germaniei un ultimatum, debarcând trupe în provincia Shandong. La 23 august Germania a declarat război Japoniei. Ultimul stat care a intrat în război în anul 1914, a fost Imperiul Otoman, deși opiniile liderilor regimului junilor turci erau împărțite. La 2 august 1914, Imperiul Otoman a încheiat un tratat de alianță cu Germania, iar la 8 septembrie a desființat regimul capitulațiilor, hotărârea urmând să intre în vigoare la 1 octombrie. Practic, prin acest gest se anulau drepturile Puterilor străine în imperiul otoman. Germania și Austro-Ungaria au fost de acord cu această măsură, în schimb puterile Antantei au protestat. A urmat bombardarea litoralului rusesc al Mării Negre de către nave de război germane (29-30 octombrie), iar la 3 noiembrie Imperiul Otoman intră în război de partea Puterilor Centrale.

O idee care s-a vehiculat în istoriografia internațională a fost aceea a izbucnirii pe neașteptate a ostilităților, liderii marilor puteri și diplomațiiile lor, uneori și șefii militari, fiind luați prin surprindere. David Lloyd George, prim-ministrul Marii Britanii (1916-1922), a exprimat-o prin formula „alunecării Europei în război”.

Dacă examinăm declarațiile și inițiativele ce au urmat asasinării lui Franz Ferdinand se ajunge la concluzia că nimeni nu a dorit un război generalizat. Austro-Ungaria, prin gestul său, a dorit doar să pedepsească Serbia și să pună capăt acțiunilor iredentiste de la granițele sale. Rusia a dorit doar să determine Austria să renunțe la planurile sale de lichidare a Serbiei. La rândul său, Germania n-a dorit ca aliata să mai fie umilită cum a fost în 1913. În același timp, Berlinul a considerat un moment propice pentru a tranșa disputa sa tradițională cu Franța. Acest fapt confirmă aserțiunea lui Churchill potrivit căreia *Marile războaie izbucnesc atunci cei doi protagoniști se consideră mai mult sau mai puțin egali și când fiecare dintre ei crede că are o șansă să câștige*¹⁰¹.

Societatea europeană a reacționat la declanșarea războiului într-un mod surprinzător. În multe locuri, entuziasmul populației, atât a celor mobilizați, cât și al celor rămași acasă, a fost mare, astfel că se putea crede că se merge la o nunți sau serbări și nu la moarte și distrugere. Acest fapt are mai multe explicații. În primul rând, educația care s-a făcut în deceniile anterioare a fost aceea a glorificării caracteristicilor proprii și a diabolizării celuilalt, considerat nu o dată dușman (exemplul binomului francez-german). În al doilea rând, credința superiorității proprii și a faptului că războiul va fi scurt, de câteva luni. Ulterior poziția mării majorități a populației s-a schimbat, fenomene de împotrivire constatându-se și în armată așa cum au fost revoltele soldaților francezi la începutul anului 1917, potolite de generalul Pétain.

Fără a intra în analiza detaliată a cauzelor care au generat „Marele război” asupra cărora existentă o foarte abundentă istoriografie, vom reține că este unul dintre cele mai neînțelese fenomene ale istoriei secolului al XX-lea. Și asta pentru că și la o sută de ani distanță, originile și cauzele lui sunt, în continuare, obiect de controversă istorică, deși dezbateră istoriografică a căpătat nuanțe mult mai echilibrate după încetarea Războiului Rece (a se vedea și Prefața volumului). În timpul conflictului și imediat după aceea fiecare parte a aruncat responsabilitatea declanșării catastrofei asupra celeilalte tabere. Perioada interbelică este marcată preponderent de discursul învingătorilor care au atribuit învinșilor întreaga vină pentru dezastru. Nimeni nu s-a împăcat cu povara responsabilității exclusive. Cum reconcilierea dintre beligeranți a întârziat, omenirea plonjând într-o altă catastrofă și mai teribilă, al Doilea Război Mondial, ade-vărul a rămas un obiectiv secundar. În perioada postbelică, în condițiile confruntării bipolare,

¹⁰¹ François Kerdaudy, *Lumea văzută de Churchill. Afirmății, Confidențe, Profeții*, Pro Editură și Tipografie, 2007, p. 44.

atenția istoriografiei mondiale s-a cantonat spre marea confruntare din anii 1913-1945, devenită „vedeta” cercetării istorice. Nu puține lucrări au făcut o directă legătură dintre politica regimului nazist, ce poartă principala responsabilitate pentru a doua conflagrație mondială, cu politica celui de-al Doilea Reich german. Militarismul german purta, cu alte cuvinte, întreaga vină pentru cele două războaie mondiale. S-a mai adăugat și incluziunea elementului ideologic în explicarea cauzelor primului conflict mondial. În cheie marxism-leninistă, războiul este a expresie a capitalismului, care intrase, după aprecierea lui Vladimir Ilici Lenin, în faza sa imperialistă, ultimul stadiu al orânduirii capitaliste.

Primele încercări de analizare a catastrofei au fost celebrele de acum „cărți colorate” care au văzut lumina tiparului la începutul războiului. Sunt culegeri de documente diplomatice vor să transfere vinovăția către ceilalți. Primii au fost britanicii, aceștia având o tradiție în editarea documentelor diplomatice. Așa au luat naștere cărțile albastre. La rândul lor germanii au editat cărțile albe, austro-ungarii – cărțile roșii, francezii cele galbene etc. După al Doilea Război Balcanic, autoritățile române au publicat Cartea verde. În 1917, după ce bolșevicii au preluat puterea ei au publicat o serie de documente secrete ale regimului țarist Deși nu sunt complete, ele au oferit și oferă suport documentar pentru lucrările consacrate Primului Război Mondial.

Există mai multe tipuri de explicații privind cauzele declanșării Primului Război Mondial:

– **explicarea cauzelor în termeni structurali** prin descifrarea modului în care se distribuia puterea în sistemul internațional prebelic. În Marea Britanie E. D. Morel, personaj ce a condus campania împotriva atrocităților regimului belgian în Congo, afirmă că războiul este produsul diplomației secrete a marilor puteri. Diplomația era, în cele mai multe cazuri circumscrisă la un grup foarte restrâns de persoane, recrutate, de regulă, din clasa suprapusă a societății. Marea masă a populației nu a cunoscut meandrele diplomației secrete, astfel că ea nu a vrut războiul, iar răspunsul la întrebări legate de prevenirea viitoarelor conflicte stă în democratizarea guvernării; Nu întâmplător una dintre consecințele conflagrației a fost lărgirea masivă a participării populației la viața publică, fapt care a avut repercusiuni amestecate.

– **criza capitalismului și rivalitățile imperialiste** de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Lupta între grupările capitaliste pentru control asupra resurselor mondiale s-a intensificat după criza economică din deceniul șapte. Libera competiție, esența capitalismului, a fost afectată de apariția monopolurilor. Imperialismul este stadiul monopolist al capitalismului. Capitaliștii domină marile puteri, își împart lumea. În această competiție a capitalurilor se regăsesc rădăcinile războiului. Expansionist prin natură, capitalismul nu este compatibil cu pacea. (explicație dată de Lenin în timpul războiului)

– **militarismul german**, înrădăcinat într-o îndelungată cultură istorică, reprezintă principala cauză. Al doilea război mondial vine să confirme responsabilitatea germană față de primul! Cultura militarismului a fost încorporată în statul prusac și a fost abolită prin decretul aliaților în 1947. În interpretare sovietică, militarismul se asocia cu capitalismul, astfel că amândouă războaiele mondiale au fost produsul sistemului capitalist, unde Germania a fost sprijinită de puterea militară (această concepție a fost promovată după al Doilea Război Mondial de către învingători);

– **naționalismul** reprezintă după unii istoricii o cauză profundă a catastrofei declanșată în iulie 1914. Secolul al XIX-lea este cunoscut drept „secolul naționalităților”. Acest lucru s-a reflectat atât în creșterea sentimentului național și în crearea statelor naționale – Germania (este un stat federal, dar este național prin etnicii care îl locuiesc), Italia, Serbia, Grecia, România, Bulgaria, Norvegia. La sfârșitul secolului al XIX-lea tendința este de a trece de la patriotism la naționalism, de la sentimentul de apartenență la o entitate politico-juridică la un sentiment de respingere a celorlalți, de antagonism față de lumea exterioară. Cu alte cuvinte, națiunile

continuă să-și perfecționeze unitatea nației – „germani”, „francezi”, „italieni”, „sârbi”, „greci”, „români”, „bulgari”, „englezi”, „spanioli”, „suedezi”. Statele-națiuni creează un consens în jurul unor valori comune, se practică, cu alte cuvinte, o „adunare în jurul steagului” și ce este foarte important lucrul acesta devine un sentiment de masă, depășind sfera îngustă a elitelor. Unoeri se face trecerea de la naționalism la șovinism, la naționalismul agresiv, ceea ce va facilita violențele din timpul conflagrației¹⁰².

În același timp, se dezvoltă și *internaționalismul* care și-avut și simbolurile lui: 1 mai, drapelul roșu, solidaritatea de clasă (proletariatul), Internaționala a II-a, creată în 1889 etc. Dar, la începutul secolului al XX-lea, naționalismul se întărește, astfel că socialiștii germani votează creditele de război, fiind de acord cu soluția războiului.

– **cursa înarmărilor** este considerată una dintre cauzele care au precipitat declanșarea conflagrației Cheltuielile au crescut într-un ritm foarte rapid la începutul secolului al XX-lea și mai ales după a doua criză marocană din 1911. De exemplu, cheltuielile pentru înarmare ale Marii Britanii au crescut de la 24 milioane de lire sterline în anul 1875 la 40 milioane în 1897 și la 86 milioane în 1913.

În Rusia, bugetul dedicat armatei s-a dublat în interval de un deceniu. În 1903, el se cifra la 466 milioane de ruble pentru ca în 1913 să ajungă la 944 milioane ruble.

Un program de înarmare amplu a dezvoltat și Japonia, denumită Prusia orientului. În 1873 s-a introdus serviciul militar obligatoriu, astfel că armata japoneză a ajuns la începutul secolului al XX-lea la 2.000.000 de oameni. Ea a reușit să învingă, în mod surprinzător, Rusia în războiul din anii 1904-1905.

La începutul secolului al XX-lea Germania a lansat un ambițios program naval, ceea ce reprezenta o concurență serioasă pentru Marea Britanie, care avea o puternică flotă, aceasta reprezentând unul dintre cele mai importante instrumente.

Situația înzestrării navale a Marii Britanii și Germania la începutul secolului al XX-lea cu nave de tip „dreadnoughts” (cuirasate):

Anul	Marea Britanie	Germania	raport
1909	8	2	4:1
1912	20	14	3:2
1914	32	22	3:2

Ultimii ani au readus în atenție cercetări privitoare la tensiunile din interiorul sistemului internațional. Cercetări ce accentuează asupra schimbărilor geopolitice, asupra cursei înarmărilor și opiniei publice. Ele se concentrează asupra interacțiunii dintre marile puteri. Motivele din spatele deciziilor sunt mai puțin importante decât consecințele lor. O pondere însemnată a studiilor recente se referă din nou la două dintre schimbările structurale majore ale sistemului internațional la începutul secolului XX – expansiunea imperialistă și sistemul de alianțe.

Istoricii politicii externe britanice au examinat modul cum interesele globale au interacționat cu echilibrul puterii în Europa. Alții au identificat în dobândirea statutului de putere mondială cel mai important argument din politica externă a puterilor la cumpăna celor două secole. Dar, aceasta a fost o luptă unde Germania a fost blocată, intenționat sau nu, de către Franța, Rusia și Marea Britanie. În vreme ce liderii acestor puteri au văzut în Germania o putere agresivă, liderii germani au considerat expansiunea imperiului drept un interes legitim, o precondiție ca să-și mențină statutul de mare putere. Rezultatul acestor tensiuni a fost acela

¹⁰² Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Editura Cartier, București, Chișinău, 2001, p. 242-244.

că Antanta, formată din trei puteri mondiale, a sfârșit prin a încercui Germania și Austro-Ungaria, puteri continentale, blocându-le expansiunea și forțându-le la o politică radicală în afacerile lor externe. Sistemul internațional la începutul secolului XX se confruntă cu două alegeri incompatibile – fie Germania va dobândi statut de putere mondială, răsturnând echilibrul de forțe european, fie Tripla Antantă va bloca expansiunea Germaniei, dar aceasta însemna de fapt război. Pacea a fost așadar fragilă, iar momentele de destindere nu puteau servi decât amânării războiului.

În esență, această paradigmă stipulează următoarele cauze:

- rivalitatea dintre Austro-Ungaria și Rusia. Prima era amenințată cu destrămarea de naționalismul slavilor de sud, Serbia jucând rolul de pivot. Aceasta a fost susținută de Rusia, care dorea să creeze în Balcani un mare stat slav și să ajungă în posesia Strâmtoarelor Mării Negre. Autoritățile de la Petersburg au preferat un război, pe care îl considerau victorios, alternativa fiind o revoluție internă;

- naționalismul francez care dorea să recupereze cele două provincii, Alsacia și Lorena și să-și ia revanșa după înfrângerea din 1870-1871);

- politica Germaniei de sprijinire a Imperiului austro-ungar la care se adăuga credința că un război cu Franța era, după cum declara împăratul Wilhelm al II-lea, „inevitabil și necesar”. (noiembrie 1913). În plus, Germania spera, ca, printr-un război victorios, să ajungă hegemonul Europei și a lumii;

- rivalitatea germano-britanică a reprezentat o altă cauză a izbucnirii conflagrației mondiale, determinată de planul Berlinului de a construi o puternică flotă de război, ce se profila un concurent foarte serios pentru Marina Britanică.

Declanșând războiul, marile puteri sperau că el va fi unul scurt, de câteva luni (unii apreciau că la Crăciun ostilitățile urmau să se termine), după care, în spiritul tradiționalei balanțe de putere, urma o rediscuție a hărții politice a Europei și a lumii. Dar, speranțele au fost înșelate, războiul a durat peste patru ani și a provocat pierderi umane și materiale imense.

Ca majoritatea statelor europene și România, actor de rang secund în concertul de putere european al epocii, a fost surprinsă de evoluția rapidă a evenimentelor. Ion. G. Duca, unul dintre cei mai importanți lideri ai Partidului Liberal scria că; „Nimeni nu se gândea la războiul general. Eu, în orice caz, sînt dator să mărturisesc că eram sigur că războiul nu va izbucni. Știam că în Franța și în Anglia există un atotputernic curent pacifist și că Germania, în plină prosperitate și fericire, sau Austria, subredă din toate părțile, nu puteau să cuteze a dezlănțui un război cu sorți îndoielnici de izbîndă pentru ele. Mi se părea o așa aberație mintală, încât credeam conducătorii acestor state incapabili de ea”¹⁰³.

La data izbucnirii conflagrației, națiunea română se confrunta cu o situație greopolitică și geostrategică deosebit de dificilă. Două dintre marile puteri beligerante, respectiv imperiile Austro-Ungar și Rus, aveau sub dominația lor teritorii locuite majoritar de români. Este vorba de Transilvania și Bucovina aflate în compunerea monarhiei dualiste, și de Basarabia, inclusă în Imperiul Rus din anul 1812. La rîndul său, Regatul român era plasat tot între cele două imperii, avînd revendicări naționale, atît la vest, cît și la est. În plus, el făcea parte din Tripla Alianță, la care aderase în 1883¹⁰⁴. Prezența statului român în coaliția Puterilor Centrale a constituit răspunsul românesc la nevoile de securitate națională. România nu putea să se mă-

¹⁰³ I. G. Duca, *Memorii, volumul I, Neutralitatea. Partea I (1914-1915)*, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992, p. 36.

¹⁰⁴ Pentru această secvență a politicii externe românești a se vedea: G. Căzan, S. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; *Documente Diplomatice Române, seria I, volumul 11, 1883*, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukács, cuvînt înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, ministrul Afacerilor Externe, introducere de Rudolf Dinu, Editura Academiei, București, 2006 etc.

soare singură cu Rusia – socotită principala amenințare –, dar în alianță cu Austro-Ungaria fie putea să descurajeze o eventuala invazie a acesteia, fie să se măsoare cu ea la rigoare cu sorți de izbândă. Costul acestei soluții nu era evident ieftin. Mișcarea națională a românilor din Transilvania devenea prizoniera acestei alianțe. Era evident ca România nu putea să militeze pentru destrămarea propriului aliat necesar supraviețuirii în schimbul atingerii obiectivului unificării naționale. Un alt cost semnificativ a fost faptul ca recuperarea Basarabiei, chiar păstrarea identității naționale a românilor de aici, au trebuit evitate ca ținte ale politicii statului atâta vreme cât Rusia era în blocul advers.

Modelul 1883 a funcționat eficient până în 1914. În circumstanțele internaționale ale înfruntării între cele două tabere – Antanta și Puterile Centrale – România a fost obligată să-și reconsidere modelul și opțiunile de politică externă. Rusia, considerată timp de câteva decenii drept principala amenințare la adresa României, era membră a Antantei, în timp ce războaiele balcanice arătasera că Puterile Centrale, mai ales Austro-Ungaria, desfășurau o politică balcanică neconcordanță cu interesele Bucureștilor.

Pe de altă parte în opinia publică de la sud și est de Carpați, se manifesta un puternic curent antantofil, care era, în realitate, filo-francez. Pe acest fond, a avut loc, așa cum am arătat în capitoul anterior, o anumită reorientare a politicii Bucureștiului¹⁰⁵. Cu toate acestea, dificultățile în relația dintre România și Rusia nu fuseseră depășite, suspiciunea și neîncrederea fiind principala caracteristică a raporturilor bilaterale.

Pe lângă marile îngrijorări generate de tensiunile din sistemul internațional și presiunile marilor puteri, autoritățile de la București s-au mai confruntat în luna iulie 1914 cu o mare problemă apărută în relațiile cu Bulgaria, vecinul de la sud. Este vorba de numeroasele incidente la granița româno-bulgară din Cadrilater, care s-au soldat cu morți și răniți de la București.

Descifrarea cauzelor acestora a generat controverse în clasa politică și în opinia publică, fără a se găsi un răspuns mulțumitor. Unii au apreciat că este o manevră a Austro-Ungariei, care dorea să forțeze România să nu părăsească alianța, alții au considerat că în spate se găsește Rusia, care acționa pentru refacerea Ligii Balcanice din 1912 spre a determina cele două țări să coopereze. În cele din urmă, conflictele au fost stinse, cele două părți ajungând la un acord.

Criza din iulie și declanșarea războiului european au creat statului român și națiunii române o situație extrem de dificilă, căreia oamenii politici de pe ambele versante ale Carpaților au încercat să-i facă față, fără a avea prea multe variante la dispoziție. La începutul conflagrației, România era într-o „strânsoare a Anacondei”.

¹⁰⁵ A se vedea, între altele și lucrarea: Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus (1900-1924)*, Editura Albatros, București, 1998.

DOCUMENTE

1. [1]/14 iulie 1914, Borholm, Scrisoarea împăratului german Wilhelm al II-lea către împăratul austriac Franz Iosif prin care își oferă sprijinul în eforturile monarhiei dualiste de a împiedica formarea unei ligi balcanice sub egida Imperiului Rus.

Scumpe prietene,

Am simțit o vie recunoștință, gândindu-mă că tocmai în ziua în care te covârșiau întâmplări așa de tragice și te rețineau pentru hotărâri grave, gândurile Tale s-au îndreptat spre prietenia noastră și au făcut obiectul scrisorii ce ai binevoit să-mi adresezi. Consider strânsa prietenie cu Tine, care mi-a fost transmisă de bunicul și de tatăl meu, ca o moștenire prețioasă și eu văd în prietenia noastră reciprocă garanția cea mai sigură a apărării statelor noastre. Iubirea respectoasă ce am pentru persoana Ta îți va îngădui să apreciezi, cât mi-a fost de greu să părăsesc proiectul meu de călătorie la Viena și să renunț, ca să-ți mărturisesc în public participarea mea intimă la durerea Ta profundă.

Ambasadorul Tău încercat, pe care-l stimez mult, îți va transmite din partea mea asigurarea că, în deosebi, în ceasurile grele, mă vei găsi pe mine și imperiul meu cu credință alături de tine, potrivit vechei noastre prietenii și obligațiilor alianței. Sunt fericit că pot să ți le întăresc acuma.

Atentatul grozav dela Serajevo a aruncat o rază de lumină asupra agitațiilor nebunești ale unor fanatici demenți și asupra uneltirilor panslaviste, care amenință edificiul statelor noastre. Trebuie să mă abțin de a mă amesteca în chestiunile care privesc guvernul Tău și Serbia, dar consider nu numai ca o îndatorire morală pentru toate statele civilizate, dar ca o necesitate a apărării lor, de a se opune prin toate puterile lor împotriva propagandei prin fapte, care privesc existența Monarhiilor. Nu uit nici primejdiile serioase, care rezultă din agitația provocată de panslaviștii ruși și sârbi, care amenință statele tale, și ca consecință chiar tripla alianță, și recunosc necesitatea de a apăra de această primejdie frontierele sudice ale statelor tale. Sunt gata, prin urmare, să sprijin silințele guvernului Tău, care tind să împiedice formarea unei noi ligi balcanice sub patronajul Rusiei, îndreptate, îndeosebi, în contra Austro-Ungariei și a provoca, totodată, ca contrabalansare, intrarea Bulgariei în tripla alianță. De aceea cu toate unele obiecțiuni provocate, în primul rând de neîncrederea pe care o merită caracterul bulgar, am trimis ministrului meu la Sofia, instrucțiuni, prescriindu-i ca să sprijine eforturile reprezentantului Tău din acest oraș, dacă-și exprimă această dorință.

În sfârșit, am cerut însărcinatului meu cu afaceri de la București să facă regelui Carol declarațiuni în acelaș sens și insistând asupra situației noi, create de ultimile întâmplări, să facă să reiasă necesitatea separației de Serbia și de a reprima agitația îndreptată în contra statelor Tale. Am spus să insiste în deosebi asupra faptului că pun cel mai mare preț pe vechile legături intime de alianță cu România, care, de altfel, nu va avea să sufere nici un prejudiciu din alianța eventuală a Bulgariei cu tripla alianță.

Terminând, îți exprim cu cordialitate dorința ca să poți găsi, după aceste zile grele de încercare, mângâere în reședința Ta la Ischl.

Cu toată sinceritatea, al tău credincios prieten
(ss) Wilhelm

[Emil Diaconescu, *România și marile puteri după congresul de la Berlin până la 1914*, Editura Institutul grafic „Presa Bună”, 1937, Iași, p. 85-86]

2. 1/[14 iulie] 1914, București, Informații referitoare la incidentele de graniță dintre România și Bulgaria publicate în ziarul „Universul”.

O nouă crimă a grănicerilor bulgari. La punctul de frontieră Cuiungiuc, bulgarii împușcă doi grăniceri români, care sunt pe moarte

O nouă crimă a grănicerilor bulgari s-a comis în noaptea de 28-29 cor[ent]. la frontiera noului teritoriu. Doi grăniceri români au căzut și de astă dată victima lașității soldaților bulgari. Iată ce ne telegrafiază corespondentul nostru din Bazargic:

Seara pe la orele 8 trei grăniceri bulgari se aflau la o nuntă în satul Cuiungiuc, nu departe de frontieră, la 20 de kilometri de Bazargic. Jandarmii români trecând prin sat le-a pus în vedere că s-a înserat și i-a invitat să plece peste graniță. Grănicerii bulgari s-au retras și au așteptat pândind în apropiere de sat până la orele 1 când grănicerii români Boeru Petre și Coman Nicolae plecau, fără arme, din sat, spre pichetul lor, însoțiți de câțiva țărani. La un punct pe șosea, când grănicerii români au rămas singuri, grănicerii bulgari care se aflau pitiți în șanț le-au trecut înaintea. Soldații noștri, neștiind ce intenții au, i-au somat să stea. Bulgarii, fără a răspunde, s-au întors și au tras asupra soldaților români trei focuri de armă. Ambii grăniceri români, grav răniți, au căzut scăldați în sânge. Criminalii, după această ispravă, au fugit pe teritoriul bulgar. Victimele au fost transportate la infirmeria garnizoanei din Bazargic.

S-au anunțat imediat autoritățile și au sosit la fața locului prefectul Georgescu, jude instructor Ciurea, procurorul Albu și comandantul jandarmilor căpitan Crivăț. Populația română este indignată la culme de această nouă crimă, care nu este privită ca un incident de graniță, ci ca o sălbăticie caracteristică a soldaților bulgari. Au plecat la fața locului spre a ancheta d-nii general Basarabescu¹⁰⁶, comandantul diviziei X și general Râmniceanu¹⁰⁷, comandantul corpului de grăniceri.

Bazargic, 29 Iunie

Vin de la Kuiuigiuc, unde am găsit în anchetă pe d-nii: procuror Albu, judecător de instrucție Ciurea, căpitan Drăgoescu, comandantul grănicerilor, șeful siguranței, Dragomir și colonel Velicu. Procurorul a invitat să participe la anchetă și pe sublocot. Gheorghieff, comandantul grănicerilor bulgari. Nu s-a putut însă obține nici un rezultat, din cauză că ofițerul bulgar întrebuițează același sistem de răspunsuri evazive, negând tot și susținând, cu ochii în pământ, că nu știe nimic. Gheorghieff declară că cei trei soldați au părăsit pichetul bulgar luând drumul spre Varna. El a promis că mâine va aduce procurorului rezultatul anchetei ce va întreprinde. D-l procuror Albu a găsit în bălării, la locul crimei, un tub de cartuș de armă bulgară.

¹⁰⁶ Ioan Basarabescu (15 februarie 1861, Topisceni, județul Râmnicu Sărat – ?) A absolvit Școala Militară de Infanterie și Cavalerie (1878-1880) și apoi Școala Specială de Artilerie și Geniu (1881-1883) Cariera militară a fost una normală, parcursul fiind următorul: sublocotenent – 1 iulie 1880; locotenent – 8 aprilie 1884; maior – 1 februarie 1896; locotenent-colonel – 28 noiembrie 1902; colonel – 1907; general de brigadă – 1 decembrie 1912. Între funcțiile deținute amintim: comandant al Regimentului 1 artilerie (1907-1909); director în Ministerul de Război; comandant al Brigăzii 9 artilerie (1911-1914). În 1914, a fost numit comandant al Diviziei 9 infanterie, dislocată în capul de pod de la Silistra.

¹⁰⁷ Theodor Râmniceanu (1860-1932), general român. A fost adjutant regal, comandant al Corpului grănicerilor (noiembrie 1913-mai 1918), șef al Casei Regale, atașat pe lângă principele moștenitor Carol din vara anului 1917.

Au mai sosit în localitate și d-nii generali Basarabescu și Râmniceanu. Sergentul Jecu Jeleff, care însoțea pe ofițerul bulgar, a declarat d-lui procuror că împușcarea soldaților a fost denunțată ofițerului bulgar, de către soldații asasini, contrariu celor afirmate de ofițerul bulgar, care susține că nu știe nimic și protestează contra faptului că se iau sergentului declarații. Asemenea se constată că crima a fost comisă cu pândire, ca o răzbunare, căci soldatul bulgar Roseff a declarat unui jandarm, după ce au părăsit nunta: „Lasă că regulez eu pe unul de la graniță!”

D-l prefect Georgescu a sosit la Bazargic spre a lua măsuri de a se institui comisiunea mixtă de anchetă.

Agenția română a trimis telegrama următoare în străinătate:

„Un nou incident provocat de către soldații bulgari a avut loc noaptea trecută la Kuyungiuk, sat situat cam la 2 kilometri de granița româno-bulgară. Trei paznici de graniță bulgară, ducându-se fără autorizațiune în acest sat, au fost invitați de către grănicerii români să se retragă. Dâșii s-au înapoiat, după puțin, armați cu puștile lor și pătrunzând la mai bine de un kilometru de teritoriul românesc, au tras asupra soldaților români răbind grav pe numiții Coman Nicolae și Boeru Petre.

Deoarece în ultimele cinsprezece zile atari incidente s-au înmulțit făcând deja cinci victime, între care un soldat și un țăran român uciși și trei soldați români răniți, opiniunea publică română se arată foarte emoționată și cere măsuri rezezi și eficace pentru a împiedica repetarea acestor fapte, incompatibile cu relațiunile normale dintre statele vecine”.

Ancheta incidentului de la granița bulgară

Rezultatul întrevederii comisiunilor română și bulgară, Silistra, 29 iunie

Comisiunile română și bulgară pentru anchetarea incidentului de la graniță, au terminat lucrările aseară. După cum era de prevăzut, după târăgănelile de aproape o săptămână, rezultatul e aproape nul. Delegații comisiunei bulgare nu au voit să recunoască că, cadavrul lui Zuică Constantin ar fi fost mutilat cu împunsături de baionetă, după cum a dovedit-o d-rul Popescu în autopsia ce a făcut, și care a fost chemat ca martor în fața comisiei, dând toate explicațiunile, și cu toate declarațiile martorilor oculari, care au povestit cum a fost ucis Zuică Constantin,

Delegații bulgari pun înaintea comisiunei române declarațiunile criminalilor grănicerii bulgari, cari susțin c-au omorât pe Zuică Constantin, când acesta sărise asupra lui Nicolae Nedeff, ca să-i smulgă arma din mână, și că erau deci în legitimă apărare. Membrii comisiunei române se vor duce mâine, în ultima ședință, spre a se semna protocolul lucrărilor.

Ce este mai trist în această afacere, e că bulgarii au reușit ca să decidă pe grănicerul nostru Vorabieff, ce după nume se vede a fi de origină bulgar, și care a fost martor la uciderea lui Zuică Constantin, să dezerteze în Bulgaria și să-l facă să revie asupra primei declarații, într-un chip oarecum favorabil bulgarilor.

Caporalul Miltiade Serafim, șeful pichetului Turk Șmil, care a dezertat în Bulgaria, a fost primit imediat de căpitanul bulgar Dimitrieff, care desfășoară o mare activitate de uneltiri la frontiera de la punctul Turk Șmil până la Kovangilar, ca să compromită soldații români cu fel de fel de promisiuni, chiar și bănești. Primind pe dezertorul caporal român Miltiade Serafim, i-a spus că pe fiecare din cele 8 puști i le va cumpăra cu câte 70 lei, și că-l va face sergent-major în armata bulgară.

[„Universul”, 1 iulie 1914]

3. 2/[15] iulie 1914 Viena, **Analiză a Marelui Stat Major al armatei austro-ungare referitoare la consecințele poziției adoptate de România (neutralitate sau ostilitate) față de perspectiva unui război al dublei monarhii.**

2.07.1914

Strict secret

K. u. K. Șeful Marelui Stat Major, Res. Gsrbs, nr. 2505.

Efectele neutralității sau ostilității României asupra situației militare a Dublei Monarhii și a Triplei Alianțe

Referitor la nota Ex.V. nr. 3025 din 1 iulie 1914 am onoarea ca în cele ce urmează să vă prezint considerațiile mele privind efectele pe care ar trebui să le aibă în războiul european neutralitatea sau o eventuală ostilitate a României asupra puterilor Triplei Alianțe în general și asupra Monarhiei austro-ungare în special.

Efectele se pot defini scurt și la obiect prin faptul că în cazul cel mai favorabil, acela al neutralității României, aceasta ar echivala cu reținerea a 20 de divizii, adică a patru sute de mii de oameni, în vreme ce intrarea României în război de partea inamicilor Triplei Alianțe ar însemna redirecționarea în defavoarea noastră a 40 de divizii, adică a opt sute de mii de oameni.

Tripla Alianță nu ar fi în niciun caz în stare să compenseze această deplasare de forțe, la cărei rezultat l-am sintetizat în anexă, printr-o creștere firească a forțelor sale militare, deoarece creșterea care se produce chiar acum în tabăra inamică – atât în Franța și în Rusia, cât și în Serbia și în România – se realizează la așa dimensiuni și într-un ritm cu care puterile Triplei Alianțe categoric nu sunt în stare să țină pasul.

Comparația numerică între toate forțele militare, așa cum se vede din anexă, va fi influențată și mai defavorabil pentru Tripla Alianță dacă Italia va angaja ani buni de acum înainte efective militare considerabile în Libia, iar o deplină și la timp întrebuintare a trupelor disponibile din regatul italian pentru primele lovituri decisive în războiul purtat de Tripla Alianță se va lovi de mari dificultăți dacă efectivele complete ale acestor trupe nu ne vor fi puse necondiționat la dispoziție pentru țelurile noastre comune.

Prin urmare situația militară a Triplei Alianțe va fi categoric foarte serios afectată de o schimbare de orientare a României, iar acest lucru este cu atât mai grav în privința Monarhiei austro-ungare, ceea ce este mai mult decât evident dacă ținem seama de lungimea și traseul frontierelor și din poziționarea României în raport cu frontul de luptă al Monarhiei noastre împotriva Rusiei.

Armata austro-ungară va purta greul războiului Triplei Alianțe împotriva Rusiei pentru a da posibilitate armatelor germane aliante să obțină rapid un succes decisiv asupra Franței. Această dificilă misiune a forțelor noastre armate ar putea fi executată cu perspective de reușită atâta vreme cât se poate conta pe o colaborare cu armata română care să acționeze în cooperare cu armatele noastre și să atragă asupra ei considerabile forțe rusești.

Și din situația militară și politică așa cum s-a conturat ea în anii 1908 – 1909, prin faptul că nu s-a realizat o anihilare prin forță a Serbiei și Muntenegrului, aceste două regate s-au orientat prin natura lucrurilor spre inamicii Triplei Alianțe, iar consecința a fost că nu s-a limitat în niciun fel misiunea principală a armatei austro-ungare față de Rusia și nici vorbă nu poate fi de vreo reducere a forțelor destinate realizării acestei misiuni.

O schimbare radicală va cunoaște situația generală abia prin reorientarea României! Eventuala neutralitate inițială a României nu numai că va dispensa Rusia de pregătiri militare la granița ei cu România și va permite unor puternice forțe rusești (cel puțin trei corpuri de

armată) să fie întrebuintate împotriva Austro-Ungariei, ci ar putea duce în orice moment la o ostilitate fățișă a României împotriva Monarhiei noastre determinată de aspirațiile naționale ale celei dintâi.

A lua în calcul acest ultim caz și consecințele ce vor rezulta de aici și a aplica neîntârziat contramăsurile de ordin militar ce se impun va fi din acest motiv sarcina primordială și cea mai importantă a conducerii armatei austro-ungare.

Posibilele consecințe ale unei ostilități a României simultane cu războiul Triplei Alianțe nu trebuie căutate doar în efectul moral asupra românilor care trăiesc în Monarhia noastră, ele nu se vor limita doar la pericolul ocupării militare a Transilvaniei, țelul aspirațiilor lor naționale. Aceste consecințe pot avea o amploare mult mai mare și să pericliteze succesul pe principalul teatru de operațiuni, cel rusesc, în cazul în care armata română va acționa ori în colaborare cu forțele sârbești și vor pătrunde spre centrul Monarhiei sau va ajunge rapid în zone în care să pună într-o situație extrem de dificilă forțele austro-ungare care luptă împotriva celor rusești, înainte ca cele dintâi să fie în stare să obțină un succes decisiv împotriva Rusiei.

Din acest motiv se impun cu necesitate măsuri de ordin militar care să împiedice o asemenea pătrundere rapidă a forțelor românești. Cum însă Monarhia noastră, în spiritul obligațiilor ei de aliată va trebui ca în viitorul apropiat să-și concentreze toate forțele pentru lovitura decisivă împotriva Rusiei, rezultă de aici necesitatea imperioasă ca toate căile de acces din România spre Austro-Ungaria să fie blocate prin construirea unor fortificații cu caracter permanent pentru a împiedica o invazie spre Transilvania. În plus este necesar ca efectivele rezultate din sporirea forțelor militare austro-ungare, așa cum se preconizează să se realizeze treptat prin actuala reformare a armatei, să fie utilizate pentru respingerea unei ofensive românești și nu pentru lovitura decisivă împotriva Rusiei.

În situația de acum, în cazul unei reorientări a României, monarhia austro-ungară nu va fi în stare să compenseze sporirea forțelor Rusiei pe care aceasta intenționează să o realizeze atât prin noile ei legi de mobilizare cât și prin utilizarea forțelor destinate inițial să acționeze împotriva României.

În pofida marilor sacrificii făcute pentru fortificarea granițelor și pentru constituirea unor formațiuni de rezervă, nu se va putea evita înrăutățirea situației generale. Din acest motiv trebuie începute imediat și rapid realizate toate măsurile preconizate împotriva României, pentru că doar o alăturare oficială și necondiționată a României la Tripla Alianță ar mai putea fi o garanție în fața unei eventuale ostilități din partea celei dintâi. Cel mai neînsemnat echivoc în acest sens ne impune ca măsurile de ordin militar să fie neîntârziat aplicate.

Viena, 2 iulie 1914

Anexă la Res. Gsbt. Nr. 2505

	Divizii operative			Observații
	Linia I	Linia a II-a	Împreună	
Rusia	59 12/2 ¹⁾	35	94 12/2	* Totalul forțelor combatante, toate formațiunile de rezervă
Franța	48	33 *	81	
Serbia	6 ²⁾	6 1/2 ³⁾	12 1/2	
Muntenegru	4 ⁴⁾	-	4	
România	10	10	20	
Total	127 12/2 d.i. 133	84 1/2	211 13/2 ⁵⁾ d.i. 217 1/2	
La aceasta se mai adaugă eventual și Anglia	6	-	6	** inclusiv 4 ITD provenind din Gbrig. 14 ale corpurilor 15 și 16.
Germania	50	28	78	
Austro-Ungaria	48 **	-	48	
Italia	24	10	34	
Total	122	38	160	

- 1) Trei corpuri în curs de formare: + 6 divizii
- 2) Se intenționează sporirea de la 6 la 10 divizii până în 1918: + 4 divizii
- 3) Se intenționează sporirea de la 6 ½ la 10 divizii până în 1923: + 3 ½ divizii
- 4) Se intenționează sporirea de la 4 la 6 divizii până în 1917: + 2 divizii
- 5) Din acest motiv sporirea în următorii ani va fi: + 15 ½

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 281-286; Publicat în *Österreich-Ungarn Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914*, bearbeitet von Ludwig Bittner und Hans Uebersberger, Viena, 1930, vol. VIII, doc. nr. 10196, p. 399]

4. 5/[18] iulie 1914 Sofia, Telegrama misiunii diplomatice române din capitala bulgară, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, referitoare la incidentele de graniță cu Bulgaria.

No.1427

Sofia, 5 iulie 1914

Confidențial

4 anexe

Excelenței Sale,
Domnului Em. Porumbaru,
Ministru al Afacerilor Străine,

Domnule Ministru,

Încă din ziua de 21 iunie trecut, când am primit instrucțiunile din telegrama cifrată a Excelenței Voastre cu No.18.289, nu am întârziat de a face demersurile cuvenite pe lângă Guvernul bulgar, atrăgându-i atențiunea asupra incidentului dela 18 iunie. La 30 iunie am adresat D-lui Radoslavoff încă o notă asupra incidentului dela satul Kuingiuk, despre care tratează telegrama cifrată a Excelenței Voastre cu No.19.016. Remițând această notă personal D-lui Radoslavoff, i-am adus la cunoștință conținutul telegramei cifrate cu No.19.018 și i-am atras atențiunea nu numai asupra imposibilității Guvernului român de a primi punctul de vedere negativ al delegațiunii bulgare asupra primului incident, dar mai ales asupra necesității urgente de a se pune capăt incidentelor de frontieră prin măsuri grabnice și severe. Am făcut apel la sentimentele de amicitie, pe cari Președintele Consiliului le-a manifestat necontenit pentru țara noastră și l-am rugat, în interesul bunelor relațiuni dintre ambele țări, să-și întrebuițeze toată autoritatea sa de șef al Guvernului pentru ca, neținând socoteală de susceptibilitățile câtorva militari, să acorde nu numai satisfacțiunea la care Guvernul avea dreptul după primul incident, dar încă să insiste pe lângă Colegul său dela Răsboiu pentru ca, pe viitor să se evite orice provocare din partea soldaților bulgari, care ar putea da naștere la incidente periculoase. Am arătat cu această ocaziune dlui Radoslavoff, din propria mea inițiativă, că dacă disciplina grănicerilor noștri nu lasă până acum nimic de dorit, aveam însă informațiuni particulare, cari mă făceau să mă tem de o reacțiune naturală a unor oameni exasperați de atacurile nejustificate și inamicale ale camarazilor lor bulgari. «Îmi fac o datorie de om onest și prieten al Bulgarilor», am spus textual D-lui Radoslavoff, „ca să Vă previn asupra unei stări de lucruri, care nu poate continua, și, de astăzi încolo, îmi iau voia să aduc la cunoștința Excelenței Voastre că noi ne degajem orice răspundere asupra consecințelor ce ar decurge din întârzierea satisfacțiunii ce ni se cuvine asupra primului incident și continuarea provocărilor soldaților bulgari. Orice se va întâmpla pe viitor va cădea numai în sarcina Guvernului Regal”.

Am crezut necesar să-i adresez aceste cuvinte deoarece, după cum arătam în telegrama mea cifrată No.1374 din 30 iunie, am avut impresiunea că Dl Radoslavoff îmi arată oarecare încetineală și indeciziune în felul de a trata chestiunea incidentelor. Trebuie să adaug aci că încă dela 24 iunie, profitând de cererea noastră de a se numi colonelul Daucoff în comisiunea pentru anchetarea la fața locului a incidentului de la Ibrahim Mahle, am avut ocaziunea de a vorbi generalului Boiagiieff, Ministrul de Răsboiu, în prezența Dlui Radoslavoff, despre starea de spirit periculoasă de pe frontieră.

În zilele următoare am mai adesea Guvernului bulgar o notă asupra incidentului din fața Corabiei, despre care tratează telegrama cifrată cu No.19.232 a Excelenței Voastre, din 1 iulie; o alta, la 3 iulie, privitoare la incidentul de la pichetele 48 și 49, despre care tratează telegrama cifrată a Excelenței Voastre cu No.19.496, și încă o notă asupra incidentului de la pichetul „Dragoș-Vodă”, expus în telegrama cifrată No.19.570, din 3 iulie. Această notă, ca și cele precedente, conținea în mod precis instrucțiunile exacte și consiliile date mie de Excelența Voastră. Nu am lăsat nici prin cea mai mică întârziere, nici prin limbajul meu clar și categoric, în limita precisă a instrucțiunilor Excelenței Voastre, ca să se nască cea mai mică îndoială în mintea Bulgarilor asupra atitudinii ferme a Guvernului român. În urma scrisorii particulare, primită dela Dl Secretar General G. Derussi¹⁰⁸, despre care Excelența Voastră are cunoștință, am văzut pe Dl Ministru Apostoloff, cât și pe Dl Dobrovici șeful cabinetului secret al Regelui Ferdinand, și le-am adus la cunoștință conținutul ei, însoțindu-l de toate explicațiunile și argumentele, pe cari le-am crezut necesare, pentru a-i face să priceapă că starea de lucruri de pe frontieră nu mai poate dura, că ea trebuie să înceteze cât mai repede în interesul menținerii relațiilor normale între ambele țări, cari, în fața sistemului de provocațiune evident al autorităților bulgare de la frontieră, s-ar putea turbura în mod serios. Remițând nota de cerere de satisfacțiune asupra incidentului de la 18 iunie/telegrama cifrată a Ministerului No.19.495/, am vorbit în acelaș sens și Dlui Kosseff, Secretarul General al Ministerului de Externe, astfel că pot zice că, de la 3 iulie, am epuizat toate mijloacele posibile în limita atribuțiunilor mele pentru a convinge Guvernul bulgar de realitatea și gravitatea situațiunii.

În tot acest interval nu am lipsit de a ține în curent despre cele ce preced pe reprezentanții Germaniei, Italiei, Austriei și Rusiei, deoarece aflasem că Guvernul nostru le adusese la cunoștință incidentele petrecute și intențiunile sale. Am aflat chiar de la Dl Radoslavoff că Ministrul Italiei de aci i-a adresat o notă cu privire la incidentul de la 18 iunie, în urma cererii baronului Fasciotti.

După cum am telegrafiat ieri seară Excelenței Voastre, cu No.1400, Secretarul General al Ministerului de Externe mi-a adus la cunoștință și am luat notă în scris, de față cu dânsul, despre satisfacțiunea ce Guvernul bulgar era decis să ne dea atât la cererile noastre asupra incidentului de la Ibrahim Mahle cât și asupra incidentelor ulterioare.

După cum anunțam în telegrama No.1400, Guvernul bulgar mi-a comunicat încă de aseară măsurile ce luase cu privire la ofițerii și soldații de pe fruntarie. Ele trebuiau să completeze dispozițiunile anterioare, cuprinse în nota Guvernului bulgar cu No.1831, ce V-am expediat-o cu raportul No.1386. Cum însă Excelența Voastră va observa din conținutul notei Dlui Radoslavoff, No.1871, dispozițiunile luate de către Ministerul de Răsboiu nu corespundeau cu cererile Guvernului nostru de la punctele 2 și 3. Din această cauză am adresat în cursul nopții o scrisoare particulară/ aci alăturată în copie/ Secretarului General de la Externe, prin care

¹⁰⁸ *Gheorghe Derussi* (1870-1931), diplomat român care a îndeplinit multe misiuni peste hotare-consul general al României La Budapesta (1907-1913), ministru plenipotențiar în Bulgaria (1913, după pacea de la București); ministru plenipotențiar în Suedia, Danemarca și Norvegia (1916-1918; 1919) și în Elveția (1919-1921). A fost ministrul Afacerilor Externe în guvernul condus de Take Ionescu (17 decembrie 1921-17 ianuarie 1922), guvern care nu a primit, însă, investitura Parlamentului.

insistam asupra măsurilor de luat în contra ofițerului Teodoroff și sergentului Ivanoff. Astăzi, la orele 12 ½, am fost la Ministerul de Externe, unde mi s-a citit proiectul notei Guvernului bulgar, prevăzut la punctul 5 al condițiilor noastre și am constatat că în răspuns se specifică măsurile disciplinare cerute în punctele 2 și 3. Această notă îmi va fi trimisă în cursul zilei și nu voi lipsi de a o anexa în original la prezentul raport, dacă o voi primi la timp (Această notă cu No.1885 se găsește anexată în original).

Aceste incidente par inexplicabile în cercurile diplomatice de aci și am impresiunea că ele nu sunt provocate cu intențiune de cercurile oficiale bulgare. În afară de starea mentalității Bulgarilor în general, mentalitatea creiată prin presă, prin școală, prin armată și prin imprudențele oamenilor politici bulgari – de a se servi în campaniile lor electorale recente de oarecari presupuse intenții și tendințe, pe cari le-ar avea România de a cotropi Bulgaria, mai este și ceva localnic, care îmi explică până la un punct neputința imediată a autorităților militare conștiente de a tăia scurt starea de spirit periculoasă printre trupele de la frontaria dobrogeană, care a produs întreaga serie de incidente. Această cauză ar fi prezența în capul Ministerului de Răsboiu a generalului Boiagieff, comandantul de până ieri al diviziei a IV-a Preslav, din care sunt recrutați soldații și ofițerii cari fac paza pe frontieră. Generalul Boiagieff se bucură de o mare popularitate printre oamenii din divizia sa. Această legătură între actualul Ministru de Răsboiu și subalterni a făcut pe acești din urmă să-și închipuie că totul le este permis și, că orișice ar face, nu vor pătimi nimic după urma faptelor lor.

S-ar putea presupune însă că aceste incidente sunt organizate de către comitetele turbulente bulgare, poate chiar în legătură cu societatea „Dobrogea”, cari ar voi să arate Europei că chiar granițele dinspre noi, stabilite prin tratatul de la București, nu sunt naturale și trebuiesc schimbate.

Fi-va oare o mână străină amestecată în urzirea acestor incidente? – N-o pot ști aci.
Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

[Arh.M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol.22, f. 17]

5. 6/[19] iulie 1914, București, Raportul atașatului militar imperial-regal, maiorul Alexandru Randa, către feldmareșalul Conrad von Hötendorf, șeful Statului Major General al Austro-Ungariei la București, prin care informează asupra stărilor de spirit în opinia publică românească față de criza internațională declanșată de atentatul de la Sarajevo.

Raportul atașatului militar imperial-regal de la București
[către feldmareșalul Conrad von Hotzendorf]

Rez. Nr. 115, secret

București, 6 iulie 1914

Excelența Voastră!

Așa după cum cu siguranță vă este cunoscut Excelenței Voastre, aproape toate ziarele românești au avut cuvinte calde pentru Înălțimea Sa Imperială [Franz Ferdinand – *n.n.*] și îi sărbătoresc memoria de mare prieten al românilor. Însuși prim-ministrul s-a decis să vorbească în Parlament despre „relațiile de veche și constantă prietenie” ce leagă cele două Case domnitoare și state vecine.

Cu toate acestea, însă, unele panegirice exploatează în mod perfid situația, arătând că, odată cu înălțimea Sa Imperială, a dispărut și ultima rază de speranță privind „dezrobirea

fraților asupriți de dincolo de graniță” și că în viitor românii transilvăneni se vor afla total la discreția nemărginitei samavolnicii a maghiarimii.

Cunoscutul profesor Iorga, care la ședința „Ligii Culturale” din 29 iunie [1914] tocmai refuzase includerea în comitetul Ligii pe motivul că în cadrul acestuia există membri ce consideră că activitatea Ligii trebuie să se rezume la organizarea de manifestații fără nici o legătură cu mișcarea culturală, a spus, după câteva zile, într-un cald discurs funebru rostit în Parlament în memoria înălțimii Sale Imperiale următoarele: „Evenimentele se prezintă astfel încât totul îndeamnă la acțiuni pentru momentul hotărâtor; nu știm și nici nu avem nevoie să știm când va veni ora pe care o așteptăm...” [...]

În ceea ce privește politica externă, aici, la fel ca și înainte, rolul preferat este cel de mireasă curtată și, mai ales, de mare putere. Vizita de la Constanța¹⁰⁹ a alimentat și mai mult grandomania, iar afirmația făcută de țar, la Chișinău, și anume că „Basarabia este înlănțuită de Rusia prin legături izvorâte din inimă și [este] pătrunsă de spiritul rusesc”, nu a avut darul de a trezi la realitate, deși, în general, se pare că nu se bucură de o încredere totală.

De asemenea, și în ceea ce privește domeniul economic, Rusia depune eforturi de a dezvolta cu România. În acest sens am adus deja la cunoștința Excelenței Voastre știrea privind intenția celei de-a doua linii ferate de joncțiune România. (Rez. Nr. 104 din 1914). În plus, acum câteva zile, aproximativ 400 de negustori români Odessa pentru a strânge mai mult relațiile comerciale dintre cele două state. Ziarele elogiază pe larg primirea festivă [de acolo], în timp ce telegramele adresate celor doi monarhi proslăvesc armonia ruso-română.

Următoarele cuvinte ale fostului ministru [Nicolae] Filipescu, reproduse mai jos, ar putea exprima, între altele, atitudinea actuală a cercurilor: „Sprijinul acordat de Rusia ne apare cu atât mai prețios cu cât provine de la o mare putere, aparținând unei grupări politice opuse acelei grupări pe care România s-a sprijinit dintotdeauna. Întâlnirea de la Constanța încununează acțiunile minuțios pregătite de diplomația Rusiei și cea a României. Cu toată apropierea dintre Rusia și România, politica României, după părerea mea să rămână independentă. Având în vedere acest scop, sper că, în ciuda contradicțiilor existente, putem avea relații bune și cu Austria”.

De „grația” relațiilor de bună vecinătate bucura numai dacă Monarhia noastră va rămâne surdă la pretențiile bulgare. În cazul că vom sprijini Bulgaria, România – după cum presimt – va trece fără nici o reținere în tabăra rusească.

Având în vedere inexistența unor date certe și mai ales, faptul că nu se cunoaște încă direcția în care se îndreaptă firele atentatului, este dificil de prevăzut ce poziție va adopta România în cazul unui conflict între Monarhie și Serbia. Deși atentatul este supus celei mai aspre condamnări generale, nu am încredere în sentimentele poporului de aici!

După părerea mea, dacă nu intervine ceva deosebit, România va continua, în planul politicii, „să alerge după doi iepuri” atât timp cât acest lucru va fi posibil; o astfel de politică este, de altfel, foarte comodă, întrucât în cazul unei complicări a situației politice, aderarea, la timpul oportun, la forța cea mai puternică poate aduce avantaje sigure.

Deși o personalitate cunoscută mie și care nutrește sentimente prietenești față de noi s-a exprimat chiar astăzi că o cotitură a opiniei publice în favoarea Monarhiei se va produce mai repede decât bănuiesc, acest lucru nu mă determină, după tot ceea ce am trăit aici până acum, să fiu puțin mai sceptic în această privință.

¹⁰⁹ Este vorba de vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța și a familiei imperiale care a avut loc la 1/14 iunie 1914. Din suita imperială a făcut parte și Serghei D. Sazonov, ministrul de externe. Țarul s-a întâlnit cu regele Carol I, iar premierul Ion I.C. Brătianu a discutat și la București, a doua zi, cu ministrul de externe rus. După încheierea convorbirilor cei doi au făcut o călătorie până la Predeal, depășind în mod premeditat frontiera româno-austro-ungară în după amiaza zilei de 3/16 iunie 1914.

În ciuda celei mai prietenoase atitudini a unor ofițeri, nu pot împărtăși părerea că ne bucurăm de multe simpatii în cadrul armatei române. Ca dovadă, este suficient să amintesc faptul că – așa după cum v-am raportat cu puțin timp înainte – nu mi s-a trimis nici o invitație pentru a participa la depunerea de coroane la monumentul lui Suvorov¹¹⁰.

Absența aparent nemotivată a unor înalte autorități militare și a inspectorului general [al armatei] la Recviemul organizat aici sâmbăta trecută în memoria moștenitorului Tronului nostru vine să-mi confirme presupunerile. Faptul a fost sesizat de însuși prim-ministrul și ministrul de Război, Brătianu, care – vizibil afectat de impresia penibilă creată după apariția membrilor Curții [Regale] – m-a întrebat dacă au fost invitați și generali. I-am răspuns afirmativ, adăugând că am alcătuit lista invitaților împreună cu șeful de cabinet de la Ministerul de Război.

Curcile deputaților consideră că sursa diferendelor dintre noi și România este reprezentată de Excelența Sa contele [Leopold von] Berchtold. Se afirmă că el, ca prieten declarat al Bulgariei, a înăbușit pretențiile României și că i-ar fi împedit pe români să decreteze mobilizarea, dacă însuși Majestatea Sa Împăratul nu s-ar fi opus etc. Că în multe privințe am satisfăcut pretențiile [românilor – *n.n.*], cum au fost livrarea de hărți, armament și muniții sau accelerarea transportului de material de război pe teritoriul nostru, opinia mai amintește sau nu vrea să-și amintească.

Ministrul plenipotențiar român la Viena, prințul Mavrocordat¹¹¹, s-a exprimat nu de mult în fața unei rude: „Contele Berchtold este față de mine extrem de amabil, vorbește cu mine despre orice lucru, dar politică nu”.

Consider însă că nici în cazul unei reorientări a politicii externe nu se vor înregistra modificări favorabile în planul opiniei publice; românii au avut în anul 1913 un prea nemeritat noroc.

Rugându-vă să binevoiți a mă scuza pentru această formă, având în vedere că nu am prea multă experiență la mașină [de scris – *n.n.*], sunt cu venerație al Excelenței Voastre cel mai supus.

Maior Randa

[Feldmarschal Conrad, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923, p. 27-29; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 80-83]

¹¹⁰ Inițiativa ridicării unui monument în memoria generalisimului rus Alexandr Vasilievici Suvorov (1729-1800) a venit din partea Societății Istorice Militare Ruse, care a declanșat formalitățile legale în iunie 1911. Locul ales al amplasării monumentului a fost comuna Dumbrăveni, întrucât, în anul 1788, generalul rus a câștigat două mari victorii împotriva turcilor la Focșani și la Râmnicu Sărat. Inaugurarea statuii a avut loc în prezența unei Comisii Militare ruse și române în anul 1913. Monumentul avea dimensiuni impresionante, fiind încadrat de un grilaj de fier forjat, executat cu un rafinament artistic având în jur bordură de beton cu răzoare de flori. Statuia îl reprezenta pe Suvorov călare pe un cal de stepă cu bicornul în mână rostind „Să ne ajute Dumnezeu vitejilor. Ura!”. Statuia a fost montată pe un soclu de granit roșu de Finlanda ce era înconjurat de trei basorelieuri în bronz. Pe basorelieful central era reprezentată bătălia cavaleriei ruse la Câmpul Mielor, basorelieful din stânga reprezenta pe cazacii și grenadierii ruși intrând în cetatea otomană și producând o panică groaznică, iar basorelieful din dreapta îi reprezenta pe husarii din Regimentul IV al prințului de Coburg, în partea stângă fiind reprezentat prințul călare, având în spate cavaleria de rezervă. În anul 1916, în condițiile ocupării de către trupele Puterilor Centrale, inclusiv a localității Dumbrăveni, rușii au demontat statuia și basoreliefurile și le-au trimis în Rusia. Ele au fost remontate la Odessa, iar mai târziu la Ismail. În anii '50, comuna Dumbrăveni a fost denumită Suvorov. Cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la victoria lui Suvorov, monumentul a fost restaurat de Comisia Monumentelor Istorice și Artistice a Academiei R.P.R. În anul 1959, a fost ridicat o copie a monumentului în centrul comunei Dumbrăveni. Noua statuie este opera sculptorului Marius Butunoiu.

¹¹¹ *Edgar Alexandru Mavrocordat* (1857-1934), diplomat. A funcționat ca ministru plenipotențiar în mai multe capitale europene: Belgrad (1905-1906); Amsterdam (1906-1911); Viena (1911-15 august 1916); Tokyo (1921-1927).

6. 8/21 iulie 1914, Berlin, Telegrama misiunii diplomatice române, semnată Alexandru Iakovky, privind rezultatul întrevederii dintre ministrul sârb și Gottlieb von Jagow¹¹², ministrul de externe german, referitoare la tensiunea dintre Serbia și Austro-Ungaria în urma atentatului de la Sarajevo.

LEGAȚIUNEA REGALĂ A ROMÂNIEI

Nr. 1036

Anexe I

Confidențial

Berlin, 8/21 iulie 1914

Excelenței Sale
Domnului E. Porumbaru
Ministru al Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Guvernul din Belgrad cu drept cuvânt îngrijat de atitudinea cominatorie a presei austro-ungare, a trimis la 6/19 iulie a.c. reprezentanților săi în străinătate o telegramă circulară, dîndu-le însărcinarea de a atrage bunăvoința atențiune a guvernelor respective asupra următoarelor puncte: Campania inaugurată de presa austro-ungară imediat după săvârșirea atentatului de la Sarajevo, exagerările acelei prese, atacurile ei violente și cîteodată nedrepte la adresa Suveranului Serbiei și Guvernului sârbesc au provocat în presa sârbă neoficioasă o campanie contrară pe care Guvernul din Belgrad o desaproabă și o regretă, dar pe care se găsește în imposibilitate de a o înfrîna, în vedere că libertatea presei este garantată de însăși constituțiunea Serbiei. În fara unei cereri concrete speciale și în vederea convențiunii judiciare astăzi în vigoare între Serbia și Austro-Ungaria, guvernul din Belgrad este hotărât a face tot ce-i va sta în putință pentru a aduce în fața justiției sârbești pe autorii sau complicii atentatului de la Sarajevo. El este decis a contribui în măsura posibilului la stingerea focarelor de agitațiune care ar putea să periclitizeze liniștea și buna stare de lucruri în Monarchia Austro-Ungară, sub o singură rezervă și anume cererea Guvernului austro-ungar nu va trebui să atingă demnitatea și onoarea Serbiei. Sub această unică rezervă Guvernul din Belgrad declară că este gata de a face tot ce-i stă în putință pentru a satisface cererea Austro-Ungariei.

Însărcinatul de Afaceri al Serbiei a comunicat ieri Secretarului de Stat la Departamentul Imperial al Afacerilor Străine punctul de vedere al Guvernului său. Iată ce am putut afla de la însuși Dl. Iovanovici despre această întrevedere. Dl. de Jagow a ascultat cu deosebită mulțumire expunerea reprezentantului Serbiei relativ la intențiunile pacifice ale Guvernului său față de Monarchia Austro-Ungară. A declarat D-lui Iovanovici că pînă acum nu cunoaște textul notei pe care Guvernul din Viena are intenția de a o adresa celui din Belgrad și că prin urmare nu se poate rosti asupra acestei chestiuni. A adresat D-lui Iovanovici oareșicare observațiuni asupra sprijinului pe care agitațiunea pan-sârbă îl găsește la Belgrad și inconvenientelor care rezultă din acest fapt cu privire la restabilirea unor relațiuni normale între ambele state. Tot ca o piedică la realizarea acestui scop dorit de Germania este și faptul că Austria învinuiește pe sârbi de a susține pe respeculații albaneji și de a periclita astfel starea de lucruri pe care Austria o dorește în Albania. Dar Dl. de Jagow ar fi adăogat că astăzi Grecia cauzează Austriei mult mai mult necaz în Albania de cât însăși Sârbia, din cauza sprijinului vădit pe care-l dă răsculaților epiroți cari pun astăzi în joc existența Statului albanez.

¹¹² *Gottlieb von Jagow* (1863-1935), diplomat german, ministrul de externe al țării sale în perioada 1913-1916. După unele cercetări (Friedrich Katz, istoric american de origine austriacă), el a fost principalul artizan al unui război dintre SUA și Mexic, ceea ce a provocat, în cele din urmă, intrarea americanilor în Primul Război Mondial.

Dl. Iovanovici păstrează o impresiune mai mult favorabilă de întrevvedereea sa cu Dl. de Jagow și crede că acesta va interveni la Viena pentru a se modera tonul agresiv al presei austro-ungare față de Serbia și a se potoli întrucâtva agitațiunea condusă de partidul militar care gravitează în jurul Generalului Konrad von Hoetzendorf și urmărește scopul de a se folosi de slăbiciunea momentană a Serbiei pentru a zădărnici pentru mult timp aspirațiunile naționale ale acestei țări.

Punctul de vedere al Guvernului german și-a găsit o manifestare concretă în comunicatul oficios, „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” din 6/19 iulie a.c. ce am onoarea a Vă trimite în alăturare.(nu se publică – n.n.)

Curcile diplomatice de aci cred că acest comunicat are nu numai de scop să stabilească punctul de vedere al Germaniei și modul său de a judeca conflictul pendinte între Austro-Ungaria și Serbia, dar și de a atrage luarea aminte a Rusiei asupra faptului că dificultățile pendinte între Austro-Ungaria și Serbia trebuiesc să fie rezolvite prin negocieri directe între ambele state interesate fără intervenirea unei puteri străine, lucru care dacă s-ar întâmpla, ar putea să provoace o intervenție similară a Germaniei în favoarea Austro-Ungariei.

Comunicatul oficios german a fost primit la Viena cu o deosebită mulțumire.

Alexandru Iakovaky

[Arh. M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol. 9, f. 40-41]

7. 9/[22] iulie 1914, Turtucaia, Telegrama prefectului de Călărași, Ion Cămărășescu, adresată ministrului de interne, referitoare la incidentul româno-bulgar de la punctul Hagi Faclar.

MARELE STAT MAJOR

Confidențial

No. 493

Anul 1914, luna iulie, ziua 9

TELEGRAMĂ

Prezentată la Turtucaia s. 636, 22/7, 12.40

Urgentă

**D-lui Ministru de Interne,
București**

La ora 5 dimineața o patrulă de trei grăniceri români se întorcea la pichetul Nr.50 venind chiar pe linia de frontieră din direcția pichetului Nr.49. Când patrula ajunsă la o depărtare de 250 metri de pichetul respectiv bulgar sentinela acestuia trase două focuri asupra ei. Câte trei grăniceri români se culcară imediat la pământ, începând a trage la rândul lor atât asupra sentinței cât și asupra celorlalți unsprezece soldați bulgari care eșiți din pichet la alarma dată deschiseră un foc violent. În același timp oamenii pichetului nostru se culcară în linie de trăgători și ripostaseră destul de viu. Numărul focurilor nu întrece însă una sută cartușe. Soldatul bulgar Stefan Stefanov căzu rănit la coapsă camarazii lui fugind în dezordine în pichet focul încetă din ambele părți. Curând sosi la fața locului Locotenentul bulgar Coleff comandantul sectorului a cărui reședință este de mai multe zile la pichetul din dreptul punctului de frontieră Hagi Faclar. După o oră sosită colonelii Ștefănescu și Rujinski, căpitanul Buricescu și cu subsemnatul. Locotenentul Colef anchetase și plecase ne îndreptarăm spre pichetul bulgar urmați de câți-va grăniceri români cărora luasem declarațiunile precise. Când ne apropiarăm de pichetul bulgar ești soldatul Gheoghe Nicoloff urmat de câți-va camarazi fugind toți spre noi cu baionetele la

armă cu strigăte și amenințări. Gheorghe Nicoloff roșu cu masca încruntată plină de sudoare profera strigăte în limba română: (Stai, stai nu voinicii voștri nu e război la noi, noi de 7 luni prieteni patrula voastră tras la noi dacă vrem război noi mobilizăm mobilizare regulată).

Pentru a risipi temerile lor colonelul Ștefănescu ordonă patrului noastre să se reîntoarcă la pichet. Unul dintre grănicerii bulgari avu atunci frumoasa mișcare de a arunca arma lui din mână, ceilalți cinci o păstrau însă zicând: nu frică la noi, noi nu vrem război! După un schimb de țigări și de tutun cu ofițerii noștri soldatul Gheorghe Nicoloff tremurând încă sub impresiunea sguđuitoare a focului și mai ales a rănei camaradului lui începu a istorisi incidentul. Declarațiunile sale coincid în totul cu declarațiunile grănicerilor noștri cu excepțiune că susține bine înțeleș că patrula noastră ar fi pus arma la ochi cea dintâi și de departe. Or, din pricina însăși topografiei terenului această afirmațiune este o absurditate. Cu o profusiune ridicolă de argumente făcu istoricul bunelor sale relațiuni cu soldații pichetului român. Cu mare greutate însă consimți a mărturisi și că avuseseră un rănit plecând capul în jos, sub povara răspunderii sale de provocator.

Încă ultima lui declarațiune: noi am tras numai trei focuri în aer și am încetat pentru că D-l locotenent care venea în fugă ne-a ordonat să încetăm. Subsemnatul afirm pe onoare că aceste sunt declarațiunile soldatului. Or, întregul personal din punctul Hagı Faclar declară că a văzut pe Locotenentul Coleff eșind din pichetul său la auzul primelor focuri și alergând spre locul incidentului. Dacă se ține seamă că sunt 2 kilometri 600 metri în linie dreaptă de la punctul Hagı Faclar și până la pichetul Nr. 50 se poate lesne constata că versiune de peste frontieră este și de data această inventată și ridicolă. La sfârșitul convorbirei aproape toți soldații bulgari depuseră armele lor pe jos și se arătară destul de concilianți. Am așteptat timp de o oră pe locotenentul Coleff invitat de noi să vie pentru a face constatări comune, dar D-sa nu a venit. Ar fi de dorit că în asemenea cazuri prima anchetă sumară să se facă în totdeauna de comun acord de către ambele părți. Este singurul mijloc de a se stabili adevărul. Dacă cineva cutează să pună la îndoială asupra cui cade vina provocării rog bine voiți cere pe cale diplomatică să vi se pună la dispozițiune o fotografie a soldatului bulgar Gheorghe Nicoloff.

Prefect,
Ion Cămărășescu

Nr. 2383

[A.M.R., fond 948, Secțiua a II-a, dosar nr. 277, f. 78-79]

8. 9/[22 iulie] 1914, București, Editorialul *Prietenia cu Austria* al lui Constantin Mille¹¹³; știri și analize despre incidentele de frontieră dintre români și bulgari, publicate în ziarul „Adevărul”.

Prietenia cu Austria

Austria – cucoană mare în ale politicii externe – cică plănuiește ca să ne silească să ne lămurim situațiunea față de ea. Ori suntem, ca și în trecut cu dânsa și atunci ea înțelege că trebuie

¹¹³ *Constantin Mille* (1861-1927), ziarist, scriitor, avocat și militant socialist. Studiază la Universitatea din Iași de unde este exclus pentru ideile socialiste. Continuă studiile la Bruxelles, unde și-a luat doctoratul în drept. În 1884, s-a întors în țară și a practicat avocatura, concomitent cu implicarea în mișcarea socialistă. În 1893 și-a început colaborarea la „Adevărul”, iar, în 1895, a devenit proprietar al acestui organ de presă. În același an a demisionat din Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România. În 1904 a fondat un alt ziar „Dimineața”. După declanșarea războiului a susținut aderarea României la Antanta. În 1916, după intrarea României în război a închis cele două ziare. Le-a redeschis în 1919, după ce s-a reîntors în țară de la Paris. În 1920 a vândut ziarul „Adevărul” bancherului Aristide Blank și a fondat ziarul „Lupta”. În 1922 a încetat să mai conducă ziarul „Dimineața”. A murit la 20 februarie 1927, fiind înmormântat la cimitirul Bellu.

să fim orbește sub aripile pajurei cu două capete, ori înțelegem să discutăm chestia și atunci, vasăzică, pentru dânsa, că suntem împotriva-i și va vedea ce are de făcut.

Așa vorbește presa oficioasă austriacă – deci așa vorbește Austria oficială – domnii diplomați cu două rânduri de nasturi, de la Ballplatz – și bineînțeles că, în loc să ne apuce colica fricei, noi râdem pentru că ne-am deprins cu astfel de sperieturi și cu politica celor dela Viena, care sunt grozavi în amenințări, dar când este vorba de fapte, ne-aduc aminte cântecul popular vechi: „Neamț fricos, Lasă pușca jos”.

Dar dacă scriem aceste rânduri, nu este pentru a ne răzoi față de vecinii noștri. Noi avem ceva mai bun de făcut: să ne căutăm de treabă. Treizeci de ani am fost – am avut prostia să fim – cu Austria și toată lumea știe că n-am folosit nimic, fiindcă Austria înțelege în chip ciudat alianțele: a lua dânsa tot și a nu da aliaților nimic. Astăzi, din fericire, ne-am luat libertatea de acțiune. Pentru Austria – simplistă la cugetare – a nu fi cu ea este a-i fi împotriva, ceea ce nu-i totdeauna adevărat. E foarte cu putință să fim din nou cu Austria și cu întreita alianță, dar nu așa orbește cum am fost, ci cu anume condițiuni, bine, clar și categoric stipulate și tot astfel de bine, de clar și de categoric aduse la îndeplinire. E tot așa de posibil ca să fim cu întreita înțelegere, dar iarăși nu pe veresie, ci cu clauze bine stabilite în ce anume condițiuni, dând și noi și dându-ni-se și nouă.

Așa fiind, dacă Austro-Ungaria ținea așa de mult la prietenia noastră, trebuie să-și dea seama că pe gratis n-o mai poate avea. Și mai cu seamă România va refuza să stea alături cu împărăția vecină, cât timp soarta românilor de peste munți nu va fi regulată și îndulcită. Austria – bolnavul de astăzi – ori va pieri și aceasta în curând – ori va fi un stat federalist, în care toate naționalitățile să capete individualitatea lor. Aceasta cerem noi pentru românii de peste munți, aceasta de altfel cer și dâșii, căci idealul unei Români mari va veni odată, dar va veni când totul va fi copt, fie că ideea unei Austro-Ungarii federale nu va reuși, fie când alte împrejurări vor desface imperiul habsburgic și toate naționalitățile din care se alcătuiește se vor alătura de patriile lor mume.

Până atunci, prietenia austro-română nu-i cu puțință decât cu regularea soartei fraților noștri de peste munți. Dacă Austria va rămâne roaba politicii celor de la Pesta, totul este pierdut pentru dânsa și în prima linie amiciția României. Făcând aceasta bineînțeles nu ne vom arunca – negreșit și ca o urmare fatală – în brațele Rusiei, ci, până când vom găsi clipa favorabilă, vom aștepta evenimentele și nu vom fi provocatori pentru nimeni, nici față de Austria, nici față de Rusia. Austria însă va trebui să se convingă că a trecut vremea când ne încânta cu migdale amare și când ne amenința și noi ascultam de frică. De toate acestea Austria trebuie să se convingă și atunci îi va fi mai ușor să trateze cu România, dar pe picior de egalitate.

Const. Mille

Vecini nesiguri!

Cu toate că e ceva turbure în provocațiunile pichetelor bulgare, noi tot avem speranța și exprimăm dorința ca ele să înceteze. Nu mai puțin adevărat însă este că atât când venise la ordinea zilei chestia ostroavelor cât și acum, bulgarii s-au dovedit și dovedesc a fi vecini nesiguri, față de care ești nevoit să trăiești mereu cu arma la picior. În deosebire de bulgari, românii sunt vecini siguri. Politica noastră a fost și rămâne francă, leală. Când am avut de formulat vreo pretenție, am afirmat-o sus și tare și am legitimat-o înaintea lumii întregi așa fel că cu toții au sfârșit prin a ne recunoaște dreptatea.

Bulgarii, atât în chestiunea vechii Dobroge, cât și acum, după tratatul dela București, în chestia noii Dobroge, au preferat politica ascunsă, precum în tot timpul crizei balcanice au preferat politica echivocă a târăgănilor care a determinat expediția noastră militară. Abia a putut realiza un împrumut după război și în opinia publică bulgară se observă o schimbare de atitudine, pe care să sperăm că guvernul dela Sofia nu o va secondă.

Dacă provocațiunile pichetelor bulgare de frontieră au vreun înțeles politic față de populația bulgară din Dobrogea nouă, apoi aceasta este pur și simplu criminal din partea acelor care ațâță această populație, deși știu bine că nimic nu va fi prea scump pentru România, când ar fi vorba să menție integral roadele păcii de la București.

Toată lumea a putut constata calmul cu care opinia publică și presa din România și-a stăpânit indignarea față de primele provocațiuni ale pichetelor bulgare. Nu noi avem vreun interes ca asemenea incidente să se întindă de-a lungul întregii frontiere. Dacă Bulgaria vrea să facă dovada că nici ea nu are acest interes și că vreo mână străină mașinează îndărătul și fără voia ei, atunci va găsi mijloacele de a pune capăt repede și cu lealitate unor incidente care acreditează tot mai mult în Europa reputația bulgarilor de vecini nesiguri.

Provoacățiunile pichetelor de la frontieră au venit la timp spre a arăta cât de vrednici de interesul anchetei Carnegie sunt bulgarii. Această anchetă în care doi publiciști francezi s-au lăsat așa de ușor induși în eroare, va avea epilogul ei la conferința de la Haga.

Acolo se va putea ilustra și cu ultimele incidente de la frontiera bulgară felul de a proceda al bulgarilor față de vecinii lor români, cărora nu ar trebui să uite niciodată ce le sunt datori ca unor vecini la care și-au găsit refugiu și sprijin în ceasurile cele mai grele ale luptelor pentru independența Bulgariei.

În jurul incidentelor de la graniță. Ciocnirile au încetat. Regele Ferdinand regretă.

D. general Râmniceanu raportează ministrului de război

De ieri nici un nou incident de graniță nu s-a mai iscat pe linia de frontieră. Cel puțin în regiunea punctului Kaliakra se observă la pichetele bulgare cea mai completă liniște. În timpul nopții trecute, grănicerii noștri au dovedit o atitudine pe care autoritățile noastre o relevează cu toată lauda. Un moment n-a șovăit în ei sentimentul de datorie.

Au stat toată noaptea veghind la post și ținând într-o continuă observație toate mișcările soldaților de la pichetele bulgare. Sub ploaia de gloanțe a provocatorilor, grănicerii noștri n-au răspuns decât atunci când îndrăzneala agresorilor depășea o anumită limită. De notat este și faptul că soldații bulgari. apăreau în massă la pichetele lor, dar părăseau pichetul imediat ce li se răspundea de la pichetele noastre.

În urma atitudinii hotărâte a grănicerilor noștri, încercările nechibzuite ale soldaților bulgari, – în majoritate elemente de rezervă, după cum ni se asigură de către un distins ofițer – au lost zădărnice.

Disciplina pe care comandanții trupelor bulgare n-au știut să o impună soldaților lor, li s-a impus prin eficacitatea tirului soldaților noștri. Un membru al guvernului ne-a comunicat că, pentru fapta nechibzuită a soldaților bulgari de la graniță, guvernul nostru a primit cea mai bună satisfacție:

Un trimis al regelui Ferdinand a venit la legațiunea noastră din Sofia, ca să exprime în numele suveranului și al guvernului bulgar scuze pentru cele întâmplare la graniță.

Încăierările la graniță, m-a asigurat distinsul personaj, vor trebui să înceteze cât de repede, fiindcă Bulgaria riscă să-și compromită și împrumutul pe care cu atâta greutate a reușit să-l contracteze. De acest fapt își dau perfect seama oamenii de la Sofia, dar ceea ce este regretabil e că în toată Bulgaria domnește o adevărată anarhie, provocată de curente nefericite care dintr-o zi într-alta pot duce Bulgaria la un nou dezastru.

Se pun multe speranțe în angajamentele pe care guvernul din Sofia le-a luat pentru potolirea mișcărilor provocatoare din Bulgaria, mai ales că în urma ciocnirilor avute pe linia de frontieră, trupele de rezerviști bulgari care au fost aduse pe la pichete s-au arătat foarte nedisciplinate, atacând pichetele noastre în bande.

Totuși măsurile luate pentru paza frontierei continuă. Noi întăriri s-au trimis pe toată linia. Grănicerii noștri sunt cu desăvârșire enervați de ordinele și sfaturile ce li se dau ca să fie prudenți, liniștiți și să nu atace decât în cazul când ar fi provocați. D. general Râmnicăneanu, comandantul corpului de grăniceri, a sosit ieri în Capitală spre a raporta primului ministru și ministrului de război asupra incidentului. Aseară, d. I. Brătianu, ministru de război, care a sosit la Sinaia, a primit pe d. general Râmnicăneanu într-o lungă audiență.

Incidentele de ieri. Note din cercurile oficioase. Un avertisment cu tâlc

Presa oficioasă e foarte greoaie în ce privește înregistrarea evenimentelor de la frontieră. E destul să spunem că incidentul de la pichetul 56 de lângă Turksmil, unde au fost împușcați 4 bulgari, incident care s-a petrecut vineri seara, este înregistrat abia acum, luni, de oficiosul francez al guvernului.

În același număr de aseară oficiosul guvernului declară că zvonurile despre noile incidente, petrecute duminică noapte, n-au fost încă confirmate în mod oficial. Ziarul înregistrează zvonul, care a fost adus ieri dimineață de ediții speciale, asupra grănicerilor noștri, și că aceștia ar fi împușcat trei bulgari, și adaugă că până la orele 3 jum. prefectul de Durostor n-a aflat nimic despre acest zvon, care probabil că e inexact.

S-ar fi convenit ca guvernul să fie ceva mai repede informat, – și până la orele 3 jum. să poată dezminți categoric aceste incidente care se spunea că s-au întâmplat încă în cursul nopții. Guvernul confirmă însă cele petrecute la pichetul 57, și anume: Un bulgar, travestit în costum turcesc, a încercat să treacă pe furiș frontiera. Grănicerii noștri au tras cinci focuri de armă asupra lui. Grănicerii bulgari n-au răspuns. Individul travestit a fost rănit; el a putut totuși fugi.

Din cauza dificultăților care se întâmpină cu aflarea știrilor în această chestie, se face un mare rău: se înlesnește acreditarea tuturor zvonurilor, foarte explicabile în asemenea împrejurări. Ar fi în interesul general ca guvernul să se gândească la un mijloc ca știrile oficiale de la frontieră să fie transmise mai din vreme.

E de relevat că „Independența română”, discutând într-un articol cele ce se petrec în Bulgaria, ține să accentueze din nou că guvernul din Sofia nu poate fi făcut responsabil de aceste incidente. „Guvernul din Sofia, spune oficiosul guvernului român, urmează o politică de concilianță, și incidentele trebuie atribuite unor cauze oculte. Guvernul din Sofia nu trebuie să dea impresia că este incapabil să pună capăt unor anumite agitații, de ordin interior sau exterior, orideunde ar veni ele”.

Pare curioasă această repetată și insistentă aluzie a oficiosului nostru la anumite influențe străine care s-ar exercita acum în Bulgaria. Trebuie să mai relevăm avertismentul pe care îl conține ziarul oficios la adresa Bulgariei, ca să se reculeagă, căci o politică de aventuri se va izbi de blocul Tratatului din București, și n-ar avea decât cele mai funeste urmări pentru Bulgaria.

Bulgarii refuză să deschidă linia graniței

În cursul zilei de ieri, comandantul corpului de grăniceri a luat dispozițiunea să deschidă linia de graniță. De partea noastră linia graniței a fost deschisă timp de câteva ore. Cerându-se și comitațiilor bulgari, care sunt înșirați pe toată frontiera în linie de trăgători, să deschidă linia de frontieră, ei au refuzat. Acest refuz este o dovadă că în dosul liniei de frontieră se găsesc trupe bulgare.

Bulgarii își întăresc linia de graniță

Ni se comunică că, pe tot întinsul liniei de frontieră, trupele bulgare se ocupă cu lucrări pentru întărirea graniței, despre partea Bulgariei.

Ce telegrafiază un corespondent din Sofia

Viena, 7 iulie

„Neue Freie Presse” află din Sofia că, conflictele la granița româno-bulgare, care se repetă aproape zilnic, sunt viu comentate de cercurile politice. De la graniță vin știri că atacurile asupra posturilor bulgărești au fost pregătite de patrurile românești. Schimbul de vederi de până acum între d-nii Radoslavoff și Brătianu se face în mod foarte conciliant. Ministrul român la Sofia și-a întrerupt concediul și va sosi azi la Sofia.

Manifestația de la ministerul de război

Ieri după-amiază, s-a prezentat la ministerul de război un grup de cetățeni, cerând să li se comunice unde să se adreseze pentru a fi încorporați și trimiși la graniță contra invaziunii bulgarilor. Apoi toți au început să cânte cântece patriotice, „Deșteaptă-te Române”, „Trăiască Regele”, făcând o vie manifestație în fața ministerului de război. Comunicându-li-se din partea ministerului de război că nu este nevoie până în prezent de ajutor, toți cei de față s-au împrăștiat în liniște, așteptând cu nerăbdare momentul când vor fi chemați.

Sosirea de trupe bulgare la frontieră se confirmă.

Un vapor austriac transportă trupele bulgare

Silistra, 7 iulie

Azi se confirmă că la graniță sosesc de ieri trupe bulgare, dovedind cu aceasta rolul lor de provocatori, rol ce s-a stabilit de la primul incident care a costat viața soldatului nostru Zuică Constantin. Pe lângă aducerea de trupe numeroase bulgarii au închis și frontiera de-a lungul ei, cauzând pagube locuitorilor care în mare parte au tarlale de secerat parte dincolo și parte dincoace de frontieră. După ce se va clarifica situația vinovații vor împlini pagubele la timp. În vederea acestor mișcări de trupe, autoritățile noastre au mai adăogat la graniță un număr de 400 grăniceri și se păstrează de toți un calm desăvârșit, ceea ce se poate observa și printre locuitorii din oraș și județ.

Totuși sătenii se interesează de incidentele survenite și au cerut să li se aducă și lor ziare românești, care pătrund pe la sate într-un număr restrâns.

Ancheta asupra ultimului incident sângeros pe care l-am relatat nu a progresat. Generalul Basarabescu și prefectul Cămărășescu s-au reîntors la Silistra, iar generalul Râmniceanu a plecat la București. E de relevat că vaporul austriac a încărcat trupe bulgare din susul Dunărei, trupe pe care le-a adus la Rusciuk întârziind cu cinci ore sosirea sa în cursa obicinuită la Silistra. Autoritățile noastre au lăsat deschise toate căile de la graniță, cu toate că bulgarii au închis orice punct de comunicare.

Ieri s-au predat autorităților noastre 6 dezertori bulgari. Dezmint categoric știrea publicată de un ziar din Capitală că s-ar fi chemat prin bătăi de tobă rezerviștii și concediații care fac parte din trupele cadrilaterului.

Presa germană și incidentele dela frontiera dobrogeană

Frankfurt, 7 iulie

Corespondentul din Sofia al lui „Frankfurter Zeitung” comentează conflictele de la granița româno-bulgară, reamintind ura adâncă a bulgarilor din nord din cauza invaziei românești din anul trecut. Cercurile politice doresc însă bune relații cu România. Ar fi deci de datoria României să trateze pe vecina ei umilită cu mai multă răbdare. Din București vin însă note diplomatice energice și ca răzbunare și în scop de intimidare au avut loc în cursul nopții năvăliri românești pe teritoriul bulgar. Corespondentul, care ne e, după cum se vede, destul de dușmănos, afirmă că guvernul bulgar se silește să reducă incidentele de la graniță la simple chestiuni

militaro-administrative, dar printre deputați este multă enervare și nu se știe ce repercursiuni vor avea aceste incidente asupra populației.

Bulgaria cere o anchetă internațională

Sofia, 7 iulie

Printr-o notă verbală remisă legațiunii României, guvernul bulgar cere o anchetă internațională, făcută de atașajii militari străini din Sofia sau București, după alegerea guvernului român, cu privire la recente incidente de la frontiera româno-bulgară.

Bulgaria propune depărtarea posturilor de grăniceri

Frankfurt, 7 Iulie

„Frankfurter Zeitung” află din Sofia, că guvernul bulgar s-a adresat la București cu propunerea ca grănicerii care până acum stăteau la 50 pași depărtare să fie pe viitor retrași la 200 de pași.

[„Adevărul”, 27, nr. 8914, miercuri 9 iulie 1914]

9. 9/[22] iulie 1914, București, Însemnări ale generalului Alexandru Iarca despre reuniunea unor lideri politici și generali ce avea drept scop să repartizeze creditul de 107 milioane, votat de parlament.

La 9 Iulie 1914, sunt chemat la Sinaia (eram subinspector al armatei) într-un Consiliu prezidat de A. S. Prințul Ferdinand, și, din care făcea parte și D-l Brătianu, ca Ministru de Războiu, precum și Generalii Culcer¹¹⁴ și Zotu [Zottu]. Era vorba să hotărâm repartuția creditului de 107 milioane ce se votase de curând pentru armată. Cu o mare iuțeață totul s-a terminat fără nici o discuțiune serioasă, după placul D-lui Brătianu. Opușcare s-a făcut numai când a venit vorba de a se da din creditul de 107 milioane câteva milioane pentru îmbrăcămintea armatei, repartizate pe patru ani. Foarte surprins atât de faptul că n-aveam nici o îmbrăcămintă în depozite, cât și de timpul lung în care puteam avea ceva, mă adresez D-lui Brătianu: cum D-v n-ați făcut nimic până acum pentru îmbrăcămintea armatei? (trecuse mai bine de șapte luni dela venirea sa la guvern) și, apoi adaog: cum se poate ca noi să aprobăm repartuția creditelor pe 4 ani de acum înainte, când războiul bate la ușă. D-l Brătianu mă privește puțin cu nepăsare. Nu știu care din Generalii prezenți a zis: Nici eu nu sunt pentru termenul de 4 ani, la care D-l Brătianu replică că de fapt creditele sunt numai pe trei ani, căci cel din anul al 4-lea este mic.

Trebue să spun, că de când am fost numit subinspector al armatei numai cunoșteam destul de bine starea ei, în ce privește îmbrăcămintea. D-l Brătianu ne luase, în adevăr, orice autoritate asupra trupelor. Zic că ne-a luat, căci funcțiunea înaltă ce aveam, implica o autoritate de sine. N-aveam dreptul să dăm nici un ordin, nu puteam inspecta nici o unitate, ori a controla Administrația și starea materialului de războiu, a supraveghea disciplina etc. Cu un cuvânt, sub-inspectorii eram un fel de generali suspecți cari, fără să fim scoși la pensie trăiam, cu toate

¹¹⁴ *Ion Culcer* (1853-1928), general. A participat la războiul de independență, după care a urmat studii la Paris. A fost secretar general al Ministerului Apărării (1904-1907) și inspector general de armată. A participat la al Doilea Război Balcanic din anul 1913, comandând Corpul 5 armată care a acționat în nord-estul Bulgariei (Cadrilater). Ulterior a fost numit guvernator al provinciei intrate în componența României și, pentru meritele sale, regele Carol I îl va numi Guvernator al Cadrilaterului, provincie intrată în componența României în urma păcii de la București. În primăvara anului 1916 a ieșit la pensie, dar a fost este rechemat în vara aceluiași an și este numit comandant al Armatei I (15 august-11 octombrie 1916). În timpul guvernului Averescu a îndeplinit funcția de ministru al lucrărilor publice (29 ianuarie-4 martie 1918).

acestea, ca niște vrednici pensionari cu leafa întregă. Numai cu ocazia întrunirii Comitetului pentru facerea tablourilor de înaintare mai dam semne de viață, dar și aci deabia respiram, după cum voiu arăta când voiu vorbi de înaintări. Iată cum se explică, că în adevăr nu știam că D-I Brătianu nu făcuse nimic pentru îmbrăcăminte până la 9 Iulie 1914. Într-un rând am arătat D-lui Brătianu poziția jicnitoare ce ne creiașe, fără rezultat.

Șase zile după sfârșitul întrunirii noastre la Sinaia, la 15 August¹¹⁵, se începe marele războiu, pe când D-I Brătianu era convins că vom avea pace netulburată cel puțin încă 4 ani, atât cât D-sa hotărâse termenul creditelor pentru îmbrăcăminte. Suntem dar complect surprinși de războiu și într-o stare destul de rea. Ne lipseau multe. De unde să le luăm? Toate țările care ne interesau erau în războiu, și prin urmare ele erau aproape exclusiv preocupate de nevoile lor, astfel că transporturile lor în România se putea considera ca foarte limitate. Materialul de războiu costa mult mai scump ca în timp de pace. Fabricațiunea lui nu putea fi bine controlată și banii ne lipseau, în oarecare măsură. Iată unde ne-a dus prevederile Miniștrilor noștri de războiu.

[Generalul Alexandru Iarca, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia „Ion Călinescu”, Buzău, 1922, p. 22-24]

10. 10/[23] iulie 1914, București, Comentariu privind relațiile româno-bulgare și interviu cu Nicola Pasić, prim-ministrul Serbiei, publicate în ziarul „Adevărul”.

Cum stăm cu Bulgaria. În ce stadiu se află negocierile diplomatice asupra incidentelor de la frontieră

Actualmente la Sofia sunt două politici față de România: cea oficială este, cel puțin în aparență, de natură a menține raporturi diplomatice normale și cu tendința de a nu înăspri deloc relațiile; a doua politică, pe care o alimentează ziarele și cafenelele, este excitarea opiniei publice, demonstrațiuni ca cele de la Ruscuk, mișcări de trupe noi provocări și incidente la frontieră. Dacă această a doua politică intră în cadrul manoperelor oculte ale guvernului de la Sofia, nu se poate încă afirma categoric.

Dar dacă am considera ca sinceră politica oficială față de noi, atunci trebuie să facem constatarea că la Sofia opinia publică nu este condusă, nici în chestiile externe, de cei cu răspundere, că autoritățile militare nu se conformează cu acțiunea guvernului și deci nu se poate pune temei pe asigurările unui guvern a cărui atitudine ne este contrazisă de mișcările interne și de atmosfera generală din Bulgaria, în ce privește incidentele de la frontiera română.

Diplomatește raporturile noastre cu Bulgaria, în urma primului incident provocat la frontiera noastră, nu s-au schimbat, au rămas normale. Satisfacțiunea cerută de noi, după cum se afirmă în cercurile noastre guvernamentale, a sosit de la Sofia așa precum am așteptat-o. După cât suntem informați, nota de la Sofia prin care ni se acordă satisfacțiunea a coincis însă cu conflictul provocat tot de vecinii noștri, și care a costat viața a trei grănicerini bulgari.

Incidentul acesta firește că a dat loc la o anchetă separată și la alte negociațiuni diplomatice. De altfel starea de spirit care domnește la trupele bulgare de frontieră nu corespunde deloc cu preocuparea ce o arată guvernul de la Sofia de a aplana pacinic și pe cale diplomatică incidentele survenite.

Ministrul nostru la Sofia d. Derussi, care a ajuns ieri dimineață la postul său, a avut noi întrevederi cu d. Radoslawoff. Din convorbirea telefonică ce a avut-o ministrul nostru plenipotențiar, în stația Gorneo-Orehovița, cu d. Radoslawoff ar rezulta aceeași dorință a cercurilor oficiale din Sofia de a se menține bune raporturi de vecinătate.

¹¹⁵ Este vorba de o eroare, războiul izbucnind la 15/28 iulie 1914.

Guvernul așteaptă acum relațiuni de la d. Derussi asupra măsurilor pe care guvernul bulgar le-a luat spre a înlătura în viitor noi incidente, măsuri care sa corespundă realmente cu intențiunile bune care se manifestă prin notele diplomatice. Probabil că azi guvernul nostru va fi pe deplin edificat asupra celor ce s-au decis la Sofia.

În ce privește mișcările de trupe bulgărești ce se fac la frontiera noastră, firește că ele nu pot să ne lase nepăsători. Guvernul nostru desigur că este precis informat asupra acestor mișcări și în consecință va aviza așa cum ne dictează interesele de apărare. Dar aceste mișcări de trupe bulgărești care se fac odată cu asigurările pentru înlăturarea incidentelor descoperă a doua politică bulgărească, cea ocultă. Și dacă s-ar fi confirmat zvonul de ieri că trupe bulgărești au încălcat teritoriul nostru, că au intențiunea să înainteze spre Dobrici, apoi fără îndoială că ne-ar fi sosit și știrea că aceste trupe au fost respinse cu ultima energie.

La prim-ministrul Serbiei. Interviewul „Adevărului” cu d. Pasici

Relațiile sârbo-austro-ungare. Relațiile Serbiei cu țările balcanice. Chestiunea federațiunii interbalcanice. Tratatul de la București fi-va el modificat? Uniunea sârbo-muntenegreană. Chestia albaneză și situația prințului de Wied. Abdicarea și sănătatea regelui Petru. Vizita moștenitorului sârb la București. Podul peste Dunăre. Situația internă a Serbiei. Părerile d-lui Pasici în chestia votului universal și a chestiunii agrare. Regimul excepțional în noile provincii și drepturile evreilor în Serbia.

De la trimisul nostru special.

Belgrad, 6 Iulie

Primit cu afabilitate de d. Pasici, prim-ministrul și ministru de externe al Serbiei în locuința d-sale, unde se afla în societatea ministrului de finanțe, d. Pacin, d-sa a binevoit să răspundă cele ce urmează la toate întrebările ce i-am pus. Convorbirea s-a urmat în limba germană.

La întrebarea mea asupra situației relațiilor sârbo-austriece, d. Pasici a declarat:

– După nenorocirea de la Sarajevo, pe care noi o deplângem, din cauză că criminalul este de origine sârbă, s-a afirmat că atentatul e opera Serbiei și astfel relațiile austro-sârbe au ajuns a fi, o recunosc, destul de încordate. Totuși, noi ne străduim să îmbunătățim cât mai mult situația, căci socotim că e nedrept să faci răspunzător un popor întreg de faptele unui individ ce se pare că nu era în toată mintea lui. În această privință, spunându-se că atentatul ar fi fost plămădit la Belgrad, unde s-ar mai adăposti complici, spre a dovedi monarhiei vecine bunele noastre intenții, declar că suntem oricând gata să dăm acestei țări toată satisfacția, predând justiției noastre pe toate acele persoane din Serbia care se vor dovedi că au fost complici la acest odios atentat.

– *Până acum Austria a făcut vreun demers în acest sens?*

– Nu, deoarece, precum știți, instrucția afacerii nu e încă terminată.

– *Care sunt acum relațiile Serbiei cu statele balcanice?*

– Continuând politica pe care țara noastră a urmat-o întotdeauna, ne silim să păstrăm raporturi bune cu toată lumea. Cu România și Grecia legăturile noastre sunt mai mult decât cordiale și ne străduim să le întărim cât mai bine, căci cu toții avem aceleași mari interese. Cu Turcia relațiile sunt de asemenea bune și chiar săptămâna viitoare va sosi aci noul plenipotențiar al guvernului din Constantinopol. Tot atunci va pleca în capitala Turciei și trimisul nostru, d. Nenadovici. Numai cu Bulgaria relațiile cam lasă de dorit, deoarece, ca și dv. avem dese incidente de frontieră. Ne silim însă mereu să liniștim lucrurile și să păstrăm mai departe raporturi acceptabile.

– *La noi se discută mult eventualitatea și necesitatea unei noi federații interbalcanice. Crede Excelența Voastră că, date fiind actualele relații dintre aceste state, realizarea acestui plan e posibilă?*

– În această chestiune, răspunde d. Pasici surâzând, v-aș putea spune că Serbia n-ar avea de ce să fie împotriva unei atari încercări. Numai că ea trebuie să se facă în marginile tratatului de la București. Profitând atunci de aceasta întorsătură a discuției, am întrebat pe interlocutorul meu dacă crede că e cu puțință o modificare a acestui tratat. D-sa mi-a răspuns: în afară de Bulgaria, nimeni n-ar avea interesul și n-ar putea să facă o astfel de încercare. Țările celelalte, însă, care au semnat acest tratat, nu vor putea îngădui cu nici un preț aceasta. Ele vor fi mereu solidare și intransigente în această privință.

Vorbind apoi de Muntenegrul, am întrebat pe d. Pasici dacă este adevărată știrea reprodușă de toată presa europeană, relativă la unirea acestei țări cu Serbia. D-sa mi-a declarat textual:

– Știu, vorbiți de știrea publicată de „Figaro”. Cu toate că n-ar fi de mirare ca două țări formate din acelaș popor, cu aceeași limbă, cultură, obiceiuri, să se unească, totuși, până acum nu se poate vorbi de o atare acțiune.

L-am întrebat apoi pe prim-ministrul sârb de ceea ce crede de chestia albaneză

– E în interesul nostru, a spus d. Pasici, ca această țară care ne e vecină, să se liniștească și să se consolideze. Îi dorim aceasta din toată inima! Dar credeți că aceasta s-ar mai putea face sub domnia prințului de Wied? Mai e cu puțință ca el să rămână mai departe în Albania? Dacă acesta va avea tactul necesar și va ști cum să se înțeleagă cu rebelii, atunci va putea izbuti.

Am întrebat în urmă pe d. Pasici ce e adevărat din știrile cu privire la abdicarea regelui Petru.

D-sa mi-a răspuns ca nu e o abdicare, ci o retragere provizorie, o încredințare a sarcinilor coroanei prințului moștenitor, deoarece regele fiind într-o vârstă înaintată și bolnav, are nevoie de odihnă. Presa noastră înregistrând zvonul că regele ar fi fost lovit de o boală cerebrală, am întrebat atunci pe prim-ministrul, care e adevărata stare a sănătății regelui.

– Ce e drept, mi-a răspuns d-sa, suveranul suferă de reumatism și arterio-scleroză, în afară că, de la lupta de la Loire între francezi și germani, la care a participat, la 1870, a rămas cu o infirmitate a unei urechi. Tocmai pentru a se întrema, regele face acum o cură la băile Vranie, din sudul Serbiei.

– Excelență, s-a zvonit că regele Petru va face o vizită la București. E adevărată această știre?

– Cu toată via sa dorință, din pricina sănătății sale, suveranul nu va putea face curând această vizită în capitala țării amice. Dacă însă din cauza vârstei, regele nu se va restabili așa curând, atunci desigur că se va duce la București prințul moștenitor Alexandru, spre a strânge și mai mult relațiile româno-sârbe.

Întrebând pe d. Pasici despre podul peste Dunăre, mi-a spus:

– El e de-o importanță capitală și sper ca într-un timp relativ scurt el să fie construit. Chiar acum, comisiunea compusă din reprezentanții celor două țări lucrează pentru prepararea terenului pentru începerea lucrărilor de construcție. Atunci vom putea avea, spre marea noastră mulțumire, o legătură directă între București și Belgrad.

Venind apoi vorba de chestiunile interne, am discutat cu d. Pasici despre situația guvernului și partidului bătrânilor radicali, – care sunt acum la putere – în viitoarele alegeri pentru Scupștina.

– În Camera trecută, guvernul n-avea o majoritate prea covârșitoare. De altfel, aceasta nu prea se întâmplă în Serbia. În apropiatele alegeri guvernul se prezintă bine și sperăm să avem iar majoritatea ce ne trebuie spre a putea guverna mai departe. Totuși, din punct de vedere constituțional, nu pot anticipa nimic. Corpul electoral e chemat să judece și să aprecieze activitatea de până acum. De încrederea lui depinde soarta guvernului și activitatea lui viitoare.

Întrebând pe d. Pasici dacă toate partidele politice sunt rusofile și dacă în fața unei surprize s-ar putea ca direcția în politica externă să se schimbe odată cu luarea frânelor guvernului de către alt partid:

– În Serbia avem patru partide politice și acum se ridică și al cincilea, cel socialist, mi-a spus d. Pasici. Dintre ele, activitatea partidului bătrânilor radicali în această direcție se cunoaște. Tinerii radicali în politica externă n-au alte vederi, iar în privința unei „politici de fier”,

partidul liberal nu prea e bine statornicit, șovăiește. Numai conservatorii se pare că sunt împotriva politicii ruso-file.

Întrebându-l ce crede despre ultimul avânt al Serbiei, dacă el a fost condiționat ori nu de înfloritoarea stare economică a țaranului sârb, și de votul universal egal, direct, secret, care a consolidat națiunea, d. Pasici s-a ferit să facă declarații categorice – et pour cause – și surâzând, în teza generală, a spus:

– La noi țara are o organizație foarte democratică și Constituția e foarte liberală. Nu pot spune mai mult. Cred totuși că schimbarea raporturilor într-o țară depinde de formarea și relațiile partidelor politice.

Amintindu-mi apoi cât sânge rău a produs la noi legea organizării Cadrilaterului, am întrebat pe d. Pasici despre regimul excepțional din noile provincii sârbești. D-sa mi-a răspuns:

– Pentru a deprinde noua populație cu legiurile sârbești, am introdus în aceste provincii așa zisul „regim excepțional”. El constă în aceea că întinzând în aceste locuri legile noastre, am dat locuitorilor toate drepturile civile, numai pe cele politice nu. Această situație însă nu va dura mult. Cel mult peste un an ori doi, convocând Constituanta noastră, marea Scupștină, vom da și aceste drepturi noilor noștri concetățeni, atunci fiind egali cu ceilalți sârbi.

– Se vor întinde ele și asupra evreilor?

Puțin cam mirat, d. Pasici îmi răspunse:

– În mod firesc asupra tuturor națiunilor. Evreii oare nu sunt și ei buni cetățeni sârbi?

Cu această întrebare audiența mea s-a sfârșit. Luându-mi rămas bun de la prim-ministrul sârb, i-am spus între altele și tradiționalul „Aufwiedersehen” (la revedere).

Surîzând cu bunăvoință, eminentul bărbat de stat, găsi și aci prilejul să-și evidențieze frumoasele sale intențiuni de prietenie sârbo-română, zicându-mi:

– La București, ori Belgrad! Cu noul pod, drumul va fi ușor. În 10-12 ore veți putea fi aci ori noi la dv!...

C. I. Dicescu

[„Adevărul”, 27, nr. 8915, joi 10 iulie 1914]

11. 10/[23] iulie 1914, București, Știre inserată în ziarul „Adevărul” referitoare la incidentul de la Turnu Roșu dintre un grup de studenți români și autoritățile maghiare.

Incidentul româno-maghiar de la Turnu-Roșu

Budapesta, 10 iulie

Ziarului „Az Est” i se telegrafiază din Sibiu: Judecătorul de instrucție din Sibiu a luat ieri interogatoriul celor 31 studenți români arestați, jandarmilor și martorilor.

Din depozițiile luate reies următoarele:

Cei 31 de studenți arestați sunt toți înscriși la universitatea din București. Acum 15 zile ei au venit la Brașov, iar de acolo s-au dus la Tușnad și alte orașe ardelen. După programul stabilit au sosit la Sibiu în ziua de 8 iulie de unde urmau să se reîntoarcă în România. Abia au luat loc studenții în tren și au și izbucnit într-o manifestație zgomotoasă. Ei au scos pe fereastră un tricolor român și au strigat: Jos ungurii!

După aceasta, a avut loc incidentul între jandarmi și studenți. În urma unui ordin de sus, la cantonul cel mai apropiat studenții au trebuit să se dea jos din tren și jandarmii i-au invitat să-i urmeze la poliția de graniță din Turnu Roșu, unde urma să se legitimeze.

S-a iscat atunci o ceartă între studenți și jandarmi, care au fost amenințați cu bâte. Un student a vrut să bată pe un jandarm care apoi l-a amenințat cu baioneta. În sfârșit plutonierul jandarmilor a amenințat pe studenți cu forța armată și astfel ei s-au predat. În fața judecătorului de instrucție deținuții au negat că ei ar fi demonstrat în contra statului maghiar și fiecare

a vrut să arunce responsabilitatea asupra celuilalt. Judecătorul de instrucție a ordonat arestul preventiv pentru toți studenții. Procurorul de stat va redacta un act de acuzare și va cere, pe baza rezultatelor anchetei, menținerea studenților în arestul preventiv.

Știrea ziarelor românești că studenților în timp de 22 de ore nu li s-a dat nimic de mâncare, e dezmințită de autoritățile ungurești.

O telegramă sosită aseară anunță că studenții români arestați în mod atât de samavolnic de jandarmii unguri la Turnu-Roșu, în împrejurările cunoscute, au fost condamnați la 15 zile închisoare de către tribunalul din Sibiu, pentru nesupunere către autoritățile maghiare și pentru les-majestate. Se afirmă că studenții condamnați vor fi transportați la închisoarea din Szeghedin.

[„Adevărul”, 27, nr. 8917, sâmbătă 12 iulie 1914]

12. 11/[24] iulie 1914, Berlin, Telegrama contelui Lászlo Szögyény-Marich¹¹⁶, trimisul Austro-Ungariei la Berlin, către Leopold Berchthold, ministrul de externe al dublei monarhii, prin care îl informează că nu a înștiințat Bucureștiul despre intenția încheierii unei alianțe cu Bulgaria.

Szögyény către Berchthold
Berlin, 11 iulie 1914

Telegramă cifrată nr. 247
Strict secret

Am îndeplinit indicația telegrafică a Ex.V. de ieri privind amânarea înștiințării guvernului de la București despre intenția noastră de a încheia un tratat cu Bulgaria. Subsecretarul de Stat german, Jagow, mi-a spus că ministrul plenipotențiar german de la București a primit deja misiunea de a comunica Regelui Carol I că negocierile în acest sens cu Bulgaria nu au început încă, dar că există intenția de a accepta un tratat cu Bulgaria „deoarece comportamentul României față de Tripla Alianță a devenit îndoielnic, mai ales prin atitudinea ei față de Serbia”. Dl. von Waldthausen a îndeplinit deja această misiune și a anunțat azi telegrafic că regele Carol I a declarat că nu ține deloc la vreo relație cu Serbia și că va transmite la Belgrad îndemnuri la liniște și calm. La ora actuală, din cauza stării de spirit din țară, nu poate impune o apropiere de Bulgaria, dar speră totuși că peste circa un an și această intenție s-ar putea realiza.

Dl. von Waldthausen¹¹⁷ a telegrafiat în continuare că starea de spirit a poporului și a guvernului român este de așa natură încât Regele s-ar expune unui conflict dacă ar vrea acum să realizeze o apropiere de Bulgaria. Dl. Zimmermann¹¹⁸ este de părere că ceea ce s-a comunicat regelui Carol I la început „a băgat frica în el”.

Szögyény

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 165-166; Publicat în *Österreich-Ungarn Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914*, bearbeitet von Ludwig Bittner und Hans Uebersberger, Viena, 1930, vol. VIII, doc. nr. 10196, p. 399]

¹¹⁶ *Lászlo Szögyény-Marich* (1841-1916) diplomat austro-ungar, de origine maghiară. În perioada 1892-1914 a fost ministrul dublei monarhii la Berlin, având relații de prietenie cu împăratul Wilhelm al II-lea. În criza din iulie 1914 a avut un rol important în asigurarea sprijinului Germaniei pentru declanșarea războiului de către Austro-Ungaria împotriva Serbiei.

¹¹⁷ *Julius von Waldthausen* (1858-1935), diplomat german, ministrul Germaniei la București în perioada 1912-1914 (septembrie).

¹¹⁸ *Arthur Zimmerman* (1854-1940), diplomat și politician german. Este autorul celebrei telegrame care îi poartă numele, trimisă, la 19 februarie 1917, ambasadei germane din Mexic prin care oferea sprijin acestei țări în vederea unei invazii împotriva SUA. Documentul publicat în presă la 1 martie 1917 a reprezentat motivul formal al intrării SUA în război alături de Antantă.

13. 11/24 iulie 1914, Petersburg, Telegramă a lui Constantin Diamandy adresată lui Ion I. Brătianu, prim-ministrul României, prin care care îl informează despre dorința Rusiei de a trimite Serbiei, prin teritoriul românesc, un transport de armament și muniție.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Copie de pe telegrama cifrată

de la Petersburg

Nr. 717

11/24 Iulie 1914

**Excelenței Sale [Ion I.C.] Brătianu
Președintele Consiliului [de Miniștri]**

Extrem de confidențial

București

În cadrul întrevederii de astăzi cu Sazonov acesta mi-a spus încă o dată că Rusia a promis de ceva timp o sută de mii de puști și muniția aferentă Serbiei, dar că livrarea nu este gata și că ar avea ceva dificultăți de face să parvină aceste arme [la destinație] cu excepția unui tranzit al României. Vă rog să îmi comunicați răspunsul eventual la telegrama cifrată nr. 716.

Diamandy Nr. 717

[Arh.M.A.E., fond 71-1914, E. 2, partea a II-a, Petrograd, vol. 32, f. 16]

14. [11]/24 iulie 1914, Viena, Ultimatumul adresat Serbiei de către Austro-Ungaria la 10/23 iulie 1914.

Guvernul imperial și regal s-a văzut obligat să adreseze, joi 23 luna curentă, prin intermediul ministrului chezaro-crăiesc la Belgrad, Nota următoare, guvernului regal al Serbiei:

La 31 martie 1909 ministrul Serbiei la Viena a făcut din ordinul guvernului său guvernului imperial și regal declarația următoare:

„Serbia recunoaște că ea nu a fost atinsă în drepturile sale prin faptul împlinit creat în Bosnia-Herțegovina și că ea se va conforma în consecință la decizia pe care puterile o vor lua în legătură cu articolul XXV al Tratatului de la Berlin. Acceptând consilierea Marilor Puteri, Serbia se angajează de cum înainte să abandoneze atitudinea de protest și opoziție pe care a urmat-o față de anxietate începând din toamna trecută, și ea se angajează, în afară de schimbarea cursului politicii sale actuale față de Austro-Ungaria, să trăiască de acum înainte cu aceasta în bună vecinătate.”

Or, istoria ultimilor ani, și în special evenimentele dureroase din 28 iunie, au demonstrat existența în Serbia a unei mișcări subversive al cărei scop este desprinderea din monarhia austro-ungară a anumitor părți din teritoriile sale. Această mișcare care a luat naștere sub ochii guvernului sârb a ajuns să se manifesteze în afara teritoriului regatului prin acte de terorism, printr-o serie de atentate și prin asasinat.

Guvernul regal sârb, departe de a satisface angajamentele formale conținute în declarația din 31 martie 1909, nu a făcut nimic pentru a suprima această mișcare: el a tolerat activitățile criminale ale diferitelor societăți și grupuri dirijate contra monarhiei, limbajul dezlănțuit al presei, glorificarea autorilor atentatelor, participarea ofițerilor și funcționarilor la acțiunile sub-

versive, propaganda nesănătoasă în învățământul public. În fine, a tolerat toate manifestările care ar putea induce populației sârbe ura față de monarhie și disprețul față de instituțiile sale.

Această toleranță culpabilă a guvernului regal al Serbiei nu a încetat în momentul când evenimentele din 28 iunie au demonstrat întregii lumi consecințele sale funeste. Rezultă din depozițiile și mărturiile autorilor criminali ai atentatului din 28 iunie că asasinatul de la Sarajevo a fost planificat la Belgrad, că armele și explozibilii pe care le-au deținut ucigașii le-au fost date de ofițeri și funcționari sârbi care făceau parte din „Narodna Odbrana”, și că intrarea criminalilor și a armelor lor în Bosnia a fost organizată și efectuată de șefii serviciului de frontieră sârbă.

Rezultatele menționate ale anchetei nepermițând guvernului imperial și regal să respecte în continuare atitudinea dere *plus longtemps l'attitude* de expectativă indulgentă pe care a observat-o de-a lungul anilor față de acțiunile concentrate la Belgrad și propagate de acolo în teritoriile monarhiei; aceste rezultate i-au impus dimpotrivă datoria de a pune capăt acțiunilor care formează o amenințare permanentă pentru liniștea monarhiei.

Pentru a atinge acest scop, guvernul imperial și regal se vede obligat să ceară guvernului sârb anunțul oficial de condamnare a propagandei dirijate contra monarhiei austro-ungare, adică ansamblul tendințelor care aspiră până la urmă la desprinderea din monarhie a teritoriilor care fac parte din ea, și că se va angaja să supprime, prin toate mijloacele, această propagandă criminală și teroristă.

Pentru a da un caracter solemn acestui angajament, guvernul regal al Serbiei va publica pe prima pagină a „Jurnalului oficial” în data de 26 iunie (13 iulie) anunțul următor:

„Guvernul regal al Serbiei condamnă propaganda dirijată contra Austro-Ungariei, adică ansamblul tendințelor care aspiră până la urmă la desprinderea din monarhie a teritoriilor care fac parte din ea, și deplânge în mod sincer consecințele funeste ale acestor acțiuni criminale. Guvernul regal regretă că ofițeri și funcționari sârbi au participat la propaganda susmenționată și au compromis astfel legăturile de bună vecinătate pentru care guvernul regal s-a angajat solemn prin declarația sa din 31 martie 1909. Guvernul regal, care dezaprobă și repudiază orice idee sau tentativă de amestec în destinele locuitorilor din orice parte a Austro-Ungariei, consideră de datoria sa să avertizeze formal ofițerii, funcționarii și toată populația regatului că de acum înainte va proceda cu cea mai mare rigoare contra persoanelor care se vor face culpabile de acțiuni similare, pentru prevenirea și reprimarea cărora va depune toate eforturile.”

Acest anunț va fi adus simultan la cunoștință armatei regale printr-un ordin de zi al Maiestății Sale Regele și va fi publicat în „Buletinul oficial” al armatei.

Guvernul regal sârb se va mai angaja:

1. să supprime orice publicație care incită la ură și la disprețuirea monarhiei, și a cărei tendință generală este dirijată contra integrității sale teritoriale;

2. să dizolve imediat societatea denumită „Narodna Odbrana”, să confişte toate mijloacele sale de propagandă, și să proceze în aceeași manieră contra altor societăți și grupuri din Serbie care fac propagandă contra monarhiei austro-ungare; guvernul regal va lua măsurile necesare pentru ca societățile dizolvate să nu-și mai continue activitatea cu alt nume sau sub altă formă;

3. să elimine imediat din învățământul public din Serbie, atât din corpul didactic cât și din mijloacele de instrucție, tot ceea ce ar putea servi la stimularea propagandei contra Austro-Ungariei;

4. să îndepărteze din serviciul militar și din administrație în general pe toți ofițerii și funcționarii culpabili de propagandă contra monarhiei austro-ungare, și ale căror nume și fapte guvernul imperial și regal își rezervă dreptul de a le comunica guvernului regal;

5. să accepte colaborarea în Serbia cu organele guvernului imperial și regal pentru suprimarea mișcării subversive dirijate contra integrității teritoriale a monarhiei;

6. să deschidă o anchetă judiciară contra participanților la complotul din 28 iunie aflați pe teritoriul sârb; organe delegate de guvernul imperial și regal vor lua parte la cercetări;

7. să procedeze de urgență la arestarea comandantului Voija Tankosic și a numitului Milan Ciganovic, angajat al statului sârb, inculpați prin rezultatele anchetei de la Sarajevo;

8. să împiedice, prin măsuri eficiente, concursul autorităților sârbe în traficul ilicit de arme și explozibili peste frontieră; să concedieze și să pedepsească sever funcționarii serviciului de frontieră de la Schabatz și Loznica, culpabili de a-i fi ajutat pe autorii crimei de la Sarajevo, prin facilitarea trecerii frontierei;

9. să dea guvernului imperial și regal explicații asupra afirmațiilor nejustificabile ale înalților funcționari sârbi, făcute atât în Serbia, cât și în străinătate, și care, în pofida poziției lor oficiale nu au ezitat, după atentatul din 28 iunie, să se exprime în interviuri într-un mod ostil față de monarhia austro-ungară.

10. În fine, de a anunța fără întârziere guvernul imperial și regal de executarea măsurilor cuprinse în punctele precedente.

Guvernul imperial și regal așteaptă răspunsul guvernului regal cel mai tâziu sâmbătă, 25 luna curentă la ora 6 seara.

Un memoriu despre rezultatele anchetei de la Sarajevo în privința funcționarilor menționați la punctele 7 și 8 este anexată acestei note[nu se publică – n.n.]

[...]

Viena, 24 iulie 1914

[A. N. I. C., Fond Casa Regală, dosar 42/1914, fila 1-7]

15. [11]/24 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre conținutul audienței la regele Carol I.

Czernin către Berchtold

Continuare a telegramei nr. 238.

Sinaia, 24 iulie 1914

După discutarea tuturor acestor amănunte, Majestatea Sa a ajuns să vorbească despre consecințele politice generale care sunt de așteptat. Rusia, se teme el, nu va accepta treaba. Sazonov i-ar fi spus la Constanța, Rusia ar avea neapărat nevoie de pace, „*mais nous ne pouvons pas admettre qu'on touche a la Serbie parce que l'opinion publique se revolterait tellement que ma position deviendrait tres difficile*”. [„dar noi nu vom putea admite atingerea Serbiei pentru că opinia publică se va revolta așa încât poziția mea ar deveni foarte dificilă” – n.n.]

Regele regretă ca pasul nu a reușit în timpul vizitei lui Poincaré în Petersburg, fiindcă acesta ar fi îndemnat neapărat la pace. La o repetare ulterioară a acestui eventual atac rusesc prin Majestatea Sa, eu am subliniat de două ori intenționat că un război mondial ar fi un nenoroc mare, dar că Tripla Alianță împreună cu Romania ar fi mai puternică decât Antanta, că de asta și în acest caz situația nu ar fi disperată.

Regele a răspuns că și el asta crede, însă fără a sublinia clar că Romania ar fi evident de partea noastră.

Deoarece există o interdicție directă din partea Excelenței Voastre, nu am putut din păcate clarifica situația pe de-a-ntregul, cred însă că pot să sper că Regele va năzui totuși în clipele cele mai grele să încheie un acord, dacă o revoluție deschisă din țară nu îl va împiedica. O scrisoare lungă a Împăratului german pare să fi lăsat o impresie adâncă.

În felul caracteristic Regele a spus, în strânsă legătură cu această problemă, că incidentul cel mai recent, în care 30 de studenți, care sunt cetățeni români au fost arestați și agresați, pare-se fără motiv în Rothenthurm (Ungaria), ar urma să stârnescă dușmanie grozavă și m-a rugat apelez la Excelența Voastră, ca în clipa de față să nu se mai întâmple astfel de lucruri și cazul amintit să fie rezolvat.

Regele Carol mi-a cerut la final să merg cu eventualele vești noi direct la el. Nu încapă îndoiala că încă va încerca tot ce îi sta în puteri ca să salveze pacea.

Czernin

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 2]

16. [11]/24 iulie 1914, Viena, Telegrama lui Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei către contele Istvan Tisza, prim-ministrul ungar, prin care transmite rugămintea regelui Carol I ca studenții români reținuți la Turnu Roșu și întemnițați la Sibiu să fie eliberați.

Viena, 24 iulie 1914

La audiența pe care contele Czernin a avut-o astăzi la Regele României, Majestatea Sa s-a referit la incidentul în care 30 de studenți, care sunt cetățeni români, „ar fi fost, pare-se, arestați și agresați fără motiv” în Verestorony.

Regele a remarcat că asta ar urma să stârnească dușmănie grozavă în România și i-a rugat pe trimișii austro-ungari să apeleze la mine, ca în clipa de față să fie evitate astfel de incidente, iar cazul amintit să fie rezolvat.

Chiar dacă sunt convins că autoritățile maghiare acționează în baza legii, V-aș ruga insistent, dată fiind poziția politică a Excelenței Voastre, să dați dispoziții ca incidentul în cauză să fie aplanat complet cât se poate de repede prin eliberarea împričinaților cetățeni români.

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 23]

17. 11/[24] iulie 1914, București, Știre consemnată în ziarul „Adevărul” despre incidentul de la Turnu Roșu dintre studenți români și autoritățile maghiare.

Incidentul româno-maghiar de la Turnu-Roșu. Versiunea ungurească

Budapesta, 9 iulie. Ziarele ungurești publică următoarea știre din Sibiu:

Alaltăieri au sosit în Sibiu 30 studenți, sub conducerea unui profesor, de unde au făcut excursii în diferite sate românești. Ieri voiau să plece înapoi și s-au urcat în trenul pentru Turnu-Roșu. În vagonul lor a luat loc și un jandarm ungar. Când trenul se puse în mișcare, studenții au început să manifesteze strigind: „Jos Ungaria! sus România!”. Conducătorul și jandarmul le-au atras atenția că nu este cuviincios să demonstreze împotriva Austro-Ungariei, atâta timp cât sunt pe teritoriul acestui stat. Studenții au înjurat atunci pe conducător și pe jandarm. Jandarmul le-a cerut atunci să se legitimeze și i-a amenințat cu arestarea. Înainte de graniță, trenul a fost oprit și jandarmul a somat pe studenți să-i urmeze. Aceștia opunându-se, au fost înconjuțați de 20 de jandarmi, care i-au declarat pe toți arestați. Un student a voit să lovească pe un jandarm cu bastonul, a fost însă împedit. Arestații au fost internați în arestul politiei și autoritățile orașului sesizate. Studenții sunt acuzați de brutalități față de autorități și de insultă adusă statului și dinastiei austro-ungare, pentru că unii studenți au proferat injurii și la adresa dinastiei.

Budapesta, 9 iulie. În privința arestării celor 30 de studenți români și a profesorului lor la Turnu-Roșu, biroul corespondenței ungare mai dă următoarele amănunte:

În momentul când jandarmii voiau să-i escorteze a voit să lovească pe un jandarm cu un baston. Acesta a parat însă cu baioneta. S-a produs o adevărată încăierare, iar jandarmii erau aproape să facă uz de puștile lor. Autoritățile din Sibiu încunostiunțate, au venit procurorul și judecătorul de instrucție la Turnu-Roșu, iar cu un tren de seară cei 30 de studenți cu profesorul lor au fost transportați la Sibiu și internați în închisoarea de acolo. Ei au fost dați în judecată pentru insubordonare față de autorități.

[„Adevărul”, 27, nr. 8916, vineri 11 iulie 1914]

18. [11]/24 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care transmite două telegrame de la consulatul austro-ungar de la Constanța.

Czernin către Berchtold

No. 69 D/P

Sinaia, 24 iulie 1914

În anexă, am onoarea să prezint Excelenței Voastre două rapoarte în original cu subiect militar și prevăzute cu adnotări ale domnului atașat militar austro-ungar, care mi-au parvenit de la Consulatul austro-ungar din Constanța.

Czernin

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f.24]

Anexa nr. 1

Sidorowicz către Czernin.

Z. 3251/914./R.P

Constanța, 21 iulie 1914

La incidentele cunoscute din presa, care se repetă aproape zilnic, de la granița româno-bulgară, raportează că opinia publică de aici o face responsabilă de acestea pe Rusia, care se pare că prin emisarii ei îndeamnă la proteste posturile de frontiera ale ambelor părți.

Această abordare se înțelege a fi un protest al Rusiei împotriva Bulgariei, care nu îi poate poate ierta celei din urmă împrumutul făcut la Berlin și care acum vrea, în acest fel, să pună conducerea bulgară în încurcătură.

Maior Randa,

Sidorowicz

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 25]

Anexa nr. 2

Sidorowicz către Czernin

Z.3266/914./R.P.

Constanța, 23 iulie 1914

În legătură cu incidentele dese de la granița romano-bulgară, aici își face simțită prezența o anumită nervozitate care e înăsprită de faptul că în ultimele trei zile se efectuează mutări de trupe destul de mari.

Aceste dislocări vizează un regiment de artilerie care alaltăieri, având se pare destinația Călărași, a fost strămutat încoace, ca de acolo să fi dus la granița bulgară. Ieri au fost transportate cu trenul, fără să bată la ochi, două companii de infanterie în portul de aici, de unde au fost trimise pe un vapor cu aburi român la Balcic, în timp ce un escadron de cavalerie își începea marșul către noile provincii românești.

În această clipă sunt rechiziționate toate căruțele disponibile ale țăranilor (circa o sută la număr) de către administrația militară de aici ca, încărcate cu muniție, să fie dirijate către granița bulgară. Cum am raportat, Regimentul 34 infanterie ar fi gata de marș și ar porni încă din seara aceasta înspre granița bulgară.

Maior Randa,
Sidorowicz

[A.N.I.C., fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 26]

19. [11]/24 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care transmite solicitarea lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, ca studenții români închiși la Sibiu să fie eliberați.

Czernin către Berchtold

Tel. Ch. No. 242

Sinaia, 24 iulie 1914

Domnul Brătianu despre incidentele din Ungaria.

Ministrul s-a plâns cu amar de presupusa brutalizare a studenților români care au fost arestați în Rotenturm, duși la Sibiu și închiși acolo pentru 14 zile și mi-a cerut să apelez la Excelența Voastră, ca întâmplarea care ar agita România să fie rezolvată repede. Premierul a dat de înțeles că, dată fiind situația politică, agitația mare împotriva Monarhiei ar fi de evitat.

Fiindcă studenților le-ar fi interzis să trimită vreo veste, domnul Brătianu nu știe amănunțuri concrete și recunoaște că starea de fapt ar putea fi altfel decât își închipuie.

Cea mai rapidă clarificare, dacă se poate încheierea incidentului ar fi, din cauza urii care mai nou crește, într-adevăr, împotriva Monarhiei.

Czernin

[A.N.I.C., fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 27]

20. 12/[25] iulie 1914, Berlin, Telegrama contelui Lászlo Szögyény-Marich, ambasadorul Austro-Ungariei la Berlin, către Ministerul de externe austro-ungar referitoare la atitudinea Bulgariei.

Telegrama nr. 414

Contele Szögyény,

Berlin, 12 iulie 1914

Subsecretarul de Stat mi-a comunicat că dl Ion I.C. Brătianu a spus reprezentantului german de la București că Bulgaria joacă din nou un „joc dublu” și că poartă discuții și cu Rusia.

Dl von Jagov a repetat, ca de atâtea ori de altfel, că nu se poate avea încredere în Bulgaria și a spus că aceasta își va amâna atacul asupra Serbiei până când va avea certitudinea că și noi vom trece la acțiune împotriva acesteia din urmă.

Din acest motiv Marele Stat Major austro-ungar trebuie să promoveze o înțelegere în acest sens cu Bulgaria și să realizeze cât mai curând cu puțință o convenție militară cu aceasta. Abia când Bulgaria va trece la ofensivă împotriva Serbiei (după părerea sa acest lucru se va realiza doar împreună cu noi) situația generală din Balcani se va clarifica în favoarea noastră.

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 228]

21. [12]/25 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, către M. Bienvenu-Martin, ministrul Afacerilor Externe ad-interim, referitoare la reacțiile generate în România de ultimatumul austro-ungar adresat Serbiei.

[DL. BLONDEL, MINISTRU AL FRANȚEI LA BUCUREȘTI CĂTRE
DL. BIENVENU-MARTIN, MINISTRUL INTERIMAR AL AFACERILOR EXTERNE
T. NR. 30]

București, 25 iulie 1914, 11 h.

(Primită: 14.25)

Remiterea notei austro-ungare către Belgrad a produs aici cea mai puternică emoție. Ministrul Afacerilor Externe, pe care l-am întâlnit în momentul în care ieșea din reședința Ministrului Austro-Ungariei, credea încă, după declarațiile colegului meu, că remiterea notei urma să mai întârzie câteva zile și că nu ar fi urmat să îmbrace forma unui ultimatum. Surpiza sa a fost cu atât mai mare când a luat cunoștință de ea; mi-a făcut cunoscută preocuparea sa și faptul că a început să creadă, ceea ce nu admitea decât cu greu câteva zile înainte, că incidente de frontieră româno-bulgare au putut fi foarte bine provocate de către Austria dornică să vadă România ținută în șah de către Bulgaria în momentul în care, la Viena se pregăteau presiunile împotriva Serbiei. Presa consideră, în general, situația ca fiind extrem de gravă și în exprimă părerea că îi va fi dificil Serbiei să accepte pretențiile exagerate ale Austriei.

Însărcinatul cu afaceri al Serbiei tocmai a făcut un demers pe lângă Ministerul Afacerilor Străine pentru a cunoaște atitudinea pe care înțelegea să o adopte guvernul român. Consiliul de Miniștri a fost convocat de urgență pentru a examina chestiunea.

[Ministere des Affaires Étrangères, Commission de publication des documents relatif aux origines de la Guerre de 1914, Documents diplomatiques français (1871-1914), tome XI (24 Juillet-4 Août 1914), Imprimerie Nationale, MCMXXXVI, Paris, p. 41, document 39]

22. 12/25 iulie 1914, București, Telegrama nr. 162 lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin care îi rezumă atitudinea lui Ion I.C. Brătianu față de perspectiva declanșării unui război între Austro-Ungaria și Serbia.

Telegrama Dvs. cu Nr. 1488 s-a primit.

Telegrama Excelenței Voastre a fost primită de mine la ora 4 după masă, și eu am comunicat imediat conținutul ei lui Brătianu, care în acest timp se afla la mine. Acesta s'a declarat gata să expună chestiunea reprezentantului austriac de aci, în sensul demersului făcut Kudășev, dar el este adânc convins, că în ultimul moment numai Germania ar putea opri Austria de a încălca teritoriul sârb, după expirarea termenului ultimatumului.

Vorbind despre conținutul notei austriace, Brătianu găsește, că Austria are oarecare drept de a fi satisfăcută din partea Serbiei, în ceiace privește pedepsirea vinovaților atentatului de la Saraveo, care ar rezulta din cercetări. Dar, cererile prezentate de Austria iese mult din acest cadru și face ca ele să nu poată fi primite de către Serbia decât cu foarte mari greutate. În general, cu toată atitudinea sa reținută în expresii, Brătianu n-a putut tăgădui, că nota austriacă a făcut o impresie grea guvernului român. La întrebarea lui Pașici, guvernul român l-a și sfătuit deja să primească condițiunile impuse de Austria având în vedere considerațiunea, că el nu putea da alt răspuns, de îndată ce el nu e în stare să dea Serbiei sprijin armat contra

Austriei, Brătianu consideră, că un astfel de sprijin iese din cadrul intereselor României care, după părerea lui, se reduc la oprirea Bulgariei de la un atac contra Serbiei, astfel că în urma rezultatelor războiului dintre Austria și Serbia, ultima să nu sufere pierderi teritoriale. Eu mi-am luat personal permisivul de a întreba pe Brătianu, ce atitudine ar lua România dacă ultimatumul austriac ar constitui cauza unui conflict european. Brătianu a răspuns, că România ar putea să ia o hotărâre nu numai după un consiliu de ministrii, dar și după ce se va discuta chestiunea și cu șefii opoziției, și că în orice caz, până atunci guvernul român ar trebui să știe precis, care va fi situația Rusiei și ce scopuri își va propune să urmărească, ca răspuns la aceasta România nu mai puțin precis și-ar fixa atitudinea proprie față de conflict. Convorbirea mea cu Brătianu a avut un caracter foarte amical și cordial.

Poklevski

[A.N.I.C., fond P.C.M. – S.SI., dosar nr4/1934, f. 5]

23. [12]/25 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi transmite solicitarea Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, de a fi clarificată atitudinea Bulgariei.

Czernin către Berchtold
Tel. Ch. No. 245. Geheim
Sinaia, 25 iulie 1914

Prim-ministrul Brătianu mi-a cerut să comunic Excelenței Voastre că ultimele vești din Bulgaria sunt de așa natură, încât ar avea motive juste de îngrijorare că Bulgaria l-ar putea ataca eventual fără declarație de război. El s-ar vedea nevoit să ia contramăsuri, asta dacă Excelența Voastră nu l-ați putea asigura că ar fi inutil și că Bulgaria ar rămâne calmă. Prim-ministrul dă de înțeles că e convins că la Sofia se va face ceea ce se vrea la Viena. În discuție a adăugat că s-ar fi livrat cantități mari de muniție din Monarhie în Bulgaria. Domnul Brătianu m-a rugat să-i dau răspunsul mâine, duminică seara, dacă va fi posibil.

Czernin

[A.N.I.C., fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 29]

24. 7-13/[20-26] iulie 1914, București, Informare adresată Direcției Poliției și Siguranței Generale de un agent român trimis în Bulgaria.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

**COPIE DE PE NOTA AGENTULUI TRIMES ÎN
BULGARIA ÎN ZILELE DE 7-13 IULIE 1914**

Rusciuk. În acest oraș am sosit în ziua de 7 cor[ent]. Întreaga populațiune era într-o mare febrere. Trupele din garnizoană plecaseră spre frontieră în noaptea de sâmbătă spre Duminecă. Odată cu trupele au plecat și comitagii aflați în oraș sau după cum îi numesc bulgarii „voluntari”.

În convorbirea ce am avut-o cu maiorul Șișcoff, de origină macedonean, la care se asociase alți doi ofițeri tineri și apoi și colonelul Cantaragieff, comandantul Reg. 5, aceștia din urmă își exprimau părerea de rău, în deosebi Cataragieff, că a primit ordin telegrafic pentru retragerea trupelor de la frontieră.

Tot din convorbirea cu aceștia, am aflat că bulgarii pentru o eventuală mișcare a flotei românești, transportaseră din timp la Leventabia, 4 tunuri No.18.

Din Rusciuk am plecat la Varna în ziua de Marți orele 11 a.m. În drum spre gară am văzut parte din trupele de infanterie din Rusciuk, că se înapoiau în oraș.

Varna. În acest oraș aceiași agitație ca și la Rusciuk. Cei mai entuziaști de această stare de lucruri erau comercianții. În această zi se aștepta acolo Reg. 4 Cavalerie și Reg. de infanterie din Iamboli, cari, însă, n-au sosit până Joi când eu am plecat din Varna. Reg. 8 infanterie local are un efectiv foarte redus. În Varna, chiar în oraș, se aflau 400 comitagii (voluntari) răspândiți parte la cafeneaua de vis-a-vis de primărie, parte pe la iaurgii și parte la taș-han (hotelul de piatră), situat la marginea orașului în drumul spre Dobrici. În tot timpul șederei mele în Varna nu s-a trimis la frontieră română nici un fel de trupe din această localitate.

Joi noaptea am plecat la Șumla, unde am stat până Vineri noaptea. Aceiași agitație și preparative și aci ca și în celelalte orașe. Din Șumla am aflat că a plecat în direcția Razgrad, 2 baterii din Reg. de artilerie local (8 tunuri) și parte din Reg. 7 Inf.

Odată cu trupele au plecat și aproximativ 1000 voluntari în cap cu căpitanul Gheorghieff din Reg.31 Inf. (acest căpitan a fost dat judecății pentru delapidări în timp de războiu și urma să fie reformat din armată; însă grație intervenirii lui Protogheroff i s-a schimbat pedeapsa prin eliminarea din armată pe un termen de 5 ani).

Aceste trupe le-am văzut, după cum voi arăta mai jos între Razgrad și Balbunar, poposind într-o pădure mare pe șos[eua] Razgrad Balbunar precum și prin satele Senovo, Vetovo, Boris și alte 2 sate din apropierea acestei păduri.

Din Șumla am plecat la Razgrad, Vineri 8 dimineața. Din acest oraș au fost pornite tot în direcția Balbunar un batalion de infanterie, o baterie de artilerie și 140 oameni cavalerie.

Întrucât trupele din Șumla cât și acele din Razgrad au luat direcția Balbunar, am luat o trăsură pentru această destinație. Pe drum am întâlnit pe maiorul Kabaccieff cu Batalionul din Reg. 19 Razgrad, poposind într-o pădure situată la 15 km de Balbunar. Fiindu-mi personal cunoscut și intrând în vorbă cu el mi-a declarat că parte din Reg. de infanterie din Preslavski din din Reg. din Târnova sunt la Balbunar, iar la gara Vetovo un Bat. din Reg. Plevna.

Mi s-a mai spus de asemenea că la Kemanlar n-au fost trupe decât numai 600 voluntari. Ordinul de retragere mi-a fost confirmat și de maiorul Kobaccieff.

În definitiv din cele constatate de mine și convorbirile avute cu ofițeri rezultă că punctul de concentrare al trupelor trimise din garnizoanele amintite mai sus a fost la Balbunar și că, în total, după afirmațiunile maiorului au fost aproape 6000 soldați împreună cu comitagii.

Actualmente poate să mai fie la regiunea Balbunarului 3000 soldați, după spusele aceluiași maior, iar comitagii aproximativ 1600 răspândiți la Varna, Balbunar, Chemanlar, Devne, Vetovo, Senovo, Rusciuk, Preslavski, Șumla și Razgrad.

Sâmbătă la 5 jumătate seara m-am înapoiat la Rusciuk. Trupele se înapoiaseră în garnizoană.

*

La piketele de frontieră sunt comitagii. Aceștia poartă uniformă un semn distinctiv albastru la contra-epolet.

*

Locuitorilor din satele de pe frontieră nu li s-au împărțit arme.

*

Joi la orele 8 dimineața voind să plec la Șumla mi s-a spus în gară că trenul nu pleacă în acea direcție din cauza inundațiilor cari au stricat podurile. Tot aci am aflat că jumătate de orașul Eskigiuma este sub apă.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 277, f. 157-159]

25. 13/[26] iulie 1914, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind activitatea lui Camille Blondel și incidentele de frontieră româno-bulgare.

Mă reîntorc dela Buzău. Nota de răspuns a lui Pasici foarte corectă și dibace. O spun în „La Politique” (Czernin s-a plâns mie de tonul gazetei) – Blondel se agită foarte mult, a pe-rorat la Jockey Club în sensul că ar fi trebuit ca imediat noi să ne punem din partea Sârbilor. Pretutindenii face pe agentul provocator.

– Primesc vizita lui Porumbaru. Îmi spune că nota a fost *probabil* supusă prealabil Germaniei! – Relativ la incidentele noastre de fruntarii cu Bulgaria: «Sunt aproape aplanate; unii (?) vedeau într’însele mâna rusească; alții mâna austriacă. I se pare că Germania merge de nevoie. Cine știe dacă nu are să sune și ceasul nostru cu Transilvania!»

Cum Blondel spusese: „Ați știut să cereți concursul Sârbilor și Grecilor în diferendul vos-tru de fruntarii cu Bulgarii», – am întreat pe Porumbaru seara, dacă era adevărat; mi-a răs-puns că se sugerase numai aliaților o declarație. Omul acesta (Blondel) ei limbut și gaffeur”.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 19127, p. 225-226]

26. [13]/26 iulie 1914, Viena, Telegrama contelui Leopold von Berchtold, ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, adresată lui Ottokar von Czernin, prin care îi cere să informeze autoritățile române despre ruperea relațiilor cu Serbia.

TELEGRAMĂ

Viena, 26 Iulie 1914

Serbia a respins cererile ce i-am adresat. În consecință am rupt relațiile diplomatice cu această țară.

Excelența Voastră va comunica M. S. Regelui faptul acesta și va arată cu această ocaziune, că dragostea de pace a M. S. apostolice i. și r., prea grațiosul nostru Suveran, precum și senti-mentul său exemplar de răspundere, cunoscute M. S. Regelui, oferă dovada convingătoare că mijloacele pacifice de cari Monarchia ar fi putut uza, erau epuizate. În conflictul său cu Serbia, Austro-Ungaria nu urmărește interese egoiste pentru Monarchie; dinpotrivă e vorba de a-și salgarda teritoriul față de un vecin, a cărui întrea-gă politică ie îndreptată spre răscularea și ruperea provinciilor noastre dela frontieră. Acestui lucru trebuie să i se puie, în sfârșit, un capăt.

Noi nu avem intențiunea de a face achizițiuni teritoriale în Serbia; sperăm însă că dacă războiul va izbucni, va rămâne localizat.

De la fidelitatea de aliat și înalta înțelepciune a M. S. Regelui așteptăm ca România să păstreze cea mai strictă neutralitate. Noi înșine, în amintirea datoriiilor de alianță, nu vom lua, în decursul ulterior al evenimentelor, nici o hotărîre care ar putea atinge interesele României, fără ca înainte să fi intrat în contact cu dânsa.

În cazul că Rusia ar proceda în mod agresiv împotriva noastră, am conta pe cooperarea noastră, ca aliată a noastră.

În convorbirea ce veți avea cu domnul prim-ministru, Excelența Voastră se va inspira de asemenea de considerațiile de mai sus.

[Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România în perioada dela 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916, București, Editura „Regele Carol”, 1917, p. 4]

27. [15]/28 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar la București, către contele Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îl informează despre reacția regelui Carol I la știrea ultimatumului adresat Serbiei.

TELEGRAMĂ

Sinaia, 28 Iulie 1914

Am executat ordinele ce am primit și anume într-o convorbire cu însuși M. S. Regele. Rezultatul convorbirii este următorul:

Într-un război între Monarchie și Serbia, Majestatea Sa garantează stricta neutralitate a României.

De promisiunea Excelentei Voastre că, „noi înșine, în amintirea tratatului nostru de alianță, nu vom lua, în decursul ulterior al evenimentelor, nici o hotărâre care ar putea atinge interesele României, fără ca înainte să fi intrat în contact cu dânsa” – M. S. a luat cunoștință cu satisfacțiune.

În caz că Rusia ar proceda contra noastră, Regele mi-a spus că din nefericire nu prea am putea conta pe sprijinul militar al României.

Regele care, spunând aceste cuvinte, era atât de emoționat, cum nu l-am mai văzut, m-a asigurat, că dacă ar putea să-și urmeze imboldul inimei, armata sa ar lupta neapărat de partea Triplei Alianțe. Dar nu *poate*. De un an atâtea s-au schimbat în cât nu e în stare să ție tratatul.

M-a rugat totuși să anunț pe Excelența Voastră, ca și în conflictul cu Rusia va păstra stricta neutralitate și că nici o putere din lume nu l-ar putea determina vre-odată, să ia armele contra Monarchiei.

[Cartea Roșie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România în perioada dela 22 Iulie 1914 până la 27 August 1916, București, Editura „Regele Carol”, 1917, p. 5]

28. [13]/26 iulie 1914, Budapesta, Articolul „O scrisoare din România”, publicat în ziarul „Budapesta Hirlap”, No. 148 din 26 Iulie 1914 în care se fac referințe ample vizita țarului la Constanța și la politica României față de Austro-Ungaria.

Scrisoare din România

Înțelegerea româno-rusă. – Mâna României în Ardeal. – Ce face România în Albania? – Preparative suspecte

București, 22 Iunie a.c.

(De la corespondentul nostru ocazional)

Vizita țarului în Constanța în sfârșit a clarificat înaintea Austriei și Ungariei situația, azi cunoaștem influența puternică a părerii publice din România asupra cercurilor guvernamentale române, ba chiar și asupra regelui și prin urmare declarațiile oficiale românești, cari vorbesc

de o respectare sinceră a alianței, nu mai pot seduce încă acum pe nimeni în monarhia noastră. România încă acum patru ani a început să întocmească planul concordatului ruso-român. Atunci, când studenții români au comis atentatul lor contra drapelului unguresc din Sinaia, opinia publică din România știa deja, ce se prepară la spatele culiselor diplomatice. Până atunci însă, până când nu s-au putut constata încă cel puțin conturile generale a concordatului, până atunci în publicitate nu se vorbea de altceva, decât de necesitatea unei conlucrări cu monarhia noastră.

Înțelegerea ruso-română a fost încă în 1913 un fapt împlinit lipsea numai ratificarea oficială. Aceasta numai pentru aceia, pentru că regele Carol nu era definitiv hotărât pentru înțelegere. Diplomația noastră externă a aflat încă de atunci, ce înțelegere se prepară, diplomații noștri însă au dat crezământ mai mult informațiilor nebazate și neclarificate, primite din cercuri mai înalte, decât știrilor primite din izvor discret și Viena și Budapesta a calificat, actul acela al României, când pe vremea primului Război Balcanic Rusia (cu aprobarea tacită a României) trimitea pe Dunărea românească trupe contra noastră la frontiera Bosniei – de un act cavaleresc. Bine înțeles, că acuma situația s-a schimbat. Diplomații austro-ungari au început cam târziu să prețuească valoarea știrilor primite din alte izvoare.

România, care se bizue pe legăturile de rudenie și conaționalitate a familiei domnitoare, prepară pe față idealul său național pe teritoriul monarhiei. Nu are oameni de încredere numai printre pătura intelectuală a românilor din Ardeal, dar are oameni de aceștia și în cercurile țărănimei, cari au în permanență lefuri de la societățile românești iredentiste din România. Mai ales comitatele Făgăraș, Hunedoara și Alba-Inferioară au fost subminate de acestea societăți. Din comitatele acestea o armată întregă de bărbați de încredere sunt în legătură cu România și susține legătura între România și români din Ardeal. Dacă autoritățile ungurești ar supraveghea în comitate numai câteva luni pe acei străini, cari intră și es (comandamentul corpului de armată din Sibiu îi supraveghează în comitatul acela), ar surprinde întreaga societate criminală, care este dăunătoare ordinii publice și care trezește ideea de răsvărire, amenințătoare a României – *în caz când Franz Iosef ar muri...* [subliniere în textul original – *n.n.*]

Autoritățile ungurești trebuie să aibe mai ales în vedere pe acei domni din România, cari sunt originari din Transilvania și cari și acum sunt legați prin rude de Ardeal. Funcționarii statului, cari trăesc în România, bazându-se tocmai pe legăturile acestea de rudenie, vin adesea în Ungaria. Unul dintre aceștia acum două săptămâni, a făcut o vizită la Brașov, unde a venit în contact cu conducătorii țărănimei române și sigur n-au venit să-i învețe legile ungare și să respecte interesele monarhiei.

Mâna României nu amestecă cărțile numai în Ardeal, ci lucrează și pe căi directe contra noastră în altă parte. Agenții români, cari trăesc în anturajul domnitorului din Albania sunt propovăuitorii propagandei italiene. Diplomația română a ales pentru acest scop albaneji crescuți în România, și cum principale Wilhelm nu cunoaște bine situația de acolo, pe mulți dintre ei ia învrednicit cu încrederea lui. Armata aceasta de agenți este o bandă periculoasă și de o existență dubioasă. Fotografia șefului lor o are și poliția ungurească, ceia ce dovedește în deajuns că ce factori morali seamănă neghină propagandei în Albania contra intereselor Austro-Ungare. Acești indivizi supraveghează în continu mișcările noastre în Albania și prin intrigi și denunțări contrabalansează năzuințele noastre. Șeful și conducătorii lor și-au stabilit sediul principal în Triest. Acolo primește și de acolo transmite poruncile primite din România – cari sunt menite, să paralizeze interesele monarhiei.

Ultimele evenimente ne-au arătat în mod precis, că nici o dată n-au posedat prietenia sinceră a României, ci am avut un inamic slab care în umbra puterii noastre a început să prindă rădăcina și politicienii ei numai până atunci au prețuit prietenia cu monarhia, până când înțelegerea ruso-română nu s-a realizat. În cercurile acelea, în cari câteodată sentimentul de rasă

desleagă limbile, aud, că România nu mai așteaptă nimic dela monarhia noastră poliglotă, ci din contră toată speranța și-o pune în Rusia. România nu se teme de ghiarele vulturului rusesc, deoarece când se va ivi pericolul rusesc, atunci marea națiune română va fi unită și ginta latină va respinge orice atac îndreptat contra regatului român. Întreaga societate română e preocupată de această politică. Numai un singur om privește cu atențiune și frică în viitorul întunecat. Și acest singur om, este regele Carol, care trebuie să înnoate ca curentul.

Intențiunile românilor le caracterizează mai bine acea frică, pe care a provocat-o știrea despre fortificarea Ardealului. Fortificarea Ardealului ar nimici toate combinațiile aventurioase și e de înțeles iritațiunea pentru că cercul de fortificații ar nimici toate planurile și speranțele României mici, care fortificațiuni ar aștepta cu guri de tun mișcările pacificatorilor.

În timp ce presa română s-a revoltat contra planului de fortificare, mica Românie înceti-nel și în secret a clădit în jurul frontierei Ardealului, linii ferate laterale strategice. Se fac șosele noi, dispozițiuni noi publică, că ce fel de pregătiri face politica secretă românească pentru o eventuală schimbare pe tronul Austro-Ungariei. Conducătorii responsabili nu o dată au spus, că în caz a unei schimbări pe tronul Austro-Ungariei, trupele românești vor avea în Ardeal un rol pacificator. Bine trebuie că au preparat românii terenul printre conașionalii lor din Ardeal, dacă îndrăznesc să vorbească cu atâta curaj, siguranță și nerușinare.

Aceste fapte, cari sunt dovedite de către diplomație și supraveghierile militare. Și faptele aceste fac o dată, să înțelegem reușita politicei moscovite a României, dar totodată atrage atențiunea autorităților ungurești asupra mașinațiunilor propagandei românești în Ardeal.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 277, f. 261-264]

29. [13]/26 iulie 1914, Sinaia, Telegrama lui O. Czernin, ministrul austro-ungar în România, către Leopold von Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prin care îi transmite versiunea atașatului militar bulgar asupra incidentelor de la granița româno-bulgară.

Czernin către Berchtold

NO. 71 B/P.34

Sinaia, 26 iulie 1914

Atașatul militar bulgar de aici a expus cu puțin timp în urmă cursul evenimentelor de la granița romano-bulgară în felul următor: La începutul acestei luni un soldat de frontieră a împușcat un soldat român zeflemitor. La asta, conducerea română a pretins explicații la Sofia, din partea bulgară venind promisiunea satisfacerii depline.

Fiindcă puțin timp după aceea s-a repetat un incident asemănător, conducerea bulgară a emis o ordonanță draconică, prin care i s-a interzis gărzii de frontieră, sub amenințarea pedepsei cu moartea, să facă uz de arme, chiar și în cazul în care ar fi atacați de soldați români. (Intr-adevăr, această ultimă afirmație a domnului atașat militar bulgar sună cam neplauzibil și ar putea fi pusă pe seama dorinței acestuia de a arunca întreaga vina a viitoareii dezvoltări a neplăcutei chestiuni pe România.)

Această ordonanță le-ar fi fost adusă la cunoștința trupelor gărzii românești de frontieră și, sigure de o victorie ieftină, acestea ar fi întreprins două atacuri nocturne asupra bazelor de frontieră bulgare. La unul din aceste asalturi ei ar fi tras focuri de arma circa o jumătate de oră într-o bază, fără vreun succes, fiindcă garda bulgară ar fi observat apropierea soldaților români și ar fi părăsit la timp baza, lăsând-o goală.

La atacul asupra celei de-a doua baze însă, garnizoana bulgară a răspuns focurilor de armă; s-a pornit un schimb de focuri în toată regula, în urma căruia ambele părți au suferit pierderi de vieți și răniri.

Deoarece conducerea bulgară ar fi decis, în urma acestor incidente, să întărească gărzile de frontieră prin apropierea unor trupe din garnizoanele cele mai apropiate, ar fi fost mobilizate trupe și din partea română către granița bulgară, așa încât momentan o mare parte a corpului de armată român de vest s-ar fi instalat în acele teritorii, atât cu infanteria cât și cu aferenta artilerie și cavalerie. Până aici e expunerea atașatului militar bulgar.

Cum îmi spunea domnul Brătianu nu demult – fără a intra însă în amănunte – se pare că rezolvarea acestor incidente e de așteptat. Prim-ministrul a recunoscut că situația i-ar fi pricinuit mari griji, însă a adăugat că acum o considera pe aceasta rezolvată.

Czernin

P.S. După terminarea acestui raport domnul Brătianu mi-a făcut comunicarea semnalată ieri în telegrama nr. 245. De două zile încoace Sofia nu ar mai reacționa la propunerile lui, ceea ce îl face să intre la grija că guvernul bulgar pregătește ceva pe la spate. (Vezi în legătură cu asta și raportul meu de azi Lit. A.)

Czernin

[A.N.I.C., fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 34]

30. 14/27 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg, către Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, prin care informează despre satisfacția lui Serghei D. Sazonov față de răspunsul guvernului român și posibila inițiativă conciliatoare a Germaniei în conflictul dintre Austro-Ungaria și Serbia.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Copie

de pe telegrama cifrată
de la Petersburg

Nr. 749

14/27 Iulie 1914

Ambasada României.

Excelenței sale Porumbaru Externe – București

Am comunicat domnului Sazonov conținutul telegramii cifrate recepționate astăzi de la Președintele Consiliului [de Miniștri]. Acesta a fost extrem de satisfăcut. El mi-a comunicat că i se pare că a intervenit o ușoară ameliorare, dat fiind faptul că Ambasadorul Germaniei ar fi lăsat să se înțeleagă la Quay d'Orsay că Germania ar putea consilia Viena pentru atitudine mai conciliantă. Aici discuțiile se continuă discuțiile între dl. Sazonov și ambasadorul Austro-Ungariei. Domnul Sazonov mi-a spus, de asemenea, că răspunsul sârb la ultimatum a fost cu mult mai conciliant decât se putea spera și că vădea o deschidere către concesii.

[Arh.M.A.E., fond 71-1914, E. 2, partea a II-a, Petrograd, vol. 32, f. 26]

31. 14/27 iulie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin care prezintă poziția lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, față de criza bosniacă și perspectivele unui război generalizat în Europa.

Am primit Nr. 1506

Eu fără întârziere am avut o explicație, referitor la conținutul ei, cu Președintele Consiliului de Miniștri, care, în ceiace privește atitudinea României față de conflictul austro-sârb, s-a exprimat exact așa cum s-a expus în telegrama mea Nr.142. El găsește că nota-răspuns a Serbiei e foarte împăciuitoare, dar România, cu toată simpatia ei față de Serbia, nu poate da decât sfaturi de conciliație, pentru a o feri de pierderile teritoriale: o Serbie tare în limitele ei teritoriale actuale prezintă un interes vital pentru România.

În cuvintele lui chiar a transpirat ideia, că ocuparea pașnică a Belgradului de către Austria ar face cabinetul din Viena mai conciliant și ar permite Serbiei să iasă neslăbită din criza actuală. Brătianu consideră, că un războiu european general ar fi o catastrofă pentru România și actualmente face toate eforturile pentru al preveni. El refuză a preciza ce atitudine va lua România în caz de războiu, spunând că e necesară o consfătuire prealabilă cu reprezentanții tuturor partidelor politice de aici. El ar fi extrem de recunoscător Excelenței Voastre dacă l-ați informa asupra gradului crizei și dacă războiul european va deveni inevitabil, ce mari puteri vor participa și ce scopuri finale va urmări prin războiu, atât Rusia, cât și aliații ei.

Poklevski

[A.N.I.C., fond S.S.I., dosar nr.4/1934, f.8]

32. 14/27 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg către Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, prin care informează că, după opinia ambasadorului Germaniei, pacea mai poate fi salvată în Europa.

Copie

De pe telegrama cifrată

De la Petersburg

No. 751

14/27 Iulie 1914

Tocmai l-am văzut pe ambasadorul Germaniei care mi-a spus pe baza unor indicii certe că buletinul de astăzi va fi mai bun; faptul că ostilitățile n-au început încă este unul și că discuția continuă ar fi altul. Totul ar depinde de Rusia; ceea ce această mare putere ar putea să pretindă în mod legitim este menținerea echilibrului prin integritatea teritorială a Serbiei, dar Serbia trebuie să ofere garanție pentru viitor și să adopte un procedeu pentru un stat civilizată. Trebuie ca pentru Europa să înceteze, într-adevăr, coșmarul sârb. În ceea ce privește influența Vienei, Austro-Ungaria este o mare putere căreia nu i-ar fi impusă o soluție.

Diamandy

[Nr.] 751

[Arh.M.A.E., fond 71-1914, E.2, partea a II-a, Petrograd, vol. 32, f. 35]

33. 14/[27 iulie] 1914, București, Articolul *Război european? Europa dorește localizarea războiului* publicat de M. Sărățeanu¹¹⁹ în ziarul „Adevărul”.

Război european? Europa dorește localizarea războiului

Răspunsul Serbiei n-a fost găsit suficient de către guvernul austriac. Intervenția Rusiei pentru prelungirea termenului acordat Serbiei n-a fost nici el acceptat. În aceste condițiuni numai tunului i-a rămas cuvântul hotărâtor. Din ce parte va bubui însă tunul, este întrebarea cea mare. Avea-vom oare numai un război între cele două părți în direct conflict, sau trăi-va acum Europa momentul atât de temut al conflagrației europene?

Nota guvernului austriac către Serbia a fost comentată de presa mondială. Și comentariile acestea oglindesc în bună parte nu numai sentimentele opiniei publice de pretutindeni față de conflictul austro-sârb, dar în parte și punctul de vedere al guvernelor respective. Cu deosebire edificatoare este atitudinea presei oficioase europene în această privință, precum și unele declarațiuni făcute de persoane cu pozițiuni oficiale.

Despre atitudinea Rusiei oficiale se știe până acum prea puțin. Presa, cum era de așteptat, este însă ca și oficialitatea rusă de partea Serbiei. Dar dacă presa rusească este fără rezerve de partea Serbiei, oficialitatea rusă face anumite rezerve în ceea ce privește atentatul de la Sarajevo care a provocat conflictul. Nu tocmai țarul și guvernul său ar fi putut lua o atitudine fățișă de încurajare față de mijloacele teroriste pe care agenții pan-sârbi le-au utilizat în agitația ce au purces în Bosnia și Herzegovina.

Pe de altă parte, Rusia se află înaintea faptului inevitabil al războiului între Austria și Serbia și știe că intervenția ei va fi scânteia dintâi care poate arunca Europa în focul mistuitor al unei conflagrațiuni generale. Poate risca Rusia un gest atât de primejdios? Știut este că nici Franța, aliata Rusiei, nici Anglia, prietena ei, n-au interesul ca să se dezlănțuiască acum furtuna unui război general. Franța este prea puțin pregătită – s-a spus aceasta și în Senatul francez – iar Anglia, prin glasul lui Sir Edward Grey¹²⁰, s-a arătat de la început pentru localizarea războiului între Austria și Serbia, dacă el nu poate fi cu totul înlăturat.

Dacă între puterile triplei înțelegeri domnește șovăirea și nehotărârea, ba chiar și voința hotărâtă de a împiedica o conflagrație europeană, în sânul triplei alianțe s-a manifestat o solidaritate demonstrativă care dă de gândit căci trădează o hotărâre și o voință ireductibile. Presa oficioasă germană ca și cea italiană sunt cu totul de partea Austriei. În Germania ca și în Italia curentul opiniei publice chiar este împotriva Serbiei. Toate aceste împrejurări militează în favoarea prevederii că factorii hotărâtori vor face totul ca războiul să fie localizat.

În întreaga Europa se dorește evitarea unei conflagrațiuni. După Anglia a venit și declarația oficioaselor germane în acest sens. Pretutindeni se resimte nevoia de pace. Cele două războaie din Balcani au istovit pe beligeranți dar și marile puteri au fost într-atât hărțuite, încât nu acum, după numai un an de la criza balcanică, este îngăduit să se provoace războirea cea mare și plină de primejdii.

Cedând, Serbia ar fi fost în conglăsuire cu dorința generală. Ea ar fi binemeritat de la Europa întreagă care dorește pacea și aștepta ca Serbia să satisfacă cererile drepte, în fond, ale guvernului vienez. Căci dacă tonul notei austriece a întâmpinat în unele centre europene

¹¹⁹ M. Sărățeanu, ziarist la „Adevărul”.

¹²⁰ Sir Edward Grey (1862-1933), om politic și diplomat britanic. A fost în două rânduri ministru al Afacerilor Externe (1892-1895; 1905-1916). A avut un rol important în criza sârbă din vara anului 1914, dar aprecierile asupra acțiunilor sale sunt contradictorii. El a încercat să prevină izbucnirea războiului, dar, în cele din urmă Marea Britanie a declarat război Germaniei, motivul formal fiind anexarea Belgiei, imperiul britanic fiind unul dintre statele garante.

ne învinuie că este prea energică și umiltoare pentru regatul sârb, pedepsirea complicilor atentatorilor de la Sarajevo n-a găsit nicăieri dezaprobare. Această cerere a fost pretutindeni considerată ca fiind un drept necontestat al cabinetului vienez.

În ceea ce privește statele balcanice și România, se poate de pe acum spune că ele vor avea o atitudine rezervată. După știri sigure, Bulgaria a fost prevenită din Viena – care în ultimul timp a renunțat la orice acțiune pentru revizuirea tratatului din București – ca să nu facă nimic ce-ar putea fi considerat de noi ca o provocare. Astfel fiind și dacă intervenția Rusiei în favoarea Serbiei nu va depăși limitele acțiunii diplomatice, se poate spera că Europa va fi cruțată de conflagrația atât de temută pretutindeni.

M. Sărățeanu

[„Adevărul”, 27, nr. 8919, luni 14 iulie 1914]

34. [15]/28 iulie 1914, Berlin, Scrisoarea împăratului Wilhelm al II-lea către țarul Nicolae al II-lea în care relevă necesitatea de a se ajunge la soluție de compromis în criza dintre Austro-Ungaria, Serbia și Rusia.

28 Iulie ora 10,45 p.m.

Cu cea mai mare neliniște aud de impresia, pe care procedarea Austro-Ungariei contra Serbiei a făcut-o în imperiul Tău. Agitațiunea fără de scrupule, care a fost dusă de ani de zile în Serbia, a dus la crima revoltătoare, a cărei victimă a fost Archiducele Francisc Ferdinand. Spiritul, care a împins pe Sârbi ca să asasineze pe propriul lor rege și pe soția sa, mai domnește și astăzi în acea țară. Vei fi fără îndoială de acord cu Mine, că atât Tu și cu Mine, cât și toți suveranii, avem interesul comun de a stărui ca toți aceia, care sunt răspunzători moralicește pentru grozavul asasinat, să-și ia pedeapsa meritată.

Pe de altă parte nu trec de loc cu vederea, cât de greu este pentru Tine și imperiul Tău de a merge contra curentului opiniei publice. În urma amicitiei sincere, care ne leagă pe noi de un timp îndelungat depun toată influența, pentru a determina Austro-Ungaria ca să ajungă la o înțelegere francă și mulțumitoare cu Rusia. Sper cu siguranță, că Tu Mă vei ajuta în străduințele Mele ca să înlătur toate dificultățile, care s-ar mai putea ivi.

Sincerul și devotatul Tău amic și văr
semnat, Wilhelm

[Adevărul asupra războiului european 1914, ediția a II-a, revăzută și augmentată, faptele până la 7/20 septembrie 1914, p. 143-144]

35. 15/[28] iulie 1914, Sinaia, Însemnare a lui Alexandru Marghiloman, referitoare la opiniile lui Ottokar Czernin, ministrul austro-ungar la București, referitoare la criza dintre monarhia dualistă și Serbia.

Lungă întreținere cu Czernin. Foarte „gentleman”, vorbind deschis cu mine. Punctul lor de vedere: Că este vital pentru dânsii să extirpeze pan-serbismul pentru a dovedi oamenilor că țara lor nu a intrat în lichidare.

Foarte mulțumit când i-am spus că, pentru mine, un tratat trebuie să fie respectat, dar cum să evităm conflictul eventual cu tratatul dela București.

El: Nu vom lua nici un sat Sârbilor, și dacă sunteți aliații noștri, interesele voastre sunt și ale noastre. Am insistat pe acest punct: Integritatea teritorială a Serbiei.

El: Fără ca să fiu Ministrul afacerilor streine, sunt sigur că n-o să vrea nimeni să modifice harta.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 19127, p. 226]

36. 15/28 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, în care informează că Germania a respins o intervenție amicală a Italiei, Franței și Angliei pe lângă Austro-Ungaria.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Copie

de pe telegrama cifrată
de la Petersburg

Nr. 751

14/27 Iulie 1914

**Excelenței sale Porumbaru
Externe – București**

Propunerea engleză pentru o intervenție amicală pe lângă Viena din partea Italiei, Franței, Angliei și Germaniei ar fi fost acceptată de către primele trei Puteri și declinată de cea din urmă.

Ministrul rus al Afacerilor Străine mi-a spus că, de când a fost făcut cunoscut, la Londra, răspunsul sârb la ultimatum, atitudinea Cabinetului de la Londra s-a întărit în favoarea punctului de vedere francez și rus. Menținerea flotei la Portsmouth ar fi un indiciu.

Diamandy

Nr. 757

[*Arh. M.A.E., fond 71-1914, E.2, partea a II-a, Petrograd, vol. 32, f. 38*]

37. [15]/28 iulie 1914, Bad Ischl, Telegrama împăratului Franz Josef adresată regelui Carol I prin care îi aduce la cunoștință declanșarea ostilităților împotriva Serbiei.

TELEGRAMĂ

Majestății sale, Rege al României

Prezentată la Bad Ischl Nr, 533 – 101 – 28 – 1 S

Sosită la Castel Peleş data 28/7 ora 4 m..... t. S 1914

Serbia nu a îndeplinit cerințele conducerii mele și pe lângă asta trupele sârbești au provocat o bătălie, fără vreo prealabilă declarație de război. Din această cauză am comunicat astăzi armatei mele ordinul de a începe ostilitățile împotriva trupelor sârbești; la acest pas m-a îndemnat convingerea că numai pe această cale pot asigura popoarelor mele pacea îndelungată și progresul lor neîntrerupt.

Prietenia ta de ani și legătura de încredere care ne unește îmi garantează ca îmi vei întâmpina deciziile în acest ceas de cumpănă (ora serioasa) cu sinceră înțelegere.

Franz Joseph

Mod. No. 36 (1912)

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 43/ 1914, f. 1]

38. [15]/28 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată lui René Viviani¹²¹, prim-ministru și ministru de externe al Franței, referitoare la evoluția situației politice din România față de perspectiva izbucnirii războiului.

Telegramele mele nr. 32 și 33 din 21 ale lunii în curs au adus la cunoștința Excelenței Voastre punctul de vedere al Guvernului român în ceea ce privește conflictul Austro-Sârb. Ministrul de externe n-a putut, încă de la prima mea întrebare (interogare) referitoare la subiectul atitudinii observate de România, să-mi dea un răspuns precis și căuta mai presus de toate a nu avansa nimic care ar putea să nu fie în deplină conformitate cu instrucțiunile regelui; abia după două zile de consultări, Domnul Porumbaru s-a decis să-mi facă declarații pe care le-am telegrafiat Excelenței Voastre.

N-am ratat, în cursul conversațiilor mele, de a atrage atenția ministrului de externe asupra efectului supărător pe care l-ar produce absența unui răspuns al României la solicitarea Guvernului sârb, care, câteva zile înainte n-a ezitat să promită Bucureștiului sprijinul său în caz de conflict cu Bulgaria. Domnul Porumbaru mi-a răspuns mai întâi că situația nu este chiar așa și că este destul de dificil României să declare Serbiei că era gata să meargă cu ea împotriva Austriei, atât timp cât această putere nu ar afecta (atenta) la Tratatul de la București.

Atunci îi voi sugera ministrului de a căuta o formulă care ar fi marcat în ochii tuturor că România era formal decisă să facă să fie respectate prevederile Tratatului și să declare adversarilor că nimeni nu ar aduce de o manieră directă sau indirectă, o modificare contrară voinței semnatarilor. Atitudinea României ar fi rămas astfel conform afirmațiilor care, de un an, ea n-a încetat să prezinte atunci când este vorba de respectul actului internațional încheiat sub auspiciile sale.

Problema a făcut obiectul discuțiilor din Consiliul de miniștri și el s-a oprit la formula pe care domnul Porumbaru mi-a comunicat-o. Bănuiesc a regele a trebuit să ezite înainte de a subscrie vederilor pe care i le-a expus președintele de consiliu; el trebuie, în sfârșit, de a lua o atitudine ostilă împotriva Austriei și el trebuie să spere că nimic nu – l va obliga a pună în executare deciziile pe care circumstanțele îi impun.

Precum am telegrafiat Excelenței Voastre, opinia publică se pronunță din ce în ce mai energic împotriva Austriei; tonul ultimatumului austriac provocase deja o condamnare aproape unanimă; termenii răspunsului guvernului sârb au fost găsiți cei mai concilianți și obstinația Austriei se explică printr-o voință bine conturată din partea ei de a căuta conflictul. Precum sentimentul public nu s-a înșelat și începând de ieri zgomotoase manifestații au avut loc în stri-

¹²¹ René Viviani (1862-1925), om politic francez de orientare socialistă. A fost ministru al Muncii în perioada 1906-1910, iar, în iunie 1914, a format guvernul, la cererea președintelui Poincaré. În criza din iulie 1914 s-a aflat în călătorie cu acesta în Rusia, astfel că deciziile majore i-au aparținut, practic, mareșalului Joseph Joffre. N-a avut relații foarte bune cu acesta, mareșalul ținându-l departe de problemele militare. La sfârșitul lunii octombrie 1915, în condițiile intrării Bulgariei în război, considerată un eșec al Franței, a fost schimbat din funcție, succesorul său fiind Aristide Briand. În perioada 13 iunie-3 august 1914 a fost și ministru al Afacerilor Străine, el fiind succedat de Gaston Doumergue. De la 26 august 1914, funcția de ministru al Afacerilor Externe a fost preluată de Théophile Delcassé.

găte de „trăiască Serbia” și „jos Austria”, care amintesc de manifestațiile provocate anul trecut de decretul de mobilizare.

Pe lângă animozitatea al cărui obiect este Austria, se plasează teamă pe care ar putea să o aibă românii că tratamentul impus astăzi Serbiei îi va amenința într-o zi, când Austria va considera momentul oportun pentru a reclama dizolvarea ligilor sau societăților care susțin cauza Românilor în Transilvania.

Pe lângă animozitatea al cărui obiect este Austria, se plasează teamă pe care ar putea să o aibă românii că tratamentul impus astăzi Serbiei îi va amenința într-o zi, când Austria va considera momentul oportun pentru a reclama dizolvarea ligilor sau societăților care susțin cauza Românilor în Transilvania.

Opinia publică este în prezent, prea avertizată și prea dispusă să afirme că partizanii Austriei, puțin numeroși, este adevărat, dar tenaci pentru că ei contează pe influența pe care Berlinul și Viena puteau să o exercite asupra spiritului Regelelui, pot fi periculoși.

Este regretabil că Rusia nu a urmat sfaturile noastre și n-a găsit un mijloc de a satisface dorințele secrete ale României prin concesiile care ar fi făcut uitate greșelile din 1878; nici o voce nu s-ar fi ridicat în favoarea Austriei; nici o voce n-ar fi putut consilia Guvernul Român să refuze încrederea avansurilor rusești. Lupta devine astfel mai delicată și mai urmărită, pentru că în loc de întâlni o unanimitate de convingeri, noi trebuie să ne confruntăm încă pe obiecții perfect explicabile]

Cu toate acestea, România nu poate ignora rațiunile naționale și economice care militează în favoarea noii orientări politice pe care noi, puțin către puțin am stimulat-o, și nu cred că politica personală a regelui, dacă nu s-a modificat ca urmare a evenimentelor de anul trecut, să meargă împotriva tendințelor care odinioară nu îndrăzneau să expună public, dar care astăzi, nu se tem să se afirme în gura mare, fie în reuniuni publice, fie prin vocea presei. Eu țin contact continuu cu toți cei care sunt auxiliarii acestei politici și pun toate eforturile mele să nu pierd terenul pe care l-am cucerit.

Blondel

[A.N.I.C, fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, cadrele 1-2, față-verso]

39. 16/26 iulie 1914, Sinaia, Scrisoarea de răspuns a regelui Carol I către împăratul Franz Josef.

16/29 iulie 1914

Sinaia

Majestății Sale Împărat și Rege

Mă grăbesc să Îți transmit cea mai caldă mulțumire pentru atenția Ta prietenească, că M-ai informat personal asupra gravelor decizii de război cu Serbia. Atentatul ne-a lovit pe toți foarte tare și ne-a dat impulsul pentru pasul hotărâtor. Explică îndeajuns cât de bine înțeleg însemnătatea acestei decizii. Relațiile noastre intime și călduroasa mea loialitate garantează că însoțesc parcursul acestei crize serioase cu participare onestă. Fie ca providența înainte de toate să Îți păzească în această oră amară sănătatea prețioasă, războiul să aibă un curs scurt și ieftin, iar pacea europeană să fie păstrată. În același timp am dorința ca echilibrul din Peninsula Balcanică pe care țara mea l-a câștigat cu atât de multe sacrificii să rămână neatins.

Carl

[A.N.I.C, fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 43/ 1914, f. 2]

40. [16]/29 iulie 1914, Petersburg, Telegrama țarului Nicolae al II-lea către împăratul Wilhelm al II-lea prin care îl informează despre presiunile exercitate asupra sa pentru declanșarea războiului.

Palatul Peterhof, 29 Iulie ora 1 p.m.

Mă bucură că Te-ai înapoiat în Germania. În acest moment așa de grav Te rog să Mă ajuți. Un război rușinos a fost declarat unei țări slabe, indignarea contra acestuia, pe care Eu o împărtășesc în totul, este imensă în Rusia. Prevăd, că nu voi mai putea rezista mult timp presiunii ce se exercită asupra Mea și voi fi silit să iau măsuri, care vor duce la războiu. Pentru a evita o nenorocire, cum ar fi un războiu european, Te rog în numele vechei noastre amiciții să faci tot ce-Ți stă în putință spre a reține pe aliatul Tău de a merge prea departe.

semnat, Nicolae

[Adevărul asupra războiului european 1914, ediția a II-a, revăzută și augmentată, faptele până la 7/20 septembrie 1914, p. 144]

41. [16]/29 iulie 1914, Telegrama împăratului Wilhelm al II-lea către țarul Nicolae al II-lea în care îi cere ca Rusia să păstreze neutralitatea în conflictul dintre Austro-Ungaria și Serbia.

29 Iulie, ora 6.30 p.m.

Am primit telegrama Ta și împărtășesc dorința Ta pentru menținerea păcii. Totuși nu pot considera – precum Ți-am mai spus în prima Mea telegramă – procedul Austro-Ungariei ca un război rușinos. Austro-Ungaria știe din experiență, că pe promisiunile Serbiei, dacă sunt numai scrise pe hârtie, nu se poate pune de loc temeiul. După părerea Mea procedul Austro-Ungariei trebuie considerat ca o încercare spre a obține deplină garanție, că promisiunile Serbiei vor fi în adevăr transformate în fapte. Această părere Mi-o întărește declarațiunea cabinetului austriac, că Austro-Ungaria nu voește cuceriri teritoriale pe socoteala Serbiei. Eu cred deci, că Rusia poate foarte bine să rămâie în rolul de spectator față de războiul austro-sârb, fără a târî Europa în cel mai groaznic războiu, pe care I-a avut vreodată. Eu cred ca o înțelegere directă între guvernul Tău și Viena este posibilă și de dorit, o înțelegere, care – precum Ți-am telegrafiat deja – guvernul Meu o sprijină din toate puterile. Natural, că măsuri militare din partea Rusiei, pe care Austro-Ungaria le-ar putea considera ca o amenințare, ar accelera o nenorocire, pe care noi amândoi dorim s-o evităm, și ar surpa situațiunea Mea de mijlocitor, pe care – în urma apelului Tău la amiciția și ajutorul Meu – am primit-o fără șovăială.

semnat, Wilhelm

[Adevărul asupra războiului european 1914, ediția a II-a, revăzută și augmentată, faptele până la 7/20 septembrie 1914, p. 144-145]

42. 16/[29] iulie 1914, Sinaia, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre audiența acordată de regele Carol I în care s-a discutat despre conduita României după declanșarea conflictului dintre monarhia dualistă și Serbia.

Audiență la *Rege*. Regele examinează trei chestiuni: 1) Starea opiniei publice și armatei: anti – austriacă. 2) Să mergem alături de Austria? Rusia este în stare să răstoarne guvernul

bulgar și să atragă Bulgaria în partea ei: Prinși între două focuri, coasta maritimă deschisă și Constanța pierdută. 3) Să mergem în contra ei? Onoarea te oprește: Tratatul de la 1884, încă minimum pe 3 ani în vigoare. – Regele îmi arată, confidențial, telegrama personală prin care împăratul îi comunică declarația de război și face apel la vechea lui prietenie pentru a spera că va aproba această crudă extremitate la care s-a hotărât; – și a doua telegramă, a Țarului, care și el îi invocă prietenia pentru a *colabora* pentru menținerea păcii dacă e posibilă. Acest adaus „dacă e posibil”, nu-i place Regelui. Îmi arată în sfârșit telegrama lui Diamandi adresată lui Porumbaru, spunând că Ambasada Germaniei la Petersburg neagă că nota austriacă ar fi fost făcută *sub autoritatea* guvernului german, care nu i-a cunoscut textul decât odată cu celelalte puteri. – Ținem punctul acesta ca important. (Am avut în această privință o controversă cu Vredenburg care crede, ca și Presa, că nota a fost discutată și *întărită* la Berlin).

Asupra propoziției mele, dacă chestia Transilvaniei e destul de coaptă ca să riscăm totul pentru tot. Regele nu crede (e și părerea mea). Ea va fi coaptă peste 20 ani și va veni la sigur, fiindcă Austria tot se va disloca din cauza Ungariei,

Asupra reconstituirei blocului balcanic: Lipsă de vreme; Grecii nu vor ceda Cavala; și poate aceasta ar întări prea mult pe Slavi.

Foarte indecis, foarte îngrijat, Regele îmi cere să nu mă depărtez de Sinaia, dorind a mă revedea după ce va conferi cu câți-va oameni politici cu greutate din toate partidele.

Punctul lui actual de vedere: O victorie repede a Austriei; pacea imediată; *dar înainte; Austria să facă Prusiei declarațiunea pe care ne-a făcut-o nouă, că integritatea Serbiei nu este amenințată.*

Semnalez Regelui insuficiența lui Porumbaru (ar fi nevoie, zice El, să fie chemat aci și fixat pe lângă Brătianu), și aceea a lui Corbescu la Poliție.

Seara *Poklevski* îmi arată o telegramă, de comunicat lui Brătianu, că guvernul rus nu primește „*sdrobirea*” Serbiei.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 19127, p. 226-228]

43. 16/29 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Petersburg adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, în care informează despre raporturile dintre marile puteri după bombardarea Begradului de către armata austro-ungară.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ
de la Legațiunea din Petersburg
Nr. 780 data 16/29 Iulie 1914

Excelenței sale Porumbaru Externe – București

Bombardamentul Belgradului pare a exclude posibilitatea întrevăzută de unele cercuri de aici de a proceda în acest oraș la negocieri conciliatorii prin mijlocirea Puterilor.

Viena continuă să se abțină de la a deschide negocieri cu Rusia, considerând diferendul a fi unul de rezolvat direct cu Serbia. Rămânea speranța că între mobilizarea Rusiei și prima înfrângere sârbă, Împăratul Germaniei ar fi intervenit la Viena și ar fi oprit confruntarea. Negocierile continuă în vederea stabilirii unei întrevederi a celor Patru Puteri la Londra. În conformitate cu informațiile de aici, se pare că Italia nu ar fi dispusă să se lase antrenată

într-un conflict de care ea nu a fost prevenită și că, în orice caz, ea s-ar abține, în caz de complicații, să treacă Alpii.

Diamandy

[Arh.M.A.E., fond 71-1914, E. 2, partea a II-a, Petrograd, vol. 32, f. 231]

44. 16/29 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, către Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, prin care comunică poziția rusă față de criza dintre Austro-Ungaria și Serbia și cere precizări față de conduita României.

Telegrama Dvs. nr. 169 s-a primit.

Rog comunicați lui Brătianu următoarele:

În cazul unei ciocniri armate reale între Austria și Serbia prevedem o intervenție a noastră pentru nu a admite distrugerea acesteia din urmă. În aceasta va consta scopul războiului nostru cu Austria, dacă acesta va fi inevitabil.

Răspunzând în felul acesta la întrebările puse de Brătianu, binevoiiți a-i pune la rândul Dvs. întrebarea categorică referitoare la atitudinea ce va lua România, odată cu aceasta îi puteți da a înțelege, că noi nu excludem posibilitatea avantajelor pentru România, dacă ea va participa la războiu împreună cu noi contra Austriei. Noi am vrea să știm, care este părerea, din acest punct de vedere, a guvernului român.

Sazonov

[A.N.I.C., fond S.S.I., dosar nr.4/1934, f. 10]

45. [16]/29 iulie 1914, Constanța, Telegramă a consulului austro-ungar din Constanța, Sidorowicz, adresă lui Ottokar von Czernin, ministrul austro-ungar în România, prin care îl informează despre starea de spirit a armatei și locuitorilor din Dobrogea și Cadrilater la aflarea mobilizării decretată în monarhia dualistă.

Sidorowicz către Czernin

3357/914. R.P

27 iulie 1914

Dislocările de trupe întreprinse cu sârguință în ultimele zile par să fi luat, pentru moment, sfârșit.

Acestea au culminat în principal cu apropierea trupelor corpului de armată, întărit cu artileria de la București, de granița romano-bulgară, așa încât în momentul de față Constanța și împrejurimea par golite de trupe. Aceste măsuri sunt justificate prin aceea că și din partea bulgară Divizia Schumlaer ar fi fost adusă mai aproape de granița română.

Alaltăieri umblau pe aici zvonuri despre o presupusă adunare de trupe din rezervă. Inșă, după cum m-am putut convinge clar, acestea au fost rezultatul împrejurării că pe aici fuseseră văzuți un număr de rezerviști din generații/promoții diferite. Aceștia aparțin între timp cu totul profesurii, și în prezent au parte de o pregătire care durează mai multe săptămâni, ca după darea unui examen să obțină gradul de sublocotenent în rezervă.

Comunicatul de ieri din jurul orei 11 dimineață pentru mobilizarea parțială a armatei noastre a făcut aici o impresie vizibil adâncă și s-a manifestat prin aceea că până și în cercuri

militare s-a făcut observată o consternare de neîmblânzit. Pe seară niște activiști din cercul șovinist au cerut ruperea anunțului de pe fereastra unei tutungerii de aici, însă aceasta cerință a fost făcută foarte încet și cu o cumpătare până atunci necunoscută. Pe lângă intervenția oficială de aici, șeful serviciului secret de aici a ordonat între timp reafișarea imediată a acestui anunț. Cât de repede a pătruns vestea despre mobilizarea armatei noastre în părțile cele mai îndepărtate ale districtului administrativ din partea asta, este dovedit prin faptul că cetățenii noștri care trăiesc în noua Românie mi-au explicat, când am vrut să le transmit vestea telefonic la ora 4 după-amiaza, că o luaseră deja la cunoștină.

Sidorowicz *manu propria*

[A.N.I.C. fond Casa Regală Carol I, dosar nr. 45/1914, f. 18]

46. 16/29 iulie 1914, București, Articolul *Atitudinea României*, semnat I. Fermo, apărut în ziarul „Universul”.

Atitudinea României

Știrile publicate de unele ziare cum că guvernul român ar fi adresat o notă Puterilor nu corespunde realității. Din izvor pozitiv putem da următoarele detalii asupra atitudinii României.

Miniștri plenipotențiarilor ai puterilor streine acreditați pe lângă M.S. Regele Carol, au întreat unii la București pe Em. Porumbaru, min. de externe, alții la Sinaia, pe d. Ion Brătianu primul nostru ministru care va fi atitudinea României față de conflictul austro-sârb.

La aceste întrebări, d-nii Porumbaru și I. Brătianu au dat, firește, în forma deosebită cu același fond, răspunsul care se poate rezuma astfel: România față de conflictul austro-sârb va sta liniștită, întru cât acest conflict nu atinge nici una din chestiunile care o interesează. România nu are nici un fel de tratat de alianță nici cu Serbia nici cu Austria, care s-o oblige la o acțiune. România este în bune relațiuni însă și cu Austria și cu Serbia, așa că nimic nu o îndreptățește să ia vr-o atitudine contra unuia sau celuilalt din aceste două state.

Caracterul conflictului austro-sârb este cu totul special: El e pornit din cauza atentatului dela Serajevo și din cauza mișcării pan-slaviste din Bosnia. Ori, cât privește atentatul dela Serajevo România, firește, că l-a dezaprobat cu toată sinceritatea cu atât mai mult cu cât arhiducele Frantz Ferdinand era un amic al României și omul în care Austria își pusese toate speranțele. Dar în afară de această participare de regret, România nu poate avea nici un interes să se amestece în lichidarea acestui atentat.

În ce privește mișcarea panslavistă din Bosnia, este iarăși o chestiune care n'o poate interesa pe România.

Dar, dacă aceste sunt considerațiunile cari îndreptățesc atitudinea rezervată a României față de conflictul austro-sârb, atât d-l Porumbaru cât și d-l Brătianu, au făcut cunoscut plenipotențiarilor străini, că România nu poate rămâne indiferentă dacă din urmările acestui conflict ar rezulta o schimbare a actualului echilibru balcanic.

În acest caz *de ori unde ar veni încercarea de a se schimba echilibrul balcanic, românia va intra în acțiune pentru a apăra cum va putea mai bine acest echilibru, pentru menținerea căruia ea e solidară cu toate statele balcanice* [subliniere în textul original – n.n.].

Întrebarea se pune cum s-ar putea atinge echilibrul balcanic stabilit prin pacea dela București. Sunt ipoteze mai multe.

Prima ipoteză ar fi intrarea în acțiune a Bulgariei, care însă înlăturată această ipoteză întrucât Bulgaria a declarat că ea va păstra cea mai strictă neutralitate. Pe de altă parte incidentele noastre cu Bulgaria sunt pe cale de a se aplatina în mod satisfăcător.

Altă ipoteză ar fi o acțiune a Turciei contra Greciei. Dar această ipoteză, este probabil exclusă întru cât se știe că tratativele greco-turcești sunt pe cale bună.

O a treia ipoteză ar fi o represiune teritorială din partea Austriei în Serbia.

Deocamdată însă, nu se poate afirma că aceasta se va întâmpla. Austria a făcut declarațiuni categorice că ea nu urmărește nici o cucerire teritorială. Dacă totuși așa ceva se va întâmpla și echilibrul ar fi schimbat pe urmele războiului austro-sârb, *România va apăra după cum am spus acest echilibru prin acțiunea ei* [subliniere în textul original – n.n.].

În ipoteza că Austria ar ocupa teritoriile sârbești și în urmă chestiunea va fi adusă înaintea unei conferințe europene, România, dacă se va căuta a se aduce în discuțiunea conferinței și tratatul de la București, va avea cuvântul ei de spus în această conferință și va apăra din toate puterile ei tratatul de la București.

Acestea sunt ipotezele cari se pun înainte. Deocamdată acțiunea diplomatică a Rusiei, pentru împiedicarea războiului, continuă. În cazul când ea nu va reuși, în cercurile politice bine informate se crede că Rusia va intra și ea în acțiune.

Au circulat zvonuri că guvernul român a ordonat mobilizarea a două corpuri de armată. Știrea este inexactă. Este, însă, adevărat că s-au luat unele măsuri militare dictate de împrejurări.

I. Fermo

[„Universul”, miercuri 16 iulie 1914]

47. [17]/30 iulie 1914, Berlin, Telegrama împăratului Wilhelm al II-lea către țarul Nicolae al II-lea prin care îl informează despre consecințele mobilizării decretate de Rusia.

30 Iulie, ora 1 a.m.

Ambasadorul Meu este însărcinat de a indica guvernului Tău pericolul și grelele consecințe ale unei mobilizări; același lucru Ți l-am spus în ultima Mea telegramă. Austro-Ungaria a mobilizat numai contra Serbiei și anume numai o parte a armatei sale. Dacă Rusia mobilizează contra Austro-Ungariei, precum este cazul după comunicarea Ta și a guvernului Tău, atunci rolul de mijlocitor, cu care Tu m'ai însărcinat în mod amical și pe care Eu l-am primit pe baza rugămintei Tale, este amenințat, dacă nu chiar făcut imposibil. Toată greutatea deciziei cade acum pe umerii Tăi: ei au să poarte răspunderea pentru război ori pace.

semnat, Wilhelm

[Adevărul asupra războiului european 1914, ediția a II-a, revăzută și augmentată, faptele până la 7/20 septembrie 1914, p. 147-148]

48. 17/30 iulie 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, către Poklevski-Koziell, prin care îi solicită să-i comunice lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, că în cazul unei atitudini favorabile, Rusia va susține alipirea Transilvaniei la România.

Telegrama Nr. 1556

Foarte sigur. Dacă considerați posibil de a concretiza mai precis avantajele, pe care poate conta România, în cazul când va participa la război contra Austriei, îi puteți spune precis lui Brătianu, că noi suntem gata să susținem alipirea Transilvaniei la România.

Sazonov

[A.N.I.C., fond S.S.I., dosar nr471934, f. 14]

49. [18]/31 iulie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România, către René Viviani, ministrul Afacerilor Externe, în care redă discuțiile cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu privitoare la conduita României după declanșarea războiului dintre Austro-Ungaria și Serbia.

[DL. BLONDEL, MINISTRU AL FRANȚEI LA BUCUREȘTI CĂTRE
DL. VIVIANI, MINISTRUL AFACERILOR EXTERNE]
T. nr. 37, 38

*București, 31 iulie 1914, 19.20, 20.00h
(Recepcionată: 23.35, 16.10h)*

Am reluat, cu Președintele Consiliului de Miniștri, în cursul acestei dimineți, conversația pe care am avut-o ieri cu Ministrul Afacerilor Străine și cu mai mulți membri ai Cabinetului. Am încercat, în prezența colegului meu rus, să îl conduc pe dl. Brătianu către o declarație mai [fermă] decât aceea pe care colegii săi au ezitat să o formuleze și, mai bine de o oră, am discutat chestiunea neutralității „singura opțiune care nu pune în joc viitorul României”.

Președintele Consiliului de Miniștri a enunțat temerea că Puterile interesate ar putea reproșa României mai târziu inacțiunea sa, ministrul Rusiei a putut să îl asigure că, în ceea ce privește Rusia, ea i-ar fi recunoscătoare pentru o abținere care, în condițiile prezente, ar putea fi considerată ca un semn de prietenie.

Dl. Brătianu se teme, de asemenea, că Puterile să nu trateze, în consecință, România ca pe o cantitate neglijabilă dacă ea se va ține prea departe de conflict. Am crezut că pot să îl asigur pe președintele Consiliului de Miniștri că, din contră, nu am putea decât recunoaște în Franța mobilurile unei atitudini care, în fond, ar fi în avantajul aliatei noastre și care, dacă o reglare de conturi generală ar fi intervenit, interesele României ar fi găsit în noi, cum s-a mai întâmplat și înainte, avocați pentru a le apăra.

Colegul meu rus a făcut aproape aceleași declarații ca ale mele și Brătianu, fără a-și lua un angajament formal, a părut oarecum ușurat; la o ultimă observație pe care i-am prezentat-o pentru a-i spune că, dacă România s-ar fi alăturat Austriei, ea ar fi contribuit la distrugerea cu mâinile sale a operei căreia îi atașase numele său, Președintele Consiliului de Miniștri mi-a răspuns: „Aceasta este una din rațiunile care va determina sosirea diferiților șefi de partid care se găsesc în străinătate și pe care regele i-a convocat”.

Manifestările anti-austriece se multiplică; presa începe, ea însăși să protesteze împotriva intenției atribuite guvernului de a da concursul său Austriei și un număr de ziare proclamă puternic aversiunea lor pentru o politică care ar fi contrarie sentimentului [național]. Aceste manifestări îl stânjenesc pe Rege și sunt unul dintre cele mai serioase atuuri ale noastre.

[Ministère des Affaires Étrangères, Commission de publication des documents relatif aux origines de la Guerre de 1914, Documents diplomatiques français (1871-1914), tome XI (24 Juillet-4 Août 1914), Imprimerie Nationale, MCMXXXVI, Paris, p. 366, document 446]

50. 18/31 iulie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată lui Serghei D. Sazonov, prin care îi expune poziția clasei politice românești, cu deosebire a lui Ion I.C. Brătianu față de declanșarea conflictului european.

Telegrama nr. 174

Sigur. După consiliul de miniștri, care a avut loc acum trei zile aici se observă o schimbare importantă. Eri a apărut în presă comunicatul guvernului, care se încheie cu declarația, că în momentul izbucnirii războiului european general, România va hotărî ce atitudine trebuie să

ia. Unele ziare și societatea de aci interpretează acest comunicat în sensul, că România nu va rămâne neutră și Regele a hotărât să acționeze în alianță cu Germania. După informațiunile ce posed eu și Ministrul Franței, a căror exactitate în împrejurările actuale este greu de verificat, la ultimul Consiliu de Miniștri, Regele s-a exprimat pentru continuarea celor mai insistente încercări de a înlătura războiul european, și, dacă acesta va fi inevitabil, atunci este pentru o acțiune alături de Tripla Alianță. Se spune că toți miniștrii și Brătianu s-au opus cu energie acestei propuneri, ceiace, după cât se spune, a determinat pe Rege să amenințe cu abdicarea. După aceleași informațiuni motivele care au determinat pe Rege să ia această hotărâre ar fi:

1. Existența tratatului defensiv cu Austria, informație, despre care v-am raportat;
2. Posibilitatea unor angajamente personale ale Regelui față de Imperiul Germaniei și al Austriei;
3. Cererea Austriei făcută zilele trecute, de a executa tratatul de alianță și a Germaniei de a stabili, care va fi atitudinea României față de viitorul războiu;
4. Imposibilitatea respectării neutralității de către România, fiindcă aceasta ar duce la înrăutățirea raporturilor cu ambele tabere beligerante și ar lipsi-o de avantajele ce-i poate oferi războiul, și în fine,
5. Încrederea în superioritatea forțelor militare ale Triplei Alianțe și în aceia, că Tripla Alianță poate da garanțiile cuvenite față de Bulgaria.

La aceasta trebuie să adaog, că Germania și Austria răspândesc aici svonuri dănuitoare nouă ca: nepregătirea noastră pentru războiu, nedorința Franței și a Angliei de a participa la războiu etc. Consiliul de Miniștri n'a ajuns la nici o concluzie și s'a hotărât pentru mâine un nou consiliu, la care vor participa reprezentanții opoziției, și se poate spune cu certitudine că opinia publică de aici este dușmănoasă Austriei, iar Armata Română de un an trăiește cu speranța, că va participa la acțiunile contra Austriei alături de noi și numai la gândul posibilității unui atac în contra noastră impresionează profund ofițerii superiori de aici. La București au avut loc și se mai pregătesc încă manifestații. Toate aceste fapte sunt bine cunoscute de guvern și o persoană apropiată de [lipsă în text – n.n.] s-a încredințat astăzi, că guvernul vrea să profite de ele pentru păstrarea neutralității sau chiar pentru o acțiune alături de noi contra Austriei, tot deodată găsim folositor răspândirea informațiunilor expuse la începutul telegramei. Eu mi-am permis totuși să insist asupra lor mai sus, fiindcă ele din nefericire coincid cu informațiunile, ce mi-au fost comunicate prin telegrama Dvs. Nr.1556. În minutul de față de la Brătianu nu se pot obține informațiuni mai precise [lipsă în text – n.n.] a vizitat împreună cu Ministrul Franței și el a repetat, că România nu este legată cu nimic și că la viitorul Consiliu de Coroană se va discuta din nou ce atitudine va lua România la izbucnirea războiului european. El, de asemenea, a subliniat, că încredințările ce mi-a făcut la 15 iulie au un caracter absolut personal și nu angajează cu nimic libertatea de acțiune a României.

Pentru a nu neglija nici un mijloc de a influența guvernul Român, eu mi-am permis să-i fac lui Brătianu comunicarea în sensul telegramei Dvs. Nr. Nr.1556. Brătianu mi-a mulțumit, promițându-mi că va medita asupra cuvintelor mele și tot deodată m-a întrebat, dacă aliații noștri vor sancționa separarea unei provincii austriece, fiindcă Anglia, după cât se pare, după terminarea războiului european ar vrea să restabilească „statul quo”. Eu am răspuns că aliații noștri vor ține seama de promisiunile făcute de noi. După aceasta Brătianu m-a rugat să nu cred svonurile ce se răspândesc în oraș și a căutat să-mi inspire ideia, că posibilitatea unei cooperări cu noi nu este exclusă. Comunicându-vă cele de mai sus, în această minută grea eu nu mă hotărâsc să fac concluzii personale, fiindcă eu, după exemplul Excelenței Voastre, n-ași vrea însă să cred în posibilitatea „perfidiei fără perche” a României.

Poklevski

[A.N.I.C., fond S.S.I., dosar nr.4/1914, f. 15]

51. 18/[31] iulie 1914, Însemnări ale generalului Alexandru Averescu¹²², comandantul Corpului I armată, cu sediul în Craiova, referitoare la situația politică și militară a României la începutul Primului Război Mondial.

18.VII.1914

Sunt deja șase zile de când armata austriacă a început mobilizarea. Situațiunea politică nu pare tocmai limpede la noi. Singurul punct precizat este declarațiunea (dacă este însă oficială nu știu) că se va veghea la respectarea tratatului de la București. Veghea! În ce mod?

Să zicem că Austria l-ar încălca și puterile nu ar împiedica-o, cum ar rămâne această declarație a noastră?

Parcă la Statul nostru Major domnește nedumerire. Semnele de nervozitate sunt aparente. Ordinele curg: a se chema ofițerii din concedii „în mod discret”, iar pe de altă parte jandarmeria este însărcinată a-i goni la corpuri. Pur și simplu adorabil.

Ordin a se chema „pentru instrucție” contingentul 1912 din infanterie. În ce scop? Mobilizarea nu câștigă nimic. S-a dat ordin acum câteva zile a se mai creia un al 4-lea batalion la regimentele de infanterie! Avem deja în companiile existente, lipsă de ofițeri!

Totul denotă lipsa de orientare și de sânge rece.

Mi se scrie particular, că aș fi fost destinat să comand o Armată. În urmă, zilele acestea, s-a revenit asupra ideiei. Prin faptul că nu s-a numit sau destinat un altul, să presupun că voiu fi înlocuit cu Generalul Zottu și numit șef de Stat Major General.

Rațional ar fi, dar am serioase motive de a mă îndoi și de altfel personal nu mi-ar face plăcere, căci cu siguranță că tot Prințul Ferdinand va fi Comandant de Căpetenie și am reveni la situațiunea din 1913.

Rațional ar fi, pentru că Generalul Zottu este un foarte bun ofițer de geniu, specializat mai ales în construcții. S-a ocupat foarte mult cu întocmirea planului pentru Palatul Cercului Militar. Nu are însă nimic comun cu conducerea trupelor.

Motivul de căpetenie de a mă îndoi, este faptul că legăturile sale politice cu partidul care este la putere, exclud orice atingere de persoana sa. Ion Brătianu pune înainte de toate, în alegerea persoanelor cu cari trebuie să lucreze, raporturile sale personale cu ele.

În 1911 Ministrul de războiu Nicu Filipescu a însărcinat pe Zottu cu o misiune în străinătate, din cauza rezultatului deplorabil ce a dat la manevrele Regale din 1910. Brătianu însă, îndată după venirea la putere, l-a readus în capul Marelui Stat Major, tocmai acum, când se cere acestui organ, să desfășoare o vastă activitate, sub impulsul unei direcțiuni pricepute și experimentate!

Această destinațiune m-ar pune în cea mai penibilă situațiune. Nu aș dori să mai mă găsesc pe lângă persoana Prințului Ferdinand. Apoi schimbări de natura aceasta, nu se mai fac în ziua plecării la războiu [subliniere în textul original – n n.].

[Mareșal Alexandru Averescu, „*Notițe zilnice din războiu 1914-1916 (Neutralitatea)*”, Ediția I-a, București, 1937, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, Calea Griviței, 26, p. 11-12]

¹²² Alexandru Averescu (1859-1938), unul dintre cei mai importanți lideri militari ai României. În anii 1879-1881 a urmat Școala divizionară pentru subofițeri la Mănăstirea Dealu, pe care a terminat-o ca șef de promoție. Nevoia de cadre a determinat ca autoritățile de atunci, în baza unei legi speciale, să acorde gradul de sublocotenent absolvenților acestei școli. Timp de doi ani (1884-1886) a urmat cursurile Școlii Superioare din Război din Torino, obținând rezultate foarte bune. A fost atașat militar la Berlin (1896-1898). A comandat Regimentul 4 roșiori și Brigada 1 roșiori, iar la 10 mai 1906 a fost avansat general de brigadă. A fost avansat general de divizie în aprilie 1912, iar general de corp de armată în ianuarie 1917. În anii 1907-1908 a fost ministru de Război, iar în perioada 1911-1913, șef al Marelui Stat Major. A comandat Corpul I armată (1914-1916), iar după intrarea în război, Armata 2 (1916-1918), în fruntea căreia a obținut marea victorie de la Mărăști (11/24 iulie-19 iulie/1 august 1917). A fost prim-ministru al României în trei rânduri (29 ianuarie/11 februarie-5/18 martie 1918; 13 martie 1920-17 decembrie 1921; 30 martie 1926-4 iunie 1927). În 1918 a întemeiat un nou partid politic – Liga Poporului, devenită, în 1920, Partidul Poporului. La 14 iunie 1930 a fost avansat la gradul de mareșal. (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005)

52. 18/31 iulie 1914, Berlin, Telegramă a ministrului român la Berlin, Alexandru Beldiman, către regele Carol I prin care îl informează despre măsurile luate de Rusia și Germania care duc, inevitabil, la izbucnirea conflagrației mondiale.

Berlin, 18/31 iulie 1914

Sire,

Cu cel mai profund respect am onoarea a raporta Maiestății Voastre că evenimentele din zilele din urmă s-au precipitat cu o repeziciune atât de extraordinară, încât nici nu este cu puțință a înregistra fazele, prin care au trecut. Mobilizarea generală a armatei și marinei rusești, pe care Conte de Pourtalès¹²³ a telegrafiat-o astăzi de la Petersburg, s-a produs în împrejurări neașteptate, pe când se urma încă schimbul de vedere personal al Împăratului german cu Țarul Rusiei pe de o parte, și cu Regele Angliei pe de alta, în speranța și dorința de a găsi în ultimul moment o soluțiune pacinică, care să evite conflagrațiunea generală din zi în zi mai amenințătoare.

Încă acum două zile, atât de Sasonow, cât și însuși Ministrul de Război al Rusiei dăduse Ambasadorului german asigurări formale că deocamdată Rusia nu are intențiunea a mobiliza în contra Germaniei ci luasă măsuri preventive numai față de Austro-Ungaria (Telegrama mea cifrată către d. Prim-ministru Brătianu din 16/29 iulie cu n. 1307). Și totuși, astăzi pe când se aștepta rezultatul ultimelor demersuri cu interesul păcii, s-a declarat în mod brusc mobilizarea generală a Rusiei, la care Împăratul Germaniei a răspuns prin aplicarea articolului 68 din Constituțiua germană, proclamând starea de război, măsură premergătoare a mobilizării, care nu mai poate întârzia.

Cu data de astăzi începe deci o nouă epocă în istoria Europei și se pregătesc evenimente menite a aduce schimbări fundamentale în harta continentului nostru.

România se află în fața unei probleme hotărâtoare pentru soarta și viitorul neamului nostru. Pozițiua noastră expusă între Rusia și Slavii din sudul Dunărei ne-a impus să ne alegem locul alături cu Puterile, care reprezentau menținerea stărei de lucruri, create prin Tratatul de la Berlin, adică menținerea păcii față cu tendințele permanente și sfortările periodice de a răsturna acea stare de lucruri în interesul Slavismului. Pozițiunea aceasta a României ne-a permis timp de trei decenii ca la adăpost de orice pericol din afară – deși n-au lipsit numeroase zguduiri balcanice – să dăm țării un avânt în dezvoltarea ei pe toate terenurile, dezvoltare cărei se datorește prestigiu politic și creditul economic, de care ne bucurăm astăzi sub înțeleapta și în veci memorabilă cărmuire a Maiestății Voastre. Pacea dela București din anul trecut a consacrat măreața operă a vieții Suveranului nostru. Această operă este pusă astăzi la cea mai grea încercare.

În conflictul ce izbucnește astăzi între Rusia, ca protectoarea Slavilor din Balcani, și intreită alianță, pozițiunea cea mai puțin profitabilă și din care nu ar putea rezulta decât micșorarea păcii, ar fi inacțiunea, nehotărârea și neutralitatea expectativă. Nu rămâne îndoială că în lupta uriașă ce se încinge, interesele permanente de existență ale națiunii noastre, care au determinat politica noastră externă de până acum față cu slavismul, vor fi iarăși puse în cumpăna internațională. Războiul de Crimeea și tratatul de la Paris au deschis calea dezvoltării noastre naționale, punând bazele Regatului nostru de astăzi. Războiul care începe acum va avea să hotărască și mai mult dacă în Orient și în Europa va domni cultura apuseană, de care neamul

¹²³ *Conte de Pourtalès* era ambasadorul Germaniei în Rusia. El a remis țarului Nicolae al II-lea și ministrului de externe Sazonov, ultimatumul lui Wilhelm al II-lea, care a condus, în cele din urmă, la război.

nostru este strâns legată, sau slavismul, care până acum în toate manifestațiunile sale s-au dovedit ca o putere numai distrugătoare. Starea anarchică, în care se zvârcolesc de atâția ani țările balcanice sub înrâurirea directă a politicei rusești, este opera slavismului.

Greutatea cea mare, care ni se pune astăzi în cale pentru a urma și acum, în aceste împrejurări hotărâtoare pentru viitorul nostru, politica noastră externă este chestiunea națională din Ardeal și din Ungaria. Dar aici trebuie să privim.

Cu cel mai profund respectat rog pe Maiestatea Voastră să mă ierte că am scris aceste rânduri în fuga condeiului și sub impresiunea unor evenimente menite a înrâuri adânc asupra întregii pozițiuni și a viitorului Regatului nostru.

Rămân întotdeauna al Maiestăței Voastre cel mai supus și devotat servitor.

Al. Beldiman

[A.N.I.C., Casa Regală, dosar nr. 40 din 1914, f. 82]

53. [19iulie]/1 august 1914, București, Telegrama lui René Viviani, ministrul Afacerilor Externe, către ambasadorii Franței la Londra și Sankt Petersburg prin care informează despre discuția lui Camille Blondel cu Ion I. C. Brătianu, prim-ministru, referitoare la perspectiva adoptării neutralității de către România.

DL. VIVIANI, MINISTRUL AL AFACERILOR STRĂINE,
AMBASADORILOR FRANȚEI DE LA LONDRA ȘI SANKT-PETERSBURG

T. nr. 418, 419

Paris, 1 august 1914, 9.15 h

Dl. Blondel a discutat cu Președintele Consiliului de Miniștri român problema neutralității sale, singură soluție ce nu pune în joc viitorul României. Dl. Brătianu a examinat succesiv temerea că Puterile interesate nu vor reproșa mai târziu României inacțiunea sa sau nu o vor trata în consecință ca o cantitate neglijabilă. Ministrul Rusiei a garantat că Guvernul său consideră drept un act amical neutralitatea română. Ministrul Franței a adăugat că România va găsi în noi avocați pentru a o apăra.

[Ministere des Affaires Étrangères, Commission de publication des documents relatif aux origines de la Guerre de 1914, Documents diplomatiques français (1871-1914), tome XI (24 Juillet-4 Août 1914), Imprimerie Nationale, MCMXXXVI, Paris, p. 387, document 474]

54. [19 iulie]/1 august 1914, Viena, Telegramă a împăratului Franz Joseph către regele Carol I prin care îi solicită îndeplinirea obligațiilor de alianță.

TELEGRAMĂ

Prezentată la Wien Burg Nr. 57 – 140 – 1 – 6 S

Sosită la Castel Peleş data 1/8 ora 8, m. 45 t. S 1914

Majestății Sale Regele României,

Trimisul meu îmi raportează că i-ai fi explicat că din cauza pericolului unui atac al Bulgariei nu ai fi în stare să îți îndeplinești obligațiile protocolare. Conducerea mea a obținut de la

Bulgaria asigurarea cea mai concisă că nu îți va ataca țara atâta timp cât stai de partea Triplei Alianțe. Trimisul bulgar la București a primit deja sarcina să comunice asta conducerii Tale. Sper și am încredere că în acest moment (ora serioasă!) al destinului, de o însemnătate hotărâtoare pentru amintirea Ta în istorie, ca ofițer, suveran și pentru viitorul Țării Tale, îți vei ține cuvântul și îi vei porunci armatei Tale să lupte cu noi, umăr la umăr, împotriva Rusiei. Hegemonia slavă în Balcani, așa cum o urmărește Rusia, ar trebui să ducă în viitor la nimicirea României dacă țării Tale îi scapă Tripla Alianță printre degete.

Franz Joseph

[A.N.I.C., fond Casara Regală, Carol I, dosar nr. 46/1914, f. 1]

55. [19 iulie]/1 august 1914, Paris, Telegrama lui Alexander Petrovici Izvolsky, ambasadorul Rusiei în Franța, către Ministerul de externe de la Sankt Petersburg prin care propune intensificarea eforturilor pentru atragerea României prin promisiunea acordării Transilvaniei.

Nr. 224

Acți s-a primit dela Ministrul francez dela București o telegramă, care descrie în culori alarmante intențiile României, care ar fi dispusă să păstreze o neutralitate absolută sau să acționeze alături de Austria. Președintele republicii și-a exprimat părerea, că fără a pierde timp, trebuie să influențeze asupra României, promițându-i Transilvania. După părerea lui Poincaré, ar trebui de asemenea să începem a atrage de partea noastră și Italia promițându-i Volona și libertatea de acțiune în Albania.

Izvolsky

[A.N.I.C., fond S.S.I, dosar nr.4/1934, f. 14]

56. 19 iulie/[1 august] 1914, București, Articolul lui N. Iorga, Datoria României, preluat de ziarul „Minerva”.

Datoria României

Din partea d-lui N. Iorga primim următoarele cu privire la evenimentele de la ordinea zilei: „Sunt lucruri în politica unei țări pe care nu le spune nici opoziția, nici acea opoziție care nu va veni la guvern a doua zi, opoziția ideilor și procedărilor pentru mai târziu, cum e a noastră. Dar e ceva din acele lucruri care, într-o anumite formă, s-ar putea spune și de oamenii care ar avea răspunderea de guvern.

Din Serbia a plecat asasinul moștenitorului austriac și al soției sale. Bombele care s-au aruncat asupra nenorocitei perechi arhiducale au fost sârbești. Sfaturi către omor au plecat din anume cercuri de iredentști ori de fugari din Bosnia. Unele societăți sârbești nu disprețuiesc arme pe care orice om cult le disprețuiește. O parte din presa de la Belgrad n-a exprimat sentimente de pietate firești pentru orice om simțitor.

Acestea sunt lucruri pe care nu le tăgăduiește, pe care nu le poate tăgădui nimeni. De la Viena, de la Pesta se puteau cere serioase cercetări și aspre pedepse pentru aceia a căror vino-văție, constatată de ancheta din Seraievo, s-ar fi recunoscut, după controlul necesar al acestor

date, și de guvernul sârbesc. Atât. Încolo, presa din Viena avea să se certe cu presa din Belgrad și supravegherea la graniță trebuia să fie crescută.

Ei bine, nu! D. conte Berchtold, căruia îi trebuie războiul european pentru a deveni celebru, și d. conte Tisza, care socoate că a venit ceasul imperialismului maghiar în Balcani, au judecat altfel. În Serbia sunt conspiratori și fabrică bombe, în Serbia este antipatie contra Austro-Ungariei – urmează de aici că Serbia va publica în foaia oficială un act prin care se va recunoaște vinovată de uneltiri, conspirație și crimă, de la prim-ministru până la cel din urmă cetățean ea va exprima o pocăință publică și va suprima foile ce i se vor denunța de Legația chesaro-crăiască, va destitui ofițeri și funcționari după listele trimise tot de acolo, va dizolva societățile suspecte Vienei și Budapestei și le va confisca fondurile. Ea va chema ostașii săi și înaintea steagurilor biruitoare la Cumanovo și la Bregalnița le va spune, citind din aceeași foaie oficială, că țara lor nu mai are nici un ideal, nu mai urmărește nici un vis, că milioane de frați aflători supt cârmuire străină sunt părăsiți o dată pentru totdeauna.

Da, în adevăr, așa ceva nu s-a mai scris niciunui stat, o astfel de încercare de ucidere morală nu s-a mai săvârșit împotriva vreunui popor, fie cel mai decăzut și împovărat de păcate. Serbia n-a refuzat. Cu liniște, cu demnitate, a primit aproape tot. A copiat nota pentru Monitor. A făgăduit oprirea atacurilor de presă. S-a oferit să dizolve „Ohrana”. Ce putea face alta?

Nu era de ajuns nici asta. Trebuie acceptarea întregă, absolută, distrugerea morală iremisibilă. Aici, s-a oprit. Reprezentanții diplomați au fost deci rechemati. Voievodul Putnic a fost arestat la întoarcerea sa de la băile din Austria, unde se găsea, pentru a fi liberat apoi cu sau fără anume acte.

Rusia a declarat că nu rămâne „indiferentă”. E firesc. E vorba de rasa slavă și e vorba de prestigiul ei în Balcani, de influența ei europeană. O părăsire a Serbiei ar fi pentru dânsa un adevărat act de sinucidere. Mai de grabă războiul, orice război, în orice condiții, orice ar aduce la urmă!

Dar credem că nu numai Rusia „nu poate să rămâie indiferentă”. S-a dat României asigurarea că pacea de la București nu va fi atinsă, chiar dacă se va ocupa Belgradul, chiar dacă se va lua din nou Sangeacul, chiar de se va distruge armata sârbească, tezaurul Serbiei, mândria și situația morală a Serbiei. Mare sacrificiu din partea nobililor învingători! Dar vezi că atunci, Serbia ajungând ce vor acei domni cu execuția, tratatul din București va ajunge un lucru cu care cel din urmă grănicer bulgar va putea să se frece pe cap.

Și mai e ceva, care nu are a face, desigur, cu intențiile „neloiale” în privința cărora ne previne chesaro-crăiescul domn inspector Simionovici dela Cernăuți. „Pofta vine mâncând”, dle Simionovici., „Azi mie, mâine ție”, era scris pe mormintele antice. Și versul poetului latin spunea lui Ucalegon¹²⁴ că-l privește atunci când arde „peretele vecin”.

Noi nu fabricăm bombe. Noi n-avem asasini. Noi nu lucrăm cu societăți secrete. Orice durere află răsunset în sufletul nostru omenos. Dar un ideal, îl avem și noi. E așa de natural! Și noi n-am dizolva, n-am confisca, n-am publica în foaia oficială, n-am striga: iertare înaintea steagurilor de la Grivița; noi n-am retracta, n-am abdica, nu ne-am sinucide moral. Și, fără a căuta în săltarele celor doi conți, știm și noi punctul al doilea din programul acestor șefi oficiali ai imperialismului maghiar.

N. Iorga

[„Minerva”, joi 17 iulie 1914]

¹²⁴ Ucalegon, unul dintre bătrânii sfetnici ai Troiei; casa lui a ars când cetatea a fost distrusă (*Iliada*, 3.148); episodul este menționat și de Vergiliu (*Eneida*, 2.312).

57. [20 iulie]/2 august 1914, Sofia, Telegrama contelui Tarnowski, ministrul austro-ungar la Sofia, despre dorința Bulgariei de a încheia o alianță cu Tripla Alianței.

Telegrama nr. 38
Contele Tarnowski

Referire la telegrama mea nr. 436 de ieri.
Strict secret

Sofia, 2 august 1914

Președintele Consiliului de Miniștri tocmai mi-a remis și mie și ministrului plenipotențiar german următoarea declarație scrisă:

„La Bulgarie exprime le désir d'être admise dans la Triple Alliance sous les conditions à établir après échange de vues. La Bulgarie désire voir inscrit dans le traité d'alliance les principes suivants:

1 – La Triple Alliance garantit l'intégrité du territoire actuel de la Bulgarie contre toute attaque ou atteinte de quelque Etat qu'elles proviennent.

2 – L'Autriche-Hongrie s'engage à seconder de tous ses moyens la Bulgarie pour des accroissements territoriaux éventuels par l'annexion à la Bulgarie des provinces sur lesquelles elle possède des droits historiques et ethnographiques et qui se trouvent ou se trouveraient sous la domination des Etats balkaniques n'étant pas alliés de l'Autriche-Hongrie.” [Bulgaria exprimă dorința de a fi admisă în Tripla Alianță în condițiile stabilite după schimbul de vederi. Bulgaria ar dori să vadă înscrisă în tratatul de alianță următoarele principii:

1 Tripla Alianță garantează integritatea teritoriului actual al Bulgariei contra oricărui atac sau atingere indiferent din partea cărui stat provine.

2. Austro-Ungaria se angajează să ajute prin toate mijloacele Bulgaria pentru creșteri teritoriale eventual prin anexarea la Bulgaria a priovinciilor asupra cărora ea posedă drepturi istorice și etnoigrafice și care se găsesc sau s-ar găsi sub dominația statelor balcanice nealinate Austro-Ungariei]

Președintele Consiliului de Miniștri a precizat că dorința regelui și a guvernului este de a încheia nu numai cu noi, dar și cu Germania, relații contractuale de alianță. Președintele Consiliului de Miniștri m-a întrebat atât pe mine cât și pe colegul meu german¹²⁵, și pe ministrul plenipotențiar italian dacă vom face imediat aceleași demersuri, la care noi am răspuns că trebuie să ne întrebăm guvernele.

Președintele Consiliului de Miniștri a mai făcut următorul comentariu: Guvernul bulgar știe că realizarea aspirațiilor [sale] nu este posibilă decât în contextul unui prilej favorabil care va trebui așteptat; guvernul bulgar crede că un astfel de prilej se va ivi după războiul nostru cu Serbia, care ar putea fi folosit de Tripla Alianță ca să dea Bulgariei posibilitatea de a anexa Macedonia. Guvernul bulgar este gata să ofere imediat României asigurarea că Bulgaria nu se gândește și nu se va gândi la revanșă (Dobrogea), dar totuși numai cu condiția ca România să nu se opună la anexarea Macedoniei sârbești.

[A.N.I.C., Microfilme Austria, rola 7, pachet XIV-1, f. 1]

58. 20 iulie/2 august 1914, Sankt Petersburg, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, adresată lui Alexander P. Izvolsky, ministrul rus la Paris, prin care îl informează despre poziția Imperiului Rus față de România și Italia.

Telegrama Nr. 1634

Noi deja de un timp oarecare avem motive să punem la îndoială speranțele noastre în România. Fiind de aceeași părere exprimată de Poincaré noi am împuternicit pe Poklevski, dacă

¹²⁵ *Gustav Michahelles* (1855-1932), diplomat german, ministru plenipotențiar în Brazilia (1910-1913) și în Bulgaria (1913-1916), ulterior în Norvegia până în 1917.

el va găsi aceasta posibil, să promită României sprijinul nostru pentru obținerea Transilvaniei în cazul când acționează împreună cu noi contra Austriei. Totuși, până în prezent nu se vede că România ar fi dispusă pentru o asemenea înțelegere. În ceiace privește Volona, noi nu avem nici o obiecție de făcut dacă aceasta va fi oferită Italiei, dar considerând că Franța, în calitate de stat mediteran, este cointereseată mai mult decât noi cu va aparține ieșirea din Marea Adriatică, eu găsesc că eventualele tratative cu Italia ar fi mai bine să le ducă singură Franța, ținându-ne și pe noi în curent cu ele. De primirea acestei telegrame binevoiiți a telegrafia scurt.

Sazonov

[A.N.I.C., fond S. S. I., dosar nr4/1934, f. 17]

59. 20 iulie/[2 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Mille, *Nici cu Rusia! Nici cu Austria!*, apărut în ziarul „Adevărul”.

Am străbătut Europa, ca să mă întorc la postul meu de luptă și de onoare!... Și cum chestiunile cele mai simple, cele mai indiscutabile, se discută, văd o singură întrebare îngrijorată în gura tuturor, întrebarea dacă vom merge cu Austria sau vom merge cu Rusia.

Cu Austria sau cu Rusia? Întrebarea, credem noi, este deplasată, fiindcă o altă întrebare predomină, o altă chestiune este de dezlegat. Întrebarea aceasta este, dacă față de atacul fără de drept și fără de precedent, făcut contra Serbiei, un stat liber și independent, un stat democratic, trebuie să stea indiferent și să lase ca cel puternic să strivească pe cel mic, să înceapă dintâi eu el, pentru ca mâine, rândul să ne vină și nouă?...

Aceasta este întrebarea, ce se pune omului cinstit și statului cinstit. Din nefericire știm, că nu aceleași norme de cavalerism stăpânesc raporturile dintre indivizi și acele dintre state. Eu, personal, dacă nu sunt un laș, sunt dator să sar în ajutorul semenului meu brutalizat și amenințat cu moartea. Această intervenție o fac pe socoteala mea proprie. Eu singur voi suporta urmările actului meu și, ori scap pe cel molestat și înfrâng pe agresor, ori sunt și eu lovit, cad victimă intervențiunii mele cavalerești și cetățenești.

Între state, din nenorocire, altele sunt normele, altele și mult mai puțin eroice, iar tu, om de stat, publicist, simplu cetățean, ai datoria, înainte de a angaja colectivitatea, care se cheamă țara, statul, să îți seamă de atâtea și atâtea considerente.

Așa fiind, dacă la a doua chestiune și anume, dacă vom alerger să dăm ajutor Serbiei molestate și amenințate cu disparițiunea, înainte de a ne pune întrebarea, dacă acest act nu-i de proprie conservațiune și de legitimă apărare, tot la prima întrebare trebuie să răspundem și anume cu cine mergem: Cu Rusia ori cu Austria? Nu putem alerger în ajutorul Serbiei, fiindcă – noi, stat mic, – n-am putea-o salva și am merge și noi la moarte sigură, ceea ce nu-i permis bărbatilor de stat să facă și publicistului ca să sfătuiască ori să împingă pe cei din capul statului.

Conflictul care s-a angajat între Serbia și Austria, din fericire este mult mai larg, este conflictul între Întreita alianță și Înțelegerea întreită și mai special este conflictul de hegemonie între Austria și Rusia. Ca chestie de simpatie, nu avem ce să alegem. Pentru ce și cum, ar fi prea lung ca să dezvolt aici. Colecțiunea Adevărului este însă de față și campaniile ce am dus sunt în mintea, sufletul și inima tuturor, pentru ca să nu mai avem nevoie să demonstrăm, aceea ce, credem, că este credința tuturor...

România, din fericire – deși mică – este totuși destul de puternică, dacă nu va purta singură războiul contra uneia din cele două împărății, este totuși destul de bine înarmată, pentru a fi neatacabilă, pentru a putea spune ambilor beligeranți viitori, că îi roagă să o lase în pace, să-și aleagă momentul, dacă îl va alege, ca să fie ori cu unul cu altul...

Ce se ascunde sub această atitudine. de ce n-am spune-o, fiindcă toată lumea și în special cei interesați o știu? E evident, că neutralitatea noastră nu poate rămâne eternă și absolută. Vom duce politica realistă de a nu fi decât cu acela care va fi învingător ori care este pe cale să fie. Și în orice caz vom fi bine primiți și – cu câștig – căci astfel stau lucrurile, că o putere armată cum este aceea a României oricând poate decide. Ne repugnă deopotrivă și perfida fostă a noastră amică Austria și Rusia, care n-a fost simpatia noastră, Rusia hrăpărească, reacționară și pe vorba căreia e greu să pui sprijin faptelor tale. Dar trista realitate, ne va spune, că dacă va fi nevoie, vom merge cu Austria; dacă va fi nevoie vom merge cu Rusia...

Acum, deocamdată, în această fază, când nimic nu ne spune ce va fi mâine, datoria noastră este să stăm cu arma la picior, gata, dar absolut gata, ca să ne facem datoria, numai către noi înșine. Nu voi spune cuvântul de mobilizare. Ceea ce spun, ceea ce gândește orișice cetățean, este ca să fim pregătiți, pentru orișice eventualitate și atâtea – vai! sunt de făcut, înainte de a chema pe cetățeni la arme și a-i trimite în luptă. Avem atâtea lecțiuni de tras din campania din anul trecut încât la aceste lipsuri mă gândesc când spun că trebuie să fim gata, fiindcă oamenii, se știe, că au răspuns în chip admirabil și în două zile, la chemarea ce li s-a făcut. Acestor oameni, trebuie însă să le dăm, ca să-i ducem la luptă, și mijloacele de existență și tot ce trebuie soldatului ca să-și poată îndeplini datoria...

N-am nevoie să insist asupra acestui punct și fiecare înțelege de ce. Dar ni se spune că avem angajamente, că sunt tratate iscălite. De cine? Când? Cu autorizațiunea constituțională a cui? Dacă suveranul a luat aceste angajamente ele nu pot fi respectate de miniștri, căci dânșii sunt responsabili față de țară, pe când suveranul nu este. Nu au decât să plece miniștrii dacă cred ca și noi. Și sperăm că nu se va găsi partid în țara românească, partid care să asculte de un angajament pe care nu l-a luat și care nu este nici în interesul, nici în sentimentul țării.

Guvernul nu poate dar avea altă linie de conduita decât cea dictată de interesele țării, de interesul ei de astăzi. Fiecare clipă poate schimba starea de lucruri și, deci, linia de conduită se poate schimba. Pentru moment, însă, după umila noastră părere, guvernul țării nu poate angaja statul român în altă politică decât aceea de expectativă armată, singura care nu numai ne poate salva, dar poate să ne conducă pașii spre realizarea idealurilor noastre naționale.

Const. Mille, deputat

[„Adevărul”, duminică 20 iulie 1914]

60. 20 iulie/[2 august] 1914, București, Viena, Precieri ale unui înalt diplomat, transmise de B. Brănișteanu¹²⁶, corespondent la Viena al ziarului „Adevărul”, referitoare la declanșarea războiului dintre Austro-Ungaria și Serbia.

Prin curier special dela trimisul nostru

Viena, 17 iulie

Austro-Ungaria a declarat Serbiei și în mod formal războiul. O ediție specială a lui „Wiener Zeitung” – monitorul oficial al guvernului austriac – publică în franțuzește și nemțește textul declarațiunii și pe toate zidurile e lipit manifestul împăratului către popor.

¹²⁶ B. Brănișteanu (pseudonim al lui Bercu Braunstein; 1874-1947) gazetar cu o solidă formație, care, din 1896, adus de Constantin Mille, a lucrat în redacția ziarului „Adevărul”, din 1899, în unele perioade semnătura sa putând fi întâlnită aici, aproape zi de zi, până în 1947. În februarie 1899, a fost expulzat din țară și, ca cetățean austriac, a locuit, câțiva ani, la Budapesta și Viena. Întors în țară, a solicitat și a obținut cetățenia română. A fost și prim-redactor al „Adevărului”, apoi codirector; alături de Em. D. Fagure, C. Graur, Mihail Sadoveanu și T. Teodorescu-Braniște; din 1945, a condus singur marele cotidian. A făcut parte și din conducerea ziarului „Dimineața”. În 1922, a dirijat „Lupta”, împreună cu Em. D. Fagure. A colaborat la alte numeroase alte gazete din țară.

Sorții au căzut și orice speranță de a mai împiedica războiul dintre Austro-Ungaria și Serbia este zădărnicită. Cum va decurge războiul acesta, nimeni nu poate prevedea eu siguranța. Dar mai important decât acest război și situațiunea lui militară este în acest moment situațiunea diplomatică pe care a creat-o și în care se va desfășura.

Am avut în această privință o convorbire cu un înalt diplomat, care este în măsură de a fi perfect informat asupra intențiunilor Austro-Ungariei și asupra demersurilor diplomatice de până acum. Iată un rezumat fidel al acestei convorbiri.

De ce s-a declarat războiul?

La întrebarea aceasta nu există un răspuns, ci mai multe. Esențialul – mi-a spus diplomatul – este că eternele agitații ale Serbiei, care au condus la atentatul de la Sarajevo, dar care au altă țintă, mai mare, aceea de a dizloca monarhia habsburgică, provocaseră în monarhie o stare de neliniște și nesiguranță, care paraliza toată viața noastră economică. Mai mult, atitudinea pacifică a monarhiei, fusese luată de mulți drept slăbiciune. În peninsula balcanică se răspândea cu persistență zvonul că după Turcia vine rândul Austro-Ungariei și că aceasta nu e în stare să uzeze de armata sa, din cauza greutăților ce i-ar crea chestiunile naționale. Legenda aceasta începuse să devie primejdioasă pentru prestigiul de mare putere a Austro-Ungariei. Lucrul îl simțea și populațiunea monarhiei și atacurile la care a fost expusă politica contelui Berchtold porneau de la faptul că populația nu mai voia acțiune diplomatică, ci o acțiune militară. După atentatul de la Sarajevo, era evident că Austro-Ungaria va trebui să-și arate puterea.

Atitudinea Rusiei

La întrebarea mea asupra atitudinii Rusiei, iată răspunsul ce mi l-a dat interlocutorul meu: Demersul nostru față de Serbia nu putea fi influențat de ceea ce ar gândi sau ar vrea Rusia. Demnitatea noastră de mare putere nu poate fi discutată de nimeni. Noi nu vrem un război cu Rusia și dorim din toată inima ca pacea europeană să fie menținută. Conflictul dintre Serbia și noi ne privește numai pe noi și pe sirbi. Nimeni nu este stăpân în peninsula Balcanică. Toate puterile au acolo aceleași drepturi. Dacă Rusia crede altfel, dacă ea crede că are un protectorat special asupra peninsulei Balcanice și că nimic nu se poate mișca acolo fără asentimentul ei, apoi profesează o teorie pe care monarhia habsburgică n-ar putea-o accepta decât cu riscul propriei sale existențe, n-ar putea-o deci accepta decât după o complectă înfrângere militară a ei. Dacă deci nu dorim, nu vrem războiul cu Rusia, apoi nici nu fugim de el. Oricine poate înțelege că în momentul în care am făcut demersul nostru la Belgrad, am contat și cu eventualitatea unui război cu Rusia. Noi suntem gata și pentru această eventualitate, dacă s-ar îndeplini.

Atitudinea Germaniei

Ziarele franceze contează mult pe atitudinea pacifică a Germaniei și a împăratului Wilhelm II, am observat eu. Care credeți că ar putea fi în această privință atitudinea Germaniei și a suveranului ei? Răspunsul a fost:

Germania și suveranul ei doresc desigur pacea. Dar Germania știe că diminuarea prestigiului monarhiei înseamnă diminuarea propriului ei prestigiu. În consecință Germania nu poate avea acum decât un punct de vedere: Războiul trebuie să rămâie limitat la cele două state beligerante. Orice amestec armat al unui terțiu n-ar putea decât să fie respins *a limine*. Dacă Rusia ar mobiliza numai un singur corp de armată, ar interveni pentru Germania acel *casus foederis*, care ar sili-o să mobilizeze întreaga ei armată. Știm că Rusia ar fi avut dorința să mobilizeze numai câteva corpuri de armată la frontiera noastră spre Galiția, pentru a manifesta față de Germania că nu are nimic cu dânsa. Dar cred că Rusia a fost pusă în măsură de a ști că și în acest caz Germania ar răspunde cu mobilizarea întregii sale armate.

Atitudinea Italiei

Am crezut necesar sa pun o întrebare și cu privire la atitudinea Italiei. Răspunsul a fost că și acest stat înțelege să ajute la limitarea conflictului între cele două state beligerante. Că însă ambasadorul Italiei a făcut guvernului de aci declarația că în caz dat, Italia își va face toată datoria ce decurge pentru dânsa din stipulațiunile tratatelor de alianță.

Demersul lui Sir Grey

Am pus și cestiunea demersului Sir Grey pentru menținerea pazei. Iată răspunsul:

Demersul lui Sir Grey se compune din două părți: Prima privește împiedicarea războiului între noi și Serbia. Partea aceasta n-a ajuns la cunoștința noastră și poți să vezi că faptele au făcut-o inutilă. Noi am mers de altfel cu indulgență față de Serbia până la extrem. Deci după ruperea relațiunilor diplomatice, eram ferm hotărâți la război, l-am lăsat totuși timp de trei zile ca să cedeze. Abia după trei zile, i-am remis declarația formală a războiului.

E drept că fiecare moment ce trecea, făcea mai imposibil pentru noi să acordăm Serbiei pacea. Dar a fost o clipă când, dacă Serbia ar fi cedat, am fi cerut numai plata tuturor cheltuielilor și pagubelor ce ne-ar fi cauzat mobilizarea. Dar și clipa aceasta a trecut repede, așa că nimic în lume nu ne-ar fi putut determina să punem în teacă sabia odată trasă. A doua parte a intervenției lui Sir Grey privește localizarea războiului. Privim cu simpatie acest demers și-i urăm succes. Viitorul cel mai apropiat va trebui să arate întrucât va avea succes.

Cum va fi războiul?

Diplomatul cu care am avut convorbirea aceasta crede că războiul chiar dacă va fi localizat, va fi foarte serios. Armata sârbească nu e de disprețuit. Sârbii sunt curagioși, fanatici, încercați în lupte. Evident însă că n-au avut de a face cu o armată europeană ca cea austro-ungară. Asupra victoriei finale a acesteia nu încapе îndoială.

Mult mai grav s-ar prezent lucrurile, dacă ar interveni Rusia, în cazul unui război european adică. Dar și în această eventualitate, toți factorii de la noi și din statele aliate au convingerea că noi vom fi biruitorii. Războiul e supus până la un punct oarecare hazardului, dar dacă iei în considerație, teoreticește vorbind, toți factorii determinanți, trebuie să conchizi că situația este acum cât se poate de favorabilă pentru noi.

Atitudinea României

Din convorbirile ce am avut rezultă că aci nu domnește deplina siguranță asupra atitudinii noastre. „Noi vă socotim – mi s-a spus – până la proba contrarie ca amici.” Înțelegem perfect situațiunea voastră delicată, care vă prescrie o politică de expectativă. Înțelegem că nu puteți și nu trebuie să vă băgați degetele în crăpătura ușii pronunțându-vă pentru unul, contra celuilalt, ca stat. Ba am înțelege chiar ca să așteptați desfășurarea evenimentelor pentru a vă pune la urmă de partea batalioanelor celor mai tari. Aceasta ar fi o politică de interese, reală, singura care convine orișicărui stat, fie el mare sau mic.

Am citit că la d-voastră s-a spus că noi am îndemna pe bulgari să provoace conflictele de frontieră. Nu se poate afirmație mai absurdă. Interesul nostru cel mai mare este ca relațiunile româno-bulgare să fie bune. Noi dăm numai astfel de sfaturi la Sofia, unde se știe că suntem amicii României și că socotim ca intangibil tot ce aceasta a obținut prin tratatul de București.

Cestiunea Tratatului de București

Cu aceasta, vorba a ajuns de la sine la tratatul de București. Diplomatul care mi-a spus cele de mai sus, a înțeles și din vorbirea mea că noi socotim toată pacea de București ca intangibilă. Faceți o greșeală, mi-a spus el. Nici un tratat nu e etern. Ce a mai rămas din cel de Berlin, iar cel de la Londra, a fost rupt 3 luni după semnarea sa. Făcut-a Sir Grey un punct de onoare

dintr-însul? Tot ce România trebuie să ceară, cu siguranța de a avea aprobarea tuturor, este ca tratatul de București să rămâie intact întrucât o privește. Bulgaria se va ține liniștită și-i va cădea, ce-i trebuie, ca un rod copt în mână. Austro-Ungaria nu va lua teritoriile sârbești, dar Bulgaria va obține Monastir, Iștip și Coceana, în caz că armele noastre vor fi biruitoare. Și în acest caz și România ar putea avea compensațiile ei, fie că războiul e localizat, fie că se întinde asupra întregii Europe.

B. Brănișteanu

[„Adevărul”, 20 iulie 1914]

61. 21 iulie/[3 august] 1914, București, Articolul lui Emil D. Fagure¹²⁷, Teza Triplei Înțelegeri față de România, publicat în ziarul „Adevărul”.

Teza Triplei Înțelegeri față de România. Din sursă autorizată

Nu putem sluji mai bine o politică rațională și realistă a României decât documentându-ne din ambele lagăre europene care stau față în față cu arma la picior. România e iarăși disputată, și tocmai fiindcă se știe că a făcut cu succes o politică de reflexiune, tocmai de aceea i se pun cu toată stăruința sub ochi tezele ambelor grupări diplomatice.

Ieri s-a văzut aci, în extrem de interesanta și documentata expunere a colegului meu Brănișteanu, teza cercurilor autorizate austro-germane. Astăzi voi reda din cel mai autentic izvor teza franco-rusă pe care miniștrii țărilor respective la București au avut prilejul și continuă a o dezvolta guvernului nostru în toate întrevederile pe care le au cu președintele consiliului și d. ministru de externe.

Sunt în măsură să afirm că nici un moment Rusia sau Franța nu au cerut României să meargă cu ele în cazul unei conflagrații europene. Ceea ce ambele state aliate ar fi văzut cu ochi buni este o declarațiune de neutralitate făcută de pe acum din partea României. Chiar dacă declarațiunea ar prefera termenul de expectativă în locul aceluia de neutralitate, încă Franța și Rusia ar fi satisfăcute.

Am pus înainte eventualitatea unei cereri a Rusiei de a trece trupele sale prin România împotriva Austro-Ungariei și aici mi s-a răspuns că teza franco-rusă a pledat pe lângă guvernul nostru și acest punct.

Din moment ce Rusia și Franța nu doresc decât neutralitatea României, ar fi absurd să vie cu o cerere de trecere a trupelor rusești întrucât o asemenea cerere, prin însăși formularea ei, ar fi o încercare de violare a neutralității. De altfel, nici din punctul de vedere strategic trecerea trupelor rusești prin România nu constituie o necesitate pentru statul major rus. O cerere de trecere a trupelor rusești pe teritoriul României ar fi tot atât de imposibilă cum a fost și cererea Turciei de a trece prin Bulgaria neutră cu prilejul conflictului cu Grecia.

Ce ar dori, deci, să obție Tripla înțelegere de la România? Nimic alta decât atitudinea de azi a Belgiei, care declară de asemenea că nu va permite nici Germaniei, nici Franței, trecerea de trupe pe teritoriul ei.

¹²⁷ *Emil D. Fagure* (pseudonim al lui Samuel Honigman) (1873-1948, București), scriitor și ziarist. Cariera de gazetar și-a început-o ca redactor la „Munca”, apoi la „Lumea nouă” și continuată la „Adevărul”, unde, între 1895 și 1921, a fost secretar de redacție, apoi redactor-șef, iar mai târziu și prim-redactor al suplimentului „Adevărul literar și artistic” (1920-1921). A făcut parte din comitetul de direcție al săptămânalului „La Roumanie” (Paris, 1918-1919, când a colaborat și la câteva periodice franceze), acționând pentru strângerea relațiilor dintre cele două țări, activitate pentru care a primit Legiunea de Onoare. În 1921, Constantin Mille a înființat ziarul, „Lupta”, la care Fagure a fost director până în 1937 (când gazeta este suprimată). S-a apropiat de Partidul Național-Țărănesc, ceea ce i-a permis, în 1929, să accedă Parlament ca deputat, apoi ca senator.

Am întrebat cum explică teza franco-rusă avantajele unei asemenea neutralități și iată ce ni s-a dat ca fiind și la cunoștința guvernului nostru: Mergând cu Austro-Ungaria, România, în cazul unei victorii a armelor austro-germane – ceea ce bineînțeles se respinge ca posibilitate atât la Petersburg cât și la Paris – ar putea obține, în cel mai bun caz, o bucată din Basarabia. Rusia e, însă, un colos. Cine ar putea crede că până în cel mult zece ani după aceasta, ea nu s-ar ridica împreună cu slavii de la sud și tare pe necesitatea Triplei Înțelegeri de a reduce heghe-monia germană, nu ar căuta să reia României bucata din Basarabia, pe când slavii de la sud nu s-ar mulțumi cu Dobrogea nouă, ci ar râvni și la cea veche? Tripla înțelegere și slavii de la sud nu ar afla odihnă până nu și-ar atinge acest scop.

Pe când, din contra, România păstrând o strictă neutralitate, nu ar putea nemulțumi nici Tripla Alianță și și-ar păstra cel mai prețios rol al ei: heghe-monia între statele balcanice. Rămânând pe terenul respectării tratatului de București, România are un rol extraordinar, susține teza franco-rusă. Toate conflictele, oricare va fi soarta armelor, fatalmente vor veni la urma urmei înaintea unei conferințe europene. Rămânând strict neutrală, România își va fi păstrat rolul ei de mare putere și ca atare locul ei la masa conferinței și la regularea socotelilor e de mai înainte indicat.

Dacă soarta armelor va fi de partea Triplei înțelegeri este exclus ca România să nu capete un preț al neutralității sale. Nerămânând neutră, fatalmente România va intra în rândul statelor balcanice și de admiterea ei la masa conferinței nu ar putea fi vorba. În cel mai bun caz s-ar expune, crede teza franco-rusă, la o situație analogă cu cea pe care, deși învingătoare, a avut-o la conferința din Berlin.

În susținerile ei teza franco-rusă invocă un precedent recent în favoarea-i: Am consiliat România, spun Rusia și Franța, să rămână liniștită la începutul conflictului balcanic, căci va avea compensația sa. Ne-am ținut cuvântul – și a avut-o. Spunem și acum același lucru.

Ceea ce urmărește Austro-Ungaria e o cooperare militară din partea României.

Ceea ce consiliază Rusia și Franța e stricta neutralitate a României.

Să judece România: unde e aventura și unde e siguranța.

Aceasta e teza franco-rusă față de noi și am expus-o așa cum mi-a fost expusă: *relata, refero*. Din nefericire, ea nu are numai o valoare teoretică și de ipoteză în aceste momente, ci cere să fie urmată poate, în scurt timp, de o atitudine hotărâtă din partea României. Totuși discuția e deschisă, căci factorii responsabili țin seama în asemenea împrejurări și de luminile și de sentimentele opiniei publice.

Emil D. Fagure

[„Adevărul”, luni 21 iulie 1914]

62. Iulie 1914, București, Directive operative ale Marelui Stat Major referitoare la concentrarea forțelor în perspectiva unui conflict cu Imperiul Rus (ipotezele „A” și „A1”).

Marele Stat Major
Secția III, Biroul 6

(Iulie?) 1914
(Secret)

Deziderate operative pentru concentrarea forțelor în variantele Ipotezelor A și A1

Domnul general-șef al Marelui Stat Major General a ordonat Secției III să studieze de îndată câte o variantă a ipotezelor A și A1 ale cărei aliniamente generale sunt următoarele:

A) Forțele noastre vor opera pe două fronturi și anume:

a) Majoritatea forțelor vor opera pe frontul de Sud și Sud-Vest, contra Bulgariei și Austro-Ungariei (În contra Austro-Ungariei fie prin Banat, fie prin Negotin și la vest).

b) O mică parte din forțe vor opera pe frontul de Nord și Nord-Vest contra Austro-Ungariei.

B) Varianta Ipotezei A prevede concentrarea forțelor [...], după cum urmează:

I. Pe frontul de Sud-Vest: O armată compusă din Corpul 1 armată și Divizia 11; diviziile se vor concentra astfel: Divizia 1 în jur de T. Severin; Divizia 11 între Strehaia și Filiași, iar Divizia 2 în jur de Craiova.

Această armată este destinată a opera eventual în strânsă legătură cu trupele sârbești.

II. Pe frontul de Sud, contra bulgarilor, în noul teritoriu rămân următoarele trupe:

Corpul 2 armată (mai puțin Regimentul 5 infanterie care rămâne pe loc la Giurgiu); Corpul 3 armată. Aceste două corpuri de armată vor forma **Armata 2**.

Corpul 5 armată și diviziile 13 și 15. Aceste trupe vor forma **Armata 3**.

În fine Corpul 4 armată, diviziile 1 și 2 cavalerie, care pe timpul concentrării armatelor vor rămâne la dispoziția Marelui Cartier General.

Toate trupele de la **II** rămân concentrate astfel cum erau în Ipoteza A.

Regimentele 1 și 5 vânători din Corpul 1 armată rămân a fi întrebuițate în acoperire în noul teritoriu, ca și în Ipoteza A, iar batalioanele I din regimentele 1 și 26 infanterie vor rămâne în Oltenia cu regimentele respective. (Aceste batalioane, în Ipoteza A, erau destinate ca trupe de acoperire în noul teritoriu).

III. Pe frontul de Nord și Nord-Vest, spre Transilvania:

Divizia 12, concentrată în jur de Ploiești și întărită cu câteva grupe de acoperire, dispuse la: Râul Vadului, Bran, Predeal, Brașov, Buzău și Valea Zăbalei.

Divizia 14, concentrată în jur de Bacău și întărită cu câteva grupe de acoperire dispuse la: Oituz, Uz, Ghimeș, Tulgheș și pe frontiera Bucovinei.

C) Varianta Ipotezei A1, prevede concentrarea, după cum urmează:

I. Pe frontul de Sud-Vest, exact aceleași forțe ca în varianta arătată mai înainte a Ipotezei A.

II. Pe frontul de Sud vor opera două armate și anume:

a) **Armata 2,** pe Dunărea de mijloc, compusă din: Corpul 2 armată, Corpul 4 armată și Divizia 1 Cavalerie. Aceste trupe rămân a se concentra în același mod ca în Ipoteza A1. Singura deosebire este că Regimentul 5 infanterie rămâne pe loc la Giurgiu, iar Regimentul 2 vânători se va transporta pe jos tot la Giurgiu.

b) **Armata 3,** în noul teritoriu, compusă exact din aceleași trupe ca și în Ipoteza A1, adică: Corpul 3 armată, Corpul 5 armată, Divizia 15 și Divizia 2 cavalerie.

c) **Divizia 13,** concentrată ca în Ipoteza A1, în jur de București, rămâne la dispoziția Marelui Cartier General spre a fi trimisă să întărească una sau alta din cele două armate de mai sus.

III. Pe frontul de Nord, Nord-Vest, spre Transilvania se vor întrebuiți aceleași trupe ca și în varianta Ipotezei A [...]

ȘEFUL SECȚIEI III

Lt-colonel (ss) IOAN RĂȘCANU

[A.MR., fond *Marele Stat Major, Secția III Operații*, dosar nr. 322/1914, f. 17-19; apud *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992, p. 88-89]

63. Iulie 1914, București, Notații ale prințesei moștenitoare Maria referitoare la impac-tul declanșării războiului asupra atmosferei din interiorul familiei regale și a raporturilor cu regele Carol I.

Și iată că tocmai la o lună după asasinatul de la Serajevo și după multe fluctuații, zarul fu aruncat, și se hotărî război. Austria declară război Serbiei în ziua de 28 iunie¹²⁸.

Ne uitam unii la alții înspăimântați dîndu-ne seama de grozava însemnătate a acelei clipe cînd se sfișia în bucăți pacea lumii. Se dăduse foc fitilului, cît de departe avea să se întindă flacăra?

Și atunci se întîmplă un lucru dureros: Unchiul și cu mine, după ce ne trebuise atîți ani ca să devenim prieteni, ne găsirăm acum chiar de la început, din instinct și în chip neînlăturat, în două tabere opuse. Mentalitatea omului în timp de război are într-însa ceva special; sentimentul de naționalitate se deșteaptă neînfrînt în orice bărbat și în orice femeie; e absolut cu neputință să rămîna cîeva măcar pe jumătate neutru.

Numai cei ce au o înaltă filosofie sau cei ce au interes să joace pe două cărți pot rămîne liniștiți sau în afară de furtună; mai toate ființele omenești se simt solidare în chip aproape agresiv cu una din cele două tabere. Patriotismul iese din toate zăgazurile. Aunty care timp de mulți ani părea eă-și uitase naționalitatea, și uneori nu făcea alt decît să laude peste măsură tot ce era franțuzesc sau englezesc aproape în paguba lucrurilor nemțești, se regăsi deodată „Die Rheintochter” (fiica Rinului) cu vîrf și îndesat; nu se mai auzea decît „Deutschland über alles”, „Gott mit uns”, și cîte altele.

Mie îmi spunea că trebuie să mă aștept la năruirea Angliei ca la un lucru sigur, că venise rîndul Germaniei, că era începutul erei teutonilor și că ei trebuiau să ajungă stăpînii lumii pentru binele omenirii. Ba îmi spuse și un lucru care mi se păru foarte greu de înghițit: anume „că Anglia trebuia să fie învinsă, pentru că femeile ei ajunseseră imorale”. De unde scosese această idee n-aș putea spune, dar mi-a fost dat s-o aud de nenumărate ori, căci Aunty era foarte stăruitoare cînd apuca într-un fel. Mă feream de discuții și îmi venea foarte greu să nu răspund, deși eram ferm hotărîtă să n-ajung la vreo ceartă dacă o puteam înlătura.

Între mine și Unchiul starea de lucruri era mai dureroasă; prietenia dintre noi și prețuirea ce aveam unul pentru altul, întărite cu încetul de-a lungul anilor plini de greutate și de conflicte, ajunseseră să ne fie scumpe; era pentru noi o durere adîncă, deși nerostită că în acest ultim ceas – nu știam că era cel din urmă – iarăși ne despărțeau simpatiile noastre.

Fără înflăcărare sau cuvinte dușmănoase, simțeam cînd își susținea părerile că nu mai eram alături de el – căci amîndoi ne feream de a jigni sentimentele celuilalt. Și totuși îi plăcea să vorbească cu mine; luase obiceiul să-mi spună multe și păstrase și acum dorința de-a o face, de a mă învăța, de a mă povățui, de a mă instrui. Ne vedeam ca și mai înainte foarte des și eu îi ascultam spusele, însă rămîneam mută.

Mai era însă ceva: darul aproape anormal ce-l am de-a împărtăși simțirile altora și de a înțelege punctul lor de vedere tot atît de bine ca și pe al meu, chiar cînd se ciocnesc interesele noastre, mă făcea să-mi dau seama cît de amar trebuie să fi fost pentru el să se vadă pierzînd din zi în zi simpatia poporului său, în timp ce eu ajungeam întruparea nădejdiei lui. Eu, prințesa mică și nesupusă pe care o reeducase el cu atîta greutate, eram astăzi nădejdea țării.

Astăzi aproape întreaga Romînie privea cu încordare spre Antantă, întorcîndu-și fața de la Tripla Alianță. Unchiul însă nu înceta ele a vedea binele țării lui alături de cei cărora mereu le păstrase credința. Soțul meu era cel mai credincios urmaș al Unchiului său, cel mai răbdător și cel mai ascultător moștenitor al lui, era pentru poporul său ca o carte închisă, nimeni nu știa

¹²⁸ Este o eroare, războiul izbucnind la 28 iulie 1914.

ce simțea; niciodată nu-și ridică glasul și nu rostea în cuvinte ceea ce gândea, pe când la mine chiar sângele ce-mi curgea în vine era o garanție că inima îmi bătea împreună cu a României. Privesc acest fapt ca o nemăsurată favoare hărăzită mie de soartă. Până și azi îmi vine să cad în genunchi și să mulțumesc lui Dumnezeu pentru acest neîntrecut noroc. În ceasul cel de cum-până țara mea și cu mine eram una. S-ar fi putut atît de ușor să fie altfel; și pățimășă cum sînt din fire, cum aș fi îndurat un conflict care m-ar fi sfîșiat în două? Acest conflict a trebuit să-l înfrunte mai tîrziu regele Ferdinand. Întrebarea rămîne fără răspuns; din fericire niciodată n-am avut nevoie de răspuns. Toată viața am crezut instinctiv în steaua mea și acum în ceasul cel mal greu, pronia cerească, în milostivirea ei, hotărîse ca România și cu mine să întrupăm același gînd.

Cînd privesc înapoi la acele zile îmi revin în minte cuvintele lui Nietzsche și nu mă pot opri de a le cita; unii mă vor înțelege poate: „Mi-e drag cel care se rușinează cînd vede zarul cîzînd în favoarea lui și atunci se întrebă: poate că sînt un înșelător?”. Nu, nu înșelasem pe nimeni, dar norocul îmi hărăzise îndepliniri mai presus de meritele mele.

[*Apud* Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 395-398]

64. Iunie-august 1914, Însemnări ale lui Octavian Tăslăoanu referitoare la reacțiile românilor din Transilvania la începutul Primului Război Mondial.

Utile dintre popoare au început să-și ascuță colții răzbunării, zvonurile cele mai înspăimîntătoare sburau pe aripile minciunei, ca stolurile de cioare cobitoare în preajma furtunii. Toți întrebau, știriceau și spionau chiar și pe cei mai pașnici oameni din lume. Noi Români din Ardeal eram bănuți, amenințați și urmăriți de jandarmi și de detectivi.

Atmosfera aceasta otrăvitoare ne-a înădușit o lună de zile, până am cetit nota Austro-Ungariei adresată Serbiei. Pentru gestul îndrăzneț al unui băiat fanatic, se pedepsea o țară întregă. Diplomația austriacă încerca o operație grea: voia să-și asigure liniștea graniței de Sud și domnia în provinciile de curînd anexate prin desființarea Serbiei ca stat independent.

După cetirea acestei note numai naivii credeau în pace. Furtuna se deslănțuise. Ceasul răfuelilor sosise. În lumina flăcărilor ce amenințau să învâlie pămîntul, figura Principelui Moștenitor Francisc Ferdinand creștea. Lua proporțiile unui erou ce apăruse cu vieța lui pacea, părea un Atlas pe umerii căruia se odihniseră dușmăniile dintre popoare. A căzut, și în urma lui s-au descătușat furiile războiului în toate părțile. A devenit cu adevărat om mare! Mai mare de cum ar fi putut ajunge cu coroana habsburgică pe cap.

Lumea întreagă aștepta cu răsufarea oprită răspunsul Serbiei. L-a dat. A urmat, firește, mai întăiu mobilizarea parțială, apoi cea generală a armatei austro-ungare.

Bătrănul împărat făcea apel, „cătore popoarele mele”, de astădată grăindu-le pe toate în limba lor și chemăndu-le să-i apere țările de potopul slavismului. Afișele cari vesteau mobilizarea, erau și ele tipărite în toate limbile. Noi, cetățenii Ungariei, nu mai trebuia să știm limba oficială a statului. Ni s-a îngăduit chiar și purtarea de cocarde și de steaguri tricolore. Capii noștri bisericești și cei politici, la invitarea guvernului, au îndemnat obștea românească să-și facă datoria.

În Români, totuși, n-avea nimenea încredere. Prin cabinetele statului major din Viena se temeau că Valachii nu se vor prezintă sub steaguri și că cel mai bun corp de armată, cel din Ardeal, se va pierde. În Budapesta țâțâiau de spectrul unei revoluții în Ardeal. Contele Tisza a și spus șefilor noștri politici, că va face un lac de sânge întreg Ardealul, de vom îndrăzni să ne împotrivism. Prin Sibiu și prin satele învecinate furnicau detectivii trimiși din Budapesta, cari căutau pretutindeni conspirații și agitatori, dar nu reușiau să găsească.

Poporul nostru, la brutalitățile și amenințările guvernului unguresc, a răspuns prezentându-se sub steaguri înainte de termen și într-un număr mai mare de cum a fost așteptat. În primele zile ale lunii August, comandantul corpului al XII-lea de armată din Sibiu, a raportat Vienei, că Valachii au rămas loiali și credincioși casei de Habsburg. Da, au rămas credincioși și elemente de ordine și în epoca persecuțiunilor ungurești, pe cari le-au primit dela dinastie ca o răsplată pentru vitejia lor dela 48. Înainte cu câțiva ani, guvernul unguresc ne închisese peste 400 de școale populare, ne scosese deputații din Cameră și ne împușcase alegătorii, iar de curând ne înființase Episcopia de Hajdudorogh și ne dăruise o adorabilă arondare a cercurilor electorale pe baza votului universal. Cu toate acestea Românii și-au făcut datoria. Însuși contele Tisza, într-un articol, s-a pocăit; a avut curajul să spună că s-a înșelat, deoarece Românii s-au dovedit buni patrioți. Nenorocitul de el n-a simțit ce clocotea în sufletele celor ce se duceau să îmbrace hainele împărătești, n-a priceput că numai porunca împărătească și sila i-au îndreptat pe toți spre cazărmi.

*

În seara în care am cetit nota monarhiei adresată Serbiei, am avut clipe grele. Toată noaptea n-am închis un ochiu. Îmi dădeam seama că neamul nostru a ajuns la o răspântie. Ce va face România? E oare destul de înarmată? Cum se va strecura biruitoare și prin vremurile de grea cumpănă ce vor urma? Răspunsul, la aceste întrebări, m-a chinuit toată noaptea. Simțeam că întruparea idealurilor noastre s-apropie. Evenimentele le vor face neașteptat de actuale și că numai dela puterea și înțelepciunea noastră va atârna fapta de multă vreme visată. Mă temeam că vom fi surprinși și că vom ajunge la o mare strâmtorare. Mă frământam în așternut și-mi venia să alerg în toate părțile, să spun ce presimțiam și ce prevedeam; să îndemn pe toți să se pregătească repede ca să săvârșim în câteva zile ce n-am făcut atâția amar de ani. Îmi fulgerau prin minte planurile unei organizații strașnice, a unei acțiuni mari și precise, care, la un semn dat, să facă o volbură de răzvrățiți uin întreg poporul nostru. Blestemam pe toți eroii vorbelor, cari au furat vremea și în pasivitate și în activitate. Ce n-am fi putut face noi în atâția ani de zile? Ce...?...

Dimineața m-a alungat o ucigătoare durere de cap în pădure. Căutam cele mai ferite colțuri, înconjuram oamenii, mai ales pe Români – mi se părea că în fiecare văd un vinovat – și, departe de oraș, într-o poiană, m-am trântit în iarbă și am adormit. M-am visat în fruntea unei cete de Români, luptând pentru întruparea idealului ce-mi încălzise sufletul din tinerețe, m'am trezit târziu și, cu ochii roșii, m-am furișat în oraș. Vedeam că răzvrătirea mea e o imposibilitate, o nebunie!

În cele câteva zile, cât am mai stat în Sibiu, am ascultat chiotele de stradă, cântecele patriotice din cafenele și svonorile din oraș. Mă enervau. Din România nu primeam nimic demn de crezare. Scrisorile din Țară mi se pierdeau pe drum, iar eu nu știam cum să ajung peste Carpați, fiindcă detectivii se țineau ca umbra după mine. Eram ofițer în rezervă. În urma ordinului de mobilizare, trebuia să iau o hotărâre. După multe lupte sufletești – numai cu un browning în buzunar, – petrecut de un detectiv până la gară, am plecat spre Făgăraș, unde eram chemat. Sâmbătă după prânz, la 1 August. Prin urmare la termen, nu ca mulți patrioți, cu întârzieri de zile.

La gară lume multă, răcnete, suspinuri și plânsete. Despărțirea unui țăran de nevastă, m-a făcut și pe mine să plâng. E de necrezut ce greu se despart doi oameni cari se iubesc, mai ales când presimt că despărțirea poate e pentru vecie. Țărancă tânără plângea, de i se rupea pieptul plin, ce-i sălta ca niște valuri biciuite de furtună. Bărbatul voinic se uita la ea, și cu o furie sălbatecă se scobora mereu din tren, o lua pe după cap și plângeau amândoi ca niște copii. La plecare l-au ținut cu puterea în tren tovarășii de suferință. Voia să se dea jos la nevastă, care acum se bocea îngenuchiată, cu fața în pământ, ca după un mort.

Trenul porni greu, oftând și el. Chiote, răcnete, cântece din frunză, din fluer, din clarinet și din gură, umpleau văzduhul, iar din gară s-auzia un cor de suspine, care slăbea, pierea din ce ne depărtam. Un ultim șuerat al sirenei dela locomotiva ce ne ducea

Sub steagu 'mpăratului

În pierzarea capului

– cum cânta unul dintr-un vagon vecin – și toți se liniștiră ca la poruncă. Fiecare se scoborâse în sufletul lui și se lăsa sfâșiat de durerea plecării.

Din spre apus soarele revărsa o purpură de foc peste Sibiul nostru, în care lăsam atâtea planuri și atâtea visuri. Mă uitam la turnurile bisericilor, ce dispăreau în zarea aprinsă de lumină. Îmi păreau niște brațe uriașe ce se rugau pentru nenorociții de noi, care ne duceam să ne înrolăm sub flamuri străine.

Planul unei revoluții îmi încoțilise în suflet. Era singura rază de lumină ce-mi mai putea însenina sufletul turburat de batjocura sorții. Să mă lupt și poate să mor, ca soldat ungar, cine știe pe unde... Mă cutremuram de indignare. Mă vedeam mort, cu o cocardă tricoloră ungurească pe piept și auziam cum îmi cântă „Sozatul” în loc de „Odihnește, Doamne”... Ce batjocură! Toată vieța mi se părea o enormă negliobie. Mă pomeneam strângând browningul în buzunar și eram chinuit de cele mai urâte gânduri...

Suferința te face mai bun și mai blând. În fiecare sat, la gări, auziam tânguirile și suspinurile femeilor. Nu-mi mai scoteam capul pe geam, fiindcă nu mai puteam suporta atâtea nenorocire. Dar durerea mulțimii m-a potolit. Războiul e ca o catastrofă a naturii: nu alege victimele. Mă simțiam și eu om, ca toți ceilalți, peste care a dat năpasta războiului. Cum vor îndura ei, de ce să nu îndur și eu blestemul sorții? La fiecare stație ne înmulțiam, trenul gema și scârțâia de povară. Tot mai e ceva de încercat cu atâția Români. Nădejdea asta îmi mângâia sufletul.

Așa ne-am dus până la Făgăraș, ca un convoiu de morți, petrecuți de lacrimile și de bocețele celor rămași acasă.

Nicăeri nici o însuflețire și nici o bucurie... Ca o ceată de slugi, de robi ai datoriei, mergeam porunca stăpânului... să murim. Dar în sufletele noastre de slugi mijeja nădejdea unei răzbunări înfricoșate. Și Dumnezeu va plânge de mila stăpânilor, când va lovi brațul descătușat al robilor. Pe cei slabi numai speranța-i mai ține.

[Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de războiu*, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, 1915, p. 10-17]

Capitolul III DECLANȘAREA RĂZBOIULUI ȘI HOTĂRÂREA ROMÂNIEI (21 IULIE/3 AUGUST-31 IULIE/13 SEPTEMBRIE 1914). SOARTA ROMÂNILOR AFLAȚI SUB DOMINAȚIE STRĂINĂ

Introducere

Declanșarea ostilităților a ridicat problema crucială a opțiunii statului român. În acest scop, regele Carol I a convocat Consiliul de Coroană, reuniunea acestuia având loc la Castelul Peleş din Sinaia la 21 iulie/3 august 1914, în sala de muzică¹²⁹. La cererea regelui Carol I, discuțiile s-au desfășurat în limba franceză, aceasta fiind capabilă, după opinia suveranului, să redea toate nuanțele.

În cadrul reuniunii s-a cercetat textul tratatului austro-român, rămas secret pentru mai bine de trei decenii. Doar puțini dintre cei prezenți aveau cunoștința de existența tratatului și mai puțini îi cunoșteau conținutul. Tratatul la articolul 2, spunea lămurit: „Dacă România ar fi atacată, fără vreo provocare din partea sa, Austro-Ungaria este obligată a-i da în timp util ajutor și asistență împotriva agresorului. Dacă Austro-Ungaria ar fi atacată în împrejurări asemănătoare din vreo parte a statelor vecine cu România, obligația de a sări în ajutor se va prezenta imediat pentru aceasta din urmă”. Din cuprinsul acestui articol se vedea că România nu putea fi îndatorată la nici un fel de ajutor sau sprijin militar, de vreme ce Austro-Ungaria nu fusese atacată din nici o parte, ci ea pornise la atac împotriva Serbiei. Prin urmare, nu era inclusă clauza bine cunoscută de *casus foederis*.

În plus, România nu a fost în niciun fel consultată de partenera sa în momentul luării deciziei de recurgere la război, ceea ce a creat nemulțumiri la București.

În Consiliul de Coroană s-au conturat foarte clar, opțiunile diferite ale liderilor români în privința atitudinii de urmat pentru România. Regele Carol I, susținut puternic de P.P. Carp, a apreciat că singura cale de urmat era alături de Puterile Centrale, cele care asiguraseră timp de trei decenii securitatea statului român. Majoritatea celor prezenți, în frunte cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, a susținut că România nu putea să facă un atare gest. Ea nu putea contribui la distrugerea unei națiuni mici și nu putea lupta alături de Ungaria, care ducea o politică dură de deznaționalizare a românilor de peste munți. Prin urmare, consiliul a decis aproape în unanimitate ca „România să ia toate măsurile spre a păzi fruntariile țării”. Comunicatul oficial care a adoptat această decizie istorică, nu vorbește de Consiliul de coroană, un organism ad-hoc, oficializat abia prin Constituția din anul 1938, deși a fost utilizat destul de mult în perioada următoare, ci de desfășurarea unei ședințe a Consiliului de miniștri. Dar, în istoriografie s-a generalizat sintagma de „Consiliu de coroană” și desigur, că, dincolo de aspectul formal, birocratic, așa au stat lucrurile.

Formula „România să ia toate măsurile spre a păzi fruntariile țării” este ambiguă și a fost interpretată diferit. Unii au considerat că ea semnifică mai mult o stare de „spectativa arma-

¹²⁹ Detalii Ion Mamina, *Consiliu de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 27-52.

tă”, ceea ce însemna că toate opțiunile rămâneau deschise. După mărturiile unor participanți, comunicatul laconic, ce includea sintagma mai sus amintită, era o manieră elegantă de a menaja susceptibilitățile regelui Carol I și a lăsa deschisă posibilitatea ca România să se alătore Puterilor Centrale, așa cum dorea suveranul.

Alții au interpretat decizia luată la Sinaia ca semnificând proclamarea neutralității. De altfel, pe această temă, ziarele au discutat îndelung, pornind și de la declarațiile oamenilor politici proeminenți ai epocii. Astfel, Take Ionescu, liderul Partidului Conservator-Democrat, a lansat formula „neutralitatea leală și definitivă”, iar Nicolae Filipescu, adept ferm al aderării la Antantă, l-a corectat arătând că neutralitatea trebuie să fie „leală și provizorie”. După opinia lui Filipescu, România nu trebuia să se cantoneze, de la început, într-o atitudine rigidă, care să-i micșoreze spațiul de manevră.

Dincolo de aceste dispute care sunt reflectate pe larg de documentele incluse în volum, cert este că România din 21 iulie/3 august s-a situat în afara conflictului, ceea ce echivala cu un divorț neoficial de Tripla Alianță. Trebuie spus că tratatul nu a fost repudiat în mod formal nici de una din părți, astfel că, strict juridic, el mai era în vigoare. Precizez că până în 1914, la izbucnirea războiului, tratatul a fost reînnoit de patru ori, fără a cunoaște modificări semnificative în privința clauzelor contractuale¹³⁰.

În plus, semnată la 30 noiembrie 1912, generalii Alexandru Averescu și Conrad von Hötzendorf, șefii celor două state majore, au semnat, la București, o convenție militară ce lua în calcul eventualitatea unui război împotriva Rusiei. Documentul prevedea că în cazul unui război cu Imperiul Rus, România va concentra Corpul 4 la Roman, iar celelalte patru corpuri de care dispunea (1,2,3,5) în zona Bârlad–Tecuci. Două dintre diviziile de rezervă se vor dizloca la Buzău, iar a treia în Dobrogea. Cât privește forțele austro-ungare, o parte avea să se concentreze la Cernăuți, iar cealaltă în regiunea Tarnopol–Trembovla–Czortow. Operațiunea principală era direcționată spre regiunea Chișinăului¹³¹.

Precizăm că un factor important care a stat la baza deciziei de a rămâne în afara conflictului a fost atitudinea Italiei. Chiar în timpul dezbaterilor din cadrul Consiliului de Coroană a sosit știrea neutralității sale, ceea ce a avut darul să șubrezească poziția regelui Carol de intrare imediată în război alături de Puterile Centrale¹³².

În timpul celor doi ani de neutralitate (1914-1916), clasa politică și opinia publică au fost divizate în două mari curente – „antantiști” și „germanofili”. Subliniem că ambele tabere aveau în vedere unitatea națională, dar prioritățile, viziunile și mijloacele de realizare erau diferite. Argumentele erau de o parte și de alta impresionante și condiderăm să nu mai este necesar să să le reluăm aici, mai ales că ele sunt reflectate pe larg în volum. Vom sublinia doar faptul că „germanofili” erau în primul rând rusofobi, apreciind că Imperiul de la răsărit reprezintă cel mai mare pericol pentru existența statului român. De partea cealaltă, „antantiștii” subliniau că Rusia nu era singură, ci într-o alianță cu Franța și Marea Britanie, țări care au sprijinit formarea statului român la Dunărea de jos și la gurile acestei, ca un tanpon între Rusia și Imperiul Otoman¹³³. Garanția celor doi actori internaționali părea suficientă pentru a bloca apetitul ex-

¹³⁰ Prima reînnoire a avut loc la 13/25 iulie 1892, a doua cu ocazia vizitei împăratului Franz Iosif în România (16/28-18/30 aprilie 1896), a treia la 4/17 aprilie 1902, iar ultima la 23 ianuarie/5 februarie 1913. De fiecare dată, Germania și Italia au aderat la protocolul dintre România și Austro-Ungaria. De exemplu, la ultima reînnoire, Germania a aderat la 13/26 februarie 1913, iar Italia la 20 februarie/5 martie același an.

¹³¹ Sorin Cristescu, *Generalul Franz Conrad von Hoetzendorf și convenția militară secretă cu România din 30 noiembrie 1912*, „Revista de Istorie Militară”, nr. 3-4/2009, p. 93.

¹³² *La Romania nella grande guerra. Documente militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura Militară, București, 2006, p. 37-52.

¹³³ A se vedea analiza deosebită întreprinsă de marele diplomat Grigore Gafencu, *Preliminariile Războiului din Răsărit. De la Acordul de la Moscova (21 august 1939) până la ostilitățile din Rusia*, cuvânt înainte de Teodor Baconski,

pansionist al Imperiului Rus. Desigur, în lumina evenimentelor ulterioare această garanție nu s-a dovedit suficientă, Parisul și Londra fiind de acord cu intrarea Strâmtoarelor Mării Negre în posesia Rusiei, ca modalitate de a o menține în conflict.

Mai presus de toate era sentimentul public că declanșarea conflictului reprezenta o șansă uriașă pentru națiunea română de a se întregi cu teritoriile de peste munți locuite în majoritate de români. În perspectiva unei alianțe cu Rusia, evident, că nu putea fi vorba de unirea Basarabiei.

De altfel, poziția strategică a României la începutul conflictului mondial era foarte importantă pentru cele două tabere beligerante. Pentru Austro-Ungaria, România reprezenta flacul drept al dispozitivului său militar care pleca de la Marea Baltică și până la crestele Carpaților. O intrare în război a statului român ar fi prelungit frontul până la Marea Neagră și ar fi creat dificultăți suplimentare armatei ruse. În plus, Petersburgul ar fi fost blocat în drumul său spre Peninsula Balcanică, întrucât s-ar fi realizat un bloc între România, Bulgaria și Imperiul Otoman care ar fi izolat Serbia, ajutorarea acestei țări fiind principalul motiv al intrării Imperiului Rus în război. La aceasta, s-ar fi adăugat bogățiile naturale ale României, în special petrolul și cerealele, ceea ce ar sporit potențialul de război al Puterilor Centrale.

De partea cealaltă, Rusia, cel puțin la începutul ostilităților, era și ea foarte interesată să atragă România în conflict de partea sa, motivele fiind aproximativ aceleași ca și în cazul monarhiei dualiste. Austro-Ungaria și-ar fi prelungit frontul și și-ar dispersat forțele, ușurând misiunea armatei ruse. Mai erau de luat în calcul, potrivit strategiilor ruși și șansele unei ofensive generale a armatei române în Transilvania la începutul conflictului, fapt care ar fi apropiat victoria asupra Austro-Ungariei, partenerul cel mai slab al alianței centralilor.

Și din aceste motive, România a fost intens curtată imediat după declanșarea ostilităților de către ambele tabere beligerante, fiecare venind cu argumente de natură politică, militară, economică etc. Prin urmare, clasa politică românească s-a aflat în primele luni ale conflictului mondial, dar și după aceea, sub un permanent asediu al Vienei, Berlinului, Petersburgului, Parisului și Londrei. Documentele incluse în volum dau pe deplin măsura acestor presiuni concentrice asupra principalilor lideri și a opiniei publice.

Deși starea de expectativă (neutralitatea), stabilită de Consiliul de coroană de la Sinaia le-a convenit pentru moment beligeranților, concursul deplin al României era apreciat drept prețios.

În primele săptămâni ale conflagrației mondiale, principalii lideri români, în primul rând regele Carol I, și într-o anumită măsură și prim-ministrul Brătianu, n-au exclus o intrare a României în război de partea Triplei Alianțe. Se spera într-o victorie a armatei germane împotriva celei franceze, ceea ce ar fi facilitat intrarea României în război. Că este așa o demonstrează și documentele din volum. Generalul Averescu aflat la Craiova în fruntea Corpului I armată, primește vizita prințului Carol, unul din scopurile acesteia fiind, alături de tatonarea intențiilor privind conduita României, și viabilitatea planului de război împotriva Rusiei. Reamintim că generalul Averescu a fost șef al Marelui Stat Major în perioada 1911-1913 și a lucrat ipotezele de război ale României, care stabileau efortul principal pe teatrul de operații din estul țării, împotriva Rusiei. La rândul lui, maiorul Radu R. Rosetti, cumnat cu prim-ministrul Ion I. C. Brătianu, numit șef al Biroului operațiilor, a primit sarcina să actualizeze ipotezele de război împotriva Imperiului Rus. Ulterior, însă, fără a se abandona aceste preocupări, planificarea strategică a devenit multidimensională, o acțiune peste Carpați fiind ipoteza cea mai probabilă¹³⁴.

ministrul Afacerilor Externe, ediție bilingvă, româno-franceză, traducere de Andrei Niculescu, prefață, note și indici de Laurențiu Constantiniu, Curtea Veche, București, 2011, p. 471-472.

¹³⁴ Detalii în *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992.

O altă problemă ce se regăsește în volumul de față privește starea militară a țării la începutul războiului. Izbucnirea conflictului european a găsit armata română în plin proces de reorganizare, planurile, programele și inițiativele fiind materializate în mică măsură, în primul rând din cauza timpului foarte scurt. Prin urmare, organizarea și starea ei combativă nu difereau prea mult de vara anului 1913, când trupele române au fost mobilizate și au trecut Dunărea, deși efectivele au crescut.

Planul pentru 1914/1915 fixa cifra de mobilizare la peste 630 000 de oameni (ofițeri și trupă), din care 488 000 reprezentau armata de operații, cea ce reprezenta o creștere de 30% față de 1913. Din cifra de 630 000 de oameni, 13 230 erau ofițeri, iar 617 285 trupă. Dacă, în ceea ce privește soldații și gradele inferioare, nu erau probleme, în ceea ce privește ofițerii, numărul lor era de numai 11 102 deficitul fiind de 2 128, mai ales la subalterni, cei care se găseau în fruntea plutoanelor și a companiilor.

Aceștia încadrau cinci corpuri de armată, cu 15 divizii, din care 10 active și 5 de rezerve, două divizii de cavalerie și 5 brigăzi de călărași. Forța combativă la mobilizare se cifra la 301 batalioane (cu 260 de mitraliere), 99 de escadroane cu 22 de mitraliere și 227 de baterii dintre care 2 de obuziere grele și 9 de asediu.

Asigurarea materială nu era mult diferită față de situația din timpul celui de-al Doilea Război Balcanic, până în lunile mai – august 1914, sosind în țară din Germania și Austria doar 24 mitraliere „Maxim”, 102 806 arme „Manlicher”, model 1893, calibrul 6,5 mm, și 29 535 de carabine „Manlicher”, model 1893, calibrul 6mm.

Materialul de artilerie se găsea în aceeași situație ca în timpul celui de-al Doilea Război Balcanic Nu s-a adus în țară nici un tun sau obuzier, singura îmbunătățire fiind dotarea capului de pod Turtucaia, aflat în construcție, cu 12 tunuri de 75 mm, scoase din poziția fortificată Focșani–Nămoloasa–Galați, dezafectarea acesteia continuând și în anii neutralității. La izbucnirea conflagrației mondiale, armata română era lipsită total de artilerie anteriană, deși războiul aerian devenise o realitate.

România era, practic, lipsită și de o industrie de apărare, arsenalul, pirotehnia sau pulberăria având o capacitate de producție scăzută. Astfel, arsenalul putea repara, într-o zi, circa 200 de arme și carabine, 25 de chesoane și avea capacitate de a fabrica, tot în același interval de timp, 1 000 de focoase de artilerie. Pirotehnia, la rândul ei, putea fabrica, în 24 de ore, 200 000 de gloanțe de infanterie, 60 000 de încărcătoare și 30 000 de cartușe de revolver. Această capacitate de producție era, însă, dependentă de aducerea unor materiale din import, ceea ce devenise foarte dificil după izbucnirea ostilităților. Practic, așa cum se aprecia în epocă, industria de război a României antebelice se găsea în Germania, Austria și Franța. Cum aceste țări erau deja în conflict, onorarea comenzilor lansate de statul român a fost sistată de furnizorii tradiționali, ei fiind interesați, în primul rând, de asigurarea necesităților proprii. De exemplu, autoritățile franceze au oprit transportul către România a bateriilor de artilerie grea de 150 mm, produse de uzinele Schneider-Creusot, ele fiind direcționate către armata belgiană¹³⁵ Au intrat în discuție și considerentele politice, așa cum am precizat mai sus, fiecare tabără beligerantă solicitând aderarea României.

În concluzie, rămânerea României în afara conflictului mondial s-a datorat și insuficienței pregătiri militare a țării, armata fiind în plin proces de reorganizare, după campania din vara anului 1913 de la sudul Dunării.

O altă problemă gravă a națiunii române la începutul conflictului era aceea a românilor din monarhia dualistă și din Basarabia. Ei au trăit o adevărată drama, întrucât au trebuit să se conformeze legislației din țările respective și să participe din prima clipă la lupte. Ei au fost

¹³⁵ General D. Iliescu, *Documente privitoare la Răsboiul pentru întregirea României*, București, Imprimeria Statului, 1924, p. 12.

prinși într-o dilemă de o complexitate ieșită din comun, între loialitate față de națiune și cea față de dinastie¹³⁶. Cum statul român a rămas în expectativă „revoluția” din Ardeal, preconizată de unii fruntași români, cum a fost de pildă, Octavian Tăzlăoanu, nu a avut loc.

Unii lideri ai Partidului Național Român (Alexandru Vaida Voievod, Teodor Mihali) au fost nevoiți să îndemne la loialitate față de monarhia dualistă, același lucru făcându-l și unii ierarhi înalți ai Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu mitropolitul de tristă amintire Vasile Mangra. Este de semnalat și atitudinea autorităților austriece și mai ales maghiare, care au recurs, în lipsa unor autentice măsuri de îmbunătățire a regimului aplicat românilor, la măsuri de suprafață, cum ar fi purtarea cocardelor tricolore, utilizarea steagului tricolor, intonarea a unor cântece, dintre care amintim „Deșteaptă-te române”, publicarea și în limba română a ordinelor de chemare și decretelor guvernamentale, arborarea drapelului național românesc, suspendarea proceselor de presă, amnistierea unor condamnați pe teme politice etc.¹³⁷

Așa cum se arată în prefața volumului, românii aflați sub steag străin au sângerat din greu în cursul celor patru ani și ceva de război. Spre sfârșitul acestuia, însă, ei au fost fermenți ai unității naționale, contribuția lor la realizarea actelor de unire atât în Basarabia, cât și în Transilvania fiind foarte importantă.

¹³⁶ Liviu Maior, *In the empire. Habsburgs and Romanians. From Dynastic Loyalty to National Identity*, traducător Bogdan Aldea, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2008.

¹³⁷ Ioan-Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras, (coordonatori), *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, p. 469.

DOCUMENTE

1. 21 iulie/3 august 1914, Sinaia, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre debaterile din Consiliul de Coroană.

Consiliul de Coroană. Un grup numeros, emoționat, ne vede pornind spre Castel. Toți suntem foarte mișcați. Ținem ședința în sala de muzică a Reginei. Prințul Ferdinand stă în fața Regelui. Tratatetele pe masă, Regele ia la dreapta sa pe Rosetti¹³⁸, la stânga pe Carp¹³⁹; Prințul, pe Brătianu la dreapta, pe mine la stânga. Take a luat cu dânsul pe C. Cantacuzino¹⁴⁰ și pe Disescu¹⁴¹. Disescu și Morțun iau note complete.

Regele citește declarația Sa: „Pentru prima dată întrebuițez cu dvs. limba franțuzească, care redă mai bine nuanțele („va fi publicată”, ne spune Regele mai târziu, în cabinetul său). „Nu trebuie să facem politică de sentimente. Neutralitatea este o soluție rea, care va face ca România să piardă înalta situație pe care a câștigat-o. A merge cu Rusia ar fi contra sentimente-

¹³⁸ *Teodor Rosetti* (1837-1923), descendent al unei ilustre familii boierești, a fost o personalitate marcantă a vieții politice și culturale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este unul dintre fondatorii societății „Junimea” a cărei ideologie a propagat-o pe plan cultural și politic, ceea ce a dus la crearea grupării junimiste în Partidul Conservator. A fost în două rânduri prim-ministru (martie-noiembrie 1888; noiembrie 1888-martie 1889) și de trei ori ministru: Lucrări Publice (1875-1876); Justiție (1889-1890), Finanțe (martie-octombrie 1912). A condus Banca Națională a României în calitate de guvernator (1890-1895), iar Academia Română l-a avut, din 1891, în rândurile sale ca membru de onoare.

¹³⁹ *Petre P. Carp* (1837, Iași-19 iunie 1919, Țibănești, jud. Iași). Om politic român, membru marcant al Partidului Conservator. A studiat la „Französische Gymnasium” (Liceul Francez) din Berlin (1850). În anul 1858 si-a luat bacalaureatul și s-a înscris, apoi, la Facultatea de Drept și Științe Politice din cadrul Universității din Bonn. În anul 1862 a revenit la Iași contribuind la punerea bazei societății „Junimea” (primăvara anului 1864). A participat activ la îndepărtarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de la conducerea României. La 11 februarie 1866 a fost numit secretar intim al Locotenentei domnești, iar ulterior secretar al Agenției diplomatice a României la Paris (mai 1867-iulie 1867)..A fost ales în numeroase rânduri deputat și senator în Parlamentul României. A îndeplinit funcții politice în cadrul guvernelor care s-au succedat la conducerea țării după plecarea domnitorului Cuza (ministrul Afacerilor Străine, ministrul Cultelor și Instrucțiunii, ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, ministrul Finanțelor) fiind ales de două ori președinte al Consiliului de Miniștri. A activat în cadrul diplomației românești îndeplinind funcțiile de agent diplomatic la Viena și Berlin (martie 1871-aprilie 1873) și ulterior la Roma (aprilie-octombrie 1873). În perioada noiembrie 1882-octombrie 1884 a fost numit Trimis extraordinar și ministru Plenipotențiar al României la Viena. După fuziunea din 1907 a tuturor elementelor politice conservatoare din România a fost ales președinte al Partidului Conservator (21 aprilie 1907-14 mai 1913). În timpul Primului Război Mondial a fost unul dintre susținătorii ideii de intrare a României în război alături de Puterile Centrale. A fost prim-ministru al României de două ori (19 iulie 1900-27 februarie 1901 și 14 ianuarie 1911-10 aprilie 1912) din partea Partidului Conservator. A fost căsătorit cu Sevastia Cantacuzino, fiica lui Ion Cantacuzino și au avut o fată, Elisabeta, n. 1874, căsătorită, ulterior, cu căpitanul Alexandru D. Sturdza (n. 23 mai 1869, d. 28 sept. 1939, Zürich, cu care era verișoară primară – și patru băieți (Petre, Nicolae, Ion, Grigore).

¹⁴⁰ *C. Cantacuzino-Pășcanu* (1856-1927), jurist și om politic de orientare conservatoare, membru al Partidului Conservator-Democrat. A fost președinte al Adunării Deputaților (1907; 1912-1914) Constantin Cantacuzino-Pășcanu era un mare filantrop. În epocă era considerat al patrulea om din țară într-un top al celor mai bogați români.

¹⁴¹ *Constantin Dissescu* (1854-1932), jurist cu o formație solidă, profesor la universitățile din Iași și București, a activat în politică mai întâi în Partidul Național Liberal apoi a trecut la conservatori, optând pentru cei democrați din anul 1908. A fost ministru al Justiției (1899-1900) și al Instrucțiunii Publice și Cultelor (1906-1907; 1912-1913). După război a revenit la liberali, contribuind la elaborarea Constituției din 1923.

lor unanime ale țării. Să ne pronunțăm numaidecât în favoarea Germaniei și Austriei, cu care ne leagă un tratat, este ceea ce ne dictează interesele viitorului. Va urma onoare și profit”.

Tăcere generală.

Regele dă cuvântul lui Rosetti: „Cei tineri, arătând pe Brătianu, ar trebui să vorbească cei dintâi”. Brătianu dorește să vorbească după opoziție. *Rosetti* se execută; dorește ca țara să nu caute să joace roluri care nu sunt pe măsura ei și să se astâmpere.

Carp, pornit, emoționat: „Războiu imediat, trebuie ajutat Germanismul să zdrobească Slavismul. Românii din Transilvania ne îngrijorează puțin; au manifestat ei oare dorința de a fi încorporați? Cei dintâi cari vor trage asupra noastră dacă urmărim altă politică, vor fi *regimentele române*. Regele a vorbit limbajul datoriei și onoarei; trebuie să-l urmăim. Avem un tratat, România trebuie să-și ție angajamentele”.

Eu: Cer a fi fixat asupra rolului Italiei. Prezidentul citește telegrama, sosită atunci, confirmând că sfârșitul Consiliului de eri, pe care nu-l prinsesem decât incomplet. Văzând unanimitatea în contra acțiunii imediate, *Regele* a spus, arătând textul declarației sale: cu Austria. (Regele mă corectează: „cu Germania...”), cu Germania, primul rezultat este că trebuie să renunțăm la tratatul de la București; îl primesc, dar trebuie să se știe că aceasta va să zică prietenie cu Bulgaria și mărirea Bulgariei în Macedonia și poate chiar la Cavala. Bulgaria vrea să fie plătită și trebuie să ne schimbăm pușca de umăr. Un efect admisibil, dar care va mări prevențiile opiniei publice. Este apoi părăsirea, pentru foarte multă vreme, a ideii românismului în Austria și alte locuri. Rămâne șansa de a fi cu învingătorii: aceasta prevalează. Defecțiunea Italiei însă o știrbește și deocamdată se poate admite o îndoială.

2) Să mergem cu Rușii. Pericolul moral e prea mare; nimenea nu o dorește. Nu o povățuiesc.

Atuncea... neutralitate. Este ea oare posibilă? Rusia o cere și va respecta-o. N-are interes să ne arunce de partea cealaltă. Austria? Nici ea nu o să vrea să ne indispuie, căci de altminterlea trebuie să fie destul de mulțumită că îi lăsam disponibile corpurile pe cari ar trebui să ni le opue. Este oare soluția onorabilă? desigur că da. *Casus foederis* nu există. Dacă s-ar putea interpreta că intrigi ursite pe teritoriul unui vecin echivalează unei agresiuni de Stat la Stat, atunci s-ar putea zice într-o zi, că din cauza Ligei atacăm Austro-Ungaria. De altminterlea Italia, mai intim legată și mai veche aliată, nu judecă că există pentru ea *casus belli*. Să ne armăm spre a ne păzi granițele și atâta tot pentru moment.

Take Ionescu se raliază cu totul la părerea mea. Aliați, nu am fost consultați înainte de a se trimite nota, care era un ultimatum de războiu; asociați, dar oameni liberi, nu putem fi târâți prin voința unui singur aliat. Este în orice caz pierderea tratatului de la București; posibil, dar acest tratat nu ne poate dicta hotărârea noastră în acest moment.

Brătianu, foarte confuz, uitând părțile unei expunerii pe care o enunțase, vine la concluzia: „Să ne armăm, să preparăm opinia publică, să ne declarăm neutri dar în stare de apărare a granițelor noastre” (dau rezumatul cu care sfârșește, după dialoguri și întreruperi). În acest răstimp *el prepară* opinia publică.

Carp combate cu vehemență. Opinia publică nu este cum o credem noi (?), sentimentul public e acela pe care îl exprimă el.

*Ion Lahovary*¹⁴², Tratatul dela București și confederația balcanică: „Nu omor Români pentru ca Austria să facă o Bulgarie mare în paguba unei mici Serbii”.

¹⁴² *Ion N. (Jean) Lahovari* (1844-1915), fondator și lider al Partidului Conservator; deputat și senator în mai multe legislaturi. A fost ministru plenipotențiar al României la Paris (1893-1895), ministru al Afacerilor Străine (1899-1900; 1907), al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (1904-1907), al Agriculturii și Domeniilor (1910-1912). În perioada 3 iulie 1913-11 ianuarie 1914 a fost președinte al Senatului. În 1915 va fi ales președinte al Partidului Conservator (ramura antantofilă). A fost voluntar în Războiul de Independență despre care a lăsat o interesantă scriere memorialistică.

*Ion Grădișteanu*¹⁴³ și *Pherekyde*, mai afirmativ decât Brătianu; contra: *Costinescu*, foarte categoric: contra Rusiei, dar zicând că astăzi a merge alături cu Austria, ar fi a deslănțui războiul civil.

Carp ne apostrofează că abandonăm pe Rege! că-l silim să-și calce cuvântul.

Eu: În toată conștiința mea și pe onoarea mea cred că cuvântul Regelui nu este angajat. Din contră, procedând astfel cum procedăm, acoperim pe Rege. Dacă am eși de aci cu războiul, toată lumea ar zice: «Acesta e războiul Regelui!» și nu o vreau. La cea dintâi înfrângere, Regele ar fi acela care ar fi atacat. Dacă noi, oamenii politici, preparăm opinia publică, când vom declara războiul, noi vom fi răspunzători. Așa înțeleg eu să servesc pe Rege.

Aprobare generală. *Morțun* manifestează viu.

La eșire, *Carp*: „Nu te felicit pentru primul tău act de șef al partidului conservator”.

Eu: Fiecare cu sentimentul lui de datorie și de răspundere.

El: „Mâine Regele va abdica!!”

La ora 8¼ seara, Brătianu, Take Ionescu, Pherekyde și cu mine, trecem la *Rege*.

Schimb de vederi. Spun lui Brătianu: Dacă notele D-tale conțin un angajament, intră în războiu și noi te vom susține. Dealtmintrelea am vestit într-un colț pe Prințul Ferdinand, că e treaba liberalilor să se pronunțe, și că nici Take nici eu nu voim să le lăsăm posibilitatea să joace un rol dublu: Cu Germania la Rege, cu Rusia la București.

Regele: Sunt Rege constituțional și nu voi declara Eu singur războiul.

Redactăm împreună notele și comunicatele. Notele Berlin și Viena lasă să întrevadă acțiunea noastră ulterioară, decurgând din o atitudine care *ajută* Austria în momentul de față.

Seara 9½, în timpul mesei, Czernin destul de mulțumit; Germanii, îmbufnați; Poklevski foarte îngrijat, dar nu încă disperat. Societatea noastră românească: foarte bucuroasă, mă felicită. Se răspândește șvonul că Poincaré ar fi fost asasinat.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 230-237]

2. 21 iulie/3 august 1914, Sinaia, Însemnările lui I.G. Duca, ministrul Culturii și Cultelor, privind modul de desfășurare și discuțiile din Consiliul de Coroană.

Avînd în vedere însemnătatea acestui consiliu în viața neamului românesc, voi căuta să redau în rîndurile de mai jos o imagine cît mai credincioasă a scenei istorice la care mi-a fost dat să fiu martor.

Consiliul s-a ținut la Castelul Peleş în sala de muzică, la ora 5 după-amiază. În mijlocul sălii se așezase o masă mare acoperită cu tradiționalul postav verde. Masa era mai mult pătrată decît dreptunghiulară, iar în mijlocul ei stăteau suprapuse, legate în piele verde și în marochin roșu, tratatele, vestitele și misterioasele tratate. Regele Carol și-a făcut intrarea întovărășit de moștenitorul său, principele Ferdinand. Ne făcu semn să luăm loc. Principele Ferdinand se așeză în fața lui. Regele, totdeauna preocupat de chestiunile de protocol, invită pe Teodor Rosetti, ca cel mai vechi dintre președinții lui de consiliu, la dreapta lui, și pe Petre Carp la stînga lui. La dreapta principelui, Brătianu, la stînga – Marghiloman. Ceilalți ne-am așezat unde am nimerit. Cred totuși util să reproduc aci, după însemnările pe care mi le-am făcut chiar în acea seară, schema mesei care va ajuta la reconstituirea scenei și va ușura generațiunilor viitoare evocarea ei.

¹⁴³ *Ion (Ionaș) Grădișteanu* (1861-1932) Lider politic conservator apropiat al lui Nicolae Filipescu. A fost ministru al Lucrărilor Publice în trei rînduri (ianuarie-iulie 1900; 1900-1901; 1904-1907). La izbucnirea războiului mondial s-a pronunțat hotărât pentru intrarea în acțiune alături de Antantă.

Eram de față ca liberali toți miniștrii: *Brătianu, Porumbaru, Costinescu, Morțun, Radovici, Al. Constantinescu, dr. Angelescu, Victor Antonescu, Duca și Pherekyde* ca președinte al Camerei.

Ca foști prim-miniștrii: *Teodor Rosetti și P. P. Carp*. Ca reprezentanți ai Partidului Conservator: *Al. Marghiloman, Ion Lahovari și I. Grădișteanu*.

Ca reprezentanți ai Partidului Conservator Democrat: *Take Ionescu, C. Cantacuzino-Pășcanu și Dissescu*.

O tăcere mormîntală. Aveam senzația că o greutate apasă peste noi și ne înăbușea. Gravitatea hotărîrilor de luat dădeau momentului o firească emoțiune și o improdictibilă solemnitate. După un schimb de priviri mute, regele Carol a rupt chinuitoarea tăcere. Era congestionat și vădit emoționat, făcea însă neascunse eforturi ca să nu trădeze zbuluciumul sufletului său. Ne-a spus în românește că, avînd în vedere însemnătatea chestiunii asupra căreia avem să ne pronunțăm în numele poporului român, ne cere voie să nu rostească, ci să citească părerile lui, pentru a da cugetării toată precizia. A adăugat că limba franceză fiind limbă internațională și limba subtilităților diplomatice, a scris în franțuzește nota pe care dorește să ne-o citească și că, în consecință, socotește că ar fi nimerit ca și discuția să se facă tot în limba franceză.

Dezbaterile Consiliului de Coroană în care România ce au proclamat la începutul războiului mondial neutralitatea ei au avut așadar loc într-o limbă străină. România Veche exista încă în toată splendoarea ei.

Bătrînul suveran desfăcu hîrțile sale și ne citi cu vocea tremurîndă un memoriu destul de scurt care, în rezumat, cuprindea următoarele: Războiul general a izbucnit. Se dă marea luptă prin care pentru o întregă perioadă istorică se va stabili harta Europei și soarta popoarelor. Desigur că în acest război vor fi învingători și învinși, dar e neîndoielnic că dinainte și irevocabil meniți să fie învinși vor fi neutrii. Așa sînd lucrurile, după o matură chibzuință, convingerea lui adîncă este că datoria românilor e să execute Tratatul care ne leagă de Tripla Alianță – în acest moment întinse mîna. Spre ele cu gestul preotului care, în fine, destăinuiește credinciosului tainele altarului. Am aruncat repede împrejurul mesei o privire, toți ochii erau ațintiți cu o curiozitate amestecată de ciudă spre documentele nepăsătoare. Această alianță ne-a asigurat în ultimele decenii foloase netăgăduite, a o părăsi azi ar însemna a pierde beneficiile a 30 de ani de muncă și de roade. Regele Carol a adăugat că România a făcut această politică sub toate partidele, convinsă că numai printr-însa interesele ei pot fi apărute, că schimbîndu-ne linia de purtare ne-am pune în contradicție cu toate credințele și cu tot trecutul nostru. E și o chestiune de demnitate pentru noi să ne respectăm iscălitura. Cei doi împărați au făcut apel la fel și se socotește dator să nu dezmințăm încrederea ce de atîția ani au arătat-o în lealitatea lui și în angajamentele României.

S-a oprit, s-a uitat îndelung la noi. Nici un cuvînt, nici o mișcare. După cîteva clipe de ezitare, cu o emoțiune sporită, a dat cuvîntul primului său ministru. Brătianu a exprimat însă dorința să vorbească cel din urmă. S-a convenit ca să-și spună dintîi cuvîntul reprezentanții opoziției. Regele s-a adresat lui Teodor Rosetti. Pe un ton sfîtos și melancolic, bătrînul cumnat al lui Vodă Cuza își dădu răspunsul. „Sîntem o țară mică, un biet popor ieșit abia de ieri, de alaltăieri, din greutăți și din robie. Nu cred că stă în putința noastră să facem politică mare. Acum cei mari s-au încăierat, noi nu avem ce căuta în luptele lor. Să stăm deci liniștiți la o parte, să ne vedem de nevoile și de necazurile noastre și să ne căznm să păstrăm ceea ce cu atîta trudă am agonisit. Bineînțeles, tratatele trebuiesc respectate. Dar nu cred că tratatele noastre ne obligă formal și, prin urmare, decît să ne avîntăm într-un război contra simțămîntului public, mai bine să rămînem neutri”. Incontestabil, motivarea era lipsită de mîndrie. Prin felul cum a fost debitată am avut însă impresia că Teodor Rosetti, de altminteri un bun patriot și un suflet cîstit, fusese mai mult preocupat în formularea părerilor lui de grija de a atenua lovitura pe care cel dintîi era chemat s-o dea iluziilor bătrînului suveran, decît de ideea de a reda adevăratele sentimente ale unei naturi nelipsite de oarecare noblețe.

În orice caz, cuvintele lui au impresionat puternic pe rege. El nu se aștepta ca și Teodor Rosetti, unul din intimii lui Carp și ai lui Maiorescu, să-l părăsească la sfârșitul vieții lui. Vizibil, gestul celui mai vechi din președinții de Consiliu 1-a durut.

Carp fu chemat să-și exprime punctul său de vedere. Pe cât fusese Teodor Rosetti de blajin în formă și în fond, pe atât a fost Carp de categoric, de mândru, tăios, sigur de el și de părerile lui, mai lapidar ca oricând, de o dorință a cărei amintire voi păstra-o întotdeauna vie. Nu era un răspuns la o chinuitoare întrebare, era o fanfără de triumf. Argumentele lui erau cele pe care cu toți le prevedeam. „Nu putem rămâne neutri nici din punct de vedere moral, nici din punct de vedere material. Din punct de vedere moral, fiindcă avem vechi angajamente externe și trebuie să le respectăm, dacă vrem să ne mai putem enumera printre statele civilizate. Din punct de vedere material, fiindcă chiar dacă vrem să stăm neutri nu vom putea să stăm, vom fi invadați, fatal, fie de unii, fie de alții. De altfel, de ce să ne mai gândim și să ne mai sfătuim. Victoria Triplicei este sigură, indiscutabilă și d-voastră vă întrebați dacă trebuie să mergem cu învingătorii sau cu învinșii”.

Aci, Carp făcu o scurtă pauză și ridică deodată nivelul discuției. „La urma urmei, trebuie să ne dăm seama ce este acest război?” Și cu un brio neîntrecut, dezvoltă vechea lui temă, lupta între germanism și slavism. „Dacă este așa, care e interesul statului român, să triumfe slavismul, sau să triumfe germanismul? Evident, germanismul. Izbînda slavismului ar fi moartea noastră”. În asemenea condițiuni, continuă el desfășurînd cu o logică de fier toate concluziile premiselor sale, ce cer interesele României? Ele nu cer numai să privim la o luptă de care depinde viitorul nostru, ele cer să ajutăm din toate puterile noastre triumful germanismului, care este și triumful nostru. „De aceea, fără nicio clipă de ezitare, cer să mergem cu Tripla Alianță și să declarăm imediat război Rusiei. Mi se vorbește de opinia publică. Nu mă preocupă! Datoria omului de stat e să conducă el opinia publică, nu să se lase tîrît de ea. Opinia publică se poate înșela, omul de stat clarvăzător trebuie să-și urmeze calea; opinia publică îi va fi în urmă recunoscătoare că nu s-a luat după rătăcirile ei”. Cînd a isprăvit, mărturisesc că am avut un moment de emoție. Nu cumva această strălucită pledoarie va fi avut darul să clatine hotărîrile de dată recentă ale unora din foștii lui tovarăși de idei și de lupte?

Marghiloman se însarcină să spulbere repede toate temerile mele. El declară dintr-un început că statele trebuie să-și respecte iscălitura și, prin urmare, dacă textul tratatului ne obligă să luăm armele, să ne supunem prescripțiilor lui. Dar, după cîte știm, tratatul nu ne obligă. „Aș ruga pe majestatea voastră să-mi dea textul”. Regele citi el însuși pasagiul în discuție. Din formularea lui reieșea limpede că nu eram obligați să intervenim decît în cazul în care aliații noștri ar fi fost ei atacați. Pentru mai multă claritate, Brătianu ceru să se citească articolul în chestiune și în ultimul text, în acela al tratatului reînnoit la 1913 de Maiorescu. Regele citi și acest articol: era identic cu cel din tratatele anterioare.

„Dacă este așa”, conchise Marghiloman, „întrucît aliații noștri nu au fost atacați, ci dimpotrivă ei au atacat cei dinții, nu consider că este *casus foederis*. Majestatea voastră nu este legată. Juridicește, nimeni nu este în drept să ne facă vreo imputare. Nu trebuie să nesocotim faptul că opinia publică este împotriva unui război alături de Tripla Alianță. Dacă am face un atare război azi, am jigni adînc sentimentul național. Țara e conștientă că dacă am admite ceea ce se face azi împotriva sîrbilor, mîine s-ar putea face împotriva noastră. Cu teoria pe care Austria o susține împotriva mișcărilor naționale sîrbești, Ungaria poate foarte bine mîine să ne impună și nouă dizolvarea Ligii Culturale. Independența statelor mici devine o simplă iluzie. De aceea, este mai prudent să rămînem neutri și să mai așteptăm, cu atât mai mult cu cît Italia nu s-a rostit încă. Dacă Italia ar interpreta că nu e *casus foederis*, cine ar putea pricepe că noi am interpretat altfel stipulațiunile tratatului? Țara, în orice caz, n-ar înțelege-o niciodată”.

Marghiloman a fost ca întotdeauna elegant în formă și foarte solemn în gesturile lui. Vorbea cu autoritate și fără îndoială că declarațiunea lui a fost una din cele mai bune și mai frumos exprimate.

După dînsul a cerut să vorbească Ion Lahovari. Ultimul și cel mai puțin strălucit din trinitatea fraților Lahovari a fost foarte categoric, ca și Marghiloman. „Sire, sînt pentru neutralitate, opinia publică a țării e hotărît împotriva intrării în acțiune alături de Austro-Ungaria”. Pe urmă a alunecat însă în motivări și în digresiuni care slăbiră tot efectul declarațiunii sale. Austria a provocat acest război pentru a distruge echilibrul balcanic, creat prin pacea de la București – parcă de această pace ar fi fost vorba și la dispozițiunile ei s-ar fi gîndit cei ce au provocat conflagrațiunea generală. „Noi, care sîntem autorii păcii de la București, nu putem să ne facem complicității unei asemenea opere și de dragul ei să omorîm mii și mii de fii ai acestei țări. Scopul Austro-Ungariei este să întărească Bulgaria în paguba noastră. Ajutînd-o să-și atingă țelul, ne-am pregătit un viitor înspăimîntător. Gîndiți-vă ce ar fi soarta noastră între o Ungarie atotputernică, persecutînd și mai rău elementul românesc la Nord, o Serbie dușmănoasă fiindcă am ajutat la sfișierea ei, o Bulgaria întărită de Austria la Sud și o Rusie cu o sută cincizeci de milioane de slavi la Răsărit, căutînd să ne ia Basarabia, pe care Triplicea ne-o oferă azi ca să mergem alături de ea – gîndiți-vă”, exclamă el, „ce ar mai fi soarta acestei nefericite țări! Așa fiind, o singură soluție ne stă la îndemînă: neutralitatea și aceasta cu atît mai mult cu cît soarta războiului nu ni se pare deloc așa de sigură. Aduceți-vă aminte de războiul austro-prusian de la 1866, de războiul franco-german din 1870, de războiul ruso-japonez și chiar de ultimul război balcanic și veți vedea că regulat ele s-au terminat altfel decît se crezuse în genere. Să nu ne mirăm deci dacă și prevederile de acum în favoarea Germaniei nu se vor împlini. Neutralitatea Italiei în orice caz ar reduce simțitor de la început sorții de izbîndă ai Puterilor Centrale”.

Carp, care urmărise argumentarea lui Iancu Lahovari cu o crescîndă enervare, izbucni: „Asta e imposibil! Vă declar eu că Italia intră în război imediat!” Mai mulți dintre noi am afirmat că ultimele știri arată contrariul dar, cu încăpățînarea lui caracteristică și cu aerul său de infailibilitate, Carp continuă să afirme neîncetat că Italia va executa tratatul. În cele din urmă, regele Carol puse capăt incidentului și din ce în ce mai îngrozit de întorsătura luată de discuțiune, dădu cuvîntul lui Ionaș Grădișteanu, care se declară de perfect acord cu Marghiloman și cu Iancu Lahovari. Vorbele lui Grădișteanu au purtat pecetea aceluia sincer naționalism care a însuflețit toată cariera politică a acestui spirit, de altfel mediocru și profund reacționar.

„Participarea noastră la o acțiune alături de Tripla Alianță este imposibilă nu numai fiindcă jignește sentimentul public, dar și fiindcă răspunde unei idei politice. Dacă ar fi o simplă chestiune de sentimentalism, omul de stat ar mai fi la urma urmei autorizat să nu ție seamă de ea, dar întrucît este și o chestiune de rațiune politică, nu ne este iertat să ne sustragem de la cerința ei. Într-adevăr, acest război apare ca un război unguesc. Victoria Triplicei va însemna atotputernicia Ungariei și a Bulgariei, deci elementul românesc va fi și mai tare oprimat decît este astăzi. Nu putem da sprijinul nostru izbîndei unei atari politici. Toate interesele neamului nostru ne dictează imperioasa datorie de a nu executa un tratat care, de altfel, după litera lui, nici nu ne leagă. Să rămînem neutri, acesta e răspunsul meu la întrebarea pe care Majestatea Sa ne-a adresat-o”.

Reprezentanții Partidului Conservator dîndu-și toți părerea, veni rîndul conservatorilor democrați. Take Ionescu luă cuvîntul și, în numele lui și al amicilor săi, a făcut următoarele declarațiuni:

„În inimă și în conștiință susțin, sire, că nu este *casus foederis*. Lucrul rezultă clar și din spiritul și din textul tratatului. Dar însuși guvernul austro-ungar nu consideră că este *casus foederis*. În alt fel nu ne-am putea explica cum asociatul nostru (parte contractantă) a procedat la declarația de război fără a ne comunica și nouă intențiile sale, fără a ne întreba și pe noi

asupra intențiilor noastre. De ar fi *casus foederis*, guvernul austro-ungar prin procedarea, prin atitudinea sa, l-a și înlăturat.

Întrucît mă privește pe mine, nu mă sfiesc să spun că dacă aș avea cîtuși de puțin credința că sîntem cu adevărat angajați, v-aș cere, oricare ar fi consecințele, să ne ținem de cuvînt. Altminteri, n-am merita să existăm ca stat. Onoarea țării este mai presus de toate. Dar, încă o dată, nu sîntem angajați. Ne putem deci rosti în deplină libertate, așa precum interesele țării o cer.

De Pacea de la București nu mă ocup, întrucît consider că Tratatul de la București este virtual desființat. Nu mai stă în puterea noastră nici să-l apărăm, nici să-l nimicim, el se pierde în vârtejul întregii chestiuni europene. De altminteri, nu aceasta este problema care se pune prin izbucnirea războiului mondial, ci, precum bine a spus-o Carp, lupta cea mare dintre slavism și germanism. De sentimentul public sîntem datori să ținem seamă. Atitudinea pe care Austria a avut-o față de noi, mai ales în ultimul timp, ne pune în imposibilitate să luăm armele alături de ea. Dar, bineînțeles că, după ce 30 de ani am trăit în intimă legătură politică cu Austria și cu Germania, nu putem azi să luptăm cu Rusia. În concluzie, după o lungă și dureroasă meditare, nu văd cu puțință pentru România decît o singură soluție: neutralitatea armată”.

Cuvintele lui Take Ionescu au fost spuse însă fără hotărîre în ton și fără conciziune în formă. Am avut cu toți o dezamăgire. Părea obosit și copleșit de mărțea ceasului pe care îl trăiam. La tribuna parlamentară, chiar în ceasurile grele ale carierei sale politice, cunoscusem un alt Take Ionescu. Vădit nu avea puterea sufltească de a înfrunta marile zguduiri istorice, ceea ce, de altminteri, în timpul războiului, a dovedit-o de atîtea ori în dauna influenței sale politice și a prestigiului său personal.

Nici Dissescu, nici Cantacuzino-Pașcanu, nemaicerind cuvîntul, veni rîndul lui Brătianu. Emoționat, sau mai exact adînc frămîntat, Brătianu a expus punctul de vedere al întregului guvern: „Noi cerem ca România să rămînă neutră. Tratatul, precum s-a arătat, nu ne obligă, dar, chiar dacă ne-ar obliga, România nu poate admite ca aliații ei să dispună de soarta ei fără ca măcar să-și dea oboseala de a o vesti. Austria și Germania au pregătit războiul și l-au declarat. Nu ne-au făcut cîstea să ne comunice măcar intențiile lor. După ce războiul a fost fapt îndeplinit, ne-au cerut să luăm armele alături de ele. Un stat ca al nostru, care în alianță a intrat ca stat suveran și pe picior de egalitate, nu poate fi tratat în așa chip. Acesta n-a fost gîndul nici al celor ce acum 30 de ani au legat soarta noastră externă de Tripla Alianță și nici nu poate fi gîndul celor răspunzători azi de destinele regatului. Pe de altă parte, România nu ar putea admite să ia armele într-un război a cărui cauză este tocmai nimicirea unei națiuni mici.

Sentimentul public este aproape în unanimitate împotriva războiului. Problema românilor din Ardeal domină întreaga situație, ea a fost pururea punctul negru al Alianței. În ultima vreme, Austro-Ungaria a pus scut totul ca să înăsprească pînă într-atîta lucrurile, încît să rupă legătura sufltească a Alianței. Soarta românilor de peste munți, idealul național al românismului, sînt chestiuni pe care nici un guvern român nu le poate nesocoti. Dacă în lucrurile mici se poate trece peste sentimentul public, în ceasurile mari ale vieții naționale oamenii de stat trebuie să țină seamă de voința poporului. Nu se poate face un război în vremurile de azi cînd acest război nu este aprobat de conștiința națională. Să rămînem deci neutri. E probabil că și Italia va avea aceeași atitudine. Să așteptăm desfășurarea evenimentelor. Războiul va fi probabil lung și vom mai avea prilejul să ne mai spunem cuvîntul”.

Vorbea greoi și oarecum alene, cum i se întîmpla adesea la începutul unei discuții, ca o puternică mașină care cu greu pornește. Era foarte categoric în fond, dar vădit preocupat în formă să menajeze pe bătrînul suveran din ce în ce mai abătut. Principele Ferdinand nu spunea un cuvînt, înregistra însă cu atenție toate vorbele sfetnicilor unchiului său. Va fi avut el presimțirea că soarta îl va chema pe el să culegă roadele acestei înfrigate ședințe? E o întrebare pe care adesea mi-am pus-o.

Nici nu s'fîrșise încă bine Brătianu, când Carp, din ce în ce mai nervos și mai sprinten, ceru din nou cuvîntul. El protestă împotriva necesității, afirmată de Brătianu, de a se ține seama de opinia publică în marile împrejurări ale vieții popoarelor. Protestă cu o vehemență prevenită. Se vedea că toate fibrele organismului său se revoltau împotriva acestui fel democratic de a concepe conducerea națiunilor și deodată deveni agresiv. „Asta este teamă, nu aveți curajul să luați răspunderile ceasului de azi, găsiți mai comod să vă puneți la adăpostul opiniei publice!” Brătianu protestă la rîndul lui, și astfel se angajă între bătrînul șef al conservatorismului român și ultimul prim ministru al regelui Carol un dialog care, fără îndoială, a fost punctul culminant al întregii discuțiuni și în care auditoriul a putut avea vie impresia a două personalități puternice ciocnindu-se în cea mai nobilă luptă în care puteau fi chemați niște conducători de popoare să se războiască vreodată.

E imposibil de reprodus acest dialog întretăiat de întreruperi, accentuat de gesturi, intensificat prin tonul vocii. Carp pleda o temă reacționară: omul de stat e totul, poporul e nimic. O pleda cu o fertilitate de argumente, cu o bogăție de formule lapidare, cu o elocință minunată. Nu l-am auzit niciodată așa de elocvent. Dezaprobam tot ce spunea, dar nu-mi puteam stăpîni admirația pentru talentul și vigoarea de atac a acestui moșneag. Și azi păstrez neștearsă amintirea acestei neîntrecute discuții. Ce păcat pentru țară că asemenea însușiri n-au fost puse în slujba curentelor de idei ale vremurilor și, din rătăcire reacționară în rătăcire reacționară, au s'fîrșit tragic în incoerență și în absurd. Brătianu pleda tema democratică, omul de stat nu poate clădi opere trainice decît dacă știe să fie expresia marilor nevoi și marilor aspirațiuni naționale. Bismarck, citat de Carp, n-a învins pentru că a lucrat după ideile lui personale în afară de simțămîntul public, ci a învins cum a învins fiindcă, mai mult decît oricare altul, a reprezentat într-un moment istoric marea năzuință națională, năzuința seculară a unității germane. Brătianu se menținea la înălțimea adversarului său.

Pe cînd dialogul era mai înflăcărat, ușa se deschide și apare un lacheu cu o telegramă pe o tavă de argint. O remite lui Brătianu, care o deschide grabnic: era știrea oficială a neutralității Italiei. O adevărată lovitură de teatru. Se simțea că după aceasta regele nu va mai fi în măsură să-și apere punctul de vedere. Tăcu, cu un gest de resemnare. Noi toți ne bucuram și ne uitam la Carp, care cu cîteva minute înainte ne afirmase cu atîta siguranță că Italia nu va rămîne neutră. Fără voie trebuie să fi ghicit în ochii noștri că îi spuneam: „Nu vezi că aceeași valoare o au toate argumentele d-tale?” Bătrînul a rămas însă impasibil. Mi-am adus aminte, privindu-l, o formulă intraductibilă a unui amic al meu: „Ceea ce admir mai mult la Carp este *qu'il porte beau dans l'adversité*”.

În cele din urmă, Carp repetă accentuînd încă argumentele din prima lui cuvîntare. „Dacă nu mergem cu Austria, Germania sau va înlesni victoria rușilor, și vom pierde astfel România, sau, ceea ce e convingerea mea, Germania va birui, și prin neutralitatea noastră vom pierde toate foloasele acestei victorii, pe care le vor culege, în dauna noastră, ungurii și bulgarii. Încă o dată”, încheie el pe un ton patetic, „urmați calea cea logică a politicii noastre tradiționale. Nu duceți țara aceasta la un dezastru prin panslavinitatea d-voastră, sau printr-un sentimentalism fără rost în politică. Eu sînt gata să iau răspunderea situației”.

În urmă, Pherekyde și Costinescu au făcut declarații scurte, ora era întîrziată și de fapt discuția părea terminată. Afară soarele apunea încet, un s'fîrșit de splendidă zi de vară. Contrastul dintre liniștea neîntrecută din afară care se dezvăluia priveliștii noastre prin fereasta larg deschisă și dintre zbuciumul dinăuntru mă izbea neîncetat. Înăuntru, bătrînul rege asista la dărîmarea operei sale de 30 de ani, fără a avea măcar mîngîierea suflatească că împrejurările vor da dreptate celor ce-l obligau să porceadă la această dărîmare; s'feticii lui hotărau, cu legitimă emoție, soarta țării într-una din cele mai grele și mai decisive clipe ale vieții întregului neam. Afară, natura nepăsătoare își urma legile eterne întrerupte numai de vuietul Peleşului și de foșnetul brazilor ce înconjoară castelul.

Pherekyde a fost concis, după obiceiul lui. Nu putem nesocoti simțămîntul public. Războiul va fi lung, să ne pregătim armata și cînd vom avea o armată puternică, cuvîntul nostru va fi mai ascultat decît este astăzi. Neutralitate sau, mai bine zis, expectativă armată.

Costinescu a proclamat pentru argumentele invocate de ceilalți necesitatea unei stricte neutralități. Azi este o imposibilitate să mergem cu Puterile Centrale. Mai tîrziu, vom vedea. Poate că opinia publică se va schimba, poate că pînă atunci vom putea să determinăm chiar noi un alt curent în țară.

Mai tîrziu, din aceste cuvinte i s-a făcut lui Costinescu un capăt de acuzare. S-a încercat să se deducă dintr-însele că, la Consiliul de Coroană din Sinaia dînsul fusese pentru amînarea intrării în acțiune alături de Puterile Centrale, că nu luase pe față poziție contra imposibilității ireductibile a unei asemenea confraternități militare. Nici că se poate învinuire mai nedreaptă! Aș înțelege dacă ar fi vorba de altcineva, dar Costinescu, care mai mult poate decît oricine s-a rostit din ceasul dîntii împotriva executării tratatului și a luptat ca să pregătească în Consiliul de Coroană triumful neutralității, tocmai pe dînsul să-l acuzi de nehotărîre și de echivoc? Adevărul e altul. Cînd Costinescu a luat cuvîntul, pentru noi partida era definitiv cîștigată. Din atîtea grupări politice și din atîția fruntași, un singur om rămăsese de partea regelui Carol și, ironia soartei, tocmai acela cu care o viață întreagă nu se putuse niciodată înțelege – Petre Carp. Situația regelui era penibilă și, de fapt, părea așa de abătut fizicește și așa de distrus moralmente, încît ne cuprinsese un sentiment de adevărată compătimire. Deoarece cîștigasem deja ceea ce la urma urmei ne interesa – proclamarea Neutralității – aveam la sfîrșitul ședinței impresia că bătrînul monarh primise destule lovituri, că era timpul să-l cruțăm. Cuvintele lui Costinescu, pe care unii încearcă a le denatura acum, izvorau din această stare de spirit. După ce impusesem regelui soluția noastră, era cuviincios, era uman să-i anesteziem măcar durerea. Tot pentru aceleași considerațiuni nimeni nu a vorbit în acest consiliu de o intrare în acțiune alături de Antanta. Chiar dacă unii din noi nutream deja această intenție, cu toții socoteam că după 30 de ani de politică externă cu Puterile Centrale, tranziția la o intervenție armată alături de grupul opus de puteri ar fi prea bruscă și, în orice caz, că deocamdată era inutil să umplem cupa sărmanului rege cu toate amărăciunile deodată.

Carp însă socoti că poate profita tocmai de această atmosferă pentru a încerca o ultimă și supremă sfortare în favoarea tezei sale. „Sire”, spuse el cu voce tare și răspicat, „șin atunci să se constate că în ceasul cel mai grav pentru țară Majestatea voastră este părăsită de toate partidele și de toți sftenicii ei, la sfîrșitul unei lungi domnii închinată propășirii naționale”.

Brătianu se ridică cu indignare: „O hotărîre izvorîită din credința adîncă că interesele cele mai sacre ale țării ne-o dictează nu poate fi interpretată ca un act de lipsă de lealitate față de suveran!”

Marghiloman a fost și mai categoric: „Dragă Carp, dă-mi voie să protestez cu toată energia împotriva cuvintelor tale. Nu numai că dînd Majestății Sale sfaturile pe care i le-am dat nu l-am părăsit, dar avem conștiința că am acoperit Coroana. Dacă, așa cum e azi opinia publică, am lăsa cumva pe rege să declare războiul, lumea ar zice că acesta nu e războiul țării, ci războiul regelui. Or noi, care ținem la Coroană și care trebuie s-o ferim de tot ce i-ar putea atinge prestigiul sau zdruncina situația, nu vrem aceasta”. Formula era fericită. Totuși, regele crezu potrivit momentul ca să încerce și el asupra oamenilor săi politici o ultimă presiune. Foarte emoționat, aproape tremurînd, cu un glas stîns, el azvîrli următoarea frază:

„De altminteri, domnilor, eu mă consider personal legat față de Puterile Centrale, dacă d-voastră credeți că fericirea României îi impune să urmeze de azi înainte o altă politică externă, eu sînt gata să mă retrag și” – arătînd cu mîna pe principele Ferdinand – „de altminteri, domnilor, succesorul meu e aici, el n-are decît să...” Principele Ferdinand l-a întrerupt scuturîndu-se pe scaun cu un gest de vehementă protestare. Regele Carol s-a oprit și cu ochii lui

vioi și veșnic mișcători a aruncat repede în jurul mesei o privire circulară. Nici unul din noi n-a mișcat, n-am spus nici un cuvânt, n-am schițat nici un gest. Fețele noastre n-au trădat decât indiferență și cel mult oarecare scepticism. Carol a înțeles că manevra nu a reușit. A stat o clipă pe gânduri și pe urmă, ca și cum nu ar fi făcut niciodată o declarațiune de această gravitate, a început să vorbească de altceva. Personal, am avut o viziune de joc de cărți. Aruncase timid și oarecum ascuns piesa pe covorul verde; ieșind „bac” se retrăsese repede. Toată scena avea o fizionomie de „poucette”.

Iancu Lahovari mai luă încă o dată cuvântul ca să repete cu incorrigibila lui insistență motivele pentru care se cuvenea să rămânem neutri. În cursul stufoasei și prolixei sale argumentări, spuse la un moment dat: „Dar Majestatea voastră nu vede că neținându-ne în curent cu nimic, Austria nu s-a purtat cu România ca o aliată, iar contele Berchtold și-a permis să trateze pe Majestatea voastră ca vasal al Austriei”. Era prea mult pentru mândria Hohenzollern-ului de pe malurile Dunării. Regele se înroși pînă în creștetul capului și cu vocea plină de mînie concentrată răspunse scandat lui Iancu Lahovari: „Domnule Lahovari, mă cunoști îndeajuns ca să știi că n-aș suferi niciodată să fiu tratat ca vasal”. Lahovari a înțeles că fusese cam aspru și îngăimă: „Bine, bine, Sire”, dar nu-i mai puțin adevărat că-și reluă de la capăt, cu cuvinte mai blajine, toată demonstrațiunea sa.

În fine, în cursul vorbirii lui, se mai ivi un incident. Iancu Lahovari vru să dovedească regelui că izbînda militară a Germaniei e îndoielnică. Printre alte argumente îl invocă și pe acesta: situația de azi nu trebuie confundată cu cea de la 1870. Atunci Franța era nepregătită, azi Franța a făcut pentru armata ei sacrificii considerabile. Și cine știe dacă armata franceză nu e superioară celei germane. Regele l-a întrerupt și, sentențios și disprețuitor, spuse: „Domnule Lahovari, pentru cine cunoaște situația respectivă a ambelor armate o asemenea chestiune nici nu se poate pune”. Atunci, aceste cuvinte mi-au apărut ca o nouă dovadă a germano-filismului regal. Mai tîrziu, cuvintele regelui Carol mi-au revenit adesea în minte. Pe vremea aceea, într-adevăr, ambele armate nu se puteau compara. Hotărît, regele Carol era osîndit să asculte în acest consiliu mai multe adevăruri crude decît i-a fost dat să audă în toată domnia lui. Era destul, era prea mult. Cînd, pe neașteptate a intervenit Morțun. N-am înțeles niciodată de ce a mai cerut cuvîntul. În românește – singurele vorbe românești ce s-au rostit în această istorică ședință – Vasile Morțun a repetat pe un ton declamatoriu ceea ce alții spusese. Am ascultat toți cu o vizibilă nerăbdare sfîrșitul acestei inoportune și neinteresante profesii de credință.

Solemn, regele Carol declară închisă discuțiunea și ceru ca fiecare, pe rînd, să răspundem dacă sîntem pentru sau contra neutralității. Întrebă întîi pe Teodor Rosetti și sfîrși cu mine. Afară de Carp am fost toți pentru neutralitate. Carp și-a menținut părerea să declarăm imediat război Rusiei. Regele cel din urmă s-a raliat la părerea lui Carp. Făcea impresia unui om care nu poate crede ce aude și că pleacă cu supunere capul în fața loviturilor nedrepte ale unei inexorabile fatalități. „Constat, zice el, că reprezentanții țării, aproape în unanimitate, au cerut neutralitatea României. Ca rege constituțional mă supun voinței d-voastră. Mi-e frică însă că prestigiul Țării va ieși micșorat din ședința de azi și mă tem că ați luat o hotărîre de care România se va căi în viitor”.

Ne-am sculat în aceeași profundă tăcere ca și la început, dar parcă ușurați de povara ce atunci apăsa sufletele noastre. Regele se apropie de Carp, îi mulțumi strîngîndu-i cu prietenie mîna. S-a mai întreținut cîteva minute cu el și apoi s-a îndreptat spre ușă; în drum îl prinse pe Dissescu, care, de la începutul și pînă la sfîrșitul consiliului, luase pe colțul mesei note despre tot ceea ce se spusese. I-a exprimat nemulțumirea sa: „Știați că nu vreau să se ia note, vă rog să mi le trimiteți”. Nu i s-au trimis niciodată, au ajuns la arhiva personală a lui Take Ionescu. Ne-a recomandat să păstrăm asupra discuțiunilor discreția cea mai absolută și, întovărășit de Brătianu, a trecut în cabinetul lui de lucru. Acolo a chemat pe Marghiloman și pe Take Ionescu

și cîteșipatru au redactat comunicatul ce urma să se publice în „Monitor” asupra hotărîrii luate, precum și textul telegramei prin care se notifica foștilor noștri aliați imposibilitatea pentru noi de a lua armele alături de ei.

Era ora opt; ne-am repezit la hotel să luăm masa, fiind la ora nouă convocați la Costinescu în Consiliu de Miniștri.

Cînd am ajuns jos, în Sinaia, lumea și gazetarii s-au năpustit asupra noastră. Cînd au aflat că rezultatul lungilor noastre deliberări este neutralitatea, a fost un strigăt general de bucurie și de aprobare. Consiliul de Coroană luase hotărîrea care corespundea dorinței generale a țării.

În sala de mîncare de la Palace era atîta lume, încît cu Angelescu și cu Antonescu n-am găsit nici o masă liberă. Carp, senin, mîncă singur; ne chemă la masa lui, unde mai era loc. I-am mulțumit, dar abia ne-am așezat că și-a pus monocul și răsrit ne-a spus: „Eh, frumoasă ispravă mi-ați făcut. Ați nenorocit România”. Iar apoi, cu surîsul său ironic pe buze, ne-a dat cu tiffa... Colegii mei au rîs. Eu am protestat contra cuvintelor și contra gestului. Am fost crud, abia cu-viincios. În urmă, am regretat impaciența mea, ar fi trebuit să înțeleg că în fața mea aveam un învins. Carp, ca și regele Carol, era unul din învinșii zilei aceleia. Hotărîrea noastră năruia o credință pe care Carp o nutrise în sufletul său o viață întregă și o politică la consolidarea căreia închinase toate puterile și toată priceperea lui. Și cu marii învinși ai vieții se cuvine să fim cel puțin indulgenți. Mi-am regretat atitudinea și din alt punct de vedere. La urma urmei, Carp trebuia să inspire admirație, nu indignare. Ce poate fi mai admirabil decît să ai siguranța absolută a infailibilității tale, să nu cunoști frămîntările îndoielilor, să nu suferi chinurile remușcărilor? Adversitatea să te întărească numai în credințele tale, să nu păstrezi nici un învățămînt din dezmințirile faptelor – puteți concepe o mai mare fericire pentru un muritor? Cu mai multă filozofie, Carp din seara Consiliului de Coroană, Carp din seara izolării și dezmințirii intervențiunii italiene, Carp acela avea dreptul să te intereseze, nu merita să te supere. Tineretele mele de atunci și pocăințele mele de acum nu vor răscumpăra greșeala lui.

La ora nouă eram toți miniștrii la Costinescu. Brătianu ne-a adus textele întocmite la Castel și ne-a povestit ultimele amănunte ale întrevederii cu regele. El oferise regelui demisia guvernului și formarea, dacă crede de cuviință, a unui guvern național. Regele răspunse că nu vede deocamdată nevoia unui asemenea guvern, dar că se va mai gîndi. În urmă, am luat măsurile urgente reclamate de Neutralitate, sau mai bine zis de expectativă armată. Am redactat o serie de telegrame în vederea măsurilor militare și dispozițiunilor de siguranță de luat și, pînă tîrziu, am scris telegramele către legațiile noastre, către cele din Viena și Berlin îndeosebi. Pe la miezul nopții ne-am despărțit.

M-am culcat zdrobit de emoțiile acestei zile istorice, dar cu conștiința împăcată. Eram sigur că ne opriseam la hotărîrea cea mai potrivită cu adevăratele interese ale neamului, că țara nu ne va imputa niciodată atitudinea pe care o îndemnasem s-o ia față de conflagrațiunea generală. Viitorul a dovedit că nu ne înșelasem și că la Sinaia, în Consiliul de la 21 iulie 1914, am pus cu adevărat, prin votul nostru, piatra fundamentală a unității naționale a tuturor românilor.

[I.G. Duca, *Memorii, volumul I, Neutralitatea. Partea I (1914-1915)*, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992, p. 52-67]

3. August-septembrie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria privind decizia Consiliului de Coroană și atmosfera din cadrul familiei regale pe parcursul primelor săptămâni de conflict.

Austria declarase război Serbiei în ziua de 28 iulie; Germania și Franța începură ostilitățile la 1 și 2 august, cu toate că nu fusese nici o declarație de război în toată forma. În ziua de 2

august, Italia se declară neutră și acum venise ceasul să-și lămurească și România punctul de vedere, deoarece aliații ei erau nerăbdători, și făceau asupra ei presiuni în chipul cel mai neplăcut; zburau neîncetat telegrame între București, Viena și Berlin.

Regele Carol, așadar, adună în ziua de 3 august la Sinaia un Consiliu de Coroană la care luară parte toate personalitățile cu vază din ambele partide (Liberalii care erau la putere și Conservatorii), pentru a se sfătui cu ei asupra atitudinii ce trebuia să ia țara noastră.

Prințul moștenitor, bineînțeles, era de față. A fost o ședință tragică și vrednică de pomină. Unchiul, credincios aliaților săi cu toate jignirile ce primise de la ei, era gata să vadă România intrând de partea Austriei și a Germaniei, deși nu avea față de ei vreo obligație formală, căci tratatul era numai defensiv. Unchiul era convins că norocul României era alături de Puterile Centrale, și păstra această părere, cu toate că Italia ieșise din alianță sub cuvânt că nu fusese întrebată și că era așadar dezlegată de îndatoririle ei; în aceeași situație se afla și România.

Pentru a lămuri această părere a Unchiului, trebuie să mărturisesc că avea o încredere orăbă în superioritatea armatelor germane asupra oricăror alte armate.

Nu crezuse niciodată în destoinicia francezilor și își închipuia că germanii vor înainta mereu cu repeziciunea fulgerului, măturând din calea lor orice piedică; și că într-un cuvânt se vor repeta împrejurările din anul 1870. Își făurise, așadar, o viziune în care România împărtășea o covârșitoare biruință germană, și asta explică pentru ce voia să vadă România alăturându-se Puterilor Centrale.

Mi se pare că soțul meu împărtășea aceeași părere dar nu-mi spunea nimic. Nando știa să fie cât se poate de tăcut, iar eu nu căutam niciodată să aflu lucruri pe care un bărbat nu vrea să le împărtășească soției sale. Bietul Unchiu, pe cât se pare, rămăsese cu toată autoritatea lui bine cunoscută, credincios fără șovăire față de politica pe care o urmase totdeauna, și dorea cu patimă înflăcărată fericirea țării lui.

Era acum un bătrîn șubred și bolnav, însă păstra aceeași, fire de stăpînitor obișnuit să conducă, obișnuit să fie ascultat. Astăzi însă nu mai avea înrîurire asupra celor ce stau în jurul aceleiași mese eu el; se găsea singur cu convingerile lui; îl ascultau toți, însă rămîneau în mare parte neînduplecați de stăruințele lui și fără simpatie pentru dorințele lui.

Unul singur, Petre Carp, din toți oamenii politici, tocmai cel cu care se înțelese mai puțin, se alătură trup și suflet de dorința regelui de a intra fără întârziere în război de partea Puterilor Centrale. Brătianu și partidul lui se opuseră acestui plan, iar mai înflăcărați în împotrivirea lor au fost Take Ionescu și adepții lui.

Biata bătrîna Aunty trăi clipe de grozavă îngrijorare, pe cînd soțul ei bolnav prezida acel cumplit consiliu. Deși ura războiul, privea cu aceiași ochi ca și el încrederea în atotputernicia Germaniei.

O găsii umblînd de colo-colo pe covorul moale și roșu din galeriile Peșelui, ca o mare felină închisă într-o cușcă. Mă luă alături de ea fără a înceta de-a vorbi. Eu tăceam și inima îmi bătea ca și a ei într-o încordare chinuitoare.

Cu toate că eu cunoșteam pulsul țării, știam că hotărârea era în cumpănă și îmi părea ceva nespuse de dureros să pășesc în sus și în jos, de braț cu Aunty, avînd fiecare în inimă o teamă și o nădejde diferită de a celeilalte. Cînd se află rezultatul consiliului după ce ieși Unchiul din sală strivit și îndurerat, Aunty, bineînțeles, rosti cuvinte dramatice, și după cum îi era obiceiul, aproape se desfăta în măreția tragică a durerii ei de a vedea: „Un rege bătrîn tăgăduit de priurul său popor după o lungă viață de muncă grea în folosul țării lui”.

Legenda afirmă că Unchiul muri din pricină că i se frînsese inima de durere. Nu știu dacă inimile se frîng, dar fără îndoială era ceva tragic în dezbinarea dintre rege și poporul său tocmai la sfîrșit, și cred în adevăr că această durere i-a grăbit moartea.

Lunile următoare au fost triste pentru noi toți și apăsătoare din pricina gîndurilor nerosite pe care le ascundea suprafața liniștită a vieții noastre la Sinaia. Îngrozitoarele întîmplări ce

se desfășurau în Serbia, Franța, Belgia, Rusia și Germania erau urmărite de fiecare cu îngrijorare înfiorată; se simțea în cele mai mici lucruri cumplita încordare a curentelor deosebite, sub armonia aparentă a traiului nostru oficial. Fiecare își strângea la piept nădejtile și temerile, și primea drept adevărate toate veștile care se potriveau mai bine cu preferințele lui.

Ceea ce era pentru unul triumf, era pentru celălalt înfrângere; izbuteam totuși să discutăm asupra lucrurilor cu o liniște aparentă ca să nu ne jignim prea mult unul pe altul în sentimentele noastre. Auntu fiind obișnuită să se oprească lung asupra oricărui subiect, nu știa să păstreze măsura și ne punea nervii la grea încercare aducând vorba despre lucruri care mai bine ar fi fost lăsate la o parte.

Conversația ei în timpul prânzului nu era totdeauna nimerită. Nu înceta de a proclama cu glas tare că Unchiul ar face bine să-și scuture de pe picioare praful acestei țări nerecunoscătoare, și să se ducă să se odihnească în pace departe de orice vrajbă. Unchiul se încorda vădit când o auzea vorbind astfel, căci urechile tuturor erau totdeauna deschise cu nespusă lăcomie. Patimile ascunse nu puteau fi menținute în adormire, decât prin cea mai desăvârșită dibăcie de amîndouă părțile, precum și prin dorința tuturor de a fi îngăduitori și buni față de ceilalți, deși simpatiile fiecăruia urmau cărări deosebite.

Dar părerea că Unchiul avea poate de gînd să abdice prinsese rădăcini și stîrnise o înfiorare în toată țara, care se temea să-și piardă dinastia în ceasul de grea cumpănă. Mie nu mi se aduceau la cunoștință cele ce se discutau atunci între Unchiu și nepot, deși eram dintre cei pe care îi chinuia mai dureros îngrijorarea. Am spus chiar adineaurea că nu cunosc ce e curiozitatea feminină și că niciodată nu făceam pe soțul meu să vorbească dacă îi plăcea să fie mut, dar aici nu era vorba numai de o chestie politică ci de chiar temelia vieții noastre.

Ce înțelegeri aveau între ei regele și prințul de Coroană pe care eu nu trebuia să le știu? Dacă Unchiul abdică, voia oare să convingă și pe soțul meu să facă la fel?

Însemna oare că după lungii ani grei și uneori amari de muncă, stăruitoare și de reeducări trebuia să fiu smulsă din țară, tocmai în clipa când poporul meu avea poate nevoie de mine, acum când cel mai adînc interes al vieții mele și credința mea prinseseră adînci rădăcini în pămîntul românesc?

Cum puteam îndura această teamă îngrozitoare fără. să încerc a smulge de la soțul meu mărturisirea că dăduse sau nu vreo făgăduință fatală? Dar Nando era mut; nimic nu-l putea face să-mi dea măcar a înțelege ce hotărîre tainică luase cu Unchiul sau ce pregăteau pentru noi, peste capetele noastre, fără să ne întrebe ce gîndim și fără să ne dea voie să arătăm vreo împotrivire. Simțeam crescînd în jurul meu adînci curente de îngrijorare. Lumea începea să vină la mine încercînd să afle ce se pune la calc. La urma urmei ne mai putînd îndura o asemenea încordare, trimisei după prințul Știrbei¹⁴⁴, care luase acum locul bătrînului Kalinderu¹⁴⁵, și-l întrebai dacă știa ceva hotărît. Nu i se spusese nimic, și nu i se ceruse părerea, Era și el muncit de îngrijorare dar nu-mi putea nici întări, nici liniști temerile.

Pentru a da o idee mai lămurită despre sentimentele ce mă frămîntau atunci, mai bine decât aș putea-o face azi, voi copia aici o pagină din cartea mea: „De la inima mea la a lor”, scrisă pe acea vreme însă nepublicată pînă acum.

¹⁴⁴ *Barbu Știrbei* (1872-1946). A fost nepot al domnitorului Barbu Știrbei (1849-1856), cumnat cu liderul liberal Ion I.C. Brătianu și apropiat al principesei (reginei) Maria. A funcționat ca administrator al Domeniilor Coroanei (1913-1927), exercitînd o mare influență la Curtea regală și în politica românească. O scurtă perioadă (4-20 iunie 1927) a fost prim-ministru al României. În primăvara anului 1944 a purtat convorbiri, în numele opoziției, cu anglo-americanii, la Cairo. A fost membru al delegației române care a semnat Convenția de armistițiu de la Moscova (12 septembrie 1944) cu Națiunile Unite.

¹⁴⁵ *Ion Kalinderu* (1840-1913), jurist, membru al Academiei Române, pe care a și condus-o în perioada 1904-1907. A fost consilier al lui Carol I, iar din 1884 pînă la moartea sa, în 1913, a administrat Domeniile Coroanei.

Iată ce spuneam:

„Iubirea mea pentru această țară, pe care am făcut-o a mea prin lacrimi și suspine, a ajuns pentru mine ca o religie. Mă simt legată de ea prin lanțuri de oțel, legată prin inimă, prin creier și sînge. Simt că fiecare din cei șase copii ce i-am dat e unul din inelele aceluiași lanț pe care numai moartea și dezastrul îi pot sfărîma.

Mi-aduc aminte că într-o zi mă plimbam călare cu fiul meu al doilea, băiețel bălan cu ochi vioi și veseli în culoarea cerului. Era călare pe un poney alb ca zăpada, o ființă mică focoasă și neastîmpărată, care fugea înaintea mea în salturi ca un cerb. Treceam în galop prin niște întinse finețe presărate cu flori; din loc în loc erau țărani care coseau finul a cărui mireasmă se înălța ca fumul de tămîie în aerul parfumat; ca fundal munții măreți, tăcuți, veșnici în frumusețea lor. Îmi oprii calul ca să mă uit la băiat; se învîrtea încoace și încolo pe căluțul lui, a cărui coadă lungă plutea ca un sul de fum deasupra ierbii. Era la începutul marelui război mondial și fusese vorba de; abdicarea bătrînului rege din pricina unei dezbinări temeinice între părerea lui și a poporului său; se șoptise; că noi, generația tînără, care aveam în fața noastră viața întregă, trebuia să-l urmăm în exil dacă se hotăra să plece.

Întreaga mea ființă se răzvrătea vitejește împotriva unei asemenea idei, tot imboldul de luptător ce cîm mine se pregătea să spulbere un asemenea plan.

Ce fel? să fiu nevoită să părăsesc această țară, care în sfîrșit ajunsese a mea și în inima căreia mă furișasem atît de încet însă atît de temeinic?

Ce fel? să părăsesc acest popor care începea să aibă încredere în mine, și să mă privească drept zorii nădejdlor lui? să-mi părăsesc menirea, viitorul și sfîntul drept de a fi înmormîntată în pămîntul românesc?

Oh! niciodată, niciodată. Așa ceva nu trebuie să se întîmple.

Și privind la călărețul mic și îndrăzneț pe căluțul lui alb ca zăpada, îmi dădui seama că-l născusem cu gîndul că făcea parte din țara lui și țara lui dintr-însul. Bucuria de a trăi, ce-i alerga prin vine și îl făcea să-și dea capul pe spate rîzînd cerului deasupra lui, era strîns împletită cu cîmpiile, cu munții, cu pădurile, cu ogoarele, cu rîurile acestei țări care era a lui. Fiece picătură de sînge din vinele lui era legată de acest pămînt, peste care trecea în galop.

Nu s-ar putea simți acasă în nici o altă țară din lume, aceasta era moștenirea lui, dreptul lui...

Și în acea clipă știam cu o siguranță tare ca piatra, că chiar dacă s-ar hotărî alții să plece, eu cu copiii mei aș rămîne lipită de acest pămînt căci a ne smulge de lîngă el însemna să ne smulgem inima din trup”.

Lumea simțise că astfel mi-e gîndul și într-o zi și bătrînul Costinescu, unul din conducătorii de seamă ai Partidului liberal, veni să mă roage ca nimic și nimeni să nu mă despartă de această țară, oricare ar fi hotărîrea altora:

– „Chiar dacă prințul, soțul Alteței Voastre, găsește de cuviință să urmeze pe Unchiul său în exilul impus de el însuși, făgăduiește-ne că vei rămîne la noi împreună cu fiul Alteței Voastre, Carol, și dacă se poate cu toți copiii, pentru a duce mai departe opera începută de bătrînul rege. Nu e cu puțință și nici drept să ne părăsești în ceasul de grea cumpănă cînd știm că din toată inima ești alături de noi”...

Și, bineînțeles, mi-am dat făgăduința. Pătrunsă de o evlavie aproape dureroasă promisese că nimic nu mă va hotărî să-mi părăsesc poporul cîtă vreme va avea nevoie de mine, chiar dacă pentru aceasta ar trebui să sfîșii legăturile de familie. În acele clipe toate lucrurile apăsau asupra mea cu o intensitate covîrșitoare. Îmi dădusem seama în chip chinuitor de însemnătatea împrejurărilor.

În mine se deșteptau mii de forțe neștiute; parcă m-aș fi trezit la o viață nouă plină de înfiorare; se născuse în inima mea o nețărmuită dorință de a dovedi destoinicia din mine care pînă atunci nu fusese pusă la încercare.

În aceeași carte nepublicată, găsesc acest pasaj care arată starea sufletească prin care treceam, când simțeam cum îmi cresc puterile. Copiez aici propriile mele cuvinte, deoarece astăzi cu greu aș putea regăsi același entuziasm sau exprima atât de bine năzuința oarbă care mă mîna spre viață, spre îndeplinirea desăvîrșitei mele dezvoltări și care se învolbura în mine ca un talaz puternic, prin care ajungeam în stare să privesc în față soarta oricare ar fi ea,

Iată ce scriam:

„E ciudat lucru cum primește sufletul omenesc schimbările și prefacerile impuse de viață”.

„Cei puternici merg înainte și nu îngăduie nici unei păreri de rău, nici unei remușcări, nici unei recriminări, să le stăvilească înaintarea.”

„Fiece an ce se scurge îmi smulge din inimă cîte o dorință, cîte o credință, cîte o iluzie plină de nădejde, dar cu cît mă desprind de multe lucruri ce mi-au fost scumpe, crește în mine o putere lăuntrică, pavază ocrotitoare împotriva întâmplărilor năpraznice.”

„În suflet mă simt singură. Nici viața, nici zilele nu-mi sînt singuratice, ci sufletul mi-e singur. Cred că cea mai mare parte din oameni se simt singuri, dar mai singuratice sînt cei a căror voință nu se mlădie ușor după legile altora. Eu simt că fac parte din vitejii acestei lumi și știu că sînt gata să înfrunt soarta precum și pe mine însămi.”

„Am venit copilă în țara asta, o ființă neștiitoare, mlădioasă, iubitoare, încrezătoare și nevinovată, care credea numai și numai în dreptul ei la fericire. Dar viața mă prinse în mîinile ei și mă așeză drept în picioare, mă izbi, mă luă în batjocură, își rîse de mine, și mă sili să mă lupt singură, să stau drept neclintită, și singură să-mi făuresc legi izvorîte din adîncul conștiinței mele.”

„Uneori legile mele nu se potriveau cu cele decretate de cei mai mari și puternici.”

„Ca toți pribegii acestei lumi, trebuia să mă supun în aparență tiraniei fiecărei zile, însă în lăuntrul ființei mele am ajuns totuși ceea ce doream să fiu. Nimeni și nimic nu mă poate întoarce de la idealul care îmi dă putere, nici de la credința care mă face iertătoare în fața vieții și a nemilosteniei semenilor mei.”

În inima mea trăiește nevăzuta iubirea, lumina pe care n-o poate întuneca nimic, nici dezamăgirea, nici deziluzia, nici măcar neîncrederea oamenilor și greșitele lor tălmăciri.”

„Credința lăuntrică cu al cărei reazem pășesc înainte, e mai puternică decît orice; neștirbită, neînvinșă, a ajuna armura care mă ferește de capcanele vieții.”

„Din pricina acestui crez, a acestei încrederi, toți cei ce au o adevărată însemnătate în viața mea îmi dau tot ce au mai bun de dat.”

„Flacăra credinței mele le luminează calea; sînt voioși să mă urmeze și se bucură că sînt ai mei.”

„În inimă nu rămîne amărăciune de pe urma nici unei dureri sfișietoare, a nici unei vrajbe, a nici unei înfrîngerii sau predări. Tot ce am îndurat, toate lucrurile la care m-am supus, tot ce mi-a înveselit sau mi-a întunecat zilele par a nu face alt decît să-mi întărească acea lumină, și nici nu simt vreodată năzuința de a lovi în cei ce-mi fac rău; singura mea dorință e să înțeleagă ei cît e de tristă și de nerodnică ura.”

„Nu mă uit cu dispreț la copila ce am fost altădată, dar mă bucur de armura ce i-a îmbrăcat slăbiciunea, și nici nu-mi pare rău de nici o încercare la care a fost supusă în calea vieții ei; toate lacrimile ei, toate căderile ei, toate visurile ei moarte și dorurile ei au lucrat împreună pentru a făuri ființa mea de azi.”

„Da, sînt singură în suflet, dar singurătatea e mîndria celor tari, care vor mai bine să pășească în fruntea altora decît să-i urmeze.”

Ce răsunset de tinerească semeție e în aceste mărturisiri.

Azi n-aș mai îndrăzni să scriu aceste cuvinte, dar mi-a crescut puterea odată cu încrederea din ce în ce mai mare a poporului meu. Îmi dădeam seama de acea putere și mă bucuram de ea, cum se bucură ostașul de sabia lui.

Mă simțeam pregătită pentru tot ce se va cere de la mine, înarmată pentru lupta ce mă aștepta; nu mi-era teamă, dimpotrivă eram cuprinsă de o stranie însuflețire și totodată de siguranța că eram gata pentru marea chemare ce avea să sune, fremăta în fiecare picătură a singelui meu, însă nu știam că avea să vină așa de curînd.

Bătălia la Marna¹⁴⁶ a fost pentru Unchiul o grozavă lovitură, îi zdruncină credințele cele mai scumpe. Rămăsese încremenit în fața acestei întorsături a lucrurilor; ca german se simțea strivit, dar ca oștean era plin de un aprig interes pentru acest joc al războiului; atît de deosebit de tot ce văzuse în toată viața lui. Cu toate că avea simpatii personale, se putea îndeajuns desprinde de ele pentru a discuta, asupra evenimentelor cu o liniștită părținare, așa încît convorbirea în timpul meselor era însuflețită și interesantă și nicidecum pătimașă. Mi-aduc aminte că într-o zi, la dejun, Aunty începuse să vorbească în ton liric despre grozăviile războiului: într-o revărsare de grai poetic ce ne cam stînjenea începu să proclame cu glas tare că ar trebui să ne luăm toți de mîna și astfel ca un cere să plutim spre ceruri, departe de toate spaimele acestei sfere întunecate.

Unchiul își arată printr-un mormăit regala sa dezaprobare. zicînd după obicei: „Pas ist Unsinn Elisabeth”, vorbe pe care le auzeam atît de des cînd voia să moaie entuziasmul bătrînei regine. „Ceea ce spui n-are noimă, n-am de loc profită să părăsesc pămîntul acum, mă interesează prea mult deznodămîntul războiului, țin să văd sfîrșitul, și apoi întorcîndu-se spre mine adăugă: Cu noua desfășurare a împrejurărilor, mă tem că nu putem nădăjdui să se facă pace înainte de Crăciun”. Înainte de Crăciun... și avea să treacă de patru ori Crăciunul pînă să se facă pace... Însă pentru Unchiul n-avea să mai fie niciodată Crăciun și nici nu-i era scris să vadă cum avea să se sfîrșească războiul, care trezea în el atît interes.

[Apud Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller – Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 398-408]

4. August 1914, Însemnări ale lui Octavian Tăslăoanu referitoare la situația românilor din Transilvania la începutul acțiunilor militare.

Ce brutală e realitatea! Visurile noastre au fost repede potolite de viața și de disciplina soldățească. Am început exercițiile. Ne întorsesem iarăși la vîrsta de recruți. Toată ziua „La dreapta” și „La stînga” și desfășurări în linie de trăgători pe cîmp. Soarele de August lucia vesel, par-că ar fi voit să rîdă de noi, că oameni bătrîni ne jucam de-a cătănia. Țăranii învățau greu comanda honvezească. Cei mai mulți erau obișnuiți cu comanda nemțească.

Exercițiile aveau și farmecul lor. Cînd era senin, noi orășenii am fi stat tot pe cîmp. Aerul curat și mișcările fizice ne dădeau viață. Repede ne-am deprins și ne-am făcut soldați în toată legea. Mai aveam și distracții. La companie se pripășiseră și câțiva unguri, puțini de tot. Era unul ce fusese finanț și care se lăuda, că a prins mai mulți spioni, prin părțile Zărneștiului, unde dînsul profesa cismăria. Pe lângă această profesiune onorabilă mai era și poet. Aveam, deci, între noi un Hans Sachs¹⁴⁷. Măruntel, încovoiat de spate și cu pieptul supt, era numai gura de el. Într-o zi am reușit să-l înduplecăm la cetirea unei inspirații cu un subiect de actualitate. Și-a luat o poză marțială și ne-a citit poezia, pe care o păstrez în original, ca o amintire caraghioasă

¹⁴⁶ Este vorba de prima bătălie de la Marna (5-9 septembrie 1914) în cadrul căreia marile unități franceze au reușit să oprească ofensiva armatei germane. Confruntarea a fost neconcludentă pe plan tactic, dar strategic a avut o mare importanță, întrucît a consemnat eșecul planului de operații german, ce prevedea înfrîngerea Franței în șase săptămîni.

¹⁴⁷ Hans Sachs (1494-1576), cizmar, poet și dramaturg german. Opera sa cuprindea circa 6 000 de piese, dar parte din ele s-au pierdut.

a acelor zile. Poetului nostru nu-i plăcea armata compusă din Valachi. Visa la o armată neaoș ungurească, pe care o cânta. Când am plecat pe câmpul de războiu, nu știu ce s-a făcut, căci nu l-am mai văzut. Amintesc cazul lui „Hegy Kálmán, csizmadia és iró”, fiindcă e caracteristic pentru ungurii cu gura mare, pe cari, când e vorba de laude și de tirade patriotice, nu-i întrece nimeni, iar la primejdie se risipește ca potârnichele.

Țăranii noștri erau tăcuți și își îndurau soarta cu o resingăție de martiri. Oltenii și brănenii, dintre cari era recrutat batalionul nostru, aveau o conștiință națională vie. Cei mai mulți știau carte, ceteau gazete și, oameni umblați prin România și America, își dădeau seama de rostul lor în lume ca neam. Mulți erau gospodari cu dare de mână, cari aveau drepturi de alegători și luaseră parte la luptele politice din cercurile electorale ale Făgărașului și Arpașului. Ei credeau în *idealul național* propovăduit de conducătorii politici și de presa din Ardeal.

Credeau și simțeau, că a sosit vremea întrupării lui. Așteptau intrarea oștirii românești în Ardeal și întrebau mereu când vin cei din Țară și când se pun domnii în fruntea lor, ca să se răfuiască cu asupritorii de veacuri? Țăranii români erau chinuți de dorul libertății naționale și nu știau cum să scape din situația grea în care se găseau. Inteligenți și isteți, cum erau, încercau prin fel și fel de minciuni și de tertipuri să fie scutiți. Se anunțau bolnavi, luau tot soiul de leacuri, unii se făceau chiar și nebuni, numai să fie trimiși acasă sau să fie împărțiți la compania suplinoitoare. Ungurii, Sașii și Ovreeii, cu mai multe protecții, erau împărțiți la servicii auxiliare, la tren și la serviciul sanitar. Dintre Români nu puteau scăpa decât cei într-adevăr bolnavi și deaceia cei mulți s-au resignat și și-au pus nădejdea în Dumnezeu.

Într-o zi făceam exerciții de atac. Ajunsesem pe doi soldați cari erau în patrule. Începurăm vorba, mergând a lene pe coastele dincolo de Olt. Știindu-mă ofițer român, au îndrăznit să mă ispitească: „Ce face România de nu vine?” Am încercat să o încurc, spunându-le că situația României e grea, că nu știe de partea cui să se dea, de oarece nu poate ghici cine va ieși învingător ș.a.m.d. M-au ascultat și au tăcut. La o vreme unul îmi spuse apăsător: „Toate bune, domnule, dar dacă e vorba să ne batem, să ne vărsăm sângele, cel puțin să știm pentru ce?” I-am mângâiat, spunându-le că noi, glotașii, nu vom ajunge în foc. Mă credeau și nu mă credeau. Simțul lor practic le spunea că nu facem noi de flori de măr atâtea deprinderi. [...]

În vremea asta atențiunea noastră era îndreptată spre România. Așteptam un semn de nădejde, cum așteaptă orbul o rază de lumină. A sosit vestea despre hotărârea consiliului de coroană, prin care s-a decretat neutralitatea României. Vestea ne-a izbit ca un trăsnet din senin. Ne simțiam ca o turmă fără păstor, care în fiecare zi poate fi pornită pe câmpul de măcel. Toate planurile noastre s-au prăbușit ca cetățile clădite de copii, ni s-a întunecat sufletul și ne-a sângerat inima. Carpații erau aproape și nu era greu să trecem frontiera. Ne-a ispitit gândul, dar niciunul nu ne-am putut decide să părăsim Ardealul, să lăsăm pe mâna străinilor atâtea mii de Români, punându-ne la adăpost numai scumpa noastră piele. Ne ademenea mai mult ideea de a trece cu batalionul întreg peste munți, dar țăranii, știind că nu se mișcă România, și-ar fi părăsit cu greu gospodăriile, nevestele și copiii, lăsându-le pradă răzbumării statului unguresc. De-am fi știut că România nu ne va părăsi, ne-am fi mișcat, de ne-ar fi spus cineva din Țară că revoluția noastră ar putea hotărî intrarea armatei românești în Ardeal, cred că nici o clipă n-am fi stat la îndoială, căci ostașii țărani erau gata să-și răzbune suferințele de veacuri. Am rămas părăsiți și în voia sorții. Nu învinuiesc pe nimeni pentru acest moment pierdut. Suntem toți de vină și noi Ardelenii și cei din România. Sforțările și hotărârile unei clipe nu atârnă numai de la prezent, ci sunt rezultanta trecutului, a muncii sistematice și a pregătirii conștiente.

Totuși cred că e o datorie a noastră a fixa greșelile, spre a sluji de învățătură urmașilor. În primele zile ale lui August, eram cel puțin 250 de mii de Români înarmați cu puști Manlicher. În regimentele de infanterie de pe teritoriul locuit de Români din Ungaria, noi Români eram în majorități covârșitoare. Stăpâneam cu numărul și câteva regimente de artilerie. Orașele

de-a lungul frontierei erau în mâinile noastre, și anume: Sighetul-Marmației, Bistrița, Târgul-Mureșului, Odorheiu Săcuiesc (în aceste două, românii erau 50%), Brașovul, Făgărașul, Sibiu, Orăștia, Caransebeșul, Lugojul, Timișoara, și Becicherecul mare (români numai în parte, restul erau sârbi). În unele puncte mai aproape de frontieră aveam garnizoane mai mici. După aceste orașe de linia întâiu, tot ale noastre erau: Sătmarul, Baia-mare, Dej, Cluj, Turda, Aiud, Alba-Iulia, Deva, Aradul și Oradea-mare. Pe teritoriul locuit de Români, oștirea română înarmată era stăpână. Aveam depozite de muniții și de arme, așa că la nevoie s'ar mai fi putut înarma câteva zeci de mii de oameni.

În 24 de ceasuri puteam distruge căile de comunicație spre Ungaria. Mă gândesc de pildă la distrugerea podurilor peste Tisa și la câteva noduri de căi ferate, ca Seghedinul și Solnocul.

Armata românească din Ungaria, condusă de ofițeri superiori din România, ar fi putut ocupa, alegându-și pozițiunile strategice corăspunzătoare, linia care pleacă din Baziaș de lângă Dunăre și trece prin Vârșet, Timișoara, Arad Oradea-mare, Careii-mari, Sătmar și ajunge la Sighetul Marmației. Prin urmare întreg teritoriul locuit de Români ar fi ajuns în dosul frontului. În urma acestei armate cuceritoare ar fi venit armata României, ar fi întărit linia ocupată, prefăcând-o în linie de apărare până când Rușii ar fi ajuns să amenințe Budapesta și Viena. Efectivul acestei armate s-ar fi urcat aproape la un milion de ostași (socotind 600-700 de mii pentru România, restul din Ardeal), iar problema defensivei ar fi fost sigură de reușită, căci ambele aripi ale armatei românești s-ar fi răzimat pe pavăza Carpaților și centrul ei pe Munții Bihorului și cei Apuseni. Cu o rezervă de cel puțin 400 de mii de ostași, cari s-ar fi putut recruta ulterior de pe întreg teritoriul locuit de Români, am fi fost în stare să ținem în loc și doi ani o armată îndoit de mare. Armata austro-ungară ar fi primit o lovitură mortală, căci după Români s-ar fi răscolat și alte naționalități, de pildă Cehii și Croații, iar armata germană de pe frontul oriental, ar fi ajuns în mare încercătură.

Sub dominațiunea românească, în Ardeal s-ar fi trezit toate forțele pasive și toate bogățiile lui ar fi ajuns în mâni românești. Pe lângă uzinele de fier s-ar fi putut instala arsenale, fabrici de muniții și de alte efecte necesare unui războiu de durată. Chestiunea Dardanelor, piedeca cea mai serioasă pentru aprovizionarea cu materiale de războiu și pentru instalarea de arsenale, s-ar fi rezolvat dela început și în favorul nostru. Iată minunatul moment al întrupării idealului nostru, pierdut pentru veci-pururea.

*

Am avut o singură zi senină: trecerea prin Făgăraș a Principelui Carol spre Sinaia. Ne-ar fi plăcut să-i oprim automobilul și să-l facem comandantul oștirilor românești din Ardeal. Am fi vrut să-i spunem Lui:

Împărate, împărate,
Vino de ne fă dreptate.

Dar s-a dus ca un vis frumos, ce ne-a luminat și încălzit abia o clipă sufletul. Țăranii ziceau: „Aha, de aceea nu s-a mișcat până acum România. Doar nu era să-și lase Moștenitorul în mâinile Ungurilor.”

[Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de războiu*, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, 1915, p. 25-28; 34-38]

5. Iulie (sfârșit)-august 1914, Însemnări al generalului Alexandru Iarca asupra discuțiilor cu Ion I.C Brătianu privind orientarea României față de războiul mondial; Alexandru Iarca era ferm împotriva alianței cu Puterile Centrale.

La finele lui Iulie 1914, sunt chemat de D-l Brătianu la Ministerul de Războiu. Într-un moment dat, cam pe la orele 9³⁰ dimineața, D-l Brătianu îmi spune, că mă însărcinează să

încep pe dată inspecția tuturor regimentelor de infanterie și de artilerie, improvizate de curând, din Corpul III și V de Armată, și, să consiliesc pe ofițerii de rezervă din aceste regimente, ca în cazul unui eventual războiu ce am avea, să meargă cu toată inima, indiferent cu cine vom fi alături, Unguri sau Ruși. Cum recomandăția aceasta mi se spusese cam voalat, o repet înaintea D-lui Brătianu, ca să văz dacă am înțeles bine ce vrea să-mi spue. D-sa îmi răspunde: da, vom merge alături cu Ungurii sau cu Rușii. Sunt dator, D-le Prim Ministru, să vă declar, atunci, am zis eu, că nu voi da nici odată ofițerilor de rezervă un astfel de consiliu. La vorbele mele, D-l Brătianu roagă pe Generalul Culcer care se găsea alături cu noi, ca să vie a doua zi la Minister, roagă și pe D-l C. Stere¹⁴⁸, care se găsea în camera Secretarului General, ca să facă acelaș lucru. Apoi, se scoală în sus, își bagă mâinile în părul capului ridicându-l vâlvoi, începe să se plimbe în cabinet cu pașii mari împrejurul meu (eu ședeam pe o canapea), mă apostrofează ca un om ce nu se mai stăpânea, cu fel de fel de epitețe, de învinuiri, de considerațiuni aci bune aci rele pentru mine, dela 9,30 dimineața până aproape de orele 11,30 dimineața. Negreșit că nici eu n-am tăcut. Intre altele, i-am zis: Nu vreau să mor pentru călăii neamului nostru, pentru sălbatecii de Unguri, care ne vor robi în viitor mai mult ca până acum; că armatele de azi, numai sunt armatele mercenare de altă dată, dar naționale, și că o națiune are dreptul să-și aleagă ea singură vrășmașii și amicii. Consultați pulsul națiunii zic eu, și veți vedea, că ea nu merge alături cu Ungurii etc. etc. Apostrofările de o parte și de alta, luase un așa caracter de vehemență, că nu se puteau prelungi fără inconvenient. Prind un moment și zic D-lui Brătianu: Vă rog să vă liniștiți; nu ajungem altfel la nici un rezultat, căci eu nu mă pot schimba. Când D-l Brătianu s-a mai liniștit, continu: pentru a nu da armatei, cum ziceți D-v, un rău exemplu, pentru a nu părea anarhist, și, în acelaș timp, pentru a rămânea supus conștiinței mele, vă declar că de azi înainte mă puteți considera ca demisionat din armată. D-l Brătianu se agită din nou și cam teatral îmi zice: să demisionezi în împrejurările de față, ar fi să dezertezi. Atunci, ce este de făcut, răspund eu, căci n-am putere să-mi calc pe inimă și să merg alături cu Ungurii. D-l Brătianu tăcea. Reiau vorba: Vă dau eu o soluțiune care să vă împace și pe D-v și pe mine: Când veți fi pe punctul de a mobiliza să mă chemați la București. Vă voi face atunci un raport pe care vi-l voi da în mână, și, în care voi declara că sunt un om care nu-s bun de nimic. În posesiunea unui asemenea raport D-v mă veți lăsa în țară undeva. D-l Brătianu a tăcut.

Sub impresiunea scenei de mai sus ce avusesem cu D-l Brătianu, încep inspecția regimentelor de rezervă. Pe timpul inspecției aducându-mi aminte că am replicat D-lui Brătianu, că dacă ar pune mâna pe pulsul țării n-ar avea curajul niciodată să meargă cu Ungurii și Nemții, îmi veni în minte să pipăi eu, ca să zic astfel, sentimentele patriotice ale ofițerilor de rezervă ce inspectam. În acest scop, mă adresez acestor ofițeri, trecând dela un regiment la altul, cam astfel: D-lor, ași dori să știu ce sentimente vă mișcă dacă vom intra și noi în războiu. Cine ați voi D-voastră să învingă, Francezii și aliații lor, sau Ungurii și aliații lor. Ca șef nu voi lua nici un act de ceia ce îmi spuneți, ori care ar fi aceste sentimente, fie ele chiar contrarii sentimentelor mele. Toții ofițerii mi-au răspuns că doresc să învingă Francezii și aliații lor și, aceasta

¹⁴⁸ *Constantin Stere* (1865-1936), om politic, scriitor și jurist. Născut în Basarabia, Stere a intrat de tânăr în mișcarea narodnicistă, fiind deportat în Siberia unde a petrecut șase ani. În 1892, s-a stabilit în Iași, absolvind facultatea de drept, în cadrul căreia a rămas profesor predând cursul de drept constituțional și administrativ. În 1913 a fost ales rector al universității ieșene. În 1906 a întemeiat revista „Viața Românească”. S-a apropiat de liberali având o contribuție importantă la fundamentarea programului de reforme dezbătut în prima parte a anului 1914. La declanșarea războiului s-a poziționat hotărât pentru intrarea României împotriva Rusiei, decizie ce și-a menținut-o ferm în perioada neutralității. A rămas în timpul ocupației Puterilor Centrale la București, colaborând intens cu germanii. A avut o contribuție foarte importantă la unirea Basarabiei cu România. După război a fost unul dintre fondatorii Partidului Țărănesc. În ultimii ani a părăsit viața politică și s-a retras la Bucov.

mi-a declarat-o chiar acei ofițeri care făcuse școlile lor în Germania. Numai vre-o câțiva, dela Regimentele din Moldova, mi-a arătat că au o oarecare frică de Rusia victorioasă. După cum se vede, întrebarea mea a fost pusă astfel ofițerilor de rezervă, că nu avea nici de cum caracterul unui îndemn la revoltă, în caz când s-ar porunci ca să mergem alături cu Ungurii în războiu. Nu terminasem inspecția tuturor regimentelor de rezervă și scriu D-lui Brătianu la 1 August 1914, o scrisoare pe care o voi reproduce mai târziu aproape în întregime, și, din care acum extrag numai părțile în legătură cu scena ce am avut cu D-l Brătianu.

Iată ce-i spun: „Lumea Românească, masa cea mare, urăște cu „înverșunare pe Austria. În timpul inspecției mele, m-am „convins că ofițer și soldat n-au alt inamic decât pe „Unguri și pe Nemți. E bine să cercetați pulsul națiunii și vă veți convinge de aceasta. Prin urmare din „punctul de vedere al sentimentelor morale, al inimii, „nu se poate concepe un războiu decât contra Austriei”. Dar, se zice, că oamenii de Stat trebuie să meargă adesea contra sentimentelor maselor, a națiunii, căci ei știu ce fac și că ei reprezintă națiunea. Eu am văzut războiul Ruso-Japonez, făcut în condițiunile acestea, dar a eșit rău, și, toată lumea a afirmat, după războiu, că rău s-a făcut războiu contra sentimentului națiunii. „Domnule Prim Ministru, sunt trecut de 60 de ani, am văzut multe și știu multe. Pe urmă, am avut o intuițiune aproape profetică în unele chestiuni care ne privesc, cum a fost expediția contra Bulgariei din anul trecut și aparițiunea războiului actual european, chestiuni asupra cărora mai toți aveau păreri absolut greșite. Fiind astfel, să-mi dați voie să vă spun câteva „cuvinte asupra războiului nostru cu Austria, mai ales „acum în starea în care ne găsim, și, în urma convorbirii ce am avut cu D-v (Scena descrișă mai sus). Interesul enorm ce port țării mele, afară de aceasta, mă „face să vă arăt părerea mea fără să mi-o cereți. Las dar deoparte amorul meu propriu. Iată ce am de zis: „Principala pârghie a victoriei este moralul, inima cu care ofițerii și soldații fac un războiu. Aceasta nu se poate nega de nimeni. Or, nimeni în țara noastră, n'are inimă a se bate alături de Unguri și de Nemți. Cum dar vreți să facem un războiu ca aliați cu aceștia? Cum puteți să mergeți contra națiunii?” Dar, ziceți: „Națiunea sunt eu”. Așa și-a zis și Țarul Rusiei când a făcut războiu cu Japonia și-a făcut rău. Nu, D-le Prim-Ministru, nu se poate face războiu cum se cade, contra sentimentului națiunii. Azi, nu se mai poate concepe un războiu ca altădată. Dar, masele nu știu ce fac, Germanii și Austriacii vor ieși învingători, și noi trebuie să așteptăm ca să ne dăm de partea celor mai tari. Așa se argumentează pentru ca să putem păstra neutralitatea de azi. Dela început, trebuie să vă spun, că argumentațiunea este absolut greșită. Dacă, în adevăr, Germanii și Austriacii vor ieși victorioși ne vor lua Dobrogea și o vor da Bulgarilor, cu care azi (cu guvernul de azi) formează un corp și un suflet. Austriacii, au toate motivele ca să ne umilească ca să poată stăpâni cele 4 milioane de Români ce-i au, și, au toată motivele să favorizeze aspirațiunile Bulgarilor. Să ne „ferească D-zeu de o victorie a Austriacilor. Din contra, noi trebuie să contribuim la înfrângerea lor care ne va crea drepturi asupra Transilvaniei. Procedând bine, se poate să obținem asigurări formale atât din partea Rusiei cât și din partea Franței, numai trebuie să nu întârziem căci mai târziu când armatele Ruso-Franceze vor ieși victorioase fără noi, atunci drepturile noastre, desigur, nu vor mai avea aceiași putere ca în cazul contrar.” (Las cele ce urmează pentru altă parte.)

Puțin după primirea scrisorii mele de mai sus, D-l Brătianu mă chiamă la Sinaia. Cum mă vede îmi zice: faceți progandă în Armată contra Germanilor. Nu fac progandă, răspund eu, dar am vrut să cunosc sentimentele patriotice ale ofițerilor de rezervă, ceia ce trebuia să faceți Dv. D-l Brătianu se înfurie deocamdată, și apoi se potolește.

Nu știu cum a ajuns D-l Brătianu să fie în corent e întrebarea ce făcusem ofițerilor de rezervă și despre care am vorbit. Bănuesc că a fost Von dem Busch [Bussche]¹⁴⁹ sau vreun

¹⁴⁹ Von dem Bussche (Busche)-Haddenhausen, baron, ministru plenipotențiar al Germaniei în România din septembrie 1914.

ofițer de rezervă care i-a spus faptul. Zic aceasta, pentru că curând după chemarea mea la Sinaia, frate-meu C. Iarca¹⁵⁰ îmi spune, că Von dem Busch m-acuză că fac propagandă contra Germanilor. Afară de aceasta nepotul meu Opreșan Iarca ducându-se la Charlottenburg ca să facă școala de inginerie mi-a spus și el, că poliția germană și profesorii lui i-au zis că știu că are un unchiu care este contra lor. În cartea Roșie Austro-Ungară, se vorbește de asemenea de propaganda contra Nemților.

Generalul Alexandru Iarca, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia „Ion Călinescu”, Buzău, 1922, p. 22-24]

6. [22 iulie]/4 august 1914, București, Telegrama lui Julius Freiherr von Waldthausen către Jagow prin care îl informează despre decizia Consiliului de Coroană de la Sinaia (21 iulie/3 august 1914)

Telegrama nr. 63

Strict secret

Sinaia, [22 iulie]/4 august 1914

Dl. Ion I. C. Brătianu a comunicat rezultatul consiliului de coroană și mie și colegului meu austriac după cum urmează:

„După apelul călduros al regelui de a ne conforma tratatului de alianță, consiliul de coroană s-a pronunțat, cu o singură excepție¹⁵¹ asupra faptului că niciun partid nu-și poate asuma răspunderea acestei acțiuni. Consiliul de Coroană a hotărât că nu există *casus foederis*, deoarece România nu a fost avertizată și nici nu a fost consultată în privința demersului [ultimatumului] austro-ungar de al Belgrad. În continuare consiliul de coroană a decis că măsurile de ordin militar ce au fost luate pentru asigurarea granițelor reprezintă un avantaj pentru monarhia austro-ungară, deoarece în felul acesta au fost acoperite granițele ei pe mai multe sute de kilometri.

După Consiliul de Coroană s-a reunit consiliul de miniștri în ședință separată și, pentru a asigura cărții sale albe¹⁵² un efect mai rapid a hotărât să renunțe la punctul de vedere al păcii de la București și să admită o intervenție [militară] a Bulgariei în Serbia, o măsură care ar permite Austro-Ungariei să poată retrage de pe frontul sârbesc mai multe corpuri de armată, în număr egal cu cele pe care România ar putea să le trimită la Prut. În plus, aceasta ar fi singura modalitate de a se asigura față de Bulgaria, acolo unde influența Rusiei nu permite de altfel nicio asigurare. Firește, aceasta este valabil numai dacă această atitudine a României ar fi apreciată de cele imperii ca fiind în concordanță cu relațiile prietenești. A pretinde mai mult de la sentimentele de onoare cavalierească a regelui ar însemna depășirea limitelor posibile.”

*

Președintele Consiliului de Miniștri a mai adăugat că el a dispus deja sporirea contingentelor de trupă, măsură careia îi va urma treptat mobilizarea generală.

Brătianu intenționează să publice doar o notă scurtă referitoare la măsurile luate pentru apărarea frontierelor. Pentru a nu provoca o situație și mai defavorabilă pentru noi, el reco-

¹⁵⁰ Constantin Iarca (1846-1928), ofițer de geniu, participant la Războiul de independență, general, proprietar de moșie. După ieșirea din cadrele active a făcut politică liberală fiind senator de Buzău. A fost căsătorit cu Amelia Thiermann, fiica doctorului Thiermann, director al Spitalului Filantropia.

¹⁵¹ Petre P. Carp.

¹⁵² La descifrare sintagma „cărții sale albe” a fost înlocuită prin cea potrivită ca sens de „acțiunii sale” (nota redacției germane).

mandă să nu se publice sub nicio formă tratatul [secret de alianță]. Poate că într-un stadiu ulterior al războiului va putea fi posibilă o acțiune a României împotriva Rusiei.

Waldthausen

[Publicat în *Die deutsche Dokumente zum Kriegausbruch*, sub redacția lui Karl Kautsky, Charlottenburg, 1919, vol. IV, doc. nr. 811, pp. 52 – 53; tradus de Sorin Cristescu, *Regele Carol I și diplomații Puterilor Centrale în culisele crizei politice din iunie-august 1914*, în Profesorul Gheorghe Buzatu la 70 de ani, coordonatori Sorin Liviu Damean, Marusia Cârstea, Editura Universitaria, Craiova, 2009, pag. 228. Aceeași telegramă a fost transmisă de către contele Czernin la Viena cu nr. 300 (A.N.I.C., Microfilme Austria, rola 219, c.)

7. [22iulie]/4august 1914, Viena, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către contele Tarnowski, ministrul la Sofia și markgraful Pallavicini¹⁵³, trimisul diplomatic la Constantinopol, prin care se informează despre decizia Consiliului de Coroană de la Sinaia și se cere intrarea imediată a Bulgariei în război.

Telegramă cifrată

1. către contele Tarnowski la Sofia, nr. 215
2. către markgraful Pallavicini la Constantinopol, nr. 265

Viena, 4 august 1914

Dintr-o înștiințare a contelui Czernin am aflat că ieri seară consiliul de coroană român s-a decis adoptarea unor măsuri de ordin militar pentru asigurarea frontierelor, fapt din care ar rezulta un avantaj pentru monarhia austro-ungară deoarece în felul acesta ar fi acoperite granițele ei care se întind pe mai multe sute de kilometri.

După consiliul de coroană a urmat ședința guvernului unde, pentru a se asigura un efect mai rapid al acțiunii sale, s-a decis să se renunțe la punctul de vedere al păcii de la București și să se permită o intervenție bulgărească în Serbia, o măsură care va da Austro-Ungariei posibilitatea de a retrage de pe teatrul de operațiuni sârbesc mai multe corpuri de armată, în număr egal cu cel al României, și de a le trimite imediat la Prut. În plus, aceasta ar fi singura modalitate de a se asigura dinspre Bulgaria, unde altminteri influența rusească nu ar mai permite nicio siguranță.

Bine înțeles toate acestea sunt valabile numai dacă atitudinea României va fi considerată de către cele două imperii ca fiind considerată corespunzătoare pentru ceea ce înseamnă relații prietenești.

Răspunsul meu către contele Czernin a sunat astfel:

Această decizie a României implică un aspect foarte important pentru Bulgaria: renunțarea la pacea de la București. Deoarece în continuare prin primirea simultană a veștii despre semnarea acordului germano-turc¹⁵⁴ pare să se fi închis cercul, rog pe Ex.V. ca la comunicarea informațiilor de mai sus către dl Radoslavov să exprime speranța fermă că din acest moment Bulgaria are drumul deschis spre Macedonia și să mobilizeze imediat.

De asemenea mi de pare absolut necesar ca liderii armatei bulgare să ia imediat legătura telegrafic cu baronul Conrad în vederea colabiorării și să trimită aici un ofițer de stat major sau să-l împuternicească în acest sens pe atașatul militar de aici.

¹⁵³ *Johann Markgraf von Pallavicini* (1848-1941), diplomat al monarhiei dualiste, de origine ungară. A funcționat în mai multe capitale europene, inclusiv la București (1899-1906). În timpul Primului Război Mondial, a fost trimisul Austro-Ungariei la Constantinopol, unde a acționat pentru intrarea Imperiului Otoman alături de Puterile Centrale.

¹⁵⁴ Din 4 august 1914.

În ceea ce privește temerile menționate de Ex. V. în telegrama nr. 450 din 3 august, referitoare la un atac rusesc asupra coastelor Bulgariei, rog pe Ex. V. să aibă în vedere faptul că mobilizarea turcilor și a flotei otomane, căreia urmează să i se alăture un Dreadnought german reprezintă o garanție cu atât mai serioasă împotriva unei asemenea eventualități cu cât situația în care se află Rusia nu îi poate permite ca în aceste condiții să expună pericolului nimicirii un mare corp expediționar.

Am expediat această telegramă în urma unei înțelegeri telefonice cu Berlinul. Rog pe Ex.V. să spună la fel colegului german care a fost împuternicit în același sens.

[A.N.I.C., Microfilme Austria, rola 7, pachet XIV-1, f. 207-208]

8. [22 iulie]/4 august 1914, București, Informații parvenite la Marele Stat Major despre situația militară a Austro-Ungariei și statutul românilor din monarhia dualistă.

INFORMAȚIUNI

Un preot din apropierea satului rus Noua Suliță, refugiat în țară, povestește că la o ciocnire ce au avut austriacii cu rușii, aceștia din urmă au distrus două regimente austriace cari erau formate numai din Români, conduse numai de un comandant ungur.

În legătură cu aceasta, un birjar din str. Tunari înapoiat de cărând din Brașov, spunea că toți românii din Ardeal au fost trimiși la granița Serbiei și Rusiei, spre a intra cei dintâi în foc, iar regimentele de sași și unguri sunt înșirate de-a lungul graniței românești.

Tot el spunea că aresturile ungare sunt pline cu notabili români din Transilvania.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, p. 101]

9. 23 iulie/[5 august 1914], București, Acordul dintre România și Bulgaria în legătura cu incidentele de graniță din Cadrilater publicat de ziarul „Universul”.

ACORDUL ROMÂNNO-BULGAR ÎN PRIVINȚA GRANIȚEI Comunicat oficial

Guvernele român și bulgar, deopotrivă animate de dorința de a pune capăt incidentelor de graniță care s-au repetat prea deseori în ultimul timp și de a suprima ori ce cauze care ar putea să suscite noi incidente au hotărât, de comun acord, luarea următoarelor măsuri:

1. *Cu privire la regretabilele incidente din Ruhman-Aziclar și Turk-Şmil, în cari doi soldați au căzut de fiecare parte, cele două guverne, fără a continua discuțiile cu privire la originea acestor conflicte, și animate de acelaș sentiment umanitar, au hotărât să se acorde, și de o parte și de alta, familiilor victimelor, o sumă egală, cu titlul de indemnizare.*

2. *Cele două guverne au hotărât apoi să reînvoiască organelor militare și administrative instrucțiunile cele mai stricte spre a evita orice pretext de incident și să le prescrie a se inspira în orice împrejurare fie spiritul de împăcănire și prietenie cari animă cele două guverne.*

3. *Spre a înlătura orice influență eventuală a urmei de resentimente pe care ultimele incidente le-ar fi putut lăsa printre cei ce au fost amestecați în acele incidente, să se înlocuiască grănicerii din acele puncte cu alții străini de acea regiune și cari n'au fost utilizați până atunci pe acea graniță.*

4. *Până la stabilirea, definitivă a liniei de graniță, să se mențină și să se aplice pe toată linia de graniță măsura consistând în retragerea, de ambele părți, cu 100 metri dela linia de graniță a staționării grănicerilor, interzicându-se intrarea sau staționarea soldaților pe această zonă neutră de 200 metri.*

5. De îndată ce măsurile mai sus enunțate vor fi produs potolirea atât de mult dorită de ambele guverne, să reînceapă lucrarea comisiunilor însărcinate cu stabilirea traseului definitiv dela graniță. În acest scop comisiunile vor stabili printr-un proces verbal programul privitor la executarea acestor lucrări.

[„Universul”, Miercuri 23 Iulie 1914]

10. 24 iulie/6 august 1914, Viena, Telegrama ministrului român la Viena, Edgar Mavrocordat, către directorul Ministerului Afacerilor Externe prin care anunță că prințul Carol a avut o pană de automobil pe teritoriul austriac.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Directorului Cabinetului Ministrului

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la Legățiunea din Viena

Data 24 iulie/6 august 1914

Rog pe Excelența Voastră să comunice de urgență Majestății Sale Regele, că Alteța Sa Regală, prințul Carol a avut o pană de automobil la Etillau în Moravia. El va putea continua călătoria cu un automobil austriac pus la dispoziția sa.

Mavrocordat

[Arh.. M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol. 36, f. 7]

11. [24 iulie]/6 august, Sinaia, Telegrama lui Ottokar von Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București, către Leopold Berchtold, ministrul de externe al dublei monarhii, prin care transmite informații despre starea de spirit a regelui Carol I.

Telegrama nr. 324

Strict secret

Czernin către Berchtold

Sinaia, [24 iulie]/6 august 1914

L-am găsit azi pe rege cu totul schimbat. În vreme ce înainte de Consiliul de Coroană era pradă unei mari agitații sufletești și era chinuit de muștrări de conștiință din cauza nerespectării tratatului, acum este foarte mulțumit și fericit datorită conținutului telegrammei Ex.V. nr. 235 din 4 august a.c.

Deoarece atât Ex.V. cât și cabinetul de la Berlin a aprobat atitudinea sa nu mai pot avea vreo speranță de obținere a unei cooperări active din partea României. Regele nu pare să creadă într-o intervenție a Bulgariei în Macedonia deoarece Sofia și-a declarat neutralitatea.

De asemenea regele crede că și Turcia va adopta o atitudine de neutralitate. M.S. a vrut să afle de la mine amănunte în această privință, dar eu nu i-am dat satisfacție pentru că nu am nicio înputernicire în acest sens. Din câte se pare între Grecia și Turcia se desfășoară negocieri febrile.

În ceea ce privește măsurile militare adoptate aici acestea se desfășoară extrem de lent. Este evidentă dorința de a trece lucrurile.

Prințul Carol tot nu a sosit și nici nu se știe pe unde se află. Sunt convins că nu se va obține nimic deoarece regele este pe deplin liniștit grație telegrammei Ex.V. nr. 235 din 4 august a.c.¹⁵⁵.

[A.N.I.C., Microfilme Austria, rola 7, pachet XIV-1, f. 211-212]

¹⁵⁵ A.N.I.C., Microfilme Austria, rola 219, cadrul 941.

12. 24 iulie/[6 iulie] 1914, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la rezultatele întrevederilor lui Ion I. C. Brătianu cu diplomați acreditați la București.

D-l Brătianu vine la 9^{3/4} la mine, mă pune în curent de cum s-au făcut comunicările după Consiliul de Luni la Castel [Peleş]. La prima conversație, răceală. Czernin și Waldhausen vor referi.

A doua comunicare de la Czernin la Brătianu. S-a încheiat o legătură cu Bulgaria, care va fi amică cu România „câtă vreme vom fi prieteni”. Toată ziua de Marți îngrijorare și hotărâre de a limpezi pe dată dacă azi, așa cum ne găsim, „suntem prieteni”.

Miercuri 23, întâlnire la Czernin unde Brătianu găsește și pe Waldhausen; amândoi solemn: „Guvernele lor iau act cu plăcere de faptul că guvernul român se *desinteresează de tratatul de la București* și că măsurile ce ia sunt o indicație că România rămâne aliata lor”.

Din toată conversația următoare înțeleg că Brătianu rămâne orientat spre tripla alianță; va mobiliza încet pentru a da spiritelor timpul de a evolua și a le pregăti; speră o victorie germană, pentru a ne întoarce. De altă parte Diamandy vine personal la București cu propuneri importante dela Sasonoff. Îmi confirmă tratatul dintre Bulgaria și Germania. Turcia, era și ea pe punctul de a iscăli, dar probabil declarația de războiu a Angliei o va pune pe gânduri. „Cu oameni hotărâți, Turcia poate juca un rol deslănțuind un războiu sfânt în lumea musulmană.”

Brătianu ar mai fi atins lui Czernin necesitatea de a se declara ceva în favoarea Transilvaniei. I-a spus din nou că a reproșat Austriei, de a nu fi ținut seamă că el, Brătianu, a vestit-o că orice agresiune contra Serbiei era un *casus belli* cu Rusia (Conversația lui cu Sasonoff).

Grecia îl strânge cu ușa. A propus o cooperatie a statelor noastre majoare și o armată comună în Serbia pentru a păzi fruntaria de comitagii bulgari. S-a răspuns prin negativă, propunerile implicând o atitudine ostilă contra Austriei.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 230-237]

13. [25 iulie]/7 august 1914, Însemnare din jurnalul lui Conrad von Hötzendorf privind atitudinea Italiei și României față de Austro-Ungaria.

În dimineața zilei de 7 august am dezbătut împreună cu generalul Höfer¹⁵⁶, colonelul Metzger și colonelul Hranilović problema cedării [provinciei] Trentino. În ceea ce mă privește am arătat că, având în vedere caracterul absolut inevitabil al acestui fapt, se impune obținerea colaborării active a Italiei. În cazul în care războiul se va încheia cu un deznodământ fericit, s-ar conveni ca perfidia Italiei să fie răsplătită cu aceeași monedă și să i se ia [provincia] Trentino.

Atașatul militar de la București a raportat din Sinaia: „Regele Carol consideră că nu este exclus ca Italia să atace Monarhia. Atmosfera ne este potrivnică. Aflat la Sinaia, ministrul plenipotențiar italian¹⁵⁷ a declarat înaintea întrunirii Consiliului de Coroană că obligațiile contractuale ale Italiei nu au ajuns încă la scadență. Acest lucru se pare a avut o influență decisivă asupra Consiliului de Coroană român. Ministrul plenipotențiar italian i-a declarat regelui Carol că poziția Italiei înregistrase o cotitură absolut favorabilă nouă și că în cazul în care vom ceda Trentino, Italia va acționa alături de noi. Atașatul a adăugat că o colaborare a Italiei ar fi foarte

¹⁵⁶ Karl Höfer (1862-1939) general german care s-a remarcat în Primul Război Mondial. Este cunoscut drept „eroul de la Kimmelberg” datorită acțiunilor din acea localitate.

¹⁵⁷ Ministrul Italiei la București era baronul Carlo Fasciotti (1870-1958), care a fost la post în perioada iunie 1911-august 1919. A condus apoi, misiunea diplomatică italiană de la Madrid (1919-1922).

prețioasă întrucât astfel contele Czernin va avea posibilitatea de a trata în condiții mai favorabile cu România. După cum se observă, Italia și-a extins ramificațiile șantajului în asemenea măsură încât a contribuit și la desprinderea României”. [...]

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 94-95]

14. 25 iulie/[7 august] 1914, București, Editorialul *Ce va face România în criza războinică actuală?*, publicat de ziarul „Universul”.

CE VA FACE ROMÂNIA ÎN CRIZA RĂZBOINICĂ ACTUALĂ?

– Neutralitatea în gardă –

Opinia publică românească trebuie îndrumată din vreme, spre o eșire naturală, din criza actuală, care bântue Europa; căci opinia publică ajută mult la îndeplinirea unor acte naționale, ba chiar, ea provoacă, adesea, acele acte, fie ele chiar nesocotite.

Criza actuală înfrigurează spiritele, căci ea nu este clară, deși este gravă. Datoria noastră este, de a ajuta acele spirite, spre a se îndrepta în mod calm spre soluția rațională, ce ne-ar conveni. Fiecare exprimându-și prin presă, părerea lui, fără patimă – cu toții la un loc vom contribui să reiasă „opinia publică” cea mai prielnică românilor.

România nu vrea războiul, căci ea nu urmărește nici un câștig și nici nu vrea să risca vreoa pierdere. Ca probă la aceasta este că, în 1913, România a intervenit pentru pace, după o neutralitate ce începuse chiar să devie o greșeală.

Deci, războiul voit de ea astăzi, ar fi nu numai o greșeală, ci în contradicție cu apucăturile națiunii noastre, și nu-l va face acest război decât silită, după cum a fost silită în 1913.

Dar fiindcă și neutralitatea, mai ales cea nearmată – poate fi o greșeală, cum era să fie în anul trecut – se naște întrebarea: ce să facă România, stat mic, acum în fața unui război general în care și ea poate lua parte sau să fie pradă?

Răspunsul, la această întrebare, vine de la sine, dacă judecăm că marii beligeranți, pe rând preferă să știe neutră o putere armată de 700 000 oameni decât să o știe în contra lor – iar cel ce va eși victorios în luptă, față de adversarul lui, nu ne va putea face rău și nouă, dacă am fost neutri, trebuind pentru aceasta să întreprindă un nou război, cu noi; ori cât de mic ar fi el – dar tot război ar fi și mai ales un război nedrept, care aduce întotdeauna nenoroc celui care-l provoacă.

Acel război nu ar putea avea ca motiv pedepsirea noastră, ar avea de scop o pradă sau ar fi pentru victorios un preț ce ar costa mai puțin pe cel învins. Un asemenea război nu are șanse, fiind un brigandaj, la care s’ar opune alte puteri mari ce au rămas și ele neutre.

Pe de altă parte, se știe că o atitudine a unui stat mic este adesea impusă lui, de cei puternici, vecini, ce au un interes.

Or atitudinea noastră, voită, fiind de neutralitate și noi fiind un stat mic, nu vom putea păstra această, neutralitate, de cât atunci când o vom impune ambilor adversari, care se luptă, între el, să o respecte și le vom arăta, că acea neutralitate, ce vom ține, este un folos pentru fiecare din ele, fără a fi un câștig pentru noi.

De îndată ce se va ști, că din neutralitatea noastră câștigă numai unul din adversari, suntem la discreția celui alt adversar, care are interes a suprima acel avantaj potrivit celui său și se va grăbi dar să ne distrugă, înainte de a putea fi ajutați de aliatul nostru.

Nu putem opune aici cazul Serbiei, care nu a fost distrusă de Austria, de și ar fi avut timp; de oarece Austria s-a reținut pentru a-și asigura prezența, la timp, în fața Rusiei, obstacol principal al scopului său.

Aceasta este soarta unui stat mic așezat tampon între state mari. De exemplu: este evident că Rusia, neavând nici un obstacol în cale, care ar mări și lungi puterea noastră de rezistență, ne poate distruge repede, sau reduce teritoriul înainte de a putea fi ajutați; iar noi nu avem ca Serbia amici de aceeași rasă cari să ne apere.

Trebue dar să mobilizăm și să ne concentrăm repede, cu toții, în inima țării și să ne înțepenim bine pe picioare, pentru a se putea sări cu cea mai mare putere și iuțeala, și în bloc, spre frontiera aceea, care va fi călcată mai întâi, de către acel vecin ce ar nesocoti, cel dintâi, neutralitatea teritoriului nostru, pentru a-și ajunge scopul lui. În aceeași clipă vom asigura prin aceasta, forțați de împrejurări, concursul nostru celui alt adversar, care respectându-ne neutralitatea de la început, ne inspiră prin acest fapt mai multă încredere și este deci mai sigur că ne va lăsa în bloc și ne va ajuta, în schimbul gestului nostru, în fața adversarului comun.

Cu alte cuvinte, ne vom mobiliza cu toate contingentele, vom întări toate frontierele și toate cetățile, unde vom lăsa puține trupe de pază, iar grosul armatei va fi concentrat în Muntenia, între București și cetățile Focșani-Nomolosa, Galați și Cerna-Vodă.

Vom face cunoscut tuturor hotărârea, exprimată mai sus, de neutralitate înarmată, adică în gardă. Neutralitatea înarmată, însă, cu împărțirea tuturor trupelor pe diferite frontiere, este neutralitatea noastră, este imposibilă, putând fi covârșiți, pe orice frontieră, înainte de a ne aduna pe ea, și ne putându-ne uni, în întregime, cu vecinul ce ar avea interes de noi.

Neutralitatea cu înțelegere de bună învoială, într-o parte, adică față de un vecin, pentru a concentra toată armata la frontiera dinspre partea vecinului advers și a o ține în respect, nu este sigură, deoarece nu putem avea nici o garanție dela cel cu care am făcut cea învoială, căci dacă el este învingător și are interes a-și mări succesul, va putea culca neutralitatea noastră, intrând în teritoriul nostru pentru scopuri strategice sau naționale, ne mai având nici un interes de noi. Exemple de acestea avem destule de la marile Puteri.

Iar dacă el a fost învins, atunci adversarul său, în fața căruia am stat concentrați, va năvăli peste noi, spre a-și mari succesul, sau ne va sacrifica în compensație, pentru alte avantaje și spre a ne pedepsi că l-am împiedicat de a culege succese prea mari.

Neutralitatea neînarmată este iarăși nesiguranță, căci către finele războiului cel puțin victoriosul nu se va jena să ne încalce pentru o victorie mai mare față de adversarul său, mai ales că nu ar mai întâlni nici o piedică în cale, noi fiind nepregătiți.

Deci România nu trebue să avanteze pe un potrivit contra celui alt, decât când ar ști sigur cine va fi învins și ce câștig va avea, sau când va fi silită de un vecin, – ci dela început ea trebue să amenințe pe ambii beligeranți, de o potrivă, pentru cazul de încălcarea teritoriului nostru, căci cu aceasta nu-l va îndispune pe nici unul.

Neutralitatea cu învoială pentru un adversar sau pentru altul, sau pentru ambii, de a călca un anume teritoriu (de ex.: Moldova) pentru scopul bătăliei lor, are neajunsul că epuizează și pustiește acea parte și este fără garanție că acel teritoriu va fi părăsit de cel victorios sau nu va fi preț pentru cel alt, care nu va mai avea, nevoie sau frică de armata noastră, concentrată, în interior. Această neutralitate, constituie și o slăbire a armatei noastre concentrată, care nu mai are teren suficient de aprovizionare.

Neutralitatea cu încălcarea permisă a teritoriului nostru, este dar inadmisibilă și este mai bine a ne dispune a apăra de la început integritatea teritoriului, adică de atunci când beligeranții, fiind egali de puternici, au interes de a ne respecta, pentru a nu ne ști că: trecem imediat pe platoul advers al balanței.

A ne declara pe față dela început, cu unul din adversari, înseamnă a risca pe jumătate, căci nu știm ce este, sau ce poate aduce vremea, în platoul adversarului, celui cu care ne-am unit.

În cazul nesuccesului, suntem nevoiți a plăti mai mult, decât atunci când am fi luptat singuri și am fi căzut pentru scopul nostru propriu; căci aliatul nostru învins odată cu noi, având mult de plată, va plăti mai mult din partea noastră, fiindu-i mai lesne.

Armatele germane și austriace par superioare, armatelor rusești, ca instrucție și disciplină și iuteală de mobilizare; dar unitatea de națiune este mai omogenă la Ruși – pe când la Austriaci, mai ales, este eterogenă, și vița slavă ține cu rușii. Soldatul rus este de o stofă mai rezistentă.

Dacă unor națiuni din Austria sau unor state, ce sunt sub tutela Prusiei, li s-ar asigura o independență și preponderență garantată, nu se știe dacă nu ar zădărnici victoria armatelor, în care sunt acuma înrolați. Napoleon a utilizat cu folos acest mijloc, iar Prusia de aceea ocupă Bavaria în orice războiu.

Rusia are o parte slabă în regimul său autocratic și în administrația ei, însă imensitatea teritoriului său agricol îi dă șanse de luptă îndelungată; pe când Germania, țară industrială, dar sterilă, dacă ar avea mai mult timp frontierele închise nu va mai avea grâu și carne.

Franța ține banul Europei. Anglia și cu ea pot închide căile de aprovizionare de pe alte continente. Războiul se face cu oameni, bani și aprovizionări; oamenii cei mai nimeriți pentru războiu, sunt agricultorii; țările agricole fiind și mai întinse, luptă mai mult și mai sigur. Nimeni nu poate susține, că gruparea triplei Înțelegeri, nu are cu prisos, aceste 3 elemente arătate mai sus. Balanța șanselor cu privire la numărul de oameni poate fi mobilă căci chestia naționalităților, și alianțelor momentane fac să atârne balanța încotro se voește.

De ex: Italia va lupta cu greu contra Franței, cu toate angajamentele față de Austria; de oarece poporul ei, are afinitate de rasă cu francezii și urăște pe Austriaci, care au sub stăpânirea lor multe ținuturi locuite de Italieni. Apoi Austria este rivala, ci în Adriatică, și Franța nu urmărește cuceriri.

Cine garantează dar, că Italia nu a asigurat ajutor Austriei numai pentru caz de defensivă, adică atunci când Austria ar fi atacată. Ori dacă Austria declară ea războiu și Germania de asemenea, se poate întâmpla ca Italia să aibă motiv a nu le ajuta. Și ar putea avea ca câștig, numai pentru aceasta, vre-o provincie de pe litoralul mult dorit de ea!

Dar Spania, voește ea sau nu, să intre în rândul marilor Puteri?

Și cine zice, că nu va cădea ea în flancul Italiei, dacă aceasta ar ataca Franța.

Din aceste exemple se vede că nu se știe de fel, a priori, a cui va fi izbânda. Căci fiecare are șansele lui; iar armata română nu poate asigura poziția balanței, fiind prea mică, renunțând la neutralitate, mai ales când și alte țări importante rămân neutre. Ar mai trebui ținut socoteală și de cel care ne-ar putea pedepsi mai rău când ar fi victorios și ne-ar cere socoteală de ajutorul ce am dat adversarului său. Or, este evident, că Rusia ar putea fi cea mai lesne răzbunătoare, căci către ea frontiera noastră este deschisă, ea având și interesul unui drum la Constantinopol, pe la noi, dacă se poate și are motiv. Dacă suntem neutri, se va mulțumi cu Marea Neagră și Dardanelele, lăsându-ne în pace.

Ar mai trebui de asemenea să ținem socoteală de simpatiile națiunilor, începând războiul; căci este de netăgăduit că nu ai șanse de succes cu armata, dacă aperi o cauză ce parc nedreaptă poporului ce conduci; căci astăzi armata este poporul.

Cu atât mai grea va fi izbânda, când vei căuta a sili acest popor, ce conduci, să asigure succesul unei alte națiuni, care mâine va putea profita de victoria la care ai ajutat-o, spre a te îngenunchia sau a-ți suprima și ție unele idealuri, ce nu'i convin ei.

Avântul națiunii mobilizate, este un factor de mare seamă și folos în război; trebuie dar ținut seamă de el.

Din toate acestea se vede că neutralitatea, așa cum se arată mai sus, are cele mai mari șanse de a nu ne primejdui, – pe când restul atitudinilor ne face să riscăm jocul.

Această neutralitate a noastră este posibilă deoarece frontiera Austriei spre România este greu de atacat de către ruși, care au drum mai bun spre Galiția; deci este foarte probabil, că Rusia va fi bucuroasă ca pe linia Prutului român să nu aibe de luptat cu Austria.

Or, tocmai Rusia este aceea, care ar putea să ne calce mai lesne țara, pe când Austria, care ar avea avantaj de a lovi pe ruși prin Moldova și Basarabia, ar găsi defileurile Carpaților în ajutorul apărării neutralității *noastre*.

Neutralitatea teritoriului Moldovei convine deci Rusiei mai mult decât Austriei, dar fără voia noastră – și pentru acest cuvânt, dacă Rusia este victorioasă, ne va respecta teritoriul, ca o datorie națională, în vreme ce Austria, nici nu va putea să ne atace.

Nu au deci, nici unul din adversari, interes vădit, să ne silească a părăsi neutralitatea teritorială și înarmată. Iar cel ce ar avea, ar putea fi oprit de noi, mai lesne, cu ajutorul potrivnicului său.

Dar lucrul principal este că neutralitatea noastră este înlesnită prin faptul că nu împiedică pe cei doi adversari a se lupta, după planurile lor, ba chiar le simplifică manevra ca orice pivot neutru.

Neutralitatea din 1913, era să fie o greșeală, numai fiindcă era neînarmată.

Politica României are și scopuri naționale, căci nu se poate într-alt fel; însă aceste scopuri nu se pot ajunge cu riscul nostru propriu, ci trebuie lăsate ca îndeplinirea lor să fie o consecință naturală a lucrurilor din întreaga lume, căci dacă ne vom pripri, vom putea păți ca Bulgaria. [...]

[„Universul”, *Vineri 25 iulie 1914*]

15. 26 iulie/8 august 1914, Însemnare din jurnalul lui Conrad von Hötendorf privind perspectivele colaborării României cu Austro-Ungaria.

[...] Atașatul militar de la București, maiorul Randa a transmis o notă telegrafică în care arată că, având în vedere evacuarea Poloniei de către Rusia a încercat să-l convingă pe regele Carol să consimtă la o intervenție imediată. Regele și-a exprimat speranța că va avea posibilitatea să ne acorde sprijinul, dar că, momentan, nu se poate baza pe opinia publică din țară. Randa consideră că regele Carol așteaptă fie prima victorie, fie un conflict de graniță cu Rusia. În încheiere, regele a întrebat unde acționează flancul drept austro-ungar. [...]

Am dispus să se răspundă atașatului: „în cazul certitudinii participării României, așteptăm sosirea la Viena a unui ofițer de a fi informat”.

În ziua de 8 august m-a vizitat din nou contele [Alexander von] Hoyos¹⁵⁸ pentru a se informa în legătură cu proiectele privind acțiunile flotei în Marea Neagră. [...] El s-a referit la pericolul trecerii României în tabăra inamică, întrucât, se pare, poartă tratative cu Rusia, cerându-i să-și folosească flota pentru a intimida Bulgaria. Prezența flotei imperial-regale în Marea Neagră ar determina crearea unei situații favorabile nouă. [...]

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923, apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 94-95]

¹⁵⁸ *Ludwig Alexander (Georg) Graf von Hoyos* (1876-1937), diplomat austro-ungar care a avut un rol foarte important în criza din iulie 1914 în calitate de șef de cabinet al ministrului de externe al monarhiei dualiste. El a susținut ideea pedepsirii exemplare a Serbiei, inclusiv pe calea războiului. A rămas în funcție până în ianuarie 1917, dar a avut un rol mult mai modest după decașarea ostilităților.

16. 27 iulie/[9 august] 1914, Articolul lui N. Iorga, *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre*.

Ne-am hotărât pentru neutralitatea armată după cum era și dorința exprimată cu două zile înainte în declarația din fruntea acestui ziar, și sîntem mulțumiți. Nădăjduim ca această neutralitate să fie păstrată până la sfârșit, orice măr ar putea să arate, din arborele binelui și răului, orice Satană Evei noastre românești.

Doar o foaie din Ardeal adaogă că, în Consiliul de Coroană, arătându-se temerea că Rușii, venind chiar ca aliați, n-ar mai ieși din România, persoanele adunate acolo ar fi emis părerea că, în definitiv, dacă s-ar face de Unguri Românilor de dincolo, concesiuni pe care, natural, tot Ungurii le garantează și tot Ungurii le aplică, am merge pentru ispita acestei pomene nou, cu „drăguții” din partea ceia.

Și, anume, că e un motiv ponderos: că Germania ne-a sprijinit în multe, și, acum de curând, în chestia neatergerii tratatului din București. Desigur. Mai suntem îndatorați Germaniei pentru toată cultura pe cari atîți fii ai acestei țări au primit-o în marile laboratoare ale Imperiului. De aceia dorim ca Germania să rămîie întregă și folositoare omenirii cum e astăzi.

Dar parcă-mi aduc aminte că expediția peste Dunăre a fost recomandată și susținută de cineva care a aplaudat din răspuțeri la succesul nostru, consfințit prin pacea dela București.

Acel cineva e Franța.

Și mai sînt persoane care susțin că între această Franță, încălcată azi pe teritoriul ei, peste neutralitatea, violată brutal, a Belgiei și Luxemburgului, și amenințată cu sfișierea, și între noi ar fi oarecare legături de vechiu sînge latin, – știu eu? așa un fel de frăție, deși atitudinea unora din frații, așa de apropiată, din Ungaria ne arată că, de un timp, marfa asta frățescă a cam scăzut la preț

Franța a dat și ea atîta din cultura ei la tineri cel puțin de două ori mai mulți decît cei ce învață în Germania și cel puțin într'un timp de două ori mai lung decît acela de cînd căutăm lumină și la Germani. Și mai știu că dela începuturile conștiinței noastre naționale ideile ce ne-au inspirat și susținut au fost în mare parte nobilele și înălțătoarele idei pe care ai noștri le-au primit la Paris.

Ba chiar se zice că, mult mai înainte de împărații cari calcă în picioare steagurile de neutralitate ale țerilor mici și, ținînd în lanțuri Posnania, vorbesc de libertatea Poloniei rusești, a fost un împărat latin care a pus în cumpănă toată influența și tot prestigiul său pentru ca din Moldova și Valahia să se facă România de azi. Am cercetat la «Asociația latină», care n-a dat niciun comunicat astăzi, cînd e vorba de moartea gloriei și demnității franceze, și ni s-a spus că acest împărat ca pentru altă vreme se chema Napoleon al III-lea, biruit apoi și prins la Sedan.

Și de aceia astăzi, oricît de mult ar face prietenia ungurească – veche, firească și sigură – pe unii din frații noștri de dincolo să dorească triumful Germaniei aliate pe ruinele Parisului distrus de bombe ca un Belgrad oarecare, noi strigăm, cu sentimentul că nu călcăm nicio datorie de recunoștință, ci tocmai represintăm pe cea mai mare.

Franța nu poate peri. Ar fi o catastrofă morală pentru omenire. Și noi nu putem ajuta prin nimic, fie și printr-un gest, la peirea ei, căci ar fi o crimă națională!

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri”, Craiova, p. 9-10]

17. 27 iulie/[9 august] 1914, București, Însemnare a lui Alexandru Marghiloman referitoare la discuțiile cu regina Elisabeta și regele Carol I despre desfășurarea Consiliului de coroană și perspectiva colaborării cu Rusia.

Am fost ales erî președintele Crucei Roșii¹⁵⁹; m-am dus la Sinaia să mă prezint Reginei. Din conversația mea de erî cu D-na Poenaru, înțelesesem că Reginei îi era necaz că Prințesa ia prea multă inițiativă în operele care sunt proprii ale ei. Am fost primit la 7.1/2; un sfert de oră mai târziu vine și Regele și stăm de vorbă în trei.

Regina singură: Consiliul de Luni a fost foarte frumos; Regele mulțumit că are astfel de oameni pentru a-i consulta. „Ce a-și fi făcut, mi-a spus El, dacă s-ar fi desbinat și ce răspundere dacă aș fi fost silit să aleg între una sau cealaltă părere!”

Regina adaogă: Nu mi-a plăcut tonul celor două telegrame ale împăraților; așa se scrie *Regelui meu?* Convorbire în trei. *Regele* calm: Presupuneri asupra soartei războiului în favoarea Germaniei și nimic mai mult. Asupra vorbelor despre abdicare: „Eu? dar am expus pur și simplu cele trei ipoteze”. Convingerea mea se întărește că Regele nu a fost nemulțumit de soluținea adoptată de noi.

Regele mi-a spus pozitiv că s-a telegrafiat de la Petersburg propuneri de alianță, garantându-se *integralitatea* granițelor de astăzi: aceeași formulă ca în 1876. – Am obiectat: Dar Diamandy n-a sosit încă? Regele: S-a telegrafiat. Nu se propune un tratat acelora care mai au unul și Rusia trebuie să știe că avem un tratat! M-a reținut la masă seara. La masă general Mavrocordat cu D-nul și D-na N. Ghika.

După masă Principele cu Principesa și Prințesa Mignon. Conversație liniștită; se vorbește de Crucea Roșie. Regina anunță ceea ce s-a hotărât între noi, că dă delegație Prințesei. Prințul cere să aibe pe Barbu Stirbey la Cartierul General: Este un om cu care mă pot înțelege!

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 230-237]

18. 27 iulie/9 august 1914, Viena, Telegrama lui Edgar Mavrocordat, ministrul român la Viena, adresată Ministerului Afacerilor Externe prin care informează despre declarația de război a Muntenegrului adresată Austro-Ungariei.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la *Legatiunea* din Viena

No. 962

Data 27 iulie/9 august 1914

Ministerul Afacerilor Externe m-a rugat să comunic de urgență Excelenței Voastre următoarea notificare: Muntenegrului a adresat o declarație de război Austro-Ungariei. Fără

¹⁵⁹ Crucea Roșie și Semiluna Roșie a fost creată la inițiativa unui om de afaceri elvețian, Henry Dunant (1828-1910) care, în anul 1859, a participat la bătălia de la Solferino dintre austrieci pe de o parte și francezi și italieni, pe de altă parte. A fost o confruntare sângeroasă, numărul victimelor depășind 40.000 la un efectiv al beligeranților de circa 350 000. În octombrie 1863 a avut loc o conferință internațională care a pus bazele Crucii Roșii. România a devenit Parte semnatară la prima Convenție de la Geneva din 1864 și a ratificat-o în 1874. Doi ani mai târziu, la 4 iulie 1876, a luat ființă Societatea Crucea Roșie din România. Printre semnatarii actului de înființare a Crucii Roșii Române, se regăsesc importante personalități ale vremii: Nicolae Cretzulescu, George Gr. Cantacuzino, C.A. Rosseti, Ion Ghica, Dimitrie Sturza, Gr. G. Cantacuzino, dr. Carol Davila Primul președinte al Crucii Roșii Române a fost prințul Dimitrie Ghica (1876-1897).

reciprocitate, Austro-Ungaria se va conforma în cursul ostilităților prevederilor convențiilor de la Haga din 18 octombrie 1907, precum și celor ale declarației de la Londra din 26 februarie 1901.

Mavroordat

No. 962

[Arh. M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol.36, f. 17]

19. [27 iulie]/9 august 1914, Consemnare din jurnalul lui Conrad von Hötendorf privind perspectivele colaborării militare ale României cu Austro-Ungaria.

Nu aveam nici o îndoială asupra faptului că asemenea tratative ar fi dus doar la tergiversarea hotărârilor Bulgariei. Presupunând că România ar acționa alături de Tripla Alianță, cooperarea directă a trupelor acesteia cu forțele austro-ungare din Galiția ar deveni o necesitate imperioasă. Cât privește contribuția Turciei, consider că aceasta nu se va produce într-un termen previzibil.

De aceea, mi s-a părut de bun augur faptul că, într-o telegramă din 9 august, ora 9,45 a.m., atașatul militar imperial-regal de la București ne-a comunicat că șeful român al Marelui Stat Major întrebă dacă s-ar agree o desfășurare a trupelor române cu flancul drept la Iași și cu cel stâng la Botoșani.

Am răspuns imediat: „Absolut de acord. Ofițerul de stat-major să fie trimis la Viena. Vrea România să înflorească alături de Germania și Austro-Ungaria sau vrea să devină un stat vasal al Rusiei? Să se pună această întrebare în cercurile locale. România trebuie să se hotărască imediat”.

Situația la 9 august ne permitea să presupunem că România este dispusă din nou să ia în considerare posibilitatea unei cooperări active cu Alianța, dar că nu adoptă încă o hotărâre fermă în acest sens.

Era nehotărâre? Era o inducere în eroare intenționată? Ultimul lucru, când este vorba de regele Carol, pare puțin acceptabil. Să fie oare vorba de domnul Brătianu? [...]

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol. IV*, Wien, Leipzig, München, 1923; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 96]

20. [27 iulie]/9 august, Berlin, Scrisoarea lui Helmuth Johannes von Moltke¹⁶⁰, șeful Statului Major German, adresată lui Conrad von Hötendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare privind conduita Bulgariei și României.

Excelența Voastră,

[...] Doriți să indicăm Bulgariei cum trebuie să procedeze. Nu ați putea oare să faceți Dv. acest lucru? Aveți doar relații cu oamenii de acolo. Nu am acces la aceștia, dar mi-am expus poziția în fața ministrului nostru de Externe în felul următor: „Bulgaria trebuie să întreprindă

¹⁶⁰ *Helmuth Johannes von Moltke* (1848-1916), nepot al contelui Moltke, artizan al victoriei din războiul franco-prusian (1870-1871). De aceea a fost și supranumit „Moltke junior”. În 1906, a devenit șef al Marelui Stat Major, iar la declanșarea războiului a pus în aplicare cunoscutul „plan Schlieffen” de atac împotriva Franței. A realizat mai multe modificări, transferând, între altele o serie de mari unități pe frontul de est, ceea ce a diminuat forța grupării principale. În general, la începutul războiului Moltke a fost ezitant și fără energia necesară pentru o asemenea responsabilitate. În octombrie a fost schimbat și înlocuit cu Erich von Falkenhayn.

măsurile urgente împotriva Serbiei, ceea ce va degreva Austria în modul cel mai eficient. Ideea de-a îndrepta Bulgaria, prin intermediul României, împotriva Rusiei, este irealizabilă, cu atât mai mult cu cât România nu va accepta niciodată acest lucru. Aceasta a declarat că nu dorește să participe la o asemenea acțiune, astfel încât Bulgaria poate acționa în mod nestânjenit, în acest caz, nu cred că Grecia se va alătura Serbiei, mai ales dacă Bulgaria va permite acesteia din urmă să participe la câștig. [...] Turcia va trebui să explice Greciei că nu va întreprinde nici o acțiune împotriva ei atât timp cât va manifesta o atitudine pașnică.

În România, se pare că opinia publică a adoptat o poziție mai favorabilă. Austria trebuie să facă totul, dar totul, pentru a se atrage acest aliat prețios. În primul rând prin promisiuni privind aplicarea unui tratament mai blând românilor din Ungaria! Aceasta este o chestiune de importanță majoră! În timpurile pe care le trăim nu trebuie să fii doctrinar, ci trebuie să folosești orice mijloc de a câștiga aliați. [...]

Moltke

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol. IV*, Wien, Leipzig, München, 1923; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 98]

21. 28 iulie/[10 august] 1914, București, Articolul lui A.D. Xenopol¹⁶¹, *Fapte sigure și concluzii probabile*, publicat în ziarul „Adevărul”.

Fapte sigure și concluzii probabile de A.D. Xenopol

Până acum se pot primi ca adevărate următoarele fapte:

1 – Declararea de război a Austro-Ungariei contra Serbiei și câteva acte dușmănești petrecute între ambii războitori.

2 – Declarația de război a Germaniei contra Rusiei cu mici acte dușmănești.

3 – Declararea de război a Germaniei contra Franței cu violarea neutralității Elveției, Luxemburgului și a Belgiei din partea Germaniei.

4 – Declararea de război a Angliei contra Germaniei din cauza violării neutralității belgiene.

5 – Declararea de neutralitate a Italiei.

6 – Ceea ce poate mira este că în această conflagrație obștească lipsește starea de război între Rusia și Austro-Ungaria care ar fi trebuit să precedă pe ceilalți.¹⁶²

Din această situație se poate deduce că pricina mai adâncă a războiului nu sunt stipulațiile tratatelor scrise, ci mișcarea care zguduie adânc omenirea: antagonismul raselor pe care noi l-am însemnat încă din 1885 într-un articol: *Politique de races*, apărut în „Cronica eleno-latină” din Roma. Este lupta pentru precumpănire între cele patru rase mari ale Europei: anglo-saxonă, latină, germană și slavă, grupate deocamdată în cele două constelații mari: Tripla alianță și Tripla înțelegere.

¹⁶¹ A.D. Xenopol (1847-1923), unul dintre cei mai mari istorici români, autor al primei sinteze de istorie națională „Istoria Românilor din Dacia Traiană”, apărută în perioada 1888-1893 în șase volume cu peste 4 000 de pagini. A publicat și alte lucrări importante referitoare personalității cum sunt Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir sau la alte aspecte referitoare la raporturile dintre ruși și români, istoria partidelor politice etc. A abordat și probleme de filosofie a istorie, publicând lucrări foarte valoroase: *Les principes fondamentaux de l'histoire* în 1899 și *La théorie de l'histoire* în 1908.

¹⁶² S-a declarat oficial război și între Austro-Ungaria și Rusia. (N.R.)

Întâiul act al acestei lupte uriașe s-a început acum și el se încinge mai ales între rasa germană și cea slavă, cărora celelalte slujesc numai de reazăm. Însemnată în acest conflict este neutralitatea Italiei, deci părăsirea din partea ei a triplei alianțe și intrarea în război a Angliei contra Germaniei și a Austriei. Aceste două împrejurări pleacă cumpăna izbândii pe seama slavilor deoarece tripla înțelegere merge unită, pe când tripla alianță suferă o gravă știrbire, în părăsirea Italiei. Germania cu toată admirabila ei pregătire va duce greu lupta contra a trei state, din care mai ales Anglia prin blocarea porturilor ei îi va tăia chiar și izvoarele de existență. Să se adauge că Belgia luând poziție contra Germaniei, aprovizionarea acesteia cu grâne românești și rusești din porturile belgiene va fi suprimată. Prin urmare sorții izbândeii se pleacă mult către Rusia. Austria nu poate fi de nici un ajutor Germaniei deoarece la prima lovitură dată de ruși sau chiar de sârbi armatelor ei, defectiunea și revoluțiile vor izbucni în monarhia Habsburgilor, lucru despre care chiar au început a circula zvonuri. În adevăr, cum se poate crede, cu toate manifestările oficiale ale sârbilor și românilor din Ungaria că merg alături cu drăguțul de împărat, că aceste popoare vor lupta cu tragere de inimă pentru izbânda Ungariei care le vrea moartea? Apoi Germania singură va învinge cu greu coaliția Rusiei cu Franța și Anglia.

Care trebuie să fie ținuta României în o așa perspectivă a lucrurilor? Deocamdată stăm în așteptare, fiind siguri că nici rușii nici ungurii nu ne vor ataca, căci ar fi o nebunie din partea lor să arunce un popor, de a cărui valoare sunt pe deplin convingși, în tabăra potrivnică.

De aceea găsim că foarte înțelept a lucrat M. S. Regele când a rechemat pe principele Carol din Berlin și nu l-a lăsat să lupte contra Rusiei și Franței în regimentul german în care era înscris și pretextul invocat este foarte bine găsit, căci nu se putea lăsa ca principele Carol să lupte într-o armată străină când patria lui, România, poate fi amenințată cu război.

[„Adevărul”, luni 28 iulie 1914]

22. 30 iulie/[12 august] 1914, București, Consemnare a lui Alexandru Marghiloman referitoare la discuțiile cu Ion I.C. Brătianu despre măsurile politice și militare ale României.

Întrevedere la Predeal cu D-na Câmpineanu; măgulită de vizita mea. Ambele Cruci Roșii vor fraterniza!¹⁶³

La 5½ în camera mea la Hotel, conferință cu Brătianu, care verifică minuțios dacă nu se ascultă la uși!. „O parte din colegii mei vor să accelereze măsurile militare, dar Diamandy sosește peste două zile și coincidența mobilizării ar avea un înțeles pe care vreau să-l evit. Celor cinci zile de mobilizare, vor urma 20 zile de concentrare a trupelor; atuncea va veni criza și tot sper până în acel moment o bună victorie a Germanilor.

– Tot mai vine Diamandy? întreb eu. *Nu vi s-a telegrafiat* propunerile de alianță (știri dela Rege)?

– Nu, le aduce Diamandy (?). Dacă propun o alianță, ce răspund?

– Eu: Spuneți clar că avem un tratat.

– El: Eu nu vorbesc de tratat; Berlinul și Viena nu l-au divulgat, nu-l divulg nici eu.

Altă chestiune: Bulgaria tot este un punct de întrebare. Cu toate asigurările Germaniei și Austriei, el nu crede că a semnat.

¹⁶³ Prin Statutul Crucii Rosii, adoptat în 1876, femeile nu puteau face parte din conducerea Societății. De aceea, în 1906, s-au pus bazele „Societății de Cruce Roșie a doamnelor din România”, prima președintă aleasă fiind Irina Câmpineanu. Societatea activa în paralel cu cea înființată în 1876 și se ocupa cu strângerea de fonduri pentru ajutorarea în caz de război și calamități, pregătea personal voluntar, coopta doamne devotate din multe orașe ale țării. În 1915, Adunarea Generală a Societății Naționale de Cruce Roșie a aprobat fuziunea celor două structuri.

A intra în contra Austriei ar fi o „felonie”, pe care el nu o va comite. A vorbit cu mai mulți ofițeri și speră într-o schimbare, dar foarte mică, a opiniei publice. Nu convoacă Camerele, pentru că nu știe ce pot zice Iorga, Jean Miculescu¹⁶⁴ și „mon” G. Diamandy¹⁶⁵.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 230-237]

23. [30 iulie]/12 august 1914, Viena, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către trimișii să diplomatici din Atena și Sofia prin care îi informează că datorită neutralității României s-au creat premise pentru ca Bulgaria să atace Serbia.

Telegramă cifrată

1. către dl von Szilassy la Atena, nr. 337

2. către contele Tarnowski la Sofia, nr. 267

Strict secret

Cu referire la telegrama Ex.V. nr. 527 din 11 august.

Viena, 12 august 1914

După ce guvernul român înțelegeând interesele superioare care îl leagă de victoria Puterilor Centrale, a renunțat la punctul de vedere al păcii de la București, există din punct de vedere politic posibilitatea ca să îndemnăm Bulgaria să atace Serbia așa cum cere conducerea armatei noastre.

Este interesul nostru vital ca Grecia să nu aștepte prea devreme acest lucru ca să nu poată descuraja de la început Bulgaria. Continui să consider că nu este imposibil ca Grecia, atunci când va observa situația schimbată din Balcani, grație neutralității României, să prefere să se înțeleagă cu Bulgaria pe calea negocierilor și să nu pornească un război care, după părerea mea, este lipsit de orice speranță.

Din acest motiv rog pe Ex.V. – fără să-l dezavueze pe colegul german – să se poarte cu cea mai mare prudență cu liderii politici greci și, la fel ca înainte să aibă în vedere să susțină punctul de vedere conform căruia Puterile Centrale vor stabili ordinea definitivă în Balcani și că menținerea echilibrului în Balcani este în interesul acestor puteri, deopotrivă cu păstrarea poziției de putere zonală a Greciei. Acest lucru presupune însă ca Grecia să-și abandoneze aliatul sârb și să nu-l sprijine în nicio privință.

¹⁶⁴ *Jean Miculescu* (1856-1920), avocat și om politic Era descendent al unei mari familii boierești și cumnat cu Petre P. Carp.

¹⁶⁵ *George Diamandy* (1867-1917), fiu al unui moșier bogat, Iancu Diamandy, a studiat în Franța, unde a luat contact cu mișcarea socialistă și în cadrul căreia a și activat. La 1 iulie 1893 a scos revista lunară de socialism științific *L'Ère Nouvelle* (*Era Nouă*). În paginile acesteia semnează o declarație-program care a avut un mare ecou.. În paginile ei au fost publicate studii de K. Marx, F. Engels, Kautski, A. Babel, Plehanov etc. și s-au făcut cunoscute în Franța studiile și lucrările lui C. D. Gherea. În 1896 s-a reîntors în România, și a lucrat în redacția ziarului socialist *Lumea Nouă*. A colaborat și la alte publicații, cum ar fi la *Voința Națională și Viitorul*, iar în 1910 a editat *Revista Democrației Române*. A intrat în partidul liberal, situându-se în fracțiunea de extremă stângă. Bolnav, s-a retras la moșie, ocupându-se cu activitatea literară, el fiind un dramaturg talentat. A fost membru al Societății Scriitorilor Români, președinte al Societății Autorilor Dramatici, și, o scurtă perioadă, director general al teatrelor. A fost un susținător fervent al intrării României în război alături de Antantă, iar după declanșarea ostilităților, deși bolnav, s-a angajat voluntar luptând în linia întâi. Și-a exprimat public simpatia față de revoluția rusă din 1917 și s-a refugiat în Rusia. La 27 decembrie 1917, în timpul călătoriei de la Arhanghelsk spre Anglia, moare pe vasul, cuprins de furtună și este „înmormântat” sub valurile oceanului, în acordurile unui marș funebru, cântat de cei 3000 de prizonieri cehoslovaci care mergeau să se înroleze pe frontul occidental.

În discuțiile cu colegul dvs. bulgar veți evita orice ar putea stârni suspiciune la Sofia deoarece noi suntem cei care la Sofia îi îndemnăm pe bulgari să pornească asupra Serbiei.

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 230-232]

24. [30 iulie]/12 august 1914, Sinaia, Telegrama lui Ottokar von Czernin, trimisul diplomatic austro-ungar la București, adresat Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei prin care aduce la cunoștința informația deținută de Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, potrivit căreia Bulgaria s-a angajat față de Imperiul Rus să rămână neutră.

Telegrama nr. 365
Contele Ottokar von Czernin,
Secret
Sinaia, 12 august 1914

Președintele Consiliului de Miniștrii mi-a comunicat că el știe precis, dar fără să-mi spună de unde, că ieri guvernul bulgar s-a angajat în scris la St. Petersburg să rămână neutr și să nu mai acorde niciun sprijin bandelor din Macedonia.

Ion I.C. Brătianu, foarte îngrijorat, a spus că Bulgaria ne înșală ori pe noi ori pe ruși, el speră că pe cei din urmă, dar a adăugat că el va sta deocamdată liniștit până când bulgarii vor pătrunde în Serbia.

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 229]

25. 30 iulie/[12 august 1914], Petersburg, Telegramă de la misiunea diplomatică din Rusia, semnată D.Germani, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, prin care transmite traducerea a trei articole apărute în ziarele rusești privind atitudinea României față de război.

LEGAȚIUNEA REGALĂ A ROMÂNIEI
No. 904
6 anexe

St. Petersburg, 30 iulie 1914

Excelenței Sale,
Domnului Em. Porumbaru,
Ministru al Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Ca urmare la telegrama mea No.891 din 28 iulie curent, am onoarea a înainta aci alăturat, Excelenței Voastre, în original și în traducere română extrasul din ziarul „Reci”¹⁶⁶ cu știrea soșită aci din Iași, un extras din „Birjevia Vedemosti”¹⁶⁷ referitor la aceeași chestiune și un articol din „Petersburger Herold”¹⁶⁸, relativ la atitudinea României.

D. Germani

¹⁶⁶ „Reci” (grai, vorbă), ziar care a apărut în perioada 1906-1918.

¹⁶⁷ „Birjevia Vedemosti” („Buletinul bursier”) a apărut în perioada 1861-1879; 1880-1917.

¹⁶⁸ „Sankt Petersburger Herold”, ziar în limba germană, a apărut în perioada 1871-1914.

[„Sankt Petersburger”] Herold, 29 iulie.

Politica zilei

Actualmente Regatul România este călduros curtenit de Germania și Austria. Stăruințele diplomației vieneze și berlineze sunt cu totul de înțeles. Nu numai că România ar putea să arunce o ½ de milion de baionete în cântarul războiului, dar intrarea ei în Tripla Alianță ar atrage probabil după sine ca Bulgaria și Turcia să ia și ele armele pentru această constelațiune politică. Atunci Austro-Ungaria ar putea nu numai să cedeze lupta ei cu Serbia noilor săi aliați, dar le-ar mai semăna acestora încă destule forțe libere pentru a participa într-o măsură care n-ar fi de disprețuit în războiul Austriei și Germaniei contra Rusiei.

Însă fiindcă prețul (Basarabia) pe care Austria l-ar putea propune României pentru participarea ei este în proporție prea mic și pentru că ambițiunea națională română urmărește un scop cu mult mai mare: liberarea compatrioților săi de sub jugul Ungariei, este dubios ce guvernul bucureștean să se lase să fie sedus fără multă cugetare de Germania și Austria. Fără îndoială și diplomația Triplei Înțelegeri, stăruiește din toate puterile a atrage România de partea ei. Călătoria de câteva zile a Ministrului român la Petersburg, Dl Diamandi, la București, indică că s-au făcut de la Petersburg propuneri importante guvernului român. Probabil că pozițiunea României se va lămuri peste câteva zile.

Precum am aflat din izvor sigur, deputați din Dumă, pesimismul în relațiunile noastre cu România nu este actualmente de loc îndreptățit.

„Birjevia Wedemosti”, 27 iulie.

Rolul României

Într-una din gazetele de dimineață se publică o telegramă din Iași, anunțând că o stare de spirit austrofilă se observă în ultimul timp în România.

Noi ne-am informat despre aceasta la Legațiunea României. Ministrul, Dl Diamandi a plecat ieri seara pe câteva zile la București.

Însărcinatul cu Afaceri, Dl. Germani ne-a comunicat că Legațiunea n-are nici știri, nici instrucțiuni, care ar putea confirma așa-zisele aserțiuni. Legațiunea României nu poate face nici o comunicare cu privire la atitudinea ce o va avea Cabinetul din București.

„Reci”, 27 iulie

Telegrama, Iași, 24 iulie. Despre consiliul coroanei care a avut loc ieri la Sinaia nu sunt deloc știri oficiale, afară de enigmatică aserțiune, a unei persoane care ar fi participat la dânsul, că România a primit „știri bune liniștitoare”. Atitudinea ei se va clarifica peste trei zile.

Mi se comunică din București că știrea cea mai verosimilă pare aceea că România va lua o atitudine de neutralitate armată, ca un fel de compromis între cererile Triplei Alianțe, care stărnește a avea ajutorul ei activ și Tripla Înțelegerere, care se mulțumește cu neutralitatea ei.

O acțiune decisivă însă a României la momentul critic pare problematică. Majoritatea bărbaților ei de Stat are o atitudine favorabilă Austriei. La Viena sunt pe deplin convinși de ajutorul României.

[Arh.M. A. E., Fond 71-1914, E-1, Petersburg 1914-1924, vol.50, p. 1-5]

26. 31 iulie/[13 august] 1914, Sinaia, Telegrama împăratului german Wilhelm al II-lea către Carol I, regele României, prin care îi cere ca România să-și respecte angajamentele față de Tripla Alianță.

Telegrama

Majestății sale Kaiserul către majestatea sa regele României

După fapta meschină de la Sarajevo, prietenul și confederatul nostru onorabil, Împăratul Franz Joseph a cerut ispășire. Rusia, care are pretenția hegemoniei peste Balcani, își însușește cu intrarea ei pentru Serbia aspirațiile acesteia în detrimentul monarhiei austriece. Nici nu pot să nu recunosc că tendințele panslave urmăresc prin dezintegrarea monarhiei danubiene să dinamiteze Tripla Alianță și să izoleze și să slăbească Germania și să-și stabilească suveranitatea Rusiei peste întreaga Europă de sud-est. Loialitatea de alianță, onoarea și autoconservarea mă împing de partea Austriei. În acest ceas (serios) gândurile mele zoresc înspre tine, care ai creat un stat cultural la Ostmarkul Europei, ridicând astfel un baraj în calea potopului slav. Am încredere că vei rămâne, ca Rege și Hohenzollern, fidel prietenilor tăi și că vei respecta obligațiile alianței necondiționat.

Wilhelm

[A.N. I. C., fond Casa Regală, dosar nr.44/1914, f. 1]

27. 31 iulie/[13 august] 1914, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre discuțiile din interiorul clase politice referitoare la conduita României în începutul războiului.

Eri Lahovary m-a conșurat să nu susțin sforțările Regelui de a ne face să rupem neutralitatea. Aflu că Marie Mavrocordat i-a spus că Regele este tot pentru o acțiune! Această Doamnă îmi spusese mie la Sinaia, Duminică, că are să fie pe dată un nou Consiliu de Coroană! De aci alarma ce găsiseam

Lahovary recunoaște însă că nu putem sili pe Rege să devie un Bernadotte și să meargă contra Germaniei. Insistențe pentru blocul Balcanic.

– Tot eri, *Nenițescu*¹⁶⁹: „Ai o putere colosală; nu o pierde; trebuie să mergem cu tripla alianță; nu mă supără Transilvania, pentru că pangermanismul lui Wilhelm va disloca el Austria; viitorul vrea să ne lipim de Germania”.

– Azi, *Virgil Arion*¹⁷⁰, venit dinadins la mine să-mi spună că trebuie să mergem cu Austria; el din Ligă, afirmă că acolo este viitorul; „se și vede, am tăcut mereu”.

¹⁶⁹ *Dimitrie Nenițescu* (1861-1930), militar, avocat și om politic. A absolvit Școala militară de ofițeri din București și s-a specializat în topografie. Și-a dat demisia din armată și a continuat studiile la Bruxelles. Concomitent cu avocatura a intrat în Partidul Conservator devenind unul dintre liderii acestuia. A fost secretar general al Ministerului de Interne (1899-1900), guvernator al Băncii Naționale a României (1900-1902) și ministru la Industrie și Comerț (1910-1912). În anii 1916-1918 a rămas în teritoriul ocupat, intrând în așa numitul guvern de giranți, ca titular al portofoliului finanțelor.

¹⁷⁰ *Virgil C. Arion* (1861-1942), om politic, jurist și profesor universitar. A fost fratele omului politic Costică C. Arion. A făcut studii în România și în Germania, la München și a reușit, din 1912, să ocupe catedra de sociologie și filosofia dreptului la Universitatea din Iași. În perioada 1910-1914 a fost președinte al Ligii pentru Unitatea culturală a tuturor românilor, criticând dur politica de deznaționalizare a românilor din monarhia dualistă. La declanșarea războiului a devenit un susținător activ al aderării României la Puterile Centrale, iar din această cauză și-a dat demisia din fruntea Ligii culturale, funcția fiind preluată de Vasile Lucaciu. S-a implicat în editarea ziarului „Moldova”, apărut în 1915 și patronat de Petre P. Carp. În iunie 1917 a devenit gerant, cu acordul ocupantului german, al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.

– Delavrancea¹⁷¹: *ar vrea să vadă pe Germania cu „burta în sus”, clar nu face sentiment mai de parte.*

– Am certat rău pe Herescu, care în adevăr a repezit pe Vaida¹⁷² pentru scrisoarea lui de loialism austriac. Herescu mai catolic decât Papa. Nostim: Pentru Herescu, interviewul lui Vaida a fost dictat de Stere care vine de la Viena; pentru Delavrancea, el i-a fost smuls „probabil prin amenințarea procesului de înaltă trădare ce i s-a făcut”. Brătianu îmi spusese eri: *Noi i-am cerut eri o declarație așa!!*

– Ziarele reproduc declarația lui Take din „La Roumanie”, anunțată de „Universul” și reprodusă de „L’Independance” (!) că trebuie neutralitate *definitivă și loială*. (Cum se potrivește această atitudine a ziarului lui Brătianu cu vorbele lui de eri?). Aceasta se traduce de „Facla” și de unii liberali: Brătianu și Take sunt contra Regelui; Marghiloman pentru.

„Facla” adaogă că voi fi zdrobit: Am anunțat prin Stoeanovici lui Cocea¹⁷³ că i-am tăiat subvenția, acum trei zile. „Tout s’explique!”

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 242]

28. 31 iulie/[13 august] 1914, București, Articolul lui Constantin Xenii¹⁷⁴, Dl. Stere și neutralitatea, publicat în ziarul „Adevărul”.

Dl. C. Stere și neutralitatea

„Dimineața” ne-a adus surpriza unor declarațiuni ale d-lui C. Stere.

D-sa „este revoltat cu cea mai mare energie” contra politicei de neutralitate, și nu ezită a cere pe dată să intram imediat în război alături cu Anstro-Ungaria ca să batem Rusia. Când un bărbat cu o oarecare situație politică se pronunță în așa fel te aștepți la rațiuni adânci, la o

¹⁷¹ Barbu Ștefănescu-Delavrancea (1858-1918), avocat, scriitor și om politic. În prima parte a vieții a făcut parte din Partidul Național Liberal, apoi a intrat la conservatori. A fost primar al Bucureștiului (1899-1901), ministru al Lucrărilor Publice (1910-1912) și al Industriei și Comerțului (1917-1918) La 19 mai 1912, a fost primit în Academia Română. În perioada neutralității s-a manifestat hotărât în favoarea intrării României în război de partea Antantei.

¹⁷² Alexandru Vaida-Voevod (1872-1950), om politic, medic, publicist, unul dintre liderii marcanti ai Partidului Național Român din Transilvania și apoi al Partidului Național-Țărănesc. A fost deputat în Parlamentul de la Budapesta, el a citit, la 18 octombrie 1918, „Declarația de independență” a românilor din Transilvania. A fost membru al Consiliului Național Român Central și deputat la Adunarea Națională de la Alba Iulia. A făcut parte și din Consiliul Dirigent ca vicepreședinte și șef al resortului externe și presă. În perioada interbelică a fost unul dintre personalitățile emblematică ale vieții politice. A fost de mai multe ori ministru și în patru rânduri prim-ministru (1 decembrie 1919-13 martie 1920; 6 iunie-10 august 1932; 11 august-17 octombrie 1932; 14 ianuarie-9 noiembrie 1933). În 1935 a întemeiat Frontul Românesc, datorită disputelor cu Iuliu Maniu, a susținut regimul de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea, în cadrul căreia a deținut și demnități, între care și cea de consilier regal și ministru.

¹⁷³ Nicolae Dimitrie Cocea (1889-1949). Jurnalist, avocat și scriitor, cu o impresionată activitate publicistică, el conducând și colaborând la numeroase ziare în perioada antebelică și postbelică. Cu o orientare de stânga pe tot parcursul vieții, N.D. Cocea a activat în mișcarea socialistă de până la Primul Război Mondial. A adoptat o atitudine violent antimonarhică și antibrătienistă, fiind cunoscut mai ales, datorită pamfletelor sale. Opera sa scriitoricească este de inegală valoare, deși a scris mult și variat.

¹⁷⁴ Constantin Xenii (1878-1963), jurist, ziarist și om politic de plan secund. S-a apropiat de Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu, fiind ales deputat în 1912. După război a activat în Partidul Național Român și Partidul Național Liberal, ocupând portofoliul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale în efemerul guvern condus de Take Ionescu (17 decembrie 1921-17 ianuarie 1922). Este autorul unei biografii consacrate lui Take Ionescu și al unei lucrări interesante: „Figuri ilustre din epoca României Mari”.

cugetare a cărei îndrăzneală să fie egalată de o matură bogăție de motive, care să poată răsturna și hotărârea îndelung chibzuită a consiliului de Coroană și judecata unanimității opiniei publice.

D. Stere are însă un singur motiv: Rusia desigur va fi biruită și deci să ne unim cu învingătorii ca să... putem zice că am contribuit și noi la înfrângerea lor! Știam pe d. Stere că e un vechi amic al Rusiei, dar nu credeam că această amiciție poate să-i întunece până într-atâta dreapta judecată. Mai întâi e așa de sigur că Tripla înțelegere va fi înfrântă? Și apoi e politica de țară care vrea să joace un rol în lume a zice: că n-am altă politică ca țară și ca neam decât aceea de a mărtaia întotdeauna cu cei cari bănuiesc eu că vor învinge. Afară de d. Stere nu știu care bărbat politic ar putea subscrie o așa deviză.

S-ar putea însă crede că raportorul Constituantei în convingerea sa vede în politica anti-rusă adevărata politică națională. În acest caz ideile sale ar merita cel puțin respectul convingerii unui naționalist. Dar nu. D-sa cere înainte de orice o bătaie rușilor, iar după ce inima sa va fi astfel răcorită, „apoi ne vom continua politica noastră națională”. E cât se poate de clar.

Politica noastră națională e deci în altă parte, o vede chiar d-sa – dar această politică, pentru care și cugetul și inimile noastre trebuie vecinic să fie neadormite, această politică pentru d. Stere trece pe al doilea plan. Înainte de orice, și fără arătare de motive, Rusia trebuie bătută și Austro-Ungaria trebuie să aibă o mare victorie cu sângele soldaților noștri!

Din fericire pentru neamul și țara noastră, unanimitatea bărbaților noștri politici cu răspundere au crezut și cred încă altfel. În cugetul lor s-au ciocnit desigur în clipa supremă a hotărârii, două sentimente: unul, care cerea – nu știu precis de ce – să mergem cu Austro-Ungaria; altul, care ne împingea să dorim victoria Triplei înțelegeri. E foarte posibil ca în lumina și patriotismul lor, toți bărbații noștri politici să nu fi găsit o ieșire. O credem, și o simțim.

Dar tocmai de aceea ei au ales din două rele pe cel mai mic, și s-au oprit la neutralitatea României. Dorința noastră vie e ca această neutralitate să poată fi păstrată până la sfârșit. Ar fi în iadul sângeroaselor pustiiri din alte țări, singurul liman de scăpare al țării noastre. Dar a satisface amiciția d-lui Stere pentru Rusia și a abandona astfel și obrazul politic al României și idealul neamului nostru, ar fi o curată rătăcire, atâta timp cât nimic nu ne constrânge deocamdată să o facem.

C. Xenii,
fost deputat

[„Adevărul”, joi 31 iulie 1914]

29. 1/14 august 1914, Viena, Telegrama legației române, semnată Edgar Mavrocordat, adresată Ministerului Afacerilor Străine din România, prin care informează despre declarația de război a Franței și Marii Britanii adresată Austro-Ungariei.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Direcțiunea Cabinetului Ministrului

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la *Legatiunea din Viena*

Afaceri Străine

Data 1/14 august 1914

Ministerul Afacerilor Externe [al Austro-Ungariei] m-a rugat să vă parvină de urgență Excelenței Voastre următoarea notificare:

Franța și Marea Britanie au declarat război Austro-Ungariei fără reciprocitate

Austro-Ungaria se va conforma, în cursul ostilităților, dispozițiilor convenției de la Haga din 18 octombrie 1907 precum și celor ale declarației de la Londra din 28 februarie 1909.

Mavrocordat

[*Arh. M.A.E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol.36, f. 266*]

30. 1/[14] august 1914, București, Articolul apărut în ziarul „La Roumanie” și reprodus în „Viitorul” referitor la opiniile lui Take Ionescu asupra situației externe a României.

Take Ionescu și atitudinea României. Convorbire cu d. Ion Lahovary
Articolul apărut aseară în „La Roumanie”

Take Ionescu s-a întors ieri după-amiază de la Sinaia. Șeful conservatorilor democrați a făcut călătoria până la București în tovărășia domnului Ion Lahovary. Se înțelege că obiectul discuțiunii între cei doi oameni politici, – discuțiune urmată pe un ton suficient de tare ca să fie complet auzită de cei care călătoreau în jurul sau în apropiere de același compartiment – obiectul discuțiunii l-a făcut bineînțeles situațiunea țării noastre în legătură cu evenimentele externe.

S-au întrevăzut în această discuțiune anumite eventualități; între aceste eventualități și aceea a constituirii unui guvern național în cazul intrării în acțiune militară a României. Privind această chestiune din punctul de vedere al unui guvern național în cazul unei atitudini a României, pe care d. Iancu Lahovary o găsește în contradicție cu sentimentele opiniei publice românești, d. Take Ionescu s-a declarat împotriva formării unui guvern național. D. Take Ionescu e de părere să ne menținem în cea mai strictă neutralitate.

De altfel părerea d-lui Take Ionescu, care în convorbirea cu d. Ion Lahovary a fost însoțită de oarecari sfaturi privitoare la atitudinea partidului conservator, se oglindește în următorul prim articol apărut în „La Roumanie” de aseară. Iată articolul din oficiosul francez al d-lui Take Ionescu sub titlul: „Neutralitate leală și definitivă”:

„Am caracterizat atitudinea pe care trebuie s-o aibă România ca o neutralitate leală și definitivă. În ce privește lealitatea, nu poate să fie nici o discuție. Orice politică trebuie să fie leală. După noi, partid conservator-democrat, neutralitatea trebuie să fie și definitivă. Națiunile nu vor să poarte război decât în trei cazuri. Când sunt atacate. Acesta e, în clipa asta, cazul Serbiei și al Belgiei. Ele își apără atunci teritoriul. Când urmăresc satisfacerea unui interes vital care nu ar putea fi obținut altfel decât pe calea armelor. E astăzi cazul Rusiei, al Austro-Ungariei și al Engleterrei. Când tratate pozitive, sănătoase și just interpretate, le obligă să apere interesele aliaților. E astăzi cazul Germaniei și al Franței. În afară de aceste trei împrejurări, națiunile nu vor niciodată războiul și guvernele n-au dreptul de a impune națiunilor să poarte războaie pe care nu le vor.

România nu se află în niciunul din aceste trei cazuri. Nici un angajament just interpretat nu o obligă să facă războiul. Dacă ar fi altfel, ea ar fi de pe acum în stare de război. Asta se înțelege de la sine. Nici un interes vital românesc nu poate împinge România să participe la războiul actual. Echilibrul în Balcani, care este un interes românesc, se află azi înglobat în chestiunea generală europeană. Acest echilibru a și fost pus în joc de războiul austro-sârb. Dacă nu ne-am mișcat, e fiindcă trebuie să existe rațiuni superioare. Echilibrul balcanic singur, în ceasul de față, nu poate deci să fie un motiv de război. Nimeni nu ne-a atacat. În aceste împrejurări și atât timp cât nu vom fi atacați, neutralitatea noastră trebuie să fie definitivă.

[„Viitorul”, vineri 1 august 1914]

31. 2/[15] august 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul Franței la București, adresată lui René Viviani, ministrul Afacerilor Externe, prin care informează despre dezbaterile din Consiliul de Coroană care a decis neintrarea României în război,

DL. BLONDEL, MINISTRU AL FRANȚEI LA BUCUREȘTI,
CĂTRE DL. VIVIANI, MINISTRU AFACERILOR EXTERNE

D. nr. 140

București, 2 august 1914

(Recepționat: Cabinet, 26 august; Direcția Politică, 29 august)

Diferitele mele telegrame au ținut-o pe Excelența dumneavoastră la curent cu incidentele și conversațiile care au precedat decizia luată de România de „a-și apăra frontierele”.

Mă simt obligat să completez informațiile pe care vi le-am adresat.

De la declarația făcută de către guvern în legătură cu conflictul austro-sârb, nu a încetat preocuparea pentru eventualitatea unui conflict austro-rus și membrii guvernului au examinat problema atitudinii pe care România ar trebui să o adopte; două curente se manifestă în sânul Cabinetului, unul susținut de Rege, pe care sentimente personale continuă să îl atragă spre Tripla Alianță, un altul, mai independent, căruia îi repugnă o colaborare cu Austria.

Regele s-a străduit să îi convingă pe aceștia din urmă de superioritatea Triplei Alianțe și asupra avantajelor pe care le-ar avea România alăturându-se celei mai puternice părți în conflict, el a adăugat că angajamentele sale față de împăratul Franț Iosif îl obligă să se alătore Austriei și că, aceasta din urmă, se angajează, în caz de victorie să cedeze României integral sau parțial Basarabia.

În tabăra adversă, se obiecta că interesele României erau de a nu-și închide pe veci orice speranță de a poseda Transilvania și că, fără ajutorul Rusiei, acest ideal național ar trebui abandonat, că, în aceste „condiții, cel mai înțelept era de a conserva o cât mai largă libertate de acțiune și o completă neutralitate, dacă nu se considera necesar de a se alătura determinat de partea Rusiei”.

Nu m-am implicat, înainte de a reflecta îndelung, în susținerea cauzei neutralității: în mai multe dăți am semnalat colegului meu rus că nu trebuie să confruntăm prea dur ori deschis opinia și sentimentele Regelui și că ar fi mai bine să acționăm cu prudență și, ca să zic așa, pe etape; că neutralitatea ar fi, în fapt, mai favorabilă Rusiei decât Austriei și că România, care s-a angajat în apărarea Tratatului de la București ar, de la sine obligată să se pronunțe împotriva Austriei dacă această Putere ar aduce atingere Tratatului.

Colegul meu rus, care voia, mai înainte de toate, să solicite cooperarea armatei române, a putut să se convingă că momentul nu era venit încă pentru a insista. De comun acord cu el, mi-am asumat sarcina de a continua propaganda mea în favoarea neutralității și am avut cu Președintele Consiliului de Miniștri conversațiile pe care le-am relatat Excelenței Voastre.

Din acest moment, au avut loc discuții frecvente între personajele cele mai influente și membrii Guvernului; le-am urmărit cu cea mai mare atenție, stimulând, în măsura posibilului, zelul celor pe care-i știam favorabili tezei mele, străind-mă să îi conving pe cei a căror opoziție îmi era cunoscută.

În fine, după mai multe zile de discuții, la anunțarea declarației de război adresată de germania Rusiei, Regele s-a decis să convoace un Consiliu de Coroană la care a convocat, în plus de miniștrii Cabinetului, pe șefii partidelor de opoziție și câțiva foști miniștri precum și pe Președintele Camerei deputaților.

Consiliul a durat în jur de patru ore și a fost, după indiciile pe care le-am putut obține, unul dintre cele mai furtunoase. Dl. Carp, fost Președinte al Consiliului de Miniștri, ale cărui convingeri rusofobe le-am semnalat frecvent, și dl. Marghiloman, șeful partidului conservator,

s-au pronunțat pentru o alianță cu Austria; principalele lor argumente fiind superioritatea cu care creditau forțele Triplei Alianțe și pericolul panslavist reprezentat de către Rusia, pericol de care România se convinsese deja în 1878; ei erau susținuți de Rege, care invoca, între altele, un Tratat încheiat acum optsprezece ani¹⁷⁵ cu Împăratul Austriei și care prevedea cooperarea armatelor române și austriece în cazul unui război cu Rusia.

Cauza neutralității a fost apărută de către Președintele Consiliului de Miniștri care a remarcat în special cât de ostilă era opinia publică unei alianțe cu Austria adăugând că, în armată, se manifesta un curent net opus oricărei colaborări cu Austria.

La sfârșitul Consiliului, Guvernul a publicat comunicatul următor: „În cadrul ședinței Consiliului de Miniștri prezidat de către Majestatea Sa Regele și la care au participat și Prințepile moștenitor, Președintele Camerei Deputaților și mai mulți foști miniștri, reprezentând partidele de opoziție, a fost examinată atitudinea pe care România ar trebui să o adopte în circumstanțele actuale. Aproape unanim, s-a decis ca România să ia toate măsurile pentru a-și apăra frontierele”.

Consiliul nu a dorit, din respect, se zice, pentru Rege, să folosească expresia de neutralitate, ceea ce ar fi fost atitudine cu mult mai net exprimată; eu o regret, căci ar fi fost cu mult mai ușor, cu această formulă, de respins solicitările la care România este supusă din partea Austriei; în plus, consideram că neutralitatea era pentru moment cea mai bună soluție, pentru că ea nu autoriza state vecine, asemeni Bulgariei, de a o părăsi pe a lor. Dacă, în pofida tuturor, Turcia și Bulgaria, care par a dori să mobilizeze, se vor decide pentru o acțiune, România (care mobilizează fără zgomot) va trebui să ia o poziție, dar atunci ea va fi cea provocată în loc de a fi provocatoarea și se va alătura natural de partea statelor amenințate de către provocatori.

Soluția adoptată este, în definitiv, satisfăcătoare și în conformitate cu previziunile mele, care prezentau România ca fiind suficient de detașată de Austria pentru ca, cel puțin, să rămână neutră într-un conflict austro-rus. Acum șase ani ea s-ar fi alăturat fără ezitări Monarhiei vecine.

Trebuie deci, astăzi, să ne felicităm pentru că am antrenat și susținut România pe timpul conflictului balcanic; unul dintre motivele cele mai puternice pe care le-am putut invoca în favoarea poziției mele a fost, în fapt, obligația morală în care se găsește Guvernul român de a apăra stipulațiile tratatului de la București și, în consecință, de a nu se alătura celor care pot, prin slăbirea uneia dintre părțile contractante, chiar și în cazul în care ea (sic!) nu i-ar lua nici un teritoriu, să aducă atingere echilibrului pe care România și-a dorit să îl instituie.

[*Ministere des Affaires Étrangères, Commission de publication des documents relatif aux origines de la Guerre de 1914, Documents diplomatiques français (1871-1914), tome XI (24 Juillet-4 Août 1914), Imprimerie Nationale, MCMXXXVI, Paris, p. 484-486, document 633]*

32. 2/15 august 1914, Budapesta, Telegrama lui Grigore Bilciurescu adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Externe, prin care transmite traducerea în limba română a articolului contelui Iuliu Andrassy intitulat *România*, apărut în ziarul „Magyar Hirlap”.

Budapesta, 2/15 august 1914, Nr. 1176

Excelenței Sale, Domnului Em. Porumbaru, Ministrul Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Am onoarea a înainta aci alăturat Excelenței Voastre, în traducere română, un articol scris de Conte Iuliu Andrassy sub titlul „România”, apărut în ziarul său *Magyar Hirlap* cu data de azi.

¹⁷⁵ De fapt, tratatul de alianță româno-austriac a fost semnat în octombrie 1883.

È un apel la intrarea României în lupta contra Rusiei, în schimbul unor promisiuni mari, de împlinit în caz de izbândă.

Grigore Bilciurescu

„Hirlap” de la 2/15 august 1914

România

de Conte Iuliu Andrassy

În totdeauna am avut încredere în alianța română. Am avut încredere chiar și atunci când aparența promitea puțin, și aceasta pentru că știam capabilitatea rasei române și interesele ei de existență imperioase. Astăzi văd că așteptările mele se vor împlini.

Oricine poate vedea ce ar deveni România în cazul când ar fi triumfător Țarul, acel auto-crat, care a scos sabia întru apărarea regicizilor, numai și numai fiindcă sunt slavi; acel domnitor care a fost expus la atâtea atentate și crescut în amintirile sângeroase ale antecesorilor săi asasinați; bărbatul, care umblase după laurii de apostol al păcii, iar acum își bagă poporul într-un războiu universal numai pentru a asigura pentru slavi dreptul de a complota și a săvârși asasinat.

Oricine poate ști la ce are a se aștepta România în cazul când ar triumfa doctrina prin care slavilor se acordă libertatea de a asasina și permisiunea de a ațâța revoluția în statele vecine, iar puterilor neslave nu permite să aplice represalii, nici să se apere căci atunci vor avea contra lor solidaritatea slavilor.

Ce se va alege din România, strâmtorată între uriașa Rusie și între Serbia răsfățată, după ce slavismul va fi triumfat? Se poate că Rusia va fi promis României un teritoriu ungar, oferta aceasta însă nu poate fi ademenitoare, căci ori ce cugetător este lămurit asupra punctului că Colosul victorios nu va îngădui a se consolida o Românie cu adevărat tare și independentă între sine și între Serbia; între sine și între Constantinople și Dardanele.

Nu, cel ce crede posibil așa ceva, nu cunoște legile naturei și uită că uriașul slav, în momentele victoriei nu se va putea renega, ci va fi împins a garanta isbânda obținută prin jertfe și pericole imense exploatându-o în interesul hegemoniei sale complete în peninsula balcanică.

Pe cât de clar este că triumful Rusiei ar fi identic cu triumful Slavismului și în acelaș timp cu înfrângerea României – indiferent de promisiunile ce i s-ar fi făcut acum guvernului român, tot așa de neîndoios este că interesul nostru – chiar și în cazul unui triumf al nostru – este existența unei României puternice.

Lupta noastră este pur defensivă. Odată însă forțați a intra în luptă, nu trebuie să ne odihnim până nu ne vom asigura pe deplin că primejdia de astăzi să nu se mai repete și să nu fim amenințați a fi strânși prin îmbrățișarea slavă. Or, cea mai bună pierdere pentru aceasta este o Românie puternică.

O victorie însă nu va înlătura dintr-o lovitură primejdia slavă și va trebui mereu să ne apărăm contra ei. Iată de ce interesul nostru permanent va fi ca pana vârată între ruși și sud-slavi, adică România, să devină cât mai largă și puternică. Dacă n-ar exista România, ar trebui s-o creăm noi, după cum, de la tatăl meu încoace, ne-am și dat mereu silința a întări pe vecina noastră din sud-est.

Recâștigarea Basarabiei – precum și o eventuală întindere pe malul din vest al Dunării – nu este numai interesul României, ci și al nostru, deoarece prin aceasta se lărgește zidul ce se înalță între Moscova și Belgrad între Moscova și Constantinople.

Pe lângă aceste mari avantagii alianța României cu noi ar da o soluție și chestiunii române din Ungaria. Din prietenia de arme se va desvolta încrederea reciprocă și concordia care singurei va asigura o soluție prin concesii și bunăvoință reciprocă.

Trăim timpuri mari. În câteva clipe se face acum mai mult rău sau bine, se zămislesc sau suprimă mai multe embrioane de viață decât altă dată în decenii sau secole. O procedere corectă, spre folosul și gloria ambelor părți ar reda și cu aceste două popoare, a căror concordie ar putea fi izvorul păcii și al progresului și pârgăia puterei pentru ambele. Cearta acestor popoare ar putea fi cauza unor lupte sângeroase și a lăncezirei ambelor rase.

Guvernul din București stă în fața unei deciziuni hotărâtoare. Dacă va ține cu noi și va restabili totodată bunele raporturi cu Bulgaria: va asigura țării sale un viitor mare și glorios. Dacă ezitează sau nu ia poziție – va perde o mare ocaziune.

[*Arh. M.A.E, fond Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol.18, f. 282-284*]

33. [2]/15 august 1914, Consemnare a lui Conrad von Hötendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare, privind situația militară și viitoarele acțiuni ale armatei austro-ungare în raport de poziția României față de război.

15 august

[...] Speranțele privind intervenția imediată a Porții și a Bulgariei s-au diminuat în urma raportului ambasadorului imperial-regal la Constantinopol. Acesta comunică faptul că Turcia, Bulgaria, România și Grecia sunt hotărâte să nu se implice activ până nu vor surveni evenimente importante.

Potrivit informațiilor Ministerului de Externe imperial-regal, atașatul militar german de la București consideră drept posibilă trecerea trupelor ruse prin România (Moldova). Regele Carol dorește, ce e drept, să împiedice pătrunderea rusească, dar, după afirmațiile șefului român al Marelui Stat Major [generalul de divizie Vasile Zottu – *n.n.*], armata română nu poate fi concentrată în Nordul Moldovei înainte de începerea celei de-a 20-a zile de mobilizare.

Ministrul plenipotențiar imperial-regal de la București a comunicat că regele Carol așteaptă ca țarul să ceară din partea României o clarificare; în acest caz, el [regele] își va repeta punctul de vedere, în sensul că nu mai menține prevederile Păcii de la București și că va permite intrarea bulgarilor în Macedonia. Regele ia însă în considerare un posibil joc dublu al Bulgariei. [...]

Desprinderea Italiei și a României și, mai ales, atitudinea celor doi foști aliați nu reprezintă, în nici un caz, o certitudine absolută. Știrile în care se întrezărea speranța în ralierea celor două puteri se întretăiau cu acelea ce reflectau fie neutralitatea lor indiscutabilă, fie expresia unei ostilități fățișe.

În cazul cooperării [militare] a României, șansele [noastre] [în fața] Rusiei erau mai favorabile cu atât mai mult cu cât se crea posibilitatea asigurării flancului de răsărit al forțelor armate imperiale-regale din Galiția (armatele 2 și 3). În aceste condiții, forțele principale destinate ofensivei (armatele 1 și 4) dintre Vistula și Bug puteau fi pregătite și concentrate [în vederea luptei] în sectorul cuprins între Sieniava (pe Sâmb) și Kamionka (Bug). Ca urmare a desprinderii României, șansele s-au diminuat considerabil, astfel încât flancul de răsărit a rămas expus pericolului. Prin urmare, nutrinde temerea că și armatele 1 și 4 se vor găsi în aceeași situație, am ordonat ca desfășurarea celor două armate să se realizeze mai spre vest, în imediata apropiere a Vistulei, de unde, în interesul colaborării ulterioare cu forțele germane în afluire, nu voiam să fiu respins [...].

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 99]

34. 3/[16] august 1914, Chișinău, Informații primite de Marele Stat Major privind mișcările de trupe din Basarabia și, în special, din orașul Chișinău.*3 August 1914*

INFORMAȚIUNI

O persoană sosită din orașul Kișinău, în ziua de 1 August cor[ent] confirmă știrea că întreg Orașul Kișinău este plin de trupe. Aceste trupe, în majoritate infanterie, urmează a fi trimise, la granița Austriacă dinspre Basarabia. Din orașul Bender, de asemenea, a plecat toată armata activă care a fost înlocuită cu rezerva. Însuflețirea este mare în Kișinău. Până acum s-au înscris 4000 de voluntari, începând de la vârsta de 17 ani.

Până în prezent au plecat în fiecare zi câte cinci trenuri militare din Kișinău, luând direcția Razdelva, trenuri compuse din câte 40 de vagoane. Plecarea se face începând de la orele 3 p.m. 6, 9, 12 și 2 noaptea.

Trupele nemaîncăpând prin cazărmi, sunt încartiruite prin școli și case particulare.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, f. 55]

35. 3/[16] august 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Atitudinea Italiei*.

– Dar Italia?, mă întreba cineva care, judecând, ca d. Stere că Rusia lângă Franța înseamnă: barbarie, iar Germania lângă Ungaria și vreo Turcie oarecare: civilizație, că Austria ne-a scăpat de cucerirea prin Muscali și că acel ce începe un războiu e sigur că-l câștigă și deci, îl va câștiga („argumentele” despre datoria noastră de a merge alături cu jandarmii și temnicerii fraților noștri nu apăruseră încă). Dar Italia? Adecă: dacă Italia latină, Italia, doamna Romei, urmașa Cesarilor latini, merge cu Tripla Alianță, noi de ce-am face altfel?

M-am gândit atunci la lucruri din Veneția, unde acum câteva luni mersesem pentru a ține niște conferințe istorice. La Ateneo Veneto, înaintea unui auditoriu de intelectuali, tineri și bătrâni, arătam că Republica Sfintului Marcu avea o mare misiune istorică de îndeplinit: să stăpânească exclusiv Adriatica de pe un țărm și de pe cellalt, moștenitoarea, vechii rase ilirice, cu care așa de aproape, sîntem înrudiți și noi, că ajunsese aici după anul 1000, dar că ambiții imperiale, firești, dar fatale, au dus-o în alte ape, la Bosfor, apoi pe coastele Asiei Mici și Siriei și că locul ei în Dalmația, în Balcani l-au luat alții: acea Ungarie ale cărei tradiții medievale trăiesc și pătrund astăzi supt scutul diplomației vieneze. Și trăgeam încheierea că Italia unită, asupra căreia a venit și averea de amintiri a Veneției, are de ales între politica, nefirească, alături de Austria și contra Balcanicilor și politica, așa de logică, alături de Balcanici și contra Austriei.

Au fost de aceia cari au aplaudat ideea. Mai ales bătrînii. Doar ei au trăit în „regatul lom-bardo-venet” al împăratului și Rege, au văzut Croații și spionii, au luat parte la tăcuta luptă învierșunată contra apăsătoare și brutalei dominații străine, cînd nu se găsea în Veneția o fată care să ie pe cel mai frumos și mai cuminte ofițer imperial, cînd se părăsiau cafenelele unde se servise un „Kaiserlich” de aceștia; pentru ei avea un sens deosebit plîngerea lui Silvio Pellico în „Le mie prigionii”, din taințele tiraniei austriace, și, trecînd pe lângă mormîntul lui Manin, lipit de vechea piatră a glorioasei basilice, ei aveau un fior gîndindu-se la tribunul îndrăzneț care n'a putut duce la biruință, în 1848, steagul național italian, supt care tot sufletul venețian se adunase și purtase lupta.

A doua zi, unul din ziarele locale – acel care explică și aprobă azi „neutralitatea” Italiei cu expectative curioase – făcea rezervele sale față de ideile conferențiarului, în numele credinței față de „Triplice”: doar iachtlul lui Wilhelm al II-lea era în port și trimitea arii războinice ora-

șului, în așteptarea impunătorului oaspete! Dar, trecând peste această rezervă, eu mă țineam de spontanea manifestare ce salutase la „Afeneo Veneto” ideia anti-austriacă, ideia viitorului italian în Adriatică, „mare nostro”, pe coastele Dalmației și Albaniei, însemnate pretutindeni cu efigia Leului venețian.

Și aveam dreptate!

Italia are de apărat colonia libică, pentru care a cheltuit și a riscat atîta. Aceasta se află însă între Egiptul englez și Tunisia francez, și drumul spre dînsa trece peste linia corăbiilor acelei Anglii care vine azi să-și satisfacă împotriva Germaniei dominante și provocătoare una din urile cele mai, adînci care au despărțit vre-odată popoarele.

Dar Italia are dincolo de Mare amintiri care sînt așa de amestecate în orice sentiment politic al poporului său, încît toate calculele diplomației celei mai abstracte, mai matematice, nu sînt în stare să le îsgonească. Albania e nu numai un interes politic de astăzi al regatului, ci ea înfățișează și o datorie de demnitate peste care nu se poate trece.

Și în sfîrșit – oricît ar zîmbi miniștrii și ambasadorii – este în hotărîrea Italiei „neutre” și spectrul polițistului și spionului de pe vremuri, al Croatului cu biciul în mîină, și e și acel ideal – către Istria venețiană, către frumosul Trento, către Trieste bogată, către întinsa Dalmație, – care făcea dăunazi pe studenții Universităților italiene, să aclame viitorul supt amenințarea săbiilor armatei apărătoare a alianțelor.

Pentru acestea toate, Italia a cutezat să fie „neloială și nerecunoscătoare”. Și azi, dacă neutralitatea s-ar poticni către d Carp, aș putea întreba eu: Dar Italia?

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 10-11]

36. [4]/17 august 1914, Viena, Telegramă a Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către contele Tarnowski, reprezentatul diplomatic la Sofia, referitoare la politica dublei monarhii în Balcani.

Telegramă cifrată către contele Tarnowski la Sofia, nr. 294

Viena, 17 august 1914

Strict secret

Referitor la telegrama Ex.V. nr. 580 și 581 din 16 august:

Țin totuși foarte mult să se păstreze alineatul referitor la România din Articolul 3.

Nu ridic niciun fel de obiecție față de celelalte schimbări din textul tratatului și sunt de acord și cu formularea: „*annexion de la partie serbe où étaient appliquées les réformes de Mürzsteg*” (articol 3), în schimb sintagma „(*hellénique*)” nu trebuie să apară în tratat, deoarece această formulare care vizează explicit Grecia, ar putea lăsa impresia că noi am intenționa să provocăm un atac al Bulgariei asupra Greciei. Atîta vreme însă cît nu s-a încheiat o alianță între Bulgaria și Turcia și Bulgaria și România, un asemenea demers n-ar face decît să complice lucrurile. Din cîte se pare la ora actuală atît în guvernul român cît și în guvernul turc se manifestă intenția de a menține deocamdată liniștea în Balcani și doar Bulgariei să i se lase mîină liberă în Macedonia sârbească. Cum însă Bulgaria nu se arată în niciun fel dispusă să se folosească de această conjunctură, probabil că momentul favorabil va trece; pentru noi este foarte important să vedem Bulgaria intervenind pe teatrul de operațiuni sârbesc. Dacă în cursul evenimentelor Grecia ar ataca Bulgaria, atunci am fi dispuși ca într-o convenție specială să completăm sintagma de mai sus „anexiune etc” cu o referire explicită la Grecia.

Referitor la comunicarea cerută la un moment de Bulgaria de a preciza care dintre statele balcanice sunt aliatele noastre, ar trebui să i se dea de înțeles d-lui Radoslavov că un asemenea

demers nu se poate realiza fără consimțământul celor implicați. Atâta vreme cât Bulgaria nu va ajunge la nicio înțelegere cu acestea nu se putea obține nimic în acest sens.

Știm prea bine că rușii depun eforturi susținute pentru a desprinde Bulgaria de noi și consider că și aici rezidă motivul schimbării radicale din declarațiile premierului bulgar referitoare la o acțiune împotriva Serbiei. Trebuie să recunosc aici abilitatea dvs care nu a permis înstrăinarea sentimentelor de prietenie ale guvernului bulgar, dar consider că acest lucru trebuie făcut doar cât să anihilăm intrigile rusești și să nu dăm impresia că politica noastră externă pivotează în jurul Sofiei.

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, pachet nr 14, f. 252-254]

37. 4/[17] august 1914, Articolul lui A.D. Xenopol, *Cu nici un preț cu Austria!*, publicat în ziarul „Adevărul”.

Pușinii oameni de la noi din țară care sunt de părere că România trebuie să meargă cu Austro-Ungaria (căci de Tripla Alianță nu mai poate fi vorba, de când cu lepădarea de ea a Italiei) nu-și dau seamă de cele ce susțin.

În adevăr, ce am putea câștiga din o acțiune militară alături de ungarii, căci de interesul lor e vorba în acest război. Mai întâi că ungarii, în cazul când ar fi victorioși, se vor sili să ne dea cât se poate de puțin, nefiind în interesul lor să întărească statul român. Dar presupunând că am câștiga ceva, aceasta nu ar putea fi decât Basarabia de la ruși, sau districtele cele 3, sau o parte mai mare. Acest câștig ar constitui pentru noi o veșnică amenințare din partea Rusiei, adică din partea unui stat ce se întemeiază pe 90 000 000 de ruși, masă compactă care prin nici o victorie nu poate fi desființată. Știm ce greutate ne-a pregătit anexarea Cadrilaterului, și acest adaos de teritoriu a fost obținut de la un stat mic de care nu ne putem teme. A lua însă prin război o bucată din țară de la ruși, este a ne primejdui pentru totdeauna existența.

Ce putem însă pierde sprijinind Austro-Ungaria cu armata noastră? Mai întâi ne expunem la un atac din partea rușilor în contra cărora nu vom fi apărați de nimeni. Atacul va fi îndreptat întâi contra Dobrogei și a orașului Constanța; apoi contra Moldovei care este părăsită chiar de statul nostru în voia întâmplării, deoarece fortificațiile țării încep abia la Nămolosa pentru a se concentra mai puternic în jurul Bucureștilor. Dobrogea ar putea fi dată de ruși bulgarilor, care nu ar mai ieși din ea, tot atât de puțin pe cât și Rușii ar mai părăsi Moldova; iar la încheierea păcii, în caz de izbândă, ungarii, desigur că ar stăruii să obțină alte câștiguri, iar nu restituirea acestor regiuni României, pe care au interesul cel mai mare să o vadă slăbită, dacă nu chiar dispărută de pe fața pământului.

Cum ar putea însă Austro-Ungaria să apere Dobrogea și Constanța? Ar putea să-și trimită flota sa din Adriatică pentru a combate pe acea rusească, care acuma chiar evoluează în chip însemnător în fața portului nostru de mare? Dar cum ar apăra Austro-Ungaria, Moldova? Ne putem oare închipui ca ea să distragă atâtea trupe spre a le înșira pe linia Prutului? Ne-ar lăsa să ne apărăm singuri, bineînțeles numai pe uscat, căci pe mare am fi zdrobiți chiar de la început. Apărarea noastră ar conveni de minune ungarilor, deoarece ar distrage din armata rusească forțe însemnate care să caute a ne răpune. Am face o diversiune minunată în folosul statului în care ei dictează și dominează și poate le-am asigura izbânda. Că am ieși istoviți în puteri, prin lupta cu un uriaș, le-ar conveni de minune, și cât despre împărțirea la câștigul eventual, am arătat ce valoare poate avea pentru noi.

Dacă ungarii nu au interes de a ne întări pe noi, nici noi nu avem pe acela de a-i consolida pe dânsii, căci semeția lor, visurile lor de stat mare îi precumpănită și de tendința legată ne-

părat de această vânare a măreției, adică aceea de a desnaționaliza pe popoarele din statul lor, și în primul loc pe Români, vor căpăta puteri și avânturi noi. Ajutând pe unguri în lupta lor cu rușii, am săpa noi înșiși mormântul întregului nostru neam.

Nu susținem că trebuie să mergem acum chiar de la început cu rușii. Să urmăm exemplul mării noastre surori, Italia, care și ea așteaptă evenimentele. Dar noi nu suntem puși în nevoia de a ne da de partea Rusiei și a Franței. Rușii și cu francezii nu ne cer cooperarea, ci numai neutralitatea, pe când Austria pretinde să mergem alături cu ea.

Care poziție este de preferat? Trebuie să fie cineva scurtat de minte pentru a nu vedea. Rușii ne roagă să stăm deoparte, să nu ne amestecăm; iar Austro-Ungaria cere să ne compromitem existența; căci dacă vom lua parte contra Rusiei și aceasta va ieși învingătoare, vom fi înghițiți și cu drept cuvânt, de masele slave și vom dispărea pentru totdeauna.

De aceea noi credem că trebuie să rămânem neutri și dacă va fi mai târziu de nevoie să părăsim această țintă, să așteptăm să vedem ce face Italia.

[„Adevărul”, 4 august 1914]

38. [5]/18 august 1914, București, Telegrama ministrului francez Camille Blondel către Gaston Doumergue¹⁷⁶, ministrul Afacerilor Externe, referitor la acțiunile reprezentanților Puterilor Centrale pentru influențarea clasei politice și opiniei publice; se solicită mijloace pentru combaterea acestei propagande.

Domnul Blondel, ministrul Republicii Franceze la București, pentru Excelența Sa,
domnul Doumergue, ministrul afacerilor externe, la Paris
Legăția Franței, București, 18 august 1914

După cum v-am făcut cunoscut în telegramele mele, după începutul ostilităților, reprezentanții Germaniei și Austro-Ungariei și-au înmulțit eforturile lor de a crea în România un curent favorabil cauzei lor.

Domnul de Waldthausen și contele Czernin dispun în acest scop, lipsindu-le influența personală, de sume de bani importante; ei s-au preocupat în mod special de presă și au reușit să-și asigure concursul sau bunăvoința mai multor publicații din București. Datorită generozității lor, ziarele cărora le-au câștigat direcția își deschid de bună voie coloanele tuturor știrilor venite din Germania sau Austria, și le închid celor care ar putea fi dezagreabile comanditarilor lor. Astfel, în aceste ziare nu apar decât relatări despre victoriile germane sau austriece, despre înfrângerile franceze, despre demoralizarea sau revoltele din armatele rusești etc etc.

Approape în fiecare zi am remarcat articole destinate să demonstreze românilor că interesul lor este să meargă alături de Austria, că România riscă unul dintre cele mai mari pericole dacă ar refuza să asculte sfaturile de la Berlin sau de la Viena, și că ea ar putea suporta cele mai grave consecințe ale abținerii sale, atunci când Germania victorioasă va regla conturile. Pentru a lupta contra acestei active propagande, eu nu am decât relațiile personale pe care mi le-am creat, iar mijloacele mele de persuasiune constau doar în conversațiile frecvente și în comunicatele pe care reușesc să le introduc în ziarele fidele cauzei noastre și prieteniei franceze.

Până acum, constat cu plăcere că adversarii noștri au câștigat puțin teren și că sentimentul public nu s-a lăsat câștigat de manevrele colegilor mei germani și ai auxiliarelor lor; dar împrejurările ar putea să ne fie mai puțin favorabile; noi am putea suferi unele eșecuri, iar campania

¹⁷⁶ *Gaston Doumergue* (1863-1937), om politic francez, președinte al Franței în perioada 1924-1931. Între 9 decembrie 1913 și 8 iunie 1914 a fost prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine. După izbucnirea războiului, a fost pentru scurt timp, ministru al Afacerilor Externe.

anti-franceză și anti-rusă ar prospera, poate cu mai multe șanse de succes; lupta va deveni mai dură, și în acel moment, voi avea nevoie să recurg la aceleași arme pe care le folosesc inamicii noștri.

Mi le puteți pune la dispoziție?

Nu voi căuta, așa cum face ministrul Austriei, să fondez un ziar distribuit gratis de către consulatul general al Austro-Ungariei, mă voi limita să-i încurajez pe cei care au manifestat simpatia lor și și-au impus sacrificii pentru a dezminți știrile răspândite de agențiile germane, și mă voi sili să calmez înflăcărea filo-germană a celor pe care îi cred capabili să-și revizuiască convingerile.

Colegul meu rus se preocupă de această chestiune care ar putea deveni importantă, dar el își dă seama că mai ales simpatiile pentru Franța ghidează sentimentele românilor, și că eu pot acționa mai cu folos decât el în presa locală. El a semnalat această situație guvernului său transmițând avizul pe care l-am făcut cu ocazia centralizării acțiunii Triplei Antante în ziarele românești. Aș fi recunoscător Excelenței Voastre dacă veți examina posibilitatea de a-mi deschide un credit destinat să-mi permită să acționez în mod eficace asupra acelor organe pentru care este important să ne asigurăm bunăvoința lor.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 87, f. 27-29]

39. [5]/18 august 1914, Sofia, Telegrama contelui Tarnowski, ministrul dublei monarhiei în capitala bulgară, către Ministerul de Externe al Austro-Ungariei în care informează despre acțiunile sale pentru a convinge Bulgaria să intre în război.

Telegrama nr. 597

Contele Tarnowski, *Sofia, 18 august 1914*

Primit telegrama Ex.V. nr. 294 de azi și voi vorbi imediat cu președintele Consiliului de Miniștri în sensul cerut în vederea încheierii tratatului.

Am pregătit deja terenul din proprie inițiativă în sensul dorit de Ex.V. și eu am fost cel care am recomandat repunerea în tratat a pasajului referitor la România, iar în privința referirii la Grecia mi-am exprimat imediat temerile și am spus că așa ceva nu ar putea fi formulat decât într-o convenție specială.

În ceea ce privește ideea conținută în ultima frază a telegramei, aș vrea să precizez că mi-am potrivit afirmațiile în sensul instrucțiunilor Ex.V., conform cărora eu, față de guvernul bulgar, pe lângă sublinierea faptului că noi vom învinge Serbia și fără ajutorul Bulgariei, trebuie să-l conving de necesitatea unei intervenții în cât mai scurt timp împotriva Serbiei, să-i arăt importanța unei asemenea acțiuni punându-i în vedere rolul deosebit pe care îl va juca atunci Bulgaria și să evidențiez faptul că această acțiune (așa cum se spune de pildă în telegrama Ex.V. nr. 261 din 12 august) „poate contribui în mod decisiv la înfrângerea Antantei pe care Bulgaria trebuie să și-o dorească.”

Chiar dacă aș fi folosit un alt limbaj, ministrul plenipotențiar german de aici vorbește de fiecare dată în acest sens, iar Talaat bey n-a făcut altceva decât să le arate bulgarilor cât de mult depind lucrurile de atitudinea lor și așa crede el că a impresionat guvernul bulgar în sensul dorit.

Dacă nu aș fi primit nicio instrucțiune și aș fi fost lăsat să mă orientez după flerul meu n-aș fi considerat că pot să folosesc alt limbaj decât cel în sensul indicațiilor primite de la cel mai înalt nivel, deoarece sunt de părere că trebuie să pornim de la premisa sincerității Bulgariei care își dorește victoria noastră și că trebuie să ne exprimăm în consecință, cu atât mai mult cu

cât guvernul bulgar are o viziune de ansamblu asupra situației și înțelege prea bine că de atitudinea sa depinde aceea a României și a Turciei și că din acest motiv Bulgaria ar putea exercita o influență asupra deznodământului războiului mondial. Dacă guvernul bulgar ar fi principal nesincer atunci niciun fel de limbaj nu ar putea să schimbe ceva.

Miniștrii bulgari afirmă tot felul de idei, dar eu cred că la ei, abstracție făcând de ceea ce le impune regele lor, este vorba doar de frică. Categorie, guvernul bulgar nu-și dorește victoria Rusiei, ci a noastră și dacă până acum nu a acționat în consecință și a ezitat, aceasta doar de teama pericolelor la care s-ar expune printr-o intervenție activă, asta este convingerea lor. Din acest motiv se pune problema ca înainte de toate să le risipim această teamă în ceea ce privește Turcia și România, și dacă se reușește acest lucru atunci manevrele rusești ar fi sigur anihilate. Dacă misiunea lui Talaat nu ar obține succesul scontat, atunci s-ar lăsa în continuare spațiu de manevră intrigilor rusești, fără ca eu să mai pot schimba ceva.

[A.N.I.C., fond *Microfilme Austria*, rola 7, pachet XIV-8, f. 1-2]

40. 5/[18 august] 1914, București, Interviu cu Take Ionescu asupra conduitei României reprodus în ziarul „Viitorul”.

Interview cu d. Take Ionescu asupra atitudinii României

Reproducem cu titlul de document politic, după un ziar de dimineață, declarațiile d-lui Take Ionescu.

– Se răspândesc, d-le Take Ionescu, tot felul de zvonuri, despre apropiata schimbare a atitudinii României, adică despre o părăsire a neutralității. Ați putea să ne spuneți ce credeți în această privință?

– În vremuri obișnuite ți-aș răspunde că acțiunea României fiind în mâna guvernului și partidul conservator-democrat fiind în opoziție, eu nu pot să-ți vorbesc decât despre părerea noastră, iar nu despre acțiunea României. Și aș adăuga că părerea noastră e limpede: neutralitate leală și definitivă. Dacă însă guvernul a crezut, că împrejurările sunt prea mari, ca un guvern sau un partid să hotărască singur și ne-a făcut onoarea să ne întrebe și pe noi acum 13 zile, mă simt în drept să spun, că hotărârea luată în comun de neintrare în acțiune este un lucru prea serios și prea cugetat, ca să poată fi pusă la îndoială în fiecare ceas. Cinstit vă spun că nu cunosc absolut nimic care să fie de natură a schimba hotărârea țării pentru neutralitate. Dimpotrivă, afirm că niciodată ca acum nu a fost un mai mare acord între toate conștiințele românești din toate unghiurile regatului și din toate clasele sociale. Partizan sincer al suveranității naționale, văd în această unanimitate sufletească siguranța temeiniciei politicii adoptate.

– Dar este posibil să păstrăm neutralitatea?

– Da. Îți afirm cu cea mai mare siguranță, că nu vom fi atacați de nici unul din cele două mari imperii vecine, care se războiesc. Amîndouă știu că nu putem permite violarea teritoriului nostru și nici unul dintre ele nu va vrea să adauge la numărul vrăjmașilor săi o jumătate de milion de soldați.

– Se mai zice, că atitudinea României s-ar putea schimba dacă vreo victorie însemnată ar favoriza pe una sau pe alta dintre cele două grupări.

– România nu merită dezonoarea de a fi bănuită, că stă la pândă spre a vedea cine este mai slab și a-i sări în spinare. Dar, în afară de punctul de vedere moral, acei care ar face o asemenea politică ar risca să se înșele amar. Războiul actual va fi lung, greu și cu numeroase peripecții. El se dă între armate imense pe diferite câmpuri de bătaie, pe apă și pe uscat. Soarta lui nu poate atârna de o bătălie sau două. Cine s-ar crede foarte dibaci, ar putea să rămână îngelat.

– Dar cunoașteți părerea celorlalte partide?

– Văd că guvernul, prin organul ministrului de finanțe, a dat comerțului țării cele mai liniștitoare asigurări. Nimeni nu are dreptul să se îndoiască de oameni ca d. I. Brătianu și colegii săi. Iar cu conservatorii, cu care am avut ocazia să mă întâlnesc zilele acestea, în frunte cu d. I. Lahovary, a cărui autoritate și sinceritate este de toată lumea cunoscută, m-am găsit într-o complexă armonie de idei.

– Unii vorbesc de luptă între barbarie și civilizație sau între germanism și slavism și zic că nimeni nu poate rămâne în afară de o asemenea luptă. Ce credeți dv?

– Speram că în chestii așa de serioase nu va fi vreme și pentru fleacuri. Cum se poate vorbi de luptă între barbarie și civilizație, când de o parte stă Germania și de alta Franța și Anglia? Cum se poate vorbi de slavism și germanism sau chiar maghiaro-germanism, când în Austria și Germania sunt 30 de milioane de slavi, despre care aud că se luptă cu entuziasm pentru patriile lor și când în câmpul celălalt stau englezii și flamanzii din Belgia, teutoni și unii și alții? Dar dacă ne-am scobori la secolul al IV-lea și am concepe războaiele ca exterminări de rasă, atunci de ce să uităm latinismul din care facem parte și noi? Încă o dată, crede-mă, nu este bine ca în lucrurile serioase să se amestece și glumele de prost gust. Când se băteau anul trecut sărbii cu bulgarii tot luptă de rasă era?

– Dar nu întrevedeți apropiate eventualități de natură să schimbe voința țării?

– Am auzit desigur și eu ca și d-ta de tot felul de eventualități. Nu este nici una de natură să schimbe voința țării. Această voință este fructul unei adânci și chibzuite examinări a intereselor regatului român, singurele pentru care se pot vărsa sângele și punga României.

[„Viitorul”, marți 5 august 1914]

41. [19 iulie]/1 august-[5]/18 august 1914, Extras din jurnalul lui Conrad von Hötzendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare, privind evenimentele militare de pe teatrele de operații și conduita României.

3 august

[...] Poziția României a rămas până în prezent neclarificată. Aceasta a respins propunerile Rusiei. Ministrul plenipotențiar și atașatul nostru [militar] au raportat că Brătianu garantează respectarea neutralității stricte având în vedere chiar eventualitatea participării la războiul împotriva Rusiei cu două corpuri de armată. În cazul violării de către Rusia a neutralității se preconizează [afirma Brătianu] declararea imediată a războiului împotriva acesteia. [...]

4 august

[...] Profundele temeri legate atât de o eventuală invazie românească în Transilvania – unde se află întinse averi ale înaltei aristocrații ungare –, cât și de pericolul izbucnirii unor revolte l-au determinat pe contele Tisza să transmită telegrafic arhiducelui și mie personal rugămintea de a fi aduse în Transilvania – după evacuarea Corpului 12 [armată] – formațiuni de rezervă din cadrul armatei teritoriale. Totodată, el a solicitat să i se aducă la cunoștință țaria și repartizarea acestora. Deși au fost luate în considerare cele solicitate, formațiunile respective au fost trimise, în final, tot pe teatrul acțiunilor de luptă împotriva Rusiei. În Transilvania nu au izbucnit, însă, revolte, iar declarația de război a României s-a produs abia în august 1916, deci doi ani mai târziu. [...]

8 august

[...] încă nu a fost clarificată poziția României lucru atât de important pentru desfășurarea trupelor și operațiilor împotriva Rusiei. Întrebarea șefului Marelui Stat Major român, dacă am

fi de acord trupelor române – literal, „flancul stâng la Botoșani și cel drept la Iași”, întrebare la care răspunsese afirmativ, mai lăsa loc unor vagi speranțe privind următoarea cooperare a României. Am transmis (prin K.Nr. 6872 din 8 august) atașatului militar de la București ordinul de a-i comunica regelui Carol că România nu trebuie să nutrească temeri privind amenințare de răsărit, deoarece corpurile 7 și 8 ruse [de la] (Simferopol și Odessa) au fost deja dislocate la frontiera austro-ungară. Prin urmare, angajarea unor forțe române puternice în acțiuni de cooperare pe linia Botoșani – Iași nu prezintă absolut nici un pericol fiind, în schimb, decisivă pentru succes.[...] Atașatul a comunicat, la 8 august, că [România], până în prezent, nu a ordonat încă mobilizarea, dar a pregătirile necesare în vederea reducerii acesteia până la 4-5 zile.

Mai puțin îmbucurătoare a fost comunicarea atașatului militar imperial-regal de la București privind faptul că aici au avut loc demonstrații în favoarea aderării la Antanta. [...]

18 august

[...] România. Consulul imperial-regal de la Craiova a comunicat Ministerului de Externe că, în prezența sa, generalul Averescu a menționat faptul că ne înarmăm împotriva României.

La întrebarea în acest sens a Ministerului de Externe, am răspuns că toate știrile referitoare la înarmările noastre împotriva României sunt născocite.

Generalul Averescu a afirmat, de asemenea, că România nu va întreprinde nici un fel de măsuri împotriva noastră, ci, mai mult, nu va permite trecerea trupelor ruse pe teritoriul său. [...]

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 100-102]

42. 6/[19] august 1914, București, Informații primite de Marele Stat Major de la un agent special referitoare la situația din Basarabia la începutul războiului.

COPIE DE PE NOTA AGENTULUI TRIMIS ÎN RUSIA
DE LA 30 IULIE-5 AUGUST 914

6 August 1914

În urma ordinului primit dela D-voastră, m-am transportat în Rusia și pe tot parcursul dela Ungheni până la Kișinău, drumurile, podurile, gările și Calea ferată nu erau păzite. O singură excepție numai podul de peste Prut, care era păzit de 2 sentinele. Militari de asemeni n-am întâlnit. Ceiace mi-a atras atenția mai mult sunt imensele magazii de grâne de prin gări cari aproape toate sunt goale, iar puținul ce a mai rămas în ele se încarcă spre a fi transportat pe locul operațiunilor militare.

Pe tot acest parcurs am mai observat mase mari de rezerviști cari iau cu asalt trenurile de prin stații. Ei păreau a fi lipsiți de entusiasm, unii serioși, alții triști plecau lăsând plângând pe cei ce rămâneau.

Trupele trimise la Kișinău din gubernia Moscovei și a Kazanului, au plecat, iar un rest de ofițeri din Reg. II Artilerie Cavalerie și Infanterie m-au acompaniat până la Razdelnia deunde apoi eu au luat direcția Kiev – Varșovia și Noua Suliță.

În Kișinău am observat foarte mulți ofițeri de marină și soldați marinari, cari după explicațiile date de colonelul de artilerie din Kiev, Constantin Penvoski, vor fi repartizați la corpuri-teritoriale, după specialități. Coloana trupelor începe chiar din Kișinău și continuă mărindu-se până ajunge maximum la Razdelnia.

În Bender [Tighina] era multă animație și multe trenuri de militari. Toată garnizoana fortăreței a rămas pe loc gata de războiu. Aci supravegherea este mai severă atât din partea autorităților militare, cât și a celor civile.

Trupele sunt cantonate pe câmpul din spre Nordul cetății Rechiziția se continuă și am întâlnit multe convoae cari civuacau pe câmpii.

Din Bender s-au urcat mulți ofițeri din Reg. 56 infanterie, care regiment aștepta deja în trenul format din gara Razdelnia spre a merge la Kiev.

În *Tiraspol* am observat cea mai mare animație și aglomerație de trupe, cari aveau lagărul pe câmpia de lângă gară, la 800 metri de linia drumului de fier. Aci am putut nota Reg. 258 Infanterie. Regimentele de artilerie și cavalerie n-aveau numărul de epoleți. Câmpul pe lângă armată mai conținea tunuri, chesoare, care de subsistență, munițiuni și trăsuri sanitare, iar mai spre est un număr considerabil de cai rechiziționați și militari în continuarea operațiunilor de rechiziționare. Gara Tiraspol este ocupată militărește.

La a doua stație după Tiraspol spre Razdelnia la vreun kilometru de drumul de fier am remarcat numeroși marinari cari lucrau la săpături de pământ.

La *Razdelnia*, asemeni am observat un foarte mare număr de soldați și ofițeri. Un tren de 45 vagoane aștepta în gară având în ele gata de plecare Reg. 56 de infanterie care a plecat în direcția Kievului, după cum am arătat mai sus. În urma acestuia a plecat Regimentul 11 de artilerie, iar după el a sosit un tren special cu trei vagoane poștă care a lăsat în gară mai multe case cu bani.

Trenurile de rezerviști conțineau foarte mulți tineri și chiar copii de 16-17 ani și aci soldații, ofițerii erau lipsiți de entusiasm, unii triști, alții chiar plângeau. Prin unele vagoane am observat ofițeri cari încurajau pe soldați să cânte, să joace.

Opinia publică precum și soldații au început să se îndoiască de știrile mereu optimiste pe cari ziarele le publică în ediții speciale sub formă de telegrame. Pretutindenii s-a oprit vânzarea băuturilor spirtoase și chiar a berei. Francezii cari soseau din Polonia, ne-au spus că numai la Varșovia s-a vărsat pe stradă alcool de 5 milioane lei, iar când poliția a văzut că oamenii luau cu pumnul din șanțuri și beau alcoolul vărsat, i-a dat foc.

La *Odessa*, de asemeni foarte puțină animație printre rândurile soldaților și marinarilor. Din garnizoana locală mare parte din trupe au fost trimise și au fost înlocuite cu trupe din Samara. Câteva vedete (șalupe) fac împreună cu o canonieră poliția portului și a coastei până seara. Noaptea se observă câteva proectoare din direcția Sevastopolului care sondează prin întuneric intrarea portului și împrejurările coastelor.

Împrejurările Odesei din apropiere de Lützdorff până la Movila Crimeei sunt întărite cu tunuri și tot cam pe aceeași lungime marea este minată.

Aci spiritele sunt liniștite. Femeilor celor mobilizați li se distribuie bonuri pentru alimente. Orașul și portul sunt în stare normală. Gările, drumurile de fier și portul nu sunt până în prezent ocupate militărește.

Privitor la sentimentele ce rușii nutresc față de noi am aflat următoarele:

Ei sunt convinși că atât guvernul român, cât și poporul sunt de partea rușilor, dar că Regele Carol, ar fi primit o telegramă dela Kaiser prin care-i recomandă „să nu uite nici odată că este un Hohenzollern, și că trebuie să lucreze în consecință”.

Asemeni ei mai au cunoscință că dela noi din țară se expediază în Austria, vagoane cu cereale, fapt care-i indispune mult.

43. 6/19 august 1914, Sankt Petersburg, Telegramă a însărcinatlui de afaceri român în capitala rusă, N. Germani¹⁷⁷, adresată ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, prin care îl informează despre transmiterea unor știri apărute în ziarul „Ruskoe Slovo”.

LEGAȚIUNEA REGALĂ A ROMÂNIEI

St. Petersburg, 6/19 august 1914

No. 935

Anexe: 1

Excelenței Sale,

Domnului Em. Porumbaru,

Ministru al Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Am onoarea a înainta Excelenței Voastre, aci alăturat în original precum și în traducerea Română mai multe extrase din ziarul „Ruskoe Slovo”¹⁷⁸ din 3 august 1914, privitoare la România.

D. Germani

Telegrame din „Ruskoe Slovo”, 3 august

Telegramă București. Prințul Carol întorcându-se prin Germania în țară, a fost aproape împușcat de o patrulă germană care îl luase drept spion.

Telegramă București. Întorcându-se din Germania Prințul Carol a fost obiectul unor vii manifestații din partea populației în Austria. Autoritățile văzând în aceste manifestații un act ostil împotriva guvernului austriac le-au interzis.

Telegramă București. Numai azi a sosit Dl. Diamandi din Petersburg pe un vapor. Se zvoneste că Ministrul a adus la cunoștința guvernului său că guvernul rus este pe deplin convins că stăruințele diplomaților austriaci și germani de a atrage România în război, vor rămâne fără succes.

[Arh. M.A.E., Fond 71-1914, E-1, Petersburg 1914-1924, vol. 50, p. 56-57]

44. [6]/19 august 1914, Viena, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungaria către trimișii diplomatiți de la Sofia, Berlin și Constantinopol, referitoare la perspectivele încheierii unei alianțe cu Bulgaria. Conține referiri la conduita României care nu va ataca peste Dunăre în cazul intrării Bulgariei în război împotriva Serbiei.

Telegramă cifrată

1. către contele Tarnowski la Sofia, Nr. 301,

2. către contele Szögyeny la Berlin, Nr. 429.

3. către markgraful Pallavicini la Constantinopol, Nr. 343.

Viena, 19 august 1914, ora 11 Uhr p.m.

1. Strict secret.

Referitor la telegrama Ex. V. Nr. 598 din 18 august.

¹⁷⁷ Nicolae Germani (1879-?) Diplomat cu studii în București și Viena. A intrat în diplomație în 1904 și a fost secretar de legație la Viena (1906-1911), Atena (1911-1914), Petersburg din 1914. După război a fost director politic în Ministerul de Externe și a avut și o carieră politică fiind deputat în perioada 1929-1931.

¹⁷⁸ „Ruskoe Slovo” („Cuvântul rus”).

Așa cum bine știe dl Radoslavov, am primit cele mai ferme asigurări atât de la M.S. Regele Carol I cât și de la guvernul român că România va lăsa mână liberă Bulgariei împotriva Serbiei și nu o va ataca. În proiectul nostru de tratat la cererea guvernului bulgar am dat o formulare Articolului 2, alineatul 1 care oferă Bulgariei garanțiile dorite și împotriva României. Noi sperăm că având în vedere asigurările date de noi guvernul bulgar se va hotărî acum să semneze tratatul.

Față de Talaat Bey Ex.V. ar putea preciza că *noi suntem în stare să oferim Bulgariei cele mai ferme asigurări că nu va fi atacată de către România* [subliniere în textul original – n.n.]. Adoptarea unei astfel de garanții în tratatul bilateral bulgaro-turc pare totuși, formal vorbind, irealizabilă.

Am telegrafiat în același sens la Berlin, dar aș vrea să precizez că Ex.V. sunteți împunător să vă adaptați discursul în orice aspect conținut în instrucțiunile colegului dvs german care ar putea să ducă la o clarificare a situației.

Contele Tarnowski mi-a telegrafiat la 18 august:

„Tocmai m-a vizitat ministrul plenipotențiar german și a spus că Talaat Bey i-a comunicat că guvernul bulgar vrea să aibă certitudinea că Bulgaria dacă va trece la acțiune împotriva Serbiei, nu are a se teme de nimic din partea României.

Talaat ar dori ca în tratatul turco-bulgar să se înscrie precizarea că Germania și Austro-Ungaria își asumă garanția în acest sens, anume că România nu va ataca Bulgaria dacă aceasta din urmă va porni împotriva Serbiei și că în caz de atac al românilor asupra Bulgariei, pentru Imperiile Centrale apare imediat obligația de a trece la operațiuni militare împotriva României. Talaat l-a întrebat pe ministrul plenipotențiar german dacă guvernele de la Viena și Berlin sunt de acord cu introducerea în tratatul turco-bulgar a acestei clauze propusă de guvernul bulgar.”

Am răspuns contelui Tarnowski:

„(Inserarea telegramei de la punctul 1 de la „Așa cum...” până la ...clarificarea situației”)
ad 2. De discutat imediat cele de mai sus la Ministerul de Externe.
ad 3. Cele de mai sus sunt pentru informarea personală a Ex.V.

[A.N.I.C., Microfilme Austria, rola 7, pachet XIV-9, f. 1-3]

45. 6/[19 august] 1914, Sinaia, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la întrevederile cu prințesa Maria și Ion I.C. Brătianu.

Sinaia. Mă cheamă Prințesa „Ce pot povățui pe Prinț să facă în momentul de față, pentru ca să devie popular în armată” (!) Am să mă gândesc. Indic că Prințul are un mic avantaj: „Se crede despre el că este mai puțin partizan al Austriei ca Regele în acest moment”.

– „În definitiv, eu îl cred mai germanic ca Regele!”

– „Aceasta nu se știe”, răspund eu.

Toată lumea mă tratează foarte amical. Prințul care s-a întors acum din București. Principii Nicolae și Carol, care vin rând pe rând, măresc un cerc foarte intim. S-a făcut 7.1/4 (de la 5.1/2), când mi se dă voie să mă retrag.

– *Czernin* se plânge de tonul „Independenței” și de atitudinea guvernului. „Dacă d-l Brătianu e contra noastră, să o spue și să se știe!”

– La 7½ vine *Brătianu* de la Predeal să mă vadă. Ne întâlnim în apartament al lui Antonescu: Diamandy nu a adus nimic scris: «tot ce ți-am spus săptămâna trecută (și nu-mi spusese nimic!):

alianță, iar ca preț Transilvania și Bucovina». „Ce garanție?” întreb eu, pentru a controla cuvintele rostite de Blondel la București. „Garanția Franței și a Angliei, dar aceasta o spune numai Poklevski”. (N-a dat voie lui Diamandy să apară în Sinaia afară de vizita făcută lui Poklevski, nici Regele nu l-a văzut.)

Am răspuns: „Dă-mi voie să iau notă și cer ca semn ele amicitie, dat fiind atitudinea noastră de neutri, a nu se da un răspuns în momentul acesta”.

Lucrează pentru a schimba starea de spirite în armată. Nu poate să spuie nimic celorlalți miniștri. Cu Costinescu a avut totdeauna frecături pentru cesiunile externe. Acest spirit de revoltă și acțiune urmărită în contra Regelui, l-au făcut să declare deunăzi că nu poate merge mai departe de ceea ce propusese. Trăsnetul pe care îl speră din partea Germaniei, întârziează să vie. Știrile din Franța sunt tendențioase și telegramele lui Lahovary s-ar zice că sunt redactate de Doumergue. Vizita lui Talaat îl plictisește mult; de asemenea și Zaimis, Grecul care vine. Se va căuta o înțelegere de neutralitate; dar poți să stai de vorbă cu Turcii? Cine poate obliga pe guvernul turc? Bulgarii, nu sunt siguri nici într-un sens nici în celalt. La propozițiile bulgărești s-a răspuns numai să declare ei că consideră ca o mișcare amicală din partea României, dacă aceasta se desinteresează de ceea ce vor să facă în Macedonia.

Vizita lui Nenițescu: Ar trebui să iau afacerea în mână, să mobilizez și să tranșez la vreme afacerea în folosul Germaniei.

La Palat, declarațiile lui Take au fost considerate ca un act de lipsă de curagiu.

[Alexandru Marghiloman, Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 244-245]

46. 7/[20] august 1914, Brașov, Informații primite de Marele Stat Major privind dizlocarea trupelor austro-ungare în regiunea Brașovului în ziua de 3 august.

INFORMAȚIUNI

7 August 1914

Situația trupelor aflate în Brașov, în ziua de 3 August:

Un batalion de infanterie se află în Brașov, gata de plecare.

Trei batalioane au plecat. Ultimul – al treilea – a fost reîntors din drum, dela gara Copșa Mică. A luat direcțiunea Pasul Ghimeș, e probabil însă că a fost îndreptat spre Bucovina la Vatra Dornei.

Două batalioane infanterie ungurească (honvezi) se află la Brașov.

Două în secuime (Székely-Udvarhely, românește Odorhei).

Regimentul de cavalerie se află răspândit în patru sate din apropierea Brașovului.

O baterie de artilerie a plecat, trei sunt încă în Brașov.

Tot în Brașov, se mai află și gloatele regimentului de infanterie, a honvezimei, a cavaleriei, a artileriei, rezervele, precum și 800 recruți. În total numărul armatei și al rezervelor gloatelor, și recruților din Brașov, sunt evaluate la 14 mii oameni.

Nici în munții pasului Predeal, nici în aceia ai Branului nu este armată, în afară de jandarmerie, care este complectată cu soldați.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, p. 210]

47. 7/[20] august 1914, Sankt Petersburg, Traducerea unui articol din ziarul rus „Ruskoe Slovo”, primită de Marele Stat Major, referitoare la declarațiile ministrului Constantin Diamandy la Odessa.

INFORMAȚIUNI

7 August 1914

Ziarul „Ruscoe Slovo” din 1 August cor. publică următoarele sub titlul:

Rolul României. Misiunea lui Diamandy

Odessa. 31/7 În drumul său spre București trecând prin Odessa, ministrului plenipotențiar român i s-a făcut o primire strălucită. În gară a fost întâmpinat de reprezentanții superiori ai administrației și a comunei. După ce a fost salutat a fost condus la unul din cele mai bune vapoare ale „societății de navigație ruse pe Dunăre” pus în mod special la dispoziția sa.

În convorbirea avută cu corespondentul nostru, ministrul român a declarat că merge la București cu o misiune specială.

– Chestiunea care privește misiunea mea va fi definitiv hotărâtă la București. Mai departe a spus Diamandi că el este un convins ruso-fil.

În privința întrebării despre impresiunea ce i-a făcut mobilizarea rusească, ministrul român a declarat:

– Am observat nu numai la Petersburg, dar și la Moscova și Kiev. Pretutindeni am văzut un entusiasm extraordinar. Am avut fericirea să particip la defilarea pe care a comandat-o Augustul generalisim al armatei ruse Marele Duce Nicolae Nicolaevici¹⁷⁹. Tabloul acesta mi-a produs o impresie foarte frumoasă.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, p. 258]

48. 7 august/[20august] 1914 București, Traducerea articolului *Neutralitatea Bulgariei*, apărut în ziarul bulgar „Utro”, parvenită Marelui Stat Major în care este menționată și conduita României.

INFORMAȚIUNI

7 August 1914

Ziarul „Utro” publică articolul intitulat „**Neutralitatea Bulgariei**” cu următorul conținut:

Neutralitatea noastră dorită de toate statele în războiu și de cele neutre, se comentează în presa sârbă și greacă ca un act de neputință. De sigur că statele balcanice, în aceste momente critice, n-au putut să lase la o parte preocupările lor meschine și psihologia lor bolnavă.

Ei bine!... Bulgaria e astăzi neutră, pentru că aceasta atitudine o găsește ca cea mai conformă cu interesele bulgărești. Numai această considerație și nu frica de greci și români ne ține neutri.

¹⁷⁹ Marele Duce Nicolae Nicolaevici (1856-1929), nepot al țarului Nicolae I și văr primar cu țarul Nicolae al II-lea a urmat o carieră militară. La începutul războiului mondial, Nicolae al II-lea l-a numit comandant suprem al armatei ruse, dar el nu a dovedit calități strategice și de comandament dezvoltate, ceea ce a reprezentat una dintre cauzele marilor înfrângeri suferite de trupele ruse de la Tannenberg. Ca urmare a fost schimbat din funcție și numit comandant suprem și vice rege în Caucaz. În preajma revoluției din februarie/martie 1917, a fost numit, din nou, comandant suprem al armatei ruse, dar noul guvern condus de prințul Lvov, a anulat numirea. S-a implicat puțin în războiul civil din Rusia și în cele din urmă, după o scurtă ședere în Italia, s-a stabilit la Paris, murind din cauze naturale.

Neutralitatea noastră are un scop. Acest scop trebuie să-l înțeleagă amabilii noștri vecini, și nu e momentul acum pentru solemnități și pentru sărbătoriri a tratatului din București.

De când românii, sârbii și grecii doresc neutralitatea noastră și își exprimă dorința pentru consolidarea unei prietenii sincere între noi, trebuie să știe că în Bulgaria nu se face politică de aventură. Azi, la noi, nu există decât realități. În promisiuni nu crede nimeni. Ceiace trebuie să se dea trebuie ca vecinii noștri să o dea fără tergiversări și gând ascuns.

Vecinii noștri au știut demult că blocul Balcanic fără de noi nu valorează nimic. Au înțeles că cheia Balcanilor stă în mâinile bulgarilor și de atitudinea ei depinde atitudinea tuturor celorlalte state balcanice.

Anul 1913 care ne-a fost fatal nouă și care an, românii, sârbii și grecii n-au făcut altceva decât să jubileze a fost și pentru aceștia preludiul unor zile de restriște. Au venit și pentru noi zile mai senine.

Ce s-ar fi întâmplat azi dacă sârbii și grecii ar fi menținut angajamentele lor față de noi în cursul anului trecut?... Dacă alianța balcanică ar mai fi existat, n-ar fi avut loc astăzi războiul la care asistăm.

Vecinii au vrut să sape groape Bulgariei, ca ei însuși să cadă în ea.

Vicleanul Cretan, Venizelos, ajutat de d-l Pasici trebuie să asiste acum la nenorocirea Serbiei.

Românii tremură de mobilizarea Bulgariei. Zilnic ziarele lor sunt pline cu tot felul de vești: ba că tunuri s-au așezat în fața orașului Giurgiu, ba că s-au trimes bombe în Dobrogea etc. Nu poate nimeni să-și închipue în acea „Franță” a Orientului n-a rămas nici un om cu mintea întreagă. Și insinuările românești continuă cu toate desmințirile categorice ale Bulgariei oficiale și neoficiale. Noi avem informațiuni sigure că armatele românești se îndreaptă spre granița noastră.

Dar România trebuie să știe bine că se găsește acum între două focuri care ard puternic și care o amenință și pe ea că e în ajunul UNEI REVOLUȚII INTERNE [subliniere în textul original – *n.n.*] și că intrarea națiunii bulgare o va costa-o scump de tot.

Dacă românii doresc așa de mult să fie prieteni sinceri cu noi atunci să se grăbească a satisface pe bulgari, care au avut de suferit dezastrul din anul trecut de pe urma acțiunii României. Ei au răpit cea mai strălucită și cea mai bogată provincie a Bulgariei-Dobrogea, numai din lăcomie, rău înțeleasă.

Să nu uite românii că pentru moment nimic nu e mai populară decât ideea unui războiu pentru Dobrogea. Femeile, bătrânii, babele, copiii maltratați în cursul anului trecut, se vor mișca și vor porni în fruntea unei atari campanii.

Chestiunea dobrogeană e o rană adâncă pentru bulgari și nu se poate vindeca decât prin retrocedarea Dobrogei. Dacă românii doresc prietenia noastră, cum am dorit-o și noi pe a lor în altă vreme să se reîntoarcă la vechea graniță Silistra-Mangalia. Numai în urma acestui fapt opinia publică bulgară se va convinge că România s-a pocăit și că în mod sincer caută prietenia noastră. Numai atunci ea poate aștepta de la noi ajutor eficace într-un eventual războiu.

Să-și aducă aminte românii de cuvintele bunilor literați și profesori: Profesor Iorga și Dobrogeanul Gherea¹⁸⁰ care a spus: „Intrarea României în Bulgaria și luarea Dobrogei înseamnă peirea românismului”.

¹⁸⁰ *Constantin Dobrogeanu-Gherea* (1855-1920), scriitor, critic literar și om politic de orientare socialistă, evreu de origine. Numele său era Solomon Katz. A fost unul dintre liderii care au impulsionat organizarea mișcării socialiste din România. În domeniul criticii literare a purtat cu Titu Maiorescu o vic polemică, el susținând teoria „artei cu tendință” spre deosebire de fruntașul conservator care era adeptul formulei „artă pentru artă”. Dobrogeanu-Gherea este considerat un precursor al criticii sociologice, lucrarea sa cea mai importantă fiind „Asupra criticii” A tratat pe larg problema agrară în România, publicând lucrarea „Neoioabăgia”. La începutul Primului Război Mondial, în consens cu poziția mișcării socialiste, s-a pronunțat ferm pentru neutralitatea României.

Grecii cari numai grației Bulgariei nu sunt amenințați cu ruina trebuie să-și aducă aminte ca să revie la granițele lor naturale. Orice tratative cu cunoscutele maniere Bizantine n-au nici o valoare.

Cât privește pe frații sârbi, care-și dau acuma seama ce preț are prietenia noastră trebuie pur și simplu să evacueze cât mai degrabă Macedonia și să ni-o dea nouă.

Numai, în aceste condiții se va întâri pacea și liniștea în Balcani.

Diplomații noștrii din Athena și București să nu se mai creadă în vorbe pompoase care nu prezintă nici o garanție, în aceste vremuri, când și convențiile, în toată regula rămân de literă moartă.

[A.M.R., fond 948, Secția a II-a, dosar nr. 283, p. 298-300]

49. 7/[20 august] 1914, București, Articolul *Dragoste maghiară*, publicat în ziarul „Minerva”, în care se analizează manifestările de simpatie față de români și România din Ungaria.

Dragoste maghiară

La Budapesta au fost puse la cale mari și călduroase manifestațiuni de simpatie, între altele și pentru români, precum și pentru România îndeosebi, iar contele Iuliu Andrassy a publicat un articol în care laudă vredniciile de tot felul ale românilor, aliații firești ai maghiarilor împotriva poporului slav.

Cam târziu își dau maghiarii seama despre aceste adevăruri. Dacă războiul actual ar fi izbucnit sunt acum câțiva ani, România ar fi luat parte la el fără îndoială alături de monarhia habsburgică și împotriva Rusiei. Oamenii noștri de stat erau atunci convinși că Rusia e pentru români un dușman cu mult mai primejdios decât maghiarii, iar opiniunea publică română era atât aici, cât și în țările coroanei ungare, deși nu entuziasmată, înduplecată să sprijinească o asemenea politică de colaborare cu Germania și cu monarhia habsburgică.

Nu putem să ne dăm bine seamă, dacă era ori nu în interesul românilor acea politică. Faptele ce se petrec însă azi dovedesc că era în interesul monarhiei habsburgice, deci și al maghiarilor. Cu totul altfel s-ar fi desfășurat războiul actual, dacă cei vreo 600.000 de bărbați care alcătuiesc oastea României, ar fi luat parte la el alături de Germania și cu Austro-Ungaria. Un lucru e fără îndoială sigur: că cooperarea oștirii române e mai prețioasă pentru monarhia habsburgică decât neutralitatea leală, fie chiar binevoitoare a României.

Se pune deci întrebarea, cine este de vină că tripla alianță a pierdut într-un timp la urma urmelor scurt și simpatiile și încrederea românilor, și că azi se cere multă hotărâre și multă pricepere spre a face ca România să stăruie în neutralitatea, pe care frunțașii ei au crezut de cuviință să i-o impună țării.

Fără îndoială, că numai oamenii de stat ai maghiarilor, care socotesc statul ungar destul de puternic pentru ca să nu mai aibă nevoie de a aduce vreo jertfă pentru ca să câștige simpatiile românilor de pretutindeni.

Comitele Ștefan Tisza s-a făcut urgisit puind la cale faimoasele negocieri cu frunțașii românilor din Regatul ungar și era p-faci p-aci să treacă în rândul trădătorilor de patrie. Adevărul e, că nici el n-a luat lucrurile în serios, ci le-a pus la cale toate – „ut aliquid fecisse videatur”. Și care era temeiul, pe care se răzema oamenii de stat ai maghiarilor în lupta lor contra concețtenilor săi români?

Calomnia infamă, că românii din regatul ungar sunt niște trădători de patrie, care nu așteaptă decât ca patria lor să fie în primejdie pentru ca să se unească contra ei cu frații lor de

peste hotare. Primejdia a sosit, iar românii din monarhia habsburgică nu s-au unit cu frații lor contra patriei lor, ci au intrat ca oameni corecți cu toată hotărârea în luptă și-și fac datoria de cetățeni leali și de element de ordine.

Înțelegem prea bine, că maghiarii au rămas surprinși, căci ei, care au tradițiuni revoluționare, în aceleași împrejurări în adevăr ar fi profitat de ocaziune ca-n atâtea rânduri și s-ar fi unit cu dușmanii patriei lor, orișicare ar fi fost aceștia.

Rămâne acum să vedem, cum judecă Austria și mai ales Germania și ce vor face după ce s-a dovedit în cel mai neîndoios mod, că au fost înșelați de către maghiari – când aceștia le spun că nu sunt românii vrednici de toată încrederea și că nu are Ungaria nevoie de cooperarea oștirii române. Prea târziu lauda și manifestațiuni de simpatii făcute la timp nepotrivit nu pot să dreagă ceea ce o politică de rea credință a stricat.

[„Minerva”, joi 7 august 1914]

50. 7/[20 august] 1914, București, Impresiile contelui Pongracz asupra primirii de la Curtea regală a României preluate de ziarul „Minerva”.

Contele Pongracz la Sinaia. Impresiile sale la Curtea Română

Ziarele ungurești din Arad publică următorul interview cu contele I. Pongracz despre petrecerea în castelul de la Sinaia. Se știe că acest conte a însoțit pe prințul Carol în călătoria sa prin Ungaria. Domnul conte face și niște declarații pe care le atribuie M. S. Regelui, pe care le publicăm însă ca o simplă versiune.

Calea noastră până la Predeal a fost o adevărată cale triumfală. Prințul a vorbit cu multă însuflețire despre ovațiile de care a avut parte în călătoria prin Ungaria. Prințului i-a plăcut mult primirea în Arad.

Miercuri la amiazi am sosit la Predeal, unde am avut parte de o neașteptată surpriză. A.S.R. prințul Ferdinand ne-a ieșit în cale pentru ca El, tatăl, să întâmpine primul pe fiul său. Prințul Ferdinand și-a îmbrățișat fiul cu multă bucurie și și-a exprimat marea mulțumire pentru sosirea fericită a fiului Său. Apoi, prințul Carol ne-a prezentat tatălui Său, care a fost foarte afabil față de noi. Prințul Ferdinand ne-a invitat apoi să mergem împreună la Sinaia, unde am sosit la orele 4 d.a.

Ajunși la Sinaia am fost găzduiți în apartamentele moștenitorului de tron. Cu un cuvânt am fost primiți și găzduiți în mod adevărat princiar. La orele 5 d. a. am fost invitați din partea moștenitorului de tron la dîneu. În mai multe rânduri moștenitorul de tron și-a exprimat mulțumirea pentru sosirea fericită a fiului Său.

Seara la orele 7 M.S. Regele Carol ne-a primit în audiență. Mărturisesc că ne-a surprins foarte plăcut această distincție neașteptată. Am trecut în cealaltă aripă a castelului, unde am fost conduși în biroul de lucru al regelui. Aci am găsit pe regele Carol cu regina Elisabeta și alte dignități de la curte. Ne-a surprins foarte mult intimitatea, dar mai ales modul călduros în care perechea regală a ținut să ne mulțumească pentru serviciile pe care le-am făcut față de un membru al familiei regale. Apoi însuși regele ne-a invitat pentru joi, la prânz.

Ieri perechea regală a fost iarăși foarte afabilă față de noi. În decursul mesei s-a vorbit mult despre război. Eu am vorbit peste o jumătate oră cu regele, apoi cu regina. Perechea regală a lăudat mult forța armată a monarhiei, dar atât regele cât și regina au evitat să facă declarații.

Am însă impresia hotărâtă că România precum și curtea română simpatizează cu noi! Nu pot să spun amănunte despre această convorbire, dar declar în mod hotărât, că sentimentul României e favorabil nouă.

Apoi, în semn de recunoștință prințul Carol ne-a predat din partea regelui decorații. Eu am primit crucea mare a ordinului „Coroana României”, cav[alerul] de Scholler crucea mică a acestui ordin clasa I, iar bar[onul]. Biedermann clasa II a aceluiași ordin. Șoferii au fost decorați cu Crucea militară pentru merite.

După acest act sărbătorec în mod călduros ne-am despărțit de perechea regală, de moștenitorul de tron și de prințul Carol. La despărțire prințul Carol în semn de mulțumire a strâns mâna fiecărui șofer în parte și le-a dat și câte un bacșiș bogat.

[„Minerva”, joi 7 august 1914]

51. [8]/21 august 1914, București, Telegrama ministrului francez la București, Camille Blondel, adresată lui Gaston Doumergue, ministrul Afacerilor Externe, în care prezintă poziția guvernului bulgar și reticențele guvernului de la București de a se angaja în acțiune.

Telegramă

București, 21 august 1914

Ministrul Bulgariei care a petrecut câteva zile la Sofia mi-a relatat că a venit din călătoria sa cu convingerea că Bulgaria va rămâne neutră în conflictul actual; că domnul Radoslav a asigurat Rusia despre aceasta și că a fost însărcinat să facă aceeași declarație guvernului român; în pofida acestor asigurări, guvernul român rămâne neîncredător, iar aceasta este una dintre cauzele pentru care, în afară de voința regelui care ar putea fi slăbită dacă Austria ar face o greșeală, îi face și va face să ezite pe membrii guvernului să ia grava decizie pe care o sperăm.

Afirmațiile domnului Radef nu au reușit să-i convingă pe români de bunăvoința bulgară, iar unul dintre miniștri îmi spunea acum câteva zile, „noi credem că dacă vom merge contra Austro-Ungariei, Bulgaria ne va ataca, și ne va ataca și dacă vom merge contra Rusiei”. Pe de altă parte, guvernul presupune că Bulgaria a făcut o înțelegere cu Turcia; este de imaginat încurcătura în care se află domnul Brătianu dacă Rusia îi solicită să ia poziție fără să-i dea asigurarea abținerii bulgare.

Este important deci, în cazul că împrejurările pe care le supraveghez cu atenție vor permite redresarea așa încât să antreneze România să se pronunțe, ca Rusia să găsească mijlocul de a garanta agresiunea contra oricărui pericol din partea Bulgariei. Îl va găsi?

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 87, f. 29]

52. [8]/21 august 1914 Sinaia, Raportul atașatului militar italian în România, maiorul Luciano Ferigo¹⁸¹, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care expune situația politică și militară din țară.

Deoarece s-a anunțat sosirea iminentă a curierului cabinetului, profit de acest mijloc, acesta fiind în actualele împrejurări singurul care permite transmiterea sigură a unui raport, pentru a rezuma ceea ce s-a petrecut în România, în problemele politico-militare, de la începutul marelui conflict european până astăzi. Întrucât înainte a sosit la Sinaia nu am putut conversa cu conducătorul misiunii, nu am nimic de schimbat în chestiunile politice față de ceea ce am expus despre situație în telegramele mele 62 și 66, respectiv din 13 și 15 august, cu excepția

¹⁸¹ *Luciano Ferigo*, atașat militar la București în perioada războiului. În toamna anului 1918, cu gradul de general de brigadă a fost numit comandant al Legiunii românești, formată în Italia din prizonieri români proveniți din armata austro-ungară.

expresiei conținute în telegrama mea n. 62: „a declarat neutralitatea”, care trebuie – după cum voi explica în continuare – modificată în: „a declarat expectativă armată”.

Imediat după izbucnirea conflictului european, a devenit aici manifestă divergența între tendințele regelui și cele ale întregii țări: primul – fiind un Hohenzollern – ar dori fără îndoială să meargă în ajutorul grupului austro-german, în timp ce a doua – fiind în mod esențial absorbită de viziunea intereselor sale imediate, gândește că luptând contra Austro-Ungariei ar putea îndeplini mai ușor revendicările naționale. Amintesc că aceste revendicări – adică anexarea Transilvaniei și a Bucovinei – sunt dorite cu o deosebită intensitate de poporul român, în ultima perioadă (a se vedea ceea ce am expus de mai multe ori în rapoartele mele anterioare, în special în raportul n. 55 din 16 iunie).

La 29 iulie, guvernul a luat decizia de a nu interveni în conflict, cât timp războiul se va limita între Austro-Ungaria și Serbia; dar la scurt timp după precipitarea evenimentelor această decizie a pierdut orice valoare, și, pentru că regele, din cauza presiunilor continue ale împăratului Germaniei – dorea să intervină în favoarea grupului austro-german, a trebuit, în ziua de 3 august, să se convoace Consiliul de Coroană pentru a discuta noua atitudine. Este inutil a spune cât de puternică a fost în acest consiliu lupta dintre cele două tendințe opuse: a prevalat cea a neutralității; totuși – pentru a mai atenua semnificația opoziției față de dorința regelui Carol – s-a decis a se numi noua atitudine „expectativă armată”, lăsând astfel liber terenul pentru orice posibilă determinare viitoare.

După cum am expus în telegramele mele precedente, opinia publică, guvernul și armata se manifestă cu toții favorabili grupului franco-englezo-rus; totuși, din cauza puternicului ascendent pe care – în pofida unei evidente ridicări a voinței populare – bătrânul rege Carol îl exercită asupra țării, nu se poate exclude că o mare victorie a grupului austro-german ar putea schimba radical situația.

Neutralitatea Italiei a fost aici primită nu doar favorabil, ci lăudată de toți; fără reticențe se exprimă adesea opinia că viitoarele decizii ale Italiei vor avea o mare influență asupra celor ale României.

Adjunctul șefului Statului Major al armatei, generalul Cristescu¹⁸², care din cauza personalității slabe a generalului Zottu ar putea fi considerat adevăratul șef al Statului Major, mi-

¹⁸² *Constantin Christescu* (1866-1923). A absolvit, ca șef de promoție, Școala fiilor de militari din Craiova (1886) și Școala de ofițeri din București (1885-1887). A urmat apoi studiile în Franța, la Școala Politehnică din Paris (1888-1890), Școala de aplicație de artilerie și geniu de la Fontainebleau (1890-1892) Școala de Război din Paris (1892-1894). A urmat, de asemenea, și Școala Superioară de Război de la București. A avut o carieră militară strălucită ajungând la gradul de general de corp de armată obținut în anul 1918.

Între funcțiile deținute reținem: comandant al Regimentului 13 artilerie (1907-1910); director al Școlii Superioare de Război (1910-1912); subșef al Marelui Stat Major (1912-1913; 1914-1916); șef de stat-major al armatelor 2, 3 și „Grupului de armate de sud” (15 august-noiembrie 1916); comandant al Armatei de Nord (a IV-a) (noiembrie-decembrie 1916); subșef al Marelui Cartier General (decembrie 1916-iunie 1917). Între 1912-1916, în calitate de subșef al Marelui Stat Major, a avut o contribuție foarte importantă la elaborarea planului de campanie, cunoscut sub numele de Ipoteza „Z”. La declanșarea mobilizării a primit funcția de șef de stat major al Armatei 2, apoi a fost șef de stat major al Armatei 3 și al „Grupului armatelor de sud” și comandant al Armatei de Nord (noiembrie-decembrie 1916) În perioada ianuarie-iulie 1917, a exercitat concomitent funcția de subșef al Marelui Stat Major și comandant al Armatei 1. În timpul bătăliei de la Mărășești, generalul Christescu a fost înlocuit de generalul Prezan din funcția de comandant al Armatei, pretextul fiind un conflict cu generalul rus Alexandr Iosipovici Ragoza, comandant al Armatei 4 ruse. În locul lui a fost numit generalul Eremia Grigorescu. (Detalii în Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008.) Generalul Christescu a fost șef al Marelui Stat Major în perioadele 2 decembrie 1913-1 aprilie 1914; 1 aprilie-28 octombrie 1918 și 1 aprilie 1920-9 mai 1923, dată la care a decedat. În timpul celui de-al doilea mandat la șefia Marelui Stat Major a avut o contribuție importantă la păstrarea cât mai intactă a forțelor militare ale țării în condițiile aplicării clauzelor tratatului de pace de la București, ce stipula demobilizarea armatei române, predarea unei părți importante a armamentului și munițiilor. A efectuat unele studii privind reluarea operațiilor împotriva Puterilor Centrale și contribuit la a doua mobilizare a armatei române din noiembrie 1918.

exprimat părerea că neutralitatea persistentă a Italiei și a României ar putea expune ambele țări preponderenței grupului învingător, oricare ar fi acesta. De observat că generalul Cristescu – ca și toți ceilalți ofițeri – țineste revendicările naționaliste, fiind astfel contrar grupului austro-german. Aceste idei ale generalului Cristescu sunt, mai mult sau mai puțin complet și explicit, repetate frecvent în mediul politic; cu toate acestea – după cum am spus anterior – cred că în orice român, chiar și la cei care par mai deciziși, există multă perplexitate, și că evenimentele ar putea determina o răsturnare substanțială a tendințelor. Despre cele de mai sus am relatat șefului misiunii.

Informații militare. În privința situației militare dau câteva clarificări asupra a ceea ce am expus în telegrame. Până acum nu s-a declarat mobilizarea generală, dar au fost chemate sub arme următoarele contingente întregi: armata permanentă – 1914 și 1913 – erau deja sub arme; 1912 și 1911 – suplimentarea armatei permanente; rezerva 1907, 1906, 1905, 1904 și 1903; milițiile – 1893.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura Militară, București, 2006, p. 37-38; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

53. [9]/22 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel, către Ministerul Afacerilor Externe din Franța prin care aduce la cunoștința informațiile lansate de unele ziare privind căroră Rusia ar fi gata să cedeze României unul sau două județe din sudul Basarabiei.

Telegramă

București, 22 august 1914

Mai multe ziare au lansat zilele acestea știrea din nefericire falsă că Rusia ar fi dispusă să restituie României unul sau două județe ale Basarabiei reluate în 1877. Presa din București care reproduce și comentează aceste zvonuri nu uită să remarce că, dacă ar fi adevărat, a doua zi armata română ar trebui să intre în acțiune cot la cot cu Rusia; că regele ar fi neputincios în a se opune unei mișcări populare pe care victoriile sârbilor sunt de natură să le încurajeze. „Scopul scuză mijloacele, am repetat adesea timp de doi ani colegilor mei ruși, și dacă credeți că cooperarea armatei române vă este dacă nu indispensabilă măcar foarte utilă, nu trebuie să ezitați o răsplătiți cum se cuvine”.

Este adevărat că românii ar aprecia mai mult o cedare voluntară făcută de Rusia unui teritoriu atât de mic, decât promisiunea unei țări care pentru moment aparține unei terțe puteri.

Blondel

[*A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 87, f. 29*]

54. [9]/22 august 1914, Sinaia, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care prezintă o serie de date privind producția agricolă și industrială a României.

Am comunicat comandamentului, prin intermediul legației regale, că guvernul român a acordat până la urmă permisul de export în Austro-Ungaria și Germania a 1000 vagoane de grâu. Asupra posibilității de exporturi ulterioare avertizez că guvernul intenționează de a permite a se exporta tot grâul care reprezintă ceea ce a rămas din recolta de anul trecut, și să

păstreze în țară recolta din acest an, care este mai săracă la grâu, în timp ce promite să fie abundentă la porumb. Nu am reușit să aflu cât grâu mai există din recolta de anul trecut; totuși, nu cred că, în afara celor 1000 de vagoane amintite, există o cantitate considerabilă de cereale. Va fi, în orice caz, în grija mea furnizarea de date precise dacă îmi vor veni la cunoștință.

România ar putea exporta – în afară de grâu – și animale pentru sacrificat, petrol, derivate și reziduuri de petrol; dar ea a prohibit exportul de animale în general, iar în privința petrolului și a derivatelor sale și a reziduurilor, comunic următoarele date.

Deoarece aici nu se mai primește cărbune – deși exportul de petrol nu este prohibit – nu mai este posibil de găsit petrol pe piață. Același lucru este valabil și pentru reziduurile petroliere. În schimb, este disponibilă o destul de mare cantitate de benzină la Constanța. În cazul în care Italia va avea nevoie de benzină, ar fi prudent să se cumpere repede, pentru că mă tem că va fi curând exporată.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p.38; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

55. [9]/22 august 1914, Sofia, Telegrama contelui Tarnowski, trimisul diplomatic austro-ungar la Sofia, către Ministerul Afacerilor Externe despre posibilitatea unei alianțe dintre România pe de o parte și Bulgaria și Imperiul Otoman pe de altă parte.

Telegrama nr. 624
Contele Tarnowski,
Sofia, 22 august 1914

Primit telegrama Ex. V. de ieri nr. 309 și am discutat în acest sens cu președintele Consiliului de Miniștri, aducând și argumentul că Bulgaria nu mai are voie să aștepte în ceea ce privește acțiunea ei împotriva Serbiei.

Președintele Consiliului de Miniștri a spus că nu mai așteaptă decât [ce va spune] România. Radev a remis ieri regelui Carol I o scrisoare de la regele Ferdinand cu propuneri de colaborare. Talaat a informat guvernul român despre convenția bulgaro-turcă și despre faptul că Bulgaria s-a aliat cu Austro-Ungaria și Germania. În privința politicii bulgare, România nu mai poate avea nicio îndoială și dacă nu cumva este angajată față de Rusia, atunci ar trebui să se alieze cu Bulgaria și cu Turcia. Președintele Consiliului de Miniștri așteaptă în orice moment vestea de la București că propunerile lui Talaat și Radev au fost acceptate.

Am întrebat dacă României i s-au oferit asigurări sau dacă i s-a propus o alianță. Răspunsul președintelui Consiliului de Miniștri a lăsat să se înțeleagă că este vorba despre ultima variantă, iar eu am precizat că este puțin probabil ca guvernul român să se alăture imediat unei alianțe formale, dar Bulgaria ar trebui să se mulțumească cu garanția că i se va lăsa mână liberă împotriva Serbiei.

Președintele Consiliului de Miniștri a spus că Talaat va veni peste o zi, cel mult două, de la București și dacă va aduce un rezultat mulțumitor al misiunii sale, aici se va trece imediat la mobilizare pentru care s-au făcut deja pregătiri minuțioase. Efectivul trupelor a ajuns deja la 120.000 de militari.

Am recomandat insistent ca reprezentantul militar [bulgar] să ia imediat legătura cu Marele Stat Major al nostru, dar președintele Consiliului de Miniștri nu a spus clar dacă nu cumva se va aștepta mai întâi realizarea unei înțelegeri cu România.

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 265-266]

56. [9]/22 august 1914 (st.n.), Sinaia, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care transmite unele informații privind măsurile militare luate de autoritățile austro-ungare.

Din informații primite de la ofițeri români reiese că Austro-Ungaria ar fi luat următoarele măsuri la frontieră. În văile Jiului, Oltului, la Bran, a Prahovei, a Buzăului, a Trotușului și a Bistriței, s-a încercat, acolo unde era posibil, să se ascundă urmele căărilor și potecilor; în plus, se va face: distrugerea oricăror punți, construirea de tranșee pentru infanterie, plasarea de tunuri de munte și prevederea de întreruperi pe căile de transport principale.

Cele două corpuri de armată din Transilvania (de la Sibiu și Brașov) se pare că nu sunt mobilizate; ele vor fi întărite ușor, în timp ce concentrații români din Transilvania vor fi destinați să facă parte din alte corpuri de armată mobilizate. De la persoane provenite din Transilvania am aflat că austro-ungarii fac acum tot posibilul pentru a măguli amorul propriu al românilor și pentru a-i face favorabili, prin manifestări capabile să-i facă să uite trecutul: zilnic sunt cântate imnuri naționale românești,acompaniate de ovații călduroase. Se încearcă în plus ca acei supuși să creadă că românii din România sunt gata să meargă contra Rusiei.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Ed. Militară, București, 2006, p.39 Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

57. 9/[22] august 1914, București, Editorialul lui Constantin Mille, *Nimic fără voia țării*, publicat în ziarul „Adevărul”.

Nimic fără voia țării

Mi se spune că România, adică regele și guvernul țării – deși ne-am declarat neutri și n-am călcat cu nimica neutralitatea noastră, totuși suferă presiuni foarte stăruitoare pe rând din partea celor două grupuri de beligeranți.

Nefiind în secretele și ale zeilor celor mici și ale zeilor celor mari, nu pot ști exact în ce fel răspund cei în drept ca să răspundă acestor insistențe, care pînă la o alta, dovedesc cât de prețios este considerat concursul nostru și de unii și de alții. Dar înainte de a se discuta propunerile ce ni se fac, ar fi de discutat, după cum am mai zis acum câteva zile, ce propunere reală și actuală ni se face din cele două părți. Dacă este vorba de a ne asocia la un joc periculos, de-a lua parte la o aventură, pentru ce am ieși noi din situațiunea de astăzi – fără de glorie, o recunosc, dar în tot cazul sigură – pe cât pot fi sigure lucrurile în împrejurările de astăzi?

Dar dacă de o parte ni s-ar oferi, de pildă, Basarabia, acum, cu dreptul de ocupațiune imediată și cu perspectiva, dacă tripla înțelegere iese triumfătoare, de a căpăta Transilvania, eu mărturisesc, că dacă aș fi ministru, aș consimți ca țara să joace această carte. Că riscăm mult, firește ca la orișice joc mare, dar cel puțin și cu perspectiva câștigului – și în tot cazul al unui câștig real și imediat. Tot astfel, dacă Austro-Ungaria ar înțelege că nu de dragostea ungurilor și a celor din capul diplomației vieneze, vom merge cu dubla alianță, că având în vedere o propunere serioasă și efectivă – cedarea Transilvaniei și a Bucovinei, și la caz de victorie și a Basarabiei – dacă Austro-Ungaria ar înțelege lucrul acesta – rege, miniștri și țară, ar subscrie contractul și românul făcându-și cruce și zicând Doamne-Ajută, s-ar avânta în acest danț grozav al morții, cu conștiința împăcată că luptă pentru patrie, pentru gloria și mărirea ei.

Dar, după câte știu, nici un fel de propunere de sensul acestora nu ni s-a făcut. În asemenea împrejurări, de ce am intra în horă, de ce am da totul, pentru o simplă speranță și aceasta cu atât mai mult, cu cât făgăduințele austriece la cunoaștem și pe cele rusești tot astfel, căci Basarabia, am declarat de pe tribuna Parlamentului, nu o putem noi uita, orice ar fi, orice s-ar întâmpla?

Acesta este sentimentul public și am credința că nimeni nu poate să-l forțeze. Regele, dacă ar încerca să treacă peste el, voința lui s-ar frânge. Nu ar găsi nici oameni politici cu care să-și alcătuiască un guvern; mai mult încă: nu va găsi armată, care să meargă orbește acolo unde nici sufletul, nici interesul ei nu-i dictează să meargă.

S-a zis, mi se pare la Iași, că este o imposibilitate morală de a merge contra Austriei. Credința mea este că în general este o imposibilitate morală, de a merge fie contra Rusiei, fie contra Austriei, dacă țara nu va fi pusă în cunoștință perfectă, pentru ce merge și ce are de câștigat realmente și imediat din acest gest, care ne va costa vieți omenești, bani, sacrificii și pe lângă toate acestea având de întâmpinat riscuri prea mari.

Astfel stând lucrurile, atitudinea noastră a fost definită foarte precis și îmi fac o glorie de a fi definit-o înainte chiar de consiliul de Coroană: neutralitatea armată, pentru a fi gata în fiecare moment, de a lua hotărârea supremă, dar numai atunci când noi vom găsi de cuviință să intervenim, și dacă ar fi în interesul nostru să facem aceasta. În caz când unul din cele două grupuri de beligeranți s-ar încerca să ne violenteze voința, exemplul Belgiei ne este de față; vom merge atunci cu partea adversă, orice ar fi, orișice s-ar întâmpla, riscând totul pentru tot, pentru a ne salva cel puțin onoarea de stat de sine-stătător.

Și dacă aceasta ne va fi atitudinea, în caz de un gest nenorocit din afară, tot astfel înlăuntru, regele nu va putea violenta voința și sentimentele țării. Ea va refuza să meargă la un război care nu ar fi al ei, ci personal al regelui care nu ar avea de apărât alte interese, decât acele personale ale regelui și alte sentimente nu ar avea de salvardat decât tot acelea ale regelui...

Nu fac proorociri, cum face d. Stere. E o constatare de fapt și de stare de suflet și nu cred că regele, cu inima ușoară și-ar risca și tronul și pe deasupra ne-ar arunca în bezna grozavă a anarhiei.

Am fost, cred eu, destul de lămurit, – poate chiar prea lămurit.

Constantin Mille

[„Adevărul”, an XXVII, No. 9845, sâmbătă 9 August 1914]

58. 10/[23] august 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Către Romîni cari cad pe cîmpurile de luptă străine.*

Am spus ce atitudine va trebui să avem față de unii frați de dincolo, cari, în declarațiile lor de ieri, au uitat, în avîntul unui „patriotism” care degenerază în «frăție» cu dușmanul lor etnic, acea considerație care se datorește unor sentimente pe care pînă azi eram în drept să credem că le împărtășiau. Vom iubi pe Romîni și mai departe, dar vom avea de aici înainte rezervă față de cetățeanul ungar, de «fratele» Maghiarului, cu care, după ce ni l-au descris, o viață întregă, așa de grozav tot d-lor, ni vine cam greu să ne facem frați și noi.

Dar, în aceste împrejurări, gîndul nostru se duce mai ales către alții.

Către acei bieți săteni romîni din văile Ardealului, de pe cîmpiile mănoase ale Banatului și Ungariei, din munții Maramurășului, cari, ca ai lor și ai noștri de același sînge, din preajma mănăstirilor Bucovinei, s’au dus să-și verse sîngele pentru steagul care este al unuia și altuia dar al nației românești nu e.

Îi împuşcă gloanțele, îi sfirtecă ghiulelele, și la Belgrad, de unde ni vine cea d'întăiu listă de morți cu sergentul Olariu în frunte, și la Șabat, și pe Drina, și la Noua-Suliță supt ochii noștri, și în șesurile Poloniei, unde s'au trimes, cu minciuna că Rușii sînt la Iași și deci ei, Românii ardeleni, ar fi chemați să ne răsbune, regimentele din Țara Oltului și din Țara Bîrsei, acei cari cîntau supt fereștile ziarului românesc din Brașov [„La arme”] al Brașoveanului Iosif.

Fiind cei mai viteji și fiind trimeși, pretutîndeni, cei d'întîiu ei dau cel mai mare număr de morți și răniți. Și peirea, suferința li vine adesea din mîna altor Romîni ca și dinșii, viteji și ei și trimeși, pretutîndeni, cei d'întîiu, cari luptă pentru alte steaguri decît tricolorul neamului nostru.

Cumplită fatalitate, necunoscută poate lor, sfîșietoare însă pentru inimile noastre cari *știm* și cari *nu putem împiedeca*.

Dar este și o mîngiere în mijlocul unei așa de mari dureri, o mîngiere care ar putea aduce un zîmbet pe buzele celor cari mor.

Cînd soarta orînduiește ca părți dintr un popor să lupte pentru alții, să lupte ' *între sine* pentru alții, stăpânii cari au poruncit măcelul se bucură. Se bucură pentru cei ce cad la dușman, și, pentru cei ce cad la dînșii, dacă nu se bucură, nu plîng.

Un gând ar ajunge însă ca să li oprească păgâna bucurie. Este o dreptate pe lume. *De sigur* că este. *Și această dreptate face ca orice silință, orice jertfă a unui individ, ca și a unui popor, oriunde și oricum sar face, să se reverse, peste oricâtă vreme și împotriva oricărui piedici, asupra lui.*

Să fiți deci voioși aceia cari, în strigăte de comandă străină, supt steag străin muriți! Undeva un alt steag se ridică, în măsura în care voi vă cheltuiți vitejia, vă dați sângele tînar, fără să-l vedeți El se ridică, tot mai nalt, tot mai larg, săltat în sus și răsfirat de fiecare silință desnădăjduită a puterii voastre care se stinge. *Și să știți că urmașii voștri, în ciuda tuturor puterilor lumii, supt acest steag pe care în neștiință, în durere și în întunerec voi l-ați încălțat, desfășurat și sfințit, vor fi toți împreună.*

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 12-13]

59. 10/[23] august 1914, Interviuul lui Octavian Goga¹⁸³ acordat ziaristului V. Savel privind situația românilor la începutul conflagrației mondiale publicat în ziarul „Minerva”.

D. Octavian Goga și românii din Transilvania. Situația politică a românilor din Transilvania, în jurul declarațiilor d-lor Vaida și Mihaly

De două zile se află în țară Octavian Goga, cunoscutul luptător politic de peste Carpați. Domnia-sa – în calitate de membru în comitetul partidului național român din Ungaria –,

¹⁸³ *Octavian Goga* (1881-1938), poet, prozator și om politic. Este unul dintre fondatorii revistei „Luceafărul”(1902) și secretar al „Astrei” din 1904. Este lider al „tinerilor oțeliți” din Partidul Național Român din Transilvania, reuniți în jurul ziarului „Tribuna”. În 1912, a fost închis de autoritățile maghiare pentru articolele sale de presă. Declanșarea războiului l-a găsit la Paris, de unde s-a întors în România. S-a pronunțat constant pentru intrarea României în război alături de Antantă. În toamna anului 19116 a fost încorporat într-un regiment de infanterie, iar ulterior a lucrat în redacția ziarului „România”, condus de Mihail Sadoveanu. După război, a activat în Partidul Poporului, condus de Alexandru Averescu, în calitate de vicepreședinte. A fost ministrul Cultelor și Artelor (1920-1921) în al doilea guvern Averescu și ministru de interne (1926-1927) în al treilea guvern Averescu. Pleacă din Partidul Poporului și pune bazele Partidului Național Agrar (1932), care, în 1935, fuzionează cu Liga Apărării Național-Creștine, formându-se Partidul Național-Creștin. A sprijinit planurile regelui Carol al II-lea de instituire a unui regim monarhic autoritar. A fost prim-ministru în perioada 28 decembrie 1937-10 februarie 1938.

fiind unul din conducătorii politici cei mai apreciați și stimați peste munți și la noi, am socotit absolut necesar să cunoaștam părerile sale în marile chestiuni ce preocupă pe toți românii. O declarație precisă în sensul celor date de către d-nii Vaida și Mihaly, nu am putut obține, cu toate insistențele puse.

A binevoit să ne declare următoarele:

– Care credeți că e actuala stare sufletească a poporului nostru de peste munți și ce credeți despre situația politică de peste munți, a fost prima întrebare.

– „Nu pot deocamdată să vă fac nici o declarație asupra situației politice. De două luni fiind în străinătate, la Paris, de unde m-am întors numai alaltăieri, am pierdut contactul mai strâns cu mișcările mai recente din viața politică de la noi. Tot ce vă pot spune, este convingerea absolută ce o am că neamul românesc din Transilvania păstrează și astăzi ca în trecut, și va păstra și în viitor, sub orice împrejurări, linia de conduită istorică a aspirațiilor sale naționale. Aceste aspirații sunt introduse în conștiința publică a întregului românism și au rămas intacte. Ele sunt determinate de rațiunea de existență a poporului nostru, au consacrarea unei istorii de veacuri și nu se pot schimba într-o lună de zile. Ca un soldat al lor, eu le voi susține întotdeauna, îndeplinind programul unei vieți”

– A intervenit vreun acord, există vreo apropiere între guvernul ungar și românii transilvăneni?

– „Între românii din Transilvania și conducătorii guvernului din Budapesta n-a intervenit nici un acord. Vă afirm aceasta în calitate de membru al comitetului național. Stăm și astăzi unul în fața altuia în raporturile noastre istorice, pe care opinia publică a Regatului le cunoaște. Din partea contelui Tisza nu s-a făcut nici cel mai neînsemnat pas pentru asigurarea celor mai elementare drepturi, care ne-au fost jignite totdeauna. Svonurile de apropiere, deci, pornesc sau din dezorientare sau din tendința de a crea o anume atmosferă. Să fim liniștiți!

– Ce ne-ați putea spune despre declarațiile făcute de unii din conducătorii românilor din Transilvania?

– Conștiința națională a unui popor oprimat nu se judecă după declarațiile ce se fac într-o stare de asediu. Ea are alte indicii pe care noi românii din statul vecin le-am arătat cu prisosință. Deocamdată, în Ardeal, tăcerea exprimă mai mult decât cuvântul. Declarațiile domnilor Vaida și Mihaly sunt opinii pur personale care nu angajează. Comitetul național nu s-a întrunit și n-a adus nici o hotărâre. Acele declarații având numai această însemnătate efemeră nu simt trebuința să le judec mai de aproape, fiind astăzi mai puțin potrivit decât oricând momentul pentru polemici de ordin personal.

– Cum privesc transilvănenii politica României?

– Niciodată nu m-am crezut în drept să dau îndemnări în viața politică din Regat. Am o prea mare stimă pentru bărbații conducători ai țării, prea mare încredere în competența și patriotismul lor ca să-mi pot face acum, când atitudinea de expectativă a României față de desfășurarea evenimentelor externe, mi se pare pentru moment singura formulă justă impusă de interesul general al neamului nostru.

– Insistând asupra viitoarelor schimbări și în special asupra viitorului neamului nostru, d. Octavian Goga ne-a răspuns pur și simplu:

– „Simțind la fel cu toată lumea românească, nu vă pot spune decât că astăzi am mai mult decât oricând încredere în ziua de mâine”.

V. Savel

[„Minerva”, duminică 10 august 1914]

60. [11]/24 august 1914, Viena, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către trimișii diplomatici de la Berlin, București și Constantinopol prin care sunt informați despre demersurile britanice de creare a unei ligi balcanice din care să facă parte Serbia, Grecia, România și Bulgaria.

Telegramă cifrată

1. către prințul Gottfried zu Hohenlohe la Berlin, Nr. 465

2. către contele Czernin la București, Nr. 361

3. către markgraful Pallavicini la Constantinopol, Nr. 376

Viena, 24 august 1914

Contele Tarnowski a telegrafiat la 24 august:

Strict confidențial

În cursul discuției cu președintele Consiliului de Miniștri, acesta mi-a spus că dorește să-mi comunice ceva important: din însărcinarea primită de la Sir Edward Grey, ministrul plenipotențiar britanic l-a sfătuit insistent ieri ca Bulgaria să stea liniștită. Sir Edward a inițiat la Atena, București și Belgrad negocieri pentru formarea unei alianțe balcanice din care să facă parte și Bulgaria. Guvernul grec nu este ostil ideii ca portul Kavalla cu hinterlandul său, partea sârbească a Macedoniei cu orașul Monastir și o parte din Dobrogea românească, să revină eventual Bulgariei.

Ca urmare a „victoriei sârbilor asupra trupelor noastre” starea de spirit din Serbia s-a schimbat acum, iar dl. Pasici se confruntă din nou cu opoziția ofițerilor, ceea ce îngreunează strădaniile lui Sir Edward Gray. În ultimele zile și România este mai reținută, dar acest lucru nu deranjează de loc, deoarece războiul va dura foarte multă vreme nu este niciun pericol iminent așa că Sir Edward va reuși în orice caz să creeze fundamentele unei ligi balcanice. Bulgaria nu trebuie decât să aștepte și să nu pornească alături de Germania și Austro-Ungaria. Turcia va fi atacată în curând de Anglia – se va sacrifica o navă și se va forța astfel străpungerea Dardanelelor, iar navele germane „Goeben” și „Breslau” vor fi distruse.

Ministrul plenipotențiar britanic a întrebat dacă Bulgaria, în cazul în care i se vor acorda concesiile teritoriale mai sus menționate, va intra în alianță cu Grecia, Serbia și România. Președintele Consiliului de Miniștri ar fi răspuns că el nu crede în disponibilitatea acestor state de a face concesiuni teritoriale și că Bulgaria ar putea vorbi cu Serbia dacă aceasta ar trebui să renunțe la toată Macedonia. Ministrul plenipotențiar britanic a spus că va reflecta serios la întrebarea guvernului bulgar.

Președintele Consiliului de Miniștri mi-a spus că propunerea britanică este o variantă a ofertei pe care ministrul plenipotențiar rus a făcut-o în repetate rânduri aici. La Atena și București s-a discutat în trecut chestiunea concesiilor teritoriale către Bulgaria, dar de când Taalat Bey a vizitat Sofia, Grecia nu mai vrea să audă de așa ceva. La Atena s-a aflat de convenția bulgaro-turcă și imediat s-au trimis efective militare considerabile la granița cu Bulgaria. România – acest lucru este caracteristic – își concentrează ostentativ trupele în Dobrogea și într-un anumit loc s-au pregătit materiale pentru construirea unui pod de pontoane peste Dunăre. [...]

[A.N.I.C., fond Microfilme Austria, rola 5, pachet XV, f. 272-274]

61. [12]/25 august 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe, prin care informează despre conținutul discuțiilor dintre Ion I.C. Brătianu și delegația otomană prezentă la București.

Nr. 225

La prima întâlnire a lui Brătianu cu Talaat-bey, Ministrul de Externe, ultimul a presupus o alianță între România, Turcia și Bulgaria, a cărei scop, după cât se pare, ar fi solidarizarea cu interesele Germaniei și Austriei. Această propunere a fost refuzată sub pretext, că în momentul de față România nu se teme de nici un atac din partea nimănui și nici ea nu se pregătește să atace pe nimeni. Totdeauna, Guvernul Român a explicat lui Talaat-bey, că România dorește să facă o politică pacifică și nu consimte la nici un fel de aventuri în Balcani.

Ministrul de externe speră că răspunsul României va produce impresia respectivă la Sofia și Constantinopol.

Poklevski

[A.N.I.C., fondP.C.M.-S.S.I., dosar nr.4/1934, f. 29]

62. 12[25] august 1914, Sinaia, Insemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la problemele discutate cu ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandy și Nicolae Filipescu.

Sinaia, în parc, convorbire cu *Diamandy* del a Petersburg. Convine că declarațiile de neutralitate ale lui Take, primite cu prea mare grabă de către gazetele liberale, au făcut mare rău. La Petersburg se crede sau se arată că se crede că neutralitatea noastră este câștigată.

Diamandy crede că trecerea din starea de fapt actuală la declarația formală de neutralitate mai poate fi obiect de discuție și de avantagii de câștigat. Sugerează să reluăm în gazete chestia Basarabiei, care este proclamată la Petersburg „moartă și îngropată”.

N. Filipescu primește soluția Consiliului de Coroană; crede în succesul definitiv franco-rus; a văzut la Berlin textul declarației făcute de Rege în Consiliu; are să se ducă să se înscrie la Palat, cu toate că jurase că nici-odată nu o să mai vadă „pe acest om” (Regele).

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 246]

63. [12]/25 august 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe, prin care informează despre svonurile potrivit cărora rușii promit Bulgariei, Dobrogea.

Nr. 229

Ministrul Bulgariei de aci, răspândește svonuri, că noi pe deoparte asigurăm România de prietenia noastră, iar pe de altă parte facem propagandă printre partizanii noștri din Bulgaria, promițându-le Dobrogea românească. Mie mi se pare, că în tratativele noastre pentru asigurarea neutralității Bulgariei, ar trebui să evităm a arăta că ar fi posibil un atac armat al Bulgariei contra României.

Poklevski

[A.N.I.C., fondP.C.M.-S.S.I., dosar nr4/1934, f. 30]

64. 13/[26] august 1914, București, Articol aparținând lui I. Rusu-Abrudeanu¹⁸⁴ și publicat în ziarul „Adevărul” despre scopul delegației otomane la București.

Ce urmăresc delegații turci? Scopul vizitei d-lor Talaat-bey și Halil pașa. Propunerile ce se fac României

Cu cât se prelungește mai mult șederea printre noi a celor doi fruntași bărbați de stat ai Turciei, Talaat bey și Halil pasa, cu atât se desemnează mai precis scopul adevărat al venirii lor în țara noastră.

Pentru cei mai mulți s-ar părea că sosirea la București și Sinaia a oamenilor de stat turci ar avea ca obiectiv în prima linie tratativele cu delegații Greciei, d-nii Zaimis, Politis și Pallis, în privința regimului ce urmează a fi întronat în cele două insule din Marea Egee, care formează, cum se știe, mărul de ceartă între Turcia și Grecia, de la încheierea tratatului de la Londra încoace.

Este clar ca lumina zilei că statul român și opinia publică românească în general n-ar putea să vadă decât cu o sinceră satisfacție orice soluție mulțumitoare s-ar da de către delegații celor două țări în această chestiune simplă, când vrei s-o privești cu bunăvoință, dar foarte delicată, când nutrești gânduri ascunse. Și – regretăm a o spune – acesta din urmă pare a fi cazul în ceea ce privește pe turci.

Viitorul cel mai apropiat ne va arăta dacă temerile și aprecierile noastre sunt întemeiate sau nu. Deocamdată, pentru lămurirea situației politice și diplomatice din Balcani, ne credem datori, pe bază de informațiuni autentice, să punem sub ochii cititorilor scopul real și foarte grav al vizitei d-lor Talaat bey și Halil pașa la noi.

Pentru lumea inițiată în culisele diplomatice, nu mai este nici un secret că venirea printre noi a celor două ilustre personaje din politica imperiului otoman este pusă la cale de către Austro-Ungaria și Germania în următorul scop: Aceste două mari puteri, care au dat foc Europei, urmăresc cu persistență modificarea tratatului de București, însă din condescendență pentru România, cu concursul binevoitor al României.

În ajungerea acestui scop, Austro-Ungaria și Germania au plănuit o alianță între Turcia, Bulgaria și România, cu ajutorul căreia, – dacă, bineînțeles, s-ar înfăptui pe placul lor – să modifice tratatul de București și o dată cu el și harta, încă proaspătă, a Peninsulei balcanice. În credință că ne încântă și ne iau vederea, cei doi delegați turci au deschis oamenilor noștri politici perspectiva ținutului din valea Timocului, care ne-ar fi cedată nouă în cazul când România ar accepta această alianță și ar consimți la zdrobirea totală a Serbiei și ciuntirea Greciei, urmărite cu atâta neașă de către Austro-Ungaria.

Evident, aceasta ar presupune din partea României învoirea ca Turcia să atace Grecia, iar Bulgaria pe bravii și nenorociții sârbi, ceea ce ar permite Austro-Ungariei să-și retragă o bună parte din trupele sale care combat la granița sârbească și să le îndrepteze spre nord în contra Rusiei.

Ce credeți acum că și-au rezervat pentru ei cei doi tovarăși, adică Turcia și Bulgaria, care ne invită cu atâta zor la acest prânz imoral? Turcia își rezervă Tracia cu întreg ținutul Salonicului, la care bulgarii au consimțit, urmând să primească în schimb Macedonia, o parte din nordul Albaniei și sudul Muntenegrului, ca să aibă astfel ieșire la Marea Adriatică.

¹⁸⁴ I. Rusu-Abrudeanu (1870-1934), ziarist și om politic român. A refuzat să se înroleze în armata austro-ungară și s-a refugiat în România. A colaborat la mai multe ziare, printre care „Timpul”, „Conservatorul”, „Adevărul” și „Dimineața”. În perioada neutralității a militat pentru intrarea României alături de Antanta. După război a intrat în politică, devenind membru al Partidului Național Liberal. A fost ales deputat în anul 1920, iar între 1931-1932 a fost senator de Alba.

Dacă turcii și bulgarii și-au aranjat de minune treburile între dânsii, s-au înșelat însă profund când a fost vorba de o înțelegere cu România, care înainte de a urmări cuceriri teritoriale ține să facă o politică leală, morală și pacifică. În tot cazul dacă tratatul de București ar fi să se modifice, un areopag european ar putea să o facă și nicidecum vreunul din statele semnatare contra celorlalți semnatare.

Suntem în măsură de a afirma, că toți bărbații noștri politici au respins într-un chip curtenitor oferta turco-bulgară, accentuând fiecare la rândul său că întâi și întâi statele balcanice să se împace și să se înțeleagă între ele și numai pe urmă România poate sta de vorbă în chestia încheierii unei alianțe ca aceea care i se propune azi. Ce va urma după acest refuz, vom vedea. În tot cazul, e greu de profetizat dacă liniștea va domni de aci înainte în mult bântuita Peninsula balcanică.

Ca semn caracteristic al vremurilor ce vor să vie, e destul să spunem că zilele trecute au trecut pe la noi 500 de marinari germani, îmbrăcați civil, cu destinația pentru Constantinopol, unde urmează să formeze echipagiul celor două cuirasate germane „Goeben” și „Breslau” pe care turcii pretind că le-au cumpărat și musulmanizat.

I. Rusu-Abrudeanu

[„Adevărul”, vineri 13 august 1914]

65. 14/[27] august 1914, București, Notații ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la convorbirile avute cu prințesa Maria și Ion I.C. Brătianu.

Iancu Bacalbașa¹⁸⁵ îmi raportează că Teodorescu, directorul fabricii de tutun, a comunicat Consiliului Regiei că *A. Constantinescu*, vizitând fabrica, ar fi spus în gura mare: „De trei săptămâni ne sâcâe Regele pentru ca să intrăm în acțiune; noi i-am răspuns: cu un alt guvern se poate, cu noi nu!”. Aceasta se petrecea eri!! Este același ministru care la Palatul Sinaia a pretins că Regina i-ar fi spus *plângând*: „Să salvăm sârmana Germanie”. Regina mi-a spus rîzând: „Mai întâi nu plâng niciodată; al doilea, noi să scăpăm Germania?!”.

Întrevedere cu D-l *Brătianu* la ora 7 seara. Foarte amărât de incidentul cu trenul care transporta nemți la Giurgiu pentru Constantinopol. O fi oare un schimb pentru vasele germane El crede că sunt tehnicieni și ochitori pentru forturile Constantinopol. Un comunicat va apare pentru a închide chestiunea. În plus, „Independența” are ordin să dea la cap aceluia, cari fără să se informeze, excită lumea în contra guvernului. Confirmare a informației mele că fiul Coandă a fost noaptea și a luat numărul vagoanelor, numele comisarului de poliție prezent etc. *Pascal Toncescu*¹⁸⁶ e acela care a descoperit vagoanele în gara Sinaia, care a asmuțit pe Hiotu și pe ceilalți, care a telefonat la București.

Am comunicat avizul meu asupra warrantelor de cereale, de considerat că o încasare meta-lică, pentru a mări puterea de emisiune a Băncii Naționale, mai bine decât a permite o emiterie nelimitată. S-a luat act. Consultație dacă se poate convoca. Camera. Sunt pentru negativă, dacă guvernul nu poate accepta o desbatere pe politica generală. Asupra cuvintelor neserioase ale lui *A. Constantinescu*: „Este influența lui Take Ionescu!”.

Deploră atitudinea Generalului Iarca, cu toate angajamentele luate de el Nu își ține făgă-duiala „fiindcă spiritele i-au spus că victoria va fi a Rușilor”. Eu: Luați-i comanda. – El: N-ași

¹⁸⁵ *Ion (Iancu) Bacalbașa* (1863-1918) ziarist, frate cu Anton și Constantin. A funcționat ca redactor la ziarele „Lupta”, „Ziua”, „Adevărul” și „Epoca”. În 1908, a scos ziarul „Înainte” de orientare conservatoare, pe care l-a condus și în 1913, iar în anii 1910-1912 a devenit prim redactor al ziarului „Seara Minervei”, împreună cu Ioan Slavici. A fost și director al Teatrului Național din București (în două rânduri), director al Monitorului Oficial și președinte al Sindicatului Ziariștilor din București.

¹⁸⁶ *Pascal Toncescu* (1876-?), avocat, deputat de Ialomița în perioada 1904-1918.

putea să o fac decât în momentul mobilizării; starea de asediu o să închidă gurile. Ingrijat în ce privește pe Generalul Coandă¹⁸⁷.

Peste 30-40 de zile: criza. Va trebui să luăm o hotărâre! Vor fi 600 000 de oameni sub arme. Multe mai lipsesc încă armatei. Hotărât că trebuie să rechem pe Mihail (fratele meu), și pe Cantacuzino.

Pentru mine, nu încape nici un dubiu: Brătianu este fixat în sensul Germaniei. Se teme de înfrângeri, inevitabile la început, pe frontiera rusească.

*Adina Știrbey*¹⁸⁸, ca urmare la convorbirile și demersurile spre a procura puțini bani lui G. Miculescu (Takistul), care ajunsese să nu mai aibă ce mânca, îmi spune la biserică a doua zi: să nu mai dau urmare, căci Miculescu i-a declarat că „le Creusot” pusese 50 000 franci la dispoziția lui! Adina crede ca și mine că nu este lucru curat. Până acum ea îl apără.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 246]

66. [15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța prin care sugerează că România ar putea fi mai ușor atrasă de partea Antantei dacă Rusia ar ceda măcar un județ din sudul Basarabiei.

Telegramă

București, 28 august 1914

Oameni politici influenți care ne sunt devotați și desfășoară toate eforturile lor în favoarea noastră sunt îngrijorați de ezitățile guvernului și de manevrele disperate ale Germaniei de a antrena regele într-o hotărâre extremă contrară opiniei generale a țării. Ei sunt gata să reziste cu toate forțele lor și cu toată influența lor, dar ei nu disimulează dificultățile luptei; ei nu întecetează să-mi repete că dacă Rusia ar face gestul pe care noi îl sfătuim de doi ani, dacă ea s-ar decide să abandoneze României măcar un județ din Basarabia, elanul popular ar face ca regele să nu poată să-i reziste.

Ar trebui ca la Petersburg să se realizeze că momentul este grav, că ar trebui cu orice preț împiedicată România să acorde ajutorul său adversarilor noștri și să se obțină concursul armelor sale. Dacă Rusia este conștientă de situație așa cum o văd și așa cum mă forțez să o vadă colegul rus, ea nu ar trebui să ezite să facă un sacrificiu care ar putea costa amorul său propriu, dar ale cărui consecințe ar fi considerabile.

[A.N.I.C., *fond Microfilme Franța, rola 87, f. 40*]

¹⁸⁷ *Constantin Coandă* (1857-1932) A urmat cursurile școlilor militare de la București și Iași (1875-1878). Datorită aptitudinilor militare, se face remarcat în timpul Războiului de Independență. În 1880 este trimis să urmeze cursuri universitare la Școala Politehnică din Paris, unde obține licența în matematică și la Școala de artilerie din Fontainebleau. În 1888, maiorul Coandă este trimis ca atașat militar la Viena, apoi la Bruxelles, iar din 1892 devine aghiotant regal pe lângă principele moștenitor Ferdinand I. În 1902, Coandă este avansat la gradul de general de brigadă, îndeplinind funcțiile de inspector general al Artileriei (1904-1912). La Conferința de Pace de la București din 1913, Coandă este membru al delegației române. În vara anului 1916, este trimis ministru plenipotențiar pe lângă Marele Cartier General rus. După lovitura de stat bolșevică se transferă la Kiev, dar aici este arestat și condamnat la moarte, dar este salvat în ultimul moment de armata germană. În 1917. A făcut parte din delegația română prezentă la Conferința de Pace de la Paris (1919), participând la semnarea Tratatului de la Neuilly cu Bulgaria, la 27 noiembrie 1919. A fost prim-ministru al României în perioada 24 octombrie-29 noiembrie 1918. După război a intrat în Partidul Poporului ocupând fotoliul de președinte al Senatului în două rânduri (1920-1922; 1926-1927) și cel de ministru al Industriei și Comerțului (26 martie-14 iulie 1926).

¹⁸⁸ *Adina Știrbey*, fiica lui Alexandru B. Știrbey și a Mariei, născută Ghica-Comănești. Cuplul a avut opt copii: Eliza, Elena, Barbu, Zoe, Maria, Adina, George și Ioana. Adina Știrbey era, prin urmare, soră cu Elisa Brătianu, soția lui Ion I.C. Brătianu și cumnată cu Radu R. Rosetti, soția acestuia fiind Ioana.

67. [15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța, prin care semnaleză trecerea unor militari germani prin România spre Constantinopol.

Telegramă

București, 28 august 1914

De câteva zile mi se semnaleză trecerea prin România a numeroși germani care se îndreaptă spre Constantinopol prin Ruse și Sofia, numărul lor nefiind mai mic de 3 000. Ieri, un tren compus din 18 vagoane a traversat România de la Predeal la Giurgiu. El conținea în jur de 600 oameni, care nu vorbeau decât în germană. Emoția produsă în oraș când s-a răspândit vestea acestui transport a obligat guvernul să dea un comunicat că este vorba de muncitori destinați lucrărilor la calea ferată către Bagdad, intrați în România cu pașapoarte individuale, și pentru a evita comentariile dezagreabile, se va da satisfacție opiniei publice nepermițându-se în continuare intrarea în România a grupurilor de călători mai mari de 20 de persoane.

Explicațiile guvernului nu au putut păcăli pe nimeni. Am cules informații foarte precise de la unii români care au putut discuta cu călătorii, și toți sunt convinși că acești călători sunt marinari și soldați destinați fortificațiilor de la [lipsă text – n.n.] și navelor germane și turce reunite în apele turce.

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 87, f. 41]

68. [15]/28 august 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, prin care transmite informații despre negocierile greco-otomane de la București, referitoare la insule, precum și trecerea unor ofițeri germani prin România.

În ziua de 23 august au ajuns la București delegațiile turcă și greacă însărcinate să trateze chestiunea insulelor: prima venea de la Sofia, iar a doua la Niș. Ele se compun din Talaat bey – ministrul de interne – și din Halil bey – președintele Camerei Deputaților – pentru Turcia, și din domnii Zaimi, fost președinte al Consiliului, Politis – secretar general al Ministerului Afacerilor Externe, și locotenent-colonelul Pallis, pentru Grecia.

În cercurile politice se observă că acordul greco-turc în chestiunea insulelor cu greu ar putea fi încheiat: grecii au lăsat să treacă momentul când guvernul otoman s-ar fi mulțumit cu o soluție nefavorabilă, dacă le-ar fi permis să facă față cu demnitate; acum pretențiile turcești au crescut și se pare că războiul european va antrena în mod irezistibil și Turcia.

Aici există teama că, dacă nu se va reuși să se obțină acordul în chestiunea insulelor, Turcia și Grecia vor intra în conflict, și că acesta se va extinde apoi în Peninsula Balcanică, adăugându-se bulgarii turcilor, și grecii sârbilor.

România, interesată cum este de a menține *statu-quo* în Balcani, va face tot posibilul pentru a pune de acord Turcia și Grecia; totuși, dacă nu va reuși, nu pare verosimil ca ea să dorească să se lege cumva de Turcia, și nici nu pare probabil să dorească să-și asume obligații față de Grecia.

Marinarii germani care au trecut prin România. Pentru a clarifica ultimul paragraf din telegrama mea n. 75, expun ceea ce urmează. În seara de 26 august, cu un tren special venit de la Berlin, au trecut frontiera română pe la Predeal câteva sute de așa-ziiși muncitori și ingineri germani. În gara Sinaia ei au fost salutați de ministrul german la București, după care au plecat spre Constantinopol. Faptul păru suspect, iar dovezile că suspiciunea era fondată au apărut rapid: era vorba de marinari și de ofițeri de marină germani care se duceau în Turcia.

Presa locală a relevat faptul, iar unele ziare au manifestat indignare, observând că România nu a respectat datoria unei neutralități leale. Oamenii guvernului s-au scuzat, susținând că toate persoanele aveau pașapoarte în regulă (care evident că aveau indicații false) și că s-a crezut în declarațiile făcute chiar de indivizi, că se duceau în Asia Mică pentru a lucra la căile ferate.

Guvernul român a lăsat să se înțeleagă că de acum înainte va lua toate măsurile posibile pentru a evita repetarea unor asemenea incidente: între altele, nu va mai fi permisă trecerea de grupuri compuse din mai mulți de 20 de indivizi. În privința numărului de ofițeri și marinari germani trecuți în seara de 26, informațiile sunt divergente: unele ziare spun 500, altele ajung la 850. Este posibil ca cifra adevărată să fie mai apropiată de cea mică decât de cea mare, dintre cele două menționate.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura Militară, București, 2006, p. 39-40; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

69. [15]/28 august 1914, București, Telegrama ministrului Camille Blondel adresată Ministerului Afacerilor Externe din Franța în care redă impresiile lui Nicolae Filipescu în urma audienței sale la regele Carol I.

Telegramă

București, 28 august 1914

Domnul Filipescu, fost ministru de război, care a avut ieri o conversație cu regele, a venit să-mi relateze declarațiile cele mai importante, pe care mă grăbesc să vi le comunic. Abordând cu suveranul chestiunea atitudinii pe care România ar putea fi chemată să o ia în cazul în care va ieși din neutralitate, domnul Filipescu a pledat cauza unei cooperări a armatei române cu Tripla Antantă. Nu pot afirma, mi-a spus fostul ministru, că regele ar fi primit propunerile mele cu complezență, dar, că, spre marea mea surpriză, el nu a ridicat obiecții fundamentale atunci când am dezvoltat teza mea și am susținut că interesul României este identic cu al Italiei și al raselor latine pe care războiul actual amenință să le distrugă. Concluzia regelui a fost că nu va face decât ceea ce va dori națiunea. Deci, a conchis domnul Filipescu, este vorba de a se face auzită vocea națiunii.

Blondel

[*A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 87, f. 43*]

70. 16/[29] august 1914, București, Notații ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la convorbirile cu regina Elisabeta, Pascal Toncescu și Ottocar von Czernin.

Primit la *Regina* la ora 7; lungă conversație. Arătat carte poștală de propagandă anti-austriacă desemnată de către Rapineau (Alex. Ghika) și răspândită de către Agenția Blondel. Nu crede că Italia va comite felonia să meargă cu Franța. Arătat cartea „ad usum Delplini”, gândiri în toate limbele, scrise pentru Prințul Carol la majoritatea[majoratul] lui. Cred că am înțeles că Regele aștepta o acțiune apropiată: a nu se pierde minutul cel bun.

Întorcându-mă am găsit pe Toncescu, pe care l-am spălat sdравн pe cap, în fața lui Bărdescu și Vulturescu, pentru articolele lui din „Facla”, cari cer capul Regelui și injură în mod sistematic și pe șeful partidului. Vulturescu îmi raportează tot binele ce spune D-na Sturza de mine și toate încurajările ei pentru ca să mențin linia mea de conduită.

Vasiliiu, șeful de cabinet al lui Brătianu, afirmă că un ofițer român a fost trimis să vadă artileria grea nemțească, la Liège. Sunt mortiere, încărcături la 350 kgr. care distrug lucrări de beton armat cu 50 la sută mai tari ca blindajele forturilor franceze. Ofițerii nu le cunoșteau și, prima oară, au fost servite de ingineri dela Krupp.

Convorbire cu *Czernin*. îmi vorbește de intrarea probabilă a lui Stere în guvern, și mă întrebă noutăți, li spun că *ar trebui ca Austro-Ungaria să facă, un act politic pentru Transilvania, în acest mod ne-ar fi lucrarea ușurată.* [subliniere în textul original – n.n.] El mă întreabă: o cereți ca șef de partid? Eu: Ași primi să fac războiul numai dacă s-ar acorda Transilvănenilor libertățile politice și administrative care li se datoresc și numai dacă mi se dă asigurări că se gândește cineva să se constituie brâul de State tampon despre care se vorbește. „Cereți-mi-o, D-I Brătianu și cu D-ta, și imediat o solicit dela împăratul meu”.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 246]

71. 16/[29] august 1914, București, Informații inserate de ziarul „Minerva” privind reacții generate pe plan intern și extern de trecerea trenului cu militari germani prin România.

Impresiunea în cercurile diplomatice cu privire la trecerea trenului militar german prin țara noastră. Ce s-a urmărit cu acest transport. România bănuită

Știrea publicată de ziare, relativ la trecerea cu un tren special, prin țară, a unui însemnat număr de mateloți și ofițeri germani, pentru a întări echipagiul vaselor germane Goeben și Breslau aflate la Constantinopol și pe care Turcia pretinde că le-a cumpărat, a produs în anumite cercuri diplomatice o vie surprindere. Se știe că după ce cele două vase de război germane au pătruns în Dardanele, au arborat drapelul otoman, dar guvernul a făcut o comunicare diplomatică tuturor statelor, prin care anunță că aceste două vase au fost cumpărate de dânsul cu suma de 80 milioane lei.

Cele trei puteri din tripla înțelegere însă și mai ales Anglia. ale cărei flote urmăresc vasele germane cu atențiunea de a le captura sau scufunda, au fost viu indignate de jocul Turciei făcut în înțelegere cu Germania.

A doua zi chiar după întărirea vaselor germane în strâmtoarele turcești, ambasadorii Angliei, Rusiei și Franței s-au prezentat la Sublima poartă și au făcut un protest colectiv energic, amenințând chiar Turcia cu un ultimatum, în caz când nu va da explicațiuni. Răspunsul marelui vizir este cunoscut.

Turcia a fost nevoită, față de sechestrarea vaselor ei de război de către Anglia, să cumpere de urgență alte vase, unde le-ar fi găsit. Prezentându-i-se cele două vase germane în condițiuni favorabile, le-a cumpărat și cum ele se aflau în apele turcești, au și primit ordin ca să se predea amiralității din Constantinopol. Marele vizir a mai adăugat că acest fapt de cumpărare nu poate constitui o călcare a neutralității statului turc.

Răspunsul acesta tras de păr, ușor e de înțeles că nu a satisfăcut pe ambasadorii triplei înțelegeri, care astfel pusă chestiunea, au cerut imediata depărtare a personalului vaselor, compus bineînțeles întreg din germani, și expedierea acestui personal în patrie. Turcia la această cerere a celor trei mari puteri, conform cu toate regulile internaționale, nu a avut altceva de făcut decât să primească.

Subtilitatea turco-germană

Dar odată golate cele două vase de război de ofițerii și mateloții germani, ele rămâneau în mâinile turcilor impracticabile, căci marinarii și ofițerii turci nu posedau instrucțiunea necesară pentru funcționarea lor. Pentru că pe de altă parte germanii au tot interesul, în actualele

împrejurări, ca să întărească flota turcă, pe care speră să o întrebuițeze în contra celei rusești din Marea Neagră, s-a hotărât să trimită la Constantinopol alți marinari și ofițeri care să ia în primire cele două cuirasate.

Astfel Turcia pe de o parte, debarcând vechiul echipaj s-ar fi conformat cu cererea celor trei ambasadori, punându-i în același timp în imposibilitate de a mai putea face vreo obiecțiune împotriva acestor vase, a căror cumpărare, deși simulată, nu o puteau răsturna. Trenul german deci, cu marinari și ofițerii de marină necesari, care a trecut ieri noapte prin țara noastră, avea această destinațiune.

Cum că erau ostași, acest lucru a fost aflat în cercurile diplomatice ale triplei alianțe și ale statelor balcanice și a produs o explicabilă surprindere. În aceste cercuri persistă convingerea că de data aceasta, Turcia va suferi urmările purtărilor ei dubioase.

Se așteaptă că trecerea mateloților germani spre Constantinopol, care a fost comunicată, urgent guvernelor respective, să provoace acel rezultat la care de atâtea zile se vorbește. Adică trimiterea unui ultimatum către Turcia, pentru dezarmarea celor două cuirasate.

Se înțelege că un astfel de demers, date fiind legăturile Turciei cu Germania, va sfârși mai repede cu o declarație de război către Turcia, din partea tuturor acelor puteri care se află astăzi în stare de război față de germani.

Ceea ce însă este de regretat e că în sus citatele cercuri diplomatice domnește o oarecare neîncredere asupra atitudinii României, neîncredere alimentată și întărită prin dese transporturi de munițiuni de război, bani sau alimente care se expediază fie în tranzit, fie direct, spre anumite țări.

Pentru risipirea acestei atmosfere de neîncredere care a început a prinde tot mai mult în lumea diplomatică, suveranul desigur că va lua măsurile necesare ca pe viitor nimic să nu mai dea loc la interpretări greșite, asupra neutralității noastre leale.

Scrisoarea regelui către împăratul Germaniei

Trecerea soldaților germani prin România. Relațiunile unui fost ministru

O telegramă după informațiuni publicate în „Reichspost” din Berlin și în „Vossische Zeitung” arată că împăratul Germaniei ar fi primit zilele acestea o scrisoare din partea M. S. Regelui României prin care acesta ar fi dat suveranului Germaniei unele asigurări de prietenie prea accentuate.

Deoarece faptul acesta a fost interpretat în toate felurile și pus în legătură cu trecerea trenului german prin țară ar fi putut duce ușor la concluzii importante, am căutat să obținem lămuriri serioase în cercurile competente.

Un fost ministru personal cu multă greutate ne-a afirmat în esență următoarele: „Atitudinea suveranului nu poate fi alta până în acest moment decât cea fixată în Consiliul de Coroană, la care toți ne-am spus cuvântul.

Scrisori ca cea adresată suveranului Germaniei, a putut adresa regele și țarului și președintelui republicii franceze, fiindcă dacă avem o prietenie pentru unul, o avem egală și pentru celălalt. Regele nu poate avea simpatii personale în dezacord cu sentimentele țării și chiar dacă ar fi vreodată o asemenea stare de spirit, ea nu poate să fie manifestată. În ceea ce privește trecerea trenului german prin țară, deși nu cunosc în amănunt modul prin care s-a putut face trecerea, cred că nu puteam interzice trecerea, deoarece militarii germani, dacă erau militari, erau prevăzuți individual cu pașapoarte și treceau ca lucrători pentru drumul de fier anatolian. Dacă însă asemenea tranzituri se repetă, ele nu mai pot fi justificate și am informațiuni că guvernul e dispus să interzică chiar transporturile prea mari de faină care merg în Austria.

A. Camb.

[„Minerva”, sâmbătă 16 august 1914]

72. 16/[29] august 1914, București, Interviu acordat de Nicolae Bațaria¹⁸⁹, senator otoman, ziarului „Cambana” și preluat de ziarul „Viitorul” referitor la situația din Peninsula Balcanică.

Turcia și alianța balcanică

Un interview senzațional al fostului ministru Bațaria Efendi

Sofia, 14 August

Ziarul „Cambana” publică în numărul său de astăzi, un interesant interview cu senatorul otoman Bațaria Efendi, fost ministru de lucrări publice, în timpul războiului din Balcani care, după cum se știe din relațiunile noastre date la timp, a sosit la Sofia, pentru a trata cu guvernul bulgar chestiuni de ordin diplomatic confidențial, ce nu se cunosc până în prezent.

Întrebat asupra atitudinii viitoare a Turciei oficiale față de evenimentele la ordinea zilei, fostul ministru otoman a declarat că Turcia este dispusă a observa cea mai strictă neutralitate posibilă, atâta timp cât nu va fi atacată.

Cum însă există multă probabilitate, că anumite puteri direct interesate în a generaliza conflagrațiunea europeană și în Balcani intenționează să atace Turcia, ea va ști să-și facă datoria, ridicând mânășă ce eventual i se va arunca. De asemenea am convingerea – a mai declarat senatorul turc – că și România va observa neutralitatea anunțată, până în momentul când teritoriul ei va fi încălcat de armatele rusești. „Odată teritoriul României violat de armatele rusești și lucrul e mai mult ca sigur, această țară va intra imediat în acțiune, alături de tripla alianță, cu care va face cauză comună. În sprijinul acestei afirmații, senatorul Bațaria Efendi face o lungă expunere a situațiunii românilor din Austro-Ungaria și Rusia, trăgând concluzia că cei din Transilvania fiind bine tratați de unguri, nu au nevoie să fie eliberați, privirile României trebuind să fie îndreptate spre Basarabia.

În privința misiunii lui Talat bey la Sofia și București, cum și asupra posibilității reconstituirii blocului balcanic, senatorul Bațaria Efendi a declarat ziarului bulgar următoarele: „Reconstituirea întregului bloc balcanic, astfel cum este preconizat de anumite mari puteri, e o imposibilitate de fapt, înainte ca Bulgaria să intre în posesia întregii Macedonii, stăpânită actualmente de sârbi și a localităților Cavala, Xeres și Drama împreună cu ținuturile lor și până când Grecia nu consimte de bunăvoie a ne retroceda insulele din Marea Egee, absolut indispensabile Turciei, pentru a apăra intrarea Dardanelelor.

„Cum însă o asemenea bună voință din partea Greciei și Serbiei e esclusă cu desăvârșire, misiunea lui Talaat bey la Sofia și la București se va mărgini deocamdată numai în a trata o alianță româno-turcă-bulgară, care constituind un bloc destul de puternic, atât ca putere militară, cât și ca influență diplomatică, își va impune voința în momentul lichidării conflagrațiunii europene, în privința unei noi împărțiri a teritoriului din Balcani.”

Fostul ministru otoman își termină declarațiunile sale, arătând că are multă speranță că blocul balcanic astfel cum este conceput de Talaat bey, se va înfăptui cât de curând.

[„Viitorul”, sâmbătă, 16 august 1914]

¹⁸⁹ Nicolae Constantin Bațaria (Batzară) (1874-1952), scriitor și publicist aromân. Este născut în Krușevo, Macedonia, făcând studii și în România la Facultatea de Litere și Drept din București. S-a implicat în viața politică a Imperiului Otoman, fiind unul dintre liderii Partidului „Uniune și Progres”. A fost senator, din 1908, în parlamentul otoman, iar în decembrie 1912 este investit ministru al Lucrărilor Publice. A participat ca membru al delegației otomane la tratativele de la Londra (mai 1913), care a pus capăt Primului Război Balcanic, fiind semnatarul tratatului de pace din partea Imperiului Otoman. S-a stabilit în România, după război, devenind, în 1920, senator din partea Partidului Poporului. A întemeiat în 1908 primul ziar aromânesc „Deșteptarea”. A lucrat o perioadă de timp la „Adevărul” și „Dimineața” și a condus revista „Dimineața copiilor”. Opera sa este variată, el creind, între altele, personajul „Haplea”, ce a făcut carieră în literatura română.

73. 17[30] august 1914, București, reportaj din regiunea Brașov, semnat Athanasie Nitză, publicat în ziarul „Minerva” în care este redată situația românilor din regatul ungar.

**În Ungaria. Pe valea Temeșului. Brașovul pustiu. Nu-i entuziasm. Monarhia a mobilizat toate forțele militare. Ce scriu ziarele maghiare. Persecuții contra românilor.
O vizită la redacția unui ziar român: d-nii Vaida și Goga**

Brașov, 13 august

Greutatea unei călătorii peste graniță și mai ales în Ungaria în împrelurările actuale – e inutil să o mai arătăm. În afară că autoritățile românești permit cu multă greutate ieșirea din țară, apoi mai sunt neplăcerile și temerile la care se expune un călător în Ungaria. Acolo, unde starea de asediu e declarată și șovinismul maghiar în floare, e foarte ușor ca nu numai pentru o vorbă plasată contra sentimentului lor, dar și pentru o privire cercetătoare, să fii imediat bănuit ca spion și închisoarea ți-e tovarăș multă vreme, iar urmările nu se știu care ar mai fi.

Drumul din Predeal până în apropierea Brașovului l-am făcut cu o trăsură pe valea Temeșului. În consecință pot să afirm cu toată certitudinea că nici un fel de trupe nu staționează pe această vale. Călugărițele n-au părăsit Temeșul de sus, vizitatori însă nu sunt. Pe tot drumul ce scoboară spre Brașov n-am întâlnit decât femei și copii. Bărbații sunt la luptă pentru împăratul! Podurile și tunelurile de pe calea ferată sunt păzite, unele de milițieni îmbrăcați civil și numai de apropiere de Brașov le păzesc soldații din reg. 24 de honvezi.

Ajuns în Brașov, orașul pare pustiu. N-a mai rămas aci decât Reg. 24 honvezi (armată teritorială) parte din reg. 34 artilerie și părți sedentare a regimentelor care au plecat, pentru a îmbrăca și instrui pe milițieni. Instrucția lor se face de militari tineri, printre care am recunoscut și români, și apoi sunt porniți în luptă. Toate trupele de aci au plecat spre granița rusă.

Din convorbirile ce le-am avut cu mai multe persoane reiese că în foarte puțină vreme vor fi chemați sub arme și bărbații până la 52 ani. Afirmațiunile acestea mi se par aproape de adevăr, întrucât și subsemnatul a citit mai multe publicații afișate în oraș, prin care se arată că toți bărbații din monarhie, până la etatea de 50 ani, sunt obligați a ajuta patria.

După cum se vede războiul va fi crâncen de tot, monarhia vecină mobilizându-și toate forțele militare posibile. Numai din distr.[ictul] Brașovului au plecat peste 120 000 soldați, în majoritate români.

Seara între orele 8 și 9 fac rugăciuni la toate bisericile din oraș, pentru odihna celor căzuți pe câmpul de luptă. După aceasta orașul e mort. Nimeni nu mai circulă pe străzi. Doar patrulele militare, înarmate până în dinți, colindă orașul.

Muzica orășenească cântă în fiecare zi în parc. De obicei se cântă imnuri patriotice maghiare, marșuri și ciardașuri, spre a însufleți populația rămasă. Cei prezenți care vin la promenade compuși aproape numai din copii și femei ascultă descoperiți și aplaudă. Entuziasm însă nu se simte. Parcă le lipsește ceva. E îngrijorarea, ce va aduce viitorul? Cu toate știrile ce le dă guvernul ungar, totuși se bănuiește adevărul. Trupele Austro-ungare n-au repurtat succesele la care se așteptau. Mai ales în ce privește situația de la sud, se știe acum hotărât de populație că armatele au suferit grave înfrângeri din partea sârbilor. Autoritățile nici ele nu mai pot să ascundă aceasta și printr-un comunicat adresat populației și publicat prin ziare, prim-ministrul ungar zice „evenimentele mari și hotărâtoare se vor desfășura nu în sudul monarhiei, ci în nordul ei, de aceea trebuie să se renunțe ca armata să întreprindă și în sud o acțiune mai extinsă. În consecință, s-a dat poruncă ca trupele să se reîntoarcă în vechile lagăre de pe malurile Savei și Drinei de Jos”.

Ce însemnează oare acest comunicat, decât recunoașterea înfrângerilor?

Totuși gazetele ungurești publică știri extrem de tendențioase. Astfel am avut ocazia să citesc numai într-o singură foaie că zeci de generali ruși au fost omorâți sau luați prizonieri, brigade și divizii întregi distruse sau decimate. Capturațiile nu se mai fac decât cu sutele de tunuri și cu zeci de mii de prizonieri. După aceste știri, ar urma că armata rusească aproape nu mai există, precum nici generalii lor!

De asemenea ziarele ungurești publică știrea că atât România, Bulgaria cât și Turcia au mobilizat și urmează să pornească cât mai curând contra Rusiei. Iar ziare ca „Reichipost” scrie următoarele: „...lucrările pentru alianță între România, Bulgaria și Turcia sunt mult mai înaintate de cât se crede. Chestiile importante sunt deja clarificate, e vorba acum mai mult de amănunte militare, cum trebuie să se prozezeze. Iar în numărul următor „Anglia și Rusia încheind o alianță cu scopul de a obține trecerea peste Dardanele, Turcia și Bulgaria și România urmează în curând să ia ofensiva pentru a împiedica apropierea Rusiei de Cornul de aur. Astfel e arătată atitudinea României, de presa de aci!

Seara, luând masa la un restaurant și aflându-se că sunt din România, imediat am fost înconjurat și întrebat: Ce face România? a mobilizat general? Au intrat trupele în Basarabia. Nici o îndoială nu mai încapă că România ar putea merge contra Monarhiei. Ba s-a zvonit că trupe austriace au trecut prin nordul Moldovei în Rusia.

Persecuții contra românilor. Sinuciderea românilor condamnați la moarte

S-a vorbit zilele acestea prin presă, că ungurii ar fi încetat persecuțiile contra românilor. Aceasta nu e adevărat. Maghiarii ne port aceeași ură ascunsă care țintește la distrugerea noastră pe toate căile. Dacă fac unele concesii, apoi e ca să entusiasmeze pe români la război. Adevărul acestor afirmațiuni se va vedea mai jos.

Din convorbirile avute cu unele personalități române de aci, mi s-a confirmat că, în adevăr, militari nemaghiari îi iau de gât pe români și fraternizează cu ei prin cazărmi, prin localuri etc. Militarii români din Brașov au plecat în război cu tricolor român și în cântece patriotice românești. Tot astfel s-au petrecut lucrurile și în celelalte părți locuite de români. În Făgăraș, batalionul al 3-lea din regimentul 23 honvezi, compus exclusiv din români, au fost conduși la gară, spre a fi porniți la luptă cu muzica militară, cântând: „Deșteaptă-te române”, „La arme”, „Pe al nostru steag e scris unire” etc. Iar tocmai departe, în Herțegovina, batalionului 1 din regimentul 63 compus din români, i s-a permis de comandanții superiori să își facă un steag național român pe care l-au purtat pe străzile Mostarului, în fruntea batalionului, cântând „Deșteaptă-te române”.

Așa au plecat românii la luptă pentru patria maghiară. Și în schimb cu aceleași persecuții amare. Am putut afla în mod cert că, dacă în Brașov nu sunt români închiși, apoi inchisorile din Banat sunt pline de ei, printre care sunt și intelectuali. Doi țărani dintr-un sat al cărui nume nu-l dăm, vorbind între ei despre război și-au dat părerea că dacă ar veni românii aci, s-ar da de partea lor. Fiind auziți de unguri au fost judecați la Cluj și condamnați la moarte.

Apoi, nu mai departe, aci în Brașov, un fruntaș român, urmând a fi condamnat la moarte, s-a sinucis singur, acum câteva zile. Cazul continuă să facă vâlvă aci. Iată cum stau lucrurile: Eugen Precup – așa se numea defunctul – fruntaș meseriaș român de aci, în etate de 41 ani, fusese scutit de medicul militar Rimmer de a merge acum în luptă fiind un om bolnăvicios de inimă. Acest lucru se vede că a supărat amarnic pe „frații maghiari” și cum numitul era o fire expansivă, și prea român, se vede ca nu avea cuvinte de laudă la adresa ungarilor. „Ca mâine vom schimba pe aci franci iar nu coroane, a zis într-o seară la cafenea, iar a doua zi a fost arestat

și dus la temniță pe motiv că nu e scutit în regulă de armată. A fost adus imediat un alt medic militar ungar, care desigur l-a găsit bun pentru a merge în luptă. Iată-l dar acum pe nefericita victimă, acuzat de trădare, sustragere de la armată în timp de război. Sfârșitul, închisoara grea și viitoare executare. Bietul român a stat închis o săptămână în pivnițele gimnaziului, care ține loc de închisoare, apoi nemaiputând răbda suferințele și sfârșitul ce-l aștepta a sărit ferestrele și fugind acasă s-a împușcat cu un glonte în cap, murind instantaneu.

Astăzi înainte de a se face înmormântarea, s-a făcut autopsia cadavrului de medici. Cu această ocazie, s-a constatat că defunctul în adevăr era bolnav de inimă și bine scutit de primul medic militar. Iată dar o nouă victimă a șovinismului și urii maghiare.

Un fruntaș român despre naționalități. Oprimarea românilor

Am făcut o vizită și la redacția unui ziar român care apare aci.

Am fost întâmpinat cu o bucurie nespusă de toți din redacție. Și-au lăsat lucrul și m-au înconjurat cu multă dragoste. Vești din țară? Am adus ceva ziare românești? Cum e opinia publică la noi? Cu cine mergem? Ce să le spun?. Sufletele și inimele lor m-au înțeles pe dată.

Românii s-au plâns de lipsa gazetelor românești din Regat. Intrarea lor e interzisă cu de-săvârșire, întâi pentru a nu se putea face nici o legătură între opinia publică din România și al doilea că populația află știri care sunt defavorabile intereselor Monarhiei.

Am avut apoi o convorbire interesantă cu un fruntaș român. La întrebarea mea care-i situația actuală a românilor de aci în împrejurările de față, d-sa mi-a răspuns: Aceeași dinainte, nici o schimbare. Guvernul ungar până în prezent nu ne-a făcut nici o declarație. Stăm față în față în aceleași lupte ce le ducem de vremuri, cu toate că feciorii români pleacă cu miile la luptă pe câmpul de război. Așa a fost întotdeauna românul de aci, când s-a făcut apel la dânsul a răspuns cu jertfe mari pentru patrie și Tron, fără ca în schimb să aibă ceva.

– În cazul unei victorii austro-ungare situația românilor va fi mai bună?

– Din contră cu cât victoria va fi mai mare, cu atât oprimarea naționalităților și în special a românilor va fi mai mare din partea maghiarilor. Victoria, de va fi, va consacra definitiv hegemonia maghiară în monarhie. Nu ne va distruge, pentru că sentimentul național e prea înrădăcinat aci la noi, dar vom avea de îndurat și mai mult rău.

Declarațiile lui Vaida și Octav. Goga

Cu privire la declarațiile făcute de d. Vaida, convorbitorul meu spune că ele angajează partidul național român, însă sunt pornite dintr-un calcul politic bine determinat în împrejurările actuale; d-sa a avut motive bine raționate când a făcut acele declarații. Afară de asta în împrejurările actuale cine ar putea să aibă alte păreri? D. Octavian Goga, în adevăr e în curentul opiniei publice mai în totdeauna, fiindcă pe lângă omul politic, în primul rând e un suflet de poet. Cu privire la atitudinea actuală a României, toți românii de pretutindeni o împărtășesc ca fiind cea mai bună în împrejurările actuale. Să ne păstrăm forțele intacte și să le întrebuițăm la nevoie când împrejurările vor cere numai pentru interesele proprii ale României, care tind la aspirațiile ei politice și naționale.

Athanasie Nitză

[„Minerva”, duminică 17 august 1914]

74. 18/[31] august 1914, București, Articolul lui G. Bogdan-Duică¹⁹⁰, Austro-Ungaria și România, publicat în ziarul „Minerva” în care analizează proiectele Austro-Ungariei față de slavii din nord.

Austro-Ungaria și România

Din partea d-lui profesor G. Bogdan-Duică primim următorul al doilea articol asupra Austro-Ungariei și României

Ce caută Austria în Nord?

O clasică împreunare de bine și rău, de plus și minus, de libertate și subjugări! Austro-Ungaria, care încă nu și-a emancipat popoarele sale, Austria cea guvernată de isterica tiranie a Ungariei, Austria vrea să dezrobească pe poloni și ruteni! Austria, imperiul celor zece naționalități, dintre care, afară de unguri, toate sunt nemulțumite, Austria vrea să desființeze un stat de naționalități slave!

În fond mișcarea este determinată numai de trebuințele rasei germane de a ocupa tot centrul european – încorporând în viitor și pe nemții austriaci – și de a se revărsa în șesul sarmatic, incult încă. Toată literatura ei politică și istorică a reclamat acest șes.

Comandantul armatelor austriace a provocat deci pe poloni să se răscoale. Clubul deputaților poloni din Austria a ținut în Viena ședințe, la care au asistat și înalte personalități politice oficiale. Ședințe secrete, strict secrete, cum le zice „Pester Lloyd” din 18 august. Dr. Leo, președintele clubului, a și publicat manifestul împotriva „cnutului”. Chiar și evreii din Viena au trimis un manifest lor: Tersii¹⁹¹ însoțind pe Agamemnonii habsburgici. Iar comandantul șef al revoluției naționale este d. Iosif Pilsuțchi, cetățean din Varșovia¹⁹².

Tot la Viena s-a adunat comitetul revoluționar al ucrainenilor, în frunte cu dr. Konst. Lewickyi. Tersitele acestei grupări este Nicolae de Wassilko¹⁹³, românul renegat al Bucovinei și șef al rutenilor bucovineni, care a chemat, și el la lupta „culturii” împotriva barbariei.

Să credem, pentru un moment că Austria – adică, după Șabaț, tot Germania – va reînvia Polonia și Ucraina. Această colosală răsturnare de echilibru din nordul României nu trebuie să ne dea de gândit? Nouă, poporului, nu ar trebui să ni se spună: Ce motive vom avea ca s-o

¹⁹⁰ G. Bogdan-Duică (1866-1934), critic și istoric literar, continuator al ideilor lui Titu Maiorescu. În timpul ocupării Bucureștilui este arestat și deportat. După înființarea Universității din Cluj, în 1919, devine profesor de literatură română la Facultatea de Litere și Filologie, al cărei întâi decan va fi și unde va preda până la moarte. Tot în anul 1919, a fost ales membru al Academiei Române, pe locul rămas vacant după moartea lui Titu Maiorescu. A fost delegat în Senat din partea Universității clujene. Se va înscrie în Partidul Național Țărănesc, dar, nemulțumit, trece în Partidul Național Liberal, fiind ales, cu acest prilej, și deputat.

¹⁹¹ Tersit (plural tersiți), flecar, palavragiu.

¹⁹² Josef Pilsudski (1867-1935), revoluționar și om politic polonez. În aprilie 1908, el a format o organizație militară secretă. Doi ani mai târziu, cu sprijinul autorităților militare austriace, el a transformat organizația secretă într-o societate de tir legală care pregătea viitorii ofițeri polonezi. La începutul Primului Război Mondial, Pilsudski a comandat Legiunea Poloneză, care a luptat cu succes împotriva Rusiei. După crearea „ducatului polonez”, el a devenit ministru de război în Regenta poloneză, opunându-se pretențiilor germane ca unitățile poloneze să jure credință Germaniei și Austriei. Pentru acest motiv, în iulie 1917, Pilsudski a fost arestat și închis la Magdeburg, Germania. A fost primul șef al statului polonez (1918-1922) renăscut după împărțirile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea la care au participat Rusia, Prusia și Austria. În 1926 a întemeiat regimul „Sanației”, în fapt un regim autoritar care a funcționat până la izbucnirea războiului.

¹⁹³ Nicolae de Wassilko (1868-1924). Potrivit informațiilor transmise de Ion Nistor, tatăl său era român, iar mama sa armeană. A moștenit o mare avere de la tatăl său, fiind unul dintre cei mai importanți proprietari din Bucovina. Inițial a fost membru al formațiunii politice românești, dar a fost atras de ruteni, care i-au promis funcții. Deși nu cunoștea limba ruteană, el a fost ales deputat în parlamentul de la Viena din partea acestei etnii. S-a pronunțat ferm și a acționat în consecință pentru crearea unui stat rutean care să cuprindă Haliciul și Bucovina.

înlesnim? Sau, de ce ar fi bine, putând, s-o împiedicăm? Căci de astă dată, nu vă îndoiiți, nu este vorba de o perplexitate polonă și alta rusească, aruncate provizoriu printre mișcărilor regimurilor rusești, ci vorba este de intenții foarte serioase, ca și în Serbia.

Noi, bucureștenii, am avut prilej să vedem hărți intime ale viitoarei Europe orientale, zugrăvite la Viena, în care firește, și noi figuram cu o Moldovă crescută până în Nistru. Polonii rusești erau la 1897 – întâia și ultima dată când s-a constatat limba maternă a supușilor ruși – 7.931.307 de suflete (6,3 la sută din populația Rusiei). Ucrainii (rutenii, rușii mici, malorușii) erau 22 de mil. și 380.551 de suflete (17,8 la sută din toată populația). Austria – adică, după Șabaț – Germania – ar dezrobi așadar vreo treizeci de milioane de slavi, lăsând în viață o Rusie de vreo 130 de milioane.

Rutenia s-ar întinde între Nistru și Don, Marea Neagră și râul Pripet închipuit ca prelungit de o linie care ar trece prin Novgorod spre Voroneș. Polonia, din vestul Ruteniei, ar pleca de la Hotin alcătuiindu-se din Bucovina, Galiția și actuala Polonie rusească, dacă Germania nu și-ar rezerva partea ei din pradă și încă mult mai mare decât își vor fi închipuind astăzi austriacii, genul cel mai puțin isteț dintre toți nemții. Așa s-ar modifica harta Europei orientale!

Care ar fi raporturile politice ale noilor țări cu deșteptătorii? Suzeranitate ori anexare, ca în Bosnia? Nu știm. Știm numai că printre polonii Austriei s-a popularizat, în scrieri inspirate, ideea că va fi o anexare de teritorii, în care Moldova noastră ar intra ca o limbă de pământ pornită din Dunăre până în Bucovina și având la vest Ardealul, iar la est, dincolo de Nistru, noua Austrie rutenească!

Să credem, pentru moment, că această construcție vinează s-ar realiza. Ce ar fi atunci România față de noua Austrie, astfel împinsă de Germania spre est? De aceea afirmăm cu toată convingerea: Dacă înalta noastră politică, pe care noi nu o cunoaștem, sau împrejurările evidente oricărui observator, ne-au oprit de a fi lângă sârbii amenințați, trebuie să fim și pentru Polonia și pentru Ucraina?

Dacă Austria poate săvârși singură marea faptă, ar putea-o săvârși și împotriva noastră? Care-i, în această privință, politica țării?

Noi vedem două situații: influența slavă de astăzi, rusească, s-ar înlocui mâine, poimâine, cu alte două, tot slave: polonă și rutenească.

Firește, s-ar putea să fie și altfel: s-ar putea ca Austria, fără succese militare, să profite mai puțin ca și Germania să se apropie de noi prin Rusia cucerită. Să admitem însă, cum se crede până acum, că austrieicii se vor așeza în aceste părți. Dacă în capitalele austro-ungare nu ar viețui neîncrederea și ura contra tuturor românilor, am putea opri în loc temerea de răsturnarea echilibrului din lumea slavă a nordului și estului nostru. Dată fiind ura, ne întrebăm: Care ar putea să fie, în această privință, politica țării?

G. Bogdan Duică

[„Minerva”, luni 18 august 1914]

75. [19 august]/1 septembrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, referitoare la preocupările guvernului român privind dotarea armatei.

În completarea și pentru a explica ceea ce am expus în telegramele mele precedente, am onoarea să vă comunic ceea ce urmează. Trecerea prin România a soldaților și ofițerilor din marina germană – din câte am putut afla din cercurile mai bine informate – nu a fost un fapt izolat. Se pare că s-au petrecut și alte tranzitări de trenuri mai înainte, și că în aceste trenuri, pe lângă soldați și ofițeri de marină, au existat și ofițeri și soldați germani din artilerie; rezultă

de asemenea că, tot prin România, au trecut și muniție și guri de foc expediate din Germania în Turcia.

Nu cred că în toate aceste tranzitări a fost înșelată buna credință a românilor: în primul rând este vorba de transportul de soldați și muniție printr-un stat neutru către alt stat care este deocamdată neutru – ceea ce nu impune României necesitatea de a îl interzice; apoi, din motive pe care le voi spune în continuare, se pare că guvernului i-a convenit să se arate mai degrabă binevoitor.

Ieri am aflat de la directorul general al... (indescifrabil) că România mai așteaptă 82.295 puști Mannlicher (calibrul 6.5) de la firma austriacă Steyr, și deoarece această informație nu se potrivește cu cea obținută anterior – că România a primit toate puștile comandate în 1912-13 – am încercat să capăt explicații în această privință. Din aceste explicații am înțeles că, în afara comenzilor din 1912-13, acest guvern a putut obține (probabil de la aceeași firmă) un număr considerabil de puști și câteva mii de carabine, astfel că – deși având de primit încă acele 82 295 puști arătate mai sus – armata română dispune acum de 495 000 puști Mannlicher calibrul 6.5 și de 70 000 carabine de același calibru.

Faptul mi-a părut cu totul nou și, deși directorul general al.... (indescifrabil) m-a rugat să nu-i pun întrebări referitoare la..(indescifrabil) particulare, mi-am făcut convingerea că România, pentru a avea puștile de care are nevoie, s-a obligat să permită exportul în Austro-Ungaria a întregii cantități de grâu pe care producția din acest an și rezerva o puteau permite. Așa se explică permisunea de a exporta 7000 de vagoane de grâu în Austro-Ungaria, prin concesiuni acordate succesiv în câteva zile, și așa se explică și relativa bunăvoință față de tranzitul de soldați și materiale germane spre Turcia. Am constatat că se face un export destul de intens de petrol și benzină în Germania și Austro-Ungaria.

În privința muniției, aceeași persoană mi-a relatat că se dispune azi de circa 700 de cartușe pentru fiecare pușcă, dacă se consideră întreaga dotare de 495 000 puști, sau de 1 000 cartușe pentru o pușcă, dacă se consideră doar armele de primă linie; pentru artilerie ar fi aproape 1 000 de lovituri pentru fiecare tun. Cu trei zile în urmă, colonelul Rudeanu¹⁹⁴, directorul general al armamentului (cel care în iunie a venit în Italia pentru a vizita fabricile noastre) a cerut telegrafic comandoului Orlando (director al Wickers-Terni) trei baterii de tip italian (Déport) și 100 milioane, sau măcar 50 de cartușe pentru fiecare pușcă.

Temându-se că telegrama ar putea întârzia sau că nu va fi transmisă, m-a rugat să repet comanda prin intermediul legației și al Ministerului de Externe, ceea ce s-a făcut. Acum România ar dori să comande alte 100 000 de puști, pentru ca armamentul său să atingă circa 700 000 Mannlicher calibrul 6.5. Prin intermediul Legației și al Ministerului de Externe va fi interpelat Ministerul de Război pentru a se afla dacă se pot produce cu mașinile proprii sau cu concursul industriei private cele 100 000 de puști dorite.

Raportez ceea ce inspectorul general al artileriei, generalul Coandă, mi-a relatat despre artileria austriacă. Generalul, într-o vizită pe care a făcut-o anul trecut la firma Skoda, a văzut că Austria a adoptat un obuzier de asediu cu calibrul de 305 mm. Aceste obuziere sunt tractate cu furgoane automobile, iar pe furgoanele automobile sunt transportate și munițiile. Pe teren plat furgoanele ating viteza de 32 km pe oră; în pantă viteza scade, iar la înclinații de 25% se poate face tractarea cu unele adaptări speciale, dar cu viteza de doar 2 km pe oră. Greutatea proiectilului este de 480 kg. Persoana sus-menționată a văzut astfel de obuziere până la numă-

¹⁹⁴ *Vasile Rudeanu* (1871-1965), general de artilerie. A condus Direcția armamentelor din Ministerul de Război și a efectuat, în anii 1914-1916, mai multe misiuni în străinătate (Germania, Austria, Franța, Italia, Marea Britanie) pentru achiziționarea de armament, muniție și tehnică de luptă. După intrarea în război a fost reprezentat al Înalțului Comandament Român pe lângă marile cartiere generale franceze și britanice. Memoriile sale sunt o sursă importantă pentru cunoașterea situației României în timpul primei conflagrații mondiale.

rul 49, dar presupune că Austria ar fi posedat deja circa 60. A înțeles că aceste guri de foc au fost produse pentru a lovi fortificațiile de la frontiera italiană.

Situația militară și cea politică sunt neschimbate: opinia publică este favorabilă grupului franco-anglo-rus, deși aici ajung știri frecvente ale victoriilor germane în teatrul de război occidental. Se pare că printre concentrații români începe să se manifeste puțină oboseală și că unii au plecat acasă, explicând lipsa prin dorința de a nu rămâne fără muncă. Statul Major studiază modul de a trimite la vatră (posibil cu uniforme militare) contingentele mai vechi din armata permanentă și marina militară, și de a chema sub arme contingentele care încă nu au fost chemate. Ar exista astfel, între altele, și avantajul de a repeta instrucția cu toate contingentele.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p. 40-42; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

76. 20 august/[2 septembrie] 1914, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman despre desfășurarea comitetului de conducere a conservatorilor.

Comitet. Toți prezenți, împreună și cu Olănescu¹⁹⁵, din partea căruia este prima manifestare de adeziune la direcția mea. Se vorbește colosal de mult. Ion Lahovary abondent și des. Cel mai filo-francez din toți, mergând până la colaborare cu Rusia, el, care îmi spusese mică ar fi necinstit și că nu putem face pe Rege să joace rolul lui Bernadotte¹⁹⁶. Filipescu cuminte și deferent pentru Rege! El tot mai crede în triumful Franței. Grădișteanu vrea să pornească în război, dacă Bulgaria atacă pe Serbia!... Nenițescu, cu curaj și pe față, germanofil. Delavrancea crede că Germania va fi redusă prin foamete. Arion dorește să ne legăm de soarta Italiei. Vlădescu, oportunist dar cuminte, nu vrea să rămânem fără prieteni. Din nou Filipescu, care se resemnează la o Bulgarie mai mare ce se va face fatal, sau prin Germania victorioasă, sau prin sistemul celălalt care va acorda Macedonia din momentul când Serbia ar lua Bosnia-Hertzevovina. Într'un cuvânt, toți de părere să dăm impresia unității, să ne supraveghem gazetele, să stăm în strictă imparțialitate!

Se acceptă comunicatul următor propus de mine:

„Comitetul executiv în *unanimitate* a luat decizia «următoare: „Nici un fapt nou neproducându-se care să justifice „o schimbare în atitudinea României, astfel cum a fost „fixată în Consiliul de Coroană dela 21 Iulie, partidul „conservator stăruie fără șovăire în această atitudine. Fată de această hotărâre și, fiindcă mai presus de orice considerațiune sunt interesele țării, el sfătuște pe „membrii săi să păstreze o nepărtinire desăvârșită în aprecierea faptelor și în discuțiunea situațiilor”.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 255]

¹⁹⁵ Constantin Olănescu (1845-1928), inginer de profesie cu studii la Paris a intrat în Partidul Conservator fiind unul dintre liderii acestuia. A făcut parte, ca ministru Lucrărilor Publice în guvernările conservatoare din anii 1891 (21 februarie-27 noiembrie) și 1891-1895 și ministru la Interne între 7 iulie 1900-13 februarie 1901.

¹⁹⁶ Jean-Baptiste Bernadotte (26 ianuarie 1763-8 martie 1844) a fost rege al Suediei și Norvegiei, prinț suveran de Pontecorvo, general și mareșal al Primului Imperiu Francez. Participă la campania din Italia sub conducerea lui Napoleon și, în 1804, este avansat mareșal. Nu strălucește pe câmpul de luptă, dar în 1810, este ales rege al Suediei, cu acordul lui Napoleon. În 1812, refuză să atace Rusia, trecând, ulterior, în tabăra inamicilor Franței. Are o contribuție importantă la înfrângerea lui Napoleon în bătălia de la Leipzig, dar refuză să intre cu armata sa pe teritoriul francez. Se pare că a nutrit intenția de a ocupa tronul Franței. Este singurul mareșal francez care nu are numele dat unui bulevard din Paris. Invocarea lui are sensul de trădător al țării de origine.

77. 20 august/[2 septembrie] 1914, București, Știri publicate în ziarul „Universul”, sem-nate „Bruno”, despre operațiile militare din Bucovina.

Ce se petrece la granița româno-austro-rusă

Trupe rusești spre Cernăuți. – Iminente ocupare a orașului de către ruși. – Sate incendiate. – Linia ferată Novo-Selița-Boian distrusă. – 40 dezertori austriaci în România. – Amănunte pasionante
– Ancheta trimisului nostru special –

Dorohoi, 17 August

Eri după-amiază au sosit din nou în localitate știri neliniștitoare de la granița noastră din spre Rusia și Austria. Imediat automobilele și trăsurile au început a transporta din oraș spre frontieră, numeroase persoane oficiale și particulare. Printre cei dintâi plecați a fost și subsem-natul.

La Mamornița, punctul nostru de frontieră spre Austro-Ungaria și la Moinița, punctul de frontieră atât spre rusia cât și spre Austria, am aflat că neconținut, zi și noapte, vin trupe rusești cari se îndreaptă spre Cernăuți, fără a întâmpina din partea trupelor austro-ungare cea mai mică împotrivire.

O distinsă personalitate, în măsură de a cunoaște tactica urmată de trupele beligerante, îmi dă detalii prețioase asupra desfășurării războiului austro-rus în apropiere de Cernăuți.

Mobilizările în toată Rusia fiind terminate, au început neîntârziat transportul trupelor spre granița austriacă. Aproape întregul front al graniței galițiene, în lungime de 60 km e ocu-pat de trupe rusești. Și transporturile parcă nu se mai sfârșesc. Trupele rusești sunt aduse cu trenurile militare până la stația Mamaliga din Basarabia. De acolo trupele debarcă și o iau pe jos spre frontiera austro-ungară.

Populațiunea românească de pe malul nostru al Prutului poate urmări cu ochiul liber sau cu ochianul aceste colosale desfășurări de forțe militare rusești. Trupele rusești, probabil dându-și seamă că orașul Cernăuți, tinta lor, are minunate pozițiuni strategice naturale, – osebít că e bine fortificat și apărat de armatele austriace – caută să-l înconjoare din două părți, din flanc spre Boian și din față spre Sadagura. Cele mai numeroase trupe rusești au fost îngrămădite spre Sadagura, la nord, unde se înșirue în rânduri paralele.

Am zis că trupele austriece nu opun nici o împotrivire înaintării trupelor rusești. Este par-că un cuvânt de ordine ca trupele austriace să lase liberă înaintarea trupelor rusești. În schimb toate forțele militare austriace au fost concentrate la Cernăuți, pentru a apăra orașul, care e aproape deșert, populația fugind care încotro. A mai rămas doar sărăcimea. În asemenea con-dițiuni se pare că deși trupele austriace vor opune o rezistență disperată, totuși trupele rusești – peste două corpuri de armată – dând asalt Cernăuților, în cele din urmă vor ocupa orașul.

În timp ce vorbeam cu interlocutorul meu la Mamornița, mi s-a adus știrea că trupele rusești au distrus linia ferată austriacă de la Noua-Sulița până dincolo de Boian. Aceasta pro-babil pentru a împedeca pe viitor transporturi de trupe austriace. Controlând această știre, am găsit-o perfect adevărată.

În drum spre Moinița, am aflat că un număr de 40 soldați austriaci au dezertat de la detașamentul lor din Bucovina și au intrat în județul Dorohoi. Aci au predat la frontieră ar-mele autorităților noastre și așteaptă liniștiți ca soarta lor să fie regulată de minister. Tot la Moinița am mai aflat că au fost incendiate în Bucovina trei localități austriace: Cotul, Boian și alte două sate lângă Novo-Selița.

O persoană sosită la Moinița și venind din Novo-Selița istorisește că pretutundeni în Bucovina trupele de ocupațiune rusești se poartă bine cu populațiunea austriacă și nu provoacă excese nicăeri, decât în cazurile când sunt ele mai întâi provocate.

Așa, la Novo-Selița austriacă, oraș pe jumătate incendiat și ocupat azi de ruși, s'a tras, într-una din serile trecute, de către un locuitor austriac, ascuns în casă un foc de revolver, asupra unui soldat rus care patrula împreună cu alții pe stradă, omorându-l.

Casa dimpreună cu toți cei cari se găseau înăuntru a fost imediat nimicită de ruși și praful s-a ales din tot.

Bruno

[„Universul”, Miercuri 20 August 1914”]

78. 21 august/3 septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Externe, către Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, prin care îi indică conduita față de autoritățile române.

Telegrama Nr. 2379

S-a primit telegrama Nr. 1 și 2.

După cele expuse de Ministrul Franței, el n-a manifestat nici un fel de insigență în dorința de a ști care va fi situația României și crede că cuvintele lui n-au fost transmise exact de împu-ternicitul de afaceri, ceiace se explică prin tendința acestuia de-a influența guvernul lui.

După refuzul României pentru alianța ofensivă propusă de noi, nu am căutat să forțăm hotărârea ei. Pentru noi acum este necesar să nu respingem România și să nu întrerupem firul tratativelor cu ea, dar nici să ne grăbim a da obligațiuni pozitive în schimbul promisiunilor pompoase, în vorbe. Odată ce nu putem determina România să atace împreună cu noi Austria, trebuie să așteptăm clarificarea ulterioară a situației militare.

Deocamdată puteți spune lui Brătianu, că ați transmis vorbele lui la Petrograd, unde con- tinuă a fi foarte atenți față de România și interesele ei, dar că răspunsul poate urma numai după ce se va discuta chestiunea împreună cu guvernul francez și englez, fiindcă toate hotărâ- rile acum se iau *în comun cu aliații*.

Sazonov

[A.N.I.C., fondP.C.M.-S.S.I., dosar nr.4/1934, f. 37-38]

79. 21 august/[3 septembrie] 1914, București, Relatări ale ziarului „Adevărul” despre întrunirea de la Brăila care a susținut ideea alăturării României la Tripla Înțelegere.

Opinia publică și războiul Marea întrunire din Brăila. „Cu nici un preț cu Austria”

Brăila, 19 august

La chemarea unui comitet alcătuit din fruntașii tuturor partidelor pentru precizarea atitu- dinii noastre față de evenimentele externe, cetățenii brăileni au răspuns cu însuflețire, venind în număr de peste 2000 în arena Teatrului Regal. Întrunirea s-a deschis sub prezidenția fostu- lui profesor Atanasie Popescu

Cuvântarea d-lui Atanasie Popescu¹⁹⁷

D-sa spune următoarele:

¹⁹⁷ Atanasie Popescu, profesor și director al gimnaziului comercial din Brăila (1878-1890). Este unul dintre fondatorii „Ateneului Român” din Brăila, iar din inițiativa lui s-a înființat Biblioteca comunală a Brăilei. A fost și publicist, colaborând ziarul „Dunărea de jos”.

În aceste grave împrejurări trebuie neapărat ca guvernării noastre să ia deplină cunoștință și să dea întreaga ascultare sentimentelor poporului, care de dragul nimănui nu se gândește să joace valsul cu nemții, nici căzăceasca cu rușii, ci voiește să învârtască o horă mare românească, după cum foarte nimerit s-a schițat într-o ilustrație din „Adevărul”. Când frunțașele civilizației sunt cotropite, când focare de artă sunt distruse, când popoare ce vor să civilizeze pe alțiiucid nevinovați, poporul român n-are vreme să răspundă la acte de curtoazie oricât de înaltă, ci vrea să-și înfăptuiască idealurile sale naționale. Azi nu uităm că Belgia și Franța latină sunt invadate, că în Bucovina și Transilvania acei care cer înfrățirea noastră de arme rutenizează și maghiarizează pe frații noștri.

Discursul d-lui Span Bratu

D. Span Bratu. În aceste împrejurări până acum expectativa armată sântisface interesele noastre. Să se știe însă că nu vom fi niciodată cu acei care s-au pus întotdeauna de-a curmezișul aspirațiilor noastre. Mai curând sau mai târziu va trebui să intrăm în hotarele adevărate ale neamului românesc. Pentru acest scop suntem uniți, gata să facem toate sacrificiile. Întreaga istorie a noastră e plină cu acte de bravură așa cum se înfăptuiesc astăzi de micile popoare belgienii și sârbii.

Cuvântarea d-lui P. Lazaroneanu¹⁹⁸

D. Petre Lazaroneanu, avocat. Aci suntem lipsiți de orice sentiment de partid. Întreg poporul românesc primind neutralitatea cere ca să fie leală și nepărtinitoare față de toate puterile beligerante. Facem atent guvernul că nu trebuie să mai permită nici transportul de munițiuni, nici trecerea trenurilor militare și cerem să oprească cu desăvârșire exportul grâului și făinei noastre a căror cantitate și așa va fi insuficientă pentru trebuințele interne. Neutralitate definitivă e un non sens întrucât nu putem prevedea mersul împrejurărilor externe. Vom merge cu acele puteri care ne vor chezașui mai bine îndeplinirea aspirațiilor noastre. Ne simțim datori să trimitem salutul nostru omagial lordului Asquith pentru principiul enunțat cu atâta căldură asupra dreptului la viață al popoarelor mici. Trimitem de asemeni salutul nostru bravelor popoare belgian și sârb, precum și fraților noștri de sânge francezii.

Cuvântarea d-lui Leonte Moldoveanu¹⁹⁹

D. Leonte Moldoveanu, senator, luând cuvântul, spune:

Socotesc că neutralitatea votată la sfatul de coroană de la Sinaia a fost în conformitate cu interesele noastre. Ea trebuie să fie neapărat și în întregime sinceră. Din această neutralitate nu putem ieși decât în două cazuri: sau printr-un atac din afară, ceea ce este definitiv exclus căci cântăresc greu cele 600 mii baionete românești pe care și le-ar ridica împotriva provocatorul și mai putem ieși din neutralitate prin voința noastră.

Într-aceasta a doua ipoteză părăsim neutralitatea ori pentru interesele altora ori pentru ale noastre. Ne-am adunat aci pentru ca aceia care dețin destinele acestui neam să știe că nu

¹⁹⁸ *Petru Lazaroneanu* (1870-?) a studiat la Bruxelles, unde și-a luat doctoratul în drept, ulterior practicând avocatura. A fost profesor de drept la Liceul din Brăila și a avut preocupări literare, scriind nuvele.

¹⁹⁹ *Leonte Moldoveanu*, originar din Făgăraș a studiat dreptul și literale la București, stabilindu-se, ulterior, la Brăila unde a practicat avocatura. Concomitent a predat istoria la Liceul din Brăila (1889-1904). A fost coeditor al ziarului „Orientarea”, director și proprietar al ziarului „Voința”. A mai editat publicația „Lupta Națională”. Pe plan politic a fost membru al Partidului Național Liberal, fiind ales de mai multe ori deputat și senator. Pentru activitatea sa a se vedea: *Oameni și fapte, Discursuri parlamentare de Leonte Moldovan 1913-1935*, publicate de Nae C. Vasilescu, Tipografia Slova, Brăila, 1936.

vom îngădui nicidecum părăsirea neutralității pentru alte interese decât ale cuceririi idealului nostru național pentru care suntem gata la orice jertfă.

Teoreticienii cu vederi prea îndepărtate, dar pentru aceea mai puțin adoptabile realităților actuale, ne arată că sunt în luptă două principii: despotismul asiatic reprezentat prin Rusia și principiul civilizației, reprezentat prin Germania. Dezmințirea o avem sub ochi: Despotismul cotropitor sare astăzi în apărarea unor state mici amenințate cu distrugerea. Germania civilizatoare violează neutralității și răzuie de pe fața pământului focare de cultură. În curs de 2 000 de ani poporul nostru nu a trăit cu teoreme de algebră politică, ci cu bunul său simț. Sentimentul public a fost hrănit de altfel în direcția sa naturală de 50 ani încoace prin școală, prin presă și prin întruniri.

Astăzi înțelegem toți la fel că frăția româno-maghiară este cu neputință. Și sintetizând sentimentul public, trebuie să spunem: în Austria da, cu Austria nu. Guvernării deci trebuie să urmeze inalterabil și neclintit acest sentiment. E de dorit îndeosebi ca factorul politic cel mai înalt, părăsind reședința de vilegiatură să reentre în „scumpa sa Capitală” și plecând urechea la bătăile inimilor românești, să se inspire numai de la voința și dorul acestui popor. Nu se poate servi la doi domni deodată. E de ajuns să se servească interesele supreme ale națiunii.

D. Leonte Moldoveanu citește următoarea moțiune ascultată de cei prezenți în picioare și cu capetele descoperite.

Moțiune

„Cetățenii brăileni întruniți azi 19 august în arena teatrului regal pentru a se consfătuși asupra evenimentelor la ordinea zilei, având în vedere cuvântările ținute, având în vedere politica de neutralitate hotărâtă de bărbații cei mai de seama ai țării în consiliul de coroană, își exprimă dorința să se păstreze acestei politici sinceritatea și lealitatea deopotrivă față de toate puterile astăzi în război.

Cere factorilor competiți ca în dezvoltarea ulterioară a evenimentelor să aibă în vedere numai interesele neamului românesc și năzuințele lui pentru cucerirea idealului său”.

Înainte de terminarea întrunirii, comitetul organizator a expediat primului ministru al Austriei o telegramă de omagii.

Întâlnirea s-a terminat la orele 6 seara.

Verno

[„Adevărul”, joi 21 august 1914]

80. [23 august]/5 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România adresată lui Théophile Delcassé, ministrul Afacerilor Externe al Franței, în care analizează situația din România și prezintă demersurile legației pentru crearea unui curent favorabil Antantei în rândul clasei politice și opiniei publice românești.

Legația Franței, București, 5 septembrie 1914

Domnul Blondel, ministrul Republicii Franceze la București,

către Excelența Sa, domnul Delcassé, ministrul afacerilor externe

Știrile de pe teatrul de război franco-german au provocat în România cea mai profundă impresie: simpatiile față de noi sunt numeroase, iar marea majoritate a românilor deplânge însuccesele noastre. Dacă națiunea ar fi fost consultată, nu mă îndoiesc de răspunsul ei și de obligația pe care ar fi impus-o guvernului de a se pronunța pentru o acțiune militară contra Austriei. Din păcate, voința și preferințele regelui, încăpățânarea care îl face să fie mai mult

german decât român, au paralizat până acum eforturile celor care nu au ezitat în acest timp să se pronunțe în favoarea Triplei Antante.

De mai multe ori, regele, exploatând cu abilitate informațiile statului major german și indicațiile pe care i le furnizau zilnic miniștrii Germaniei și Austriei, a reluat subiectul și a încercat să fie modificate deciziile luate de Consiliul de Coroană. Expunând pericolul pe care îl riscă România dacă nu merge alături de învingătorul de mâine (pentru el, acest învingător nu poate fi decât Germania), regele speră încă să triumfe asupra rezistenței din ce în ce mai tenace pe care i-o opun sfetnicii săi.

Acțiunea sa se exercită și asupra presei, și nu neglijează să se folosească de emisarii săi în mediile unde crede că vorbele sale, uneori măgulitoare, au mai multe șanse de fi auzite. El este puternic secondat de reprezentanții Puterilor Centrale și, dacă nu sunt mereu victorioși în această luptă specială, el ne dă totuși lovituri care pe termen lung îi pot influența pe apărătorii noștri.

Până acum am reușit să le parez pe cele mai periculoase, am întrebuițat toate prietenii și relațiile pe care le-am putut crea timp de șapte ani, și am susținut fără a obosi lupta destinată să mențină opinia publică într-o tendință francofilă. Fără a mă pune în evidență, pentru a evita represaliile sau a provoca măsuri preventive, am putut organiza manifestații semnificative, semna adrese către guvernul republicii și întreține în presă un curent care a însoțit într-o mare măsură opoziția care a făcut guvernul să reziste insistențelor regale.

Datorită sumei pe care Excelența Voastră a binevoit să mi-o pună la dispoziție am reușit să stimulez zelul celor de care mă temeam că ezită, și să-i încurajez pe indeciși, contracarând pe cât am putut tentativele contrare ale adversarilor mei. Sper că am îndepărtat orice pericol de cooperare a României cu Austria și mă îndoiesc că regele ar putea să meargă împotriva opiniei publice, acum când aceasta s-a afirmat atât de clar. Această primă etapă fiind depășită, aș dori să ajung la a doua, să antrenez România să ia armele. Din păcate, sarcina este mai grea. La considerațiile pe care le prezint permanent, interlocutorii mei îmi opun două argumente a căror valoare nu o pot nega. Primul se sprijină pe atitudinea Bulgariei și pe pericolul la care s-ar expune România atacând Austria fără a avea garanții contra unei ofensive bulgare. Al doilea constă în neîncrederea pe care Rusia o inspiră încă mai multor oameni politici, care nu pot uita modul în care aliatul nostru a răsplătit în 1877 colaborarea armatei române.

Primul argument ar putea fi ușor distrus prin acordul între Serbia, Bulgaria și Grecia, pe care noi nu contenim să-l propunem, dar care din păcate nu pare a reuși. Al doilea ar putea fi mai ușor anihilat dacă Rusia se adaptează și asculta sfaturile pe care nu am încetat să le dau de doi ani colegilor mei ruși. Am convingerea că dacă guvernul rus ar consimți să ofere României unul sau două județe dintre cele reluate în 1877, mișcarea pe care această decizie ar provoca-o în toată țara ar obliga guvernul și regele să se pronunțe pentru o acțiune militară imediată. Unul dintre miniștri, poate cel mai influent din cabinet și cel care a susținut cel mai energic cauza neutralității în Consiliul de Coroană, mi-a repetat de mai multe ori că gestul așteptat de la Rusia ar determina o asemenea explozie a sentimentului popular, încât ura contra Ungariei, combinată cu recunoștința față de Rusia, ar ridica armata și națiunea, care, fără a se preocupa de amenințare bulgară, va lansa cucerirea Transilvaniei.

Rusia nu trebuie să uite că simpatiile pe care le-a obținut acum sunt în special consecința celor pe care Români le arată față de Franța, și că ea ar trebui să șteargă printr-un act spontan amintirea regretabilă pe care evenimentele din 1878 au lăsat-o în mentalitatea lor.

Aceasta este situația României, rapid rezumată, în momentul în care vă adresez această depeșă. Nu mă mai tem de o cooperare a armatei române cu Austria. O cooperare a acestei armate cu noi și cu aliații noștri este încă posibilă, dacă Rusia ar consimți să ne asculte și dacă, din fericire, Italia se va decide să intre în joc de partea noastră. Atacarea Austriei de către armata italiană va lăsa de fapt toată libertatea Serbiei pentru a rezista Bulgariei, iar România, scăpată

de grija amenințării bulgare, nu ar mai ezita să-și asigure posesia provinciilor din monarhia vecină pe care ea le consideră ca făcând parte din regatul român.

Comunicatul pe care, de acord cu colegul meu din Anglia, l-am făcut ministrului de finanțe în legătură cu sprijinul financiar pe care Franța și Anglia ar fi dispuse să-l acorde României, în cazul că ar lua parte efectiv la Tripla Antantă, a fost primit cu cea mai vizibilă satisfacție. Domnul Costinescu, care reprezintă în sânul Consiliului de Miniștri curentul favorabil Triplei Antante și ocupă în partidul său un loc preponderent, nu așteaptă decât o ocazie pentru ca vederile sale să fie adoptate; eliberat de grija pe care i-o provoacă responsabilitățile financiare care i-ar reveni în momentul intrării în campanie, ministrul ar avea fără îndoială mai multă libertate pentru a susține politica pe care o preferă.

Dar veștile proaste se succed cu așa rapiditate încât mă tem în fiecare moment că anunțul unei catastrofe ar anihila speranțele pe care le putem pune în noul sprijin, pentru care eu voi lupta până la capăt.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f.62-63, față-verso]

81. 23 august/[5 septembrie] 1914, Sinaia, Notațiile lui Alexandru Marghiloman despre audiența la regele Carol I.

23 August, Sinaia

Chemat, la 7.1/2 la Castel. *Regele* îmi arată telegrama care a primit-o acum dela împăratul Wilhelm („este un secret, nici d-l Brătianu nu a văzut-o încă”): armata rusească a străpuns liniile austriace (bătălia dela Lemberg) și a anihilat rezultatele obținute de armatele germane în Apus. Este puhoiul rusesc pătrunzând în Europa și dominând Balcanii; *România poate juca acuma rolul cel mare ce l-a jucat la Plevnici*; etc. [sublinieri în textul original – n.n.]

Regele, pentru a câștiga timp, a răspuns că era convins de fapt, dar ar avea nevoie de un guvern care să vrea să-l înțeleagă. Opinia publică este surescitată nu numai din cauza Transilvaniei, dar mai ales din cauza tuturor nedibăciilor Austriei, de un an și jumătate încoace, și de dorința ei de a anula pacea dela București. Se va putea poate reacționa, dar va trebui vreme multă și bani.

După această discuție, Regele crede că peste 20-25 de zile va trebui să luăm o hotărâre; ocazie unică, intervenția română restabilește soarta armelor. Regele personal se însărcinează să justifice împăratului Nicolae această schimbare: „Aliatul este amenințat acuma în integritatea lui teritorială; un alt aliat trebuie să-i vie în ajutor”.

– *Eu*: Italia? Mulți din ai noștri se gândesc a se solidariza cu ea; și dacă intră Italia în contra Austriei?

– *Regele*: „Puteți să-mi tăiați amândouă mâinile dacă, *afară de o revoluție*, Italia se declară în contra foștilor ei aliați”.

Vorbim de atitudinea lui Fasciotti, care se plânge că a, făcut o propunere la începutul războiului, propunere care nu a izbutit decât la o „indiscreție”. Regele a informat Berlinul că Italia nu va intra cu nici un chip”. – E absolut fals, zice Regele. E prea de tot să se mai spună astfel de lucruri. Fasciotti este adevăratul evreu răutăcios: adevărat Levantin.

– *Eu*: Dar guvernul! El trebuie să meargă.

– *Regele*: D-l Brătianu ar dori-o, dar se teme de partidul lui. M-a pus să vorbesc cu D-l Costinescu. D-l Costinescu nu face nici o obiecțiune, dar se teme de Ruși: „Nu mi-e frică de Ruși, mie; este colosul cu picioare de pământ”.

Atunci, spun eu, ar trebui ca Austria să facă ceva pentru opinia publică: Un statut pentru Transilvania și cedarea Bucovinei românești cu mormântul lui Ștefan cel Mare.

– *Regele*: Tocmai mă gândeam la această parte a Bucovinei și nu îndrăzneau să spun, ca să nu am aerul că fac un șantaj. Pentru Statut, poate e prea mult, dar ar trebui să se acorde ceea ce Români au cerut în tratările lor cu Tisza.

– *Eu*: Ar trebui să cerem mai mult, ca să obținem tocmai ce ne trebuie.

– *Regele*: Dar aceasta este o chestie internă.

– *Eu*: Discutând convenția militară, am cere garanții serioase.

Restul întrevederii: Filipescu foarte important în momentul de față. Take Ionescu criticat de către Bădărău: îi este frică. Chemat pe Virgil Arion pentru a-i mulțumi de declarația Ligei. Articolul lui Mehedinți găsit foarte bun. Cerut să-L văd mai des.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 257-260]

82. 24 august/[6 septembrie] 1914, București, Scrisoarea fruntașului conservator Nicolae Filipescu adresată ziarului „Independence Roumaine” reprodusă de „Viitorul”.

**„Neutralitate leală și...provizorie”
O scrisoare a fruntașului conservator**

„Independența Română”, ocupându-se de atitudinea d-lui Nicu Filipescu în comitetul consultativ conservator, a provocat următoarea scrisoare, pe care fruntașul conservator a adresat-o confratelui nostru francez. Iat-o:

Domnule Director,

„Îngăduiți-mi să semnalez o ușoară eroare, care s-a strecurat în darea d-stră de seamă asupra ședinței comitetului conservator. D-stră spuneți: „Părerea d-lui N. Filipescu după care, date fiind cele ce ni se spun, România ar trebui să lucreze de acord cu Italia și să intre imediat în acțiune, a găsit foarte puțini partizani”.

Desigur că sunt cel mai călduros partizan al înțelegerii cu Italia. Dar e contradicție între înțelegere cu Italia neutră, și o intrare imediată în acțiune. Mă mulțumesc prin urmare, ca și colegii mei, cu înțelegerea cu Italia și cu neutralitatea.

Dar fiindcă în privința neutralității fiecare își are formula lui, dați-mi voie să mă conduc după a mea. Doresc o neutralitate leală și... provizorie. Leală, fiindcă fără aceasta, nu mai e neutralitate. Provizorie, fiindcă neutralitatea e ca și gazetăria: duce la toate, cu condiția ca s-o părăsești.

Primiți, vă rog, expresiunea sentimentelor mele cele mai distinse.

N. Filipescu

Formula d-lui Nicu Filipescu, – nu știu dacă e și a d-lui Marghiloman, – nu e în tot cazul și formula d-lui Take Ionescu, care preconizează: „neutralitate leală și definitivă”, pe când fruntașul conservator nu admite decât o neutralitate „provizorie”.

În tot cazul fapt rămâne că în comitetul consultativ conservator d. Nicu Filipescu a adus o notă care n-a triumfat, dar care ar putea să triumfe mâine și care e o indicațiune că hotărârea luată nu reprezintă unanimitatea părerilor conservatoare. De altfel, „La Politique” de aseară recunoaște acest fapt în comentariile de care însoțește comunicatul partidului.

[„Viitorul”, duminică 24 august 1914]

83. 24 august/[6 septembrie] 1914, Dorohoi, Iași, Informații de la trimisul special al ziarului „Universul”, I. Marcovici-Bruno, referitoare la ocuparea Cernăuțului de către trupele ruse.

OCUPAREA CERNĂUȚILOR

– Rolul spionajului rutenilor. Panica din oraș. Manifestații filo-române –
(De la corespondentul nostru)

Dorohoi, 21 August

În ultimele 3 zile știrea că rușii au intrat în capitala Bucovinei a fost de cel puțin zece ori dată ca fapt îndeplinit și tot de atâtea ori dezmințită. Până azi dimineață, nu s-a primit la prefectură nici o veste oficială care să confirme sau să desminte această știre. Se pare însă că în momentul când scriu rândurile de față Cernăuții este în stăpânirea, rușilor.

Persoane sosite eri din Bucovina povestesc că armatele austriace, după ce au aruncat în aer podurile de lângă Horecea, 2 km distanță de Cernăuți, spre a împiedeca înaintarea rușilor, au minat tot terenul de lângă Cernăuți și acel din apropierea gării din fața localității Zucica. Armatele rusești, dacă ar fi călcat pe acel teren, ar fi fost decimate. Câțiva ruteni din Toporuț, localitate austriacă de lângă Cernăuți, au trădat, însă, secretul și armatele rusești s-au retras din locurile minate. Drept pedeapsă, armatele austriace ar fi ras de pe suprafața pământului localitatea Toporuț care adăpostea pe acei trădători.

Baronul român de Flondor²⁰⁰, din localitatea austriacă Storojenitz, fost deputat în dieta Bucovinei, sosit ieri la Mihăileni, a povestit că rușii se găseau la intrarea în Cernăuți și că orașul e pustiu.

Alte persoane din Bucovina, intrate în țară prin punctul Mamornița, cum e Iosub Segal, fost comerciant din Novo-Solița, actualmente stabilit la Horbova, în județul Dorohoi, spun că au aflat că eri după-amiază armatele rusești au intrat în Cernăuți, unde au găsit arborate drupele albe. Puținele trupe austriace nu ar fi opus nici o rezistență lăsând pe ruși să ocupe orașul. În preziua ocupării Cernăuților s-ar fi dat lupte sângeroase între trupele rusești și austriace în vecinătatea capitalei Bucovinei. Populația austriacă din restul Bucovinei, în urma invaziunii rușilor, a fost cuprinsă de panică. Multe familii de bucovineni au intrat în județul Dorohoi.

Iași, 22 August

Am vorbit eri despre descoperirea a numeroși ruteni din Bucovina, cari s-au făcut vinovați de spionaj. Printre aceștia se aflau și mai mulți preoți.

S-a stabilit că spionii ruteni au înștiințat pe comandantul trupelor ruse, că o bună parte din trupele austriace, aflătoare la frontiera Bucovinei, au fost retrase și trimise în Galiția, ceia ce a determinat armatele rusești să pătrundă cu toată forța pe teritoriul Bucovinei. Comandantul armatelor austriace din Bucovina văzându-se în neputință, de a opri invazia rusească, din

²⁰⁰ Iancu Flondor (1865-1924), descendent al unei vechi familii boierești, care a deținut dregătorii și a avut moșii în Bucovina. S-a născut la 16 august 1865 la Storojineț, în familia boierului Gheorghe, cavaler de Flondor (1828-1892). În anii '80 ai secolului al XIX-lea, s-a implicat activ în viața politică a Bucovinei. A făcut parte din Partidul Național Român, ca reprezentat al generației tinere. În toamna anului 1898, Iancu Flondor a fost ales în Dieta Bucovinei, iar după o serie de dispute cu adversarii săi și-a dat demisia. A revenit în fruntea Partidului Național în 1909, dar a părăsit viața politică în anul următor pe fondul unor neînțelegeri cu partenerii săi. La începutul războiului, Iancu Flondor a sperat că regatul român va intra alături de Puterile Antantei pentru a elibera Bucovina, acționând și în acest sens, ceea ce i-a atras și neplăceri din partea autorităților austriece. La sfârșitul anului 1918, a avut o contribuție importantă la unirea Bucovinei, el conducând o vreme și destinele acestei provincii. Nemulțumit de starea de lucruri din țară s-a retras la Storojineț, unde a și decedat. I s-au organizat funeralii naționale.

cauza numărului insuficient de trupe, s-a retras, iar autoritățile civile din Cernăuți, în frunte cu primarul și cu mitropolitul, a predat rușilor orașul.

*

Luni seară și Marți în cursul zilei, când s-a știut cu siguranță că intrarea rușilor în Cernăuți este iminentă, populația Cernăuțului, deși cuprinsă de panică, a format un mare cortegiu și a manifestat cu simpatie în fata consulatului român strigând: Trăiască România! Această manifestație se explică prin aceea, că unele ziare de acolo apărute în ediții speciale, anunțau că armata română va ajuta Austriei [să] scape Bucovina de invazia rusească.

*

E imposibil de descris, panica care a domnit trei zile înainte de ocuparea Cernăuțului și domnește încă și acum în capitala Bucovinei. În noaptea de Luni spre Marți toți locuitorii cu oarecare stare au fugit care încotro. Cu această ocazie s-au petrecut scene sfâșietoare. La Cernăuți a rămas numai populația săracă. Mulți sunt refugiați la cimitirul izraelit, deoarece rușii respectă cimitirele. Lucrările de alimentare cu apă a orașului au fost distruse.

Bruno

[„Universul” Dumnică 24 August 1914]

84. 26 august/[8 septembrie] 1914, Opinii ale lui Nicolae Filipescu despre conduita României în contextul victoriei trupelor ruse de la Lemberg²⁰¹.

Intrarea Rușilor în Lemberg are o repercursiune hotărâtoare în starea sufletească a lui Filipescu. Cu o bogăție de argumente de ordin militar, diplomatic și sentimental își întărește credința că a sosit momentul prielnic pentru intervenția României.

E cu atât mai febril cu cât își dă seama că punctul său de vedere nu va fi împărtășit nici de Marghiloman – și mai puțin încă de Rege, – care, evident, acumă că evenimentele au luat o întorsătură defavorabilă Austro-Germanilor, se mulțumește cu neutralitatea.

„Eu când m-am întors din străinătate, știu foarte bine, că eram încă foarte frământat în cât privește atitudinea noastră! Desigur clocoțea în mine sentimentul că nu trebuie să scapăm clipa pentru realizarea unității noastre și aceasta nu se putea realiza în actuala conjunctură, de cât în direcțiunea Ardealului.

Dar era vorba la început de o campanie fulgerătoare din partea Germaniei; văzusem în Germania o forță militară cu adevărat impresionantă – întreaga Germanie îți dădea impresia unei vaste cetăți militare.

Zimmerman îmi vorbea de Basarabia și chiar Odesa... Nu mai vorbesc de Beldiman, care doar nu-mi cădea în genunchi, pentru a scăpa viitorul României.

Cine putea în acel moment arunca cu ușurință România, într-un războiu în contra Germaniei, când un elementar simț de prevedere, impunea oricărui român, – chiar unui impulsiv așa cum le place unora să mă categorisească – în prim loc salvarea existenței noastre.

Da, la început am crezut că neutralitatea, este o atitudine înțeleaptă... Dar aceasta numai ca o fază tranzacțională...

Astăzi când iluziile Germane s-au risipit, când departe de o cucerire fulgerătoare, se desinează din contra o luptă lungă a Germaniei în contra unei coaliții europene, coaliție căreia nici un Napoleon nu a putut rezista... Cine se mai poate îndoi de înfrângerea finală a Germaniei?

A ne mulțumi numai cu ideea unei neutralități ar fi o adevărată crimă” [subliniere în textul original – n.n.].

[Polizu-Micșunești, Nicolae Filipescu. *Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936, p. 87]

²⁰¹ Orașul Lemberg (Lvov, Lviv) a fost scena mai multor confruntări în Primul Război Mondial.

85. 28 august/[10 septembrie] 1914, București, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman în urma întâlnirilor cu delegația transilvăneană compusă din Teodor Mihali și Iuliu Hossu²⁰².

28 August. *Mihali* vine să mă vadă. A fost primit alaltăeri de Rege cu Episcopul Hoszu. Însăpământat de ce aude și ce vede prin București; nu mai puțin mărturisește că în Transilvania populația este supra-excitată, că Rușii sunt așteptați ca niște mântuitori, că comunitatea de religie joacă un rol, hotărâtor. Un moșneag i-a spus: Am 4 feciori la armată, dar să dea Dumnezeu să fie bătuți. Azi încă în Cluj, auzit Unguri zicând: Un regiment român a fost nimicit de Ruși; să piară toți, numai să scăpăm de fantoma iredentistă! Mihali: Dela moartea lui Frantz Ferdinand nu mai avem pe nimeni, nu mai avem nici o speranță; nu se mai poate răzbi în intriganții din jurul împăratului, cari sunt așa de puternici, încât Montenuovo, atât de crud cu Arhiducele Frantz-Ferdinand, și după moarte, căci l-a ascuns ca pe un păcătos noaptea, a fost, totuși, mulțumit de împărat. N-a putut pătrunde la coșciug, și fără Barow coroana Comitetului Național nu putea fi depusă! După Mihali, dacă nu ar fi temeri ca țara să se pericliteze, ocuparea Transilvaniei este visul tuturor – Ei! acolo, – masa greu de stăpânit, – preferă să îi ia Rușii dacă nu vin Românii.

– Dejun la mine *Mihali* și *Hoszu*. – Scrisoarea lui Mihali a fost spontanee; el regretă că Vaida a mers prea departe cu ceea ce a scris, fără să se consulte cu dânsul. (Nota: Brătianu îmi spusese că ei liberalii au inspirat această de a doua scrisoare!). Mulțumiți de acțiunea lui Stere printre ei. După dejun m-am închis cu Hoszu și cu Mihali, le-am expus conversația cu Waldburg: Statut pentru Ardeal, – rectificări în Bucovina. Pentru Statut, oamenii transportați de bucurie.

– Hoszu: Cum nu ne-am gândit noi la asta! Mihali: Ce ne sfătuește d-l Brătianu, ca noi acum să ne tocmim din nou cu Ungaria; nu se poate; patriotism condiționat ar fi o notă foarte rea pentru viitor; de altfel Comitetul s-ar diviza, deoarece sunt unii cari cred că vine armata română. Amândoi: Aceasta este singura procedură; lucrul să vie prin Germania. În orice caz „nimic care să pericliteze România; noi vom mai îndura ce vom îndura, dar România să nu fie știrbită”. – Hoszu nu-și închipuia că preocuparea de Transilvania ține atâta loc în inima Românilor.

– *Brătianu* vine să mă vadă. Ar vrea să convoace Camera, dar numai dacă are încredințare că nu se vor pune întrebări de politică externă. Legi financiare, de justiție și stare de asediu. Îi voi da răspunsul, după ce voi vedea pe Filipescu și Lahovary.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 257-260]

²⁰² *Iuliu Hossu* (1885-1970), prelat unit român, episcop la Gherla (din 1917) și Cluj-Gherla (1930-1948). La 2 iunie 1945, Academia Română l-a ales membru de onoare. A fost unul dintre organizatorii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 și a condus delegația care a prezentat regelui Ferdinand I documentul prin care se declara unirea Transilvaniei cu România. În perioada 1940-1944, în calitate de administrator apostolic al eparhiei de Oradea, a condamnat masacrele săvârșite de autoritățile maghiare împotriva românilor în nord-estul Transilvaniei. A fost arestat și deținut pentru convingerile sale religioase (1948-1955), apoi i s-a fixat domiciliu obligatoriu la mănăstirile Curtea de Argeș, Ciorogârla și Căldărușani. Papa Paul al VI-lea l-a promovat la 28 aprilie 1969 cardinal *in pectore*, el fiind primul român care a acces la o asemenea demnitate. Calitatea de cardinal a fost dezvăluită de Paul al VI-lea la 5 martie 1973, după moartea sa.

86. 28 august/[9 septembrie] 1914, București, Articolul lui Take Ionescu, *Pacea balcanică*, publicat în „Journal des Balkans” și preluat de ziarul „Universul”.

Pacea balcanică

„Journal des Balkans” publică în numărul său de ieri următorul interesant articol datorit d-lui Take Ionescu:

„Groaznicul și absolut neexplicabilul război care pustiește în acest moment o mare parte a Europei a trebuit să aprindă din nou focul în peninsula balcanică. Se pare totuși – și acesta e singurul eveniment îmbucurător în toată tragedia – că furtuna începe să se risipească și că vom putea spera poate că popoarele din Sud-Estul Europei nu se vor război între ele. Manifestul opoziției bulgare, la care a răspuns declarația guvernului, e un mare pas pe calea înțelepciunii și a patriotismului balcanic.

De fapt războiul între noi, micile națiuni din Sud-Estul Europei, e pur și simplu sinucidere. Al doilea război balcanic a fost o greșală capitală, o adevărată crimă contra intereselor noastre, ale tuturor. E de prisos să cercetăm a cui a fost greșala; ea a fost mai generală de cât se crede și toată lumea a plătit-o și o plătește încă. Ceea ce e sigur, este că abia un an după acest război, toți, chiar acei care în aparență, au câștigat cel mai mult prin acest război, ar prefera ca el să nu fi avut loc niciodată. Ei ar avea azi teritorii mai restrânse poate, dar știu bine că ar fi mai puternici și mai liberi.

Într-o epocă ca a noastră în care orice noțiune de drept în relațiile internaționale a fost suprimată, în așa măsură că, departe de a voi să afișeze ipocrizia ca altă dată, fiecare se laudă cu cinismul, micile națiuni nu pot avea o șansă de viață real independentă decât simțindu-se solidare.

Sunt în Europa, cel puțin mai sunt astăzi, un mare număr de state mici. Două din aceste state, Portugalia și Elveția, nu au a se teme de loc pentru independența lor. Portugalia, cel puțin în ce privește teritoriul ei continental, este situată astfel că e în afară de orice atac. Și atâta timp cât supremația mării va rămâne în mâinile Angliei, ea poate rămâne perfect liniștită. Elveția de asemenea nu este deloc amenințată. Celelalte mici națiuni sunt grupate prin situația lor geografică.

Grupul de la Nord, statele scandinave, este apărat prin supremația maritimă a imperiului britanic. În ziua când această supremație va înceta, existența lor va fi mai mult decât amenințată. Își datoresc firește o mare amicitie și relațiuni strânse. Ele o fac și au dreptate că o fac.

Grupul de la Est, Belgia și Olanda, n-a înțeles învățămintele geografiei și istoriei. Teoria Hinterlandului nu se putea să nu le amenințe mai curând sau mai târziu. Ele ar fi trebuit să se alieze demult, și să se înarmeze până în dinți. Toată lumea ar fi respectat independența lor. N-au făcut-o și Belgia o plătește în acest moment aspru, deși în mod eroic. Să sperăm că nu va veni și rândul Olandei!

Aici, în Sud-Estul Europei, se află grupul cei mai important al micilor națiuni. Noi suntem cei mai amenințați, pentru că suntem cei mai bogați, ca bogății naturale, și cei mai doriți, pentru că dezvoltarea noastră economică este încă primitivă. Noi suntem în același timp moștenitorii acestei Turcii europene pe care atâția au râvnit-o și care nu se pot obicinuși s-o vadă trecând în mod definitiv în mâinile celor mici.

Pentru toate aceste motive, independența reală a națiunilor din Sud-Estul Europei este în pericol. Faptul că ele sunt cele mai puternice, militărește vorbind, nu este o garanție suficientă. Singură, nici una din ele nu va putea rezista. Una câte una, vor cădea toate mai curând sau mai târziu. În aceste condițiuni, dacă o alianță este încă un lucru prematur, cel puțin să înțeleagă toate aceste națiuni că războiul între ele ar fi mai mult ca o nebunie, ar fi o crimă.

Nemulțumirile reciproce pot fi regulate în mod amical. Amorul propriu nu trebuie să mai intre în joc, când e vorba de existența națională. Or, nu s-ar putea îndeajuns repeta, orice război între popoarele din Balcani e de natură a periclita, pentru mâine, sau poimâine, indiferent, existența lor națională. Se pare că instinctul popoarelor a vorbit. Să sperăm că guvernele se vor conforma.”

Take Ionescu

[„Universul”, joi 28 august 1914]

87. [29 august]/11 septembrie 1914, Petrograd, Telegrama ambasadorului francez la Petrograd, Maurice Paléologue²⁰³, adresat Ministerului Afacerilor Externe din Franța prin care transmite solicitarea lui Serghei D. Sazonov ca guvernele francez și britanic să intervină la București pentru a opri transportul militarilor germani și a materialelor de război către Imperiul Otoman.

Petrograd, 11 septembrie 1914

Domnul Sazonoff roagă guvernele francez și britanic să se asocieze cu guvernul rus pentru a face observații amicale la București în legătură cu transportul de combatanți, de tehnicieni și de materiale de război care are loc continuu din Germania și Austro-Ungaria în Turcia prin România. Pentru că Germania pare decisă să se folosească de teritoriul otoman ca teatru de război, guvernele care autorizează tranzitul prin teritoriul lor de combatanți sau de material de război destinate Turciei participă de fapt la pregătiri militare dirijate contra celor trei puteri

„Este de sperat că guvernul de la București va dori să compare faptele sus-menționate cu asigurările (amicale) care i-au fost date de către puterile Triplei Antante și că va face deducțiile care se impun în mod natural din această comparație”.

Paléologue

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 68]

88. 29 august/[11 septembrie] 1914, București, Articolul Misiunea contelui Tisza, apărut nesemnat în ziarul „Adevărul”.

Românii din Ungaria nu s-au dus numai să se bată pentru visele imperialismului maghiar; ei au și început să fie făcuți răspunzători de dezastrele armelor monarhiei la Lemberg și în alte puncte ale Galiției! E o recompensă la care se puteau aștepta de mai înainte.

Dar se pare că atâta nu ajungea. Contele Tisza continuă a cere noi sacrificii românilor de dincolo. Astfel, doi fruntași români de peste munți, unul din cei mai de seamă conducători ai comitetului național român și unul din episcopii care păstorește peste șase sute de mii de suflete românești au luat asupra lor foarte ingrata misiune de a veni să sondeze cercurile conducătoare ale opiniei publice de la noi și să încerce a obține, eventual, o schimbare a curentului care domină în mod indiscutabil în momentul de față în România. Trebuie să spunem că încercarea aceasta a fost considerată la noi ca o directă misiune a contelui Tisza, oricât s-ar pute dezminți

²⁰³ Maurice Paléologue (1859-1944), diplomat, istoric și eseist francez. A fost trimisul Franței în Bulgaria (1907-1912) și apoi în Rusia (1912-1917). Activitatea sa în criza din iulie 1914 a fost criticată de unii specialiști, el transmițând cu o anumită încetineală informații centrale de la Paris. Memoriile sale sunt o sursă importantă pentru cunoașterea raporturilor dintre marile puteri ale Antantei în cursul Primului Război Mondial.

aceasta. Cei doi fruntași români au căutat desigur să întrebuițeze tot tactul cerut de o asemenea misiune. Ei vor putea spune dincolo impresia ce a întâmpinat încercarea lor.

Este în adevăr, cel puțin ciudat ca lumea politică de la Pesta, care se revoltă la cea mai mică manifestațiune din România care ar putea fi interpretată ca o tendință de amestecare din parte-ne în trebile lăuntrice ale Ungariei, să încerce – și încă în împrejurările de azi să se amestece, pe asemenea cale, în trebile lăuntrice ale României.

Contele Tisza a invocat prea deseori politica neinfluențării pentru ca să poată recurge acum la ea. Sfatul ce s-a dat la noi misionarilor contelui Tisza este: românii din Ungaria să rămâie cetățeni leali ai monarhiei, dar să lase pe românii din regat să facă politica ce le convine.

[„Adevărul”, vineri 29 august 1914]

89. 30 august/12 septembrie, București, Telegrama ministrului rus la București, Poklevski-Koziell, adresată lui Serghei D. Sazonov, ministrul Afacerilor Străine, prin informază despre poziția lui Ion I.C. Brătianu față de tratatul de pace de la București din 1913.

Telegrama Nr. 259

Referitor la aceia, că România nu mai consideră necesar să susțină mai departe convențiunile tratatului dela București și să se amestece într'un războiu pur balcanic, eu am raportat Excelenței Voastre de două ori, bazându-mă pe cuvintele lui Brătianu. După cât se pare, Talaat a rămas cu aceeași impresie după convorbirile ce a avut cu oamenii de stat de aici. Eu totuși știu din sursă foarte sigură, că Talaat a încercat să primească de la Guvernul Român o promisiune scrisă referitoare la păstrarea neutralității de către România în caz de războiu între Turcia sau Bulgaria deoparte și Grecia sau Serbia, de altă parte.

El a fost refuzat, și această neîncredere în România, după cât știu eu, a servit până în prezent ca pretext pentru Bulgaria și Turcia, ca să nu-și execute obligațiunile ce și-au luat față de Germania și Austria.

[A.N.I.C., fond P.C.M-S.S.I, dosar n.,4/1934, f. 45]

90. 31 august/[13 septembrie] 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Au steagul lor*.

Romînii din „Monarhie” au dus totdeauna dorul steagului lor. Căci ce e acest steag decât forma materială, care flutură în aerul liber și îndeamnă la luptă, a tuturor avînturilor către neațîrnare, către războiul neamului?

Acuma li s-a dat. Îl au. Cum vor: steaguri mari dăruite de femei care plîng întinzându-l, steaguri cumpărate din crucerii strînși laolaltă ai soldaților, mici steaguri ce se pun la piept, fâșii tricolore care țin cald inimii în nopțile înghețate ale toamnei și în fiorii de groază ai începuturilor de luptă. Îl au, și-l duc în cîntece, cheltuind supt el toată vitejia lor. N-aud comănde străine, nu văd chipurile din față ale apărătorilor, uită și de uniforma care-i face una cu Ungurii; un singur lucru văd bine, deplin, în proporții uriașe: steagul *lor*, care pare că tot cerul îl acopere.

Și șefii politici și militarii, isteți ca un precupeț de bălcu care strecoară bani falși și vinde stofă putredă, clipesc din ochi cu bucuria că au găsit momeala Valahului, care-l face să spumege, să turbe, să biruiască și să moară.

Bucurați-vă, isteți domni, dar eu cred că nu prea aveți de ce. Va fi biruință – cum credeți voi – va fi înfrîngere – cum bănuiesc eu, de și nu sînt profet –, dar după luptă să știți *că acel steag se întoarce*.

Cu siguranță că se întoarce. Puțini vor fi cei ce-l vor aduce, dar cu atât mai strâns îl vor ținea. O să-l vadă sate și târguri în Ardeal: o să-l vadă și o să-l ție.

Și un steag nu e ce credeți d-voastră, momeală pentru Valahul care, în folosul vostru, trebuie să turbe, ci ideal, dorință de neatîrnare și sete de luptă.

Iar după război nu vor mai fi în față nici Sîrbi, nici Ruși. Și atunci veți vedea voi ce înseamnă să vă jucați cu tricolorul românesc!

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri”, Craiova, p. 26-27]

91. [31 august]/13 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez, către Ministerul Afacerilor Străine al Franței, prin care informează despre starea de spirit din România și activitatea de influențare desfășurată de Puterile Centrale.

București, 13 septembrie 1914

Intrigile adversarilor noștri continuă, și, încurajați de rege, mai mulți oameni politici influenți printre care se distinge domnul Marghiloman, șeful Partidului Conservator, duc o campanie din ce în ce mai acerbă în favoarea unei acțiuni comune cu Austria. Toate mijloacele le sunt bune pentru a influența sau intimida pe indeciși: ei au anunțat în această dimineață, după comunicatele legației germane, că 5 corpuri de armată germane se vor uni cu trupele austriece în Galiția, ajungând la concluzia că România nu poate decât să se alătore lor.

Opinia publică ne rămâne favorabilă și sunt satisfăcut de tonul presei; în orice caz, o surpriză este oricând de temut, iar proclamarea stării de asediu a cărei posibilitate este luată în considerare de către președintele Consiliului ar putea-o facilita.

[A.N.I.C., *fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 72*]

92. 31 august/[13 septembrie] 1914, București, Articolul lui A.D. Xenopol, *Neutralitatea până când?*, apărut în ziarul „Adevărul”.

Neutralitatea până când?

de A. D. Xenopol, profesor universitar

Situația țării noastre atârnă de desfășurarea războiului european. Am adoptat ca linie de purtare neutralitatea și această hotărâre era neapărată întrucât s-a luat. Din puțințele cele trei ce se înfățișau la începutul conflictului: alianța cu Austro-Ungaria și Germania, alianța cu Tripla-Înțelegere și starea pe loc, poporul român, după o consfătuire între conducători, s-a hotărât pentru aceasta din urmă. Vrea să zică ținuta neutrală a biruit; ea era cea care a avut mai mulți sorți să se îndeplinească, și s-a îndeplinit.

Să cercetăm dacă până acuma a fost bună și înțeleaptă aceasta hotărâre și să vedem dacă și cât timp ea mai poate fi menținută. După cât se vede până acum, războiul își pleacă cumpăna favorabilă către Germania, nefavorabilă către Austria. Lupta între Rusia și Austro-Ungaria este însă aceea care atinge mai de aproape țara noastră, pe când aceea între Germania și Franța lovește mai mult în simțirea decât în interesul nostru. Acea dintre Germania și Rusia poate avea o contra ciocnire asupra noastră numai prin faptul că Germania este aliata Austro-Ungariei. Dar se poate întâmpla ca Germania să fie nevoită a îngriji mai mult de propriile ei nevoi decât de ale aliatei sale, când va vedea mai ales că în loc de a fi ajutată de dânsa va fi de nevoie a o ajuta pe ea. Dar nu voim, căci nu putem profetiza nimic. Minte omului e așa făcută că poate

fi stăpână pe mersul îndepărtatelor corpuri cerești și deloc pe soarta semenilor săi care-i stau doar așa de aproape.

Până acum este netăgăduit că Austro-Ungaria este învinsă de ruși, că ei au pătruns în provinciile austriace și că plănuita ofensivă a Austro-Ungariei a dat greș. Bucovina a fost ocupată și declarată de provincie rusească. Galiția a fost aproape cucerită, prin luarea Lembergului și în curând va cădea în starea Bucovinei. Transilvania este deocamdată amenințată, deși după cum știm din izvor sigur Rusia nu o va ocupa nefiind în planul ei strategic. Un diplomat rus pe care l-am întâlnit în gara Pașcani, îmi spuse într-o convorbire ce avui cu el asupra războiului, că cinstea de a ocupa Bucovina și Transilvania este păstrată de ruși României, căreia acele țări se cuvin după drept. Se vede că asupra Bucovinei rușii au fost nevoiți să revină, văzând că noi stăm pe loc, deoarece au ocupat-o ei. Cum se va întâmpla cu Transilvania nu se știe și putem înregistra până acuma numai intențiile.

Nu e vorba acuma, Austro-Ungaria după ce Galiția este ca și pierdută pentru dânsa, caută să dovedească că această mare provincie care alcătuiește cel puțin 1/5 din întreaga monarhie, nu este necesară monarhiei habsburgilor; că din punctul de vedere militar ar fi numai o greutate și câte altele de același fel. Dar dacă este așa, pentru ce au apărat austriacii Galiția cu așa îndârjire, de ce nu au părăsit-o înainte de lupta cea cumplită de la Lemberg care a nimicuit o mare armată austriacă? Bucovina în adevăr că pentru Austria era numai o greutate și de aceea a și părăsit-o aproape fără luptă. Dar aceasta ne arată cum s-ar fi purtat Austria față cu România, dacă ea s-ar fi încurcat de la început în alianța austro-ungară. Ar fi trebuit să luptăm singuri cu colosul rusesc, ba strânși încă de la sud de bulgarii pe care Rusia i-ar fi atras către ea, prin Noua Dobroge. Plămânii de răsuflare ai României către mare și întreaga Moldovă ar fi fost jertfite Rusiei care, odată intrată în ea ca dușmană, nu ar mai fi ieșit; căci cine era să o scoată? Austria era bătută și Germania care are destul de lucru cu Franța, Anglia și Rusia în Pomerania? Rezultatul cel mai văzut al unei cooperări cu Austro-Ungaria începe acuma a ieși la iveală și nu mai sunt învoite presupunerile. Avem înaintea noastră începutul dovezii experimentale și această dovadă ne arată prăpastia îngrozitoare în care era să ne arunce plecarea neîndreptățită a unor minți rătăcite, sau niște simpatii nepermise către Austria, și totodată cât de sănătos și înțelept ne-a povățuit instinctul nostru și buna noastră stea.

Sunt însă mulți care gândesc: ce mai așteptăm acuma? Și pentru ce să lăsăm ca rușii să ocupe țările care ne revin după dreptate, pentru ca apoi să ni le treacă nouă și pentru ce nu intrăm chiar acum în acțiune și să punem noi mâna pe ele, liberând astfel cu totul acțiunea Rusiei spre zdrobirea Austro-Ungariei?

Poate să aibă dreptate și aceștia: dar cum am spus-o, nu suntem profeți și mai bine ne place să mai așteptăm: spre a vedea și de acuma cum se vor dezvolta evenimentele; căci luptele armate ascund adeseori neașteptate surprinderi; iar nouă nu ne este învoit să riscăm viața a ceea ce avem pentru o pradă mai mare poate, însă să nu fie decât o umbră, și dacă suntem datori să nu pierdem din vedere idealul cel mare național, această țintă nu trebuie urmărită cu prețul prăbușirii pedestalului real pe care stăm. Să ne aducem aminte de Mihai Viteazul!

Până când însă să așteptăm? Până la desfacerea desăvârșită a monarhiei cu două capete? Ne temem că ar fi prea târziu și că ni s-ar putea spune când ne-am înfățișa cu talgerul în mână că împărțirea se face cu cei ce au luptat și nu cu cei ce au stat pe loc. Nu știu zău ce am putea răspunde.

Eu susțin tot ideea ce am sprijinit-o aproape de la începutul conflictului, idee pe care o văd că face progrese tot mai mari, căci și ea este produsul sănătosului instinct, și de aceea crește mereu în viață și putere, anume ca să așteptăm intervenirea Italiei, care nici ea nu poate întârzia indefinit, întrucât și ea are de îngrijit interese pe care nu le poate satisface prin stare pe loc.

Este însă învederat că nici Italia nu se poate rosti pentru alianța țărilor germane și că de aceea perspectiva viitorului se deschide spre desfacerea monarhiei habsburgice din care toți cei ce au de revendicat ceva, vor lua ce este al lor.

Și pentru ca această monarhie atât de mare nu are puțința de a trăi, e ușor de a vedea. Ea are armată multă și luptă cu toate acestea slab. Pentru ce? Pentru că este un corp fără suflet, sau ceea ce este încă și mai rău, un corp cu mai multe suflete, care nu se împacă și armonizează unul cu altul. Austro-Ungaria nu are o conștiință națională. Popoarele care o compun luptă pentru dânsa din cauza organizării în care sunt cuprinse și fiindcă sunt conduse la gloanțele dușmane ce vin mai de departe de amenințarea gloanțelor ce le stau în spate. Numai de frică se bat! Nu cu turme de sclavi însă se dobândesc izbânzile și gloria, ci numai cu piepturile liber aruncate înaintea morții pentru a apăra sfânta iubire de moșie și neam...

[„Adevărul”, duminică 31 august 1914]

Capitolul IV

NEUTRALITATEA ROMÂNIEI ȘI PROBLEMELE EI (1/14 SEPTEMBRIE-NOIEMBRIE 1914)

Introducere

Lunile septembrie-noiembrie 1914 au adus modificări importante în viața politică a României, dar cu toate acestea ea a nu a făcut pasul spre beligeranță, rămânând în afara conflictului. Unul dintre cele mai importante evenimente a fost semnarea acordului cu Rusia la 18 septembrie/1 octombrie 1914, cunoscut și sub numele de acordul „Sazonov–Diamandy”, după numele celor doi semnatari, ministrul de externe al Imperiului Rus și ministrul român la Petrograd, noua denumire a capitalei ruse, decisă la 18 august de țar, cea veche având conotații germane.

Cauzele care au determinat acest acord sunt foarte complexe. Un prim factor este evoluția situației militare. Dacă în primele zile ale războiului, diplomația rusă, împreună cu aliații, au făcut presiuni la București pentru alăturarea României, fluturând perspectiva recuperării Transilvaniei, la sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1914, armata rusă a înregistrat succese importante, ocupând Lembergul și Bucovina, inclusiv Cernăuțiul. În aceste condiții, Rusia nu mai considera strict imperios concursul militar al României. De altfel, și Statul Major Rus (Stavka) aprecia că neutralitatea României era cu mult mai favorabilă Rusiei decât intrarea acesteia în război, ceea ce ar fi însemnat ca armata rusă să își extindă frontul cu aproximativ 1 400 km. De precizat că opinia Stavkăi a rămas aceeași pe toată perioada neutralității, ea fiind readusă în discuție în mod oficial în momentul alăturării României la Antantă²⁰⁴.

Eșalonul politic, în special Ministerul de Externe, privea însă mai nuanțat această problemă. În primele luni de campanie, pentru Rusia, ajutorarea Serbiei și atragerea Bulgariei în alianță erau obiective de mare importanță care nu puteau fi realizate cu o Românie neutră. Intrarea României în război se dovedea utilă și din perspectiva blocării aprovizionării Puterilor Centrale cu grânelor și petrolul românesc. „Marea mea preocupare – scria Sazonov în memoriile sale – era de a priva inamicii noștri de importurile românești și guvernul imperial era dispus să plătească foarte scump acest serviciu.”

Succesele pe front au determinat în cele din urmă ca Petrogradul să ia în calcul posibilitatea încheierii unei convenții cu România care să prevadă neutralitatea, mai ales că Poklevski-Koziell avea informații că Austro-Ungaria și Germania promiteau Basarabia în caz de alianță a României sau chiar de neutralitate a acesteia. În telegrama sa din 19 august/1 septembrie 1914,

²⁰⁴ Glenn E. Torrey, *General Henri Berthelot and Romania. Mémoires et Correspondance 1916-1919*, East European Monographs, Boulder, 1987, p. 4-5. În drum spre România, generalul Henri Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze, s-a întâlnit la 12 octombrie 1916 (stil nou) cu generalul Alexeev, șeful Stavkăi. Acesta i-a declarat că întinderea frontului românesc este mult prea mare și, prin urmare, armata română nu trebuie să conteze pe sprijinul marilor unități ruse spre a-l apăra.

Poklevski-Koziell își informa superiorii că la București, unii oameni politici (fără a-i nominaliza, însă) „au și început să-și exprime îngrijorarea că neutralitatea României nu e suficient apreciată de noi și că noi ar trebui, din acest punct de vedere, să facem anumite promisiuni. Aceste persoane și unele organe de presă, în trecut, chiar și-au exprimat speranța că Rusia, în schimbul neutralității României, va da acesteia o parte din Basarabia. După cum am raportat la timp, chiar Brătianu, de două ori, și-a exprimat dorința de a primi din partea noastră unele precizări, iar ministrul Italiei de aici, cu ceva timp în urmă, mi-a arătat necesitatea de a asigura mai temeinic raporturile amicale ale României față de noi”.

Inițiativa a aparținut Petrogradului, așa încât Constantin Diamandy a venit, în cursul lunii august 1914, la București, pentru a tatona intențiile lui Brătianu și ale guvernului său.

La rândul său, prim-ministrul român apreciind că războiul va fi lung a devenit interesat de o convenție cu Rusia, mai ales că aceasta promitea Transilvania. Negocierile s-au purtat pe două canale – ministrul rus Poklevski-Koziell la București și Constantin Diamandy, ministrul român la Petrograd.

Discuția lămuritoare dintre ministrul rus și Brătianu a avut la 20 august/2 septembrie 1914, Poklevski informând prompt centrala: „După un schimb amical și sincer de păreri – scria el – am ajuns la convingerea că, personal, pe Brătianu l-ar încânta ideea de a primi din partea Rusiei, Franței și Angliei o comunicare scrisă în sensul că, dacă România rămâne neutră până la sfârșitul războiului, atunci, în caz de victorie finală a acestor trei state și modificare a echilibrului actual în Balcani, României i se va garanta integritatea teritoriului actual și compensații din teritoriile Austriei, unde majoritatea populației o constituie românii”. În concluzie, Brătianu a spus că el „trebuie să studieze amănunțit această combinație, fiindcă ea, din punctul său de vedere, constituie aproape o crimă de stat, deoarece el nu ar putea-o comunica Regelui sau altor persoane”.

Într-o întâlnire ulterioară, Brătianu și-a dat acordul, cerând, însă, păstrarea secretului absolut. Cu toate acestea, el a informat pe liderii opoziției despre această propunere, având acceptul lor pentru continuarea tratativelor. Poklevski-Koziell sfătuia Ministerul de Externe de la Petrograd să accepte continuarea demersurilor, întrucât viitorul acord prezenta importante avantaje pentru partea rusă.

În primul rând, cât era Brătianu în fruntea guvernului, Rusia era asigurată de neutralitatea României. În al doilea rând, se promiteau compensații pentru România, dar pe seama inamicului, respectiv a Austro-Ungariei. În al treilea rând, refacerea hărții politice și teritoriale a Peninsulei Balcanice nu ar mai fi întâmpinat nemulțumiri sau chiar rezistență din partea României. În sfârșit, Petersburgul căpăta convingerea că epuizase toate mijloacele pentru ca România să nu treacă de partea inamicului.

Negocierile au decurs destul de rapid, partea rusă acceptând, într-o formă ușor modificată, cele două condiții puse de Brătianu: garantarea integrității teritoriale a statului român și respectarea principiului etnografic în delimitarea viitoarei granițe în Bucovina. La 18 septembrie/1 octombrie 1914 s-a încheiat convenția secretă româno-rusă. Potrivit declarației scrise a lui Sazonov, Rusia se obliga să se opună oricărui atentat la integritatea teritorială a României în configurația din acel moment. În același timp, Rusia se obliga să recunoască statului român dreptul de a încorpora acele teritorii din monarhia dualistă care erau locuite de români. În ceea ce privește Bucovina, viitoarea graniță dintre Rusia și România urma să fie trasată potrivit principiului majorității populației, în acest scop fiind prevăzută constituirea unei comisii interministeriale. Totodată, Rusia se obliga să întreprindă diligențe pe lângă cabinetele de la Londra și Paris pentru a accepta prevederile convenției.

Prin convenția secretă româno-rusă s-a trecut, de fapt, de la „expectativa armată” la neutralitate, guvernul român menținându-și intenția de a rămâne în afara conflictului cel puțin

pe termen scurt. Punându-și semnătura pe document, România a optat, însă, în mod hotărât pentru Antantă, deoarece ar fi fost foarte greu să-și revizuiască poziția, după ce Rusia fusese de acord cu încorporarea Transilvaniei și a celorlalte teritorii aflate în componența dublei monarhii. După opinia lui I.G. Duca, încheierea acordului româno-rus era o dovadă de netăgăduit că România, respectiv guvernul liberal, nu a dus o politică oportunistă, angajamentul față de Antantă fiind o opțiune foarte timpurie.

O problemă dezbătută de contemporani și în istoriografie este aceea a atitudinii regelui Carol I față de acordul „Sazonov–Diamandy”. S-a realizat cu știrea sau fără știrea suveranului? Documentele și mărturiile converg spre ideea că negocierea și semnarea acordului s-au făcut cu acordul suveranului. „Țin să declar, spunea prim-ministrul în Adunarea Deputaților la 16 decembrie 1919, că politica legăturilor noastre cu Aliații nu am făcut-o, cum s-a spus, în contra voinței regelui Carol, nu am făcut-o în ascuns de dânsul. Tot ce am lucrat, am lucrat ca un servitor credincios al Țării și Tronului, cu încrederea și știința Suveranului”²⁰⁵. S-a mers pe formula ca față de Rusia, Brătianu să apară ca singur negociator. Dacă mersul evenimentelor ar fi fost favorabil, regele Carol I-ar fi aprobat și însușit. Dacă împrejurările ar fi fost potrivnice, Brătianu ar fi rămas singurul responsabil.

Problema care se ridica de acum încolo era momentul în care România se va alătura *de facto* Triplei Înțelegeri. Aici pot fi luate în considerare motive de oportunitate politică, Ion I. Brătianu sperând că se va ajunge la încetarea războiului, ceea ce ar fi scutit România de un efort uriaș. De asemenea, prim-ministrul român a căutat să obțină toate garanțiile, astfel încât intrarea în război să se facă cu maximum de eficiență

Tergiversările sale au fost intens criticate atât de clasa politică internă, cât și de diplomații acreditați la București. Aceste critici s-au extins și în istoriografie, prim-ministrul român fiind blamat de mulți istorici pentru faptul că a întârziat nepermis de mult intrarea în război. Tergiversările și amânările repetate au indispus și celelalte cabinete ale Antantei, care au recurs, nu o dată, la amenințări și șantaj, iar Rusia nu a făcut excepție.

În perioada următoare încheierii convenției secrete din 18 septembrie/1 octombrie 1914, tratativele diplomatice dintre București și Petersburg au vizat o gamă largă de probleme. Dintre ele, o importanță deosebită au avut: semnificația sintagmei „neutralitate binevoitoare”; prevenirea intrării în război a Bulgariei; problema Banatului; problema Bucovinei; sprijinul militar rusesc necesar intrării armatei române în război; etc.

Trebuie spus că Bucureștii și Petrogradul au interpretat în termeni diferiți sintagma „neutralitate binevoitoare” inclusă în convenție. Rusia solicita ca, în numele „neutralității binevoitoare”, să îi fie îndeplinite toate doleanțele, mai ales în privința ajutorării Serbiei. Pretindea, de asemenea, respingerea cererilor taberei adverse, ceea ce a creat guvernului român greutăți deosebite. Prin urmare, în anii 1914-1916, guvernul român s-a aflat sub presiunea celor două coalitii beligerante, fiecare cerându-i diverse concesii: admiterea tranzitului de armament și muniții, contracte de cumpărare a unor cantități de produse agroalimentare etc.

Tot legat de raporturile cu Rusia se impune sublinierea că aceasta a urmărit tenacitate, în primul an de conflict, alăturarea Bulgariei la Antantă, iar una dintre soluțiile propuse a fost construcția unui bloc balcanic, prin cooptarea Greciei și României. Cele trei țări, Bulgaria, Grecia și România (toate cu religie majoritar ortodoxă), ar fi trebuit să vină în sprijinul Serbiei, care lupta eroid împotriva armatelor austro-ungare. Dar un asemenea proiect avea șanse de reușită doar dacă erau satisfăcute pretențiile teritoriale ale Bulgariei în Macedonia (în special), dar și în Dobrogea.

²⁰⁵ *Dezbatările Adunării Deputaților*, sesiunea ordinară 1919-1920, nr. 14 din 30 decembrie 1919, ședința din 16 decembrie 1919, p. 169.

Ca urmare, diplomația rusă a insistat ca Bucureștiul să facă concesii teritoriale în Dobrogea, pentru ca statul vecin de la sud să păstreze neutralitatea sau să se angajeze în conflict alături de Antantă. Chiar dacă unii membri ai guvernului, ca și șefi ai opoziției, după cum informa Poklevski la 17/30 octombrie 1914, erau „gata să înapoieze Bulgariei teritoriile obținute anul trecut, afară de Silistra și Turtucaia”, Brătianu a refuzat sugestiile venite de la Petrograd de a ceda Cadrilaterul în schimbul neutralității statului vecin de la sud, considerând că Regele Ferdinand al Bulgariei era foarte atașat de Germania prin legăturile sale de familie.

Dar, ideea blocului balcanic a fost intens dezbătută de oamenii politici și de presa românească, un susținător al acesteia fiind Constantin Mille, proprietarul influentului ziar „Adevărul”.

Dar, dincolo de aceste calcule, parafarea acordului cu Rusia nu a fost socotită suficientă la București pentru realizarea interesului național de unire cu românii de peste munți, mai ales că războiul se prelungea peste așteptări. România nu dorea să devină, în timpul conflictului și mai ales după terminarea lui, un stat vasal unei Rusii „binefăcătoare” și putere dominantă în Estul continentului. De aceea, guvernul Brătianu a negociat intens cu liderii Antantei, exasperându-i uneori, căutând să-și ia toate garanțiile posibile în vederea materializării dorințelor.

Evoluții importante s-au înregistrat și în raporturile cu Italia, aflată în aceeași situație ca România. Liderii de la București au nutrit convingerea că se poate ajunge la coordonarea acțiunilor celor două țări, astfel încât intrarea lor în război să aibă loc, eventual, simultan. O primă etapă a fost încheierea acordului din 10/23 septembrie 1914, prin care cele două guverne se angajau să nu iasă din neutralitate fără un aviz prealabil de opt zile. Și să dezvolte relații „pentru a examina permanent situația pentru a decide dacă ea comportă necesitatea unor acorduri mai precise asupra atitudinii pe care cele două state trebuie să o aibă”.

În acest scop au fost trimise misiuni oficiale și neoficiale în Italia, iar presa a reflectat cu relativă exactitate și promptitudine temperatura relațiilor bilaterale. S-a avansat chiar ideea reconstituirii blocului balcanic sub egida Italiei. La rândul său, diplomații italieni de la București, inclusiv atașatul militar maiorul Luciago Ferigo au urmărit cu atenție evoluțiile din societatea românească informând prompt autoritățile de la Roma.

Un alt eveniment capital a fost moartea regelui Carol I la 27 septembrie/10 octombrie 1914. Suveranul a trăit în ultimele săptămâni de viață o adevărată dramă, fiind prins între afecțiunea față de țara de origine, care se afla în război și îndatoririle sale de suveran al statului român. Interesele acestuia din urmă veneau în contradicție cu sentimentele sale, dar și cu linia politică urmată timp de trei decenii. În fața cvasiunanimității opiniilor exprimate în Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, Carol I a trebuit să se încline și să accepte rămânerea României în afara conflictului. Spera, însă, într-o victorie rapidă și decisivă a armatei germane care să încline balanța. Dar înfrângerea de la Marna, coroborată cu succesele rusești pe frontul de est, au reprezentat o puternică lovitură, înrăutățindu-i starea de sănătate. În amintirile sale, Zoe Cămărășescu, o apropiată a Casei Regale a României, redă suferința încercată de bătrânul suveran în urma bătăliei de la Marna. Pur și simplu nu putea admite realitatea, nu putea să își explice de ce armata germană, atât de bine pregătită, a fost înfrântă de cea franceză ce părea atât de dezorganizată la începutul ostilităților²⁰⁶. Insuccesele trupelor Puterilor Centrale îndepartau perspectiva alăturării României, ceea ce i-a accentuat suferința.

Până la moartea sa, regele Carol I s-a aflat sub presiunea permanentă a diplomaților Puterilor Centrale, Czernin, Waldhausen, von dem Bussche încercând să-l determine să decidă alăturarea României. Aceste demersuri insistente i-au agravat boala apropiindu-i sfârșitul. Moartea regelui Carol I a reprezentat o lovitură pentru Puterile Centrale, care pierdeau un

²⁰⁶ Zoe Cămărășescu, *Amintiri*, Editura Vitruviu, București, f.a., p. 282.

sprijin important. În România, succesiunea dinastică a restructurat scena politică, noul cuplu, Ferdinand și Maria, fiind mai dispus să se aplece la dorința opiniei publice. De altfel, chiar în discursul de investire, Ferdinand a declarat că „va domni ca un bun român”.

Succesele armatei franceze pe frontul de vest și ale celei ruse pe frontul de est au generat o activizare a unor segmente ale clasei politice și opiniei publice autohtone. Profesorul Ioan Ursu scria în ziarul „Adevărul” că „trenul României a sosit”. iar Nicolae Filipescu a considerat momentul propice pentru a presa guvernul să decidă intrarea alături de Antantă. La rândul lor, profesorii universitari din București, sub impulsul lui Thoma Ionescu, fratele lui Take Ionescu și rector al Universității bucureștene și apoi, cei din Iași au solicitat imperios părăsirea neutralității și aderarea la Antantă. Apogeul acestor manifestări proantantiste l-a reprezentat constituirea, la 26 octombrie/8 noiembrie 1914, a „Comitetului Acțiunii Naționale”. Din el făceau parte, între alții, Constantin I. Istrati, președintele Academiei Române, dr. Toma Ionescu, rectorul Universității din București, Octavian Goga, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Vasile Lucaciu, dr. Ion Cantacuzino, Simion Mândrescu ș.a. Scopul era organizarea de acțiuni, în special manifestații, până la realizarea unității naționale.

Sfârșitul lunii octombrie și începutul lui noiembrie a adus și intrarea Imperiului Otoman în război de partea Puterilor Centrale. Acest lucru a complicat relațiile în Peninsula Balcanică și a afectat interesele României, întrucât Poarta otomană era stăpâna Strâmtoarelor Mării Negre. O cale de aprovizionare cu materiale necesare pregătirii armatei, o cale a comerțului românesc era în mare măsură blocată.

În perioada septembrie-noiembrie 1914 au continuat preocupările pentru perfecționarea pregătirii militare a României, pentru înzestrarea, dotarea și instruirea armatei române. Din păcate, cu toate eforturile insistente depuse de autoritățile române, starea de lucruri nu s-a îmbunătățit substanțial. Furnizorii externi au continuat să fie foarte reticenti față de solicitările guvernului român, iar capacitatea economiei românești de a furniza echipamente militare, tehnică și armament pentru armată era foarte limitată

În noiembrie 1914, s-a încheiat un prim ciclu al neutralității românești, care a mai continuat aproape doi ani de zile, până la decizia din august 1916, când România s-a alăturat Antantei. A fost, cum s-a mai spus, ca o aruncare în necunoscut, ca o prăbușire într-o prăpastie, dar printr-o întorsătură a istoriei, una din acelea care fac trecutul atât de impredictibil s-a realizat țelul pentru care românii au sângerat timp de peste patru de zile.

DOCUMENTE

1. [1]/14 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România, către Ministerul Afacerilor Străine din Franța prin care informează despre manifestațiile proatantiste desfășurate în București.

Traducere

București, 14 septembrie 1914

Importante manifestații pregătite de câteva zile au avut loc ieri la București și în principalele orașe ale țării, cu urale de „Trăiască Franța” și „Trăiască România Mare”; mai urmează și altele.

Filipescu, fost ministru de război, s-a pus în fruntea mișcării, și am convingerea că guvernul va trebui până la sfârșitul săptămânii să decidă mobilizarea și să meagă alături de noi. Este luată în serios în considerare posibilitatea abdicării regelui în cazul în care va refuza să semneze ordinul de mobilizare contra Austriei.

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 72]

2. 1/14 septembrie 1914, Budapesta, Telegrama misiunii diplomatice române de la Budapesta, semnată Grigore Bilciurescu, referitoare la relatările unui ofițer român, încadrat în armata austro-ungară, despre starea combativă și acțiunile acesteia din Galiția împotriva armatei ruse.

Budapesta, 1/14 septembrie 1914

Referitor la luptele din Galiția

Excelenței Sale

Domnului Em. Porumbaru

Ministrul Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Am avut ocazia să vorbesc mai lung, alaltăieri, cu un român, ofițer de rezervă într-un regiment din Banat (65% soldați români, 25% șvabi, restul unguri și sârbi), întors, în acea dimineață, destul de grav rănit, de pe câmpul de bătae galițian. În aceeași noapte sosiseră 1500 răniți din Galiția, cari, nemaivând loc în spitalele deja pline din Budapesta, au fost porniți cei mai mulți mai departe.

Convorbitorul meu a luat trenul în ziua de 9 septembrie la ultima stație rămasă încă atunci în mâinile Austriacilor, adică la Rudki, situată la egală distanță de Lemberg și Przemysl, mai la S[ud], și fusese rănit într-o luptă la Komarno. El nu mi-a dat o însemnare scrisă și nici eu n-am putut lua note, așa că cele ce scriu mai la vale sunt din memorie.

Regimentul, unde servea ofițerul român, a luptat mai întâi contra Sârbilor, dar n-a avut timp să ia parte la vre-o bătălie mai de seamă, căci a fost trimis contra Rușilor. Este sigur că

regimentele cu procent mare de naționalități, în special de Români, au fost băgate pretutindeni în foc încă de la început: în războiul, unde e în joc existența Statului austro-ungar, jertfele mai mari trebuie să le aducă naționalitățile.

Ofițerul nostru nu știe să povestească nimic despre luptele din N[ordul]. Galiției, de unde ziarele ne-au adus atâtea vești de victorie că aproape nu erau de crezut, ci povestește numai ce a văzut, la S[ud] de Lemberg și spusele lui confirmă știrile venite la noi din izvor rusesc.

În părțile pe unde a umblat el erau numai 4 corpuri de armată, anume 3 (Graz), 7 (Temișoara), 12 (Sibiu) și 14 (Innsbruck), plus o parte din al 4-a (Budapesta) cu Regimentul de inf. „König Karl von Rumanen” N.6 din Budapesta. Dintre acestea, corpurile 7 și 12 sunt aproape exclusiv românești și regimentele românești aveau marea majoritate a ofițerilor unguri, cari nici nu se puteau înțelege cu soldații.

Ofițerul român a luat parte la 5 lupte, între cari cele de la Komarno și spune că toate, începute prin ofensiva austro-ungarilor, s-au sfârșit prin înfrângerea și retragerea acestora. Regimentele, cari sosiseră în Galiția pe la 20 august st.n., luptau și la 9 Septembrie, fără ca trupe de înlocuire să sosească deși efectivul unora se redusese cu trei sferturi. Ofițerii mai ales lipseau și cel cu care au vorbit, simplu sublocotenent de rezervă, ajunsese într-o bună zi să comande două companii. Rușii, însă, păreau în număr covârșitor; ei nu se mai isprăveau! Și uniforme lor de culoare pământie și armele brumate îi făceau invizibili.

Victoriile rusești s-ar datori numărului, dar mai ales artileriei. Ea e, mi s-a afirmat și de alții, cu totul superioară celei austro-ungare și șrapnelele lor, trase din tunuri totdeauna bine mascate, puneau pe fugă pe dușmani, făcând ravagii imense în rândurile lor.

Tactica Rușilor ar consta în a lăsa trupele vrăjmașe să înainteze și a le atrage în apropierea pădurilor, unde ei își aveau ascunse tunurile, ceea ce le reușea mai totdeauna și din care cauză câmpiile Galiției sunt azi din belșug udate cu sânge românesc. Rușii ar fi dând mai rar lupte de infanterie, aceasta fiind arma lor cea mai slabă, pe când cavaleria, în special cazacii sunt demni de renumele lor. Numărul pretins mare al prizonierilor ruși ar fi de explicat prin predarea repede a soldaților evrei și polonezi din armata rusă.

Mi s-a spus că generalii Meixner și Brudermann, comandanții corpurilor 7 și 14, au fost deja înlocuiți pentru insuccese. Numele lor nici n-au fost pomenite în presă, căci probabil ei n-au făcut decât să se retragă. Uneori aceste retrageri erau penibile; așa odată, la S[ud]. de Lemberg, trupele austro-ungare, de la soldați pînă la coloneli, au „fugit” vre-o 8 km pînă au eșit din bătaia tunurilor rusești, lăsînd în urmă oameni, tunuri, munițiuni și material de tot felul. Cele 15 tunuri rusești, expuse de câteva zile înaintea Parlamentului din Pesta, nu compensează propriile pagube suferite.

Momentele de panică au fost numeroase, când ofițerii – chiar ofițerul nostru – au făcut uz de revolver spre a sili oamenii să stea pe loc sub focul ucigător al șrapnelelor. Pe cei fugiți îi culegeau jandarmii, cari merg la cîțiva km în urma trupelor, cu misiunea de a aduna pe fugari și de a sprijini autoritatea șefilor.

Toți Rutenii, țărani, preoți și intelectuali, erau spionii Rușilor (mișcarea ucrainiană, de care vorbesc ziarele austriace, ar fi un mare moft!) și foarte mulți din ei au plătit cu viața, fiind spânzurați or împușcați de trupe. Vederea unei cămăși albe rutenești devenise o țintă obicinuită a pușcilor austriace, fără forme de judecată.

Populațiunea din partea locului a mai avut de suferit și alte neajunsuri de pe urma trupelor patriei. Sate erau incendiate, spre a nu adăposti pe Ruși, case dărîmate și biserici despuiate spre a se lua lemnul care, împreună cu pămînt, să servească la facerea de apărare pentru infanterie. Ofițerul nostru a făcut însuși asemenea șanțuri de apărare, pe cari Colonelul le găsea rele și punea să le strice, iar generalul strica pe ale Colonelului! În fine, trupele austro-ungare

comiteau și jafuri de toate soiurile, de la puiul de găină și vinul din pivnițe pînă la obiectele de artă din castelele părăsite ale nobililor polonezi. Mai ales soldații croați s-ar fi distins prin jafuri.

Aviatorii austriaci au fost câți-va, unii au și căzut, iar ungurii nu se prea dedau la asemenea sport. Rușii însă au de toate, baloane, aeroplane, automobile și mijloace admirabile de a controla tirul prin semnala și chiar prin spioni, cari de pildă mânau vaca în anume direcție spre a arăta cum trebuie îndreptat tirul. Rușii erau totodată așa de bine informați asupra intențiilor inamicului, încât trăgeau scurt când știau că aceștia vor să atace și departe când aceștia aveau de gând să comande retragerea. Înainte de a primi ordine, ofițerul nostru pricepea, după tirul rusesc, că avea să înainteze or să se retragă, și de obicei nu se înșela.

În aceste lupte s-a întâmplat și tragedia că regimente românești din lagăre dușmane s-au întâlnit. La fel cu Ovreii, Românii au pînă acum nenorocirea de a fi nevoiți să lupte sub diferite steaguri străine. Oamenii s-au recunoscut unii pe alții în momentul atacului, după expresii de necaz comune neamului nostru de pretutindeni și în urmă luptei după vaelele răniților. Mi s-a spus că basarabeni s-au luptat bine și au pus odată pe fugă pe bănățeni.

În regimetele, de cari avea cunoștința convorbitorul meu și cari au fost decimate, Românii mergeau sub steaguri cu colorile românești, tolerate când e vorba de mers la moarte pentru mântuirea statului maghiar «național-unitar-milenar». Ei au îndurat toate, au văzut focul omorător, au răbdat uneori zile întregi de foame, căci aprovizionarea nu sosea la timp sau că din cauza „concentrărilor înapoi” forțate, bucătăriile de campanie se perdeau ori se rățăceau.

Ce departe suntem de la descrierea aceasta a unui martor ocular, sincer, pînă la informațiile cenzurate ale ziarelor ungurești! Acestea cîntă mereu niște victorii, cărora nu le mai dă nimenea de rost, ale Generalilor Aufenberg și Danke [?] vorbeau de părăsirea Lembergului ca de o mișcare strategică genială și nu spun un cuvânt de ce s-a petrecut mai spre Sud, nu pomenesc nimic, de 3 săptămâni încoace, despre Cernăuți și Bucovina, ca și când acestea nici n-ar exista pe hartă. Ba trebuie să recunosc că acum câteva zile s-a spus în ziar că nu se mai primesc scrisori și colete poștale cu destinație pentru Galiția și Bucovina. Atâta tot.

În drumul spre Budapesta ofițerul rănit a observat un adevărat puhoi de evrei din Galiția cari se refugiau în spatele munților, în Ungaria așa de ospitalieră fraților lor, și totodată a întâlnit numeroase trenuri cu trupe, tot ce mai rămăsese în partea asta a Ungariei și în Transilvania – mulți români – cari mergeau să umple golurile armatei din Galiția. Deși rănit la umăr și la picior și în ajun s-ar fi operat, ofițerul nostru, dus la război ca și țărani români din datorie, ca oricari cari nu puteau face astfel, e voios d-a fi scăpat cu atâta, vesel d-a fi scos pentru câteva săptămâni din luptele cari primejduesc soarta Ungariei, nu pe a Ardealului. În drum, el a aflat că un detașament de cazaci ar fi pătruns prin trecătorile Carpaților pînă la satul Borșa (vreo 20 km de la fruntaria Bucovinei), locuit în parte de Români.

Lupta cea mare reîncepută la W[est] de Lemberg acum 5 zile se pare că s-a sfârșit prin victoria, urmată de acțiunea retragere, a trupelor austriace. Dacă ajutoare germane nu sosesc la timp, victoria mult lăudată se poate transforma în dezastru. Oricum, pare că dovada e făcută că armata austro-ungară nu e capabilă d-a ține piept Rușilor, după ce nu fusese în stare a înfrînge defensiva admirabilă a Sîrbilor. Ziarele ungurești, după ce se lăudaseră la început că armata lor va sfărâma și pe Sârbi și pe Ruși, au devenit modeste și spun acum că unica lor țintă a fost și este de a opri în loc pe Ruși pînă vor veni Germanii. În ei e singura lor speranță de scăpare.

Grigore Bilciurescu

3. 1/[14] septembrie 1914, București, **Articolul profesorului universitar Ion Ursu**²⁰⁷, *Trenul nostru a sosit, publicat în ziarul „Adevărul”, în care solicită intrarea imediată în război de partea Antantei.*

Nu cunosc în istoria omenirii un popor care să fi fost mai lipsit de noroc și să fi luptat cu împrejurări mai vitrege, decât poporul nostru. Clipele, în care i-a zîmbit norocul, au fost atât de reduse, încât se pot număra pe degete. Între aceste clipe norocoase fără îndoială că pacea de după războiul Crimeii (1856) ocupă locul dintâi și generația de atunci a știut să o prindă și să o utilizeze, ca să ne dea România de astăzi. O altă clipă favorabilă a fost cea din anul trecut și utilizarea ei ne-a dus la pacea de la București, care a fost cauza principală a războiului actual. Căci prin această pace tripla înțelegere câștiga un pas însemnat contra triplei alianțe prin mărirea Serbiei și României, în detrimentul Bulgariei, care devenise în timpul din urmă instrumentul cel mai perfect al Vienei.

Ridicarea Serbiei și a României erau socotite la Viena și Berlin ca cea mai considerabilă amenințare pentru Austria, și cum prin vizita țarului curentul pentru tripla înțelegere a crescut la noi în mod foarte mult, Tisza și împăratul Wilhelm au utilizat pretextul uciderii moștenitorului de tron austriac pentru a da lovitură Serbiei și triplei înțelegeri și în mod indirect și României. Dar calculele celor doi autori ai zguduitoarei tragedii ce să desfășoare înaintea noastră n-au fost destul de calculate, căci Italia a rămas în neutralitate, în schimb Anglia a blocat coastele Germaniei și i-a tăiat legăturile cu coloniile, expunând-o a fi amenințată de foame.

În același timp nici Austria n-a fost norocoasă în calculul ei psihologic, care era strângerea tuturor naționalităților în jurul steagului de doliu al răzbunării prințului ucis, care le-a fost protector. Căci deși naționalitățile din Ungaria au primit în război steaguri naționale, totuși n-au putut să nu vadă în drumul lung către moarte, că steagul național îl vor putea ține numai cât durează focul și că prin sângele lor ele contribuie la întărirea dușmanilor seculari.

Sârbii au putut lua ofensiva și desigur ocuparea Bosniei și Herțegovinei e numai chestie de timp. În același timp rușii au ocupat Galiția și Bucovina. Mormântul lui Ștefan cel Mare de la Putna e străjuit astăzi de cazaci și în curând rușii vor ocupa și Transilvania strângând corpul României în clește de fier.

A sosit astfel momentul ca să împiedicăm ca țara, care trebuie să întregească trupul țării noastre, să cadă în mâini străine. Prin o înțelegere cu vecinii de peste Prut, noi putem avea astăzi prilejul să ne realizăm visul. E clipa cea mai favorabilă, care am avut-o vreodată, căci Austria e decimată, spatele ne sunt acoperite și drumul înainte deschis.

Pe de altă parte vom avea pe toate puterile pentru noi afară de Austria, Bulgaria și Germania. Chiar față de aceasta din urmă noi putem avea scuza că n-am putut aștepta ca o putere mare să se încuibeze într'un fort, care e cel mai puternic membru al corpului nostru și n-am putut lăsa milioanele de români în prada străinilor. Ar fi singura recompensă pentru sângele românesc vărsat din abundență în Galiția și singura mângâiere pentru mamele, văduvele și orfanii în doliu. Lacrimile mamelor vor înceta, când vor vedea în locul fiilor pierduți flăcăi de ai noștri, care le vor duce steagul tricolor, care odată împlântat nu va mai putea fi niciodată smuls de acolo. Expediția e absolut necesară pentru existența noastră ca stat, căci forma actuală de semilună e imposibilă, granițele firești fiind cele ale Daciei romane.

²⁰⁷ *Ioan Ursu* (1875-1925), istoric, cu studii universitare la București și specializare la Berlin, unde își susține și doctoratul. A studiat în arhivele din München, Viena, Paris și Veneția, unde a descoperit numeroase documente privind istoria țărilor române. Profesor la universitățile din Iași (1909), Cluj (1919-1923) și București (1923-1925). A făcut parte din Consiliul unității românești de la Paris și a contribuit la crearea Legiunii românești din Italia. În 1910, a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Clipa favorabilă va trece repede. Dacă nu o vom prinde, cine știe dacă va mai sosi vreodată. Rușii vor ocupa Ardealul, Ungaria ne va separa de Apus și atunci ajutorul nostru va fi de prisos. Ungurii se vor înțelege cu rușii care nu sunt mai puțin urâți de ei decât nemții și Berlinul va râde de silnicia noastră.

Vom fi pierdut poate pentru totdeauna trenul și odată cu aceasta vom fi câștigat disprețul vecinilor slavi și chiar al sașilor și străinilor din Transilvania, care se așteaptă cu toții la gestul României.

Trenul nostru a sosit și nu trebuie să ne gândim la altceva în momentul acesta decât la drumul, pe care-l doresc să ne fie cu noroc.

25 August 1914

Ion Ursu

[„Adevărul, luni 1 Septembrie 1914]

4. 1/14 septembrie 1914, București, Notații ale lui Polizu-Micșunești despre încercările pe lângă Nicolae Filipescu de a-l determina să adopte o atitudine care să nu pună în dificultate guvernul liberal.

Am fost chemat la telefon la ora 9 dimineața de Costinescu. M-a rugat ca imediat să iau contact cu Filipescu, pentru a-i transmite rugămintea să amâneze sosirea lui diseară din Sinaia, pentru a evita ca manifestația populară ce i se pregătea la gara de Nord, să aibă loc, deoarece din informațiile guvernului, spiritele sunt foarte agitate, manifestația va avea proporții mari – și lucrul poate cășuna guvernului mari încurcături.

I-am răspuns lui Costinescu, că prin telefon nu-i pot face o asemenea comunicare lui Filipescu la Sinaia – oare de altfel n-ar putea avea nici un efect – și că în orice caz, ar trebui să fiu în posesiunea unor date mai precise, de natură a putea determina pe Filipescu la o amânare. Costinescu m-a rugat să trec fără întârziere pe la el. L-am găsit în biroul lui, ieșea Ferekyde, când am intrat eu. Imediat Costinescu mi-a spus:

„Trebuie să vezi neapărat pe Filipescu, cunoști sentimentele mele din zilele de astăzi, știi cât de apropiate sunt de ale lui! Dacă ași fi convins, cât de cât că manifestația de astăzi, ar putea să ne servească ținta comună nu i-ași cere să o amâne.

Lucrurile stau însă altfel, nu putem face gesturi precipitate, mai sunt încă multe chestiuni, ce trebuiesc puse la punct. Rapoartele Siguranței sunt neliniștitoare în cât privește manifestația de diseară; dacă însăși Filipescu nu o va putea domina? Îți dai seama de consecințele unor eventuale excese? Te rog deci, nu mai perde vreme, îți pui la dispoziție un automobil, dute la Sinaia, vezi-l pe Filipescu și pune te rog toată dibăcia și inima în joc...” [subliniere în textul original – n.n.]

I-am răspuns lui Costinescu că nu pot primi să mă deplasez cu un automobil oficial, o indiscreție, ar putea să fie fals interpretată... Dar mai ales nu pot încerca a convinge pe Filipescu, de a-și amâna venirea, fără a-i da o asigurare, că politica guvernului se va îndruma pe calea reclamata opinia publică. Dânsul nu poate dezerta de la încrederea ce această opinie publică pune astăzi într-nsul; aceasta nu o poate dori nici dânsul, Costinescu, din momentul ce simte la fel cu Filipescu – căci amândoi s-ar putea ca, la un moment dat, să aibă nevoie tocmai de sprijinul aceleiași opinii publice... Costinescu mi-a răspuns:

„Poate ai dreptate, dar ce asigurare pot da alta, de cât cuvântul unui bătrân care și-a iubit totdeauna țara cu aceiași dragoste ca și Filipescu... iată, spune-i lui Filipescu, că are cuvântul meu, că, dacă cât de puțin mi-ași da seama, că acțiunea guvernului din care fac parte, nu s-ar îndruma pe calea care să ne

ducă la același țel urmărit și de Filipescu – eu demisionez și din guvern și din partid – și voiu fi alături de Filipescu.

De altfel – a mai adăugat Costinescu – *vei găsi poate terenul deja pregătit, de oarece Brătianu a rugat pe Ion Lahovary să facă demersuri pe lângă Filipescu.*” [subliniere în textul original – n.n.]

La plecare Costinescu mi-a spus: „*să te lumineze Dumnezeu*” – ceea ce îmi denota că era foarte îngrijorat, deoarece de obicei nu avea expansiuni sentimentale; era totdeauna foarte calm, precis și concis în expresiuni.

Am plecat imediat cu automobilul la Sinaia; nu am vrut să vestesc prin telefon pe Filipescu de sosirea mea, pentru că voiam să-mi dau seama în convorbirea ce voiu avea cu dânsul, de starea lui sufltească și de șansele de reușită a demersului meu.

Eram grăbit de asemenea, să fiu întors la ora la care Filipescu trebuia să vie cu trenul, pentru a lua parte la manifestație cu amicii politici, așa cum lucrurile erau hotărâte din ajun.

L-am găsit pe Filipescu la vila lui.

Sosirea mea intempestivă, i-a produs de sigur o oarecare mirare – pe care însă nu a manifestat-o – s-a uitat drept în ochii mei, cu privirea aceea a lui care te învăluia, când voia să te scruteze în adâncul gândului și simțirii tale – și mi-a spus:

„*Ai venit ca să ne întoarcem împreună după-amiază cu trenul... sunt informat că o să fie frumos la București...*” [subliniere în textul original – n.n.]

Mi-am dat seama că partida va fi dificilă și că informația lui Costinescu, de vre-o intervenire a lui Lahovary nu s-a realizat. M-am hotărât să merg drept la țintă; orice abilități nu puteau de cât să-mi scază șansele. Am răspuns lui Filipescu, că eu în orice caz mă întorc cu automobilul, pentru a fi printre acei cel vor primi la gara. Dar că asupra întoarcerii lui, am o misiune din partea lui Costinescu.

S-a oprit brusc, din mersul lui puțin agitat prin camera și m'a privit drept în față. L/am pus în curent cu tot ce se petrecuse dimineața, nu am omis nici un detaliu, nici o nuanță din întreaga mea convorbire cu Costinescu.

Primele lui cuvinte au fost de protestare: „*Asta nu se poate, domnii aceștia cred că din momeală în momeală vor putea să ne abată dela calea pe care un întreg neam o simte ca singura mântuitoare... Se tem de ceea ce svâcnește în inimile celor ce manifestează la București? Dar în curând asemenea manifestări se vor ridica cu o adevărată vijelie în întreaga țară...! Și eu să părăsesc locul de cinste la care inimile acestea mă chiamă... asta nu se poate... ar fi o crimă!*...” Devenise cât se poate de agitat... [subliniere în textul original – n.n.]

Totuși am avut impresia că în conștiința lui se dădea o luptă; nu putea cu desăvârșire, să facă abstracte că, îndemnul îi venea din partea unui om, care simțea ca și el și care prin situația lui în guvern, îi va fi de mare folos, tocmai în realizarea scopului urmărit.

Am crezut că aceasta este singura cărare prin care pot strecura un început de persuasiune... I-am arătat că Costinescu, de la începutul conflictului, nu s-a desmințit o clipă, prin atitudinea sa... Filipescu a aruncat atunci, mânios aceste cuvinte:

„*De sigur, dacă nu era acest bătrân, inimos, Brătianu ne arunca în brațele nemților; am dovezi, pe cari le voiu destăinui odată*”. [subliniere în textul original – n.n.]

Am prins această clipă, pentru a insista; i-am aratat că n-ar fi prudent, ca tocmai dânsul, să dezarmeze pe Costinescu față de Brătianu, în lupta pe care cel dintâi o duce cu cel de-al doilea și de care a avut atâtea alte dovezi – în afară de acelea la care se referea Filipescu în acel moment; că mie mi s-a părut Costinescu așa de sincer în formularea rugămintei ce m-a însărcinat s-o transmit, în cât îmi da de gândit dacă nu ar fi o greșeală, să nu se ție socoteală de dânsa.

S-ar putea ca Costinescu să posedă unele elemente ale problemului – pe care de sigur, nu putea să mi le comunice nici mie – și cari să-l determine să ceară cu sinceritate, fără nici o

influență a lui Brătianu, amânarea unei manifestații ce, prin consecințele ei, puteau mai mult deservi o cauză asupra căreia avea vederi comune cu Filipescu...

„De sigur, a spus la un moment dat, Filipescu, că nu mă pot îndoi de sinceritatea lui Costinescu; dar dacă ai ști D-ta de ce abilități dispune Brătianu, pentru a-ți infiltra o convingere, pentru ați acapara voința, punându-și înaintea răspunderi, arătându-ți abisuri...”

Și jocul lui Brătianu este desigur foarte ușor, într-o conjunctură în care atâtea posibilități și pericole se pot enunța – înarmat mai ales cum e el, prin situația lui, cu atâtea documente diplomatice și militare pe cari sunt sigur că nu le comunică nici celor mai intimi colaboratori ai săi...” [subliniere în textul original – n.n.]

Am simțit că Filipescu nu mai era intransigent... Am mai aruncat, în cursul discuțiunii un argument: dacă nu cumva însăși legațiile austro-germane, în perfidia lor, de care ne-au dat atâtea dovezi, au aranjat ca, prin anumiți instigatori, să dea un caracter violent manifestărei, prin devastări etc. și aceasta pentru a le servi anumite scopuri, potrivnice tocmai cauzei noastre, în acest moment?...

I-am reamintit câtă vâlvă a făcut, părerea pe care acum câteva zile Filipescu a exprimat-o în parc la Sinaia, „că ar fi sosit momentul ca să intrăm în acțiune” – și cum aceasta a fost exploataată de agenții germanofili, pentru ca plenipotențiarul Austriei și Germaniei să facă demersuri arogante; dar mai ales cum Brătianu lăsa să se înțeleagă că în situația de azi, asemenea atitudini, îi complică acțiunea diplomatică, mai ales în privința tratărilor cu Rusia și că toată răspunderea va cădea pe cei ce împedică să ducă tratativele în condițiile cele mai prielnice pentru noi...

A urmat o pauză în care îmi dădeam seama de frământarea launtrică a lui Filipescu...

L-am rugat să-mi dea voie să plec cu o clipă mai devreme – convorbirea noastră durase mai bine de o oră – deoarece, eu vreau să fiu cu prietenii noștri la ora hotărâtă, în mijlocul manifestațiilor. La plecare mi-a spus:

„Să nu viu, ar fi o felonie față de toți acei cari simt la fel cu mine; dar dacă viu și menținând treaz sentimentul și entuziasmul lor, le spuî să aibă încredere în guvern, care va păși pe calea cerută de dânșii – apoi să știî, că acest angajament îl iau numai pe cuvântul lui Costinescu – și m-ar durea, ca ulterior să mă căiesc de ceea ce am făcut”. [subliniere în textul original – n.n.] Spunând aceste cuvinte, am avut impresia că Filipescu este nemulțumit de sine însuși.

Rățiunea învinsese în el sentimentul... Ajuns la București am mers direct spre gară. Pe toate drumurile ce răsbiau spre gară, lume multă: pe jos, călări, în căruțe, oameni de toate categoriile, săteni, orașeni, comercianți. În căruțe familii întregi: femei, copii. La toți mare voieșie, cântece naționale, patriotice.

Cu mult înainte de gara de Nord, circulația imposibilă, m-am scoborât din automobil. Toată piața gării și strada Griviței, în ambele direcții cât răzbeai cu ochii, lume înțesată.

Acî și pe peron, mai ales intelectuali, profesori, avocați, medici etc. Măsurile de ordine foarte prudente: nu s-a contrariat nici bruscat nimeni. Se ajută numai, la înlesnirea circulației fără armată, ci numai prin poliție.

Mi-am dat seama, față de amploarea manifestației și de sentimentele ce stăteau la temelia ei, că temerea lui Costinescu era îndreptățită și că informațiile siguranței statului nu erau greșite. Eram neconținut frământat de gândul: ce va face Filipescu?

În fine se apropie ora sosirei primului tren dela Sinaia. Când se aude șueratul trenului, imense urale pornesc de pe peron, se răspândesc în piața gării și cuprind întreaga mulțime – amestecate cu strigate de:

„Trăiască Ardealul, Trăiască Nicu Filipescu” – printre cari se distingeau și cântece patriotice... [subliniere în textul original – n.n.]

Sensație!...

Din vagon descinde numai D-na Filipescu, care anunța că soțul său, vine cu trenul următor... Eu am priceput, a fost desigur o tactică, pentru temperarea entuziasmului manifestației. Știrea s-a răspândit cu iuțeala fulgerului... Pe cât am putut constata, în primul moment, a produs o desamăgire.

Nu e exclus ca printre manifestați, să fi fost și mulți agenți filo-germani, cari au exploatat – desigur simulând un naționalism integral – într-un anumit sens, nevenirea Iui Filipescu.

Nimeni, însă, sau aproape nimeni, nu s-a mișcat din loc, – ca și cum un cuvânt de ordine, ar fi comandat tuturor: „stăm pe loc” – și de fapt la sosirea celui de al doilea tren, cu foarte puține defecțiuni, cu toate că ora era târzie, aceiași mulțime a așteptat pe Filipescu.

Nedumerirea mea asupra atitudinii lui Filipescu, dispăruse: nevenirea lui cu primul tren, îmi dăduse certitudinea că se hotărâse a lua în considerație sugestiunile lui Costinescu.

Și lucrurile s-au petrecut chiar așa. La entuziasmul cu care el a fost primit de mulțime, pe lângă sentimentele patriotice ce a exprimat, dânsul a dat asigurarea că guvernul își va face toată datoria și că trebuie să se aibă întreaga încredere în guvern...

[Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu. Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936, p. 88-95]

5. 2/[15 septembrie] 1914, București, Opinii ale lui Nicolae Filipescu, consemnate de Polizu-Micșunești, asupra politicii de expectativă a guvernului liberal.

Manifestația de ieri a produs vâlvă. Brătianu nemulțumit, pretinzând că dânsa îi strică în acțiunea diplomatică întreprinsă cu Rusia. Lahovary a fost solicitat de Brătianu, să intervie pe lângă Nicu Filipescu, arătându-i pericolele în situația de azi a unei agitațiuni în opinia publică.

În conversația cu Brătianu, Lahovary i-a arătat că și dânsul e de părere, cu tot succesul rusesc, că momentul intrării noastre în acțiune nu a sosit, deoarece o victorie decisivă nu a intervenit și războiul va fi de foarte lungă durată.

Brătianu de aceeași părere, adaugând ca Regele astăzi stă ferm, pe terenul neutralității. Lahovary a mai precizat lui Brătianu, că în tratativele cu Rusia trebuie obținut neapărat ca Rusia să ne garanteze că nu vom fi atacați de Bulgari, de asemenea că trebuie obținută garanția Angliei și Franței pentru ocuparea Transilvaniei.

Odată aceste discutate – Filipescu a spus:

„Se tablează pe enervarea opiniei publice... Dar oare se poate presupune, că în aceste momente atât de grave, opinia publică nu are intuiția exactă a situației?”

Nu știe lumea că Brătianu înclină spre centrali și că are contra lui unanimitatea consiliului de Miniștri? Să ni se spue clar că acțiunea guvernului și hotărârea Regelui sunt pentru realizarea idealului nostru național – și opinia publică se va calma!

Eu voi spune toate acestea în comitet. Evident nu cer să se bată toba pentru cunoașterea acestei orientări. Dar să se ducă șeful nostru la Rege și la Brătianu, să obție dela ei aceste asigurări – și vom ști noi să calmăm opinia publică, pentru ca Brătianu să-și poată aranja acțiunea diplomatică și cea militară în tihnă. Dar în atmosfera de nesiguranță de astăzi, nu se poate cere calm și resemnare opiniei publice”.
[subliniere în textul original – n.n.]

[Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu. Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936, p. 96-97]

6. [3]/16 septembrie 1914, Petrograd, Telegrama trimisă de Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, lui S. Poklevski-Koziell, prin care solicită să se comunice guvernului român că este invitat să se alăture Rusiei și să intre cu trupele în sudul Bucovinei și al Transilvaniei.

3/16 septembrie 1914

Nr. 2680

Copii ambasadurilor de la Bordeaux și de la Londra

Vă rog să faceți următoarea comunicare guvernului român:

„OCUPÎND o parte a Bucovinei, Rusia a făcut primul pas pe calea eliberării acestor provincii de sub puterea austriacă, eliberare care este dorită în mod egal de poporul rus și de poporul român. Luînd aceasta în considerare, guvernul imperial se adresează încă o dată guvernului regal, chemîndu-l să se alăture pentru a atinge cît mai curînd scopul comun și îi propune să ocupe cu trupele sale, fără întîrziere, partea de sud a Bucovinei și a Transilvaniei.

Dispunerea trupelor ruse și române în Bucovina s-ar putea face pe baza unei înțelegeri mutuale între comandanții celor două armate și fondată numai pe rațiuni de ordin militar, fără ca aceasta să influențeze mai tîrziu asupra delimitării de teritorii ce va avea loc după o înțelegere între guverne și în conformitate cu etnografia populației.”

Sazonov

[A.N.I.C., fond P.C.M-S.S.I., dosar nr. 471934, f. 176]

7. [3]/16 septembrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresat comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care prezintă starea de spirit a opiniei publice, măsurile și intențiile guvernului român, inclusiv posibilitatea unui acord cu Italia.

După cum reiese din comunicările mele telegrafice, situația politică din România a căpătat un caracter mai mare de decizie, aceasta și din cauza condițiilor mai bune ale grupului franco-anglo-rus în teatrul de război. Trebuie totuși să recunosc că, în privința tendințelor poporului și armatei, dacă soarta armelor va surâde mai mult armatei germane, chiar dacă se va manifesta un anumit sentiment de disconfort, nu se va produce nici o oscilație: poporul și armata vor rămâne mereu în mod deschis favorabile Triplei Antante.

Guvernul oscila între ideea unei așteptări prudente și dorința de a urma aspirațiile proclamate de opinia publică. Deși aproape fiecare dintre membrii săi a vibrat constant la aceleași sentimente ale poporului, ei au totuși convingeri care acordă o mai mare probabilitate de victorie armatelor germane, puțin din cauza influenței regelui, puțin de teama răspunderii și puțin din cauza convingerilor personale ale președintelui Consiliului (domnul Brătianu).

Imediat după ce manevra generalului Joffre²⁰⁸ contra aliniamentului german dintre Château-Thierry și Verdun a început să se contureze, contribuind la îmbunătățirea soartei ar-

²⁰⁸ Joseph J.C. Joffre (1852-1931), general și mareșal al Franței. A fost numit șef al Marelui Stat Major în 1911, el fiind responsabil cu pregătirea de război a Franței. Îi revine meritul de a fi oprit ofensiva germană, prin bătălia de la Marna, din prima parte a lunii septembrie 1914. Un an mai tîrziu a primit comanda supremă a tuturor armatelor franceze A rămas în funcție până la 13 decembrie 1916, când a fost înlocuit de generalul Robert Nivelle. În 1917, Joffre a devenit președintele Consiliului de Război al Aliaților.

matei franceze, președintele Consiliului a luat o atitudine puțin diferită, pe care a manifestat-o într-o conversație avută cu ministrul nostru plenipotențiar, în care a înfățișat oportunitatea unui acord între Italia și România, atât în cazul în care cele două națiuni intenționează să intervină, cât și dacă, urmare a unei persistente neutralități a celor două țări în actualul conflict, ar fi necesară protejarea reciprocă a intereselor contra oricărei posibile lezări (a se vedea telegrama mea. 82 din 11 luna curentă).

Este sigur că de la începutul conflictului european, fie prin asemănarea aspirațiilor, fie datorită acțiunii ministrului nostru, România a arătat mereu tendința de a modela atitudinea după cea a Italiei, motiv pentru care opinia publică, mai ales fiind excitată de presa cea mai belicoasă, a atribuit țării noastre dorințe și decizii de intervenție, care apoi au fost periodic dezmințite prin declarațiile explicite ale guvernului nostru, provocând aici sentimente de amară deziluzie.

Acum, pentru România, situația tinde să devină în mod special critică: Rusia, care a desfășurat toate mijloacele posibile pentru a determina această țară să intervină în avantajul său, pare să se refacă după înfrângerile suferite în Polonia și poate în curând să reia ofensiva în Galiția; ea, firește, lasă să se înțeleagă că va ocupa și Transilvania și Bucovina, regiuni care ar fi trebuit rezervate românilor ca premiu pentru cooperarea lor. România nu ascunde că rămânând în afara operațiilor nu poate avea speranța realizării visului său și, pentru că rușii au ajuns deja la Cernăuți, care, fiind la sud de Prut, este cuprins în acea parte a Bucovinei la care aspiră România, se teme că orice întârziere ulterioară a ocupației din partea sa a celor două regiuni iridente, poate să ducă la pierderea momentului favorabil. De cealaltă parte, Rusia, care, cu intenția de a atrage atenția că doar în caz de cooperare România ar putea spera la o compensație, și-a exprimat nemulțumirea atât pentru tranzitarea teritoriului românesc de către ofițerii, marinarii și artileriștii germani, împreună cu materialele de război, către Constantinopol, cât și pentru faptul (pe care guvernul român încearcă în van să-l dezmință) al repatrierii celor 300 de vagoane în Austro-Ungaria. Faptul a survenit când rușii au ocupat Cernăuți: între această gară și frontiera română se aflau mai multe locomotive și 300 de vagoane încărcate cu provizii, care ar fi trebuit să devină prada rușilor, dacă România nu ar fi permis intrarea pe teritoriul său prin gara Bordujeni, și apoi prin dirijarea lor în Austro-Ungaria, prin trecerea frontierei pe la Ghimeș.

Din toate aceste motive expuse mai sus, opinia publică românească se tot întărește în convingerea că România trebuie să intervină fără întârziere (atacând Austro-Ungaria) pentru a nu compromite interesele proprii; această convingere a devenit acum manifestă, nu doar în presă, ci și în frecvente demonstrații, între care cea din 13 septembrie (telegrama n. 89) a dobândit un caracter foarte impunător. Pare probabil ca dintr-un moment în altul guvernul să fie determinat de opinia publică să iasă din neutralitate; în acest caz, pentru a elimina orice element încă oscilant, ar fi mai ușor ca actualul cabinet să demisioneze pentru a face loc unui cabinet de concentrare.

În privința regelui, se pare că tendințele sale personale nu mai pot schimba direcția, și aceasta în primul rând pentru că voința țării se exprimă de această dată cu o forță cu care suveranul nu era obișnuit, și de asemenea pentru că evenimentele par să se desfășoare într-un mod diferit de cel profețit de monarh.]

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p. 42-43; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, *Addetti Militari*, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

8. 5/[18] septembrie 1914, Iași, Articolul lui V. I. Radu, Să intrăm în Transilvania?, apărut în ziarul „Opinia”, în care relevă necesitatea solidarității naționale.

Transilvania și Bucovina este strigătul ce se aude de la un cap la altul al țării, strigat scos de orașeni. Aproape în toate orașele și orașelele noastră se țin întruniri în acest scop și se votează moțiuni. Am fi dorit ca la aceste întruniri să mai vedem și alte figuri decât acelea cu cari ne-am obișnuit și pe oare le știm gata să manifesteze ori când și pentru orice.

Am fi dorit ca patriotismul să se arăte nu numai în vorbe, ci și în fapte. Ne așteptam ca la fiecare întrunire să se întocmească liste de voluntari, în care să figureze tineri și bătrâni, pentru ca astfel să se arăte că în adevăr suntem dispuși la orice sacrificii pentru împlinirea idealului nostru.

Am fi dorit să se înceapă chiar de la acele întruniri a se face liste în cari fie care să subscrie, potrivit mijloacelor de care dispune, *câte o sumă pentru a veni în ajutorul celor ce vor merge să-și verse sângele, trimiteți de această clamoare pentru războiu*. Cele trei ziare reprezentând cele trei partide politice în Iași au făcut apeluri în acest sens și au deschis liste de subscripție. Cât s-a scris? E rușine s-o mai spunem aici.

Avem, răspîndiți pe tot cuprinsul țării, un număr considerabil de frați Transilvăneni. Și e cert că dinții, prin descrierile ce ne-au făcut despre purtarea Ungurilor arătându-ne că din această cauză au fost siliți să fugă din țara lor, au contribuit a se crea această atmosferă favorabilă ocupării Transilvaniei. Și zic aceasta pentru că atențiunea noastră a fost totdeauna mai slabă pentru Bucovina și Basarabia.

Am fi dorit să auzim la deosebitele întruniri ținute, glasul Transilvănenilor din țara noastră. Am fi voit să-i vedem în frunte și oferind pentru idealul la cari și dinții ne îndeamnă, brațele ca și averea lor.

Sunt dintre ei mulți, foarte mulți, a că lor situațiune în țară, e din cele înfloritoare. De câte ori noi, băștinașii de aci n-am invidiat și invidiem acea situațiune a lor? Am lăsat de multe ori mai jos pe ai noștri, pentru că cei veniți de dincolo erau oamenii persecutați nonorociți. Nu ne plîngem.

Am fi dorit însă ca în fruntea listelor pentru ajutorarea familiilor celor ce mine vor merge la războiu, *transilvănenii bogăți, și sunt mulți, foarte mulți*, să figureze cu sume din cele mai respectabile.

Scriu aci cu durere. Am doi fii cari vor merge la război, și de și eu sunt la vîrstă pun în serviciul cauzei toată mintea și puterea ce mai am. Voiu contribui și bănește în limitele mijloacelor mele.

Mă doare însă, cînd văd că solidaritatea între noi în aceste momente cu ceilalți ai noștri și mai ales cu frații transilvăneni, se reduce la „dă tu copiii tăi pentru a merge la războiu, plătește tu acum și pe urmă vom vedea”.

Ziceam cu altă ocaziune că un act de însemnătatea celui ce voim acum a săvîrși, nu e nici ușor, nici simplu de tot. Spuneam atunci că înainte de orice avem nevoie să știm cum stăm cu acțiunea diplomatică. Și cum că așa stau lucrurile să ne gîndim la două știri apărute iar în ziarele bucureștene. *Dacă românii se mișcă zic bulgarii, noi vom intra în Dobrogea. De altă parte Rușii prin generalii cari au intrat în Bucovina, au declarat că anexează definitiv acest teritoriu la țara lor*. Rușii de altă parte manifestează veleități de a ocupa și Transilvania.

E bine deci să știm pe ce sprijin putem conta în acțiunea ce voim a întreprinde. Căci evident este că contra tuturor, adică contra Bulgarilor, Austriacilor și poate chiar a Rușilor nu vom putea lupta. Dacă Rușii declară cu adevărat că iau definitiv Bucovina în stăpînire și teritoriile din Transilvania cucerite pînă acum, e ușor de văzut la ce s-ar reduce mișcarea noastră?

Dacă ar fi vorba să, se atingă cineva de țărișoara aceasta a noastră, vom sări de la mic la mare, cu arme, cu ori ce mijloace vom găsi, ca să ne apărăm. Dar pentru împlinirea idealului scump nouă, acel ai strîngerei romînilor sub un mînunchiu, *avem nevoie de sprijin*.

Nu știm ce s-a făcut în această direcțiune. Pe informații de gazete nu se poate pune temei. De aceea are, multă dreptate un N. Filipescu și Take Ionescu, când ne recomandă liniștea pentru a nu pune pedici, *prin mișcări nepotrivite*, acțiunilor diplomatice.

Nouă, popor mic, ne șade mai bine să fim răbdători. Avem simpatii, facem apel la ele. Țările cari au zis cuvântul lor pentru noi altă dată, îl vor spune de sigur și acum, deci... liniște și răbdare încă cîtva timp.

V. I. Radu

[„Opinia”, 5 septembrie 1914]

9. 5/[18] septembrie 1914, Sinaia, Consemnări ale lui Alexandru Marghiloman referitoare la audiența acordată de regele Carol I.

Filipescu revine asupra propoziției lui de ieri, pe care nu am notat-o, că ar trebui să văd pe Costinescu. Este gata să meargă în contra lui Brătianu, dacă simte că nu sunt câștigat în sensul german. De asemenea să nu rup cu Take Ionescu, „pe care ar trebui să-l ei în guvernul d-tale”. Tot ecoul: Costinescu-Take Ionescu-Filipescu!

Audiența la *Rege*. Expui cât de gravă este situația și pornirea adâncă. Repet de două ori, cele 4 puncte: 1) Verificarea propozițiilor rusești 2) Verificarea garanției Angliei 3) Intențiile eventuale ale Italiei 4) Ce va face Bulgaria? Trebuie ca guvernul să studieze aceste chestiuni, fiindcă dacă mai survine o nouă înfrângere austriacă, opinia surescitată va împinge la război, și terenul trebuie să fie preparat.

Pentru No. 1, Regele: Nimic precis în propunerea rusească, o singură dată formulată la începutul lui August „Țara locuită cu majoritate de Români”. Trebuia să se trimeată o hartă anexă până în 3 zile, dar n-a sosit niciodată. Și pentru Bucovina, o mențiune vagă. Comunic informația dată de Lupu Costache, pe care o ține de la un atașat la Legația din Petersburg: Rușii își rezervă ocuparea Dardanelor și consimțământul nostru anticipat. Crede faptul posibil; nici o altă orientare.

Pentru No. 2 crede ca și mine că Anglia nu urmărește desmembrarea Austriei. Nu cunoaște acest punct; se vede că Regele nu a admis până astăzi eventualitatea pe care o supun și n-a studiat-o.

Pentru No. 3, este absolut sigur că Italia nu va mișca cu nici un preț. „Am văzut doar declarațiile formale ale Regelui; un Rege nu poate minți”. [subliniere în textul original – n.n.]

Pentru No. 4, crede că la prima mișcare în contra Austriei, Bulgaria ne va ataca. În orice caz va vorbi guvernului.

La întrebarea mea precisă: Dar în sfârșit, dacă evenimentele ar fi de așa natură încât să nu rămâe decât o singură perspectivă, Transilvania? „Trebuie să se aibă încredere în Mine!”

Convins de succesul final al Germaniei; marea bătălie care se dă în Franța va avea un mare rezultat: o armată întregă va fi tăiată! În Austria o să se treacă la ofensivă, căci au sosit 4-500 000 Germani.

Vorbind de v. Bussche, noul Ministru German: „Nu știu cine e; are încrederea împăratului și e foarte deștept”. Pun pe Rege în curent cu convorbirea mea cu Waldburg, care sunt sigur că a telegrafiat împăratului. Regele scoate o telegramă „aceasta e numai pentru d-ta”, în care i se anunță că Bussche va trece prin Viena – Budapesta și va aduce fără îndoială propuneri pentru Transilvania și Bucovina. (Am simțit o mare bucurie!). Era Vineri: „Nu voi primi pe Ministru decât mâine seară, n-am vrut să arăt o prea mare grabă și doream să am vremea să reflectez».”

Întrebat de Comitet: – Pentru Filipescu: ași fi curios să știu ce figură va face când va da ochi cu mine, când știu cecece mi-a spus atunci când l’am văzut, cu câteva zile înainte de manifestația lui din București! Pentru Grădișteanu: „este un imbecil”. Pentru Arion: Se miră de puțina lui tărie de caracter. Se miră de asemenea de atitudinea lui Take Ionescu, care nu mai procedează decât prin afirmații: Austria se dislocă. Austria n-are armată; Anglia trebuie să triumfe – „Dar, d-le Ionescu: am și eu informațiile mele!” Nu-i nimic: nu se poate discuta cu el. Am mai vorbit de o gazetă neutră, care ar putea să lămurească opinia publică.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 257-260]

10. [6]/19 septembrie 1914, București, Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată Ministerului Afacerilor Străine din Franța, prin care relatează conținutul convorbirii cu Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul român, care a declarat că ezitățile de a intra în război se datoresc și atitudinii Bulgariei.

București, 19 septembrie 1914

Președintele Consiliului a venit pentru a mă lăsa să înțeleg clar că guvernul va trebui în curând să cedeze opiniei publice, și se gândește să iasă din neutralitate; dar a adăugat, „înainte de a modifica atitudinea noastră noi mai trebuie să învingem în interior opoziția pe care o cunoașteți, iar în exterior să obținem garanții suficiente pentru a nu ne expune la dificultăți prea mari; pregătirile Bulgariei ne preocupă mult, noi știm că ea fortifică frontierele terestre și pe Dunăre, și că ea armează nave austriece, amplasate de-a lungul malului bulgar. Acțiunea pe care doriți ca noi să o întreprindem nu va produce nici un efect dacă, abia angajați în Transilvania, vom fi nevoiți să revenim în Bulgaria pentru a ne apăra. De asemenea, înainte de a ne pune în mișcare, dorim să obținem de la Serbia, Grecia și Rusia precizări asupra ajutorului pe care aceste puteri ni l-ar aduce eventual.

Nu am crezut [lipsă în text – *n.n.*] influenței voastre pentru a calma opinia publică, care reclama o intrare imediată în campanie”. I-am răspuns domnului Brătianu că înțeleg remarcă sa prudentă, dar că mi se pare că se exagerează cu pericolul bulgar, că declarațiile foarte formale făcute de ministrul Bulgariei, precum și cele ale guvernului bulgar către reprezentanții străini la Sofia sunt liniștitoare, că Bulgaria va ezita să intre în campanie contra României în momentul când aceasta va deveni aliata puterilor din Tripla Antantă, și pentru că guvernul bulgar este, din punct de vedere militar, într-o stare cam proastă. În fine, i-am spus, terminând, că dacă acceptați ultimele propuneri rusești (colegul meu rus le-a formulat de mai multe ori înainte de întvederea noastră), nu veți fi singuri în Bucovina și Transilvania, ceea ce vă va permite să lăsați până la noi ordine forțe importante în Dobrogea, mai ales dacă veți mobiliza, după cum îmi spuneți, aproape 600 000 de oameni.

Domnul Brătianu m-a părăsit pentru a merge la Sinaia, pentru a încerca un ultim demers pe lângă rege. e de altă parte, ministrul de finanțe, pe care l-am văzut, a câștigat pentru opinia sa majoritatea membrilor cabinetului; el este pentru acțiune imediată, și nu împărtășește ezitățile președintelui de Consiliu. rebuie deci să ne așteptăm la evenimente viitoare care vor corespunde dorințelor noastre.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 85-86]

11. [6]/19 septembrie 1914, Roma, Telegrama ambasadei franceze din capitala Italiei, semnată Camille Barrère, adresată Ministerului Afacerilor Străine în care relatează despre vizita unei delegației române la Roma.

Ambasada Republicii Franceze, Roma, 19 septembrie 1914

Domnule Ministru,

Domnul Istrati²⁰⁹, profesor la Universitatea din București, și domnul Diamandy, președintele Societății franco-române, se află de câteva zile la Roma. Ei nu au venit în misiune oficială, ci vorbesc în numele unei părți considerabile a opiniei românești, și se preocupă, în conversațiile și interviurile acordate, dintre care anexez un exemplu Excelenței Voastre, să evidențieze publicului italian comunitatea de interese dintre Italie și România. Primirea de care au avut parte la domnul Salandra și la marchizul Borsarelli, sub-secretari de stat pentru afaceri externe, a fost călduroasă, în mediile care se forțează să împingă guvernul regal să iasă din neutralitate.

Ei au venit să mă vadă și, după ce mi-au expus situația României și mi-au declarat că sunt în comuniune de idei cu un mare număr de notabilități române, precum domnul Costinescu, actual ministru, și domnul Filipescu, m-au rugat să vă fac cunoscut Excelenței Voastre care este, după ei, interesul țării lor în criza actuală.

Fără îndoială ei vor accepta cu recunoștință Transilvania și partea românească a Bucovinei, dar ei consideră că pentru a antrena opinia, un gest al Rusiei ar fi dacă nu indispensabil, măcar foarte util. Dacă țarul ar retroceda României partea din Basarabia vecină cu gurile Dunării care a fost luată după războiul ruso-turc din 1877, domnii Diamandy și Istrati se gândesc că mișcarea în favoarea cooperării militare a țării lor cu Tripla Antantă va fi irezistibilă, și că regele nu o va mai putea împiedica.

Valoarea acestor teritorii nu li se pare mare, dar conferă o importanță sentimentală revenirii în posesie a acestor pământuri care au fost românești între 1856 și 1877, și mai ales consideră că dacă Rusia le va abandona, va fi dovada că visul de hegemonie țaristă de la Dunăre la Constantinopol este definitiv uitat și că, în consecință, România nu mai are de ce să se teamă că va fi absorbită ori măcar sub presiunea vecinului din est. Ei au dezvoltat acest punct de vedere ambasadorului Rusiei la Roma și au obținut ca să fie făcut cunoscut la Petrograd prin telegraf. Ei au ținut și ca Excelența Voastră să fie informată, și eu le-am promis să le îndeplinesc această dorință.

Am totuși impresia că nici ei, nici cei care i-au mandatat nu vor face din această cesiune condiția ieșirii lor din neutralitate. Dar ei sunt convingși că restituirea către România a districtelor basarabene va stabili o antantă ruso-română fără neînțelegeri, și că după război va trebui reconstruită Europa eliminând cele mai multe cazuri posibile de răcire a relațiilor pe care diplomațiile germanice au încercat în mod constant să le creeze în beneficiul cât mai mare al ambițiilor lor.

Vă rog să primiți, domnule ministru, asigurarea celei mai înalte considerații.
Camille Barrère

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f.91-92, față-verso]

²⁰⁹ Constantin I. Istrati (1850-1918), chimist și fizician, membru al Academiei Române din 1899 și președinte al acesteia (1913-1916). A fost comisarul general al Expoziției generale din anul 1906. A fost de mai multe ori ministru al Lucrărilor Publice (1899-1900); al Cultelor și Instrucțiunii (9 ianuarie-7 iulie 1900); al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (26 februarie-7 iulie 1907); al Industriei și Comerțului (11 decembrie 1916-10 iulie 1917)

12. [7]/20 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată Ministerului Afacerilor Străine, în care redă informații despre primirea de către regele Carol I a noului trimis al Germaniei la București.

București, 20 septembrie 1914

Noul ministru al Germaniei a sosit alaltăieri și a fost imediat primit de rege. După informații foarte precise culese chiar de la palat, ministrul Germaniei i-a vorbit regelui într-un limbaj amenințător și a declarat că dacă România va ieși din neutralitate, Germania va ști cum să o facă să se căiască.

La ieșirea din audiență, ministrul i-a spus mareșalului palatului că dacă 400 000 români vor trece în Transilvania, ei nu se vor mai întoarce, căci trupele germane sunt gata să-i întâmpine așa cum au procedat în Galiția și Serbia.

Aceste afirmații au ajuns repede cunoscute în oraș și au provocat cea mai vie indignare. În această dimineață mai multe ziare au atacat violent pe noul ministru, l-au considerat un nerușinat, adăugând că România nu este un fief al Germaniei și nu se va lăsa speriată de amenințările arogante ale teutonilor prost crescuți.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 94]

13. 7/20 septembrie 1914, Sofia, Telegrama legației române, semnată Gurănescu, referitoare la evoluția situației politice din Bulgaria și la perspectivele cooperării cu România.

Sofia, 7/20 septembrie 1914

Excelenței Sale,

Domnului Ion I.C. Brătianu,

Președinte al Consiliului de Miniștri,

Domnule Președinte al Consiliului,

Cred folositor a transmite Excelenței Voastre următoarele sugestii și informații, ce am putut culege din conversațiunile avute cu diferitele personalități diplomatice și politice de aci.

Astfel, ieri, văzând pe Ministrul Franței, D-l de Panafieu²¹⁰ – un om de o prudență și ponderațiune excepțională, în acelaș timp excelent cunoscător al poporului și regelui bulgar, D-sa, împărtășindu-mi informațiunile ce avea de la D-l Blondel asupra situațiunii politice și militare dela noi, mi-a vorbit de interesul ce-l are România de a-și asigura spatele în contra Bulgariei, în cazul unei intrări în acțiune a armatei noastre. D-l de Panafieu crede că mobilizarea noastră va provoca automatic mobilizarea bulgară; că odată aceasta din urmă efectuată, în cel mult 5-6 zile, armata bulgară va trebui să meargă „ori cu noi, ori contra noastră”. Cunoscând însă fondul caracterului național bulgar și psihologia persoanei suveranului, Ministrul Franței nu exclude un calcul greșit sau o nebunie (ca multe altele din trecut) din partea Bulgariei, de a ne cădea în spate. Spre a evita o asemenea eventualitate, dânsul crede că România ar trebui

²¹⁰ *Hector André Panafieu* este un diplomat francez născut la 22 decembrie 1865. A fost ministru al țării sale la Sofia în perioada 1912-1920. Până atunci a fost la misiunile diplomatice ale Franței din Constantinopol, Port-au-Prince, Bangkok, Beijing, Tokyo, Cairo, Sankt Petersburg. După încheierea activității la Sofia, a fost șeful misiunii în Polonia (1920-1926).

să încheie cu Bulgaria un acord precis, bazat pe avantajii posibile din partea noastră. Aceste avantagii D-l de Panafieu le vede într-o retrocedare, condiționată bineînțeles, a acelei regiuni eminamente bulgară din nouile teritorii ocupate anul trecut și, fără ca să intrăm acum în detalii, D-sa consideră suficientă o linie, care ar pleca dela Vest de Silistra până la capul Caliacra. Fără o asemenea înțelegere, Ministrul Franței este de părere că orice acțiune din parte-ne ar fi o imprudență tot așa de periculoasă ca aceea practică de Bulgari față de noi mai bine de 11 luni în timpul crizei balcanice trecute. Orice asigurare verbală, cât de categorică ar fi ea, spune D-l de Panafieu (mai ales cu guvernul actual), nu poate avea o valoare absolută în desfășurarea ulterioară a evenimentelor. D-sa crede că o asemenea înțelegere cu Bulgaria este foarte posibilă. Ministrul Franței a telegrafiat guvernului său că nu exclude chiar posibilitatea unei colaborări efective a armatei bulgare cu cea română. Sfârșind expunerea sa, D-l de Panafieu m-a asigurat că Anglia ar fi în măsură, mai mult decât orișicine, să se interpuie și să garanteze pentru un acord între ambele țări fără a provoca suspiciuni sau a întâlni piedici.

Dacă Guvernul Român este dispus a ajunge la o asemenea înțelegere, D-l de Panafieu crede că D-l Derussi trebuie să se întoarcă la Sofia cu propuneri „ferme”. Aci, D-l Derussi s-ar adresa direct Regelui, ținând în curent – de simplă politeță pe D-l Radoslavoff. Ministrul Franței mi-a atras atențiunea în special asupra acestei procedări directe, deoarece Guvernul actual și în special D-l Radoslavoff ar putea, în mod intenționat, să târăgănească lucrurile sau să expună în mod incomplet sau interesat Regelui punctul nostru de vedere, de teamă ca Suveranul Bulgar, acceptând un acord cu noi, să se vadă obligat a face o schimbare de guvern, neplăcută actualului Cabinet, care, în mod firesc, nu poate renunța nici acum, nici în viitor la politica sa austrofilă.

În același timp, am aflat de la D-l de Panafieu că Legațiunea Sârbă de aci este alarmată de oarecari tratative, ce noi am avea cu Bulgarii în vederea unei înțelegeri și că D-sa le-ar fi răspuns că acest lucru este așa de firesc, încât nu se miră decât că Sârbii și Grecii n-au făcut aceasta încă de la începutul lunii trecute.

Cred necesar să adaog că Ministrul Franței nu are cunoștință de declarațiunile D-lui Radoslavoff, expuse în memoriul prezentat Excelenței Voastre de D-l Ministru Derussi, îndată după sosirea sa în București. D-sa mi-a spus însă că, într-o scrisoare expediată prin același curier, va sugera D-lui Blondel un demers pe lângă Excelența Voastră în sensul unui acord cu Bulgaria.

Colonelul Romanowski, Agentul Militar Rus, om deștept și activ, concretizând în persoana lui umbra amenințătoare rusească – de care se teme Regele Ferdinand, bun prieten al meu de aproape 3 ani, după ce mi-a repetat ideea transmisă deja Excelenței Voastre de D-l Derussi, a unei perdele de trupe rusești la granița dobrogeană, în caz de intrare în acțiune a armatei noastre, perdea care ar impresiona mult nervii bolnavi ai Suveranului Bulgar, mi-a spus că un personaj important din Guvern l-a asigurat că: odată cu intrarea României în acțiune, politica bulgară se va schimba totalmente. Colonelul Romanowski și odată cu el D-l Savinsky au telegrafiat paralel la Petersburg, pentru ca Guvernul Rus să mijlocească – fie direct, fie de preferință prin Londra – la o colaborare militară a Bulgariei cu noi. Până acum, Legațiunea Rusă nu a primit nicio instrucție în această privință; Colonelul Romanowski constată în general o încetineală în acțiunea diplomatică a D-lui Sazonoff, dar bănuiește că, de data asta, Ministrul de Externe Rus întârzie orice mișcare până nu va vedea pe Reprezentantul nostru – D-l Diamandy.

Țiu să observ aci că ideea unei colaborări cu noi ar putea avea sorti de isbândă. Acțiunea Angliei ne-ar ajuta la aceasta. Discursul D-lui Buxton la banchetul de aseară, propovăduind un acord cu noi, a făcut bună impresie.

*

Contrar unei credințe de până acum, sunt informat din cea mai bună sursă că Ministrul Angliei la Sofia nu ar vedea cu ochi buni o înțelegere între Bulgari și noi, de pe urma căreia Bulgaria ar putea trage foloase, lărgindu-și hotarele. În timpul crizei balcanice trecute, Sir Henry Bax-Ironside²¹¹ a făcut, sub presiunea covârșitoare a Ministrului Sârb, Spalaikovitch, o politică sârbofilă, urmând într-această acțiunea decedatului Hartwig. Acum Ministrul Marelui Britanii, tot sub influența D-lui Spalaikovitch, cu care s-ar afla în corespondență directă, este personal contrar unei înțelegeri între Serbia și Bulgaria și se arată ostil unei înțelegeri cu noi, pentru ca nu cumva Bulgaria să aibă dreptul de a pretinde vreun avantaj teritorial în momentul lichidării generale. Lucrând cu stăruință în această direcțiune, sunt informat că, până în prezent, Ministrul Englez a isbit să câștige pentru ideile sale și pe Sir Edouard Grey. Frații Buxton²¹², Atașatul Militar Englez – Colonelul Napier (cumnatul fraților Buxton) și Dl. Bouchier²¹³ (coresp. „Times”) sunt amărâți de această atitudine ostilă a Reprezentantului lor, pe care o consideră ca lipsită de prevedere și dăunătoare pentru desfășurarea ulterioară a intereselor engleze în Balcani în raport cu stăpânirea Dardanelor. Cred a ști că ei s-au plâns la Londra și sunt semne că titularul Legațiunii Engleze ar fi pe punctul de a părăsi Sofia. Până atunci el rămâne – dacă nu o piedică hotărâtă a unei înțelegeri cu Bulgaria, cel puțin un factor care poate întârzia vreo acțiune a noastră în acest sens.

*

Căutând să-mi dau seama de rostul numirii Generalului Ficeff ca Ministru de Răsboiu, am putut afla următoarele – dintr-o sursă excelentă: Generalul Boiadgieff, cu mentalitatea sa de simplu soldat, avea convingerea nestrămutată că armatele germane și austriace, grație organizației lor, vor fi neapărat victorioase. Pe de altă parte, cu ocazia ultimului împrumut în Germania, fostul Ministru de Răsboiu își aranjase finanțele sale proprii în așa chip încât, sub influența acestor două convingeri, D-sa devenise mâna dreaptă a Legațiunilor Austriacă și Germană din Sofia. Pentru aceste motive și pentru că D-sa este Macedonean, Regele a crezut că Ministrul de Răsboiu nu mai putea avea aprecierea justă a situațiunii și nici mișcările libere. Ministrul Englez îmi spune însă că această înlocuire n-ar fi pornită numai de la Rege. Ea este o lovitură dată de D-l Radoslavoff D-lui Ghenadieff, care se află la Constantinople și al cărui devotat era Generalul Boiadgieff.

Oricare ar fi motivul acestei schimbări neașteptate, Suveranul Bulgar s-a gândit să înlocuiască pe fostul Ministru de Răsboiu cu acel dintre generalii bulgari, care fiind în acelaș timp militar distins și încercat, să aibă o concepțiune politică mai largă pentru interesele Bulgariei. Generalul Ficeff, care a avut în mai multe rânduri curajul să se opună voinței Regelui – el a fost contra atacului dela Ceatalgea, a asedierii Adrianopolului și al răsboiului cu aliații – era personajul indicat ca, fiind în acelaș timp necompromis în niciun fel de afaceri, să întrunească calitățile cerute de împrejurările actuale. Pentru aprecierea vieții politice bulgare, pretextul (!) debarcării Generalului Boiadgieff este caracteristic. El dețiu dela Ministrul Englez și-l adaog aci ca simplă cronică pentru Excelența Voastră. El constă în faptul că Ministrul de Răsboiu, în conturile manutanței armteii, prezentate Consiliului de Miniștri, a arătat prețul ovăzului 24 leva kila în loc de 12, cu cât se vinde curent. Ofițerii superiori ai administrației fiind întrebați și dezaproband aceste conturi, Generalul Boiadgieff a fost obligat să se retragă.

²¹¹ *Sir Henry Bax-Ironside* (1859-1929), diplomat englez care a funcționat la misiunile diplomatice acreditate în Venezuela (1902-1907), Chile (1909-1909), Elveția (1909-1910) și Bulgaria (1911-1915).

²¹² Frații *Noel* și *Charles Buxton* au fost primiți în audiență de regele Carol I, în preziua morții sale, pe la ora 8 seara. Peste șase zile în București, când cortegiul defunctului rege se pregătea să plece de la palat, ei vor fi împușcați în zona Ateneului.

²¹³ *James David Bouchier* (1850-1920), ziarist, corespondent al ziarului „The Times” în Balcani la începutul secolului al XX-lea. A fost un foarte bun și fin cunoscător al realităților balcanice, având o atitudine bulgarofilă. În țara vecină, este considerat un erou național.

Deși actualul Ministru de Răsboiu, înainte cu câteva luni era desemnat ca Ministru la Viena, totuși Legațiunea rusă nu pare nemulțumită de intrarea sa în Minister. Colonelul Romanowski crede chiar că prezența sa în Guvern e un gaj al unei mai bune orientări a politicii bulgare, care în mod firesc nu poate trage profituri decât alături de Tripla Înțelegere (implicit România) și că Generalul Ficeff va ști să servească de legătură utilă între Guvern și Rege, al cărui om de încredere pare a fi devenit.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Gurănescu

[Arh. M.A. E., Fond 71/1914, E.2, partea a 2-a, 1914-1924, vol.22, f. 177-180]

14. 7/[20] septembrie 1914, București, Articolul lui N. Iorga, O declarație.

În acest moment sîntem datori să vorbim limpede toți. Ne-am învoit asupra neutralității fiindcă nu se putea, fiindcă era o imposibilitate morală să mergem cu Austro-Ungaria, fie și pentru Basarabia de mâni, pentru teribila răzbunare de poimîni a unei Rusii care nu e încă în halul Austro-Ungariei.

Voiau sau ba anumiți factori să mergem cu Austria, dintr-un motiv ori altul, bun sau rău? Unii cred că știu și că trebuie să spuie. Eu multe lucruri nu le știu, iar cîte le știu nu cred să am dreptul de a le spune.

Dar tara a spus, prin buzele mai mult sau mai puțin bucuroase ale persoanelor invitate la „Consiliul de Coroană” că, orice ar fi încheiat, în limitele Constituției ori ba, oricine, nu putem merge cu Austro-Ungaria.

Și aceasta nici dacă s-ar fi îndeplinit două condiții, și anume:

Întîiu, să se fi acordat cele mai largi drepturi naționale Romînilor din monarhie, să-i fi tratat cu cea mai mare dreptate și prietenie și

Al doilea să fi dovedit că Statul Habsburgilor poate lupta, birui și trăi.

Nici atunci noi n-am fi putut da mai mult decît o neutralitate, care însemna față de dînsa o prelungire de termen, și nu o renunțare, nu o abdicare, căci *nația care renunță, ori abdică dela drepturile ei naturale, nu merită să trăiască.* [subliniere în textul original – n.n.]

Dar s-a dovedit că Romîni din Ungaria au fost înșelați cu zvonul intrării noastre în acțiune contra Rusiei, momîți nedemn cu impunerea tricolorului și a lui „Deșteaptă-te Romîne”, că ei, cei din Ungaria, au fost mînați la moarte înnadins, fără nicio acoperire, fără nicio precauție, ca să se mai curățe Valahii. Și azi vine din Bucovina tînărul Grămadă²¹⁴, și sufletul din noi se zbuciumă de o indignare ce nu-și poate afla cuvinte cînd descoperim în sfîrșit ce odioase ticăloșii a țesut administrația austriacă împotriva celor mai buni dintre Romîni bucovineni, din care atîția zac astăzi, executați sumar, în cimitirele închisorilor politice, pe cînd alții își blestemă ceasul cînd li s-a impus să-și terfelească sufletul lăudîndu-și călăii lovindu-ne pe noi pentru că-i iubim.

Iar victoriile lui Dankl și Auffenberg, plătite cu mii și mii de Romîni asasinați, se rezolvă în fuga uriașă de azi, pregătind poate rușinoasa capitulare de mîni.

Se cer fapte nouă. Iată-le. Ele se judecă dela sine.

Urmează de aici ca opinia publică are dreptul să facă semnul mult dorit pentru trecerea munților? Aceasta, o spun, din toată puterea conștiinței mele, nu. Acest drept îl are numai Guvernul.

²¹⁴ Este vorba de *Ion Grămadă* (1886-1917), istoric, scriitor și publicist bucovinean. Înrolat în armata română el a căzut în luptă la Cireșoia (27 august 1917).

Dacă el are toate asigurările din altă parte, cu ce sacrificii se pot face, și dacă armata noastră e pe deplin pregătită, regele Carol să facă semnul, să se facă semnul în numele regelui Carol.

Dacă nu există posibilitatea de a ni face o datorie elementară față de idealul pentru care generații întregi au luptat și au sperat, să ni se spuie, în forma în care aceste lucruri se pot spune.

Atunci însă, cu sufletul sdrobotit astăzi, nația întreagă să se pregătească pe ziua de mâni, după pacea care ne-ar lăsa cum ne-a găsit războiul, pentru o mare judecată împotriva acelor cari ni vor fi făcut, prin nepregătirea, datorită nepriceperii și lenei lor, mai mult rău decât toți dușmanii noștri etnici împreună.

Așa cred eu.

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri”, Craiova, p. 27-28]

15. 8/[21] septembrie 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care informează despre reacția lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministrul al României, la primirea propunerii Rusiei de anexare a Transilvaniei.

Nr. 271

Eu am făcut lui Brătianu la București comunicarea ordonată, care, după cât am văzut, l-a emoționat. Apoi, el m-a rugat să-i las lui această comunicare scrisă și mi-a promis să-mi dea răspuns la Sinaia, făcând aluzii la necesitatea de a avea o întrevedere cu Regele. Chiar a doua zi la Sinaia el m-a rugat să mulțumesc Guvernului Imperial pentru propunerea amicală și și-a exprimat dorința să o las deschisă, fiindcă a o primi imediat ar fi egal cu declararea războiului Austriei de către România ceiace în momentul de față nu se poate hotărî. [Lipsă în text – *n.n.*] El mi-a vorbit din nou de Bulgaria și s-a exprimat pentru imposibilitatea din partea României de a face războiu pe două fronturi, fiindcă a lăsa o parte însemnată din Armata Română pentru supravegherea frontierei Bulgariei va face ca ajutorul României pentru noi să fie o valoare neînsemnată. După aceasta, el din nou m-a rugat cu insistență să dau tot sprijinul ca să obție de la cele trei guverne promisiunea expusă în telegrama mea Nr. 246, referitoare la respectarea neutralității de către România, referitor la care el s-a exprimat în timpul din urmă complet și precis. El deasemenea m-a încredințat din nou, că primirea acestei asigurări nu exclude întru nimic o acțiune activă din partea României, care poate deveni inevitabil din considerațiuni politice și sub influența amorului propriu al României. Eu deasemenea consider, că o astfel de acțiune din partea României este complet posibilă, chiar după ce ea va primi promisiunea reaminită mai sus, fiindcă incontestabil va trebui să sosească momentul, când ea va dori să accelereze victoria noastră, să pună mâna pe obiectivul aspirațiunilor ei și să obțină dreptul de a participa la tratativele generale după terminarea războiului.

Totdeauna eu continui a considera, că e de dorit să se facă din timp anumite promisiuni României pentru neutralitatea ei, cu scopul de a evita instabilitatea opiniilor de aici, dacă eventual provizoriu evenimentele militare vor lua un caracter mai favorabil pentru adversarii noștri. Dacă, însă, Guvernul Imperial găsește că dorința lui Brătianu este exagerată, atunci poate că am putea să facem o diferență de cooperare și neutralitate și pentru ultima să-i oferim Transilvania, cerând concomitent cu aceasta Guvernului Român să dea o promisiune scrisă că va respecta neutralitatea până la sfârșitul războiului.

Această părere mi-am permis să o expun din proprie inițiativă.

Poklevski

[A.N.I.C., *fondP.C.M.-S.S.I.*, dosar nr.4/1934, f. 52-53]

16. [9]/22 septembrie 1914, Sofia, Telegrama misiunii diplomatice franceze în capitala bulgară, semnată Panafieu, adresată Ministerului Afacerilor Străine, în care recomandă prudentă față de declarațiile ministrului bulgar la București și față de conduita Bulgariei.

Sofia, 22 septembrie 1914

Ar fi prudent să nu se acorde o încredere absolută declarațiilor ministrului Bulgariei la București. Nu mi se pare deloc că el a demonstrat că Bulgaria va rămâne neutră dacă România va intra în acțiune fără a încheia cu ea un acord precizând în primul rând retrocedările teritoriale din Dobrogea.

Dacă guvernul român se va ține de acest acord și cu toate acestea trupele sale vor pătrunde în Transilvania, este posibil ca Bulgaria nu numai că va ataca România, dar va ocupa și Macedonia sârbă.

Guvernul bulgar suferă în permanență presiunea austro-germană și cea a macedonenilor intransigenți. Atitudinea sa rămâne de expectativă, iar intrarea în acțiune a României fără o înțelegere prealabilă poate constitui faptul nou de natură a schimba conduita sa.

Panafieu

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 100]

17. 9/[22] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, adresată lui Poklevski-Koziell, ministrul de la București, prin care solicită acestuia să explice lui Ion I. C. Brătianu, prim-ministrul român, că Rusia nu cere „ajutorul” României după înfrângerea austriecilor, ci o invită să parte la acțiunea comună.

Nr. 2.817

Se comunică Miniștrilor din Bordeaux și Londra.

Telegrama Dvs. Nr. 271 s-a primit.

Explicați lui Brătianu, că noi nu cerem „ajutorul” României, în special după înfrângerea Austriacilor, dar o invităm să ia ceiace în prezent poate lua fără nici o efortare. De aceea nimic nu împiedecă România să lase partea cea mai mare din trupele ei contra Bulgariei, care singură i-a comunicat că vrea să rămână neutră și față de atacul căreia România este asigurată prin declarația făcută de cei trei aliați. Ultimii au luat hotărârea fermă de a nu înceta ostilitățile până când puterea militară austro-germană nu va fi înfrântă definitiv. Dar fără a ne opri în fața oricărui sacrificiu pentru atingerea scopului, toate cele trei puteri sunt înțelese că în momentul desnodământului se va recunoaște dreptul la recompense numai acelor care au participat la opera generală. Datorită acestui fapt dorința lui Brătianu, expusă în telegrama Dvs. Nr. 246, este exagerată. Mai mult, România pentru obligațiunea scrisă de a rămâne neutră până la sfârșitul războiului, după părerea mea, îi putem oferi tot o promisiune scrisă din partea celor trei puteri, recunoscându-i dreptul la alipirea Transilvaniei, dacă aceasta nu va cere aliaților acțiuni militare speciale pentru ocuparea acestei provincii. Găsesc necesar, ca Dvs. să faceți cunoscută propunerea noastră binevoitoare tuturor Miniștrilor și șefilor celor mai importante partide.

De executare veți raporta imediat.

Sazonov

[A.N.I.C., fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr.4/1934., f. 52-53]

18. 9/[22] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd, prin care informează despre promisiunile Puterilor Centrale făcute României pentru a li se alătura.

Nr. 283

Membrii guvernului nu vorbesc despre promisiunile făcute României pentru o cooperare înarmată, dar eu știu din sursă absolut sigură, că în ultimul timp guvernul austriac a făgăduit un statut special pentru Transilvania și o corectare neînsemnată a frontierei în Bucovina. Afară de aceasta, în caz de victoria va fi de partea Austriei și Germaniei, România va trebui să primească întreaga Basarabie cu Odesa. Pentru ca României să nu-i fie teamă de vecinătatea noastră, Guvernul German a încredințat câțiva militari de seamă de aci, ca după războiul România va fi separată de Rusia printr-un Mare Ducat al Ucrainei, vasal Austriei. Când Prințul Carol părăsea Germania la începutul războiului, Împăratul Wilhelm i-a repetat promisiunea indicată mai sus, adăogând că, peste 20 ani, și Transilvania se va uni cu România. Până în prezent nu se observă că oferta expusă mai sus să fi făcut vreo impresie deosebită, și dorința opiniei publice de aci este pentru stăpânirea provinciilor austro-ungare de către Români.

Poklevski

[A.N.I.C., fond. fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr./1934., f. 56]

19. 10/23 septembrie 1914, București, Acordul dintre România și Italia privind ieșirea simultană din neutralitate.

Guvernul român și guvernul italian, animate de dorința de a facilita, atâta cât o vor permite împrejurările, restabilirea păcii generale și de a furniza în maniera cea mai eficace salvagardarea intereselor lor respective, convin asupra a ceea ce urmează:

1 – Cele două guverne se angajează în mod mutual să nu iasă din neutralitate fără un aviz prealabil de opt zile.

2 – Cele două guverne vor menține relații constante, în scopul de a examina situația, pe măsură ce aceasta de va modifica, pentru a decide dacă ea comportă necesitatea unor acorduri mai precise asupra atitudinii pe care cele două state trebuie să o aibă.

3 – Cele două guverne, considerând raporturile tradiționale și analogia situației lor față de războiul actual, se angajează să coopereze, așa încât să se respecte aceeași atitudine pentru salvagardarea intereselor lor respective în acțiunea lor pentru menținerea neutralității, în eventualitatea unei medieri, sau în cazul că nu ar fi posibilă păstrarea neutralității din cauză că interesele lor respective au fost amenințate sau lezate.

4 – Cele două guverne se angajează să mențină cel mai absolut secret asupra prezentului acord.

Acord semnat de Excelența Sa domnul Ion C. Brătianu și Baronul Fasciotti, la 10/23 septembrie 1914.

[A. N. I. C., Fond Casa Regală Carol I, dosar 61/1914, fila 1]

20. [12]/25 septembrie, Petrograd, Telegrama ministrului francez în capitala rusă, Maurice Paléologue, adresată Ministerului Afacerilor Străine, prin care informează despre reîntoarcerea ministrului român Constantin Diamandy și opiniile sale despre conduita României.

Petrograd, 25 septembrie 1914

După șase săptămâni de absență, domnul Diamandy, ministrul României, s-a întors la Petersburg. Personal, domnul Diamandy estimează că guvernul său ar comite o mare gre-

șeală nepronunțându-se contra Austriei. Pentru a pleda această cauză s-a dus la București. Revăzându-l ieri pe domnul Sazonoff, el s-a limitat să laude importanța serviciului pe care România l-a făcut Triplei Antante prin „neutralitatea binevoitoare”. Domnul Sazonoff nu a avut probleme să-i demonstreze că această neutralitate nu a fost deloc binevoitoare. Domnul Diamandy a motivat atunci atitudinea pasivă a guvernului său prin preocupările de politică internă: „Dacă noi vom decide să mergem contra Austriei, a spus. noi ne vom expune la o criză internă a cărei gravitate nu o presupuneți”. El a refuzat să explice aceasta.

După o informație secretă parvenită guvernului rus, guvernul român nu se mai teme doar de abdicarea regelui Carol. În anumite medii politice de la București se meditează la o schimbare mai profundă.

Am fost informat că prințul moștenitor și fiul acestuia prințul Carol vor fi îndepărtați de la tron. Prințul Nicolae, în vârstă de 11 ani, va fi proclamat rege sub regența mamei sale, prințesa Maria [*cuvânt neînțeles*] toate simpatiile națiunii.

Paléologue

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 108]

21. [12]/25 septembrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care arată rolul important al Italiei în conduita guvernului român și a opiniei publice, precum și inițiativele politice și militare ale autorităților de la București.

Condițiile politice sunt aproape la fel ca cele pe care am încercat să le expun în raportul meu n. 84 din 16 luna curentă; în esență, opinia publică rămâne deschisă și puternic favorabilă Triplei Antante, fiind convinsă că armata română trebuie să intervină în conflict pentru a înlăptui aspirațiile naționale, iar guvernul, chiar fără a arăta tendințe contrare celor ale țării, se preocupă cu grijă să evite o hotărâre definitivă, în speranța că evenimentele i-ar putea da un sfat. Este sigur că guvernul este constituit din persoane care cu greu ar îndrăzni a se sustrage voinței președintelui (domnul Brătianu), iar acesta, cum am spus în alt raport, era, la începutul conflictului european, foarte convins de superioritatea armatelor austro-germane pentru a putea lansa țara într-o aventură care ar fi trebuit să și bazeze reușita pe eșecul acestor armate. În orice caz, astăzi, același președinte de Consiliu și-a modificat convingerile personale, și de acum înainte problema nu se mai pune între cei doi termeni inițiali „ori să rămânem neutri, ori să urmăm invincibilele armate austriacă și germană”, ci între alții: „ori urmărirea voinței țării mergând contra Austro-Ungariei, ori conservarea neutralității până ce evenimentele o vor sugera ce este de făcut”.

În privința regelui, care nu se mai gândește la posibilitatea de a interveni în favoarea germanilor și se mulțumește de acum cu neutralitatea, se zvonește că el, fiind mai ales incitat de regină, amenință să plece dacă România va acționa contra Austro-Ungariei; țara, însă, pare să fie de acum hotărâtă să nu urmeze decât propria voință.

Repet ceea ce am avut ocazia să subliniez de mai multe ori în comunicările precedente: analogia dintre interesele pe care le urmăresc Italia și România, căci aceasta din urmă tinde să imite linia noastră de conduită; cred însă că este corect să afirm că dacă România a rămas până acum pașnică, aceasta se datorează în mare parte atitudinii Italiei. Continuă totuși demonstrațiile publice în favoarea intervenției; în plus, în ziua de 18 luna curentă, toți profesorii universitari s-au reunit pentru a discuta despre linia de conduită pe care România ar trebui să o urmeze având în vedere evenimentele actuale, și au emis o declarație, pe care o anexez, decupată dintr-un ziar, declarație care a fost ieri înregistrată la președintele Consiliului, pentru a fi adusă la cunoștința guvernului regal. Declarația se încheie afirmând că „se impune intrarea în

acțiune a României, pentru protejarea intereselor proprii și a drepturilor naționale, precum și ocuparea teritoriilor românești din monarhia austro-ungară”. Această declarație, într-adevăr, nu face decât să repete ceea ce proclamă opinia în fiecare zi, în mii de forme; totuși, ea are o importanță particulară dată de persoanele care au alcătuit-o.

Astfel persistă probabilitatea că România ar putea, dintr-un moment în altul, să intre în acțiune, cu atât mai mult dacă Rusia va reuși să mai avanseze în Austro-Ungaria, iar soarta armelor se va dovedi mai favorabilă Triplei Antante; dar deocamdată, pentru că îndoielile încă nu au dispărut, predomină partidul prudenței, și mai ales sfatul de a imita ceea ce se face în Italia. Nu trece nici o zi fără ca presa locală să nu relateze și comenteze ce se petrece la noi; adesea ea ne atribuie (bineînțeles în mod deliberat) intenții și decizii care nu corespund adevărului. Desigur că o profundă analogie a aspirațiilor leagă acum țara noastră de aceasta, analogie care ar putea cu ușurință să determine cele două națiuni să-și ofere ajutor reciproc, fie pentru a rămâne permanent neutre, fie dacă va trebui să se iasă din neutralitate. Amintesc în această privință că armata română, chiar dacă nu este prea numeroasă, are astăzi o eficiență considerabilă, dispunând de o bună organizare, de un armament bun, de o seamă de buni ofițeri și, este de presupus, de buni soldați.

Am fost acum informat că firma Metallurgica Italiana a acceptat să furnizeze cele 100 de milioane de cartușe solicitate de România, deși se va aduce o modificare în tipul de metal care formează cămașa glonțului. Cred că modificarea va fi acceptată.

O comisie română a plecat în Anglia și apoi va merge în Italia; ea este însărcinată să cumpere toate materialele de război (din categoriile deficitare în armata română) pe care le putem ceda.

În legătură cu restul din recolta de grâu din 1913 (raportul meu nr. 84), anunț că, în afară de marile cantități din acest aliment care pleacă zilnic spre Austro-Ungaria, ies tot în fiecare zi din România (în principal pe la Galați, Brăila și Giurgiu) circa 15 000 de hectolitri de grâu. Este probabil deci că nu peste mult timp, exportul de grâu ar putea fi stopat.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p. 43-45; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitori 1, fasc. 3]

22. 13/[26] septembrie 1914, Petrograd, Telegrama lui Serghei D. Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, adresată lui Poklevski-Koziell, ministrul rus de la București, prin care îi transmite proiectul de acord cu România convenit cu ministrul român în Rusia, Constantin Diamandy cu dispoziția de a-l supune aprobării lui Ion I.C. Brătianu.

Nr. 2922

Eu împreună cu Diamandi am întocmit următorul proiect de înțelegere cu România, pe care veți binevoi să-l propuneți lui Brătianu:

„Rusia se obligă să recunoască României dreptul de a anexa provinciile Austro-Ungariei locuite de Români. În Bucovina baza delimitării teritoriale, care vor urma să fie anexate Rusiei și României o va constitui majoritatea etnografică a populației. România va avea dreptul să ocupe aceste teritorii în momentul când îi va fi mai convenabil”.

„Din partea ei, România, se obligă să păstreze o neutralitate binevoitoare față de Rusia până în momentul ocupării acestor teritorii”.

În caz că Guvernul Român acceptă această înțelegere ar putea fi semnată la Petrograd, prin schimb de note între mine și Diamandi.

Sazonov

[A.N.I.C., fond P.C.M.-S.S.I, dosar nr.4/1934, f. 60]

23. 14/[27 septembrie] 1914, Declarațiile lui Constantin I. Istrati și George I. Diamandy, aflați în vizită particulară în Italia, consemnate de ziarul „Universul”.

Roma, 11 (sosită 12) – D-nii Istrati și Diamandy, cari au avut mai multe întrevederi cu bărbații de stat italieni, au declarat ziaristilor din localitate că la începutul crizei actuale, opinia publică românească a crezut că conflagrația se va putea localiza în așa chip ca să nu fie vătămate interesele rasei latine și ale românismului. De aceea marea majoritate a poporului român s-a rostit pentru neutralitate. Astăzi, însă, când România e atinsă în părțile sale cele mai vitale, curentul care este pentru neutralitate a perdat teren.

România nu vrea cu orice preț să intre în războiu, dar dânsa nu are la îndemână alte mijloace împotriva diplomației austriace și a regimului ungar pentru a scăpa pe frații săi supuși monarhiei dualiste.

Raporturile româno-bulgare sunt normale. Bulgaria n-ar avea, după cei doi deputați români, nici un gând agresiv împotriva României. Cât despre Rusia, d-lor cred că va căuta de data asta să îndrepte greșeala ce a făcut la 1878, cerând Basarabia.

D-nii Diamandy și Istrati au mai declarat că vizita lor nu are nici un caracter oficial: ea are scopul de a informa opinia publică italiană despre adevărata situației a României. Tot deodată la întoarcerea lor în țară, ei vor lumina opinia publică românească asupra situației italiene. Această operă va fi foarte folositoare, dată fiind marea asemănare între situația Italiei și cea a României.

Italia, după părerea d-lor Istrati și Diamandy, ar trebui să fie o putere cu interese precumpănitoare în Peninsula Balcanică; să devie în sfârșit o putere balcanică. O Italie mai direct interesată în afacerile balcanice va fi pentru România o nouă cheazășie pentru echilibrul politic dintre diferitele țări ale Peninsulei. Italia modernă are datoria de a relua menirea sa civilizatoare și colonizatoare printre popoarele balcanice. Italia și România căutând să dezvolte, în deplină înțelegere și eventuală colaborare, interesele lor în Balcani, vor sluji nu numai cauzei latine, dar și cauzei civilizației și a propășirii (A.T.I.).

[„Universul”, Duminică 14 septembrie 1914]

24. 15/[28] septembrie 1914, Craiova, Precieri ale generalului Alexandru Averescu, comandantul Corpului 1 armată, privind evoluția situației militare pe fronturile occidental și oriental și evaluarea acțiunilor armatei române dacă România ar fi intrat în război alături de Antantă.**15. IX. 1914**

Ofensiva germană în contra francezilor oprită pe Marna, a dat greș. Nu vor plăti însă desul de scump temeritatea lor, căci din fericire pentru ei, greșelile lor au fost urmate de greșeli serioase, din partea francezilor.

În adevăr, nu înțeleg pentru ce s'au grăbit să reia ofensiva, înainte de a fi obligat pe germani să se zeze puțin contra pozițiilor pe cari s'au oprit și cari nu puteau fi atacate decât de front?!

Nu înțeleg, de asemenea, o dată ce s'au hotărât pentru întoarcere ofensivă, de ce nu fac o sforțare supremă în un punct al frontului. Mișcarea învâluitoare pe dreapta germană prin ea înseși nu face de cât să rectifice situațiunea foarte critică a acestora.

Un fapt se desprinde însă din luptele din aceste zile și anume acela că *armata franceză nu este lipsită de soliditate tactică și că soliditatea germanilor, nu atinge nivelul invincibilității* [subliniere în textul original – n.n.].

Strategia lor a dat greș până acum; dacă sunt covârșiți și tacticește, atunci soarta lor este pecetluită.

Este foarte posibil, să fi luat forțe multe din Franța pentru a le trimite pe frontiera de Est. Greșeală neertată! Începe în orice caz faza apărărilor și deci aceia a atacurilor s'a încheiat și s-a încheiat cu niște succese trecătoare, mult inferioare, în urmările lor, așteptărilor Comandamentului de Căpetenie German.

Ofensiva din Prusia orientală nu pare mai norocoasă de cât acea din Franța. După o scurtă înaintare, oprire și probabil va începe retragerea, pe măsură ce mișcarea ofensivă a rușilor, spre Silezia, se va accentua mai mult.

Pentru moment rușii împing foarte viguros centrul și stânga lor, au intrat hotărât în Galiția, au ocupat Lembergul și se apropie fără încetare de crestele Carpaților mici. Austriacii se retrag în desordine și deabia dacă pot să și regăsească echilibrul pe ici pe colea în Carpați, sprijinindu-se evident pe pozițiile favorabile ce prezintă defileurile din ei.

Greu se va putea repune Austria sdravăn pe picioare după această lovitură.

Dacă am fi în Transilvania, am putea da fără întârziere mâna cu Rușii, dar așa, la cel puțin 2 luni de distanță de ei; câte se pot întâmpla în două luni!...

Sunt unii, cari opiniază pentru intrarea imediată în acțiune. Printre aceștia cel mai infocat este Nicu Filipescu. Am avut o foarte lungă întreținere cu el în această privință.

Evident că o intrare imediată, dar în adevăr imediată ar prezenta avantaje, căci ar mări desordinea în flancul și spatele austriacilor. Nu am avea situația pe care am fi avut-o dacă am fi intrat în Ardeal dela început, când s'au angajat primele încercări în Belgia și în Prusia orientală, dar totuși am avea chiar și acum unele avantaje, cu cari mă îndoesc că nu ne vom întâlni în viitor.

M-am angajat să dau lui Filipescu un studiu privitor la ofensiva noastră după căderea Lembergului în mâna rușilor [subliniere în textul original – n.n.].

La noi? La noi nimic. Ce ușor era anul trecut de criticat, (în 1913 din cauza holerii din Bulgaria) și acum se vede cât de lipsiți de vlagă sunt acei cari se arătau atât de grozavi atunci. Din punctul de vedere militar, totul se reduce la improvizarea efectelor de echipament, prin activitatea regimentelor. Măsuri în vederea unei treceri sigure a frontierei într-o parte sau alta, nici una!

Doresc din tot sufletul să mă înșel, dar teamă îmi este că dacă se va lua o hotărâre, realizarea ei va fi însoțită de jertfe foarte mari, datorite absolut lipsei de pricepere!

Din momentul când se va lua hotărârea și până la punerea Armatei în condițiunea de a dispune de forțele ei, va trece un timp de care austriacii vor ști să profite, dat fiind că la ei nu va fi vorba de cât de a se întări prin transporturi, trupele disponibile din direcțiunea frontierei noastre.

[Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, București, 1937, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, Calea Griviței, 26, p. 25-27]

25. 15/28 septembrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, adresată Ministerului Afacerilor Străine, prin care transmite opinii ale atașatului militar referitoare la măsurile luate de autoritățile militare române.

Traducere

București, 28 septembrie 1914

Din partea atașatului militar:

Fără a anticipa deciziile care ar putea fi luate de Consiliul de Coroană, Ministerul de Război continuă să pregătească intrarea în campanie contra Austriei, dorită de armată; a plătit

tuturor ofițerilor, activi și rezerviști, jumătate din norma de echipament pentru a le permite cumpărarea ținutei de iarnă. Sunt în întregime de acord cu atașatul militar rus estimând că declarația formală de neutralitate ar avea ca rezultat imediat atacarea trupelor ruse din Bucovina, de către trupe austriece adunate la [cuvânt neînțeles – *n.n.*], sprijinite poate cu întăriri germane. Mai multe informații în acest sens ne-au parvenit zilele acestea.

Demersurile întreprinse în favoarea neutralității pentru a îndepărta un pericol care este imaginar, fiindcă nici o dispoziție militară nu a fost luată de români contra Rusiei, riscă să ducă în mod fatal la un pericol real eliberând trupele de acoperire austriece.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 111]

26. 15/[28 septembrie] 1914, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman privind întrederea cu Ion I.C. Brătianu referitoare la tratativele cu Rusia care garantează dreptul României asupra provinciilor de peste munți în schimbul neutralității.

Brătianu mă pune în curent de starea negociațiilor cu Poklevski. După ce i-a vorbit de o acțiune comună, sub garanția Franței și Angliei i-a spus că Sasonow telegrafiază că părerea lui *personală* ar fi să se mulțumească și cu *neutralitatea* noastră, acceptând ca în caz de succes să ni se recunoască dreptul, de a cere Transilvania (tăcere despre Bucovina). Acesta este sensul exact a ce mi-a transmis prin Stirbey. El Brătianu, arătându-se foarte mulțumit că Sasonow vorbește ca om de Stat, care cunoaște greutățile noastre. Orientarea a fost pe dată indicată lui Diamandi, ca să lucreze la Petersburg. A doua zi, fie intriga lui Blondel, fie altceva (când a plecat Joi Filipescu de la comitet, s-a raportat că el având vânt de această propunere, s-a dus la Blondel, care ar fi zis „jamais!”), retractare? el a întârziat depeșile lui Poklevski, până ce a putut răspunde Diamandi cu o propunere fermă, care a și venit, dar în care se vorbea de pline puteri pentru a semna. Brătianu a răspuns că nu se poate semna azi vre-un tratat, dar iscălește ca Președinte de Consiliu sub a lui răspundere.

Astăzi, în fine, Poklevski a adus o propunere directă, bine înțeles numai din partea Rusiei: neutralitate, plătită în caz de succes prin toate ținuturile române din Ungaria și *Austria*, deci și Bucovina. Brătianu îmi încredințează aceasta ca un secret pe care nu-l va destăinui Regelui, pentru ca, dacă este cu puțință să mergem mai târziu „alături de Austria, ceeace rămâne dorința lui ascunsă, dar absolută”, lucrul să poată fi făcut printr-o schimbare de guvern.

Sunt autorizat a pregăti pe amicii mei în forma, următoare, sub dictarea lui: „Este posibilitate de a avea din partea Rusiei o declarație, că, dacă păstrăm neutralitatea, în caz de victorie Rusia ne recunoaște dreptul de a ne anexa tot ceea ce este locuit de Români?”

Consiliul de Coroană va avea de țintă o declarație de neutralitate.

Va vesti pe Germani, deoarece acesta este mijlocul de a stinge acțiunea în contra Regelui. El, Brătianu, ori cât de înaintate ar fi ideile lui, consideră că republica ar fi o calamitate pentru țară. Regele nu este membrul, dar *fundatorul* unei dinastii!

Ar dori să cheme pe Iorga la Consiliul de Coroană. Nu este refractar ideii unui guvern de coaliție, dar crede că aceasta ar trebui rezervat pentru momentul când „vom intra în acțiune”. – Eu nu am insistat de loc. Tot el: „Aud că marea dorință a lui Filipescu ar fi să ia el Ministerul de resbel. Fiind date sentimentele lui Filipescu față de Rege, cred că aceasta ar fi o mare primejdie”.

Seara, soră-mea mi-a spus că, de la o doamnă care nu minte, știe că *Argetoianu* vorbește că: Filipescu este adevăratul partid conservator, iar Marghiloman ori va face ce-i cerem, ori îl vom debarca.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 284-285]

27. 15/[28] septembrie 1914, București. Telegrama lui S. Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, către Serghei D. Sazonov, ministrul de externe, privind acordul lui I. I. C. Brătianu cu privire la înțelegerea ruso-română.

15/28 septembrie 1914

Nr. 294

Brătianu este profund recunoscător Excelenței Voastre pentru propunerea făcută prin această telegramă. El l-a autorizat pe Diamandi să înceapă un schimb de note și cere numai adăugarea a două lucruri: 1. să se garanteze României posesiunile sale actuale; 2. și ca frontiera între partea rusă și română a Bucovinei să fie delimitată de Prut, acesta constituind o solidă frontieră între cele două state și corespunzând delimitării etnografice în această regiune. Brătianu cere de asemenea ca această înțelegere să rămână secretă pînă în momentul realizării ei. Pentru moment se ocupă să confirme în mod oficial neutralitatea României.

Poklevski

[Documents diplomatiques secrets russes 1914-1917, p. 197]

28. 16/[29] septembrie 1914, Articol publicat în ziarul „Universul” în care se preiau informații din publicația „Ruskoe Slovo” potrivit cărora Austro-Ungaria ia în calcul încheierea păcii cu Imperiul Rus, ceea ce ar implica unele schimbări teritoriale.

Compensări eventuale pentru România și pentru Italia

Ziarul „Ruskoe Slovo” din Moscova, într-un articol intitulat „Visuri austriace”, zice că imperiul dualistic se gândește să încheie pace cu Rusia. Și după urmează astfel:

„Austria va trebui să dea compensări românilor în Bucovina și italienilor în Trentino. Iar, după înfrângerea Germaniei, se va despăgubi cu Bavaria, care a mai fost austriacă.

La despărțirea intereselor austriace de cele germane, va concura și considerațiunea că imperiul dunărean era îndatorat prin tratatul de alianță austro-german să se lupte în contra Franței și a Rusiei, dar nu împotriva a cinci puteri, precum s-a întâmplat. Apoi Austria are nevoie să cadă la înțelegere cu Rusia, pentru că, în urma victoriilor rusești din urmă, cabinetele din Roma și din București au început să-și arate dorința de a interveni.

Dacă Austria va încheia pacea, Italia și România nu vor mai avea puțința să reclame ceva. Pe când, dacă urmează războiul înainte, după ce se va termina, Italia și România vor cere, în fața unui Congres european, părțile lor în socoteala Austriei. Și, dacă nu ar fi satisfăcute, ar putea atunci să intervie cu forțele lor încă intacte”.

[„Universul”, marți 16 septembrie 1914]

29. 16[29] septembrie 1914, Notațiile lui Alexandru Marghiloman privind conținutul discuțiilor cu von dem Bussche, trimisul german în România și alți lideri politici români referitoare la poziția României.

Bussche vine să mă vadă înainte de a se duce la Sinaia astăzi. Caută orientare despre ce este la Sinaia; știe ceva de propunerea rusă: în ce formă se va răspunde. Eu: „Nu știu nici o precizie; D-l Brătianu nu m-a vestit încă”. Insist că după ce ne vom fi declarat neutrii, Austria să facă ceva pentru autonomia Transilvaniei. Eu, chiar dacă s-ar putea determina un curent favorabil Austriei, nu intru într-un guvern în acest sens, dacă nu se acordă ceea ce am cerut prin Waldburg.

Bussche: Sunt hotărât să vorbesc tare și voi vorbi: „cred că după Consiliul de Coroana se va face ceva”. Știu că Dr. Toma Ionescu a primit un telefon dela frate-său, să fie mai rezervat „fiindcă Francezii fac prostii”. Știu că d-ta ai povățuit să se amâne puțin Consiliul de Coroană și că Regele a urmat părerea d-tale.

– Am văzut pe Arion și pe Mișu Cantacuzino și le-am comunicat propunerile rusești în redacția, hotărâtă cu Brătianu. Le-am cerut discreția absolută: aceasta e important! Arion mi-a vorbit de Take, zicându-mi să stau de vorbă cu el. Cantacuzino mi-a recomandat de două ori, ca terorizat, să văd pe Filipescu.

– *Dr. Dinu Brătianu*²¹⁵ raportează: O bancă mare (Generală, fără îndoială), propune avocatului Moscuna să se ducă cu liberă trecere, pe toate fronturile războiului și să raporteze exact tot ce a constatat. Desigur pentru a restabili adevărul, împotriva tuturor deformațiilor rusești, asupra faptelor războiului. Am povățuit să primească. Mai raportează că Dr. Danielopol²¹⁶ afirmă că banii au fost dați lui Take Ionescu prin Dickin!!

– *Stirbey*, câte-va clipe mai târziu, îmi spune că Petersen afirmă că registrele Dickin ar spune sumele ce Take Ionescu a încasat... (!!) Tot Stirbey mă roagă, când voi vedea pe Principesa, să-i demonstrez că dacă se afirmă solidaritatea întregei Dinastii, se va putea scăpa situațiunea Coroanei. Prințul, foarte loial, nu admite să se servească decât de oameni corecți; Regele este pedepsit că a primit și oameni dubioși ca Take Ionescu.

Grigore Filipescu la Pipe-Line, unde este impiecat, vorbește să omoare pe Rege dacă nu-l omoară tatăl său! Isterie.

Am văzut pe Filipescu la Jokey și i-am comunicat propunerea rusească. Se îndoiește că s-ar putea realiza. Până la noi dispozițiuni, îl găesc liniștit.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 285-287]

30. 17/[30] septembrie 1914, București, Articolul lui N. Iorga, *Guvern și opinie publică*.

Avem azi, în clipa cea mai grea, două teorii politice față în față, susținute sincer sau interesat.

După una, Guvernul, care știe lucruri ce nu se pot împărtăși oricui, și, poate uneori chiar nimănuia. Guvernul singur e chemat să hotărască atitudinea Statului în politica externă. Deci el are și dreptul de a tăcea, de a nu vorbi nimănuia nimic, de a nu avea o presă pe care s'o inspire, pe care să o recunoască și de care să fie răspunzător; el poate și trebuie să înnăbușe orice manifestație, fie ea cât de pașnică și cât de dreaptă, să puie în mișcare – cum cere „Conservatorul” – toată administrația și, dacă mijloacele obișnuite n'ajung, să proclame starea de asediu, să suprimă, să închidă și să împuște.

După alta, „poporul hotărăște: el are în guvern numai «delegați», cari se dau înlături când apare însăși națiunea. Această națiune are o voință, care e «voința națională»”. Ea știe mai bine decât oricine ce e de făcut și în politica externă pentru că, fiind inteligentă și cunoscătoare, e, mai ales, incoruptibilă și curagioasă, pe când Guvernele pot fi momite, intimidat și abătute din calea lor.

²¹⁵ *Constantin I.C. (Dinu) Brătianu* (1866-1953), al doilea fiu al lui Ion I.C. Brătianu și frate cu Ion I.C. Brătianu și Vintilă Brătianu. Inginer cu studii în Franța. Reîntors în țară a ocupat diverse funcții, între care cea de director al fabricii Letea din Bacău (1897-1907) și director al Creditului Funciar Rural (din 1911). Pe plan politic a activat în Partidul Național-Liberal, fiind deputat și senator. După asasinarea lui I.G. Duca, din ianuarie 1934 și până în 1947 a fost președinte al Partidului Național Liberal.

²¹⁶ *Daniel Danielopol* (1884-1955), medic, farmacolog și fiziolog român de renume mondial, profesor la Facultatea de medicină din București. Din 1938, a fost membru de onoare al Academiei Române.

Ca o complectare a celor ce arătam ieri, într-o declarație venită din partea unei conștiinți pline de griji și simț al răspunderii, trebuie să spun că nicio teorie nici alta nu se pot admite și că, deci, și pentru Guvern și pentru opinia publică, sînt *alte datorii* pe care, măcar azi, trebuie să știe a le îndeplini,

Niciun Guvern nu poate determina, ori din ce inteligențe ar fi compus și ori de cât patriotism ar fi însuflețit, *sensul unei politice naționale. Acesta se coboară, din mii de experiențe, grele și dureroase, în adâncul sufletului națiunii trece din generație în generație ca un instinct cu nepuțință de a greși, mai infailibil decît toate Romele pontificale.* Când zice el: nu cu Austria, nu cu Ungaria, toate transporturile de grâu, petrol, arme și dinamită ale unei neutralități suspecte trebuie oprite, Și, recunoscându-se solemn acest drept al oricărui neam de a ști ce-i aduce scădere și moarte, să i se vorbească iubitor și respectuos, pe alt ton decît al procurorilor și jandarmilor pedestri, căci îmi închipuiesc că de aceia orice Guvern e ținut să-și aibă presa lui.

Dar Jean Jacques Rousseau nu mai este astăzi stăpînul cugetelor politice. Națiunea, tocmai fiindcă este așa de mare, nu-și are domiciliul și semnele de legitimație, pentru a fi *inițiată, consultată și făcută responsabilă pentru greșelile ei, cu privire la modalitatea cu care trebuie adus la îndeplinire idealul național, care e neschimbat și unic.* Unde s-o cauți: la care redacție și în care sală de întrunire, – căci, de amîndouă felurile, sînt *mai multe?* Și oare domnul care vorbește în numele ei n-a trecut prin vre-un club politic ori, Doamne ferește, prin vre-o legație? Și de aceia, în chip absolut, *aceste modalități Guvernul trebuie să și le reserve, după ce face act de omagiu deplin și absolut direcției naționale neschimbate a politicii externe și după ce îi dă, în cea mai puțin „ciocoiască” formă, toate lămuririle ce se pot da prin presa înzestrată cu autoritatea necesară.*

Nu cu Austria – o spune de mult națiunea –, de sigur. Contra Austriei – cînd o va spune Guvernul, care trebuie s-o spuie.

Așa fiecare va fi în rolul său. Iar România va fi apărată, deopotrivă, de aventurile de jos, care aduc cu ele măcar acel entuziasm care, de atîtea ori, contra politicii sănătoase, a dat biruința și de aventurile de sus, care nu lasă în urma lor, după nesuccesul lor, garantat, decît nenorociri imense și, lîngă dînosele, responsabilități miserabile, de la care de cele mai multe ori lumea-și întoarce capul cu desgust. [sublinieri în textul original – *n.n.*]

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 37-38]

31. Iulie-septembrie 1914, Însemnări ale generalului Radu R. Rosetti, șef al Biroului operații din Marele Stat Major, despre dezbaterile din interiorul clasei politice românești și procesul de planificare strategică a României la începutul Primului Război Mondial.

Am arătat, în ultimele pagini ale volumului precedent, că aflându-mă în timpul verii 1914 cu copiii la Predeal, am ajutat la descifrarea telegramelor ce primea I[on] I.C. Brătianu de la legațiunile române din diferitele capitale europene. Mi-am dat astfel seamă de seriozitatea situațiunii din tot cursul lunii iulie (stil nou) și am văzut zi de zi cum ne apropiam de izbucnirea războiului. De altfel Brătianu, pe care-l vedeam zilnic, era convins că nu se va împiedica această izbucnire.

Am primit, în primele zile ale lunii iulie, însărcinarea de a lucra la Biuroul de operațiuni al Marelui Stat Major, apoi, după câteva zile, un ordin scris, prin care se hotăra că, la mobilizare, voi fi șeful Biuroului operațiunilor din Marele Cartier General, funcțiune pe care am început să o îndeplinesc imediat, urmînd a fi totodată comandant titular al Școlii de Subofițeri de Infanterie, fără a o mai conduce de fapt. De altfel elevii au fost toți trimiși la corpurile de trupă cărora aparțineau.

Afară de câțiva din șefii cei mari, care aveau alte convingeri sau nu voiau să-și arate convingerile pe față, toți ce din Marele Stat Major, de la gradul de locotenent-colonel (inclusiv) în jos (cu ici și colo câte o excepție) erau fățiș pentru un război contra Austro-Ungariei, cu scopul de a elibera Transilvania de sub jugul unguresc.

La început – cu toate că doream din suflet unirea tuturor românilor, pentru că, precum s-a văzut în volumul precedent, am alcătuit și prezentat chiar memorii încă din 1908 pentru dezrobirea prin arme a Transilvaniei – am crezut că vom merge și că chiar trebuia să mergem cu Germania și Austro-Ungaria contra Rusiei, ceea ce m-a făcut să mă contrazic astfel și să fiu învinuit în presă nu numai atunci, dar mai târziu, de germanofilie.

Întâi sub influența Tatei²¹⁷, care, de când eram copii mici, ne-a spus mereu că dușmanul nostru cel mai primejdios era Rusia și că Basarabia se afla mult mai amenințată de deznaționalizare decât Transilvania. El dorea cu patimă unirea tuturor românilor, dar îi dorea începutul prin scăparea Basarabiei de sub robia rusească.

Consecvent părerilor sale și convins fiind de covârșitoarea superioritate calitativă și de conducere a armatelor germană și austro-ungară, Tata a scris o serie de broșuri, dintre care a produs mai multă vâlvă cea dintâi, intitulată *Nici într-un chip cu Rusia*, prin care a căutat să convingă opiniunea publică despre primejdia de a ne alia cu vecinul de la răsărit, acesta pricinuindu-ne de atâtea ori numai rău. La dânsul numai ideea posibilității unei mergeri alături cu Rusia aducea o adevărată durere, atât sufletească cât și fizică, căci era încredințat că, într-un asemenea caz, statul român ar pieri, înglobat fiind în masa slavă.

Prea bun patriot, însă, prea inteligent pentru a se încăpățâna într-o idee dovedit greșită, prea cavalier și iubitor de dreptate pentru a nu recunoaște că se înșelase, el a admis ulterior că acei ce au hotărât mergerea noastră alături de Rusia au prevăzut mai bine viitorul și mai cu seamă că au fost ajutați de un nemărginit noroc. Deși nu aproba multe legiuiri și acte de guvernământ de după război și mai ales chipul cum s-a făcut exproprierea marii proprietăți și împroprietărirea țărănimii, – cu toate că le aproba principial, fiind unul dintre cei dintâi care au propovăduit ideea exproprierei latifundiilor –, Tata a văzut cu mulțumire întregirea neamului. El nu a rămas supărat pentru că neamul își îndeplinise unirea pe altă cale decât pe aceea pe care o socotise dânsul ca fiind cea mai nimerită. Prin aceasta s-a deosebit mult de unii din cunoscuții și părtași ideilor pe care le preconizase și el în anii premergători războiului, cum a fost de pildă C. Stere. El susținea că preconizase mergerea alături de nemți și de austro-unguri nu din germano sau altă „filie”, ci din dragoste de neam și din adâncă neîncredere ce i-o inspirau Rusia și tendințele bine cunoscute ale panslavismului.

În al doilea rând eram convins că armatele germană și austro-ungară erau mult superioare celei rusești, care își arătase de curând inferioritatea în războiul ruso-japonez [1904-1905 – *n.m.*] și aveam credința cum că țara avea îndatoriri scrise de a merge alături de armatele Puterilor zise Centrale. Tot ce învățasem în școlile militare, sistemul nostru de fortificațiuni, temele ce ni se dădeau, totul făcea ca războiul nostru, ca să zic așa normal, firesc, trebuia să fie spre Răsărit.

În fine, nu mai puțin, atitudinea de expectativă de la început a lui Ion. I. C. Brătianu, cu primirea de către dânsul a studierii și punerii la punct, în primele zile, a ipotezei unui război contra Rusiei, au avut drept urmare menținerea mea în ideea unui război contra acestei puteri. Și aceasta cu atât mai mult cu cât Brătianu a aprobat ideea emisă de I. Bianu²¹⁸, și transmisă prin mine, ca acesta să scrie și să publice o broșură (pe care Bianu a dat-o la iveală sub pseudonimul de Ion Frunză) propovăduind expectativa.

²¹⁷ Radu R. Rosetti era fiul scriitorului, istoricului și omului politic Radu Rosetti (1853-1926).

²¹⁸ Ion Bianu (1853-1935), filolog și bibliograf roman, director al Bibliotecii Academiei Române din 1884 până la sfârșitul vieții. A fost membru corespondent (1887) și membru (1902) al Academiei Române, pe care a condus-o în anii 1929-1932. Lucrarea menționată a apărut în 1914 și are titlul *Pentru lămurirea situației*.

Părerea mea a evoluat și s-a schimbat însă curând, mai ales tot sub influența lui Brătianu. Cum se va vedea mai departe, prin însăși serviciul meu, trebuind a-l ține la curent cu ce făceam și a primi oarecare îndrumări, îl vedeam zilnic, de obicei dimineața, înainte de a merge la serviciu. Brătianu nu numai dorea, dar voia din tot sufletul întregirea neamului. Dar el nu avea încredere în Rusia. Avea însă convingerea că izbânda va fi de partea Întelegerii pentru că spunea el, Anglia, deși adesea bătută în cursul unui război, dusese toate războaiele până ce înfrângea pe adversar. De aceeași convingere era cuprins și fratele său Vintilă²¹⁹. Dar Ion I. C. Brătianu dorea să nu expună țara la o înfrângere și de aceea nu voia să se grăbească. Când, spre finele lunii septembrie, mi-a arătat că, cu învoirea Regelui Carol, făcuse cunoscută învoiala cu Rusia (18 septembrie/1 octombrie 1914), am fost pe deplin orientat alături de cine vom merge și mi-am mărginit lucrările exclusiv la pregătirea războiului contra Austro-Ungariei, așa cum de altfel primisem acuma directive de la Brătianu.

[Generalul Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, ediție studiu introductiv și indice de Maria Georgescu, Editura Modelism, București.1997, p. 49-51]

32. August-septembrie 1914, Extras din memoriile lui Constantin Argetoianu privind dezbaterile din interiorul clasei politice referitoare la conduita României la începutul războiului.

Până la înapoierea lui Nicu Filipescu, furtuna nu trecuse de limitele parcului din Sinaia și nu se manifestase decât prin excesele verbale din jurul cafenelei Capșa²²⁰, transformată în lavră ovreiască. O liniște relativă a domnit și câtvăva vreme după înapoierea lui Filipescu, pînă și-a revenit omul în fire și s-a orientat în băltoaca politicienilor noștri. Am spus, „pînă și-a revenit omul în fire” într-adevăr, cu gîndul tot la cucerirea Ardealului, Nicu Filipescu a venit din Germania, foarte abătut de tot ce văzuse. Sub pretext de îndeplinire a diferițelor formalități, fostul ministru de război român fusese plimbat prin, toată Germania, de la Baden-Baden la Berlin și de la Berlin la Viena, ca să vadă cum se făcea mobilizarea nemțească și să ia contact cu armata Kaizerului. Între patru ochi, cîteva ceasuri după sosirea lui în Sinaia, Filipescu îmi spunea: „Mi-e frică de un nou '70; *armata* asta nu poate fi bătută... Ce ne facem. Scăpat de sub sugestia cizmilor germane ce băteau pasul într-o impecabilă cadență, Nicu Filipescu și-a revenit totuși în fire. I-a fost de ajuns să vadă pe Marghiloman făcînd pe prudentul, ca din antipatie să adopte atitudinea cea mai imprudentă. În primele zile a aprobat fără nici o rezervă atitudinea de neutralitate hotărîită de Consiliul de Coroană, dar influențat de Iancu Lahovari și de doctorul Cantacuzino care aveau cu atît mai multă trecere la dînsul cu cît nu-i socotea ca rivali în realizarea ambițiilor sale politice, a trecut pe nesimțite de partea minorității „intervenționiste”. L-a docănit și Mișu Cantacuzino pe care-l capacitase parizianul Pascal Toncescu, procurator de fete și tovarăș de băutură angajat cu anul de moștenitorul Nababului. Eu unul nu vedeam altă soluție rațională pentru țara noastră decît o expectativă neutrală ca să vedem de ce parte erau să cadă sorții și să zburăm în ajutorul învingătorilor. Nu era de nasul nostru să ne băgăm de la început în inima conflictului, a cărui soartă nu puteam s-o influențăm cu o armată inexistentă

²¹⁹ *Vintilă Brătianu* (1867-1930), al treilea fiu al lui Ion C. Brătianu. Inginer de formație ca și frații săi, Ionel și Dinu, a intrat de timpuriu în Partidul Național Liberal. A condus ziarul „L'Independence Roumaine” și „Voința Națională”, organul central al liberalilor. A fost secretar general al Ministerului Finanțelor, deputat și primar al Bucureștiului (1907-1910). Este teoreticianul concepției „prin noi înșine”, ce va fi aplicată în primul deceniu interbelic. După moartea fratelui său, Ionel (1927), va fi președinte al Consiliului de Miniștri (1927-1928) și președinte al Partidului Național Liberal.

²²⁰ Capșa din București (*n.a.*).

ca cea pe care o experimentasem în Bulgaria cu un an înainte. Era foarte probabil ca războiul să fie lung; trebuia înainte de toate să folosim răgazul ce ne da ca să ne înarmăm – și, mai târziu, cu o armată ca lumea, puteam poate spune și cuvântul nostru, chiar față de beligeranți puternici, dar pe trei sferturi istoviți. Toate coardele sufletului meu vibrau pentru alipirea Ardealului dar dacă soarta nenorocoasă și care, încă o dată, nu sta în mâna noastră, ar fi hotărât altfel, nu m-aș fi dat înlături față și numai de o sporire a patrimoniului nostru cu Basarabia... Am încercat să influențez cât am putut pe Nicu Filipescu și să-l mențin pe calea prudenței politice – dar n-am izbutit. De acord cu mine asupra fondului, la început, s-a despărțit de părerile mele chiar de la început, asupra formelor. Da, zicea el, să păstrăm deocamdată neutralitatea, dar drepturile noastre asupra Ardealului trebuie aduse la cunoștința lumii întregi, și trebuie să menținem, și vloga în poporul nostru.

În același sens a evoluat în cursul lunii august și Take Ionescu, care, pe măsură ce Marghiloman se apropia de Brătianu pe terenul Neutralității²²¹, se depărta și el de această neutralitate pe care o voise *definitivă și leală*. După un moment de siderare, în care politicienii noștri s-au mărginit să facă în pantaloni, politica de partid și de ambiție personală și-a reluat toate drepturile. Take Ionescu se declarase neutru „definitiv și leal” în convingerea că „Brătianu și Marghiloman se vor pronunța pentru o imediată intrare în război alături de nemți. De vreme ce însă Brătianu și Marghiloman adoptaseră o neutralitate și mai definitivă și mai leală ca a lui, nu-i mai rămânea domnului Șapte Pantaloni decât să îmbrace un al optulea și din neutrist să devină intervenționist. Pentru a câștiga opinia publică, un intervenționism nu putea fi însă îndreptat decât împotriva Puterilor Centrale și cu lozinca populară „Vrem Ardealul”. Dar Take Ionescu nu era în politică îndrăznețul marilor hotărâri; cu toată popularitatea sa electorală (opera agenților săi) nu era nici omul maselor și al curentelor irezistibile: îi trebuia un asociat, un făcător de opinie, o fire hotărâtă și puternică care să tragă brazda în care el, Take, să seme-ne. A găsit aceste însușiri – ce-i lipseau – în Nicu Filipescu și uitând portretul zugrăvit de mână de maestru pe care l-am reprodus mai sus – după cum uitase prietenia cu Kiderlen-Wächter și angajamentele luate în anii precedenți la Berlin – s-a îndreptat spre dînsul. Nicu Filipescu care nu avea niciodată înaintea ochilor decât *scopul momentului*, care uita nu numai insultele aduse de dînsul altuia, dar și cele aduse lui – Nicu Filipescu, care ca și Take, nu putea suferi pe Marghiloman și pe Brătianu și care – el – nu primise Neutralitatea decât ca un „pis-aller” [„un rău mai mic” – *n.n.*]. provizoriu, a consimțit într-o zi să strîngă mîna pe care i-a întins-o „Șloimul cu aere de Cesar”²²²! Cu reticențe mai întîi, cu un „laisser-aller” [„neglijență” – *n.n.*] din ce în ce mai accentuat pe fiecare zi, în mai puțin de o săptămînă s-a încheiat acea alianță care a ținut pînă la moartea lui Nicu Filipescu, ca și cum trecutul n-ar fi existat. Am avut „par la suite” [„după aceea” – *n.n.*] impresia, că acest trecut Filipescu îl uitase de tot, dar că Take își mai aducea din cînd în cînd aminte de portretul de la Iași...

Noi, cei din jurul lui Filipescu eram împărțiți pe politica externă dar mai ales pe cea internă. În materie de politică externă deosebirea era numai o nuanță: eram toți pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale și pentru dezrobirea Ardealului, dar unii voiau intrarea imediată în război, pe cînd o minoritate – din care făceam parte și eu, – voiam să mai așteptăm și să ne alegem momentul. În materie de politică internă, majoritatea era cu mine împotriva oricărei colaborări cu Take Ionescu, care susținuse exproprierea și pe care nu-l puteam suferi. Pentru o apropiere cu Take era numai urdurosul de Grigoraș, fiul tatii, și cîțiva oameni de casă ai lui Filipescu, mai mult țucaliști decât tovarăși politici. Unii trăgeau la dreapta și alții trăgeau

²²¹ Marghiloman era de acord cu Brătianu asupra Neutralității și hotărât să se despărță de dînsul numai pe chestia *ieșirii din neutralitate*, ca să reprezinte teza opusă celei susținute de prim-ministrul liberal! (*n.a.*)

²²² Împăcarea a făcut-o Costinescu, la el acasă, unde s-au întîlnit cei doi adversari, pînă atunci ireductibili! (*n.a.*)

la stînga, și am tras așa toată luna lui august... Pe lîngă aceste plăceri de ordin special, eu am mai avut la Sinaia și pe aceea de a servi de comisionar („Du-te și spune-i!”) și de împăciuitoare între Marghiloman și Filipescu. De vreo două ori am crezut că nu voi mai izbuti să-i împac... De obicei, după ce lămuream situația, fixam o oră precisă pînă la minut, la care Marghiloman pleca de la Palace-Hotel, unde locuia și luînd-o prin parc spre bulevardul Ghica se întîlnia cu Filipescu pe care – caracterul lui fiind mai refractar – îl coboram eu de la vila lui, prin strada Lascăr Catargiu, spre bulevard și parc! Întîlnirea era astfel calculată la jumătatea drumului. Bineînțeles, asistam și eu la întrevedere, eram luat ca martor cînd de unul cînd de altul și-i potoleam, cînd prin accente prea expansive, atrăgeau atenția trecătorilor!

Și au mers lucrurile așa, dintr-o ceartă în alta, dintre împăcare în alta, din întrevederi în întrevederi, ba cu Costinescu, ba cu Poklevski, ba cu Czernin, pînă în ziua de 14 septembrie, cînd Filipescu ne-a făcut-o boacăna și a dat pe față ceea ce pînă atunci rezervase numai augurilor lui: hotărîrea sa de a sparge geamurile! În acea zi – eram mai toți la Sinaia – Filipescu urma să meargă la București pentru treburi. Treburile erau în realitate un pretext – căci cu știința lui dar fără a noastră, a prietenilor săi din Sinaia, o mare manifestație se pusese la cale în Capitală. Deja la trecerea trenului prin gara Ploiești, mai multe sute de oameni invadaseră peronul strigînd „Vrem Ardealul!” și „Jos neutralitatea!” Filipescu se arătase la fereastra vagonului și adresase poporului cîteva cuvinte patriotice și anti-brătieniste...

În București, la Gara de Nord, a fost însă „lată rău”, vorba lui Victor Antonescu. Filipescu a fost primit cu surle și cu urlate de o mulțime delirantă, care umpluse toată piața gării. De la gară, s-a pornit în cortegiu spre statuia lui Mihai Viteazul, pe bulevard și acolo s-a ținut o adevărată întrunire publică cu discursuri înflăcărâte prin care se cerea intrarea în război și cucerirea Ardealului. Și așa a început lupta pe față, lupta care a ținut doi ani cît și Neutralitatea pînă la intrarea României în acțiune – luptă care a dus între altele și la sfîșierea și la distrugerea Partidului Conservator... Ce a fost mai nostim a fost că în această primă manifestație publică împotriva Puterilor Centrale, cel care țipa mai tare călare pe capota mașinii ce ducea pe Filipescu la coada calului lui Mihai Viteazul, a fost Griguță Cantacuzino, același Griguță Cantacuzino care două luni mai tîrziu și-a vîndut pe bani buni gazeta („Minerva”) nemșilor!...

[Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol.II, partea a IV-a. 1913-1916, Editura Humanitas, București, 1991, p. 109-113]

33. August-septembrie 1914, Însemnări ale lui Istvan (Stephan) Burián von Rajecz²²³, ministru al Ungariei pe lîngă Curtea de la Viena referitoare la atitudinea României la începutul Primului Război Mondial.

Speranța de a vedea România luptînd alături de aliați [Puterile Centrale – *n.n.*] putea fi considerată, încă de la bun început, drept o cauză pierdută. Posibile erau doar iluziile celor ce nu voiau să înțeleagă acest lucru.

Neutralitatea Italiei a determinat-o și pe cea a României. Regele Carol, în timpul unei convorbiri cu ambasadorul nostru din 28 iulie 1914, nu a lăsat să planeze nici un dubiu în

²²³ Istvan (Stephan) Burián von Rajecz, s-a născut la 16 ianuarie 1851 în localitatea Stampfen lîngă Bratislava (Pressburg), în familia unor nobili maghiari. A urmat o carieră diplomatică, lucrînd la misiunile diplomatice de la Sofia (1880-1882; 1889-1895) și Atena (1897-1903). Între anii 1903-1912, a fost ministrul de finanțe al dublei monarhiei, iar din 1908 a îndeplinit și funcția de guvernator al provinciilor Bosnia și Herțegovina. În iunie 1913 a fost desemnat ca ministru al Ungariei pe lîngă Curtea din Viena. La 13 ianuarie 1915 a fost numit la conducerea Ministerului Afacerilor Externe, rămînînd în această funcție pînă la jumătatea lunii decembrie 1916. A revenit în fruntea acestui minister, la 15 aprilie 1918, iar la 27 octombrie același an și-a prezentat demisia, în condițiile conturării înfrîngerii Puterilor Centrale.

acest sens, exprimându-și, totodată, profundul său regret personal. Afirmarea regelui că nici o putere nu l-ar putea determina vreodată să pună mâna pe arme împotriva Monarhiei [austro-ungare – *n.n.*] trebuie considerată, cu siguranță, drept expresia sentimentelor sale oneste.

Consiliul de Coroană din 4 august [de fapt, din 3 august, stil nou – *n.n.*] a transformat dorința de neutralitate a României într-o decizie fermă, aceasta fiind prezentată ca un avantaj pentru monarhia austro-ungară datorită măsurilor militare românești privind acoperirea frontierelor [României – *n.n.*] pe o distanță de mai multe sute de kilometri.

Odată cu aceasta, tactica României s-a axat pe o direcție neabătută, anume a sta în expectativă și a câștiga timp până la conturarea clară a rezultatelor războiului european.

România și guvernul ei nu numai că își manifestau totala simpatie față de Antanta, dar prim-ministrul, Brătianu, nu își ascundea niciodată încrederea deplină în victoria finală a acesteia. În acest timp, România depunea eforturi de a rămâne în cele mai bune relații cu noi și Germania pentru a nu determina, în mod prematur, apariția unor neplăceri și complicații. Exceptând dorința sa de menținere a neutralității amiabile, Brătianu era hotărât să nu adopte o altă decizie. Toată considerația sa era îndreptată, în primul rând, spre Antanta, cu atât mai mult cu cât, încă în toamna anului 1914, el aprecia situația noastră militară ea fiind nefavorabilă. Regele Carol, deja grav bolnav, era și se simțea izolat în această ultimă și tragică fază a vieții sale. El considera că politica sa de alianță va înregistra o cotitură doar după înregistrarea unor victorii imediate de partea noastră.

La [27 septembrie] 10 octombrie, acesta [regele Carol I – *n.n.*] își încheia viața în temeri și durere.

Noul regim [regele Ferdinand I – *n.n.*] a confirmat neutralitatea, după ce se asigurase de acordul opoziției. Că această neutralitate nu și-a pierdut caracterul, a demonstrat-o atitudinea consecventă a guvernului român – binevoitoare față de Antanta și de-a dreptul ostilă față de Turcia –, în ceea ce privește afacerea transportului de muniții prin România. Acesta [transportul – *n.n.*] ar fi reprezentat pentru Puterile Centrale unicul mijloc de a veni în sprijinul capitalei Turciei, care era încolțită de ofensiva anglo-franceză.

Interzicerea [transportului] reprezenta un sprijin deosebit de important acordat acțiunilor Antantei, dar, în același timp, și un ascuțit vârful de lance îndreptat împotriva aliaților Turciei. Până la eşuarea acțiunii din Dardanele toate demersurile întreprinse în vederea influențării poziției României au fost sortite eşecului.

[Strephan graf Burián, *Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege, Berlin, 1923*, p. 52-54; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 42-44]

34. Septembrie 1914, Extrase din Jurnalul lui Conrad von Hötendorf, șeful Statului Major al armatei austro-ungare, conținând impresii personale, telegrame ale unor diplomați și militari de rang înalt privind evoluția evenimentelor militare, relațiile cu România, Bulgaria și Imperiul Otoman.

Către

Comandamentul Suprem al armatei imperiale-regale (Secția Transmisiuni)

Contele Ottokar Czernin a transmis Ministerului de Externe imperial-regal următoarea comunicare telegrafică datată la 15 septembrie:

„Depeșele consulatelor noastre din România, conținând informații despre intenția României de a ne declara război în curs de câteva zile, se bazează pe supoziții lipsite de sens ale unor persoane neinformate. Acestea, de fapt, reflectă atmosfera existentă în țară”.

Aducându-vă cele de mai sus la cunoștință, sunt însărcinat să adaug că, după părerea ministrului de Externe imperial-regal, unele informații confidențiale parvenite autorităților militare imperial-regale și în special acelea în posesia cărora intră Comandamentul militar imperial-regal [zonal] din Timișoara, sunt tot atât de puțin demne de atenție ca și acelea transmise consulatelor imperial-regale din România, pe care le-am menționat în telegrama anexată.

Wjesner²²⁴

În pofida dificultăților în aprecierea corectă a situației și a atitudinii ezitante și primejdioase a României, se impunea evitarea dislocării de trupe în Transilvania în detrimentul acțiunii împotriva Rusiei. În acest sens, informația contelui Czernin a avut un binevenit efect liniștitor. [...]

Generalul de divizie conte [Josef] Stürgkh²²⁵ a expediat din Luxemburg la 19 septembrie, ora 1,45 p.m., următoarea telegramă cifrată, care a fost înregistrată la Biroul de evidență al Marelui Stat Major la ora 5,20 p.m.

„Strict secret pentru aghiotant-general baron [Artur] von Bolfras²²⁶,

Generalul de divizie Marterer²²⁷ a fost aici ieri cu ambasadorul Hohenlohe²²⁸; a vorbit în mod rezervat despre propunerea Comandamentului Suprem al armatei privind obținerea cooperării României pe baza cedării ținutului Sucevei, precum și despre discuțiile în acest sens de la Viena. Întrucât ambasadorul conte Hohenlohe nu a fost autorizat să adopte o poziție, ministrul de Război Falkenhayn m-a rugat să transmit încă o dată guvernului și Majestății Sale imperial-regale următoarele, spre a fi luate la cunoștință și a se adopta o hotărâre:

Participarea directă a Germaniei la războiul Austro-Ungariei împotriva Rusiei începe să se materializeze. Forțele germane trebuie să acționeze în baza unei hotărâri ce trebuie adoptată cât mai curând cu putință, în scopul apărării Ungariei și Transilvaniei de o invazie rusească. Această acțiune trebuie realizată până la venirea iernii. De aceea, se impune întreprinderea tuturor măsurilor necesare în scopul realizării acestui lucru. Primele măsuri, în acest sens, trebuie să consiste în soluționarea fermă a tuturor cerințelor din cadrul Monarhiei și, eventual, în cedarea ținutului Sucevei.

Tratativele directe nu reprezintă, se pare, o acțiune sigură și promițătoare. Guvernul german pune la dispoziție în acest scop servicii pecuniare și ar dori să obțină o hotărâre imediată. Împăratul german, luând la cunoștință cele de mai sus, m-a asigurat de cea mai eficientă cooperare și susținere atât din partea sa, cât și a guvernului său.

General de divizie conte Sturgkh”

25 septembrie

[...] Situația s-a agravat în urma poziției nefavorabile a guvernului român față de transportul de material de război în Bulgaria și Turcia. Acesta a dispus reținerea livrărilor, interzicând continuarea transportului acestora. Presa românească („Dimineața”, „Viitorul”, „Adevărul”) a publicat articole virulente atât împotriva acestor transporturi, cât și a înarmării navelor comerciale austro-ungare ce circulau pe Dunăre. Acest fapt a defavorizat considerabil și interesele Germaniei privind transporturile sale de personal și material de război în Turcia.

Următoarea telegramă în copie a oferit, în acest sens, detalii mai semnificative:

²²⁴ Wjesner, funcționar austro-ungar.

²²⁵ Josef Stürgkh (1859-1916), general și om politic austro-ungar.

²²⁶ Arthur von Bolfras (1838-1922), general austro-ungar, adjutant al împăratului Franz Josef (1889-1917).

²²⁷ Ferdinand von Marterer (1862-1919), general austriac.

²²⁸ Hohenlohe-Schillingsfürst, Goltfried principe de Ratibor și Gorvey (1867-1932), militar și diplomat austriac. La 4 august 1914, împăratul Franz Joseph l-a numit ambasador la Berlin.

Transmisă la 22 septembrie 1914, ora 9,10 seara
Copie după O.K./M.S., Nr. 5 293

Telegramă
expediată de baronul Bornemisza²²⁹ de la București, la 22 septembrie a.c.

Domnul Brătianu declară că nu poate îngădui transportul de tunuri prin România. Descoperirea transportului german de matrozi, care a stârnit atâta vâlvă în presă, precum și transporturile de materiale au influențat în mod neplăcut opinia publică. În afară de aceasta, având în vedere că poporul dorește războiul împotriva Monarhiei, susținerea în continuare a acestor transporturi ar provoca o explozie. Aici, spre deosebire de Austria, astfel de lucruri nu rămân secrete, căci în rândul tuturor funcționarilor se află spioni mituiți de ruși care informează imediat presa. Primul ministru [Brătianu – n.n.] transmite personal Excelenței Voastre că nu poate permite tranzitul deoarece dorește să evite înrăutățirea relațiilor dintre cele două țări, cu atât mai mult cu cât în condițiile actuale cel mai mic incident ar avea consecințe imprevizibile. De asemenea, Brătianu s-a referit la faptul că atât Bulgaria, care are intenții ostile [față de România – n.n.], cât și Turcia, aliată a acesteia, beneficiază de sprijinul nostru susținut bazat, în primul rând, pe livrări de material de război ce tranzitează România.

Brătianu și-a schimbat din nou punctul de vedere în problema unei eventuale lupte pe Dunăre, arătând că «nu poate permite lupte purtate de nave armate în apele românești» și că față de ceea ce se întâmplă pe teritoriul Bulgariei «îi este egal». Nu repet Excelenței Voastre contraargumentele la care am recurs în timpul conversației de o oră cu prim-ministrul, dar doresc să menționez faptul că mi-am exprimat rețineria de a mai trata cu el problema „neutralității binevoitoare” și cu atât mai puțin a „unei alianțe bazate pe tratat”.

În plus, i-am declarat că, în viitor voi reda în scris orice convorbire, deoarece permanenta sa schimbare de poziție mă pune în fața Excelenței Voastre într-o situație penibilă. În final, am adăugat că, după părerea mea, nu mai suntem dispuși să satisfacem nenumăratele comenzi și servicii pe care ni le ceruse anterior.

Domnul Brătianu a răspuns că îmi aduc o mare contribuție la ruina sănătății lui, că nu poate dormi și nici mânca și, pe deasupra, îl voi sili „să lase totul la o parte și să-și dea demisia”. Fără îndoială, toate acestea sunt amenințări goale, izvorâte din furia sa momentană.

Doresc să discut, în mod calm și rațional, aceste probleme cu Majestatea Sa Regele și mai rog să mi se comunice, strict secret și spre informarea mea, dacă Excelența Voastră ar consimți să dispună amânarea achiziționării tuturor mărfurilor comandate de România în Monarhie.

Ministru plenipotențiar,
Contele Czernin

Viena, 24 septembrie 1914

Căpitanul de navă de linie imperial-regal, cavaler von Pajer, însărcinat cu transportul livrărilor, a expedit de la Orșova, la 19 septembrie, un raport privind greutățile provocate de partea română, încheindu-l cu următorul paragraf: „Mă simt obligat să mă refer la faptul că, în prezent, în România, sentimentele de aversiune și, pe alocuri, de ură fățișă față de monarhia noastră au devenit un fenomen aproape general, împingând în plan secund chiar și corupția existentă la nivelul majorității funcționarilor. Având în vedere acest fenomen, nu este greu de prevăzut că și măsurile guvernamentale pot fi blocate sau dejucate de așa-numiții reprezentanți ai poporului [...]”.

²²⁹ *Heinrich Freiherr Thyssen-Bornemisza* (1875-1947), antreprenor și colecționar de artă cu dublă cetățenie ungară și germană.

Pe același ton era concepută și o scrisoare particulară expediată din București la 9 septembrie. Aceasta avertiza să nu se acorde încredere în prietenia României, întrucât ea contravine idealurilor poporului. Există, ce e drept [se arată în scrisoare – *n.n.*], un partid mic ce manifestă o atitudine favorabilă față de Germania și Austro-Ungaria, dar acesta este copleșit de forța unui puternic partid popular animat de sentimente ostile, inclusiv față de rege.

În scrisoare se mai arată: „La tot pasul, pe buzele poporului, dar și pe ale intelectualilor, se aud următoarele: «Regele trebuie să ducă o politică favorabilă nouă, și idealurilor noastre naționale. Dacă nu o face, îl vom izgoni de aici, căci nu este altceva decât un străin în țara noastră»”.

În alt pasaj se arată: „Pericolul acestui curent constă atât în faptul că ofițerii activi au aderat deja fără rezerve la acesta”, cât și în acela că „în cadrul corpului ofițeresc nu există doi oameni care să nu dorească ocuparea (de către români – *n.n.*) a Transilvaniei”.

În ceea ce privește eventualitatea unei înțelegeri balcanice la care să adere și România, autorul scrisorii relevă: „România nu va deveni niciodată membră a acestei înțelegeri, care, desigur, ar reprezenta interesele noastre [austro-ungare – *n.n.*]. Delegații turci cu care am purtat discuții și-au exprimat cu toată fermitatea convingerea că România nu dorește realizarea acestei înțelegeri și, ca urmare, au exclus-o din plan”.

Astfel, România a rămas în continuare un pericol real pentru noi, căruia trebuia să-i facem față și să-l contracărăm pe baza unei lovituri eficiente împotriva Rusiei.

Nici următorul raport nu cuprindea știri mai favorabile:

„Telegramă cifrată expediată de la București,

la 25 septembrie 1914, ora 8,30.

De la atașatul militar din București

către Cancelaria militară a Maiestății Sale.

Nr. 575 din 25 septembrie 1914

Tocmai a luat sfârșit ședința Partidului Conservator. Șeful partidului mi-a comunicat următoarele: «Situția noastră [a Austro-Ungariei – *n.n.*] mai poate fi salvată dacă se vor admite concesiile în ceea ce privește problema românească din Transilvania. Astfel, drept compensație pentru atitudinea lor patriotică, românilor trebuie să li se asigure libertatea în administrație și folosirea limbii materne în justiție etc. [...]

Propunerile rușilor devin tot mai acceptabile [pentru România – *n.n.*]; ei promet acordarea teritoriilor monarhiei austro-ungare locuite de români; situația guvernului român este, prin urmare, foarte dificilă; în cazul în care în Transilvania nu se întâmplă ceva decisiv, consecințele sunt imprevizibile. Acordarea de concesiuni minime ar fi receptată aici ca o expresie a slăbiciunii [noastre]. În cursul săptămânii viitoare va avea loc, probabil, un nou Consiliu de Coroană; includerea șefilor Partidului Conservator în cabinetul român nu este exclusă. [...]

Atașatul militar”

26 septembrie 1914

România. Știrile privind România erau puțin îmbucurătoare. Din partea Ministerului de Externe am primit, prin reprezentantul său, următoarea comunicare (Nr. 335 din 26 septembrie):

„Manifestările din România, printre care și demonstrațiile de stradă de la București evidențiază, într-un mod incontestabil, situația critică în care ne aflăm.

Noi și Germania acționăm în România – *n.n.*] punând la dispoziție bani și mijloace în măsura posibilităților. Sarcina noastră principală este de a întări spatele regelui.

În cazul în care s-ar produce o invazie a românilor în Transilvania și Bucovina, nu ne rămâne altceva de făcut decât să o respingem pe măsura posibilităților noastre.

Situația ar fi cu totul alta dacă românii ar declara război Rusiei. În aceste condiții, nimic nu ar mai sta în calea lor spre Bucovina și a cooperării noastre”.

Demonstrațiile de stradă de la București au fost organizate cu prilejul reîntoarcerii de la Sinaia a domnului N. Filipescu, sărbătorit ca un „mare român”; acesta a declarat că a sosit momentul ca România să intre în acțiune. Purtat pe umeri de studenți, Filipescu a adresat mulțimii următoarele cuvinte: „Domnii mei! Dorințele voastre vor fi împlinite. Toți își vor îndeplini datoria: regele, armata și guvernul. Fie ca și opinia publică să-și facă datoria. Această datorie este liniștea și moderația”.

S-a format apoi o coloană, care a mărșăluit pe Calea Griviței, Calea Victoriei și Bulevardul Academiei [Universității – *n.n.*], în fața monumentului lui Mihai Viteazul, intonând cântece naționale și strigând: „Jos cu Ungaria!” În fața ambasadei Franței, mulțimea a izbucnit în ovații: „Trăiască Franța!” („Bukarester Tageblatt” din 16 septembrie 1914).

„Liga culturală” a desfășurat o adunare, care s-a încheiat cu rezoluția: „«Liga Culturală” subliniază necesitatea unei acțiuni imediate pentru eliberarea și ocuparea teritoriilor românești din Austro-Ungaria” [...].

28 septembrie 1914

[...] *România, Bulgaria*. Prin intermediul reprezentantului Ministerului de Externe am primit o adresă, potrivit căreia la București, la 30 septembrie, se va desfășura un Consiliu de Coroană. Contele Berchtold a rugat să fie întocmit un comunicat detaliat referitor la luptele noastre victorioase de la Krupani, care ar putea produce o impresie eficientă la București. În același mod este necesar să se procedeze și la Sofia, unde se cuvine evidențiată atât importanța decisivă a succeselor noastre de arme din Serbia, cât și faptul că o victorie hotărâtoare ar determina clarificarea situației din Balcani în favoarea noastră. Un insucces al nostru în Serbia ar periclita în mod grav existența guvernului actual (din Bulgaria); dacă acesta ar fi înlăturat consecințele pot fi incalculabile. Situația noastră din Balcani depinde totalmente de victoria imediată și hotărâtoare a trupelor noastre din Serbia. Rezultatul acțiunilor din Serbia prezintă o importanță mult mai mare decât evoluția evenimentelor din Galiția. [...]

Situația grea privind România menținea Budapesta și Viena într-o permanentă stare de îngrijorare, necunoscându-se cum vor evolua evenimentele legate de Transilvania. Acolo se aflau formațiuni destinate apărării țării. Acestea însă trebuiau angajate în luptele de pe teatrul de război rus în scopul apărării frontului Carpaților [...].

La 28 septembrie a sosit următoarea telegramă cifrată, adresată înălțimii Sale arhiducelui Friedrich:

„Telegramă cifrată [...]

Poșta militară 11,

Viena, 28 septembrie 1914, Nr. 60, Rez./MKSM

Apreciind poziția adoptată de România până în prezent, nu este exclus ca aceasta să-și făurească planuri privind invadarea și ocuparea pașnică – sub un pretext oarecare – a Transilvaniei. Un asemenea fapt trebuie să-l tratăm drept caz de război, pentru a contracara pretențiile României motivate de pasivitatea noastră manifestată în momentul ocupării Transilvaniei [...].

Cât privește Transilvania, până la jumătatea lui octombrie vor lua ființă formațiuni de marș și asalt de tăria a aproximativ 20 de batalioane.

Comandamentul Suprem al armatei [*Armeeoberkommando* – AOK] să-mi raporteze de urgență dispozițiile militare necesare și realizabile în cazul menționat mai sus.

De asemenea, doresc să fiu asigurat că [efectivele] Comandamentului militar din Transilvania beneficiază de condiții sigure și eficiente.

Franz, m.p.”

[...] Pe baza prea înaltului Ordin al Majestății Sale din 28 septembrie referitor la Transilvania, a mai sosit următoarea telegramă:

„Transmisă la 29 septembrie 1914, ora 9,10 seara

Sosită la 29 septembrie 1914, ora 10,30 seara

De la arhiducele Friedrich către Majestatea Sa

Op. Nr. 2674. Conform prea înaltului Ordin al Majestății Voastre, AOK a întocmit proiectul de măsuri militare pentru Transilvania. Acest proiect va parveni Cancelariei militare a Excelenței Voastre din Viena, la 10 octombrie. Solicit prea înalta aprobare, pe baza căreia ordinele să fie transmise imediat comandantului desemnat la Viena, generalul de cavalerie Pflanze.

Arhiducele Friedrich²³⁰, m.p.

Descifrat la 29 septembrie 1914, orele 11,00 seara.”

Acest proiect are următorul conținut:

„Op. Nr. 2675. Având în vedere poziția deosebit de nesigură a României, precum și iminența clară a unui război cu aceasta, la prea înaltul Ordin al Dv. se transmit instrucțiuni cu privire la eventuala apărare a zonei militare teritoriale Sibiu. Această misiune se încredințează generalului de cavalerie [Karl von] Pflanze-Baltin, iar colonelul von Soos devine șef al Marelui Stat Major. Forțe disponibile: 24 1/2 batalioane, 2 1/2 escadroane, 6 baterii (corpuri de rezervă: 4 batalioane de marș, 1 detașament de asigurare căi ferate etc.). Misiune: temporizarea marșului de înaintare a forțelor române începând de la frontiera imperiului. Asigurarea legăturilor flancului drept al armatei proprii cu zona militară teritorială Munkács și forțele armate din Balcani. Lupta se va purta, începând de la frontiera imperiului, în modul cel mai hotărât. Alarmarea se produce la ordinul AOK și fără ordin în cazul unui atac prin surprindere al românilor. Comandantul militar de la Sibiu a fost subordonat generalului de cavalerie baron Pflanze” [...].

România. Reluarea ofensivei împotriva Rusiei a determinat atât Austria, cât și Germania să reînceapă presiunile asupra României.

La 29 septembrie am primit din partea căpitanului von Fleischmann următoarea comunicare:

„Telegramă cifrată

Excelenței Sale, baron Conrad

Rez. Nr. 226

Wolbromm, 28 septembrie 1914

Pornind de la evidenta mișcare de retragere a puternicelor forțe ruse din Galiția, aici se crede că a sosit momentul prielnic pentru câștigarea colaborării active a României. Prin urmare, aceasta trebuie convinsă să intre în război, prezentându-i-se perspectivele favorabile ale campaniei împotriva Rusiei și, în același timp, să i se facă promisiuni de amploare.

Prin această comunicare, făcută cunoscută prin intermediul meu și Excelenței Voastre, Comandamentul Suprem al Armatei, în baza situației noi create în urma retragerii rușilor,

²³⁰ Arhiducele Friedrich, feldmareșal, comandant al armate austro-ungare.

adreasează Marelui Cartier General german rugămintea urgentă de a folosi fără întârziere situația în plan politic în sensul arătat mai sus.

Feischmann”²³¹

[Feldmarschal Conrad von Hotzendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918, vol IV*, Wien, Leipzig, München, 1923; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996, p. 100-117]

35. August-septembrie 1914, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu asupra înzestrării armatei române și a misiunilor sale în străinătate pentru achiziționarea de armament, muniție și și tehnică de luptă.

Neutralitatea noastră însă, la nevoie, trebuia apărată; afară de asta, putea fi numai provizorie; de aceea atenția tuturor partidelor noastre politice fu imediat îndreptată asupra desăvârșirii pregătirii armatei de război. Ani după ani trecuseră căutându-se mereu a se avea o armată reală. Diferitele feluri de armamente, muniții și materiale de război ce armata trebuia să aibă și care constituiau elementul capital de forță erau departe de a corespunde ca număr efectivelor pe care armata noastră le putea pune pe picior de război, unele chiar nici nu existau.

Nimeni înaintea primului război mondial nu încercase să dea atenție strigătelor mele de alarmă, ce publicasem prin reviste și broșuri, asupra marilor lipsuri ale armatei noastre. Cei mari, cărora le expuneam situația precară a pregătirii armatei noastre de război, îmi justificau cu tot felul de argumente pentru ce nu era cazul să fim îngrijorați. Unii îmi spuneau că, în urma rezultatelor conferințelor de pace ținute la Haga, nu va mai fi război. Diferențele între state aveau să fie lichidate de o Înalță Curte Internațională. Alții repetau mereu că, dacă totuși va fi război, marii noștri aliați, Germania și Austria, aveau să procure armatei noastre tot ceea ce îi trebuia ca să lupte în bune condițiuni. Nu era deci nevoie a se împovăra finanțele țării cu marile cheltuieli cerute de o imediată și bună pregătire a oștirii. [...]

După războiul balcanic din 1913, auzeam vorbindu-se că armata noastră era suficient pregătită de război. Ea se întorsese victorioasă din Bulgaria. Se uita că nu fusese vorba de război, ci numai de un simplu marș ofensiv. Adevărul era că se făcea mereu apel la tot felul de argumente, unele mai gălăgioase decât altele, numai pentru ca să nu se dea armatei sumele impuse de o bună pregătire.

Când, însă, primul război mondial izbucni și ne găsirăm deodată într-o situație politică ce putea exclude orice ajutor din partea Puterilor Centrale, nimeni nu mai vorbea de economii la armată; s-ar fi dat oricât numai ca armata să fie bine pregătită de război. Întreaga noastră industrie fu mobilizată ca să lucreze pentru armată și, fiindcă lipseau materiile prime, se trimiseră comisii în străinătate ca să le caute și, în același timp, să cumpere sau să comande tot felul de armamente, muniții și materiale de război, oriunde le puteau găsi. Din unele din aceste comisii am făcut și eu parte împreună cu inginerul Costinescu.

Însărcinarea era de a mă duce la fabrica „Krupp”, din Essen, și de acolo să expediez imediat în țară o sută de mii de proiectile unice de artilerie, ce fuseseră recepționate și plătite de guvernul nostru; totodată, dacă va fi posibil, a comanda orice fel de materii prime, armamente, muniții și materiale de război, necesare oștirii noastre.

Era a doua jumătate a lunii septembrie 1914. Am plecat. Inginerul Costinescu s-a oprit la Berlin ca să vadă unde putea găsi materii prime și anumite mașini de care industria noastră

²³¹ *Von Fleischmann*, căpitan austriac.

avea nevoie. Eu m-am dus direct la fabrica „Krupp”. Directorul general al fabricii, profesorul Rausenberger, îmi spuse că cele o sută de mii de proiectile unice erau împachetate, gata a fi expediate la București. Guvernul german, însă, oprise exportul lor. I-am replicat că nu o putea face deoarece, fiind plătite, erau proprietatea statului nostru.

„Trebuie să interveniți, întrerușe profesorul Rausenberger, la Berlin, la Ministerul de Război; numai el poate aproba exportul lor” [subliniere în textul original – n.n.]. Avea să-mi ușureze sarcina, solicitând pentru mine o audiență la Ministerul de Război. A doua zi am fost prevenit că audiența îmi fusese acordată. Nu aveam decât circa patruzeci și opt de ore ca să mă transport la Berlin și să fiu în ziua și ora fixată la Ministerul de Război.

Am plecat imediat împreună cu un însoțitor dat de directorul general Rausenberger, care să mă introducă la Minister. Ministru de Război era generalul Erich von Falkenhayn. După cum mi-a spus însoțitorul meu, în ziua de 14 septembrie primise de la Împăratul Germaniei funcția de șef de Stat Major General al armatei, până la însănătoșirea generalului – colonel Helmuth von Moltke, nepotul marelui [feldmareșal Helmuth von – n.n.] Moltke de la 1870. Numirea se ținea secretă pentru ca opinia publică să nu vadă în ea o consecință a înfrângerii armatelor germane pe Marna și să-i dea o prea mare importanță. În același scop, generalul von Falkenhayn păstra mai departe postul de ministru de Război.

Introdus în Minister de însoțitorul meu, am fost foarte amabil primit de șeful de cabinet al ministrului, căruia i-am arătat cererea ce aveam de făcut. După câteva minute eram introdus singur în fața generalului von Falkenhayn, care mă aștepta în picioare la biroul său. Înalt, figură agreabilă, privire severă, ținută și atitudine tipică de general german, ministrul îmi întinse mâna. M-am prezentat în limba germană, spunând gradul ce aveam, funcția ce îndeplineam în Ministerul nostru de Război și misiunea cu care eram însărcinat.

„Am fost prevenit de atașatul nostru militar la București, îmi zise ministrul, de venirea dumneavoastră la Berlin și de scopul ei. Pentru ce aveți nevoie de armamente și munițiuni, sunteți o țară neutră!”

„Da, Excelență, am răspuns, suntem, dar neutralitatea nu trebuie să poată fi, la nevoie, apărută?”

Țin să vă previn, continuă ministrul, că, date fiind marile nevoi ale armatelor noastre în război, nu puteți obține din Germania nici un fel de armament, muniții, material de război sau materii prime, afară de cazul când România s-ar hotărî să intre în război alături de noi” [subliniere în textul original – n.n.]. Apoi, după o scurtă pauză, pe un ton liniștit, laconic, dar clar și apăsător, îmi arată alambicat avantajele pe care țara noastră le putea avea dacă se alătura Imperiilor Centrale. Am înțeles că era vorba de reînțoarcerea Basarabiei și de o situație privilegiată ce s-ar fi făcut fraților noștri din Transilvania.

Am răspuns: „Excelență, misiunea mea e pur tehnică, n-am nici calitatea nici căderea de a discuta chestiuni politice. Dar îmi permit să solicit permisul de export pentru cele o sută de mii de proiectile unice, fiindcă e vorba de o muniție care nu poate servi artileriei germane” [subliniere în textul original – n.n.]. Am justificat cu numeroase date tehnice cele ce afirmam. Apoi, muniția fiind plătită și proprietatea statului nostru și nu există nici un motiv plauzibil ca să nu fie confiscată. O astfel de măsură ar surprinde și amărî întreaga noastră opinie publică.

„Cum se face, îmi zise brusc ministrul, pe un ton sec și aspru, că cunoașteți atât de exact muniția noastră de artilerie?”

„Sunt, Excelență, în țara mea, de mulți ani profesorul cursului de artilerie și am dat o deosebită atenție proiectilelor și efectelor lor; în plus, am examinat și experimentat la diferite fabrici din Germania și Franța modele de proiectile ce fabricau, numai ca să aleg pe cel mai bun pentru artileria noastră” [subliniere în textul original – n.n.].

Urmă o scurtă tăcere; ministrul reflectă, apoi zise: „Bine, aprob să ridicăți cele o sută de mii de proiectile unice, dar nimic mai mult” [subliniere în textul original – n.n.]. Foarte amabil, îmi întinse

mâna. Am mulțumit și m-am retras. [...] Eram mulțumit că obținusem cele o sută de mii de proiectile unice, ceea ce sporea stocul nostru de muniții de artilerie aproximativ cu o cincime.

După o săptămână de la întoarcerea mea am primit însărcinarea de a pleca singur la Viena, pentru a căuta să obțin de la Ministerul de Război austro-ungar permisiunea să comandăm cel puțin o sută de mii de puști la uzinele „Steyr” și cincizeci milioane elemente de cartușe de 6,5 mm la fabrica „Keller” din Hirtenberg. Înainte de a pleca, am rugat atașatul militar austro-ungar la București²³² să-mi înlesnească o audiență la Ministerul de Război.

Ajuns la Viena, am ținut mai întâi să mă orientez asupra posibilităților de a plasa cele două mari comenzi cu care eram însărcinat. M-am adresat directorului general al fabricii „Keller” pe care îl cunoșteam bine. Îmi răspunde că fără aprobarea Ministerului de Război nu puteam da nici o comandă. Pe de altă parte, având în vedere enorma consumare de muniții a armatelor în război, nu credea că mi se va da această aprobare. Cu sagacitatea cu care era înzestrat și cunoștințele ce avea asupra situației generale a războiului, îmi mai spuse că nicăieri în Europa nu voi putea plasa vreo comandă. Țările care aveau o industrie militară mai serioasă erau în război și cu nevoi atât de mari și presante pentru armatele lor, încât abia le puteau satisface. Nici în America nu credea că o să dobândim ceva, pentru că intervenea chestiunea transportului pe apă. Vasele de război engleze opreau, controlau toate vapoarele ce întâlneau și confiscau orice fel de material de război și sau materii prime ce găseau. Cu toate aceste informații, puțin favorabile, m-am prezentat șefului de cabinet al Ministrului de Război și, după ce i-am arătat însărcinarea ce aveam de la guvernul nostru, l-am rugat să intervină pentru o audiență la ministrul de Război. După aproximativ patruzeci și opt de ore am primit aprobarea.

În ziua și la ora fixată eram la intrarea Ministerului de Război. Un colonel de stat-major, care se prezentă Ciobanu, român din Transilvania, mă aștepta. Foarte rezervat, rece, colonelul m-a condus până la ușa cabinetului ministrului. Pe unde treceam toți se uitau posomorâți la mine, și, deși salutăm, unii abia îmi răspundeau. Era o mare deosebire de modul cum, cu câteva săptămâni înainte, fusesem primit în Ministerul de Război german. Peste câteva minute am fost invitat să intru la ministru, generalul Krobotin²³³.

M-a primit stând jos la biroul său. Avea o figură preocupată, privirea mobilă, câteodată fixă și scrutătoare, vorbea pripit, dar clar, părea nervos, dar bine stăpânit. După ce m-am prezentat, în limba germană, se sculă în picioare îmi dete mâna, mă invită să iau loc lângă biroul său, se așeză și îmi spuse: *„Atașatul nostru militar la București mi-a raportat despre venirea dumneavoastră la Viena și misiunea ce aveți. Regret că nu pot să vă dau satisfacție. Armatele noastre au nevoie de întreaga capacitate de producție a industriei austro-ungare, abia suficientă pentru a face față la marile cereri de muniții de pe front”* [subliniere în textul original – n.n.].

Nu înțelegea pentru ce ne adresam Austro-Ungariei să ne dea arme și muniții. Eram o țară neutră. Totuși, înainte de a-mi da un răspuns definitiv, dorea să-i spun dacă, în cazul când România ar ieși din neutralitate, va fi de partea Austro-Ungariei și Germaniei. I-am răspuns: *„Excelență, n-am calitatea de a discuta chestiuni politice. Ne trebuie puști și muniții pentru ca, la nevoie, să ne putem apăra neutralitatea. Ne-am adresat Austro-Ungariei fiindcă de aproape un sfert de veac statul român a dat continuu comenzi de puști și de muniții de infanterie absolut numai fabricilor din țara dumneavoastră la uzinele „Steyr” și la fabricile „Roth” și „Keller”* [subliniere în textul original – n.n.].

„Da, replică ministrul, cu o repeziciune care m-a făcut să cred că cele ce îmi spunea fuseseră dinainte meditate, dar și armata noastră are nevoie de benzină, ar trebui s-o găsească în țara dumneavoastră, printr-un acord de compensațiuni” [subliniere în textul original – n.n.].

²³² Maiorul Alexandru Randa.

²³³ *Alexander von Krobotin* (1849-1933), feldmareșal austriac, ministru de Război al Imperiului Austro-Ungar (decembrie 1912-aprilie 1917), apoi comandant al trupelor austro-ungare de pe frontul italian.

„Neapărat, Excelență”.

„Așa, de pildă, continuă ministrul, pentru 500 de vagoane de benzină vom putea ceda 5000 de arme „Steyr”.

„Cinci vagoane de benzină pentru cincizeci de puști ar fi, Excelență, o compensație extrem de împovărătoare pentru noi”.

„Da, poate, eu v-am dat numai un exemplu, voi dispune să se studieze chestiunea și vă voi comunica rezultatul. Ce doriți să obțineți de la noi?”

Am răspuns: „O comandă de o sută de mii de arme, la uzinele „Steyr”, cincizeci milioane elemente de cartușe de infanterie la fabrica „Keller” și orice fel de alte materiale de război ce ni s-ar putea vinde”.

„Bine, treceți peste câteva zile să luați răspunsul”. [subliniere în textul original – n.n.] [...]

Revenind după puține zile am fost primit de ajutorul ministrului, care îmi citi o listă de compensații, foarte împovărătoare. Între altele, pentru opt mii cinci sute puști „Steyr” ni se cereau 500 de vagoane de benzină și ni se propuneau pentru 300 de vagoane de benzină cartușe de armă și de pistol automat. Am rugat ca lista să fie oficial comunicată Ministerului nostru de Război, la București, unde aveam să plec în ziua următoare.

Întors în țară, am raportat secretarului general, generalul D. Iliescu, rezultatul misiunii, precum și cele ce mai aflasem la Viena. [...]

La acea epocă, în urma celor ce mi se spusese celor doi miniștri de Război, la Berlin și la Viena, precum și de diferiți mari industriași din Germania și Austria cu care vorbisem, dobândisem convingerea că nu se putea conta pe sprijinul Puterilor Centrale la pregătirea armatei noastre de război, afară de cazul când România s-ar fi hotărât să intre în război, alături de ele. Mai culesesem și câteva importante informațiuni sigure:

1) Războiul impunea o consumare formidabilă de muniții;

2) Armamentele și materialele de război, în tot complexul lor, aveau o importanță considerabilă. Industriile țărilor beligerante lucrau din răsputeri, zi și noapte, pentru a le spori și îmbunătăți.

În țară, victoria armatelor franco-engleze de la Marna aprinsese în inimile patrioților noștri flacăra speranței realizării idealului național. În ambele mari partide politice, liberal și conservator, erau unii care cereau intrarea imediată a României în război, împotriva Puterilor Centrale [...]

Socoteam această pornire imediată în război de partea Antantei ca extrem de periculoasă, fiindcă nu ținea seama de situația generală a războiului, nici de rezervele pe care imperiile aliate le mai puteau avea și a căror existență, de altfel, s-a dovedit, câteva luni mai târziu, când Italia a intrat în război; nici de posibilitatea acestor imperii, dată fiind poziția lor centrală, de manevra pe linii interioare, pentru a face față unei ofensive române în Transilvania; nici de faptul că din punctul de vedere al stării lor morale, după victoria franco-engleză de la Marna, urmasse victoria germană de la Tannenberg; nici de necesitatea unei pregătiri diplomatice, cu atât mai imperioasă cu cât se știa ce fusese în trecut pentru Principatele Române alianța și prietenia Franței cu Rusia, sub Împăratul Napoleon I și Regele Carol al X-lea; iar pe de altă parte, fiindcă tratatul din 1913 ne adusese dușmănia Bulgariei și atitudinea ei putea îngreuna serios situația strategică a țării; în sfârșit, ceea ce era foarte grav, nu se ținea seama că armata noastră nu era deloc pregătită pentru un război crâncen, ca acela cu Imperiile Centrale. [...]

36. Iulie-septembrie 1914, Articolul lui Ernest Ene, Războiul european și criza noastră economică, publicat în revista „Viața Românească”.

Legăturile economice dintre statele moderne sînt astăzi așa de strînse; așa de puternică e interdependenta lor, încît un fenomen mai important petrecut într-un stat-celulă din sistemul economic mondial – are o repercutare necesară asupra tuturor celorlalte. Și dacă închegarea unui trust, un conflict în Maroc sau o simplă criză monetară ca aceia prin care a trecut Statele Unite ale Americii de Nord, au influențat adînc piețele financiare și comerciale din întreaga Europă, cu atît mai mult puternica turburare pricinuită de uriașul războiu, care a început, are și va avea o înfrîurire cu proporții deabia întrevăzute, dar cu siguranță revoluționare, asupra vieții economice generale a tuturor popoarelor. O „splendid isolation” a putut exista în politică, ea nu poate fi niciodată păstrată în economia politică.

România nu a intrat în războiu – poate, mai bine, nu a intrat încă, și totuși situațiunea ei economică generală se resimte de sdruncinarea activității comerciale, financiare și industriale a țărilor ce se războiesc. Și aceasta, pentru că suntem legați de străinătate prin importul și exportul nostru, prin capitalurile ce ea ne-a împrumutat, sau fructifică aici. Noi nu am atins, și nici o țară nu a atins încă, acel ideal – visat de economiștii naționaliști – al unei țări care-și îndestulează prin ea însăși toate nevoile, nu cere și nu dă nimănui nimic.

Noi trimitem peste hotare cea mai mare parte din rodul pămîntului nostru și aducem prin vămile noastre mărfurile fabricate care ne lipsesc.

După cifrele definitive din „Anuarul statistic, din 1912”, am trimis peste graniță, în 1910, 4.488.628 tone de produse în valoare de 616.504.872 lei și am cumpărat din străinătate 771.516 tone mărfuri prețuite la 409.715.576 lei.

Cea mai mare parte din acest schimb l-am făcut cu țările care astăzi iau parte la războiu. Iată cifrele:

Țara	Import (valoare în milioane lei)	Export (valoare în milioane lei)
Germania	138,2	24,2
Austro-Ungaria	97,9	37,2
Anglia	56,7	33,5
Franța	25,6	46,8
Belgia	13,9	226,2
Turcia	13,8	18,6
Rusia	11,7	6,2
Serbia	0,5	0,7
	358,3	393,4

Deci, 63,8% din exportul și 87,4% din importul nostru îl făceam, la 1910, în și din țările azi beligerante. Și această proporție e adevărată și astăzi, deoarece în acești din urmă 3 ani, nici o orientare nouă nu s-a dat comerțului nostru exterior.

Dar, nu numai cu țările beligerante nu poate face astăzi schimbul obișnuit, România. Prin închiderea Dardanelor și prin împiedicarea tranzitului prin țările care ne încunjoară, comerțul exterior în mare măsură a devenit cu neputință de făcut. El a rămas dar posibil cu Bulgaria, singura vecină care e în stare de pace! Adăugînd acum și împrejurarea că chiar acea parte din export sau import care, cu toate greutatețile transporturilor, s-ar fi putut face, este astăzi împiedicată prin oprirea necesară a exportului celor mai multe produse ale noastre, ne putem da seama că țara va avea destul de suferit, chiar neluînd parte la războiul mondial.

Un import și un export activ, prin munca de tot felul ce o cer, prin tranzacțiunile numeroase la care dau naștere, lasă în țară ciștișuri însemnate, îngăduie continuarea producțiunii în bune condițiuni, asigură mijloacele de existență și de lucru a sute de mii de oameni, aduc veniturile necesare statului. Împiedicarea sau turburarea lor fac imposibilă îndestularea nevoilor particulare și generale; provoacă o criză economică, o criză de „sub producțiune” cu toate suferințele ei.

În fața faptelor ce nu se pot îndrepta și împotriva cărora nu ne putem revolta, avem totuși o mîngîiere și o superioritate asupra altor țări. Dacă nu vom putea nici exporta, nici importa, noi nu vom avea, e drept, lucrurile utile vieții, vom avea însă lucrurile necesare, căci hrana și combustibilul ni le dă din belșug binecuvîntatul nostru pămînt. Cît timp vom avea aceste două elemente vitale vom putea trăi liniștiți, vom putea întreprinde ceia ce datoria noastră ne va cere.

*

După aceste considerațiuni, care îngăduie o vedere generală asupra situațiunii Romîniei în împrejurările de față, să analizăm cîteva din organismele vieții noastre economice, spre a vedea cum au început a se manifesta primele semne ale crizei, și cum au suportat ele aceste clipe.

Băncile. – Cînd la 19 Iulie starea de războiu a fost declarată între Germania, Rusia, Franța, Anglia, Austro-Ungaria și Serbia, o panică – îndreptățită în parte – a cuprins și publicul romînesc, care credea că și noi vom fi repede tîrîți în uriașa încăerare ce începea.

Viitorul fiind nesigur și luînd în mințile surescitate înfățișarea unui cataclism, fiecare căuta să se pregătească pentru grelele zile de războiu. A avea numerar în casă fu grija tuturor. Băncilor li se cerură depozitele (la bănci se aflau după bilanțurile din 1913, aproximativ 350 milioane lei depuși spre fructificare); Caselor de Economii, economiile; tuturor debitorilor, acoperirea sau plata fără nici o amîinare a datoriilor exigibile.

Deși cîteva semne vestiseră războiul, deși panica din țară nu a luat proporțiile unui „roon” obișnuit în asemenea împrejurări, totuși. În parte, băncile fură surprinse în fața cererilor mari de restituire, venite atît din țară cît și din străinătate, de unde băncile mari cereau celor romîne, care erau în legătură de afaceri cu ele, lichidarea compturilor lor creditoare.

Singura eșire – în lipsa moratorului și a imposibilității de a amîna și limita cifra restituirilor, cum făcuse Casa de Depuneri și Economii – era reescomptul portofoliului la Banca Națională.

Ca întotdeauna Banca noastră de Emisiune își îndeplini rolul ei de reguloare a vieții financiare. Ea acordă numerariul ce i s-a cerut de bănci, și le înlesni astfel restituirea depozitelor și a capitalurilor străine ce se retrăgeau din mîinile lor.

Bilanțul Băncii se încheiase la 30 Iunie cu următoarele cifre:

		Milioane lei
Stock metalic aur		154,22
Trate aur		56,59
Acoperire legală		210,82
Portofoliu		185,00
împrumuturi pe efecte publice		48,24
Bilete de bancă în circulație		418,93

După o lună și jumătate dela această dată, sau o lună de la izbucnirea războiului, la 16 August 1914, situația Băncii Naționale era următoarea:

		Milioane lei	Față cu bilanțul dela 30 Iunie milioane lei
Stock metalic aur		153,13	- 1,09
Trate aur		56,62	+ 0,03
Acoperire legală		209,75	- 1,07
Portofoliu		257,84	+ 72,84
Împrumuturi pe efecte publice		93,12	+ 44,70
Bilete de bancă în circulație		521,68	+ 102,75

Prin urmare Banca reușise să-și păstreze aproape intact stockul ei metalic; dar, fiind nevoită să mărească cu 117,54 milioane lei împrumuturile pe efecte și scontul cambiilor, biletele în circulație crescuseră cu 102,75 milioane. Deși scontul fusese ridicat dela 5% la 7%, și dobânda pentru împrumuturile pe efecte dela 6% la 8%, cererea de numerar era din ce în ce mai mare și limita acoperirii legale de 40% era să fie depășită. De aceea la 30 Iulie guvernul autoriză Banca să emită bancnote cu acoperirea legală minimă de 33%. Cu acest stock metalic Banca putea emite la 16 August încă 105,57 lei în bilete, peste cele puse în circulație.

Cum limita era prea mică și cum statul mai cu seamă avea nevoie de sume mari pentru plata comenzilor militare făcute în străinătate, Consiliul de Miniștri luă, la 23 August a.c., o decizie prin care Banca era autorizată să scoată în stockul metalic suma de lei 34,800,000 ce o avea disponibilă la băncile din străinătate.

Cu această măsură – luată sub rezerva aprobării parlamentului – puterea de emisiune crescuse cu 104 milioane lei. În același timp împrumutul de 11.2 milioane ce Banca făcuse statului încă din 1900 rămase – după cum de altfel se și stipulase atunci – fără acoperire metalică. Deci marginea emisiunii fu ridicată și cu această sumă.

Intervențiunea Băncii Naționale a îngăduit băncilor comerciale particulare să facă față obligațiilor lor și astfel prima fază a crizei – și cea mai periculoasă – a trecut fără moratoriu și fără falimente. Ce surpriză pentru financiarii noștri pesimiști, care se așteptau la un dezastru!

Urmărind aceeași salutară politică financiară, Banca Națională continuă să ajute comerțul și Statul. Acesta din urmă luase, numai până la 23 August, suma de 39 milioane lei cu 4%, depunând în gaj efecte publice. Din această pricină cifrele crescuseră și la 27 Septembrie a. c. Banca atinsese punctul culminant al intervenției sale. Portofoliul, împrumuturile pe efecte și biletele în circulație se ridicară atunci la cele mai mari cifre dela întemeierea Băncii (1881) și până azi. De-atunci situațiunea a început a se îndrepta, deoarece au intrat în țară peste 60 milioane lei, prețul cerealelor și petrolului – exportate până la oprire, așa că, în comparație cu data de 27 Septembrie, situațiunea Băncii – la 15 Noembrie a.c., ultima pe care o cunoaștem, era următoarea:

		La 27 Septemb. (milioane lei)	La 15 Noemb. (milioane lei)	diferența (în milioane lei)
Stock metalic aur		153,95	154,01	+ 0,06
Trate aur		56,70	56,70	-
Acoperirea acordată la 23 August		34,80	34,80	-

Acoperire totală		245,45	245,51	+ 0,06
Portofoliu		257,55	251,50	- 6,05
Împrumuturi pe efecte publice		135,73	140,49	+ 4,76
Bilete în circulație		586,56	572,27	- 14,29

Prin urmare la 15 Noembrie 1914, Banca emisese bilete de bancă în valoare de 572,27 milioane lei. Acoperirea lor în aur metalic era de 154,01 milioane lei, iar acoperirea în trate plătibile în aur de 91, milioane lei. Biletele deci aveau o acoperire de:

26,9% în aur metalic și²³⁴

16% în trate aur

42,9% acoperire legală

dar Băncii îi mai rămânea posibilitatea să mai emită bilete în valoare de încă 162,26 milioane lei. La aceeași dată a anului 1912 (an al primului războiu balcanic, deci tot an de criză) acoperirea în aur metalic era de 34,51%. Se poate astfel vedea lămurit situațiunea noastră monetară.

S-a făcut foarte bine că nu s-a decretat cursul forțat, măsură extremă ce trebuie păstrată pentru vremuri și mai grele. De altfel ea nu ar avea o repercutare prea mare în viața economică a noastră, deoarece populația e deprinsă numai cu bilete de bancă și vede foarte rar piese de aur românești, căci valoarea lor se ridică la 1 Aprilie 1912 deabia la 10.725.800 lei. Pentru a arăta cât de mică e această sumă e de ajuns să amintim că în Belgia, țară cu populație mai mică decât a noastră, s-a monetizat până la aceeași dată 583 milioane fes. Cîteva zile s-a simțit chiar și lipsa monezii de argint, deși astăzi avem peste 70.000.000 lei din această monedă. Ea fusese „tezorizată” în locul aurului („Faute de grives on mange des merles”) de populația care aștepta războiul spre a nu se turbura circulațiunea, consiliul de miniștri autoriză, la 30 Iulie, Banca Națională ca să emită 25.000.000 în bilete de 5 lei, cu aceeași acoperire ca și celelalte bacnote. Aceste bilete intrară repede în circulație și îmbunătățiră situația.

Bursa – Tîrgul valorilor mobiliare și al schimbului e cel mai simțitor instrument pentru înregistrarea marilor fapte economice sau politice.

„În timpul incidentelor diplomatice – spunea Raphael Georges Levy, cunoscutul specialist financiar la o conferință ținută la „Ecole Libre des Sciences politiques” din Paris – fiecare deschidem cu îngrijorare ziarle, întrebîndu-ne care fuseseră evenimentele din ajun și ce puteam prevedea pe a doua zi. Fiecare după ce citeam telegramele politice, ne uitam repede pe cota burselor și cercetam cursul rentelor de stat și celorlalte valori, cu gîndul de a găsi un indiciu sigur al situației generale. Acest fapt arată însemnătatea pe care tîrgurile financiare – numite în mod obișnuit burse – au luat-o în societatea modernă”.

Variațiunea titlurilor de rentă arată, în adevăr, situațiunea economică și politică a statelor care le-au emis, iar aceia a valorilor mobiliare particulare – reflecte ale bogățiilor, cum le numește alt financiar particulare – reflecte ale bogățiilor, cum le numește alt financiar francez P. Leroy Beaulieu – reflectează situația societăților ce reprezintă, cât și condițiunile generale ale mediului în care ele lucrează. Urmărind deci oscilațiunile cursurilor cotate la Bursă, urmărești ca la un cinematograful cifrat viața însăși a statelor sau a societăților comerciale. Și deși bursa noastră nu-și îndeplinește întreaga menire pentru care a fost creată – operațiunile financiare tratează „hors Bourre” fiind mult mai importante decât acelea încheiate în somptuosul palat din str. Paris – totuși cercetarea cotelor ei ne poate da lumini noi în lămurirea subiectului nostru.

²³⁴ La jumătatea lui decembrie, acoperirea metalică a biletelor germane, după cinci luni de război, era de 48%.

Războiul izbucnind la jumătatea lunii Iulie, a găsit Bursa noastră într-o epocă de obișnuită stagnare, stagnare accentuală și de slaba recoltă de grâu, care nu îngădui formarea de capitaluri mai însemnate. Operațiunile pe termen nu se angajaseră prea mult „à la hausse” – așa că în clipa crizei, care aduse o scădere simțitoare a cursurilor, pozițiunile speculatorilor nu erau prea grele. Iată de pildă cursurile câtorva valori înainte și în momentul declarării războiului.

		La 4 Iulie 1914	La 18 Iulie 1914 (ultima cotă)
Renta 4% din 1910		85,35	86,25
Scrisuri rurale		93,85	90,10
Acțiune Banca Națională		5275,--	5310,--
Banca Românească		720,--	620,--
Banca Generală		2235,--	2100,--

Scăderea cursurilor începuse mai de mult, din Iunie, așa că diferențele la începerea războiului n-au fost prea mari. Ba chiar (fenomen inexplicabil, o mărturisim) renta 4% câștigă aproape 1 punct, iar acțiunile Băncii Naționale câștigă și ele 35 lei. E și aceasta una din surprizele Bursei noastre. Valori, asupra cărora speculațiunea se învierșunase mai mult, ca: Banca Românească, Banca Agricolă, Banca Generală, Scrisuri fondare rurale înregistrează scăderi mult mai însemnate.

Comitetul Bursei prevedea însă o cădere mai accentuată și mai naturală a cursurilor și de aceia, la 19 Iulie, închide Bursa, – măsură ce a fost luată, de altfel, pe toate piețele financiare din lume.

Tranzacțiunile urmară însă în afară de Bursă cu variațiuni importante de urcare și mai ales de scădere. Numeroși posesori de titluri, căutând să se desfacă de ele, provocară o scădere pronunțată a cursurilor. Astfel, după informațiile publicate în „Bursa”, renta română de 4% s-a scoborât până la 80, scrisurile funciare rurale la 88, Banca Națională la 5000, Banca Generală la 2000.

Activitatea a fost mult mai mare la târgul schimbului pentru străinătate: cecurile, biletele de bancă, monezile de aur și tratele asupra băncilor de peste hotare fiind foarte căutate de străinii care plecau din țară, de Stat care avea de plătit comenzi în străinătate și de comercianții cărora li se ceruse de creditorii lor străini acoperirea imediată.

Cecurile asupra piețelor străine erau cotate:

		La 10 Iulie	La 25 Iulie
Paris		101,95	105,--
Berlin		125,12	129,75
Viena		105,90	110,25

Comercianții și toți acei ce aveau de făcut plăți în străinătate sufereau deci pierderi mari, – de oarece, de pildă, pentru a plăti o datorie de 100 franci la Paris, trebuiau să plătească nu 101 lei, schimbul obișnuit, ci 105. De aceia, ministerul justiției aminti prin o circulară că plățile în

străinătate vor trebui făcute numai după cota ce o va fixa Comitetul Bursei. Acesta își îndeplini datoria și astfel situațiunea se îndreptă. Astfel la 8 Noembrie 1914 schimbul oficial asupra Parisului era de 100 lei și asupra Berlinului de 123,50. Dar, alături de acest curs oficial, se ivi un curs, „en banque” cu mult mai urcat. La aceiași dată pentru a avea un bilet de bancă francez de 100 frs. trebuia să plătești la bănci 112,50 l., pe cînd în timpuri normale plătești cel mult 102; iar pentru unul de 100 mărci se cerea 130 lei, cu 5 lei mai mult ca de obicei.

Prin închiderea Bursei operațiunile rămaseră suspendate. La 23 August comitetul se întruni și, după ce fixă drept cursuri de compensație cam acelea notate în ultima cotă, hotărî ca lichidarea tuturor pozițiunilor să se facă după aceste cursuri, până la 20 Septembrie, și numai prin plata diferențelor; posesorii de titluri păstrînd titlurile.

Lichidarea s-a făcut la data fixată, și e de remarcat faptul că toți agenții de schimb și-au îndeplinit obligațiile fără multă greutate, provizioanele ce luaseră dela clienți arătîndu-se îndestulătoare.

Și aceasta e o dovadă că operațiunile pe valori la Bursa din București au devenit mai serioase. Bursa a rămas închisă și va mai rămîne. Posesorii de titluri vor păstra «volens, nolens» portofoliul lor, nu se vor grăbi să vîndă și vor beneficia astfel de urcarea naturală care se va produce îndată ce situația se va lămurî. Căci, dacă are o calitate tîrgul nostru financiar, aceia că nu posedă decît valori serioase, fiind lipsit de acele „papiers peints” care abundă pe piețele financiare străine și care la cea mai mică alarmă se transformă în maculatură. Prin decretarea moratorului pentru plățile de făcut în străinătate – măsură ce trebuia luată dela începutul crizei – situațiunea tîrgului de schimb s-a îmbunătățit, căci cererea e foarte mică.

Agricultura. – După cum am văzut, instituțiile financiare au rezistat fenomenului de restrîngere generală a creditului, care caracterizează începutul crizelor. În ce situație a aruncat însă criza pe cei mai principali producători ai Romîniei, agricultorii?

Recolta de vară a anului 1914 s-a prezentat astfel față de aceia a anului 1913 și a mediei pe ultimii cinci ani:

	Supraf. cultivată în Ha.		Producțiune în hectolitri		Med. 1909-13
	1913	1914	1913	1914	
Grîu	1.623.105	2.121.730	29.332.183	17.362.613	30.545.554
Orz	562.539	568.422	9.634.207	8.987.873	8.746.839
Ovăs	522.149	427.506	12.382.460	8.815.075	9.706.956

Vedem deci că, dacă celelalte culturi au dat producțiuni normale, producția grîului a fost mult mai mică în cantitate decît în 1913 și în ultimii cinci ani. Dar și calitativ ea a fost inferioară, de oarece greutatea hectolitică mijlocie a fost în 1914 de 73,1 Kgr., pe cînd în 1913 ea a fost de 78,1 Kgr.; iar mijlocie pe patru ani, 1909-1913, e de 78,4 Kgr. Socotită în vagoane, recolta de grîu a anului 1914 se ridică deabia la 108.000 vagoane, pe cînd aceia a anului 1913 a fost de 230.000 vagoane iar mijlocie pe ultimii cinci ani e de aproape 240.000 vagoane; Cantitatea consumată în țară rămînînd aproximativ aceiași, rezultă un minus pentru export de peste 120.000 vagoane.

Puterea de cumpărare și de economie a agricultorilor va fi deci micșorată cu aproape 240.000.000 lei. Această însemnată scădere a venitului național în acest an, era suficientă pentru a creia o stare economică rea; la dînsa se adaugă însă și faptul că nici vagoanele disponibile

pentru export n-au putut fi trimise toate peste graniță, – deoarece pe de o parte transporturile pe mare s-au suprimat, iar cele cu Austria se fac foarte greu, din lipsa de vagoane. La începutul lunii se găseau în gări aproape 6.000 vagoane grâu depozitat. Și nu se poate ști câte din ele vor putea trece granița cu condițiunile în care se face astăzi transportul pe căile ferate austriace. Prețurile plătite agricultorilor au fost în genere urcate – peste 2.000 lei vagonul, ceea ce a cumpănit puțin inferioritatea cantității. Celelalte cereale și în special porumbul, deși au dat o producțiune multumitoare, totuși nu pot fi vândute din cauza imposibilității exportului. Ele vor asigura însă hrana populației dela sate și animalelor de muncă.

Prețul grâului va rămâne urcat, deoarece stockul disponibili în țară e deabia îndestulător pentru consumația internă, până la noua recoltă, și excedentul va servi la hrănirea populației dela granițe, care e lipsită aproape cu totul de cereale.

Prețurile pe suta de kilograme la Bursa din Brăila, față cu acele din 1913, au fost următoarele:

		Octombrie 1914	Octombrie 1913
Grâu		17,60-24,25 lei	13,50-17,80 lei
Porumb		9,50-17,45 lei	9,50-16,40 lei

Pentru a vedea cu câtă putere sînt atrase cerealele noastre în afară, e destul să arătăm că între 15 și 30 Noembrie st. n. prețurile pentru grâu, pe piața Buda-Pestei, au oscilat între 43,89 lei și 44,88 lei suta de kgr., iar acelea pentru porumb între 24,61 lei și 23,35. Deci grâul e plătit îndoit cît în țară la noi, iar porumbul cam tot atît.

Stockurile de cereale, vizibile la 1 Noembrie a.c. (la comercianți și în gări), erau după anchetă Camerilor de Comerț, următoarele:

		În depozite particulare	În gări și mori silozuri	TOTAL
Grâu		151,885 tone	41,551 tone	193,339 tone
Făină albă		19,831 tone	2,833 tone	22,665 tone
Porumb		188,299 tone	39,964 tone	228,264 tone

Încasările agricultorilor au fost mult mai mici decît prevederile lor și, pentruca să se asigure păstrarea mijloacelor lor de producțiune și recolta viitoare, ei trebuiesc achitați prin acordarea de largi credite.

O mișcare a fost începută pentru a hotărî Banca Națională să facă împrumuturi pe warrante. Până acum însă, nu s-a obținut nici un rezultat. Situațiunea primei noastre instituții financiare este destul de încărcată de sumele cu care a ajutat statul, băncile și comerțul în genere și ea nu ar mai putea să acorde un număr prea mare de împrumuturi noi, fără a cere să se decreteze cursul forțat pentru biletele sale. Pentru a nu provoca această măsură extremă – dăunătoare întregii vieți economice – agricultorii vor trebui să caute în alte părți sumele necesare continuării activității lor productive; și numai cînd toate creditele ar fi închise, ei ar putea cere ajutorul Băncii Naționale pentru îndeplinirea acelor acte economice care, dacă nu ar fi făcute, ar primejdui recolta viitoare.

În această recoltă viitoare stau toate speranțele încetării crizei, care se va accentua mereu până în vară. Dacă ea va fi bună, agricultorii vor putea profita de prețurile mari de pe toate piețele, își vor acoperi datoriile făcute, și vor reda întregii țări o stare economică normală.

Industria. – După cereale, petrolul și lemnele sînt cele mai de seamă producțiuni ale noastre și cele mai însemnate articole de export.

În anul 1912 am exportat:

		În depozite particulare	În gări și mori silozuri
Cereale și derivate		2.940.536	486,5
Petrolu		851,265	66,2
Lemne și derivate		294,280	24,0

Acest export se împarte după țări astfel:

		În depozite particulare	În gări și mori silozuri
Franța		16,9 (Olanda)	4,7
Anglia		12,3	-
Egipt		7,7	4,4
Germania		12,9	-
Austria		4,7	7,1
Turcia		3,8	2,2

Deci și producțiunile noastre de al doilea rînd își găseau debușeul pe piețele străine, al căror acces e astăzi imposibil din pricina războiului și mai cu seamă din pricina închiderii Dardanelor.

Stockurile produse nu s-au mai putut desface și s-au îngrămădit în depozite, cine știe pentru cîtă vreme. Capitalul de rulment a fost repede înghițit, și altul e cu neputință de găsit. De acum toate societățile forestiere din țară, cît și exploatorii particulari, au fost siliți să înceteze lucrul; au concediat lucrătorii și o parte din funcționari.

Societățile petrolifere, producînd o marfă tot așa de necesară în războiul modern ca și munițiunile, au putut încă exporta, în primele luni, oarecare cantități de benzină și reziduuri, care erau cerute și plătite cu prețuri întregite pe piețele germane și austriace. Intervenind însă oprirea exportului – măsură inevitabilă și cerută de interesele superioare ale țării – trimiterea benzinei peste hotare a încetat și din toate produsele petrolifere numai lampantul se mai exportează astăzi (4-800 vagoane lunar).

Producțiunea petroliferă, găsită într-o intensă activitate de greutatea transporturilor și mai apoi de închiderea granițelor, va umple în curînd depozitele încă libere. Căci din cele 8-10 000 vagoane de produse petrolifere ce se exportau lunar, în timpuri normale, anul acesta – de pildă în luna Octombrie – nu s-a trimis peste granițe decît circa 1700 vagoane, rămînînd deci

un «trop plin» lunar de 6-8000 vagoane, pe care consumațiunea internă nu-l poate absorbi, oricât ar vrea industriașii noștri să se folosească la scăderea prețurilor, aprovizionându-se cu acest prețios combustibil.

Mai curînd sau mai tîrziu – dacă alte împrejurări sau „fapte noi” nu vor interveni – societățile petrolifere ca și societățile forestiere, cași toate industriile, care sau importă materiale prime din străinătate sau trimit acolo fabricatele lor, vor fi silite să «șomeze». O armată întregă de lucrători va rămîne fără lucru, și va întări încă manifestările crizei care ne bîntue.

Dar, cum am mai spus, țara noastră poate hrăni și încălzi pe fiii ei, oricît ar dura războiul, și nimeni nu poate cere a se jertfi interesele cele superioare ale neamului, îmbelșugării particulare.

Finanțele publice. – Era natural că, în asemenea condițiuni economice, încasările statului să nu fie tocmai prospere, să nu corespundă prevederilor bugetare, mai ales cînd acest buget se ridică la cifra enormă – pentru noi – de 602 milioane și cînd creditele votate de parlamentul conservator se ridică – după cum spunea d. Costinescu în „Expunerea de motive a bugetului” – la „cifra într-adevăr extraordinară de un miliard și jumătate”, și cînd datoria noastră publică, mărită în 1913 cu 250.000.000, însumează astăzi formidabilul total de *un miliard opt sute douăzeci și patru* de milioane lei.

Dar țara aceasta a dat o nouă dovadă de puterea ei de viață. Exercițiul financiar pe 1913-1914 s-a încheiat la 30 Septembrie cu un escedent de 60.611.460 lei față de evaluările bugetare, care fuseseră de 5 36.307.072 lei.

Iar în comptul exercițiului bugetar 1914-1915, încasările au depășit cu 24 milioane lei încasările din aceiași perioadă (Aprilie-Septembrie) a anului trecut. Informațiunile publicate nu spun însă care e situația încasărilor față de *evaluările* bugetare, de oarece nu trebuie să uităm că bugetul actual pe 1914 are un spor de peste 60 milioane față de cel din 1913. În afară de aceasta, statul a făcut în vara acestui an cheltueli mari pentru desăvîrșirea pregătirii militare, ceia ce îi micșorează disponibilitățile. Totuși, excedentul de **venituri** de 60.611.160 lei, despre care am vorbit, și restul de 150.000.000 lei din împrumutul de supra producție – criză pe care așezarea noastră geografică, lipsită de căi comerciale libere, o făcea de neînlăturat.

Din fericire ea e numai trecătoare – va ține cît va ține războiul – și opera ei nefastă va putea fi reparată repede, cînd pacea va domni iarăși în ținuturile Lumii Vechi, întocmită din nou cu mai multă dreptate.

Pentru a-i micșora intensitatea și a înlătura dezastrele, care s-ar produce, cînd forțele economice ar fi lăsate să lucreze liber, trebuiesc luate măsuri din vreme; poate chiar s-a întîrziat neluîndu-se până acum.

Hotărîrea lor e în sarcina acelor care au grija conducerii economice și politice a țării. Ei au dreptul, în aceste grele împrejurări, ei care poartă așa de grele răspunderi, să determine hotarul intereselor obștești de a celor singuratice. Și oricît ar fi de încălcate acestea din urmă, nimeni nu se va putea plînge, dacă hotărîrea luată a fost logică, folositoare și cu dreptate aplicată. Dar acești conducători au datoria să hotărască.

În vremuri de furtună căpitanul corăbiei are dreptul și datoria de a arunca în valurile mării încărcătura vasului – oricît de prețioasă ar fi ea – are dreptul de a porunci să se taie catargele și să se sfișie pînzele, pentruca să izbăvească vasul amenințat de primejdia înecării și să-l ducă în portul ce îi era hotărît. În politică acest drept și această datorie au fost cristalizate în maxima: „Salus rei publicae suprema lex esto”²³⁵.

Ernest Ene

[Viața Românească, Anul IX 1914, iulie, august, septembrie, nr. 7, 8, 9, p. 141-153]

²³⁵ *Salvarea statului este legea supremă* (lb.lat.).

37. [19 septembrie]/2 octombrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, prin care informează despre inițiativele și măsurile autorităților române pentru dotarea armatei române și eforturile pentru păstrarea neutralității.

Nimic nou despre situația militară în România. În privința situației politice, comunic că ieri s-a reunit Partidul Conservator și că a declarat (declarația va fi prezentată regelui) că orice întârziere a intrării în acțiune din partea României va fi dăunătoare intereselor țării.

Se consideră că va avea loc un nou Consiliu de Coroană, cu atât mai mult cu cât regele, care a fost atât de îndurerat de tendințele opiniei publice încât a căzut bolnav, este acum în curs de însănătoșire. Boala regelui este colica hepatică; dar ceea ce îi alarmează mai mult acum pe medici este arteroscleroza avansată, care produce pacientului o gravă slăbiciune cardiacă.

Persistă incertitudinea asupra atitudinii Bulgariei, din care motiv în ultima vreme, în afară de sporirea trupelor din Dobrogea de sud, s-a lucrat și la construirea de fortificații paralele și la o mică distanță de linia frontierei. La aceste fortificații, care se desfășoară pe 5 linii, și care nu depășesc cu mult caracterul de campament, au lucrat în decurs de câteva zile circa 30 000 de soldați. Am fost informat că au fost transportate, prin preluarea din garnizoanele București și Cernavoda, mai multe guri de foc de rezervă, pentru a înarma bateriile improvizate în acest fortificații; au fost transportate și câteva tunuri de 57 mm luate din fortificațiile de pe aliniamentul Focșani–Nămoloasa–Galați.

Am fost informat că austro-ungarii, tot mai alarmați de atitudinea României, încearcă acum să concentreze forțe considerabile în regiunea Vatra Dornei–Cârlibaba, Rodna. România, care până acum (și pentru a obține arme și muniții de la Puterile Centrale), între altele, a lăsat să treacă toate trenurile și vagoanele încărcate cu muniții și materiale de război spre Turcia și Bulgaria, a început acum să exercite un control riguros asupra acestor transporturi. Alaltăieri a fost stopat un tren cu direcția Constantinopol; văzându-se că transporta materiale radio-telegrafice, a fost lăsat să treacă. Alt tren conținând muniții a fost însă oprit ieri la Ploiești; nu știu dacă i s-a permis continuarea tranzitului.

Turcia, în urmă cu câteva zile, a cerut României să permită tranzitul a 1600 de cai pe care Austro-Ungaria ar fi dispusă să-i cedeze; România a răspuns că va permite tranzitul doar în cazul în care Austro-Ungaria își va menține obligațiile precedente, adică de a livra armatei române cei 800 de cai care fuseseră deja cumpărați în Ungaria.

Armata a obținut alaltăieri permisul de a importa din Germania multe materiale de război cumpărate de la firmele Krupp și Erhardt, în schimbul cărora România s-a obligat să cedeze Germaniei 200 de vagoane de produse petroliere. Nu am putut afla despre ce fel de materiale de război este vorba; am toate motivele să cred că ele constau în cea mai mare parte din muniție de artilerie și că cuprind și unele guri de foc de asediu (tunuri și mortiere). Ideea îmi este confirmată de faptul că peste două sau trei zile se vor experimenta aici câteva „camioane” (americane și germane) capabile de asemenea încărcături. Armata continuă să caute în toate țările Europei, elemente de cartuș pentru puști și materii prime pentru producerea acestor cartușe: căutările, destul de laborioase, par să dea bune rezultate. În privința materialelor sanitare, armata română pare să fie acum în condiții dintre cele mai bune: a putut cumpăra recent mari cantități din Germania (pentru mai mult de un milion de franci).

În urmă cu câteva zile a trecut prin România către Serbia un detașament al Crucii Roșii venind din Rusia: cuprindea 10 vagoane de materiale farmaceutice și de spital, în afară de corespondența personală.

În urmă cu două zile România a stopat exportul de făină, și este de presupus că nu va întârzia nici încetarea exportului de grâu.

Armata a propus cumpărarea a altor 14 parcuri foto-electrice, în afară de cele 5 pentru care se tratează acum cu Spa; așadar în total vor să se cumpere 20 de asemenea aparate. Transmit, aici anexată, o circulară a Ministerului de Externe român, referitoare la circulația baloanelor și aeroplanelor străine.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p. 45 – 46; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

38. 19 septembrie/[2 octombrie] 1914, Notații ale lui Alexandru Marghiloman privind discuțiile cu von dem Bussche, ministrul german la București, Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu și alți lideri politici.

La 12 conferință la mine cu Take Ionescu și Brătianu. – Brătianu, foarte sensibil la articolul din „Epoca” al lui Argetoianu contra lui Take: „Am văzut eri de trei ori pe Filipescu și așa puțin cadrează cu ceea ce mi-a spus!” Asupra mobilelor lui Nicu Filipescu, Brătianu face aluzie la reforme, repetând că nu se gândește la ele, căci altele vor fi dacă anexăm Transilvania (idee altă-dată desvoltată către mine), altele dacă Basarabia.

Take: *Anexarea Transilvaniei însemnează sufragiu universal și emanciparea în bloc a ovreilor*. În Transilvania, colegiul I ar fi al proprietarilor, toți unguri; colegiul II al Sașilor și Secuilor. Bine înțeles, Take ne-a vorbit de Anglia, de Goeschen, de ce i-a spus Lichnowsky²³⁶ la Londra, cum în ultima oră acesta credea încă că Anglia nu mișcă, pe când el, Take, știa contrariul; că Italia va intra în luptă, dar tot va lua, deși alături de Francezi, Tunisia, dar nu Bizerte! etc.

La protocol, absolut nici o discuție. Eu am opus că impietăm asupra atribuțiilor Coroanei, de unde fraza finală că se va supune avizul nostru Regelui. Am cerut ca vorba „actualmente” să fie schimbată, pentru a da un caracter provizoriu înțelegerii.

– *Filipescu îmi propusese prin scrisoare o formulă, găsită rea de Arion și de Cantacuzino...: „având un schimb de vederi asupra situației externe, am ajuns la un acord deplin și socotesc că un Consiliu de Coroană nu este pentru moment necesar». I-am dus comunicatul pentru ea, semnat de el, să se dea la „Epoca”.*

Am profitat, față de Delavrancea, să mă explic cu el. Când m-am plâns ușor de prea frecventele conversații cu Take, am avut în vedere cât a profitat Take și de dânsul și de ziarele afiliate ca să se impue: Iacă-l iar „de pair” cu șefii ceilalți.

– Fost Arion, Grădișteanu, Mișu Cantacuzino; telefonat Delavrancea, Lahovary Sinaia. În principiu acceptanți. Cer însă accentuarea provizoratului.

– Domnul de *Bussche* aduce știrea că Blondel a ridicat dela Banca Națională cinci milioane, dela Banca Comercială, două milioane aur și că se teme că ele sunt destinate unei acțiuni în armată.

– *Arion* îmi certifică că Poklevski are dese întrevederi cu Victor Ionescu și merge la dânsul. Victor Ionescu ar fi și zis în public: „Sunt autorizat de Poklevski să declar că are garanția Angliei și a Franței!”

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 293-294]

²³⁶ *Karl Max Fürst von Lichnowsky* (1860-1928), diplomat german, ambasador la Londra (1912-1914). În criza din iulie 1914, a încercat să prevină izbucnirea unui conflict european. După retragerea din diplomație în 1916 și-a redactat memoriile care au un caracter de pamflet, „Misiunea mea la Londra” (1912-1914), care au circulat clandestin. Cartea a fost publicată și în limba română de Institutul European (2011), traducerea aparținând lui Andrei Alexandru Căpușan

39. [20 septembrie]/3 octombrie 1914, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez la București, în care descrie acțiunile misiunii diplomatice germane în România, prin cumpărarea de ziare și coruperea de ziaristi.

București, 3 octombrie 1914

Noul ministru al Germaniei, înțelegând că nu poate conta pe cooperarea României, își desfășoară toată activitatea pentru a o împiedica să iasă din neutralitate în avantajul nostru. În acest scop, pentru a crea o mișcare favorabilă neutralității definitive, el a cumpărat printr-un intermediar, tatăl unui colonel atașat la Casa Regală, cu 450 000 franci trei ziare din provincie, la Galați, Brăila și Iași.

El este în tratative pentru a cumpăra un cotidian foarte răspândit în București, „Minerva”, proprietatea prințului Cantacuzino. Prețul ziarului, inclusiv imobilul și dependențele, ar fi de două milioane (500 000 franci).

Ieri, redactorul șef al unui ziar de seară l-a oprit pe un emisar al legației Austriei, în momentul când acesta i-a oferit 10 000 franci pentru a scrie articole în favoarea neutralității. Parchetul n-a dorit să facă anchetă, negăsind un motiv de urmărire. dar faptul a produs o mare senzație în oraș.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 118]

40. [20 septembrie]/3 octombrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, prin care informează despre amânarea ședinței Consiliului de Coroană și starea de sănătate a regelui Carol I.

Șefii celor trei partide politice locale (liberal, conservator, conservator-democrat), adică domnii Brătianu, Marghiloman și Take Ionescu, au stabilit ieri, într-o ședință specială, ceea ce rezultă din ceea ce am decupat dintr-un ziar:

Consiliul de Coroană a fost amânat. Președintele Consiliului a avut un schimb de păreri cu domnii Al. Marghiloman și Take Ionescu, în urma căruia au convenit că nu este necesară convocarea unui Consiliu de Coroană, deoarece acum nu este cazul să se procedeze la o schimbare a politicii prezente a României. Președintele de Consiliu va supune acest aviz aprobării Majestății Sale, Regele.

Această hotărâre a fost luată fie din cauza stării de sănătate a regelui, care, fiindcă persistă slăbiciunea cardiacă, necesită încă multe îngrijiri, fie pentru că în Consiliul de Coroană (la care ar trebui să participe circa 15 persoane) ar fi dificil să se mențină o măsură a limbajului prudent. Situația politică rămâne aceeași și este în continuare probabil că, în special în cazul unor victorii ruse decisive, opinia publică românească va antrena guvernul să intervină în conflict.

[La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p. 46; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma AUSSMAE-Roma, G-29, Addetti Militari, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

41. 20 septembrie/[3 octombrie] 1914, Însemnările lui Alexandru Marghiloman privind problematica discutată în cadrul audienței la regele Carol I.

Audiență la Sinaia, *Regele* tot bolnav, crize noaptea, va începe injecții de morfină. îmi mulțumește cu efuziune – „recunoștința mea” – pentru serviciul adus, speră că va reveni puți-

nă liniște în spirite. După ce i-am povestit toate cele petrecute, comitet, conferință, comunicat, îi atrag atenția foarte serios asupra faptului că trebuie să privească și necesitatea e ventuală a unei politici anti-austriace, și că ar fi revoluție dacă țara n-ar avea nimic, odată criza terminată. Regele nu zice nu; dar ar fi o preparație întregă de făcut și pretexte de găsit. Ii semnalez că Austria este vinovată față de noi, din momentul când a atacat Serbia care era, pentru a zice astfel, sub tutela noastră, de la tratatul de la București încoace. Regele pare a aproba. Odată pe această cale, zic că atunci nimic nu mai poate să autorize aceste clevetiri de abdicare. Fondator al unei dinastii, el nu poate abdica. Regele: Și d-l Carp mi-a pus că trebuie să fac front și că singură o revoluție ar putea să mă răstoarne, dacă s-ar îndrăzni să se facă una. Regele, pe jumătate surâzând, găsește că tot nu trebuie lucrurile să meargă așa departe. În această privință, Regelui îi pare rău că nu mai este Consiliu de Coroană; ar fi făcut declarații în genul acesta: „Înțeleg sentimentul general și ași fi fost fericit să mă asociez lui” (copiez cu creionul fraza, cu autorizarea de a raporta). „Dar trebuie să fie cunoscute toate pericolele ce prezintă în acest moment” etc.

În definitiv, din tot tonul reiese că Regele nu va fi ireductibil când va veni momentul. Adaog că Regele nu crede că va veni. Franz-Iosef luând ca pretext sănătatea Regelui, i-a telegrafiat că starea armatei *e peste așteptările sale*: „Nu ar telegrafia direct un ne-adevăr”. Germania a întreit numărul corpurilor ei de armată: 69 în momentul de față. În Anglia, crede Regele, începe oboseala și opinia publică se emoționează că se întrebuițează armata aiurea decât în Anglia sau în colonii. Șir Edgar Grey; Lloyd George, un pornit ca Filipescu al nostru.

Regele foarte nemulțumit de articolul lui Dissescu asupra abdicării unui rege constituțional și adânc edificat pe socoteala lui Take. „Filipescu iar l-a repus pe picioare”.

Citit cu Regele tratatul nostru și copiat preambulul și art. 2: „înaltele părți contractante își făgăduesc că „nu vor intra în nici o alianță sau angajament îndreptat contra unuia din statele lor. Se angajează la o politică prietenească și la un ajutor mutual”. Mă opresc asupra acestei fraze. Regele: O declarație a Rusiei nu este un angajament contra! (Regele oare nu știa că Brătianu avea de gând să iscălească o convenție secretă?) – Art. 2. „Dacă România fără nici o provocare din partea ei, ar fi atacată, Austria este ținută să-i vie în ajutor și să o ajute *în timp util*”. Tratatul mai era în vigoare până în 1913, când Maiorescu l-a reînnoit.

Plecând după dejun, Regele îmi mulțumește încă odată pentru patriotismul meu, iar Regina mi-a spus „Fii blagoslovit!”.

– Seara *Czernin* mă felicită. – Eu îi spun: *Și acum faceți repede ceva pentru Transilvania; aveți timp*.

Am repetat expres aceiași recomandăție lui Bussche eri, după comunicat.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 294]

42. 20 septembrie 1914/[3 octombrie], Petrograd, Telegrama lui S. D. Sazonov către Poklevski-Koziell referitoare la condițiile înțelegerii dintre Rusia și România.

20 septembrie/3 octombrie 1914

Nr. 3028

Am schimbat cu ambasadorul României note conținând următoarele declarații: 1. Rusia se va opune oricărei știrbiri a integrității actuale a României; 2. Rusia recunoaște dreptul României de-a anexa provinciile austro-ungare a căror populație este românească și această delimitare va fi stabilită în Bucovina de o comisie specială constituită pe principiul majorității matematice a unei populații sau alteia; 3. România va putea ocupa aceste provincii când va con-

sidera momentul potrivit; 4. Rusia va încerca să obțină asupra acestui punct consimțământul guvernului francez și englez; 5. în schimbul acestora, România va păstra pînă în momentul ocupării acestor provincii, o neutralitate binevoitoare față de Rusia; 6. pînă în momentul cînd aceste provincii vor fi anexate României, se va păstra cel mai strict secret asupra tuturor acestor puncte.

Nota pe care am semnat-o va fi trimisă mîine la București de ambasadorul României prin intermediul unui curier care ne va aduce și copia acestei înțelegeri, despre care dv. nu trebuie să vorbiți colegilor dv. din Franța și Anglia.

În același timp, binevoiiți, după ce veți fi primit textul complet, să explicați confidențial, dar în scris, lui Brătianu că, potrivit înțelegerii noastre verbale cu Diamandi, noi avem intenția, atunci cînd promitem să ne opunem oricărei știrbiri a unității României, să folosim numai mijloace diplomatice și nu forța armată. Pe de altă parte, indicați-i lui Brătianu că prin neutralitate binevoitoare noi înțelegem ca România să pună capăt trecerii pe teritoriul său a munițiilor și proviziilor către dușmanii noștri și prietenii lor; dimpotrivă, să ne faciliteze sub toate aspectele ajutorul pe care-l dăm Serbiei. Ar fi bine ca Brătianu să ne confirme cel puțin că acesta este sensul pe care România îl dă promisiunii sale de neutralitate „binevoitoare”.

Sazonov

[*Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, p. 179-180*]

43. 21 septembrie/[4 octombrie] 1914, București, Articolul lui Nicolae Iorga, *Un factor constituțional de care nu se vorbește: Parlamentul.*

O strașnică tulburare domnește în spirite: trăim într-o atmosferă de bănuieli, de pîri, de minciuni și de intrigi care, trebuie s-o recunoaștem, n-are nimic din senina maiestate a zilelor în care se pregătește înaintarea și triumful unei națiuni. Se face procesul Regelui cu amintiri din Parisul anului 1793, se aduc amare învinuiri Guvernului, se iese în bațjocură Consiliul de coroană, se descopăr pretutindeni „trădări” și „contaminări”; oameni „serioși” cer eșafodul ca mijloc de mîntuire.

De toți și de toate se vorbește în această rece toamnă umedă de sînge. De un factor constituțional însă nu de unul din cei mai însemnați, care aiurea e însăși întruparea voinței naționale, de Parlament. Se amintește de dînsul numai ca de forma prin care anumite hotărîri pot căpăta valoare legală, adăugîndu-se că se vor lua, de altfel, măsurile trebuitoare pentru tăcerea cerută.

Și de ce oare această desconsiderare absolută a unui corp care ar trebui să dea el direcția, și e chiar ținut s-o dea? Gîndiți-vă numai la alegerile din 1914 și amintiți-vă, ca o circumstanță agravantă, nu atenuantă, că toate s'au făcut cam așa. *Țara n-a votat pe membrii Camerei și Senatului, ci ei au fost numiți prin țară.*

S-a părut că lucrul n-are importantă. Odată ce este un Guvern și, mai presus de el, Suveranul.

Dar iată, din anume motive, o parte din opinia publică îndrăznește a retrage încrederea sa Suveranului însuși. Cît privește oamenii politici la putere, cine a văzut de la ei o faptă în adevăr mare pentru a fi siguri că acum pregătesc alta? Mărima în politica noastră consistă în cuceriri dibace ale puterii și împăcări istețe ale partizanilor.

Aceasta nu ajunge astăzi. Și ce necesar ni se pare astăzi un adevărat Parlament, cu cre-di-nțele, pasiunile și luptele sale, cu valoarea sa reprezentativă și cu puterea sa de lămurire și decisiune!

Dar nu-i avem. Și atunci punem cu toată greutatea ei această întrebare, ce cuprinde într-însa o învinuire ce nu poate fi respinsă;

Cînd totul pare a se clătina sus, *de ce ni-ați răpit singurul mijloc prin care voința națională putea să fie altceva decât scandalul de azi, și poate conspirația, răscoala, anarhia de mînel*

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova, p. 46-47]

44. 22 septembrie/[5 octombrie], București, Informații preluate de ziarul „Universul” din publicația „Ora” din Palermo referitoare la re situația Italiei și a raporturile ei cu România.

România ar urma pe Italia dacă aceasta ar ieși din neutralitatea sa

Roma, 19 (sosită 20)

Ziarul „Ora” din Palermo într-un articol intitulat „Italia și România” scrie: Guvernul italian crede de cuviință să păstreze neutralitatea vigilentă și armată pe care și-a ales-o până ce nu vor fi amenințate de aproape drepturile și interesele noastre, politice și naționale, atât în Adriatica cât și în Balcani.

În cercurile guvernamentale, acelora care cred că a persista în neutralitate ar putea să prezinte primejdii grave pentru Italia, li se răspunde arătându-le exemplul României. Mișcarea ce s-a format în România pentru o acțiune paralelă între țara românească și Italia e judecată ca un fapt politic de mare însemnătate.

Și mai importantă este declarația făcută în repetite rânduri de sferile diriguitoare române, despre care vorbesc telegramele ce vin din București, cum că România ar urma pe Italia în cazul când aceasta din urmă ar ieși din neutralitatea sa.

O astfel de declarație, de cea mai mare greutate, dă un preț și mai înalt unei eventuale intrări în acțiune din partea Italiei.

Nu știm dacă guvernul italian a primit vreo confirmare oficială asupra unei astfel de atitudini, ce se atribuie guvernului român. Dacă ar fi așa, răspunderea hotărîrilor ce le va putea lua de aici încolo guvernul italian va fi cu mult mai grea, căci Italia va trebui să hotărască nu numai asupra mișcărilor sale, dar și asupra acelor ale României. Cu alte cuvinte, deciziunea Italiei va avea un rost îndoit, iar intrarea în acțiune a Italiei și a României – într-o direcție sau într-alta – ar trage așa de greu în cumpăna războiului, încât se poate afirma că în ziua în care armatele italo-române ar intra în joc, Roma și Bucureștii ar hotărî soarta Europei. (A. T. Italiană).

[„Universul”, 22 septembrie 1914]

45. [23 septembrie]/6 octombrie 1914, București, Telegrama lui Camille Blondel, ministrul francez în România adresată Ministerului Afacerilor Străine prin care transmite informațiile atașatului militar despre măsurile militare luate de autoritățile române.

București, 6 octombrie 1914

Din partea atașatului militar:

1. România. Ministrul de război a dat acum două zile ordinul de a fi deconcentrați toți ofițerii și soldații care au efectuat 30 de zile de concentrare după declararea mobilizării, circa 150.000 oameni. Publicitatea făcută acestei măsuri (în pofida unor corecturi destinate să facă mobilizarea rapidă) are consecința prevăzută în telegrama mea 151. Ziarele anunță că trupele

austriece din Transilvania se îndreaptă spre trupele rusești din Bucovina. O bătălie victorioasă pentru ruși a avut loc ieri la Rădăuți. Colegul meu rus a avertizat Statul Major General de probabilitatea acestui atac.

2. Germania. Germanii fac achiziții considerabile în vederea unei campanii de iarnă, veste de lână și căciuli de felul celor din care v-am trimis deja modelul; ei cumpără și benzină.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f.122]

46. 23 septembrie/[6 octombrie] 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd prin care expune conținutul convorbirii cu Ion I. Brătianu în urma încheierii acordului din 18 septembrie/1 octombrie 1914.

Nr. 305

Am primit Nr. 5028.

Eu am expus verbal lui Brătianu instrucțiunile Excelenței Voastre dela sfârșitul telegramei. Referitor la reacțiunea promisă de noi în ceea ce privește respectarea frontierelor actuale ale României, Brătianu și-a exprimat încrederea că aceasta va fi de natură diplomatică numai atâta timp, cât în general va rămâne numai act diplomatic înțelegerea încheiată între noi și România, dar că imediat ce România va declara războiul Austriei, atunci noi nu-i vom refuza nici reacțiunea noastră cu forțele armate.

Odată cu aceasta, el m-a rugat, dacă e posibil, să facem această adnotare în declarația scrisă, pe care eu sunt însărcinat s-o fac la primirea textului scris. Mie personal mi se pare că e de preferat să nu facem această adnotare, ci să-i explicăm numai verbal lui Brătianu, că posibilitatea unui astfel de sprijin din partea noastră nu este exclusă, dar că această chestiune va putea fi discutată, când România se va decide la o acțiune activă contra Austriei.

Referitor la tranzitul prin România a materialelor de război pentru Turcia și Bulgaria, n-am putut obține un răspuns satisfăcător din partea lui Brătianu. El promite să constrângă pe cât va fi posibil tranzitul acestor materiale și să admită în general numai exportul obiectelor de echipament și în general a materialelor secundare, dar el consideră, că interzicerea totală a tranzitului prin România a obiectelor de înarmare, ar demasca prea din timp trecerea României de partea noastră și o va împiedeca să primească din Germania proiectile și alte obiecte militare, de care are nevoie pentru începerea campaniei.

La observațiunea mea că în folosul acesta România va face afaceri în contul siguranței statului nostru, Brătianu a răspuns, că sporirea pregătirii de război a României ne va recompensa complect pentru o sporire neînsemnată a materialelor de război din Turcia și în general el m-a rugat să avem încredere în tactica lui și în dorința de a acționa în interesul nostru. Referitor la această ultimă chestiune vă rog să-mi dați instrucțiuni, dacă eu trebuie să mă mulțumesc cu explicațiile lui Brătianu, sau urmează să-i explic în scris cum înțelegem noi „neutralitatea binevoitoare a României”. Referitor la schimbul de note eu nu am spus nimic colegului meu francez, dar eu le-am vorbit în trăsături generale mai înainte despre convorbirile mele cu Brătianu referitoare la neutralitatea României și la aceia că Dvs. personal sunteți gata să recunoașteți dreptul României la compensații pentru păstrarea neutralității ei până la sfârșitul războiului.

Poklevski

[A.N.I.C., fond P.C.M.– S.S.I., dosar nr.471934, f. 65-66]

47. 27 septembrie/[10 octombrie] 1914, Petrograd, Telegrama lui Constantin Diamandy, ministrul român la Moscova, adresată lui Emanoil Porumbaru, ministrul Afacerilor Străine, prin care transmite traducerea articolului *Posibilități norocoase*, apărut în ziarul „Novoe Vremia” din 23 septembrie 1914.

LEGAȚIUNEA REGALĂ
A ROMÂNIEI
No. 1172
Excelenței Sale
Domnului C. Porumbaru
Ministru al Afacerilor Străine

St. Petersburg, 27 septembrie 1914

Domnule Ministru,

Am onoarea a comunica Excelenței aci mai jos în traducere română un articol interesant privitor la atitudinea puterilor neutre în războiul actual, apărut în ziarul „Novoe Vremia” din 23 septembrie a.c.

Posibilități norocoase

Puterile Triplei Înțelegeri au arătat până la războiul care le-a fost impus, în toate cazurile de ciocniri internaționale cea mai mare moderațiune. Dînsele erau doritoare de a menține pacea și de a înlătura vărsarea de sânge. Din cauza acestor sentimente popoarele Triplei înțelegeri n-au uzat de dreptul lor. Dar au jignit chiar demnitatea lor. Acest lucru n-a fost prețuit și a fost interpretat nu ca un sentiment ideal, dar ca slăbiciune și chiar ca frică.

S-a creat convingerea că condescendența noastră n-are limite și din cauza aceasta s-a început în Europa un fel de șantaj politic, care a devenit popular. În unele părți ale Europei șantajul politic a devenit un fel de regulă obligată de purtare internațională, statele negândindu-se la viitor. Diplomații de operetă au început unul după altul să se întoarcă în jocul acesta, care le promitea mare foloase cu puțin circ.

19 iulie a.c. poate fi socotit ca începutul sfârșitului acestui sistem de șantaj diplomatic. Încrederea acestui sistem trecând de la amenințări în cuvinte la un brigandaj pe față, au recunoscut însă bancheretul procedurilor lor veche. Acum după începutul războiului acest mod de acțiune a pierdut putere sa. Fiecăruia se prezintă acum ocaziunea a primi o satisfacțiune legată în măsura serviciilor lui, dar nu cu șiretlicuri diplomatice.

Câțiva diplomați a unor state de rangul al doilea nu recunosc însă spre părere de rău, acest simplu adevăr. Ei trăesc încă în cercul concepțiunilor create în împrejurările politice care au avut loc acum în urmă. Lor li se pare că acum când toate marile Puteri se luptă, a sosit momentul pentru dânsii a dicta celor ce se luptă condițiunile lor.

Popoarele care n-au pierdut instinctul de stat, nu împărtășesc ideile greșite ale reprezentanților lor diplomați. Populațiunea Italiei cere zilnic de la guvernul său o intervențiune pe față în contra Austriei, fiindcă cine știe când se va mai prezinta o ocaziune mai favorabilă pentru realizarea ușoară a visurilor de o unitate italiană. Partea poporului român care este în-suflețită de sentimentul național, cere o intervențiune imediată pentru liberarea Transilvaniei, fiindcă numai acum se prezintă ocaziunea a crea, cu ajutorul Franței, Angliei și Rusiei, o mare Românie.

Însă diplomația răsfățată prin succesele trecătoare ale politicei de șantaj pe timpul păcei să îndărătnicește și continuă procedurile sale învechite și actualmente. Diplomații români și itali-

eni sunt gata a înainta forțele militare române și italiene pentru dobândirea unității române și italiene, însă cu condițiunea ca să li se plătească pentru aceasta.

Noi putem să răspundem la aceste pretenții nemai auzite cu cuvinte simple. Transilvania și provinciile din Austro-Ungaria nu sunt încă legate prin istoria și politica, cu România și Italia. Ele au trăit până acum în afară de România și Italia și pot continua existența lor politică și în viitor. Voi nu voți să le uniți cu voi fără o despăgubire din partea Rusiei și Franței, faceți cum vă place. Ele pot rămâne cu privilegiu mari pentru noi și la dispozițiunea Puterilor Triplei Înțelegeri pentru alte combinațiuni politice, chiar și pentru o sută de ani. La ultimul moment diplomații români și italieni se vor vedea înaintea unei oale sparte ca baba din fabula rusească.

În marele război european nu rămâne loc pentru niște mici interese private. La sfârșitul războiului sau o parte sau alta va fi distrusă. Ce rămâne în afară de această ciocnire, ne mai auzită în lume, nu se poate. Cine nu este pentru noi este în contra noastră. Iată deviza care trebuie să fie luată în seamă de Puterile Europei mici și mari. Alegerea în condițiunile actuale nu este grea. Se va căi acela care nu poate nici măcar acum să distingă de unde vine sunetul trâmbițelor victorioase și în care parte se aude zvonul clopotelor de îngropăminte.

Diamandy

[Arh.M.A.E., fond Petrograd 1910-1919, vol. 12, nepaginat]

48. 27 septembrie/[10 octombrie] 1914, Însemnările generalului Alexandru Averescu referitoare la personalitatea și rolul regelui Carol I în istoria românilor.

27. IX. 1914

Regele Carol a încetat din viață, azi dimineață la 5.30!

Este o mare nenorocire fără nici o îndoială și pentru Dinastie și pentru țară.

Desigur că evenimentele din ultimele două luni au zdruncinat întru câtva în unele părți, iubirea și prestigiul ce își câștigase defunctul Rege. Va ști noul Suveran să se tragă din greaua situațiune în care pășeste pe treptele Tronului, cu avantaje pentru țară și pentru Dinastie?

Dacă războiul ia o întorsătură favorabilă pentru austro-germani – ceea ce pare a deveni din ce în ce mai puțin probabil, atunci de sigur că soluțiunea va fi ușor de găsit și dacă ea nu va fi pe deplin satisfăcătoare, totuși va fi lipsită de sguđuiri.

Dar dacă se întâmplă contrariul, va avea noul rege destul ascendent, destul tact și destulă abilitate politică, a evita o încordare între curentul celor mulți și acela al puținilor, cari par a vedea lucrurile pe dos?

Sînt o adevărată nevoie sufletească să adaog următoarele rînduri. Regele Carol a fost un suflet mare. El își iubea țara de origină și avea o mare încredere în țaria Germaniei. Aceasta nu din sentiment, ci din adevărata convingere.

Venit în țară la noi tînăr Locotenent și absorbit de preocupările politice, a rămas din punctul de vedere militar, la nivelul la care se găsea cînd Germania era la apogeul splendoarei sale militare. Nu a mai urmărit schimbările cari s'au produs în celelalte țări.

Dacă înclina spre Germania, era din convingerea că a lupta în contra Germaniei, era a lupta cu invincibilul! Așa am avut cu, de altfel, foarte înțeleptul Suveran, o divergență scurtă de păreri în 1904. (Nu voia să admită, cu nici un preț că Japonia ar putea să învingă armata rusă, care a purtat steagurile ei victorioase în toată Europa. A trebuit victoria Japonezilor dela Yalu, pentru a se convigne și a se amenda).

Evident, că dacă ar fi fost înconjurat de oameni luminați și armași de cunoștițe concrete, s-ar fi lăsat să fie convins, căci în fundul sufletului iubea noua lui Patrie, la mărirea și consolidarea căreia a lucrat nu numai cu priceperea, dar și cu sufletul.

De altfel, faptul că m-a trimis de două ori în Rusia, este o dovadă irefutabilă că se gândea și la o colaborare cu Rusia.

În 1912, când ministrul austro-ungar din București – Prințul de Fürstenberg – se arăta un sprijinitor al Bulgariei și protivnic Serbiei, cu toată prietenia ce avea pentru împăratul Franz Josef, I-a spus: în cazul acesta, mă tem că drumurile noastre s-ar despărți! Ministrul austriac nu a mai insistat²³⁷.

Cred că nu greșesc afirmând că nu din lipsă de iubire pentru România, Regele Carol a ezitat de a denunța, chiar dela început, alianța cu Puterile Centrale și mai ales cu Austria cu care aveam formal o convenție militară semnată în 1912 în București în Palatul Regal, de Șeful de Stat Major austriac și de mine, în fața Regelui, ci din cauză că nu era nimeni care să-i arate adevărata stare de lucruri.

Militari: nici o competiție! Oamenii politici: împărțiți în două tabere! Cea care înclina spre Puterile Centrale, compusă din oameni hotărâți ca Petre Carp și Marghiloman; cea care înclina spre partea opusă, vădit oportuniști (Brătianu – Take Ionescu). Unul singur era hotărât între aceștia: Nicu Filipescu. Din nenorocire era bolnav foarte serios.

Regele Carol a fost mai presus de toate un spirit cumpănit. Avea simțul proporțiilor și al realității. Nu se lăsa a fi indus în eroare de aparențe. Convingerile lui îl călăuzeau în toate și când se întâmpla să descopere că nu erau întemeiate pe realități vădite, se amenda fără ezitare și fără a se teme de o scădere a prestigiului său.

Adulatori a avut foarte mulți! Calificativul de „Mare” i se atribuia cu mult belșug, de aceștia. Mai ales după Plevna: „Marele Căpitan”, „Carol cel Mare” etc. etc. Se cunoștea după surâsul imperceptibil, de pe fața lui în adevăr nobilă, cât de profund era disprețul său pentru acei cari căutau să-l câștige favoarea cu astfel de mijloace înșoțoare. Singurul calificativ, care am avut prilejuri nenumărate să constat că-l face plăcere, a fost acela de „Carol cel înțelept” și înțelept a fost și un înțelept nu-și dăruia opera, de cât din convingere. Este evident o mare nenorocire când convingerea este greșită. Dar pentru ce au Suveranii sfetnici? [...] [sublinieri în textul original – n.n.]

[Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, București, 1937, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, Calea Griviței, 26, p. 27-33]

49. [27 septembrie]/10 octombrie 1914, Petrograd²³⁸, Telegramă a ministrului roman în capitala Imperiului Rus, Constantin Diamandy care transmite, în traducere, un articol despre România și Ungaria apărut în ziarul „Novoe Vremia”.

Petrograd, 10 octombrie 1914
 Excelenței Sale,
 Domnului Em. Porumbaru,
 Ministru al Afacerilor Străine

Domnule Ministru,

Am onoarea a înainta, aci mai jos, Excelenței Voastre, în traducere, un articol din ziarul „Novoe Vremia”, privitor la România și Ungaria, care a apărut în acest ziar în ziua de 29 septembrie a.c.

C. Diamandy

²³⁷ Am fost de față la acest schimb de cuvinte (n.a.).

²³⁸ Orașul de la gurile Nevei s-a numit Petrograd în perioada august 1914-ianuarie 1924.

[„*Novoe Vremia*”], România și Ungaria

Moartea neașteptată a Regelui Carol și succesele trupelor noastre la poalele Carpaților, înaintează la orizontul politic chestiunea despre viitoarea purtare a României și Ungariei. Pe cât din București atât și din Budapesta vin știri care indică posibilitatea unei preponderențe în societatea română și ungară a elementului care sfătuiește de mult deja necesitatea unei apropieri cu Rusia.

O parte din politicienii unguri care dorește a păstra pe cât se poate mai mult din vechiul regat ungar al Sf. Stefan, caută a înlătura catastrofa care amenință pe Ungaria. După zvonuri o grupă influentă de maghiari stăruiește a sili pe guvernul său să roage pacea la Serbia și Rusia. Condițiunile acestei păci maghiarii le văd în lumina următoare: ambele Puteri slave unind cu dânsle pământurile cucerite, garantau Ungariei integritatea teritoriilor ungare cari n-au fost încă cucerite de guvernul unguresc; pentru aceasta recheamă imediat trupele ungare de pe câmpul de război.

N-ar merita să se vorbească despre acesta dacă organele serioase din presa ungară n-ar stăruia a răspândi aceste idei.

La Budapesta au existat totdeauna cercuri cari suportau cu greu regimul dualist al Imperiului Habsburgilor și cari aspirând la independența Ungariei îndreptau privirile lor spre Franța și Rusia. Aceste cercuri își aduc aminte de anul 1848 și gândesc la proiectul de atunci a lui Koșut²³⁹ [Kossuth] de se adresa la Petrograd cerând un Rege nou după răsturnarea solemnă a dinastiei Habsburgilor de pe tronul unguresc la adunarea de la Debreczin.

O parte din Koșutiști găsește că momentul actual este propice pentru a răspândi astfel de idei. Aci joacă un rol nu numai neîncrederea în victoriile germanilor, dar și ura veche în contra Austriei și dorința a păstra Transilvania în care afară de 3 milioane de români mai trăesc încă un milion de unguri curați, așa numiții Szekleri.

Îată prin ce se aplică proclamațiunea apărută în presa ungară, care face apel la populațiunea ungară zicând să nu se sperie de cazaci, de a li face o primire bună, și de a fi binevoitori cu dânsii. Acest apel a avut deja succes fiindcă când cazacii noștri s-au ivit la Marmaroș Sziget, ei au fost întâmpinați nu numai de primarul orașului dar și de rabinul local cu tora.

Declarațiunea politicienilor unguri despre aceea că guvernul maghiar ar putea să recheame trupele ungare de pe câmpul de bătae oferă oarecare interes. Guvernul Contelui Tissa într-adevăr n-a putut să împiedice violarea constituțiunei ungare de către răposatul Franz Iosif, care a trimis în afară de limitele Ungariei nu numai trupele de linie și rezerva dar și honvezii, ceea ce nu admit legile fundamentale ale statului ungar.

Însă în vederea distrugerii autorității Habsburgilor, guvernul ungar ar putea să meargă pe o cale independentă precum arată istoria anilor '48-'49 din veacul trecut.

O mare chestiune este încă, cât a mai rămas din aceste trupe ungurești trimise de generalii austriaci totdeauna la primul foc.

Încă în primăvară maghiarii se pregăteau a trimite o deputațiune la Petrograd. Acum ei stârnesc a împlini cea ce au neglijat a face primăvara. Noi putem să le răspundem din partea noastră cu cuvintele proverbului rus: „Mai bine târziu decât niciodată”.

[*Arh.M. A. E., Fond 71-1914, E-1, Petersburg 1914-1924, vol.50, p. 99-100*]

²³⁹ *Lajos Kossuth* (1802-1894), om politic și revoluționar maghiar, guvernator de facto al Ungariei în timpul revoluției din 1848-1849.

50. 27 septembrie/[10 octombrie] 1914, București, Știre privind posibilitatea acordării unor concesiuni românilor din Transilvania de către autoritățile de la Budapesta și interviul cu Toma Ionescu, rectorul Universității București, publicate, sub semnătura I. Fermo, de ziarul „Universul”.

Să fim atenți! Se întinde o cursă!

Suntem în posesiunea unor informațiuni pe cari ne grăbim să le dăm în vileag, pentru a parafraza de la început o încercare machiavelică ce se pune la cale de diplomația de dincolo de Carpați.

Știm că e vorba ca guvernul ungar, sub pretext că recunoaște drepturile românilor din Ardeal, să declare că acordă o serie de drepturi și avantajii, sperând că în acest mod va reuși să producă și un curent în favoarea lui în Ungaria și un curent în contra realizării idealului național în România.

Astfel, se spune că între alte avantajii ar fi și dreptul ca românii din Ardeal să aibă un reprezentant al lor în guvernul ungar. Se lansează asemenea, că ar fi vorba și de acordarea unei administrațiuni autonome a Transilvaniei.

Această generozitate maghiară ar fi rezultatul intervențiunii Germaniei la Viena și Budapesta.

De altfel, știm că d. de Busche, noul ministru al Germaniei la București, din prima zi a sosirii sale, n-a încetat de a se prezenta ca înduioșat de nedreptățile la cari sunt supuși românii din Ardeal și de a declara, că consideră că principala sa misiune de a impune la Budapesta avantajii și drepturi mari pentru români. Se crede că d. de Busche a reușit să convingă pe d. Tisza că, prin aceste promisiuni de concesiuni, opinia publică românească va fi amăgită, mai ales când se va auzi că se oferă românilor și un loc în guvernul ungar, un fel de ministru *a-latere* [ascuns].

Ei bine, ori cât de fină ar fi această tentativă de amăgire, ea nu va reuși, nu trebuie să reușească.

Nu e vorba de concesiuni, ori cât de mari. E vorba de întregirea neamului românesc, e vorba de realizarea – acum, și nu altă dată – a idealului național, e vorba de România mare, nu de români cu un drept mai mult sau mai puțin, dar tot sub stăpânirea maghiară.

Nimeni nu se va lăsa amăgit – nimeni nu trebuie să se lase amăgit. Se știe cât prețuesc drepturile și libertățile dincolo de Carpați. S’au mai acordat asemenea drepturi și au fost apoi reluate și au continuat asupririle, au continuat prigonirile, a continuat înfundarea temnițelor maghiare cu români nevinovați-

Aceste noi încercări de promisiuni și amăgiri, s’au aflat eri de lumea noastră politică. Toată lumea e convinsă că nu se va găsi nici un român cinstit și patriot, nici în Ardeal nici în țară, care să pue vre-un preț pe aceste adevărate fleacuri cu cari diplomația germano-maghiară își închipue că va împiedica să se realizeze ceea ce trebuie să se realizeze: ÎNTREGIREA NEAMULUI ROMÂNESC.

I. Fermo

În ajunul acțiunii militare Declarațiile d-lui profesor Toma Ionescu

Am crezut interesant să aflăm care este impresiunea produsă de comunicatul oficial asupra profesorilor universitari și care va fi atitudinea corpului universitar în urma acestui comunicat asupra atitudinii țării.

Ne-am adresat, în acest scop, d-lui profesor dr. Toma Ionescu, rectorul Universității din București, care ne-a făcut următoarele declarațiuni:

– „În momentele decisive în care ne găsim, este indispensabil ca fiecare din noi să spue clar și lămurit ceea ce gândește și ce are de gând să facă.

„Mai întâi vreau să lichidez o chestiune prealabilă care mi-a fost sugerată de o notă pe care am citit-o în „La Roumanie” de aseară. Din această notă am aflat că ziarul „La Politique” și-a permis să critice acțiunea mea și a profesorilor universitari în general. Ignoram și ignorez încă cele spuse de „La Politique”, fiindcă nici odată n-am citit acest ziar, neavând timp de pierdut. Știu însă că în momentele acestea, acest ziar este monitorul oficial germano-ungar și nu pot avea pentru dânsul și pentru cei cari îl patronază și conduc de cât dezgustul pe care orice român trebuie să-l aibă pentru astfel de ziar și astfel de oameni.

„Dacă „La Politique” nu e mulțumită de atitudinea profesorilor universitari și de a mea, cunosc însă un factor mult mai important decât ziarul acesta, în țara mea, care trebuie din contra să fie încântat de această atitudine. Acest factor este M.S. Regele, căci ori de câte ori eu sau colegii mei am avut ocaziunea să vorbim cu M. Sa, Suveranul ne-a atras atențiunea că misiunea noastră cea mai importantă este de a crea în tinerețea românească caractere. Care poate fi proba cea mai înaltă că am fost capabili să îndeplinim pe de-a întregul această misiune, de cât faptul că am putut să dăm tineretului român acea conștiință și acel patriotism înflăcărat pe care azi le pune în serviciul idealului național? Ce spectacol mai frumos de cât acela de a vedea cu cât avânt acest tineret e decis să-și verse sângele pe câmpiile Ardealului, pentru a îndeplini misiunea ce ne-a încredințat-o strămoșii: înfăptuirea României mari?”

„Era oare posibil ca atunci când acest tineret manifesta dorința lui de a vedea îndeplinită această misiune, acei cari au infiltrat tinereții sentimentele patriotice să stea la o parte și să nu se pue în fruntea lor pentru a da astfel acestei acțiuni adevăratul caracter al unei mișcări a întregii pături culturale a neamului românesc? Astfel și-au înțeles misiunea profesorii universitari și bine au făcut”.

Vorbind apoi despre atitudinea actuală și cea viitoare a universitarilor, d-l profesor declară următoarele:

– „Calmul aparent, nu-l pot traduce decât printr-o expresiune franceză, al cărei echivalent nu-l gășesc în limba mea: *la veillée des armes* [ajunul armelor – *n.n.*]. Aceasta înseamnă că pentru mine, ca pentru toți românii, momentul a sosit când nu se mai poate discuta intrarea noastră în Ardeal și așteptăm numai ziua pentru a interveni. Comunicatul oficial apărut în ziare, a fost pentru noi proba certă că toți diriguitorii acestei țări au căzut de acord asupra necesității intervențiunii armate contra Austro-Ungariei. Acest punct câștigat, era natural că acțiunea noastră, a universitarilor, să fie, pentru moment, oprită. Aceasta nu înseamnă însă că ea nu va izbucni cu o intensitate așa de pronunțată încât nimic și nimeni nu-i va putea rezista, dacă, ceea ce nu e de prevăzut, am fost înșelați în convingerea noastră.

Acei cari au putut crede că manifestațiunile noastre erau numai un foc de pae care s’ar fi putut stinge, s-au înșelat amar. Trebuie să ignorezi mentalitatea românească pentru ca o astfel de idee să poată naște într-un creier sănătos. Mișcarea noastră a avut un dublu imbold: rațiunea și sentimentul.

Sentimentul e născut cu noi înșine. Care copil român când a început să priceapă a auzit altceva de cât despre o viitoare înfăptuire a României mari? Cărui tânăr român capabil de a pricepe, o hartă geografică, nu i s’a arătat limitele Ardealului, spunându-i-se: «Aci e România viitoare?» Și care a fost primul cântec pe care copilul român l-a auzit, dacă nu «Deșteaptă-te române?» Cărui copil român nu i s-a spus neconținut că va avea mare datorie de îndeplinit, el sau prin urmașii lui, datorie de a dezrobi pe frații lui din Ardeal? Care suflet românesc n’a sîngerat la fiecare manifestație maghiară în contra fraților noștri de dincolo de Carpați? Există

oare vreo forță umană care să poată dezrădăcina aceste sentimente atât de adânc împlântate în sufletele românești? Aceasta este partea sentimentală care a pornit mișcarea noastră.

Rațiunea a intervenit la rândul ei. Prin ea am priceput că momentul a sosit pentru a traduce în fapte sentimentele noastre.

Ea ne-a arătat că nici odată n-am avut și nici odată nu vom mai avea o ocaziune ca aceasta pentru a îndeplini visul național, și ar fi o trădare de neam dacă lașitatea, care sunt sigur că nu există în neamul nostru, ne-ar face să perdem unica ocazie ce ni se prezintă.

Își poate cineva închipui că s-ar mai putea întâmpla ca fără distincție de rasă, de limbă sau de religie să se ridice toată lumea ca un singur om contra germanismului venit în ajutorul maghiarismului? Desigur că nu. Este o imposibilitate ca acest război să nu se isprăvească prin zdrobirea celor două puteri centrale, și chiar dacă imposibilul s'ar produce, datoria noastră rămâne aceeași: să murim mai bine alături de lumea întregă luptând pentru înfăptuirea României mari de cât să rămânem o României mică, subjugată Austro-Ungariei pentru vecie.

Nu pot să mai adaug de cât un lucru, închee d-l profesor Toma Ionescu: Asigur că veghim și că suntem gata să sfărâmăm orice rezistență dacă s-ar încerca să se împiedice acțiunea noastră pentru întregirea neamului românesc."

– Dar, n-ați auzit de unele promisiuni maghiare și nu vă așteptați absolut la nici un fel de piedici?

– „Mă aștept. Judecând după încercările și momelile contelui Tisza de acum un an, mă aștept ca acum când s-au văzut cazacii pe pământul unguresc, să se încerce o nouă tragere pe sfoară. Mă aștept să se făgăduiască românilor, sub imbold de la Berlin, tot felul de concesi, mai mari poate decât au sperat ei vre-odată, și că aici în România acei cari n-au simțul adevărat românesc să se înșele sau să se prefacă că se înșală, asupra înțelesului adevărat al propunerilor ungurești, să le ia în serios sau să se prefacă că le ia în serios și să încerce prin aceasta să înăbușe glasul nostru. Sunt sigur că se vor face și încercări de felul acesta și mă aștept să le văd în curând date la iveală, și cu acel prilej să aud pe rectorul Universității din Iași revenind la nenorocitele lui încercări de a întuneca conștiința națională, și să văd și pe directorul Academiei, care, prin atitudinea lui în chestiunea actuală – a lui ardelean de origină așa de bine așezat în București – a mâhnit și desgustat pe toți colegii lui din universitate, să-l văd și pe dânsul dovedindu-ne că românii dincolo vor fi de acum înainte fericiți, fără însă, să se ofere să plece el înapoi.

La momeli de felul acesta care nu pot înșela decât pe cei cari vor să fie înșelați, vom da cu piciorul și dacă printre oamenii noștri politici s-ar găsi vre unul – și nu exceptez pe nimeni – care să vrea să stea împotriva voinței țării, atât mai rău pentru dânsul."

Cu aceasta s-a încheiat interesanta convorbire cu distinsul savant, rector al Universității.

I.F.

[„Universul”, Sâmbătă, 27 Septembrie 1914]

51. 28 septembrie/[11 octombrie 1914], București, Articolul lui N. Iorga, *Răniții români și indiferența României.*

Zilnic sporește numărul răniților români, mai ales din Austro-Ungaria. De eroi, un Turcu, un Boeriu (pentru Maghiaro-Evrei: Boerin), se vorbește; numele celorlalți, pe cari-i roade durerea, rămâne necunoscut. Și, o, cât de mulți sînt!

S-a cerut, s-a căpătat pretutindeni ajutor pentru răniții viteji ai nobilei Francii. Pentru ai noștri am cerut, dar se vede că această foaie se cetește prea puțin: n-a răspuns nimeni. Și totuși la 1877 câte semne de iubire, de milă n'au venit de acolo, din Ardeal, răniților noștri!

În schimb, orașul Zenta petrece întreg pe un Român mort în spital de rănilile sale. L-au primit străinii, l-au îngrijit străinii, l-au plîns străinii.

Luați sama, domnilor! Cu toate manifestațiile d-voastră entusiaste, sînteți pe cale să trageți, cu această nepăsare, încă un hotar între frații noștri și noi: acela al sufletelor!

[N. Iorga, *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri”, Craiova, p. 58]

52. 28 septembrie/[11 octombrie] 1914, București, Articolul generalului Grigore Crăiniceanu²⁴⁰, *Amiciția bulgară*, apărut în ziarul „Universul”.

Amiciția bulgară de general Crăiniceanu

Am cunoscut poporul bulgar în 1877-78 la Plevna și Vidin, unde am făcut războiul. Apre-ciind calitățile acestui popor îl compătimeam foarte mult pentru suferințele lui de atâția secolii. În entuziasmul tinereții și instrucțiunii mele într-o țară liberă, mica Belgie, abia mă întorsesem, luptam în Bulgaria ca pentru propria mea țară.

Am cunoscut armata bulgară în 1896 la marile manevre de la Lovcea, unde fusesem trimis ca subșef la marele nostru stat major. Atins de primirea ofițerilor bulgari, am publicat în țară și la Paris o scriere intitulată „L'amitié de l'armée bulgare”. [Prietenia armatei bulgare – *n.n.*]. În conferința ce am ținut acum la Academie, am citat din această scriere unele idei ce susținusem atunci, precum:

– „că privirile Bulgariei sunt îndreptate către sud spre Macedonia și Marea Egee” – ceea ce s-a adevărit în 1912;

– „că problema Peninsulei Balcanice nu va fi deslegată decât de înseși popoarele cari o locuiesc, când ele se vor înțelege între dânsese”, ceea ce s-a întâmplat în 1912;

– „că, în fine, bulgarii îndreptându-se spre sud vor lăsa pe români în spate și că prin urmare atitudinea acestora va fi o chestiune de mare importanță pentru Bulgaria”. Dar în 1912, ea n-a ținut seamă și în 1913 s-a adevărit profeția mea.

În privința războiului, eu am demonstrat științificește la Academie, că în 1912-1913, nici rectificarea fruntariei dobrogene, nici Silistra nu meritau un război contra Bulgariei. Singura cauză, care valora un război, era echilibrul în Balcani și o fruntarie strategică de apărare. Bulgaria fiind săracă în orașe, iar pe de altă parte cetățile Rusciuk, Șumla și Varna formând fruntaria ei strategică spre Dobrogea, eu am fost totdeauna de părere că noi nu ne puteam gândi la Cadrilaterul bulgar, de care s-a vorbit adesea.

Noi puteam avea o fruntarie strategică de apărare cu mai puțină întindere pe Mare, și chiar fără Balcic, dacă dobândeam mai mulți kilometri pe Dunăre. Bulgarii, care par a se teme că Balcicul nostru este prea aproape de portul lor Varna, ar fi convenit poate la traseul ce propusesem eu.

Mai departe, în privința acțiunii noastre în Bulgaria, eu am constatat istoricește că Bulgaria n-are motiv să se plângă contra României, nici să-i poarte ură, deoarece armata bulgară fusese deja învinsă și teritoriul deja cucerit de sârbi și de greci în momentul când armata noastră a intrat în Bulgaria. La o întoarcere ofensivă contra aliaților, bulgarii nu se puteau gândi, deoarece armata era cu totul sleită.

²⁴⁰ Grigore Crăiniceanu (1852-1935), general cu studii la Bruxelles. A ocupat importante funcții în armata română: secretar general al Ministerului de Război (1894), șef al Marelui Stat Major (1909), ministru de război (1909-1910), comandant al Corpului 2 armată în campania din Bulgaria (1913), comandant al Armatei 2 române (1916). S-a manifestat ca partizan al intrării României în război de partea Antantei.

În fine, relativ la evenimentele de față, eu am susținut că Bulgaria, cu care unii ne amenință, nu cred să ne atace. Bulgaria este prea instruită și prea conștientă de originea și interesele ei, spre a face un asemenea pas.

De altă parte, se știe că o armată superioară poate lupta într-o direcțiune și menține pe inamic în cealaltă parte. Dar marele motiv este fatalitatea, că orice acțiune de revendicare în Peninsula balcanică nu poate avea nici un rezultat în afară de voința grupării europene care va ieși învingătoare. Rezultatul oricărei mișcări în Balcani se va decide pe teatrul de război din centrul Europei.

Iată tot ce am zis la Academie cu privire la Bulgaria. Cine vede aci vreo amenințare sau provocare, de care presa bulgară s-a speriat atât de mult? Eu, din contra, am convingerea adâncă pentru o strânsă și sinceră înțelegere și amicitie cu Bulgaria și popoarele balcanice, așa precum o propagă în mod admirabil excelentul „Journal des Balkans” și cum am declarat-o eu însumi în conferința mea. Viitorul Statelor balcanice stă absolut în unirea lor. Ele trebuie să-și facă reciproc toate concesiunile posibile spre a atinge acest scop suprem.

Dacă acestea sunt părerile și sentimentele mele exprimate, atunci este o intrigă sau cel puțin o enigmă acea informațiune neexactă, dată ziarelor bulgare asupra cuvântării mele. Ori informatorii au interesul de a turbura bunele raporturi între vecini, ori unele ziare bulgare doresc să inventeze amenințări și provocări în anumite scopuri. Sper însă, că nimic nu va putea întuneca buna judecată și că în curând popoarele balcanice, – înțelese pe baza dreptului de naționalitate a fiecăruia – se vor uni și vor forma un bloc, de care învingătorul de mâine va trebui să țină seamă.

[„Universul”, duminică 28 septembrie 1914]

53. 28 septembrie/[11 octombrie], Petrograd, Traducerea articolului *Cu privire la moartea Regelui României*, apărută în ziarul „Golos Rossii” („Vocea Rusiei”).

Știrea despre decesul Regelui României a produs în cercurile diplomatice din Petrograd o impresiune enormă. După opiniunea generală înălțarea pe tronul României a noului Monarh în această minută decizivă, când cercurilor guvernamentale din București se prezintă chestiunea despre alipirea către una sau cealaltă din grupele Puterilor, nu poate să nu aibă o importanță politică enormă.

Precum se crede evenimentele ce se petrec în Europa au avut o mare influență asupra înăspririi boalei bătrînului Rege. De la primul început al războiului european situațiunea României, care se află, se poate zice, între două focuri, a fost foarte grea. Dintr-o parte guvernul Regelui Carol era legat de mult timp cu Imperiul dualist printr-o convențiune de alianță și România se învîrtea în orbita Triplei Alianțe. Din altă parte s-a observat în anul acesta o apropiere către Rusia, care a devenit populară în România.

Interesele României cer intervențiunea activă în contra Austriei și cucerirea Transilvaniei de la dînsa, acestea însă multă lume are a se teme că totodată cu intrarea trupelor române în Transilvania, ar intra și bulgarii în Dobrogea.

La toate aceste s-a mai adăogat și drama personală a Regelui. Dintr-o parte el era legat printr-o rudenie apropiată cu Hohenzollernii și Habsburgii, – din alta el nu putea rămîne indiferent față de opiuniunea publică a țarei care [cerea] unirea României cu Tripla-Înțelegere.

Precum se zicea în cercurile diplomatice din Petrograd, Regele Carol recunoaște că interesele statului cer o intervențiune în contra Austro-Ungariei, l-a care l-ar fi silit [mai] de vreme sau mai tîrziu opiuniunea publică română, care insistă pentru liberarea fraților lor peste

Carpați. Se vorbea afară de aceea de discordie chiar în ziarul Familiei Regale, și că Moștenitorul Tronului s-ar fi exprimat pentru un mod de acțiune mai decisiv.

În ultima săptămână se auzeau zvonuri despre greua boală a Regelui și despre renunțarea lui la tron.

Întrebând pe un diplomat, ce efect va avea asupra atitudinii României moartea Regelui, el ne-a răspuns: „Fără îndoială simpatiile personale și legăturile de rudenie în Germania și Austria împiedicau pe răposatul Rege a îndrepta politica României pe partea unde o atrăgeau interesele statului și dorința poporului. Noul Rege Ferdinand este mai puțin legat cu Casele Hohenzollern și Habsburg decât Regele Carol, căruia era mai ușor a renunța la tron decât declara război Împăratului Franz Iosif. Nu trebuie uitat că noul Rege, fiind încă Moștenitor, era cunoscut ca un partizan a unei apropieri cu Rusia. Călătoria din anul trecut în Rusia n-a fost uitată de dînsul.

După știrile ce le aveam la Petrograd, el era pentru o acțiune în contra Austriei. Actualmente nu se poate încă zice dacă moartea Regelui va avea de urmare o schimbare imediată a atitudinii României, sau dacă politica acestui stat va rămânea încă cîtva timp tot aceeași. Este fără îndoială, greu de a ști care sunt șansele pentru o intervențiune a României în contra Austriei.

[*Arh.M. A. E., fond 71,1900-1919, litera R, dosar 105, p. 352-353*]

54. [29septembrie]/12 octombrie 1914, București, Telegramă a lui Camille Blondel, ministrul francez în România, adresată lui Teophile Delcassé, ministrul Afacerilor Străine, prin care face un istoric al evoluției poziției României după declanșarea războiului și al raporturilor franco-ruse față de statul român.

București, 12 octombrie 1914

Domnul Blondel, ministrul Republicii Franceze la București,
către Excelența Sa, domnul Delcassé, ministrul afacerilor externe
Confidențial

Diversele mele telegrame au ținut-o pe Excelența Voastră la curent cu mișcările de opinie care, puțin câte puțin, determină guvernul român să ia în calcul posibilitatea României de a intra în acțiune alături de Tripla Antantă. Timp de două luni, toate eforturile mele au urmărit să-i convingă pe români de avantajele acestei acțiuni care poate să-i ajute la realizarea mai rapidă a idealului lor național.

Răspunzând dorințelor exprimate de mai multe ori de guvernul rus, și în conformitate cu directivele pe care mi le-a dat predecesorul dumneavoastră, în data de 12 august (telegrama nr. 51) am acționat pentru a trezi ambițiile a căror izbucnire ar trebui să ducă la o cooperare utilă aliaților noștri. În data de 25 septembrie, după manifestații impozante, ca urmare a rezoluțiilor adoptate de partidele de opoziție și de majoritatea membrilor guvernului, regele, începând să înțeleagă ceea ce riscă opunându-se aproape singur sentimentului general, se pregătea, fie să accepte, fie să abdice, pentru a lăsa prințului Ferdinand responsabilitatea unei noi politici.

Conversațiile semnificative, schimbate între prinț și mai mulți oameni politici (între care îi citez pe: domnul Costinescu, ministru de finanțe; domnul Filipescu, fost ministru de război și unul dintre oamenii cei mai populari în armată; domnul Take Ionescu, șef al Partidului Conservator-Democrat), nu lasă nici o îndoială asupra deciziei familiei princiare, influențată acum de prințesa Maria, pe deplin câștigată de Tripla Antantă.

Singura obiecție prezentă încă printre cei care nu se dădeau înapoi în fața unei abdicări și declarației de război contra Austriei, era incertitudinea care domnea asupra deciziilor Bulgariei; ei cereau, în consecință, câteva zile pentru a negocia cu Sofia și să obțină, cu prețul unor concesiuni teritoriale răspunzând dezideratelor guvernului bulgar, toată libertatea de acțiune în Transilvania.

De partea sa, guvernul rus, de două ori, la 11 august și 22 septembrie a solicitat formal cooperarea armatei române în Bucovina și Transilvania. În data de 23 septembrie (telegramele nr. 49 și 42) Excelența Voastră m-a instruit să fac pe lângă guvernul român demersuri pentru a-l asigura de adeziunea Franței la ofertele rusești și să promit că ne vom folosi de influența noastră la Sofia, pentru a preveni o agresiune bulgară. Colegul meu englez a primit aceleași instrucțiuni, iar telegrama mea no. 145 din 24 septembrie v-a făcut cunoscut că noi ne vom conforma acestor directive.

În aceeași zi, câteva minute după ce am fost primiți de ministrul afacerilor externe, ministrul Rusiei m-a anunțat că urmează să facă noi propuneri pe o bază cu totul diferită față de primele: el nu mai cerea României decât neutralitatea sa, permițându-i să ocupe, atunci când va judeca oportun, teritoriile monarhiei vecine, locuite de români.

Noi am fost foarte surprinși de acest demers pentru care nimic nu ne-a pregătit și care pare de natură să modifice deciziile guvernului român, derutând într-o manieră regretabilă opoziția și pe toți cei care, din simpatie pentru Franța, preconizând intrarea în acțiune a României.

După cum am indicat Excelenței Voastre prin comunicările precedente, colegul meu rus a crezut multă vreme și poate mai crede: 1 – că România ar putea să se pronunțe în favoarea Austriei; 2 – că opinia publică nu se va impune regelui. Acestor sentimente le-am atribuit ușurința cu care a acceptat propunerile domnului Brătianu, determinându-l pe domnul Sazonoff să modifice brusc conduita sa față de România.

Din momentul când guvernul rus, convins de colegul meu, sau temându-se de conflagrație generală în Balcani, provocată de intrarea în scenă a României, a judecat oportun să nu solicite colaborarea întregii armate române, și nici măcar trimiterea în Bucovina a 150 000 oameni, după cum cerea cu câteva zile mai înainte, eu nu puteam decât să suspend acțiunea mea. Este ceea ce am făcut imediat, mai ales pentru că negocierile preliminare nu au asigurat, între România și Bulgaria, un acord care ar fi îndepărtat orice neliniște din această parte, pentru a lăsa mâinile libere guvernului român.

Dacă sunt de crezut declarațiile colegului meu bulgar pe care le-am rezumat Excelenței Voastre în telegrama din 6 octombrie, precum și impresiile culese de domnul Panafieu, la Sofia au fost primite cu bucurie propunerile care vizează o modificare a Tratatului de la București, în privința frontierei în Dobrogea. M-am străduit cât am putut să antrenez guvernul român pe această cale și întrevăd posibilitatea unui succes, până când brusca propunere rusă i-a furnizat domnului Brătianu un nou pretext pentru a amâna deciziile sale.

De fapt, în pofida promisiunii formale făcute ministrului Rusiei de a nu divulga secretul negocierilor angajate, președintele de Consiliu s-a obligat să comunice conținutul membrilor opoziției, pentru a-i face să observe că, deoarece România ar putea să întrevadă realizarea ambițiilor sale aproape fără a suferi daune, este cel puțin prematur să se expună hazardului unui război general al cărui rezultat este încă îndoielnic.

Argumentul și-a făcut imediat efectul (telegrama mea nr. 145 din 25 septembrie l-a semnalat Excelenței Voastre), iar partizanii cei mai înfocați ai intrării în acțiune s-au calmat până la urmă. Unul dintre ei, domnul Filipescu, care provocase întrunirea Partidului Conservator și redactase o energică moțiune care invita guvernul să se pronunțe în favoarea Triplei Antante, a venit, după sfârșitul acelei întruniri, să mă anunțe că el nu mai consideră util să

supună la vot moțiunea sa, ca urmare a comunicatului făcut de domnul Brătianu despre noile propuneri rusești.

Mâine, Consiliul de Miniștri va decide să mențină atitudinea de expectativă și de semi-neutralitate afirmată la începutul conflictului european, iar zvonul, abil răspândit de Brătianu că, dacă România ar rămâne neutră, ar răspunde dorințelor exprimate de Tripla Antantă, a dat satisfacție și celor care privesc fără entuziasm intrarea în campanie, cât și amicilor noștri, cărora nu le putem cere să se arate mai exigenți decât noi înșine.

Dacă Rusia va ieși victorioasă din luptele care se pregătesc în Polonia și Galiția, România se va decide să ocupe Bucovina și Transilvania, unde ea nu ar avea în față decât trupe demoralizate și puțin numeroase; dacă, dimpotrivă, aliații noștri vor suferi o înfrângere și vor fi obligați să reia defensivă și să lase luptele să se ducă în alte locuri, armata română nu se va mai pune în mișcare, și ei nu vor avea nici un ajutor de așteptat de la ea. Fără îndoială, ei vor regreta atunci că au încurajat inacțiunea română; aceste regrete nu vor servi nici cauza României nici pe a noastră. Aș vrea să sper că această eventualitate nu se va îndeplini, dar dacă, din păcate, ea se va realiza, diplomația rusă va fi singura responsabilă.

Blondel

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 130-132]

55. 3/[16] octombrie 1914, Notații ale lui Alexandru Marghiloman privind conținutul întrevederii cu von dem Bussche și Poklevski-Koziell, ministrul german și respectiv rus, la București.

Primesc vizita matinală a lui *Bussche*, care afirmă că d. Schebeko²⁴¹ a adus mulți bani și că Banca Generală a cumpărat 5 000 000 ruble pentru armata din Polonia. Și n-ar fi decât o slabă fracțiune a conținutului valizelor lui Schebeko! Va aduce acest fapt la cunoștința lui Brătianu. – În cursul zilei s-a vorbit la mine (Bărbulescu), că această operație e deja cunoscută în oraș! (A se vedea mai jos).

Lui *Bussche* îi vorbesc iar de Transilvania, de procesele nestinse, de dorința lui Tisza de a proceda la concesii în doze prea mici, de subordonarea participărei noastre active la darea unei legi electorale. El îmi răspunde: Nu, tot va fi acordat în același timp, cred că pot să vă afirm că în ziua când vom relua Lembergul, guvernul va da Transilvaniei totul, deodată. Prințul de Wedel se reîntoarce prin Viena, pentru a mai influența pe împărat.

Vizita lui *Poklevski*, cerută de el. Ne explicăm asupra faptelor și spuselor lui Blondel, pe cari *Poklevski* le critică discret și foarte curtenitor. Ii spun modul meu de a gândi asupra lui Toncescu, Victor Ionescu și alții. Teza mea: sunt o țară mică; nu pot să alerg după aventuri și mai ales să rămân fără sprijin. Dacă Germanii înving, sau dacă lupta rămâne fără rezultat, sunt două ipoteze în care situația mea este rea, în caz când prin procedarea noastră greșită ne-am înstrăinat Germania. Rămâne ipoteza unui succes rus. Țiu mult ca *Poklevski* să știe că sunt cel dintâi care am pledat față de defunctul Rege necesitatea de a ține seama și de această politică. Îi destăinuiesc tot ce lăsase să se înțeleagă Regele, că această politică putea eventual să fie politica lui.

Poklevski procedează prin întrebări: Recunoști că dacă suntem învingători, idealul vostru național se realizează mai lesne? Că orice bun Român trebuie deci să dorească victoria noastră? Că atunci, dacă avem o victorie mare în Polonia, trebuie să intrați în acțiune, pentru a precipita prăbușirea Austriei?

²⁴¹ *Nikolai Schebeko*, diplomat rus. A fost trimisul Imperiului Rus la București (1912-1913), apoi a funcționat ca ambasador în Austro-Ungaria.

Anglia garantează tot, fiindcă s-a angajat să susțină politica noastră de *naționalități* (dar Basarabia? Eu: Dar dacă menținerea Austriei este un punct al politicii ei, pentru a contra-balansa eghemonia Dv.? El: Dar Dv. statele celelalte, cu Ungaria, veți forma această contra-balansare. (Notez contradicția: e vorba de Ungaria, și ei i se ia Transilvania?). – Vorbesc de Dardanele.

El: Dacă Turcia se astâmpără, va rămâne la Dardanele, dar dacă ne declară război, ceea ce poate să ne stânjenească foarte mult și pe noi și pe Englezi, vor fi goniți și se va găsi *un regim internațional de stabilit acolo*. Turcia nu vrea să facă război și noi evităm orice motiv.

Plecând: Suntem bine înțeleși pe cele trei puncte? Întrebat despre înaintarea convorbirilor asupra neutralității: „Da, neutralitatea care implică însă acțiune ulterioară, fiindcă *trebuie să ocupați* ceea ce vi se va cuveni, lucru ce nu ar mai putea avea loc când totul va fi sfârșit”. Cu precizie, îmi spune: „cum vom avea o victorie în Polonia, trebuie să intrați”.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 309-312]

56. [7]/20 octombrie 1914, București, Raportul atașatului militar italian, maiorul Luciano Ferigo, adresată comandantului adjunct al corpului Statului Major General, în care se informează despre consecințele morții regelui Carol I, eforturile autorităților române pentru dotarea armatei cu armament și muniție și intensificarea măsurilor de instruire a trupelor.

La sfârșitul raportului meu n. 97 din 12 luna curentă am subliniat deja cum opinia publică română – chiar urmărind constant realizarea idealului național și menținând în consecință mereu vie simpatia pentru grupul franco-anglo-rus – se arată acum mai calmă și nu mai provoacă demonstrații care să forțeze mâna guvernului pentru o intrare imediată în acțiune a armatei. Am expus în același raport și cauzele încetinirii combativității tendințelor; acum, la acele cauze cred că mai pot adăuga încă una. Moartea regelui Carol a înlăturat singura rezistență serioasă contra curentului opiniei publice, căci noul rege – oricare ar fi atitudinea sa – neavând nici autoritatea, nici prestigiul suveranului defunct, nu va reuși, cel puțin deocamdată, să exercite un mare ascendent asupra voinței țării. Președintele Consiliului, domnul Brătianu, care, din venerație și afecțiune pentru defunctul rege, a încercat, pe când acesta trăia, să evite orice hotărâre care ar fi putut într-un anumit fel să pară ostilă, acum pare să fi luat deja o atitudine mai dezinvoltă; astfel se dă dreptate opiniei publice, care astfel este mai mult dispusă să acorde deplină încredere guvernului, știindu-l acum eliberat de influențele considerate dăunătoare.

Chiar în ziua funeraliilor regelui Carol s-a produs la București atentatul contra celor doi frați englezi Buxton, care, de câțva timp, urmăreau să stabilească acorduri între statele balcanice pentru evitarea conflictelor viitoare. Frații Buxton au călătorit prin diversele capitale ale peninsulei, și ajunseseră aici de câteva zile, venind de la Sofia. Este vorba, fără îndoială, de un delict politic, ale cărui fire sunt acum atent cercetate de poliție, fiind se pare găsit deja un complice. Acesta este un individ care a locuit până acum la Brăila cu numele de Rosenberg, fiind de fapt cel care, cu numele de Iskander, a efectuat la Paris atentatul contra lui contra Seriff-Pașa. Rosenberg a dispărut înainte de a fi arestat. Aici se zvonește că atentatul contra fraților Buxton ar fi primul dintr-o serie planificată pentru a lovi mai multe personalități politice din diverse state.

Continuă pregătirea armatei, în privința eventualei mobilizări și a obținerii de materiale încă deficitare. În aceste zile se află în Italia maiorul de artilerie Filipescu, trimis de Ministerul de Război român, cu scopul precis de a cumpăra elemente prelucrate de cartușe pentru puști,

precum și materiale prime pentru confecționarea lor. Consider că, în privința elementelor prelucrate, se va putea obține doar puțin, căci Metallurgica Italiana, unde Filipescu s-a dus pentru achiziționare, trebuie să satisfacă obligațiile precedente față de guvernul nostru.

Înzestrarea cu cartușe pentru puștile de care dispune acum România, pare să fi ajuns acum la îndestulare; dar Ministerul de Război, considerând că în țară nu se pot produce materialele prime și că producția celor prelucrate este redusă, precum și că războiul actual arată necesitatea unui enorm consum de muniții, ar dori să constituie suficiente rezerve pentru a asigura muniția armatei pentru toată durata unei eventuale campanii. Căutarea de muniții și de materiale nu se face doar recurgând la industria italiană; dar acum România poate să obțină puțin din partea statelor beligerante, astfel că face contracte doar cu noi și cu Statele Unite ale Americii, unde o comisie va pleca după scurt timp.

Sus-numitul maior Filipescu nu are doar sarcina de a cumpăra muniții, ci și cea de a se pune de acord cu comandorul Orlando (director al *Metallurgica Italiana*) pentru a instala la București o topitorie capabilă să transforme materiile prime în elemente de bază pentru cartușe. O asemenea fabrică ar fi un supliment necesar la Fabrica *Pirotehnică*, unde se pot doar transforma elementele de bază în elemente finite (de văzut raportul meu n. 87 din 25 septembrie 1914). [...]

La 17 octombrie a avut loc licitația pentru cumpărarea celor 20 de parcuri foto-electrice despre care a se vedea raportul meu n. 89 din 2 luna curentă. Au concurat două firme: *Harley* și *Filotecnica (Spa – Salmòiraghi, din Milano)*; ultima a oferit 18 parcuri automobile, la prețuri inferioare față de cealaltă firmă. Ofertele sunt acum supuse examinării unei comisii.

Forțele aflate sub arme sunt aceleași ca și cele indicate în telegrama n. 91 din 5 luna curentă, adică circa 230 000 de oameni. În ultima vreme s-au dezvoltat mult exercițiile, la care asistă inspectorul general al artileriei (generalul Coandă). Ele se desfășoară mereu în câmp deschis și constau mai ales în exerciții de grup (batalion), uneori și de regiment. Temele sunt alcătuite cu multă grijă, răspund la concepte simple și clare, și implică funcționarea tuturor organelor batalionului sau regimentului. Lipsa intervenției altor arme se suplinește prin obișnuitele sisteme imaginative; se ține totuși calculul riguros al timpilor de intrare în acțiune a unităților de artilerie, corespunzând cu adâncimea coloanelor care ar fi existat dacă ar fi participat celelalte arme. Nu am putut asista la aceste exerciții deoarece, oricât s-a încercat să obțin o favoare, nu s-a putut face o excepție, nedorindu-se să fie admiși alți atașați militari. Am fost însă informat că comandanții de baterie sunt foarte pricepuți în utilizarea instrumentelor și că execută tiruri foarte satisfăcătoare.

[*La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006, p. 46-48; Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Roma, G-29, *Addetti Militari*, Romania, 1914, raccoglitore 1, fasc. 3]

57. [9]/22 octombrie 1914, Petrograd, Telegramă a lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței la Petrograd, adresată Ministerului Afacerilor Străine în care informează despre nemulțumirea guvernului rus față de tranzitul de arme, muniții, ofițeri și monede de aur germane prin România către Imperiul Otoman.

Petrograd, 22 octombrie 1914

Domnul Sazonoff l-a chemat ieri pe ministrul României și i-a prezentat via sa nemulțumire față de complezența pe care Cabinetul de la București nu încetează să o arate Germaniei, prin facilitarea tranzitului de arme, muniții, ofițeri și monede de aur în Turcia.

Guvernul rus crede chiar că știe că două sau trei submarine demontate au fost expediate de la Brăila la Constantinopol: „Dacă una singură dintre navele noastre va fi distrusă de aceste submarine, i-a spus domnul Sazonoff domnului Diamandy, voi veți fi complici. Aceasta este neutralitatea binevoitoare pe care ne-ați promis-o?”

Ministrul Rusiei la București a fost însărcinat să se adreseze cu același limbaj domnului Brătianu. Dacă răspunsul domnului Brătianu nu va fi satisfăcător, domnul Sazonoff va propune fără îndoială guvernelor francez și britanic să se unească cu guvernul rus pentru a adresa guvernului român o întâmpinare colectivă.

Domnul Sazonoff ia în considerare chiar posibilitatea de a declara Cabinetului de la București că cele trei puteri aliate vor relua toată libertatea de acțiune în privința eventualei anexări a Bucovinei meridionale și a Transilvaniei la România.

Cu titlu personal am emis opinia că dacă răspunsul guvernului român nu va fi satisfăcător, cele trei puteri aliate vor trebui fără să ezite să se declare de acum libere de orice angajament în problema Bucovinei și Transilvaniei. Guvernul român se crede de fapt pe deplin asigurat de adeziunea celor trei puteri după ce domnul Sazonoff a consimțit (puțin imprudent) să o confirme în scris. Nu trebuie să fie lăsat să uite că această adeziune era subordonată unei neutralități sincer binevoitoare.

Paléologue

[A.N.I.C., fond Microfilme Franța, inventar 1203, rola 87, f. 158-159]

58. 10/23 octombrie 1914, Notații ale lui Alexandru Marghiloman privind convorbirea cu von dem Bussche și raporturile cu Nicolae Filipescu.

Bussche îmi aduce mai multe tăieturi din gazete și îmi spune că articolul semnat de Fermo în „Universul” de ieri cu o mulțime de detalii false cari au supărat grozav pe Brătianu, este furnizat de Alex. Constantinescu. A regăsit în el o frază pe care Costinescu a spus-o textual lui Busche! (acum înțeleg aluzia Regelui pentru oamenii care au fiecare politica lor externă!).

Îmi mai povestește un fapt foarte curios. Privitor la medicamente de cumpărat, căpitanul Coandă (un fost marinăruș, fost subprefect takist) a căutat să convingă Consulatul german că erau patru milioane de cumpărături de făcut, dar că două milioane erau de împărțit, drept *commission*. I-am spus că nu poate fi decât o cursă pentru un șantaj. *Argetoianu* mă vestește că suntem în ajunul unei spărturi în partid, că Filipescu era pe punctul de a face un partid cu Take. Motivele lui: 1) Atitudinea gazetelor mele. 2) N-am raportat fidel Regelui ceea ce eram însărcinat să-i spui. 3) Prea menajez pe Brătianu.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 318-320]

59. 13 octombrie/[26] octombrie 1914, Însemnări ale lui Alexandru Marghiloman în urma discuției avute cu Vasile Rudeanu, colonel în Ministerul de Război.

Colonelul *Rudeanu* vine din Germania. Știe că toată lumea acolo se așteaptă la un război de cel puțin încă un an. Este și el convins de izbânda finală. În Franța, „coup nul”; pe Ruși însă îi vor topi. În Germania abia știe lumea ce atitudine ciudată avem. La Viena, ministrul de război Krobotin l-a întrebat pe față dacă armele și munițiile ce ai ne-au dat, ne vor servi contra lor!.

Un căpitan și un inginer de la CFR au fost în Rusia spre a cerceta ceea ce el Rudeanu știa mai înainte, dacă uzinele de acolo ne pot fabrica arme și muniții. Nici una nu ne poate face,

neavând utilaj pe calibrul nostru, și nici nu vor, pentru că a lucra pe două calibre, ar fi o micșorare cu mare procent a producției lor. Altă sursă de alimentare nu avem decât Germania și Austria. Se va cerceta în America. Un mit: fabricile lor nu sunt montate pe piciorul necesar; și cât timp ar trebui pentru noi?

„Nu avem muniții pentru un război care ar trece de trei luni, trei luni și jumătate. Un tun trage 200 lovituri pe zi; cu bătălii de 6, 7 zile cum sunt astăzi, se duce deodată tot ce avem de tun: 1 200 de obuze!. Putem fabrica 200 000 cartușe pe zi, ceea ce nu face un cartuș de pușcă. Avem astăzi abia 820 de cartușe de pușcă. Germania ne-a data cum 90.000 proiectile de tun”. Colonelul Rudeanu este categoric contra războiului alături de Rusia.

[Alexandru Marghiloman, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 321-322]

60. Octombrie 1914, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu privind discuțiile cu Alexandru Marghiloman asupra opțiunilor României și a capacității operative a armatei române.

Am crezut, deci, de datoria mea, în calitatea ce aveam de director superior al Armamentului, să pun la curent partidele politice cu starea reală în care se găsea armata și marile greutăți ce întâmpina pregătirea ei de război. M-am adresat șefilor de partide, dar cum nu-i cunoșteam, am făcut-o printr-o terță persoană. Lui Ionel Brătianu, șeful Partidului Liberal, i-am comunicat-o în toate amănuntele, prin secretarul general al Ministerului de Război, generalul Iliescu. Iar lui Alexandru Marghiloman, șeful Partidului Conservator, printr-un amic al său. Și unul și altul mi-au spus că o vor face. De fapt, până la 10 noiembrie, când am cunoscut și vorbit întâia oară cu Brătianu, el nu știa nimic de comunicarea mea.

Lui Alexandru Marghiloman, însă, îi parvenise dar, după cum reiese din *Notele sale politice*²⁴² fie că nu fusesem înțeleș, fie că i se transmisese exact cele ce spusese, fie din alte cauze comunicarea mea apare cu o mare eroare și cu două înțeleșuri greșite. Eroare: nota politică respectivă zice că așa fi spus: „Nu avem muniții pentru un război care ar trece de trei luni, trei luni și jumătate.” Nu e exact, am spus: „*Nu avem muniții pentru un război care ar trece de o lună, o lună și jumătate*”. Diferența era enormă, ea oblitera toată gravitatea situației în care ne găseam.

Iată și prima interpretare greșită. Nota politică zice: „Este și el, adică eu, convins de izbândă finală”. Nu se arăta a cui izbândă, dar se subînțelegea că a Imperiilor Centrale.

În realitate, la întrebarea ce-mi pusese amicului domnului Marghiloman: „Ce cred despre război?”, am răspuns: „*Până la victoria franco-engleză de la Marna, și întrucât cunoșteam din misiunile mele în Germania și Franța cele două armate, am crezut în victoria germană; după gravele greșeli de strategie făcute de Înaltul Comandament german, care a prefăcut în „coup nul” aplicarea renumitului plan de război Schlieffen pe frontul occidental, și față de alternanța victoriilor austro-ungare și ruse pe frontul oriental, privesc balanța războiului în echilibru.*” [subliniere în textul original – n.n.]

A doua interpretare greșită: la aliniatul ultim, nota politică zice: „Colonelul Rudeanu este categoric contra războiului alături de Rusia.” Trebuie citit: *Categoric [împotriva] unei alianțe numai cu Rusia.*” Ceea ce spusese era în legătură cu informația ce mi se dase, că la o întrunire a membrilor Partidului Conservator se afirmase, câteva zile mai înainte, că Brătianu iscălise o convenție secretă de neutralitate binevoitoare cu Rusia. Am adăugat: „Privesc o asemenea

²⁴² Vezi Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897-1924, vol. I (1897-1915)*, București, 1927, p. 321, 322 (n.a.).

convenție, dacă există, cu totul nesigură și, dată fiind abilitatea diplomației, cu un cuțit cu două tășuri.”

[*Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv, și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004, p. 69-74]

61. 16/29 octombrie 1914, Pera, Telegrama legației române din Imperiul Otoman, semnată Manu, adresată ministrului de Externe, Emanoil Porumbaru, referitoare la relațiile dintre România și Imperiul Otoman.

Ministerul Afacerilor Străine

Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Telegramă descifrată de la Legațiunea din Pera, no 1007 din 16/29 Octombrie 1914

Ministrului Afacerilor Externe, București

În cursul unei conversații pe care am avut-o azi cu Enver-Pașa și Talaat-Bey, cei doi miniștri, în termeni extrem de amicali, m-au rugat să semnalez Excelenței Voastre surpriza penibilă pe care au cauzat-o anumite măsuri cu un caracter puțin binevoitor pentru Turcia pe care guvernul român le-a luat recent și care, mi-au spus, sunt cu atât mai puțin explicabile, cu cât sentimentele de sinceră prietenie ale Imperiului Otoman față de România nu s-au schimbat. Măsurile pe care doresc cu tărie să le raportez, sunt acestea: pe de o parte guvernul român ar fi oprit trimiterea a 30 000 saci de făină destinați Semilunii Roșii; ei ar fi fost încărcăți la bordul unei nave la Brăila înainte de promulgarea decretului care interzice exportul de făină; pe de altă parte ar fi fost reținută o anumită cantitate de muniții de război comandate de Turcia. Această ultimă măsură a fost calificată de Ministerul de Război ca dăunătoare.

Cei doi miniștri m-au rugat să transmit din partea lor Excelenței Voastre că, în mod contrar zvonului care a fost răspândit, Turcia nu a avut în nici un moment intenții ostile față de România, și că în consecință aceste măsuri nu sunt deloc justificate. Ambasadorul Germaniei, a adăugat Talaat-Bey, face declarații contrare, dar ambasadorul Germaniei nu este ministrul afacerilor externe al Turciei, iar declarațiile sale nu angajează Poarta. Interesele Turciei și ale României sunt identice, și unul dintre aceste interese constă în a împiedica formarea de mari state balcanice, care ar compromite echilibrul în peninsulă.

O înțelegere în acest sens între cele două țări ar fi foarte de dorit pentru a împiedica în viitor o creștere nemăsurată a Bulgariei, o extindere care ar fi periculoasă atât pentru România cât și pentru Turcia. Este probabil că Halil-Bey, care va pleca sâmbătă dimineață într-un turneu prin mai multe capitale europene, începând cu București, va aborda din nou această chestiune în conversațiile sale cu membrii guvernului regal. El va merge probabil la Viena, Berlin și Roma, iar scopul principal al călătoriei sale este, cred, de a se documenta asupra intențiilor României, Bulgariei și Italiei în legătură cu conflagrația europeană. Ministrul de Război mi-a spus că Turcia este astăzi o forță militară considerabilă pe care se poate conta și care în aceste împrejurări ar constitui un prețios ajutor pentru România. El a adăugat că după părerea sa România ar risca foarte mult intervenind prea devreme în conflictul european, căci încă nu se poate prevedea de care parte se va afla succesul, iar existența sa ca stat independent va fi pusă în joc în cazul unei victorii austro-ungaro-germane.

Viiitoarea vizită a lui Halil Bey o va pune pe Excelența Voastră în măsură să cunoască punctul de vedere turc în toate detaliile sale. Impresia care pare a se degaja din toate acestea, este cea a unei reluări a neîncrederii Turciei față de Bulgaria.]

Mano No. 1007

[A.N.I.C., fond Casa Regală, nr. inventar 725, dosar 52/1914, fila 12-13, față]

62. 17/30 octombrie 1914, Atena, Telegramă ministrului român, Trandafir Djuvara²⁴³, adresată Ministrului Afacerilor Străine, Emanoil Porumbaru, referitoare la conflictul ruso-otoman, atitudinea Greciei față de războiul mondial și conduita României.

Ministerul Afacerilor Străine

Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Telegramă descifrată de la Legațiunea din Atena, no 1212 din 17/30 octombrie 1914

Excelenței Sale Porumbaru, Ministrul Afacerilor Externe, București

Foarte confidențial.

Ministrul Angliei, după ce mi-a comunicat știrea oficială engleză care anunță că turcii au scufundat remorcherul rusesc de la Constantinopol precum și vasul de război „Donetz” și au bombardat Teodosia – mi-a spus că el consideră criza ajunsă la apogeu, iar războiul cu Turcia ca inevitabil. Totul depinde deocamdată de luarea de poziție a Rusiei, care va forma linia de conduită a Angliei și Franței.

La întrebarea mea dacă nu trebuie să ne temem de mișcarea panislamică, ministrul Angliei a răspuns: „Noi suntem întru-totul siguri de India, iar în privința Egiptului, noi suntem de asemenea în afara pericolului deoarece în Egipt noi am parat orice eventuală dificultate printr-o masă de trupe numeroase”.

Ministrul Angliei are impresia că Grecia va rămâne neutră atâta timp cât Bulgaria nu se va mișca; dacă Bulgaria se va mișca, cel mai inteligent ar fi pentru ea să se îndrepte contra Turciei, decât să încerce să pătrundă în România sau în Grecia unde bulgarismul va găsi o cale barată. Atitudinea Bulgariei – pe care înclină să o consider suspectă – este, iată, după ministrul Angliei, punctul de răscruce al situației de mâine din Balcani; turcii singuri nu vor tulbura pacea; totul depinde de Bulgaria.

Deși ministrul Angliei mi-a vorbit ca despre o idee personală, țin să reproduc Excelenței Voastre următoarea sugestie: „România este cea care în prima linie ar putea influența atitudinea Bulgariei, împiedicând-o să iasă din neutralitate. Prin comparația ”că e mai bine să ameninți la timp decât să pedepsești după”, ministrul Angliei a revenit asupra altei idei personale exprimate în cursul conversației, că România va comite o greșeală permițând Bulgariei să atace Serbia. Pe de altă parte, atașatul nostru militar mi-a comunicat că în cursul unei conversații cu generalul Dusmanis, șeful Statului Major grec, acesta i-a împărtășit impresia că Bulgaria își propune să ocupe Andrinopolul, pentru a-și asigura posesia căii ferate de la Dédeagatsch.

Djuvara

1212

[A.N.I.C., Fond Casa Regală, nr. inventar 725, dosar 52/1914, fila 17]

63. 23 octombrie/5 noiembrie 1914, Petrograd, Telegrama ministrului Constantin Diamandy, ministrul român la Petrograd, către Ministerul Afacerilor Externe în care relatează discuția cu Serghei D. Sazonov despre problemele țărilor balcanice.

Ministerul Afacerilor Străine

Direcțiunea Cabinetului Ministrului

Telegramă descifrată de la Legațiunea din Petrograd, no 1313

din 23 octombrie/5 noiembrie 1914

²⁴³ Trandafir Djuvara (1856-1935), diplomat român cu o prodigioasă carieră de aproape o jumătate de secol (1879-1926) A îndeplinit misiuni diplomatice la Sofia (1888-1890), Constantinopol (1896-1899), Bruxelles (1909-1920), Atena (1921-1925). Memoriile sale intitulate *Misiunile mele diplomatice* au apărut în anul 2009, la Institutul European. Este bunicul istoricului Neagu Djuvara.

Vorbind despre Bulgaria, domnul Sazonov mi-a spus că dorința Triplei Antante ar fi ca ea să facă cauză comună cu Serbia contra Austro-Ungariei. În schimb, Serbia mărită ar putea fi atunci determinată să consimtă la retrocedarea unei părți din Macedonia pe baza acordului din 1918; dar, a adăugat, nu ne facem prea mari iluzii în această privință; el se gândește că în orice caz Bulgaria nu va ataca Serbia. În privința liniei Enos-Midia, o acțiune a Bulgariei contra Turciei o va asigura, dar dacă ea vrea să amâne și să se limiteze să o culeagă cu un minimum de efort, Tripla Antantă va ține seama de aceasta în momentul reglementării teritoriale. În privința Turciei, domnul Sazonov crede că situația ei a fost ușurată de faptul împlinit reprezentat de acțiunea flotei, dacă scuzele prezentate de însărcinatul cu afaceri al Turciei de aici ar fi un indiciu. „Noi nu cerem Turciei decât un singur lucru: libertatea comercială a strămtorilor; în-dată ce ea va lua armele contra noastră, ea își va pune în pericol însăși existența sa”.

Diamandy

[A.N.I.C., Fond Casa Regală, nr. inventar 725, dosar 52/1914, fila 59]

64. 27 octombrie/[9 noiembrie] 1914, București, Telegrama lui Poklevski-Koziell, ministrul rus la București, adresată Ministerului de Externe de la Petrograd prin care expune evoluția raporturilor dintre opoziție și putere în România.

Nr. 380

Chiar de la începutul războiului, Brătianu se consfătuște cu șefii opoziției asupra chestiunilor principale referitoare la politica externă, și aci se consideră, că aceasta este condusă de toate partidele politice. În ultimul timp însă, printre membrii opoziției a început să se răspândească părerea, că Brătianu trăgănează tratativele cu Bulgaria și acțiunea activă a României și că el ar trebui să constituie un guvern de coaliție din reprezentanții tuturor partidelor și să fixeze data precisă când România va pătrunde pe teritoriul Austriei. Din inițiativa lui Filipescu, aceste chestiuni au fost discutate la ultima ședință a partidului conservator, care a hotărât să exprime neîncredere politicei lui Brătianu. Această hotărâre e secretă, dar comitetul a adus aceasta la cunoștința primului ministru.

Pe de altă parte, Tache Ionescu a avut zilele acestea o întrevedere cu Brătianu cu scopul de a-l influența în sensul specificat mai sus. În timpul acestei consfătușiri s-a clarificat, că, în principiu, ambii oameni de Stat văd absolut la fel misiunea și scopurile politicei românești în legătură cu războiul actual, dar Brătianu nu s-a hotărât să fixeze data începerii acțiunilor contra Austriei, motivând aceasta prin neîncrederea ce o are în Bulgaria, lipsa de munițiuni și cai și greutatea pentru România de a duce un războiu de lungă durată.

Tache Ionescu a rămas nemulțumit cu aceste explicațiuni, dar nedorind să se producă o ruptură între el și Brătianu, caută să-l influențeze prin unii membrii marcanți din partidul liberal. Deocamdată nu se știe ce atitudine va lua Brătianu față de inițiativa luată de opoziție. Sunt unele indicii că e posibilă retragerea lui de la guvern, dar mie mi se pare că din punctul nostru de vedere ar fi de preferat, dacă opoziția ar reuși să accepte punctul ei de vedere, fiindcă formarea unui cabinet fără partidul liberal, ar duce la dizolvarea Parlamentului și noi alegeri, ceia ce, incontestabil, ar distra atenția României dela chestiunile de politică externă.

Poklevski

[A.N.I.C., fond P.C.M.-S.S.I., dosar nr 4/1934, f. 72-73]

65. Septembrie-octombrie 1914, București, Însemnări ale prințesei moștenitoare Maria despre moartea regelui Carol I, încoronarea lui Ferdinand și a sa ca regi ai României.

Unchiul muri năpraznic în noaptea dintre 9 spre 10 octombrie 1914; muri subit în patul său.

S-a întâmplat să lipsim din Sinaia soțul meu și cu mine, tocmai în acea noapte; lucru ce se ivea destul de rar, căci nu aveam obiceiul să ne întoarcem în oraș în acel anotimp. Se găsisse însă nimerit ca prințul și cu mine să ne arătăm în București, ca să se pună capăt, prin prezența noastră, zvonurilor ce se răspîndiseră că aveam de gînd să plecăm cu toții. Se crezuse cu cale să fim văzuți la alergările de toamnă, unde publicul cu mii de ochi putea să se încredințeze că eram acolo, soțul meu și cu mine în carne și oase.

Nando trebuia să petreacă noaptea la Cotroceni, iar eu făgăduisem să iau cina la Mogoșoaia la Martha Bibescu și să dorm la ea; după aceea aveam să mă întorc la Sinaia a doua zi dimineața cu soțul meu.

În ziua de 10 octombrie, dis-de-dimineață, mă chemă la telefon prințul Știrbei ca să-mi spună că sînt regină...

Am fost adesea întrebată mai tîrziu asupra celor ce simțisem cînd s-a întâmplat acest eveniment, și totdeauna am răspuns cu adîncă sinceritate că a fost una din emoțiunile cele mai zguduitoare și covîrșitoare din viața mea.

Totdeauna priveam în față, faptul că mai curînd sau mai tîrziu avea să se întîmple așa ceva; înainte mă pregătisem pentru aceasta dar, cînd se înfăptui aievea, a fost o zguduire grozavă.

Îmi dădeam seama pe deplin de nemărginita răspundere ce m-aștepta, mai ales din pricina vremurilor în care trăiam și a faptului că situația Europei, îndeobște, și mai ales, a României era în grea cumpănă. Eram în pragul unei noi ere politice și orice mișcare, orice hotărîre avea să fie de o însemnătate covîrșitoare. Clipa era solemnă, dar nu simțeam nici o teamă deși mi se părea că ni se deschisese asupra vieții o ușă tainică.

Ne aflam pe pragul ei, ce aveam să găsim de partea cealaltă? Eram aceeași femeie ca și ieri, însă mîine era despărțit de ieri ca prin tăișul unei săbii; înapoi nu mai puteam merge, adăpost nu puteam găsi, pășeam de acum înainte în lumina orbitoare. Murise ceva, însă prin această moarte se născuse altceva: nemărginite răspunderi dar totodată și nemărginite nădejdi de înfăptuire dacă ne dovedeam destoinici pentru munca noastră, dacă aveam putere să cuprindem în mîini ziua ce avea să vină.

Pe o cupă de aur ce o dăruii atunci soțului meu pusese să se sape următoarele cuvinte: „Ziua de mîine poate va fi a ta, dacă îți va fi mîna destul de puternică pentru a o cuprinde”.

Da, astfel simțeam în acea clipă, iar cînd îngenuncheai la patul de moarte al bătrînului rege și privii pentru ultima oară fața lui abia mai palidă de cum fusese în ultimele săptămîni, atît de neschimbată și totuși atît de liniștită, atît de nobilă și desprinsă ele toate în noua lui odihnă bine meritată, simții că trebuie cu buze mute să mă leg prin jurămînt în fața mării lui tăceri:

Nu te teme Unchiule, îți vom duce vitejește opera mai departe. Mîna ta a fost grea, adesea mi-a apăsat tinerețea, însă erai drept și nepărtinitor cît te lumina gîndul. Nu voi uita învățăturile tale, deși cu greu le-am ascultat și cu greu le-am urmat; și acum îngenuncheată lîngă tine, deși ești astăzi mut și nu mai poți să-mi poruncești, simt că totuși ai o solie pentru mine, nepoata ta care odinioară te-a tulburat atît.

Da, Unchiule, voi încerca să fiu cum ai fost tu, credincioasă pînă la moarte, să-ți iubesc țara cum ai iubit-o tu atîția ani îndelungați; cu Voia Domnului îți vom duce înainte opera fără a ne teme.

Amin.

Aunty așezată pe un scaun lângă soțul ei, învăluită în negru, și înconjurată de multe doamne în doliu, povestea cum murise Unchiul pe neașteptate în brațele ei, în timp ce ea bîjbîia cu mîna prin întuneric căutînd comutatorul ca să aprindă lumina... pentru el o moarte minunată de lină, dar pentru ea o îngrozitoare zguduire.

Copiii mei erau adunați în jurul ei, iar Nando o ținea de mînă; dar Unchiul era cufundat în tăcere și ziua lui se sfîrșise.

Toate amănuntele despre acea vreme, deși adînc întipărite în amintirea mea, sînt prea neînsemnate ca să le povestesc pe larg; găsesc mai nimerit să citez cîteva rînduri din cartea mea în care totul e zugrăvit pe scurt, într-un singur tablou și stă prinsă în cuvinte starea mea sufletească din acea zi.

„Întorcînd ultimele file ale acestei cărți, închid în ele zilele tinereții mele. Zile de luptă, zile de iluzii, zile de dezamăgiri, zile de prefacere în bine, zile de îndoială, zile de noi începuturi, zile de dragoste, zile de răzvrătire, zilele tinereții... Zile de furtună, de lumină însorită, zile de înfăptuiri care uneori au venit prea tîrziu, zile bogate în nădejdi, zile îngreunate de teamă și de îndoială, zile pline de soare, de flori și de speranțe, zile înfiorate de bucurie sau de durere, zile ca un potir plin pînă la revărsare, calde, minunate, clocotind de viață și de energie; zilele tinereții mele...

Zile în care tremuram și zile în care rîdeam, zile cînd orice lucru îmi părea cu puțință, zile în care fiecă pas cerea o efortare, dar și zile cînd îmi alergau pe pămînt picioarele ca înaripate, zilele tinereții mele”...

Și iată încă un tablou care mi-a rămas în veci întipărit în inimă. În acea dimineață devenisem, soțul meu și cu mine, regele și regina unui popor care începuse să ne iubească» încetul cu încetul, rege și regină în clipa cînd Europa întregă ardea în flăcări ce dogoreau toate granițele noastre.

În fața noastră se deschidea o pagină nouă, plină de temeri, solemnă, bogată în neștiute desfășurări, grea de îngrijorări neghicite.

Stam amîndoi în picioare în mijlocul Camerei Deputaților²⁴⁴. Noul rege își depunea jurămîntul în fața poporului său; plin de toate nădejtile supușilor săi, sta în fața lor, pe pragul unei vieți noi.

Era ca o carte necitită încă; nimeni nu-i știa gîndurile, dar întrupa, poate, zorile unei mari înfăptuiri; poate că avea să fie cel ce va îndeplini un vis îndelung visat...

Eu stam puțin deoparte, cu copiii în jurul meu.

Un lung zăbranic îmi acoperea obrazul. Bătăile inimii mele sunau ca pașii soartei. Abia deslușii glasul regelui și cuvintele lui, însă auzii aclamările care le înțîmpinam. Regele de mîine... Un strigăt imens, lung. Un tunet de aplauze făcu să bubuie bolta.

Apoi deodată răsună în văzduh, numele meu: regina Maria...

Era și în chipul cum îmi strigau numele, ceva ce părea răsunetul unei nădejdi.

Simții deodată că trebuie să-mi descopăr fața, în ochii întregii adunări, că trebuie s-o întorc spre ea, fără vâl cernit care să ne despartă.

O aclamare prelungă, ce mă umplea de fiori, izbucni din sute de inimi: regina Maria...

Și ne uitaram unul în fața altuia, poporul meu și eu.

Acesta a fost ceasul meu, un ceas ce n-a fost dat multor ființe pe lume, căci în acel ceas, scumpii, mei români nu aclamau numai o idee, o tradiție sau un simbol, ci aclamau și o ființă pe care ajunseseră s-o înțeleagă.

Străina venită de peste mări, nu mai era străină. Eram a lor...

Au putut urma dezamăgiri și dureri, căci sîntem cu toții în mîna Domnului, dar ziua aceasta a fost una din cele mai mari care mi-au fost date să trăiesc.

²⁴⁴ În ziua de 28 sept./11 oct. 1914. (n.a.)

De aceea vreau să-mi închei cartea asupra ei: asupra Țării Românești întorcându-se spre noi ca spre cea mai scumpă a ei nădejde.

[*Apud* Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller – Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 408-413]

66. 1914, Extrase din memoriile lui Serghei Dimitrievici Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, privind raporturile diplomatice ale Rusiei, inclusiv cu România la începutul războiului.

Războiul din 1914 îi luase pe neașteptate nu numai pe inamicii Austro-Ungariei, ceea ce era firesc, dar și pe aliații săi, ceea ce era contrar atât intereselor Austriei, cât și celor ale Germaniei.

Acest fapt este cu atât mai greu de explicat cu cât la Berlin și la Viena nu existau iluzii cu privire la trăinicia alianței cu Italia și cu România, amândouă interesate în slăbirea Austriei. Trebuie, deci, să presupunem că încrederea în superioritatea forțelor militare germane a determinat Austro-Ungaria să omită orice măsuri de precauție, în speranța că victoriile ei ar atrage în orbita sa pe aliații ce ezitau. Evenimentele au spulberat această speranță. Italia și România au rămas neutre. Curând a fost evident că neutralitatea lor era puțin amicală și nu se datorase decât lipsei lor de pregătire militară; ea nu trebuia să se prelungească peste răgazul necesar înarmării lor. [...] Le era, totuși, indispensabil, înainte de a trece Rubiconul, să se înțeleagă cu noii lor aliați cu privire la avantajele pe care le-ar extrage din concursul lor.

Italia și România căutau, amândouă, să anexeze teritoriile limitrofe locuite de conaționali, care se aflau sub dominația Habsburgilor.

Dacă guvernul de la Viena ar fi manifestat cea mai mică dorință de a le satisface, fie și în parte, este foarte probabil că teama față de riscurile și sacrificiile unui război ar fi împiedicat Italia și România să urmeze o politică care accelera distrugerea Austro-Ungariei. Poate că ele ar fi consimțit să accepte un compromis provizoriu. Un astfel de aranjament ar fi fost nu numai în interesul Austro-Ungariei, ci, în fapt, și în interesul Germaniei. Totuși, cabinetul de la Berlin nu a luat nici o măsură serioasă pentru a-și susține punctul său de vedere. Se temea oare Germania să se vadă în situația de a fi lipsită, în momentul cel mai grav, de susținerea aliatului său? Sau era ea convinsă că ora tratatelor diplomatice trecuse deja? În tot cazul, Roma și București nu au întârziat să înțeleagă că era inutil a conta pe un acord cu Viena și, încă mai puțin, cu Budapesta și că singure Puterile Aliate ar putea să realizeze speranțele lor.

Aceste tendințe au învins și, chiar de la declararea războiului, au început negocierii între Puterile Aliate și cabinetele de la Roma și București cu privire la concesiile teritoriale pe care Aliații erau gata să le facă Italiei și României pe seama Austriei.

Guvernul imperial a decis să nu contracareze deloc dorințele aliaților săi, relativ la schimbările ce urmau să apară pe harta Europei Occidentale, ceea ce pentru noi prezenta o importanță secundară, principalele interese ale Rusiei fiind concentrate în Sud-Estul Europei. Cabinetul de la Petrograd s-a găsit în fața unei probleme complicate: ambițiile teritoriale ale Italiei nu se mărgineau doar la pantele meridionale ale Alpilor și la Istria, ci se întindeau, în egală măsură, asupra anumitor părți ale coastei orientale a Adriaticii; în timp ce acelea ale României înglobau provinciile din Sud-Estul Imperiului habsburgic. A trebuit, deci, ca guvernul rus să realizeze un acord cu cele două puteri, fără a pierde din vedere interesele aliaților noștri iugoslavi.

Am înțeles dificultatea acestei sarcini chiar din ziua în care Italia și România și-au manifestat dorința de a intra în tratative privind revendicările lor naționale. Trebuie să mărturisesc că am găsit exigențele lor exagerate. [...]

Negocierile cu România, care reveniseră mai ales guvernului rus, nu au avansat decât foarte lent și nu au fost deloc fructuoase. Chiar de la începutul lor, guvernul român, reprezentat prin domnul Brătianu, a adoptat o poziție echivocă. Refuzând să treacă de partea Puterilor Centrale, în pofida insistențelor regelui Carol, care credea cu fermitate în triumful Germaniei, România a dovedit o lipsă de franchețe care, pentru multă vreme, a lăsat Puterile Aliate nesigure în privința poziției pe care aceasta ar adopta-o. Totuși, ea nu a refuzat să negocieze cu Petrogradul asupra prețului pe care putea să-l propună Rusia pentru despărțirea sa definitivă de Puterile Centrale.

Chiar de la începutul tratativelor am avut impresia că ezitățile României erau datorate incertitudinii sale față de viitor. Această stare de spirit complica negocierile și obosea cabinetele Antantei, fără ca totuși să trezească blamul lor, deoarece nimeni nu ignora faptul că România nu era pregătită să se lupte. Aceasta nu o împiedica, de altfel, să formuleze revendicări teritoriale atât de mari încât uneori părea că toată discuția devenea imposibilă. Cedarea unor părți din Ungaria locuite de români, care doreau să se unească cu România pentru a fi eliberați de jugul maghiar, nu prezenta nici o dificultate. Complicațiile au apărut atunci când domnul Brătianu a cerut teritorii unde elementul românesc nu era decât slab reprezentat, ca în Bucovina și în Banat, unde Rusia și Serbia aveau și ele însele interese de apărut.

Participarea României la războiul european a provocat o divergență de opinie între puterile Triplei Înțelegeri. În ochii cabinetului de la Petrograd, scopul principal al politicii Antantei trebuia să fie ruperea României de Puterile Centrale și menținerea neutralității sale, mai mult decât participarea sa directă la război.

România, datorită bogățiilor sale naturale, este un important factor economic în Sud-Estul Europei. Rolul său de furnizor de grâne și de petrol, de care Germania și Austria duceau lipsă, era de o importanță enormă în timpul războiului. Marea mea preocupare era de a-i priva pe dușmanii noștri de importurile românești, iar guvernul imperial era dispus să plătească foarte scump acest serviciu. Cât despre acțiunea sa directă, ea nu progresa fără să nu atragă riscuri grave pentru că ne impunea datorii care nu puteau să nu aducă dezordine în planurile noastre militare, dezordine care ne părea dificil să-i venim de hac, dată fiind organizarea imperfectă a forțelor noastre. Dacă ar fi trebuit să fim tot timpul pregătiți să venim în ajutorul unui aliat slab, ne-am fi găsit într-o situație asemănătoare Germaniei, situație care, în ciuda superiorității organizării sale militare, îi crea, numeroase dificultăți.

Colaborarea activă a României putea să ne fie utilă în două cazuri: 1) dacă armata română ataca Austro-Ungaria în momentul ofensivei generalului Brusilov, care a dus la cucerirea cetăților Lvov și Przemysl, la începutul anului 1915; și 2) dacă armata română cădea asupra Bulgariei pentru a deturna atacul acesteia din urmă împotriva Serbiei, a cărei invadare deschidea germanilor accesul în Turcia, în loc de a se grăbi să ocupe Transilvania pentru a-și garanta posesiunea unui teritoriu, care, după victoria finală, nimeni nu s-ar fi gândit să o conteste.

România nu a îndeplinit nici una din aceste condiții, dar, urmărindu-și scopurile sale egoiste, ea cerea ca Rusia să-i protejeze frontierele sale meridionale împotriva eventualelor incursiuni ale bulgarilor. În aceste condiții, alianța României cu țările Antante își pierdea întreaga valoare. [...]

[S. Sazonov, *Les années fatales. Souvenirs de guerre (1910-1916)*, Paris, 1927, p. 281-283; apud *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București, 1996, p. 372-375]

67. Noiembrie 1914, Însemnări ale generalului Vasile Rudeanu privind starea dotării armatei române la începutul Primului Război Mondial.

La acea epocă, Ministerul nostru de Război era năpădit de tot felul de oferte, unele mai importante decât altele, pentru a procura armatei noastre, din țările străine beligerante, materiale de război de tot felul. Prețurile erau foarte mari. Datele de predare condiționate prin expresia „afară de caz de forță majoră”, deci aleatorii; iar la încheierea contractelor se cereau avansuri foarte mari. Pe majoritatea acestor oferte, secretarul general al Ministerului de Război, generalul Dumitru Iliescu, punea apostila: „Direcția Superioară a Armamentului”, sau „Colonelul Rudeanu va referi”.

Cum, după misiunile ce avusesem în Germania și Austro-Ungaria știam bine că nu se putea avea nimic de la o țară străină aflată în război, fără consimțământul guvernului respective, și acest consimțământ nu se da decât dacă intram în război alături de țara sa, refeream continuu defavorabil pe ofertele care propuneau furnituri de materiale de război din țările care erau în conflict. Atitudinea mea indispușese teribil pe toți aceia care, sub ipostaza de a aduce servicii țării, căutau să amăgească, numai pentru a pune mâna pe mari avansuri. O campanie subtilă, înversunată, înveninată, fu pornită împotriva mea. Eram numit chițibușar, n-aveam nici o competență, nici o inițiativă, un „moftangiu” complet nepregătit pentru înalta funcție ce aveam în Ministerul de Război. Convins că nu puteam lupta împotriva intrigilor acestor oameni de afaceri, care găseau un puternic sprijin la unii politicieni, m-am prezentat la începutul lui noiembrie 1914 secretarului general al Ministerului de Război și l-am rugat stăruitor, pe motivul necesității de stagiu la trupă, să fiu mutat la comanda unui regiment de artilerie, oriunde în țară. Mi-a răspuns că va vedea dacă se poate face.

Speram că bucuria ce avea să producă oamenilor de afaceri influenți mutarea mea din Minister putea să-mi înlesnească și plecarea la comanda unui regiment. Destinul a vrut însă altfel: în ziua de 9 noiembrie 1914 am primit ordinul ca a doua zi, la orele zece, să fiu prezent la domiciliul președintelui Consiliului, cu situațiile întregului armament, munițiilor și materialelor de război de care armata noastră dispunea. De asemenea și cu tabelul de materii prime necesare industriilor militare și civile care lucrau pentru armată.

La ora indicată, cu un sul de situații sub braț, eram la ușa biroului președintelui nostru de Consiliu și ministru de Război. Am fost imediat introdus. Biroul era o odaie mare, împărțită în două prin câteva trepte, plină, în partea ei de jos, cu miniștri și înalți funcționari liberali. Am salutat și, nebăgat în seamă, m-am strecurat pe la spatele celor prezenți, până ce am putut urca pe treptele de la mijlocul biroului, de unde puteam vedea și auzi bine tot ce se petrecea și se vorbea. Era mare zarvă. Unul spunea că a pregătit serviciul sanitar pentru război, altul că din stocul de șine ce aveam o să fabricăm în masă proiectile de artilerie. Ca dovadă, depuse pe masă un proiectil de tun cu tregere repede de câmp, nichelat și poleit. Un frumos bibelou de birou. Mai mulți, în cor, ziceau că Puterile cu care vom fi aliați ne vor da cu siguranță, imediat, tot ceea ce trebuie armatei noastre. În ansamblu, era o supralicitație de afirmații pentru a dovedi posibilitatea intrării noastre imediate în război.

Președintele Consiliului, Brătianu, instalat într-un mare fotoliu, de piele roși, asculta și tăcea. La un moment dat se sculă și se scuza că era nevoit să întrerupă conferința, urmând să plece la Palat. Cei prezenți s-au retras unul după altul.

Am rămas ultimul, fiind cel mai puțin important. Când mi-a venit rândul să plec m-am înclinat, pronunțând formula reglementară: „Am onoare să vă salut, Domnule Președinte al Consiliului”. Am pus mâna pe clanța ușii ca să ies, când aud pe Brătianu că îmi zice: „*Domnule colonel, dumneata ești directorul superior al Armamentului în Minister, trebuie să fi bine la curent cu ceea ce avem și nu avem. N-ai zis nici un cuvânt. Ce ai de zis?*”.

„Am de zis. Domnule Președinte de Consiliu, că tot ceea ce am auzit că vi s-a spus nu sunt decât simple închipuiri. Armata noastră e departe de a fi gata pentru război și pregătirea ei n-ar putea fi realizată decât cu mari greutate și după un timp relativ destul de lung” [subliniere în textul original – n.n.]

Președintele de Consiliu se aprinse la față, se apropie de mine și privind-mă sever, drept în ochi, pe un ton aspru, îmi zise: „Ce vrei să spui, domnule colonel?”

Era pentru întâia oară că vorbeam cu Ionel Brătianu.

Liniștit, am desfăcut pe masă sururile cu situațiile armamentelor și munițiilor de care armata noastră dispunea atunci și am zis: „Las la o parte, Domnule Președinte de Consiliu, chestiunea serviciului nostru sanitar, de care am auzit că vi s-a spus că ar fi gata de război; nu-l cunosc, nu mă pot pronunța. În ceea ce privește faptul că din stocul de șine ce avem în țară vom putea fabrica muniții de artilerie, e o simplă presupunere, căci oricare ar fi tratamentul ce s-ar face unui oțel de șine, cred că nu i se vor putea da calitățile cerute unui oțel pentru proiectile de război. Proiectilul ce vi s-a pus aici pe masă e un bibelou de birou, nu un proiectil de război. Dar, chiar dacă printr-un procedeu ce nu-l cunosc s-ar putea fabrica proiectile, ele nu vor servi, fiindcă nu avem nici explozivi pentru a le încărca, nici pulbere să le tragem. N-avem fabrică de explozivi. Pulberia abia poate produce pulberea necesară infanteriei și aceea cu greutate, fiindcă îi lipsesc anumite materii prime. Nu s-a avut prevederea de a se constitui stocuri de rezervă. În ceea ce privește ideea că Puterile aliate, alături de care vom intra în război, vor da imediat armatei noastre tot ceea ce îi va trebui ca să lupte în bune condițiuni: e adevărat numai dacă e vorba de industriile Imperiilor Centrale, care cunosc fabricația munițiilor noastre și au tot utilajul necesar stabilit; Anglia și Franța însă, cu un armament diferit de al nostru, n-o pot face decât după ce industriile respective își vor stabili și fabrica utilajul necesar; ceea ce va cere una la două luni. Dacă se mai adaugă o lună pentru fabricarea și împachetarea primului lot important, plus minimum o lună transportul pe uscat și pe apă, până în România, cu debarcările și reîmbarcările ce le cor comporta, înseamnă că nu vom putea avea în țară muniții din Anglia și Franța decât după trei și jumătate la patru luni, de la data când aceste țări s-ar hotărî să ni le fabrice. Acest interval de timp e incompatibil cu situația munițiilor noastre. O parte din artileria noastră n-are muniții decât pentru cincisprezece zile, o altă parte atinge trei săptămâni și restul, cele mai bine înzestrate, tunurile de câmp cu tragere repede, pentru cel mult o lună și jumătate de război. Cât privește Rusia, care și ea are un armament deosebit de al nostru și dispune de o industrie ce nu poate face față chiar nevoilor urgente ale armatei sale, nu e de crezut că va accepta să fabrice muniții pentru noi, adică să lucreze două feluri de muniții și să-și micșoreze astfel randamentul fabricilor, tocmai când ele au cea mai grabnică nevoie să-l sporească. Singura țară care, în afară de Imperiile Centrale, ne-ar putea ajuta la timp ar fi Italia, fiindcă are un armament similar cu al nostru, însă și ea dispune de o industrie restrânsă și se pregătește aprig de război. Neutralitatea sa nu a fost determinată de nerespectarea art. 7 al Tratatului de alianță cu Imperiile Centrale, ci dictată de iredentismul italian față de dorința Austro-Ungariei de a se instala pe coastele orientale ale Adriaticei și a stăpâni această mare, a cărei libertate, sau chiar dominațiune, e o chestiune importantă pentru Italia. Iredentismul italian nu se poate mulțumi cu neutralitatea, mai periculoasă decât intervenția alăturarea de Imperiile Centrale, și va împune intrarea ei în război de partea Triplei Înțelegeri, cu atât mai grabnic cu cât presa Imperiilor Centrale o amenință cu invazia. Trebuie să vă spun că în starea de echilibru de forțe ce apare pe ambele teatre de război, occidental și oriental, cred că intrarea simultană a Italiei și României în război ar putea rupe echilibrul și înclina balanța războiului de partea unde vor interveni. Această părere am spus-o și altor personalități politice²⁴⁵.

Dacă intrăm în război cu munițiile ce avem, după circa două săptămâni de lupte, o parte din artileria noastră va fi silită să înceteze focul; o altă parte după trei săptămâni, iar la o lună și jumătate, întreaga noastră artilerie, din lipsă de muniții, nu va mai putea lupta. După aproximativ o lună de război și o treime din infanteria noastră va fi și ea silită să înceteze lupta. Celelalte două treimi, lipsite de sprijinul artileriei, nu vor mai putea ține mult. Oștirea noastră va merge la înfrângere. Dezastrul nu e exclus. Vi

²⁴⁵ Alexandru Marghiloman, în Notele Politice [Anul 1914], p. 388: „[26 dec.] Rudeanu crede că o acțiune [simultană – n.n.] italo-română ar fi decisivă în oricare direcție”.

s-a mai spus că vom găsi în străinătate tot ceea ce avem nevoie pentru armată. Această afirmație nu e decât ecoul zvonurilor pe care le răspândesc oamenii de afaceri, lacomi de a pune mâna pe avansuri, la iscălirea contractelor, fără nici un scrupul asupra posibilității de a ne procura realmente la timp ceea ce contractează. Cunoașteți, cred, rezultatul misiunilor ce am avut în Germania și Austria și cele ce mi-au spus miniștrii de Război la Berlin și Viena, precum și ceea ce am auzit de la unii mari fabricanți, asupra imposibilității de a se obține dintr-o țară ceva fără autorizarea prealabilă a guvernului respectiv” [subliniere în textul original – n.n.]. Voiam să continui, dar președintele îmi zise: „Trebuie să plec la Palat. Vino mâine la zece”.

A doua zi, primit cu afabilitate, am trecut la chestiunea armamentului: „Disponem de 434 000 puști, de trei sisteme diferite, unele foarte vechi, md. 1879, cu tragere încetată. Ținând seama că trebuie să păstrăm ca stoc de rezervă aproximativ 100 000, ne rămân 334 000 puști cu care am putea să armăm 43 divizii, a circa 12 000 oameni fiecare. Ceea ce ar corespunde unei armate de 516 000 soldați, deși, după numărul populației țării, am putea s-o avem la mai mult de 600 000.

Întrebarea se pune: de unde înlocuim stocul de rezervă, pe măsură ce se va consuma? Foarte prost stăm cu chestiunea mitralierelor. Nu avem decât 449 și ar trebui să dispunem de 3-4 000²⁴⁶.

Artileria noastră de câmp numără în total 1 231 guri de foc, din care numai 787 moderne cu tragere repede, restul tunuri vechi. Artileria de munte e foarte redusă, 52 piese din care 36 foarte vechi, md. 1863. Artileria grea de câmp e quasi-inexistentă.

Forturile din jurul Bucureștilor și frontul fortificat Focșani-Nămoloasa-Galați au un număr de guri de foc. Majoritatea lor însă e de calibru mic; nu pot fi socotite ca artilerie de câmp, în plus, n-au afete, iar muniția lor e veche, cu eficacitate slabă. Mai sunt gurile de foc de calibru mare. Dar, în afară de tunurile lungi de 105 mm, ele n-au afete. Nu dispunem decât de o cantitate foarte foarte redusă de muniții, veche, de fontă, cu putere redusă. Trebuie să li se construiască afete și să se obțină din străinătate o muniție modernă.

Așa cum stăm astăzi, armata noastră nu are decât 2,5 guri de foc la mia de oameni, pe când armata germană are 5 la mia de oameni, în care intră și o puternică artilerie grea de câmp. Artileria noastră de câmp trebuie deci neapărat sporită, începând cu cea grea. Mai trebuie să vă spun că suntem aproape complet lipsiți de material aeronautic: de tunuri antiaeriene, de mijloace de transport automobil și de alte materiale de război. Ofițerii și plutonierii n-au revolvere sau pistoale, n-au binoculi.

Înainte de a încheia, cred că e bine să vă reamintesc, Doamnă Președinte, că, după ce o armată intră în război, forța ei combativă, dacă nu poate fi sporită, trebuie cel puțin menținută; de aceea, în spatele ei se instalează și se eșalonează tot felul de depozite de armamente, muniții, piese de schimb și alte materiale de război, de unde se înlocuiesc imediat distrugerile, pierderile și stricăciunile ce se produc pe fronturile de luptă.

Depozitele, la rândul lor, sunt alimentate de industria națională. Întregul lanț de depozite, din spatele armatei, până la industriile naționale, care le alimentează, formează linia de operațiune a armatei, de o importanță vitală pentru ea. Noi am putea instala unele depozite, desigur foarte slabe, dar de alimentarea lor nici nu poate fi vorba. Pentru a o realiza va trebui să prelungim linia noastră de operațiune până în țările care ni le pot alimenta. Intră prin urmare în discuție transporturile. Dacă am intra în război alături de Imperiile Centrale, această chestiune ar putea fi ușor soluționată. Pentru cazul că am porni de partea Triplei Înțelegeri, ar fi la fel, dacă e vorba de Rusia, însă, după cum am arătat, această țară e în imposibilitate de a ne ajuta. Rămân Anglia și Franța. Legătura noastră cu aceste două țări o putem avea prin Mediterana și Serbia, cât e neocupată de Puterile Centrale; în caz contrariu, trebuie s-o trecem prin Oceanul Atlantic, portul Arhanghelsk, în Oceanul Înghețat și apoi, în tot lungul Rusiei, până la Ungheni.

²⁴⁶ Nimeni nu ținuse seama de scrierile mele în care arătam importanța deosebită ce avea această nouă armă. Mai mult, după ce războiul începuse, Ministerul de Război îmi cerea la Paris să fac tot posibilul ca să sporesc numărul lor la 500. Am făcut tot posibilul ca să-l ridic, mai întâi la 2 000, apoi la 4 000 (n.a.).

Oricum ar fi, o cale sau alta, înseamnă o lungime de linie de operațiune considerabilă, cu transporturi, nu numai pe uscat, dar și pe apă, ceea ce impune să avem un tonaj de vapoare constant la dispoziția noastră. Pentru ca aceste formidabile și complexe linii de operațiuni să poată funcționa cum se cuvine va trebui multă bunăvoință din partea puterilor Triplei Înțelegeri, iar nouă ne va cere vigilență pe întreaga ei lungime, supravegheri la imbarcări și debarcări și interveniri hotărâte și oportune, pentru a înlătura din timp orice piedici ar putea surveni în buna ei funcționare. În rezumat, Domnule Președinte de Consiliu, socotesc că tebuie să se stabilească în prealabil, cu Puterile alături de care vom lupta, bimeînțeles strict secret, dotațiunea inițială în armamente, muniții, materiale de război, aviație și materii prime ce urmează să primim, înainte de a intra în război. Al doilea, să se fixeze cantitățile de armamente, muniții, materiale de război și materii prime ce vom primi mensural, după intrarea în război, pe tot timpul cât războiul are să țină. Al treilea, să ni se asigure continuu tonajul de transport pe calea ferată, dacă intrăm de partea Triplei Înțelegeri și pe apă. Al patrulea, cele trei puncte de mai sus să fie stabilite prin table scrise de Puterile alături de care vom lupta.

Iată, Domnule Președinte de Consiliu, pe scurt, ceea ce am de zis, în calitatea ce am de director superior al Armamentului în Ministerul de Război. [subliniere în textul original – n.n.]

Ionel Brătianu, care tot timpul ascultase fără a întrerupe, tăcea. A urmat o pauză de câteva minute, după care îmi spuse: „Bine. Îți mulțumesc. Mă voi gândi. Am să te rechem”. [subliniere în textul original – n.n.]

După câteva zile eram din nou în biroul său. „Am trimis, îmi spuse Brătianu, mai multe comisiuni în străinătate să caute cele necesare armatei. N-au găsit aproape nimic. Fiindcă mi-ai spus că Italia ar putea să ne dea sprijinul său, să pleci la Roma. Vorbește cu președintele de Consiliu Salandra²⁴⁷, la nevoie chiar cu Regele, și în numele guvernului și al meu personal solicită permisiunea de a da comenzi de muniții pentru armata noastră industriilor italiene”.

„Mă voi conforma, Domnule Președinte de Consiliu, dar date fiind răspunsurile ce am primit la Berlin și Viena, când am cerut permisiunea să dăm comenzi de armamente și muniții, sunt nevoit să vă atrag atenția că Regele și guvernul italian nu vor consimți ca industria italiană să lucreze pentru armata noastră, dacă n-au un motiv, o rațiune, o cauză care să-i determine ca s-o facă”. [subliniere în textul original – n.n.]

Brătianu se sculă de pe fotoliu și începu să se plimbe încet în sus și în jos. Urcă treptele biroului, făcu și pe partea lui superioară câțiva pași, apoi se coborî și oprindu-se în fața mea, mă privi drept în ochi și îmi zise: „Domnule colonel, pot să mă încred în discrețiunea dumitale?”

„Da, Domnule Președinte de Consiliu, completă, absolută”.

„Bine, și sper că n-am să regret. Vei comunica Regelui Italiei și președintelui de Consiliu Salandra că dorința mea e să urmez politica Italiei și, dacă va fi cazul, România să intre o dată cu ea în război. Vei adăuga rugămintea a se privi comunicarea mea ca strict secretă. Participarea noastră la război e însă ineluctabil legată de două condiții intangibile: acordarea revendicărilor noastre teritoriale naționale, pe care ți le voi da pe o schiță când vei gata de plecare; apoi de cedarea armamentelor, munițiilor și materialelor de război de care armata noastră are nevoie, ca să poată începe războiul și să-l ducă atât cât va ține. Din Italia treci în Franța, unde vei vorbi cu miniștrii de Război și de Externe, și chiar cu Președintele Republicii, pentru a obține permisiunea să comandăm muniții și materiale de război industriei franceze. Nu vei spune însă nici-un cuvânt de comunicarea făcută Regelui Italiei și președintelui Salandra. Din motive de politică internă îți alături pe Valentin Bibescu²⁴⁸ și pe Grigore Filipescu²⁴⁹, să-i utilizezi la cău-

²⁴⁷ Antonio Salandra (1853-1931), profesor de drept și om politic liberal italian, președinte al Consiliului de Miniștri (21 martie 1914-10 iunie 1916), membru al delegației italiene la Conferința de Pace de la Paris.

²⁴⁸ George Valentin Bibescu (1880-1941), nepot al fostului domnitor al Munteniei Gheorghe Bibescu (1843-1848), industriaș, unul din organizatorii aviației române, președinte al Federației Internaționale Aeronautice.

²⁴⁹ Grigore Filipescu (1886-1938), fiul liderului conservator Nicolae Filipescu, după război președinte al Partidului Conservator Democrat.

tarea de comenzi în Italia, Franța și Elveția. Nici lor, nici absolut la nimeni, nu vei vorbi de comunicarea mea Regelui Italiei și președintelui Salandra.”

„Am înțeles Domnule Președinte. N-aveți nici o grijă.” [subliniere în textul original – n.n.]

[General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război (1884-1929)*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Editura Cavallioti, București, 2004, p. 65-71]

68. 13 iunie, 1924, București, Extras din discursul generalului Dumitru Iliescu²⁵⁰, secretar general al Ministerului de Război în perioada 1914-1916, susținut în ședința Senatului.

Trec acuma, d-lor colegi, la starea în care am găsit armata în 1914, când am devenit secretarul general al d-lui Ion I.C. Brătianu.

Campania din 1913 în Bulgaria a arătat tuturor, dar mai ales a convins pe prim-ministrul de azi, care a luat parte la această campanie, de marile lipsuri de cari suferea armata noastră²⁵¹. Prin criticele aduse în ziarele partidului liberal campaniei din 1913, se afirmă că liberalii luând guvernul își mențin angajamentele formale de a remedia relele și de a îndeplini lipsurile.

Partidul conservator, printr-o comisiune prezidată de răposatul Dr. C. Istrati, culesese documentele necesare pentru o îndreptare, iar marele stat major întocmise anteproiectele pentru a umple lacunele.

Am rezumat într-o broșură a mea publicată în 1919, aceste lipsuri, cari mai toate se datorează puținului interes ce s-a pus de opinia publică și de diferitele guverne pentru trebuințele armatei, mai ales dela 1888 încoace. Erau desigur, mai urgente îndeplinirile trebuințelor din celelalte instituțiuni economice și culturale ale țării, cari cereau multe griji și bani pentru consolidarea tânărului nostru regat.

²⁵⁰ *Iliescu, Dumitru* (24 septembrie 1865-1940), ofițer de artilerie cu studii în România (1884-1886, șef de promoție) și în Franța [Școala politehnică din Paris și Școala de aplicație de artilerie și geniu de la Fontainebleau (1886-1891)]. La plecarea în Franța în Franța a fost primit de prim-ministrul Ion C. Brătianu, care era interimar și la Ministerul de Război, care printre alte recomandări, l-a sfătuit să lege prietenie cu fiul său Ionel, aflat și el la Școala Politehnică din Paris. Această legătură i-a fost utilă lui Dumitru Iliescu în evoluția sa ulterioară.

Cariera militară: sublocotenent – 1 iulie 1886; locotenent – 1 ianuarie 1889; căpitan – 8 aprilie 1893; maior – 10 mai 1899; locotenent-colonel – 10 mai 1907; colonel -10 mai 1910; general de brigadă – 14 martie 1914. La 1 mai 1918 a demisionat din cadrele active ale armatei.

După venirea de la studii din Franța a fost numit, de generalul Iacob Lahovary, ministru de război, profesor de mecanică la Școala de aplicație de artilerie și geniu, postură în care a activat peste două decenii. De asemenea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, profesor la Școala Superioară de Război, predând cursul de tactica artileriei.

A fost ofițer în arsenalul armatei (1893-1894), membru al diverselor comisii de recepții – a materialului de artilerie, în special a tunurilor; În 1907 a fost numit directorul artileriei în Ministerul de Război, iar în 1909, a preluat funcția de șef de stat major al Corpului 2 armată, ce își avea sediul în București și era comandat de prințul moștenitor Ferdinand, apoi a trecut pe aceeași funcție la Inspectoratul general al armatei, ce avea în frunte tot pe Ferdinand. În toamna anului 1912 a fost numit comandant al Regimentului 2 artilerie. A luat parte la războiul româno-bulgar în calitate de ajutor al inspectorului general al artileriei, general Constantin Coandă. Cu gradul de general de divizie a condus Secretariatul General al Ministerului de Război în perioada 10 ianuarie 1914 -14/27 august 1916. La declararea războiului a fost investit în funcția de subșef al Marelui Cartier General Român, conducând de fapt operațiile armatei române din toamna anului 1916, deoarece generalul Vasile Zottu, figura ca șef nominal al acestei structuri. La 5 decembrie 1916 a fost înlocuit din funcție și a fost trimis în Franța ca reprezentant a al Marelui Cartier General Român (1917-1919). Foarte apropiat de prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, Dumitru Iliescu este o personalitate militară controversată, el fiind unul dintre autorii morali ai eșecurilor din lunile august-noiembrie 1916.

²⁵¹ În acel moment, funcția de prim-ministru era exercitată de Ion I.C. Brătianu, liderul Partidului Liberal. Cu gradul de maior în rezervă, el a participat la războiul româno-bulgar din vara anului 1913, fiind atașat comandamentului Corpului 2 armată, comandat de generalul Grigore Crăinceanu.

Oamenii politici de atunci, se lăsau cu greu convingși a mări cheltuelile pentru completarea lipsurilor oștirii. În fine, credința că în caz de război vom fi ajutați cu prisosință de aliații noștri, dinainte de 1914, ne-a făcut să nu aducem ameliorările trebuincioase uzinelor pentru fabricarea materialului de război.

De abia după pacea din București, după 1913, când ne-am dat seama de intențiunile ostile ale Austro-Ungariei față de noi, tocmai atunci am început să ne gândim la o apropiere politică de Rusia (de unde a decurs aranjamentul vizitei Țarului la Constanța în iunie 1914), iar în 1914 am căutat să ne preocupăm prin ce mijloace am ajunge la împlinirea lipsurilor, celor mai urgente din armată.

Ce se putea însă face în 2 ani de zile la noi, cu frontierele închise, cu lipsa de comunicațiuni ușoare cu occidentul, care ne putea fabrica și procura materialul de război?

Se putea, în asemenea condițiuni, compensa printr-o muncă devotată și pricepută de doi ani, ceea ce nu s-a făcut în 20-30 ani mai înainte, pentru pregătirea noastră serioasă de război?

Pe această bază materială și morală adevărată, se poate pune întrebarea dacă ministerul de război din ianuarie 1914 până în august 1916 și șeful statului major în prima perioadă a războiului și-au făcut întreaga lor datorie față de țară, sau nu.

Aceasta era situația noastră în 1914. Dar dacă printr-o minune, am fi putut găsi și înjgheba, în anii 1914-1916, toată partea materială a construirii la noi în țară a armamentului de care avem nevoie, ne-a fi fost însă peste puțină să improvizăm *personalul* de direcțiune și execuție a construirii acestui material, deoarece nu aveam pe deplin formați ingineri, șefi de ateliere, maestri și *lucrătorii specialiști* necesari. Numai în occident, cu deosebire, în Franța, Anglia și Germania, s-au putut forma în ultimii 50 de ani mâna de lucru și personalul de conducere tehnică a atelierelor, cari să poată realiza finețea și preciziunea trebuincioasă fabricației gurelor de foc. Când aceste fabricații se cer în dimensiuni, toleranțe de sutimi de milimetri sau în greutate zecimi de grame, trebuie ani îndelungați pentru selecționarea și formarea personalului tehnic necesar fabricației. Numai grație acestui personal s-a ajuns azi ca construcția armelor de foc să dea preciziunea necesară executării unor trageri de luptă cu adevărat științifice. Tot grație acestui personal specializat, industria motoarelor poate azi realiza în occident, în construcția aeroplanelor de război, aparatele necesare luptelor aeriene.

Noi n-am avut nici în 1914-1916, nu avem nici azi un personal complet de direcțiune și execuție pentru fabricarea armamentului de război.

Trebuie să menționez că chiar Franța, Italia, Anglia și Rusia mai cu seamă, au trecut în 1914-1916 prin o perioadă de eclipsă și de înfrângeri dureroase din cauza lipsei de munițiuni, din cauza lipsei de personal suficient și pregătit pentru a menține contra germanilor superiori în tehnică.

A trebuit pusă în mișcare imensa industrie a Statelor Unite, cu cea mai uriașe producție din lume, pentru ca germanii să fie covârșiți și pe terenul tehnicii.

Din aceste cauze, armamentul neputându-se fabrica la noi în țară, îl aduceam din Germania (tunuri și proiectile de artilerie) sau din Austria (puști, carabine și cartușe pentru armele portative).

Din cauza acestor comenzi, impuse și de alianța noastră cu puterile centrale, nu s-a putut da desvoltarea necesară arsenalului, pirotehnicii și pulberăriei noastre, astfel ca aceste stabilimente să poată fabrica tot ce ne trebuia în timp de război pe teritoriul țării noastre.

Atât interesul bănesc al Austro-germanilor, cât mai ales interesul lor diplomatic, precum și puțința de a ne supraveghia și a ne reține oarecum cu de-a sila în alianța lor, au oprit desvoltarea stabilimentelor noastre pentru fabricarea armelor, materialului de război și pulberilor.

Cu modul acesta, în 1914, arsenalul adevărat, pyrotecniă și pulberăria noastră se aflau în Germania la Essen-Krupp (pentru tunuri) sau Austria la Steyr (pentru puști) sau Hirtenberg (cartușe), la Bluman, Troisdorf și Rottweil pentru pulberi.

La noi aveam stabilimente similare, dar numai pentru reparațiuni și pentru mici fabricațiuni suficiente exercițiilor de trageri anuale, nici de cum, însă, pentru fabricarea stocului de război sau a fabricațiunii armamentului în timpul războiului.

Lipsurile noastre de personal tehnic specializat în construirea armamentului de război, le-am constatat cu prisosință din greutățile ce am întâmpinat cu ocazia fabricării afetelor trebuincioase tunurilor de calibru mare, ce în anii 1915 și 1916 le-am scos din forturile cetății București și din cupolele regiunii întărite Focșani–Nămolosa–Galați. Aceste tunuri, așezate pe roate cu mari dificultăți de către inginerii noștri, au constituit aproape singure, după cum vom vedea, artileria grea a armatei noastre, cu care mai întâiu s-a încetinit și apoi s-a oprit definitiv pe Siret înaintarea inamicului.

În rezumat, se vede neted că din cauza alianței noastre cu Austro-germania, suspectați de ei, și sub dependența lor în materie de construcție a armamentului de tot felul și a munițiilor, nu aveam la noi în țară fabrici de arme sau de munițiuni și nici nu era posibil să le improvizăm din cauza împrejurărilor.

Fiind înconjurați ca o insulă, de uriașe armate cari se luptau pe vieață și pe moarte, cari aveau nevoie de ultima armă și de ultimul cartuș, cu Dardanelele și Bosforul închise pentru a ne putea aproviziona din apus, cu puterile centrale, dușmane, cu Rusia țaristă nutrind gânduri trădătoare, puteam noi în această situațiune să facem mai mult, decât am făcut?

[General D. Iliescu, *Documente privitoare la Războiul pentru întregirea României*, București, Imprimeria Statului, 1924, p. 5-7]

CRONOLOGIE

Iunie-decembrie 1914

1/14 iunie. Vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța, unde s-a întâlnit cu familia regală a României. După vizită, ministrul de externe, Serghei D. Sazonov, s-a deplasat la București, unde a purtat convorbiri cu prim-ministrul român Ion I.C. Brătianu și a fost primit de regele Carol I.

3/16 iunie 1914. Ministrul de externe rus, Serghei D. Sazonov, însoțit de prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, au făcut o călătorie până la Predeal, depășind în mod premeditat frontiera româno-austro-ungară.

5/18 iunie. Alexandru Marghiloman a devenit președinte al Partidului Conservator, în urma demisiei lui Titu Maiorescu.

15/28 iunie. Arhiducele Franz Fedinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, și soția sa, Sofia de Hohenberg, sunt asasinați la Sarajevo de către Gavrilo Princip.

10/23 iulie. Austro-Ungaria adresează Serbiei o notă ultimativă la care cere răspuns în 48 de ore.

15/28 iulie. Austro-Ungaria declară război Serbiei, fiind nemulțumită de răspunsul primit de la Belgrad.

16/29 iulie. Imperiul Rus decretează mobilizarea a 13 corpuri de armată din circumscripțiile militare vecine cu Austro-Ungaria. Flota austro-ungară de pe Dunăre bombadează Belgradul, capitala Serbiei.

17/30 iulie. Teodor Mihali, în calitate de președinte al Clubului parlamentar român, publică în ziarul „Românul” manifestul „Către fiii neamului românesc”, adresat românilor din Transilvania. El solicită românilor din monarhia dualistă să-și facă datoria în spiritul legislației existente, să nu dea crezare zvonurilor și să aibă încredere în Dumnezeu.

19 iulie/1 august. Germania declară război Rusiei; Italia își proclamă neutralitatea; Germania și Imperiul Otoman semnează un tratat de alianță; Belgia, Olanda și Elveția decretează mobilizarea forțelor lor armate ca măsură de apărare.

20 iulie/2 august. Imperiul Otoman trece la mobilizarea forțelor armate; Armata germană invadează Luxemburgul; Germania adresează Belgiei un ultimatum prin care solicită acordul pentru folosirea teritoriului belgian pentru a ataca Franța. Autoritățile belgiene refuză cerea Berlinului.

21 iulie/3 august. Germania declară război Franței și invadează Belgia; Consiliul de Coroană, întrunit la castelul Peleş din Sinaia decide „luarea tuturor măsurilor pentru apărarea granițelor țării”.

22 iulie/4 august. Marea Britanie declară război Germaniei, motivul invocat fiind încălcarea neutralității Belgiei; Germania declară război Belgiei.

23 iulie/5 august. Austria declară război Rusiei.

24 iulie/6 august. Serbia declară război Germaniei.

26 iulie/8 august. Muntenegru declară război Germaniei.

30 iulie/12 august. Franța declară război Austriei.

30 iulie/12 august. Marea Britanie declară război Austriei.

6/19 august. Japonia adresează un ultimatum Germaniei prin care îi cere să părăsească posesiunea ei Kiao-Tscheu din China. Astfel, Japonia se alătură Antantei.

9/22 august-28 august/10 septembrie. Se desfășoară la București negocieri greco-otomane în vederea soluționării problemelor insulelor din Marea Egee, dezbătute și și nefinalizate de conferințele de pace din urma celor două războaie balcanice. Nu se ajunge la niciun acord între cele două părți.

10/23 august. Japonia declară război Germaniei.

10/23 august. Are loc congresul extraordinar al Partidului Social-Democrat. Acesta s-a pronunțat pentru o „neutralitate sinceră și definitivă” a României, împotriva oricăror „aventuri războinice”.

12/25 august. Japonia declară război Austriei.

15/28 august, Austria anunță că se află în stare de război cu Belgia.

27 august/9 septembrie. Imperiul Otoman închide strâmtoarele Bosfor și Dardanele, ceea ce are consecințe negative asupra comerțului României.

2/15 septembrie. Trupele ruse ocupă orașul Cernăuți, capitala Bucovinei. În acest context, Petrogradul face presiuni la București pentru ca România să participe la ocuparea Bucovinei.

9/22 septembrie. Baronul Hilmar von dem Bussche sosește la București cu misiunea de a conduce legația germană și a determina pe regele Carol I să ia decizia intrării României în război de partea Puterilor Centrale.

10/23 septembrie. Se încheie la București Acordul dintre România și Italia prin care cele două țări se angajează să nu iasă din neutralitate, fără un aviz reciproc de opt zile. Se stipulează, de asemenea, și menținerea unui contact permanent între cele două părți în vederea coordonării acțiunilor. O delegație al profesorilor universitari din București este primită de prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, prin care se cerea intrarea imediată în război alături de Antantă. Prim-ministrul declară că va citi documentul.

13/26 septembrie. Mare întrunire la sala „Dacia”, convocată de profesorii universitari din București, la care participă, pe lângă studenți, și numeroși bucureșteni. Se cere intrarea în război alături de Antantă; se stabilește să se țină un nou Consiliu de Coroană, dar în urma întrevederilor dintre Ion I.C. Brătianu, Alexandru Marghiloman și Take Ionescu se ajunge la concluzia că o nouă reuniune a Consiliului nu mai este necesară.

15/28 septembrie. Armata rusă ocupă orașul Storojineț și atinge granița română la Movileni.

18 septembrie/1 octombrie. Se semnează acordul dintre România și Imperiul Rus („acordul Sazonov–Diamandy”), prin care, în schimbul unei neutralități binevoitoare, acesta din urmă recunoștea dreptul statului român de a prelua, la momentul oportun, teritoriile locuite de români (Transilvania, Banatul și Bucovina).

27 septembrie/10 octombrie. A încetat din viață, în castelul Peleş, regele Carol I.

28 septembrie/11 octombrie. Urcarea pe tron a regelui Ferdinand, nepotul de frate și succesorul la tron al lui Carol I.

2/15 octombrie. Regele Carol I este înmormântat la Curtea de Argeș.

15/28 octombrie. Imperiul Otoman, fără declarație de război, atacă, prin surprindere, flota rusă din Marea Neagră și porturile Sevastopol, Odessa și Feodosia.

22 octombrie/4 noiembrie. Imperiul Rus declară război Imperiului Otoman.

22 octombrie/4 noiembrie. Serbia declară război Imperiului Otoman.

23 octombrie/5 noiembrie. Marea Britanie declară război Imperiului Otoman.

23 octombrie/5 noiembrie. Franța declară război Imperiului Otoman.

26 octombrie/8 noiembrie 1914. S-a constituit „Comitetul Acțiunii Naționale”. Din el făceau parte, între alții, Constantin I. Istrati, președintele Academiei Române, dr. Toma Ionescu, rectorul Universității din București, Octavian Goga, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Vasile Lucaciu, dr. Ion Cantacuzino, Simion Mândrescu ș.a. Scopul era organizarea de acțiuni, în special manifestații, până la realizarea unității naționale.

Noiembrie-decembrie. Colonelul Vasile Rudeanu se află în Italia unde este primit de regele Victor Emanuel al III-lea, de prim-ministrul Antonio Salandra, de alte oficialități italiene. În urma tratatelor sunt încheiate contracte pentru furnizarea de armament și muniții necesare armatei române la: 16/29 decembrie; 22 decembrie 1914/4 ianuarie 1915; 4/17 ianuarie 1915.

1/14 decembrie. Banca Națională a României contractează un împrumut la Banca Italiană de 10 012 500 de lire pentru cumpărarea de armament, tehnică de luptă, echipament și alte produse.

14/27 decembrie. În urma unui Congres extraordinar al Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, este aleasă o nouă conducere formată din: Vasile Lucaciu – președinte; Barbu Ștefănescu-Delavrancea – vicepreședinte; Nicolae Iorga – secretar general.

BIBLIOGRAFIE

Arhive

A.N.I.C., Fonduri: Casa Regală Carol I; Casa Regală-Ferdinand; Casa Regală-Diverse, Microfilme: Austria, Franța, Italia, Președinția Consiliului de Miniștri, Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații

M.A.E., Fonduri: 71/E1 – 1914-1922 – Primul Război Mondial; 71/E2 – 1914-1924 – Primul Război Mondial, partea a II-a; Speciale – 71/1900-1919; Legații: Atena, Londra, Paris, Petrograd

A.M.R. Fonduri: M.St.M – Secția 2 Informații (1895-1949); M.St.M – Secția 3 Operații (1896-1950); Ministerul de Război – Secretariatul General (1887; 1896; 1899; 1900-1936); Cabinetul Ministrului Apărării (1913-1950)

Presă: „Adevărul”; „Minerva”; „Opinia”; „Universul”; „Viața Românească”; „Viitorul”

Volume de documente

xxx, *Adevărul asupra războiului european 1914*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, faptele până la 7/20 septembrie 1914.

xxx, *Cartea Rosie Austro-Ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914-până la 22 iulie 1916*, București, Editura „Regele Carol I”, București, 1917.

xxx, *Comment la Grande Bretagne essaya de maintenir la paix. Exposé des négociations anglo-allemandes, 1898-1914*. D’après les documents le plus authentiques par sir Edward Cook, Imprimé par Harrison et fils, Londres, 1914.

xxx, *Documente Diplomatice Române, seria I, volumul 11, 1883*, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukács, cuvânt înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, ministrul Afacerilor Externe, introducere de Rudolf Dinu, Editura Academiei, București, 2006.

xxx, *Guerre de 1914. Documents officiels. Textes législatifs et réglementaires*, premier volume 31 Juillet-15 octobre 1914, publié sous la direction de Gaston Griolet et Charles Verge, avec la collaboration de M. Henry Bourdeaux, Librairie Dalloz, Paris.

xxx, *La Romania nella Grande Guerra. Documenti militari e diplomatici italiani, 1914-1918*, a cura di Rudolf Dinu, Ion Bulei, Editura. Militară, București, 2006.

xxx, *L’Allemagne et les problèmes de la paix pendant la Première Guerre Mondiale*. Documents extraits des archives de l’Office allemand des Affaires étrangères publiés et annotés par Andre

Scherer et Jaques Grunewald, préface de Maurice Baumont et Pierre Renouvin, I, *Des origines à la déclaration de la guerre sous-marine a outrance (août 1914-31 janvier 1917)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1962.

xxx, *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934.

xxx, *România în Războiul Mondial 1916-1919*, volumul I, *Documente-Anexe*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1934

xxx, *România în timpul Primului Război Mondial, Mărturii documentare, vol. 1, 1914-1916*, Editura Militară, București 1996.

xxx, *Proiecte și Planuri de Operații ale Marelui Stat Major Român (până în anul 1916)*, București, 1992.

xxx, *Un Livre Noir. Diplomatie d'avant-guerre d'après les documents des archives russes (Novembre 1910-Juillet 1914)*, préface par René Marchand, tome second, Librairie du Travail, Paris.

Iliescu, D., general, *Documente privitoare la Războiul pentru întregirea României*, București, Imprimeria Statului, 1924.

Reinach, Joseph, *Histoire de douze Jours (23 JUILLET-3 AOÛT 1914). Origines diplomatiques de la guerre de 1914-1917*, Librairie Felix Alcan, Paris, 1917.

Instrumente de lucru (dicționare, enciclopedii, cronologii, atlase etc.)

Bradford, James C., editor, *International Encyclopedia of Military History*, preface by professor Jeremy Black, Routledge, New York, London, 2006.

Calafeteanu, Ion (coordonator), *Istoria politicii externe românești*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Cojan, Vicențiu, dr, *Primul Război Mondial. Reșere de cronologie militară*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1997.

Giurescu, Dinu (coordonator), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Hogg, Ian V., *Dicționarul Primului Război Mondial*, traducere din limba engleză: Diana Șipu, Editura Niculescu, București, 2007.

Mamina, Ion, Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, Silex-Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994.

Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Silex-Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994

Marcu, George, Ilinca Rodica, *Dicționarul personalităților feminine din România*, coordonator: George Marcu, cuvânt înainte: Gabriela Creția, Editura Meronia, București, 2009.

Neagoe, Stelian, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 2012*, ediția a III-a definitivă, Editura Machiavelli, București, 2013.

Palmovski, Jan, *Dicționar de istorie universală contemporană. De la 1900 până astăzi*, vol. I-II, traducere de Simona Ceașu, Editura All, București, 2005.

Păcurariu, Mircea, prof. univ. dr., *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2002.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc, oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, Editura Saeculum, Editura Vestfala, București, 1999.

Vaisse, Maurice *Dicționar de relații internaționale. Secolul al XX*, traducere de Marius Roman, Polirom, Iași, 2008.

Zodian, Vladimir, Pandeia, Adrian, Zodian, Mihai V., *Enciclopedia de istorie militară*, cu o postfață de general – maior prof. univ dr. Teodor Frunzeti, Editura Militară, București, 2006.

Lucrări generale

xxx, *Istoria Românilor, vol. VII, tom II. De la Independență la Marea Unire*, coordonator acad. Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003.

xxx, *The Origin and Prevention of Majors Wars*, edited by Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, Cambridge University Press, 2002.

Aburdeanu, Ion Rusu, *România și războiul mondial. Contribuțiunile la studiul istoriei războiului nostru*, Editura Librăriei Socec, București, 1921.

Berstein, Serge, Milza, Pierre, *Istoria Europei, volumul IV. Naționalismele și Concertul European. Secolul XIX (1815-1919)*, traducere de Monica Timu, ediție îngrijită, note și comentariile de Ovidiu Pecican, Institutul European, 1998.

Black, Jeremy, *The Age of Total War 1860-1945*, Praeger, Security International, Westport Connecticut, London, 2006.

Brendon, Wyvyan, *Primul Război Mondial 1914-1918*, traducere de Daniela Mișcov, All, București, 2003.

Bideleux, Robert and Jeffries, Ian, *A History of Eastern Europe. Crisis and change*, second edition, Routledge, London and New York, 2007.

Ferro, Mark, *The Great War 1914-1918*, translated by Nicole Stone, Routledge, London and New York, 1973.

Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Editura Cartier, București, Chișinău, 2001.

Gilbert, Martin, *The European Powers 1900-1945*, Phoenix Press, London, 1965.

Glenny, Misha, *The Balkans. Nationalism, War, and the Great powers 1894-2011*, Penguin Books, London, 2012.

Grey, Colin S., *Războiul, pacea și relațiile internaționale. O introducere în istoria strategică*, traducere de Ramona Lupu, Polirom, 2010.

Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, ediția a IV-a, traducere din engleză de Georg G. Potra și Delia Razdolescu, Humanitas, București, 2013.

Jelavich, Charles și Barbara, *Formarea statelor naționale balcanice. 1804-1920*, traducere de Ioan Crețiu, cuvânt introductiv și control științific de prof. univ dr. Camil Mureșan, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Kennedy, Paul, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, postfață de Andrei Miroiu, Polirom, Iași, 2011.

Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, text stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa, prefață și note de Mircea N. Popa, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989

Pop, Ioan-Aurel, Nagler Thomas, Andras, Magyari (coordonatori), *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008.

Popa, Mircea N., *Primul Război Mondial 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

Sondhaus, Lawrence *World War One. The Global Revolution*, University Press, Cambridge, 2011.

Strachan, Hew, *The First World War, volume I: To Arms*, Oxford, University Press, 2001.

Șeicaru, Pamfil, *România în marele război*, prefață de Ion Gh.I.Brătianu, traducere din limba franceză de Adrian Iancu, Dan Radu Stănescu, Elis Bușneag, Daniel Nicolescu, Editura Eminescu, București, 1994.

Taylor, A.J. P., *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, traducerea: Cornelia Bucur, Allfa, București, 2000.

Memorialistică

xxx, *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, au colaborat Mihaela Bedecan și Ionela Moscovici, Presa Universitară Clujeană, 2012.

Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mîine amintiri din vremea celor de ieri, vol.II, partea a IV-a. 1913-1916*, Editura Humanitas, București, 1991.

Averescu, Alexandru, Mareșal, *Notițe zilnice din răsboiul 1914-1916 (Neutralitatea)*, Ediția I-a, București, 1937, Institutul de Arte Grafice și Editura „Apollo”, Calea Griviței, 26.

Buttescu, Mihai I., *Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de comandor (r) Gheorghe Vartic, Editura Militară, București, 2012.

Brătianu, Elisa, **Brătianu**, Ion I.C., *Memorii involuntare*. Texte stabilite, note și prezentare de Marian Ștefan. Editura Oscar Print, București, 1999.

Brătianu, Vintilă I.C., *Scrieri și cuvântări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. III (ianuarie 1912-decembrie 1914), „Cartea Românească”, București, 1940.

Cantacuzino, Sabina *Din viața familiei Ion C.Brătianu*, volumul II, îngrijire de ediție, studiu introductiv și note de Elisabeta Simion, Editura Albatros, București, 1996.

Cămărășescu, Zoe, *Amintiri*, Editura Vitruviu, București, f.a.

Dragalina, Virgil, Alexandru, *Viața tatălui meu, generalul Ioan Dragalina*, Editura Militară, București, 2009.

Duca, I.G., *Memorii, vol.I, volumul I, Neutralitatea.Parte I (1914-1915)*, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992.

Filitti, I.C., *Jurnal, vol. I, 1913-1919*, ediție îngrijită de Georgeta Filitti, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008.

George, Lloyd, *Memoires de guerre*, vol. I, traduction de Charles Bonnefon, A. Fayard & Company, Editeurs, Paris, 1934.

Ghyka, Dimitrie, *Memorii (1894-1940)*, traducere din limba franceză de Vasile Savin, Institutul European, 2004.

Greceanu, Ana, *Între două patrii. Însemnări 1911-1920*, traducere de Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, Dumitru Roman, cuvânt înainte, note și comentarii de Dumitru Roman, Editura Vremea, București, 2013.

Grey, Edward, vicomte de Fallodon, *Memoires*, traduit de l'anglais par M. D'Honfroi, Payot, Paris, 1927.

Herjeu, C.N, general, *Studii și critice militare, Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, vol. I, Editura Librăriei Stănculescu, București, 1920.

Iarca, Alexandru, general, *Memorialul meu*, Librăria și Tipografia „Ion Călinescu”, Buzău, 1922.

Ionescu, Take, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Șerban Tanașoca, Editura Fundației Pro, București, 2005.

Iorga, N., *Războiul Nostru în note zilnice 1914-1916*, vol. I, „Ramuri” Craiova.

Kirileanu, G. T., *Însemnări zilnice (1906-1960)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indici de Constantin Frangati, cu un cuvânt înainte de Iordan Datcu, Editura Albatros, București, 2004.

Lichnowski, Karl Max, *Misiunea mea la Londra*, traducere Andrei Alexandru Căpușan, Institutul European, București, 2013.

Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller – Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991.

Marghiloman, Alexandru, *Note Politice 1897-1924, vol. I, 1897-1915*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1927.

Netzhammer, Raymund, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol I-II, traducere de prof univ dr. George Guțu, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005.

Paléologue, Maurice, *Au Quai d'Orsay à la veille de la tourmente. Journal. 1913-1914*, Paris, 1947.

Polizu-Micșunești, Nicolae Filipescu. *Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936.

Pușcariu, Sextil, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, prefață de Ion Bulei, note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, Editura Minerva, București, 1979.

Rosetti, Radu R., general, *Mărturisiri, II, (1907-1914)*, Colecția „Convorbiri Literare” (1940).

Rosetti, Radu R., general, *Mărturisiri, II, (1914-1919)*, ediție, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997.

Rostas, Zoltan, *Secolul coanei Lizica. Convorbiri din anii 1985-1986 cu Elisabeta Odobescu-Goga. Jurnalul din perioada 1916-1918*, traducerea jurnalului și transcrierea convorbirilor Irina Marmor-Rostas, prefață: Georgeta Filitti, Paideea, București, 2004.

Rudeanu, Vasile, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv, și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, Cavallioti, București, 2004.

Sazonov, Sergej Dmitrievič, *Les Années Fatales. Souvenirs de M.S. Sazonov, Ancien Ministre des Affaires Étrangères de Russie (1910-1916)*, Payot, Paris, 1927.

Tăslăoanu, Octavian C., *Trei luni pe câmpul de luptă. Ziarul unui român, ofițer în armata austro-ungară care a luat parte cu glotașii români din Ardeal la luptele din Galiția*, ediția a II-a revăzută și întregită, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915.

Vopicka, Charles J., *Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatist's life in the storm centre of Europe*, Rand Menaly & Company, Chicago, 1921, p.28. Lucrarea a fost tradusă în limba română în anul 2012 de către Institutul European, traducerea, notele și postfața fiind asigurate de Andrei Căpușan.

Lucrări speciale

xxx, *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre. 1914-1918*, editeurs: George Cipăianu, Vasile Vesa, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.

Batin, Laurențiu, *Maramureșul și maramureșenii în Primul Război Mondial*, prefață de academician Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2014.

- Boia**, Lucian, *Germanofilia. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Humanitas, București, 2009.
- Boia**, Lucian, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Humanitas, București, 2014.
- Bulei**, Ion, *Arcul așteptării, 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981.
- Bulei**, Ioan, *Un război în cenusa imperiilor*, Editura Cadmos, București, 2010.
- Căzan**, G., **Rădulescu-Zoner**, S., *România și Tripla Alianță*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
- De Luchi**, Gianluca, *La prima guerra mondiale*, Giunti, Milano, 2008.
- Diaconescu**, Emil, *România și marile puteri după congresul de la Berlin până la 1914*, Institutul grafic „Presa Bună”, Iași, 1937.
- Dinu**, Rudolf, *Studi italo-romeni. Diplomazia e societă. 1879-1914. Italian-Romanian Studies. Diplomacy and Society. 1879-1914*, Secunda Edizione, Editura Militară, București, 2009.
- Dufour**, Jean-Louis, *Crizele internaționale. De la Beijing (1900) la Kosovo (1999)*, traducere, prefață și note: Șerban Dragomirescu, Corint, București, 2002.
- Filitti**, Ioan D., *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european*, București, 1915.
- Gafencu**, Grigore, *Preliminariile Războiului din Răsărit. De la Acordul de la Moscova (21 august 1939) până la ostilitățile din Rusia*, cuvânt înainte de Teodor Baconski, ministrul Afacerilor Externe, ediție bilingvă, româno-franceză, traducere de Andrei Niculescu, prefață, note și indici de Laurențiu Constantiniu, Curtea Veche, București, 2011.
- Gane**, C., *Petre P. Carp și locul său în istoria politică a României*, volumul II, Editura ziarului „Universul”, București, 1936.
- Glenny**, Misha, *The Balkans. Nationalism, War, and Great Powers 1804-2011*, Penguin Books, 2012, p.219-248.
- Goga** Octavian, *Unirea tuturor românilor*, ediție și studiul introductiv de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2010.
- Graur**, Constantin, *Cu privire la Franz Ferdinand*, Editura „Adevărul”, București, 1935.
- Iordache**, Anastasie, *Parlamentul României în anii reformelor și ai primului război mondial 1907-1918*, Paideea, București, 2001.
- Lacey**, James, **Murray**, Williamson, *Douăzeci de bătălii care au schimbat lumea*, traducere de Andra Hâncu și Radu Andriescu, Polirom, 2013.
- Leșcu**, Anatol, *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei. De la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*, Editura Militară, București, 2009.
- Maior**, Liviu, *In the empire. Habsburgs and Romanians. From Dynastic Loyalty to National Identity*, traducător Bogdan Aldea, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2008.
- Mamina**, Ioan, *Consiliu de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Nastovici**, Ema, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura Politică, București, 1979.
- Oprea**, Ion M., *România și Imperiul Rus (1900-1924)*, Editura Albatros, București, 1998.
- Otu**, Petre, *Mareșalul Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005.
- Otu**, Petre, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008.
- Pietrăreanu**, Constantin G., *Fasele războiului actual și învățăminte pentru viitor*, Editura „Flacăra”, București, 1914. (Conferință ținută la Cercul de studii a P.N.L. în Palatul Camerei de Comerț la 26 noiembrie 1914)

Popa, Vasile, *Ațiuni diplomatico-militare ale României 1914-1918*, Editura Militară, București, 2014.

Rădulescu-Zoner, Șerban, **Marinescu**, Beatrice, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, Editura Albatros, București, 1973.

Rădulescu-Zoner, Șerban, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*, Editura Litera, București, 1977.

Seișanu, Romulus, *Take Ionescu, Viața și opera sa*, Editura ziarului „Universul”, București, 1930.

Stanciu, Ion, *Alianți fără alianță. România și S.U.A.(1914-1920)*, ediția a II-a revizuită, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2010.

Taylor, A.J. *War by Time-table; How the First World War Began*, American Heritage, New York, 1969.

Torrey, Glenn, *România and World War I. A collection of studies*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999.

Ursu, Horia Vladimir, *Din istoria relațiilor internaționale ale României 1900-1918*, Editura Universității din București, 2010.

Xeni, Constantin, *Take Ionescu*, ediția a 2-a, Editura Tritonic, București, 2002.

Xeni, Constantin, *Figuri ilustre din epoca României Mari*, text stabilit, prezentare și note de Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2009.

Vesa, Vasile, *România și Franța la începutul secolului XX (1900-1916)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.

Zbucnea, Gheorghe *România și războaiele balcanice.1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999.

Regele Carol a fost, mai presus de toate, un spirit cumpănit. Avea simțul proporțiilor și al realității. Nu se lăsa a fi indus în eroare de aparențe. Convingerile lui îl călăuzeau în toate și, când se întâmpla să descopere că nu erau întemeiate pe realități vădite, se amenda fără ezitare și fără a se teme de o scădere a prestigiului său.

Adulatori a avut foarte mulți! Calificativul de „Mare” i se atribuia cu mult belșug de aceștia. Mai ales după Plevna: „Marele Căpitan”, „Carol cel Mare” etc. Se cunoștea după surâsul imperceptibil, de pe fața lui în adevăr nobilă, cât de profund era disprețul său pentru acei cari căutau să-i câștige favoarea cu astfel de mijloace înjositoare. Singurul calificativ, care am avut prilejuri nenumărate să constat că-i face plăcere, a fost acela de „Carol cel Înțelept”, și înțelept a fost, și un înțelept nu-și dăruie opera decât din convingere.

ALEXANDRU AVERESCU

9 789733 209744

ISBN 978-973-32-0974-4

www.edituramilitara.ro